නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මමාතිකාපාළි

එකං සමයං භගවා දෙවෙසු විහරති තාවතිංසභවනෙ පාරිච්ඡත්තකමූලෙ පණ්ඩුකම්බලසිලායං. තත්‍ර ඛො භගවා දෙවානං තාවතිංසානං අභිධම්මකථං කථෙසි.

1. ධම්මසඞ්ගණීමාතිකා

තිකමාතිකා

කුසලා ධම්මා (ධ. ස. තිකමාතිකා 1-22), අකුසලා ධම්මා, අබ්‍යාකතා ධම්මා. සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා, දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා, අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා. විපාකා ධම්මා, විපාකධම්මධම්මා, නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා. උපාදින්නුපාදානියා ධම්මා, අනුපාදින්නුපාදානියා ධම්මා, අනුපාදින්නඅනුපාදානියා ධම්මා. සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා ධම්මා, අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා ධම්මා, අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකා ධම්මා. සවිතක්කසවිචාරා ධම්මා, අවිතක්කවිචාරමත්තා ධම්මා, අවිතක්කඅවිචාරා ධම්මා. පීතිසහගතා ධම්මා, සුඛසහගතා ධම්මා, උපෙක්ඛාසහගතා ධම්මා. දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා, භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා, නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා. දස්සනෙන පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා, භාවනාය පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා, නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා . ආචයගාමිනො ධම්මා, අපචයගාමිනො ධම්මා, නෙවාචයගාමිනාපචයගාමිනො ධම්මා. සෙක්ඛා ධම්මා, අසෙක්ඛා ධම්මා, නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා ධම්මා. පරිත්තා ධම්මා, මහග්ගතා ධම්මා, අප්පමාණා ධම්මා. පරිත්තාරම්මණා ධම්මා, මහග්ගතාරම්මණා ධම්මා, අප්පමාණාරම්මණා ධම්මා. හීනා ධම්මා, මජ්ඣිමා ධම්මා, පණීතා ධම්මා. මිච්ඡත්තනියතා ධම්මා, සම්මත්තනියතා ධම්මා, අනියතා ධම්මා. මග්ගාරම්මණා ධම්මා, මග්ගහෙතුකා ධම්මා, මග්ගාධිපතිනො ධම්මා. උප්පන්නා ධම්මා, අනුප්පන්නා ධම්මා, උප්පාදිනො ධම්මා. අතීතා ධම්මා, අනාගතා ධම්මා, පච්චුප්පන්නා ධම්මා. අතීතාරම්මණා ධම්මා, අනාගතාරම්මණා ධම්මා, පච්චුප්පන්නාරම්මණා ධම්මා. අජ්ඣත්තා ධම්මා, බහිද්ධා ධම්මා, අජ්ඣත්තබහිද්ධා ධම්මා. අජ්ඣත්තාරම්මණා ධම්මා, බහිද්ධාරම්මණා ධම්මා, අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා ධම්මා. සනිදස්සනසප්පටිඝා ධම්මා, අනිදස්සනසප්පටිඝා ධම්මා, අනිදස්සනඅප්පටිඝා ධම්මා (ධ. ස. තිකමාතිකා 1-22).

ද්වාවීසතිතිකං.

දුකමාතිකා

හෙතුගොච්ඡකං

හෙතූ ධම්මා, න හෙතූ ධම්මා. සහෙතුකා ධම්මා, අහෙතුකා ධම්මා. හෙතුසම්පයුත්තා ධම්මා, හෙතුවිප්පයුත්තා ධම්මා. හෙතූ චෙව ධම්මා සහෙතුකා ච, සහෙතුකා චෙව ධම්මා න ච හෙතූ. හෙතූ චෙව ධම්මා හෙතුසම්පයුත්තා ච, හෙතුසම්පයුත්තා චෙව ධම්මා න ච හෙතූ. න හෙතූ ඛො පන ධම්මා සහෙතුකාපි, අහෙතුකාපි. හෙතුගොච්ඡකං.

චූළන්තරදුකං

සප්පච්චයා ධම්මා, අප්පච්චයා ධම්මා. සඞ්ඛතා ධම්මා, අසඞ්ඛතා ධම්මා. සනිදස්සනා ධම්මා, අනිදස්සනා ධම්මා. සප්පටිඝා ධම්මා, අප්පටිඝා ධම්මා. රූපිනො ධම්මා, අරූපිනො ධම්මා. ලොකියා ධම්මා, ලොකුත්තරා ධම්මා. කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යා ධම්මා, කෙනචි න විඤ්ඤෙය්‍යා ධම්මා. චූළන්තරදුකං.

ආසවගොච්ඡකං

ආසවා ධම්මා, නො ආසවා ධම්මා. සාසවා ධම්මා, අනාසවා ධම්මා. ආසවසම්පයුත්තා ධම්මා, ආසවවිප්පයුත්තා ධම්මා. ආසවා චෙව ධම්මා සාසවා ච, සාසවා චෙව ධම්මා නො ච ආසවා. ආසවා චෙව ධම්මා ආසවසම්පයුත්තා ච, ආසවසම්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච ආසවා. ආසවවිප්පයුත්තා ඛො පන ධම්මා සාසවාපි, අනාසවාපි. ආසවගොච්ඡකං.

සඤ්ඤොජනගොච්ඡකං

සඤ්ඤොජනා ධම්මා, නො සඤ්ඤොජනා ධම්මා. සඤ්ඤොජනියා ධම්මා, අසඤ්ඤොජනියා ධම්මා. සඤ්ඤොජනසම්පයුත්තා ධම්මා, සඤ්ඤොජනවිප්පයුත්තා ධම්මා. සඤ්ඤොජනා චෙව ධම්මා සඤ්ඤොජනියා ච,

සඤ්ඤොජනියා චෙව ධම්මා නො ච සඤ්ඤොජනා. සඤ්ඤොජනා චෙව ධම්මා සඤ්ඤොජනසම්පයුත්තා ච, සඤ්ඤොජනසම්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච සඤ්ඤොජනා. සඤ්ඤොජනවිප්පයුත්තා බො පන ධම්මා සඤ්ඤොජනියාපි, අසඤ්ඤොජනියාපි. සඤ්ඤොජනගොච්ඡකං.

ගන්ථගොච්ඡකං

ගන්ථා ධම්මා, නො ගන්ථා ධම්මා. ගන්ථනියා ධම්මා, අගන්ථනියා ධම්මා. ගන්ථසම්පයුත්තා ධම්මා, ගන්ථවිප්පයුත්තා ධම්මා. ගන්ථා චෙව ධම්මා ගන්ථනියා ච, ගන්ථනියා චෙව ධම්මා නො ච ගන්ථා . ගන්ථා චෙව ධම්මා ගන්ථසම්පයුත්තා ච, ගන්ථසම්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච ගන්ථා. ගන්ථවිප්පයුත්තා බො පන ධම්මා ගන්ථනියාපි, අගන්ථනියාපි. ගන්ථගොච්ඡකං.

ඕඝගොච්ඡකං

ඕඝා ධම්මා, නො ඕඝා ධම්මා. ඕඝනියා ධම්මා, අනොඝනියා ධම්මා. ඕඝසම්පයුත්තා ධම්මා, ඕඝවිප්පයුත්තා ධම්මා. ඕඝා චෙව ධම්මා ඕඝනියා ච, ඕඝනියා චෙව ධම්මා නො ච ඕඝා. ඕඝා චෙව ධම්මා ඕඝසම්පයුත්තා ච, ඕඝසම්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච ඕඝා. ඕඝවිප්පයුත්තා බො පන ධම්මා ඕඝනියාපි, අනොඝනියාපි. ඕඝගොච්ඡකං.

යොගගොච්ඡකං

යොගා ධම්මා, නො යොගා ධම්මා. යොගනියා ධම්මා, අයොගනියා ධම්මා. යොගසම්පයුත්තා ධම්මා, යොගවිප්පයුත්තා ධම්මා. යොගා චෙව ධම්මා යොගනියා ච, යොගනියා චෙව ධම්මා නො ච යොගා. යොගා චෙව ධම්මා යොගසම්පයුත්තා ච, යොගසම්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච යොගා. යොගවිප්පයුත්තා බො පන ධම්මා යොගනියාපි, අයොගනියාපි. යොගගොච්ඡකං.

නීවරණගොච්ඡකං

නීවරණා ධම්මා, නො නීවරණා ධම්මා. නීවරණියා ධම්මා, අනීවරණියා ධම්මා. නීවරණසම්පයුත්තා ධම්මා, නීවරණවිප්පයුත්තා ධම්මා. නීවරණා චෙව ධම්මා නීවරණියා ච, නීවරණියා චෙව ධම්මා නො ච නීවරණා. නීවරණා චෙව ධම්මා නීවරණසම්පයුත්තා ච, නීවරණසම්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච නීවරණා. නීවරණවිප්පයුත්තා බො පන ධම්මා නීවරණියාපි, අනීවරණියාපි. නීවරණගොච්ඡකං.

පරාමාසගොච්ඡකං

පරාමාසා ධම්මා, නො පරාමාසා ධම්මා. පරාමට්ඨා ධම්මා, අපරාමට්ඨා ධම්මා. පරාමාසසම්පයුත්තා ධම්මා, පරාමාසවිප්පයුත්තා ධම්මා. පරාමාසා චෙව ධම්මා පරාමට්ඨා ච, පරාමට්ඨාචෙව ධම්මා නො ච පරාමාසා. පරාමාසවිප්පයුත්තා බො පන ධම්මා පරාමට්ඨාපි, අපරාමට්ඨාපි. පරාමාසගොච්ඡකං.

මහන්තරදුකං

සාරම්මණා ධම්මා, අනාරම්මණා ධම්මා. චිත්තා ධම්මා, නො චිත්තා ධම්මා. චෙතසිකා ධම්මා, අචෙතසිකා ධම්මා. චිත්තසම්පයුත්තා ධම්මා, චිත්තවිප්පයුත්තා ධම්මා. චිත්තසංසට්ඨා ධම්මා, චිත්තවිසංසට්ඨා ධම්මා. චිත්තසමුට්ඨානා ධම්මා, නො චිත්තසමුට්ඨානා ධම්මා. චිත්තසහභුනො ධම්මා, නො චිත්තසහභුනො ධම්මා. චිත්තානුපරිවත්තිනො ධම්මා, නො චිත්තානුපරිවත්තිනො ධම්මා. චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා ධම්මා, නො චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා ධම්මා. චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානසහභුනො ධම්මා, නො චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානසහභුනො ධම්මා. චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානානුපරිවත්තිනො ධම්මා, නො චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානානුපරිවත්තිනො ධම්මා. අජ්ඣත්තිකා ධම්මා, බාහිරා ධම්මා. උපාදා ධම්මා, නො උපාදා ධම්මා. උපාදිණ්ණා ධම්මා, අනුපාදිණ්ණා ධම්මා. මහන්තරදුකං.

උපාදානගොච්ඡකං

උපාදානා ධම්මා, නො උපාදානා ධම්මා. උපාදානියා ධම්මා, අනුපාදානියා ධම්මා. උපාදානසම්පයුත්තා ධම්මා, උපාදානවිප්පයුත්තා ධම්මා. උපාදානා චෙව ධම්මා උපාදානියා ච, උපාදානියා චෙව ධම්මා නො ච උපාදානා. උපාදානා චෙව ධම්මා උපාදානසම්පයුත්තා ච, උපාදානසම්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච උපාදානා. උපාදානවිප්පයුත්තා බො පන ධම්මා උපාදානියාපි, අනුපාදානියාපි. උපාදානගොච්ඡකං.

කිලෙසගොච්ඡකං

කිලෙසා ධම්මා, නො කිලෙසා ධම්මා. සංකිලෙසිකා ධම්මා, අසංකිලෙසිකා ධම්මා. සංකිලිට්ඨා ධම්මා, අසංකිලිට්ඨා ධම්මා. කිලෙසසම්පයුත්තා ධම්මා, කිලෙසවිප්පයුත්තා ධම්මා. කිලෙසා චෙව ධම්මා සංකිලෙසිකා ච, සංකිලෙසිකා චෙව ධම්මා නො ච කිලෙසා. කිලෙසා චෙව ධම්මා සංකිලිට්ඨා ච, සංකිලිට්ඨා චෙව ධම්මා නො ච කිලෙසා. කිලෙසා චෙව ධම්මා කිලෙසසම්පයුත්තා ච, කිලෙසසම්පයුත්තා චෙව ධම්මා නො ච කිලෙසා. කිලෙසවිප්පයුත්තා ඛො පන ධම්මා සංකිලෙසිකාපි, අසංකිලෙසිකාපි. කිලෙසගොච්ඡකං.

පිට්ඨිදුකං

දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා, න දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා. භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා, න භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා. දස්සනෙන පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා, න දස්සනෙන පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා. භාවනාය පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා, න භාවනාය පහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා. සවිතක්කා ධම්මා, අවිතක්කා ධම්මා. සවිචාරා ධම්මා, අවිචාරා ධම්මා. සප්පීතිකා ධම්මා, අප්පීතිකා ධම්මා. පීතිසහගතා ධම්මා, න පීතිසහගතා ධම්මා. සුඛසහගතා ධම්මා, න සුඛසහගතා ධම්මා. උපෙක්ඛාසහගතා ධම්මා, න උපෙක්ඛාසහගතා ධම්මා. කාමාවචරා ධම්මා, න කාමාවචරා ධම්මා. රූපාවචරා ධම්මා, න රූපාවචරා ධම්මා. අරූපාවචරා ධම්මා, න අරූපාවචරා ධම්මා. පරියාපන්නා ධම්මා, අපරියාපන්නා ධම්මා. නිය්‍යානිකා ධම්මා, අනිය්‍යානිකා ධම්මා. නියතා ධම්මා, අනියතා ධම්මා. සඋත්තරා ධම්මා, අනුත්තරා ධම්මා. සරණා ධම්මා, අරණා ධම්මා. පිට්ඨිදුකං.

අභිධම්මදුකමාතිකා.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකා

විජ්ජාභාගිනො ධම්මා, අවිජ්ජාභාගිනො ධම්මා. විජ්ජූපමා ධම්මා, වජිරූපමා ධම්මා. බාලා ධම්මා, පණ්ඩිතා ධම්මා. කණ්හා ධම්මා , සුක්කා ධම්මා. තපනීයා ධම්මා, අතපනීයා ධම්මා. අධිවචනා ධම්මා, අධිවචනපථා ධම්මා. නිරුත්ති ධම්මා, නිරුත්තිපථා ධම්මා. පඤ්ඤත්ති ධම්මා, පඤ්ඤත්තිපථා ධම්මා. නාමඤ්ච, රූපඤ්ච. අවිජ්ජා ච, භවතණ්හා ච. භවදිට්ඨි ච, විභවදිට්ඨි ච. සස්සතදිට්ඨි ච, උච්ඡෙදදිට්ඨි ච. අන්තවා දිට්ඨි ච, අනන්තවා දිට්ඨි ච. පුබ්බන්තානුදිට්ඨි ච, අපරන්තානුදිට්ඨි ච. අහිරිකඤ්ච, අනොත්තප්පඤ්ච. හිරී ච, ඔත්තප්පඤ්ච. දොවචස්සතා ච, පාපමිත්තතා ච. සොවචස්සතා ච, කල්‍යාණමිත්තතා ච. ආපත්තිකුසලතා ච, ආපත්තිවුට්ඨානකුසලතා ච. සමාපත්තිකුසලතා ච, සමාපත්තිවුට්ඨානකුසලතා ච. ධාතුකුසලතා ච, මනසිකාරකුසලතා ච. ආයතනකුසලතා ච, පටිච්චසමුප්පාදකුසලතා ච. ඨානකුසලතා ච, අට්ඨානකුසලතා ච. අජ්ජවො ච, මද්දවො ච. ඛන්ති ච, සොරච්චඤ්ච. සාඛල්‍යඤ්ච, පටිසන්ථාරො ච. ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතා ච, භොජනෙ අමත්තඤ්ඤුතා ච. ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා ච, භොජනෙ මත්තඤ්ඤුතා ච. මුට්ඨස්සච්චඤ්ච, අසම්පජඤ්ඤඤ්ච. සති ච, සම්පජඤ්ඤඤ්ච. පටිසඞ්ඛානබලඤ්ච, භාවනාබලඤ්ච. සමථො ච, විපස්සනා ච. සමථනිමිත්තඤ්ච, පග්ගාහනිමිත්තඤ්ච. පග්ගාහො ච, අවික්ඛෙපො ච. සීලවිපත්ති ච, දිට්ඨිවිපත්ති ච. සීලසම්පදා ච, දිට්ඨිසම්පදා ච. සීලවිසුද්ධි ච, දිට්ඨිවිසුද්ධි ච. දිට්ඨිවිසුද්ධි ඛො පන, යථාදිට්ඨිස්ස ච පධානං. සංවෙගො ච සංවෙජනියෙසු ඨානෙසු, සංවිග්ගස්ස ච යොනිසො පධානං. අසන්තුට්ඨිතා ච කුසලෙසු ධම්මෙසු, අප්පටිවානිතා ච පධානස්මිං. විජ්ජා ච, විමුත්ති ච. ඛයෙ ඤාණං, අනුප්පාදෙ ඤාණන්ති.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකා.

ධම්මසඞ්ගණීමාතිකා නිට්ඨිතා.

2. විභඞ්ගමාතිකා

ඛන්ධවිභඞ්ගො

පඤ්චක්ඛන්ධා – (විභ. 1) රූපක්ඛන්ධො වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති. ඛන්ධවිභඞ්ගං.

ආයතනවිභඞ්ගො

ද්වාදසායතනානි (විභ. 154) – චක්ඛායතනං රූපායතනං සොතායතනං සද්දායතනං ඝානායතනං ගන්ධායතනං ජිව්හායතනං රසායතනං කායායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං මනායතනං ධම්මායතනන්ති. ආයතනවිභඞ්ගං.

ධාතුවිභඞ්ගො

අට්ඨාරස ධාතුයො (විභ. 183) – චක්ඛුධාතු රූපධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, සොතධාතු සද්දධාතු සොතවිඤ්ඤාණධාතු, ඝානධාතු ගන්ධධාතු ඝානවිඤ්ඤාණධාතු, ජිව්හාධාතු රසධාතු ජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතු, කායධාතු ඵොට්ඨබ්බධාතු කායවිඤ්ඤාණධාතු, මනොධාතු ධම්මධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතූති. ධාතුවිභඞ්ගං.

සච්චවිභඞ්ගො

චත්තාරි අරියසච්චානි (විභ. 189) – දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චන්ති. සච්චවිභඞ්ගං.

ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගො

බාවීසතින්ද්‍රියානි (විභ. 219) – චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියං ඝානින්ද්‍රියං ජිව්හින්ද්‍රියං කායින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං සද්ධින්ද්‍රියං වීරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියන්ති. ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගං.

පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගො

අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා (විභ. 225), සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සළායතනං, සළායතනපච්චයා ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති, එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොති. පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගං.

සතිපට්ඨානවිභඞ්ගො

චත්තාරො සතිපට්ඨානා (විභ. 355) – ඉධ භික්ඛු අජ්ඣත්තං කායෙ කායානුපස්සී විහරති, බහිද්ධා කායෙ කායානුපස්සී විහරති, අජ්ඣත්තබහිද්ධා කායෙ කායානුපස්සී විහරති ආතාපී සම්පජානො සතිමා විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං.

අජ්ඣත්තං වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී විහරති, බහිද්ධා වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී විහරති, අජ්ඣත්තබහිද්ධා වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී විහරති ආතාපී සම්පජානො සතිමා විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං.

අජ්ඣත්තං චිත්තෙ චිත්තානුපස්සී විහරති, බහිද්ධා චිත්තෙ චිත්තානුපස්සී විහරති, අජ්ඣත්තබහිද්ධා චිත්තෙ චිත්තානුපස්සී විහරති ආතාපී සම්පජානො සතිමා විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං.

අජ්ඣත්තං ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරති, බහිද්ධා ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරති, අජ්ඣත්තබහිද්ධා ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරති ආතාපී සම්පජානො සතිමා විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං. සතිපට්ඨානවිභඞ්ගං.

සම්මප්පධානවිභඞ්ගො

චත්තාරො සම්මප්පධානා (විභ. 390) – ඉධ භික්ඛු අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදාය ඡන්දං ජනෙති වායමති වීරියං ආරභති චිත්තං පග්ගණ්හාති පදහති.

උප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං පහානාය ඡන්දං ජනෙති වායමති වීරියං ආරභති චිත්තං පග්ගණ්හාති පදහති.

අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං උප්පාදාය ඡන්දං ජනෙති වායමති වීරියං ආරභති චිත්තං පග්ගණ්හාති පදහති.

උප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං ඨිතියා අසම්මොසාය භියොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා ඡන්දං ජනෙති වායමති වීරියං ආරභති චිත්තං පග්ගණ්හාති පදහති. සම්මප්පධානවිභඞ්ගං.

ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගො

චත්තාරො ඉද්ධිපාදා (විභ. 430) – ඉධ භික්ඛු ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති, වීරියසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති, චිත්තසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති, වීමංසාසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති. ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගං.

බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගො

සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා (විභ. 466) – සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගො වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගො. බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගං.

මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගො

අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො (විභ. 486). සෙය්‍යථීදං – සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඞ්කප්පො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි. මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගං.

ඣානවිභඞ්ගො

ඉධ භික්ඛු පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො විහරති (විභ. 508) ආචාරගොචරසම්පන්නො අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සාවී සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො භොජනෙ මත්තඤ්ඤූ පුබ්බරත්තාපරරත්තං ජාගරියානුයොගමනුයුත්තො සාතච්චං නෙපක්කං බොධිපක්ඛිකානං ධම්මානං භාවනානුයොගමනුයුත්තො.

සො අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙ සම්පජානකාරී හොති, ආලොකිතෙ විලොකිතෙ සම්පජානකාරී හොති, සමිඤ්ජිතෙ පසාරිතෙ සම්පජානකාරී හොති, සඞ්ඝාටිපත්තචීවරධාරණෙ සම්පජානකාරී හොති, අසිතෙ පීතෙ ඛායිතෙ සායිතෙ සම්පජානකාරී හොති, උච්චාරපස්සාවකම්මෙ සම්පජානකාරී හොති, ගතෙ ඨිතෙ නිසින්නෙ සුත්තෙ ජාගරිතෙ භාසිතෙ තුණ්හීභාවෙ සම්පජානකාරී හොති.

සො විවිත්තං සෙනාසනං භජති අරඤ්ඤං රුක්ඛමූලං පබ්බතං කන්දරං ගිරිගුහං සුසානං වනපත්ථං අබ්භොකාසං පලාලපුඤ්ජං අප්පසද්දං අප්පනිග්ඝොසං විජනවාතං මනුස්සරාහස්සෙය්‍යකං පටිසල්ලානසාරුප්පං.

සො අරඤ්ඤගතො වා රුක්ඛමූලගතො වා සුඤ්ඤාගාරගතො වා නිසීදති පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වා උජුං කායං පණිධාය පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා, සො අභිජ්ඣං ලොකෙ පහාය විගතාභිජ්ඣෙන චෙතසා විහරති, අභිජ්ඣාය චිත්තං පරිසොධෙති, බ්‍යාපාදපදොසං පහාය අබ්‍යාපන්නචිත්තො විහරති සබ්බපාණභූතහිතානුකම්පී, බ්‍යාපාදපදොසා චිත්තං පරිසොධෙති, ථිනමිද්ධං පහාය විගතථිනමිද්ධො විහරති ආලොකසඤ්ඤී සතො සම්පජානො, ථිනමිද්ධා චිත්තං පරිසොධෙති, උද්ධච්චකුක්කුච්චං පහාය අනුද්ධතො විහරති අජ්ඣත්තං වූපසන්තචිත්තො, උද්ධච්චකුක්කුච්චා චිත්තං පරිසොධෙති, විචිකිච්ඡං පහාය තිණ්ණවිචිකිච්ඡො විහරති අකථංකථී කුසලෙසු ධම්මෙසු, විචිකිච්ඡාය චිත්තං පරිසොධෙති.

සො ඉමෙ පඤ්ච නීවරණෙ පහාය චෙතසො උපක්කිලෙසෙ පඤ්ඤාය දුබ්බලීකරණෙ විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සවිචාරං විවෙකජං පීතිසුඛං පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, විතක්කවිචාරානං වූපසමා අජ්ඣත්තං සම්පසාදනං චෙතසො එකොදිභාවං අවිතක්කං අවිචාරං සමාධිජං පීතිසුඛං දුතියං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, පීතියා ච විරාගා උපෙක්ඛකො ච විහරති සතො ච සම්පජානො සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙති, යං තං අරියා ආචික්ඛන්ති ''උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී''ති, තතියං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, සුඛස්ස ච පහානා

දුක්ඛස්ස ච පහානා පුබ්බෙව සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථඞ්ගමා අදුක්ඛමසුඛං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති.

සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ''අනන්තො ආකාසො''ති ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ''අනන්තං විඤ්ඤාණ''න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කම්ම ''නත්ථි කිඤ්චී''ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති, සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කම්ම නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති. ඣානවිභඞ්ගං.

අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගො

චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො (විභ. 642) – ඉධ භික්ඛු මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියං, තථා තතියං, තථා චතුත්ථං. ඉති උද්ධමධො තිරියං සබ්බධි සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තං ලොකං මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා විපුලෙන මහග්ගතෙන අප්පමාණෙන අවෙරෙන අබ්‍යාපජ්ජෙන ඵරිත්වා විහරති.

කරුණාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියං, තථා තතියං, තථා චතුත්ථං. ඉති උද්ධමධො තිරියං සබ්බධිසබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තං ලොකං කරුණාසහගතෙන චෙතසා විපුලෙන මහග්ගතෙන අප්පමාණෙන අවෙරෙන අබ්‍යාපජ්ජෙන ඵරිත්වා විහරති.

මුදිතාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියං, තථා තතියං, තථා චතුත්ථං. ඉති උද්ධමධො තිරියං සබ්බධි සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තං ලොකං මුදිතාසහගතෙන චෙතසා විපුලෙන මහග්ගතෙන අප්පමාණෙන අවෙරෙන අබ්‍යාපජ්ජෙන ඵරිත්වා විහරති.

උපෙක්ඛාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියං, තථා තතියං, තථා චතුත්ථං. ඉති උද්ධමධො තිරියං සබ්බධි සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තං ලොකං උපෙක්ඛාසහගතෙන චෙතසා විපුලෙන මහග්ගතෙන අප්පමාණෙන අවෙරෙන අබ්‍යාපජ්ජෙන ඵරිත්වා විහරති. අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගං.

සික්ඛාපදවිභඞ්ගො

පඤ්ච සික්ඛාපදානි (විභ. 703) – පාණාතිපාතා වෙරමණී සික්ඛාපදං, අදින්නාදානා වෙරමණී සික්ඛාපදං, කාමෙසුමිච්ඡාචාරා වෙරමණී සික්ඛාපදං, මුසාවාදා වෙරමණී සික්ඛාපදං, සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨානා වෙරමණී සික්ඛාපදං. සික්ඛාපදවිභඞ්ගං.

පටිසම්භිදාවිභඞ්ගො

චතස්සො පටිසම්භිදා (විභ. 718) – අත්ථපටිසම්භිදා ධම්මපටිසම්භිදා නිරුත්තිපටිසම්භිදා පටිභානපටිසම්භිදා. පටිසම්භිදාවිභඞ්ගං.

ඤාණවිභඞ්ගො

එකවිධෙන ඤාණවත්ථු (විභ. 751) – පඤ්ච විඤ්ඤාණා න හෙතූ, අහෙතුකා, හෙතුවිප්පයුත්තා, සප්පච්චයා, සඞ්ඛතා, අරූපා, ලොකියා, සාසවා, සංයොජනියා, ගන්ථනියා, ඔඝනියා, යොගනියා, නීවරණියා, පරාමට්ඨා, උපාදානියා, සංකිලෙසිකා, අබ්‍යාකතා, සාරම්මණා, අචෙතසිකා, විපාකා, උපාදිණ්ණුපාදානියා, අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා, න සවිතක්කසවිචාරා, න අවිතක්කවිචාරමත්තා, අවිතක්කඅවිචාරා, න පීතිසහගතා, නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බා, නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බහෙතුකා, නෙවාචයගාමිනාපචයගාමිනො, නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා, පරිත්තා, කාමාවචරා, න රූපාවචරා, න අරූපාවචරා, පරියාපන්නා, නො අපරියාපන්නා, අනියතා, අනිය්‍යානිකා.

උප්පන්නවත්ථුකා, උප්පන්නාරම්මණා, පුරෙජාතවත්ථුකා, පුරෙජාතාරම්මණා, අජ්ඣත්තිකවත්ථුකා, බාහිරාරම්මණා, අසම්භින්නවත්ථුකා, අසම්භින්නාරම්මණා, නානාවත්ථුකා, නානාරම්මණා, න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරවිසයං පච්චනුභොන්ති, න අසමන්නාහාරා උප්පජ්ජන්ති, න අමනසිකාරා උප්පජ්ජන්ති, න අබ්බොකිණ්ණා උප්පජ්ජන්ති, න අපුබ්බං අචරිමං උප්පජ්ජන්ති, න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස සමනන්තරා උප්පජ්ජන්ති.

පඤ්ච විඤ්ඤාණා අනාභොගා, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති, අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා, පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙති, පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න

කායකම්මං න වචීකම්මං පට්ඨපෙති, පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න කායකම්මං න වචීකම්මං පට්ඨපෙති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කුසලාකුසලං ධම්මං සමාදියති, පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න කුසලාකුසලං ධම්මං සමාදියති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න සමාපජ්ජති න වුට්ඨාති, පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න සමාපජ්ජති න වුට්ඨාති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න චවති න උප්පජ්ජති, පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න චවති න උප්පජ්ජති, පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න සුපති න පටිබුජ්ඣති න සුපිනං පස්සති, පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපි න සුපති න පටිබුජ්ඣති න සුපිනං පස්සති, යාථාවකවත්ථුවිභාවනා පඤ්ඤා. එවං එකවිධෙන ඤාණවත්ථු.

දුවිධෙන ඤාණවත්ථු – ලොකියා පඤ්ඤා, ලොකුත්තරා පඤ්ඤා. කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යා පඤ්ඤා, කෙනචි න විඤ්ඤෙය්‍යා පඤ්ඤා. සාසවා පඤ්ඤා, අනාසවා පඤ්ඤා. ආසවවිප්පයුත්තා සාසවා පඤ්ඤා, ආසවවිප්පයුත්තා අනාසවා පඤ්ඤා. සංයොජනියා පඤ්ඤා, අසංයොජනියා පඤ්ඤා. සංයොජනවිප්පයුත්තා සංයොජනියා පඤ්ඤා, සංයොජනවිප්පයුත්තා අසංයොජනියා පඤ්ඤා. ගන්ථනියා පඤ්ඤා, අගන්ථනියා පඤ්ඤා. ගන්ථවිප්පයුත්තා ගන්ථනියා පඤ්ඤා, ගන්ථවිප්පයුත්තා අගන්ථනියා පඤ්ඤා.

ඔඝනියා පඤ්ඤා, අනොඝනියා පඤ්ඤා. ඔඝවිප්පයුත්තා ඔඝනියා පඤ්ඤා, ඔඝවිප්පයුත්තා අනොඝනියා පඤ්ඤා. යොගනියා පඤ්ඤා, අයොගනියා පඤ්ඤා. යොගවිප්පයුත්තා යොගනියා පඤ්ඤා, යොගවිප්පයුත්තා අයොගනියා පඤ්ඤා. නීවරණියා පඤ්ඤා, අනීවරණියා පඤ්ඤා. නීවරණවිප්පයුත්තා නීවරණියා පඤ්ඤා, නීවරණවිප්පයුත්තා අනීවරණියා පඤ්ඤා. පරාමට්ඨා පඤ්ඤා, අපරාමට්ඨා පඤ්ඤා. පරාමාසවිප්පයුත්තා පරාමට්ඨා පඤ්ඤා, පරාමාසවිප්පයුත්තා අපරාමට්ඨා පඤ්ඤා. උපාදින්නා පඤ්ඤා, අනුපාදින්නා පඤ්ඤා. උපාදානියා පඤ්ඤා, අනුපාදානියා පඤ්ඤා. උපාදානවිප්පයුත්තා උපාදානියා පඤ්ඤා, උපාදානවිප්පයුත්තා අනුපාදානියා පඤ්ඤා.

සංකිලෙසිකා පඤ්ඤා, අසංකිලෙසිකා පඤ්ඤා. කිලෙසවිප්පයුත්තා සංකිලෙසිකා පඤ්ඤා, කිලෙසවිප්පයුත්තා අසංකිලෙසිකා පඤ්ඤා. සවිතක්කා පඤ්ඤා, අවිතක්කා පඤ්ඤා. සවිචාරා පඤ්ඤා, අවිචාරා පඤ්ඤා. සප්පීතිකා පඤ්ඤා, අප්පීතිකා පඤ්ඤා. පීතිසහගතා පඤ්ඤා, න පීතිසහගතා පඤ්ඤා. සුඛසහගතා පඤ්ඤා, න සුඛසහගතා පඤ්ඤා. උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්ඤා, න උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්ඤා . කාමාවචරා පඤ්ඤා, න කාමාවචරා පඤ්ඤා. රූපාවචරා පඤ්ඤා, න රූපාවචරා පඤ්ඤා. අරූපාවචරා පඤ්ඤා, න අරූපාවචරා පඤ්ඤා. පරියාපන්නා පඤ්ඤා, අපරියාපන්නා පඤ්ඤා. නිය්‍යානිකා පඤ්ඤා, අනිය්‍යානිකා පඤ්ඤා. නියතා පඤ්ඤා, අනියතා පඤ්ඤා. සඋත්තරා පඤ්ඤා, අනුත්තරා පඤ්ඤා. අත්ථජාපිකා පඤ්ඤා, ජාපිතත්ථා පඤ්ඤා. එවං දුවිධෙන ඤාණවත්ථු.

තිවිධෙන ඤාණවත්ථු – චින්තාමයා පඤ්ඤා, සුතමයා පඤ්ඤා, භාවනාමයා පඤ්ඤා. දානමයා පඤ්ඤා, සීලමයා පඤ්ඤා, භාවනාමයා පඤ්ඤා. අධිසීලෙ පඤ්ඤා, අධිචිත්තෙ පඤ්ඤා, අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤා. ආයකොසල්ලං, අපායකොසල්ලං, උපායකොසල්ලං.

විපාකා පඤ්ඤා, විපාකධම්මධම්මා පඤ්ඤා, නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා පඤ්ඤා. උපාදින්නුපාදානියා පඤ්ඤා, අනුපාදින්නුපාදානියා පඤ්ඤා, අනුපාදින්නඅනුපාදානියා පඤ්ඤා. සවිතක්කසවිචාරා පඤ්ඤා, අවිතක්කවිචාරමත්තා පඤ්ඤා, අවිතක්කඅවිචාරා පඤ්ඤා. පීතිසහගතා පඤ්ඤා, සුඛසහගතා පඤ්ඤා, උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්ඤා. ආචයගාමිනී පඤ්ඤා, අපචයගාමිනී පඤ්ඤා, නෙවාචයගාමිනාපචයගාමිනී පඤ්ඤා. සෙක්ඛා පඤ්ඤා, අසෙක්ඛා පඤ්ඤා, නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා පඤ්ඤා. පරිත්තා පඤ්ඤා, මහග්ගතා පඤ්ඤා, අප්පමාණා පඤ්ඤා. පරිත්තාරම්මණා පඤ්ඤා, මහග්ගතාරම්මණා පඤ්ඤා, අප්පමාණාරම්මණා පඤ්ඤා. මග්ගාරම්මණා පඤ්ඤා, මග්ගහෙතුකා පඤ්ඤා, මග්ගාධිපතිනී පඤ්ඤා. උප්පන්නා පඤ්ඤා, අනුප්පන්නා පඤ්ඤා, උප්පාදිනී පඤ්ඤා. අතීතා පඤ්ඤා, අනාගතා පඤ්ඤා, පච්චුප්පන්නා පඤ්ඤා. අතීතාරම්මණා පඤ්ඤා, අනාගතාරම්මණා පඤ්ඤා, පච්චුප්පන්නාරම්මණා පඤ්ඤා. අජ්ඣත්තා පඤ්ඤා, බහිද්ධා පඤ්ඤා, අජ්ඣත්තබහිද්ධා පඤ්ඤා. අජ්ඣත්තාරම්මණා පඤ්ඤා, බහිද්ධාරම්මණා පඤ්ඤා, අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා පඤ්ඤා.

සවිතක්කසවිචාරා පඤ්ඤා අත්ථි විපාකා, අත්ථි විපාකධම්මධම්මා, අත්ථි නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා. අත්ථි උපාදින්නුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදින්නුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදින්නඅනුපාදානියා . අත්ථි පීතිසහගතා, අත්ථි සුඛසහගතා, අත්ථි උපෙක්ඛාසහගතා. අත්ථි ආචයගාමිනී, අත්ථි අපචයගාමිනී, අත්ථි නෙවාචයගාමිනාපචයගාමිනී. අත්ථි සෙක්ඛා, අත්ථි අසෙක්ඛා, අත්ථි නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා. අත්ථි පරිත්තා, අත්ථි මහග්ගතා, අත්ථි අප්පමාණා. අත්ථි පරිත්තාරම්මණා, අත්ථි මහග්ගතාරම්මණා, අත්ථි අප්පමාණාරම්මණා. අත්ථි මග්ගාරම්මණා, අත්ථි මග්ගහෙතුකා, අත්ථි මග්ගාධිපතිනී. අත්ථි උප්පන්නා, අත්ථි අනුප්පන්නා, අත්ථි උප්පාදිනී. අත්ථි අතීතා, අත්ථි අනාගතා, අත්ථි පච්චුප්පන්නා. අත්ථි අතීතාරම්මණා, අත්ථි අනාගතාරම්මණා, අත්ථි පච්චුප්පන්නාරම්මණා. අත්ථි අජ්ඣත්තා, අත්ථි බහිද්ධා, අත්ථි අජ්ඣත්තබහිද්ධා. අත්ථි අජ්ඣත්තාරම්මණා, අත්ථි බහිද්ධාරම්මණා, අත්ථි අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා.

අවිතක්කවිචාරමත්තා පඤ්ඤා අත්ථි විපාකා, අත්ථි විපාකධම්මධම්මා, අත්ථි නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා. අත්ථි උපාදින්නුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදින්නුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදින්නඅනුපාදානියා. අත්ථි ආචයගාමිනී, අත්ථි අපචයගාමිනී, අත්ථි නෙවාචයගාමිනාපචයගාමිනී. අත්ථි සෙක්ඛා, අත්ථි අසෙක්ඛා, අත්ථි නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා.

අත්ථි උප්පන්නා, අත්ථි අනුප්පන්නා, අත්ථි උප්පාදිනී. අත්ථි අතීතා, අත්ථි අනාගතා, අත්ථි පච්චුප්පන්නා. අත්ථි අජ්ඣත්තා, අත්ථි බහිද්ධා, අත්ථි අජ්ඣත්තබහිද්ධා.

අවිතක්කඅවිචාරා පඤ්ඤා අත්ථි විපාකා, අත්ථි විපාකධම්මධම්මා, අත්ථි නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා. අත්ථි උපාදිණ්ණුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදිණ්ණුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදිණ්ණඅනුපාදානියා. අත්ථි පීතිසහගතා, අත්ථි සුඛසහගතා, අත්ථි උපෙක්ඛාසහගතා. අත්ථි ආචයගාමිනී, අත්ථි අපචයගාමිනී, අත්ථි නෙවාචයගාමිනාපචයගාමිනී. අත්ථි සෙක්ඛා, අත්ථි අසෙක්ඛා, අත්ථි නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා. අත්ථි පරිත්තාරම්මණා, අත්ථි මහග්ගතාරම්මණා, අත්ථි අප්පමාණාරම්මණා. අත්ථි මග්ගාරම්මණා, අත්ථි මග්ගහෙතුකා, අත්ථි මග්ගාධිපතිනී. අත්ථි උප්පන්නා, අත්ථි අනුප්පන්නා, අත්ථි උප්පාදිනී. අත්ථි අතීතා, අත්ථි අනාගතා, අත්ථි පච්චුප්පන්නා. අත්ථි අතීතාරම්මණා, අත්ථි අනාගතාරම්මණා, අත්ථි පච්චුප්පන්නාරම්මණා. අත්ථි අජ්ඣත්තා, අත්ථි බහිද්ධා, අත්ථි අජ්ඣත්තබහිද්ධා. අත්ථි අජ්ඣත්තාරම්මණා, අත්ථි බහිද්ධාරම්මණා, අත්ථි අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා.

පීතිසහගතා පඤ්ඤා, සුඛසහගතා පඤ්ඤා අත්ථි විපාකා, අත්ථි විපාකධම්මධම්මා, අත්ථි නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා . අත්ථි උපාදිණ්ණුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදිණ්ණුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදිණ්ණඅනුපාදානියා. අත්ථි සවිතක්කසවිචාරා, අත්ථි අවිතක්කවිචාරමත්තා, අත්ථි අවිතක්කඅවිචාරා. අත්ථි ආචයගාමිනී, අත්ථි අපචයගාමිනී, අත්ථි නෙවාචයගාමිනාපචයගාමිනී. අත්ථි සෙක්ඛා, අත්ථි අසෙක්ඛා, අත්ථි නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා. අත්ථි පරිත්තා, අත්ථි මහග්ගතා, අත්ථි අප්පමාණා. අත්ථි පරිත්තාරම්මණා, අත්ථි මහග්ගතාරම්මණා, අත්ථි අප්පමාණාරම්මණා. අත්ථි මග්ගාරම්මණා, අත්ථි මග්ගහෙතුකා, අත්ථි මග්ගාධිපතිනී. අත්ථි උප්පන්නා, අත්ථි අනුප්පන්නා, අත්ථි උප්පාදිනී. අත්ථි අතීතා, අත්ථි අනාගතා, අත්ථි පච්චුප්පන්නා. අත්ථි අතීතාරම්මණා, අත්ථි අනාගතාරම්මණා, අත්ථි පච්චුප්පන්නාරම්මණා. අත්ථි අජ්ඣත්තා, අත්ථි බහිද්ධා, අත්ථි අජ්ඣත්තබහිද්ධා. අත්ථි අජ්ඣත්තාරම්මණා, අත්ථි බහිද්ධාරම්මණා, අත්ථි අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා.

උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්ඤා අත්ථි විපාකා, අත්ථි විපාකධම්මධම්මා, අත්ථි නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා. අත්ථි උපාදිණ්ණුපාදානියා , අත්ථි අනුපාදිණ්ණුපාදානියා, අත්ථි අනුපාදිණ්ණඅනුපාදානියා. අත්ථි ආචයගාමිනී, අත්ථි අපචයගාමිනී, අත්ථි නෙවාචයගාමිනාපචයගාමිනී. අත්ථි සෙක්ඛා, අත්ථි අසෙක්ඛා, අත්ථි නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛා. අත්ථි පරිත්තා, අත්ථි මහග්ගතා, අත්ථි අප්පමාණා. අත්ථි පරිත්තාරම්මණා, අත්ථි මහග්ගතාරම්මණා, අත්ථි අප්පමාණාරම්මණා. අත්ථි මග්ගාරම්මණා, අත්ථි මග්ගහෙතුකා, අත්ථි මග්ගාධිපතිනී. අත්ථි උප්පන්නා, අත්ථි අනුප්පන්නා, අත්ථි උප්පාදිනී. අත්ථි අතීතා, අත්ථි අනාගතා, අත්ථි පච්චුප්පන්නා. අත්ථි අතීතාරම්මණා, අත්ථි අනාගතාරම්මණා, අත්ථි පච්චුප්පන්නාරම්මණා. අත්ථි අජ්ඣත්තා, අත්ථි බහිද්ධා, අත්ථි අජ්ඣත්තබහිද්ධා. අත්ථි අජ්ඣත්තාරම්මණා, අත්ථි බහිද්ධාරම්මණා, අත්ථි අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා. එවං තිවිධෙන ඤාණවත්ථු.

චතුබ්බිධෙන ඤාණවත්ථු – කම්මස්සකතඤාණං, සච්චානුලොමිකං ඤාණං, මග්ගසමඞ්ගිස්ස ඤාණං, ඵලසමඞ්ගිස්ස ඤාණං. දුක්ඛෙ ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං, දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං, දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං. කාමාවචරා පඤ්ඤා, රූපාවචරා පඤ්ඤා, අරූපාවචරා පඤ්ඤා, අපරියාපන්නා පඤ්ඤා. ධම්මෙ ඤාණං, අන්වයෙ ඤාණං, පරිච්චෙ ඤාණං, සම්මුති ඤාණං. අත්ථි පඤ්ඤා ආචයාය, නො අපචයාය, අත්ථි පඤ්ඤා අපචයාය, නො ආචයාය, අත්ථි පඤ්ඤා ආචයාය චෙව, අපචයාය ච, අත්ථි පඤ්ඤා නෙවාචයාය, නො අපචයාය. අත්ථි පඤ්ඤා නිබ්බිදාය, නො පටිවෙධාය, අත්ථි පඤ්ඤා පටිවෙධාය, නො නිබ්බිදාය , අත්ථි පඤ්ඤා නිබ්බිදාය චෙව, පටිවෙධාය ච, අත්ථි පඤ්ඤා නෙව නිබ්බිදාය, නො පටිවෙධාය. හානභාගිනී පඤ්ඤා, ඨිතිභාගිනී පඤ්ඤා, විසෙසභාගිනී පඤ්ඤා, නිබ්බෙධභාගිනී පඤ්ඤා.

චතස්සො පටිසම්භිදා. චතස්සො පටිපදා. චත්තාරි ආරම්මණානි. ජරාමරණෙ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං. ජාතියා ඤාණං…පෙ…. භවෙ ඤාණං…පෙ…. උපාදානෙ ඤාණං…පෙ…. තණ්හාය ඤාණං…පෙ…. වෙදනාය ඤාණං…පෙ…. ඵස්සෙ ඤාණං…පෙ…. සළායතනෙ ඤාණං…පෙ…. නාමරූපෙ ඤාණං…පෙ…. විඤ්ඤාණෙ ඤාණං…පෙ…. සඞ්ඛාරෙසු ඤාණං, සඞ්ඛාරසමුදයෙ ඤාණං, සඞ්ඛාරනිරොධෙ ඤාණං, සඞ්ඛාරනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං. එවං චතුබ්බිධෙන ඤාණවත්ථු.

පඤ්චවිධෙන ඤාණවත්ථු – පඤ්චඞ්ගිකො සම්මාසමාධි, පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධි. එවං පඤ්චවිධෙන ඤාණවත්ථු.

ඡබ්බිධෙන ඤාණවත්ථු – ඡසු අභිඤ්ඤාසු පඤ්ඤා. එවං ඡබ්බිධෙන ඤාණවත්ථු.

සත්තවිධෙන ඤාණවත්ථු – සත්තසත්තති ඤාණවත්ථූනි. එවං සත්තවිධෙන ඤාණවත්ථු.

අට්ඨවිධෙන ඤාණවත්ථු – චතූසු මග්ගෙසු, චතූසු ඵලෙසු පඤ්ඤා. එවං අට්ඨවිධෙන ඤාණවත්ථු.

නවවිධෙන ඤාණවත්ථු – නවසු අනුපුබ්බවිහාරසමාපත්තීසු පඤ්ඤා. එවං නවවිධෙන ඤාණවත්ථු.

දසවිධෙන ඤාණවත්ථු – දස තථාගතස්ස තථාගතබලානි, යෙහි බලෙහි සමන්නාගතො තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති. කතමානි දස? ඉධ තථාගතො ඨානඤ්ච ඨානතො අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො ඨානඤ්ච ඨානතො අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං කම්මසමාදානානං ඨානසො හෙතුසො විපාකං යථාභූතං පජානාති. යම්පි තථාගතො අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං කම්මසමාදානානං ඨානසො හෙතුසො විපාකං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො සබ්බත්ථගාමිනිං පටිපදං යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො සබ්බත්ථගාමිනිං පටිපදං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො අනෙකධාතුනානාධාතුලොකං යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො අනෙකධාතුනානාධාතුලොකං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො සත්තානං නානාධිමුත්තිකතං යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො සත්තානං නානාධිමුත්තිකතං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො පරසත්තානං පරපුග්ගලානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො පරසත්තානං පරපුග්ගලානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො ඣානවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තීනං සංකිලෙසං වොදානං වුට්ඨානං යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො ඣානවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තීනං සංකිලෙසං වොදානං වුට්ඨානං යථාභූතං පජානාති , ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිං යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො සත්තානං චුතූපපාතං යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො සත්තානං චුතූපපාතං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

පුන චපරං තථාගතො ආසවානං ඛයං යථාභූතං පජානාති, යම්පි තථාගතො ආසවානං ඛයං යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි තථාගතස්ස තථාගතබලං හොති. යං බලං ආගම්ම තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති.

ඉමානි දස තථාගතස්ස තථාගතබලානි. යෙහි බලෙහි සමන්නාගතො තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති, බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති. එවං දසවිධෙන ඤාණවත්ථු.

ඤාණවිභඞ්ගං.

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගො

එකකං

ජාතිමදො (විභ. 832), ගොත්තමදො, ආරොග්‍යමදො, යොබ්බනමදො, ජීවිතමදො, ලාභමදො, සක්කාරමදො, ගරුකාරමදො, පුරෙක්ඛාරමදො, පරිවාරමදො, භොගමදො, වණ්ණමදො, සුතමදො , පටිභානමදො, රත්තඤ්ඤුමදො, පිණ්ඩපාතිකමදො, අනවඤ්ඤාතමදො, ඉරියාපථමදො, ඉද්ධිමදො, යසමදො, සීලමදො, ඣානමදො, සිප්පමදො, ආරොහමදො, පරිණාහමදො, සණ්ඨානමදො, පාරිපූරිමදො, මදො, පමාදො, ථම්භො, සාරම්භො, අත්‍රිච්ඡතා, මහිච්ඡතා,

පාපිච්ඡතා, සිඞ්ගං, තින්තිණං, චාපල්‍යං, අසභාගවුත්ති, අරති, තන්දී, විජම්භිතා, භත්තසම්මදො, චෙතසො ච ලීනත්තං, කුහනා, ලපනා, නෙමිත්තිකතා, නිප්පෙසිකතා, ලාභෙන ලාභං නිජිගීසනතා, ‘‘සෙය්‍යොහමස්මී’’ති මානො, ‘‘සදිසොහමස්මී’’ති මානො, ‘‘හීනොහමස්මී’’ති මානො. සෙය්‍යස්ස ‘‘සෙය්‍යොහමස්මී’’ති මානො, සෙය්‍යස්ස ‘‘සදිසොහමස්මී’’ති මානො, සෙය්‍යස්ස ‘‘හීනොහමස්මී’’ති මානො, සදිසස්ස ‘‘සෙය්‍යොහමස්මී’’ති මානො, සදිසස්ස ‘‘සදිසොහමස්මී’’ති මානො, සදිසස්ස ‘‘හීනොහමස්මී’’ති මානො, හීනස්ස ‘‘සෙය්‍යොහමස්මී’’ති මානො, හීනස්ස ‘‘සදිසොහමස්මී’’ති මානො, හීනස්ස ‘‘හීනොහමස්මී’’ති මානො, මානො, අතිමානො, මානාතිමානො, ඔමානො, අධිමානො, අස්මිමානො, මිච්ඡාමානො, ඤාතිවිතක්කො, ජනපදවිතක්කො, අමරවිතක්කො, පරානුද්දයතාපටිසංයුත්තො විතක්කො, ලාභසක්කාරසිලොකපටිසංයුත්තො විතක්කො, අනවඤ්ඤත්තිපටිසංයුත්තො විතක්කො (විභ. 832). එකකං.

දුකං

කොධො ච උපනාහො ච, මක්ඛො ච පළාසො ච, ඉස්සා ච මච්ඡරියඤ්ච, මායා ච සාඨෙය්‍යඤ්ච, අවිජ්ජා ච භවතණ්හා ච, භවදිට්ඨි ච විභවදිට්ඨි ච, සස්සතදිට්ඨි ච උච්ඡෙදදිට්ඨි ච, අන්තවාදිට්ඨි ච අනන්තවාදිට්ඨි ච, පුබ්බන්තානුදිට්ඨි ච අපරන්තානුදිට්ඨි ච, අහිරිකඤ්ච අනොත්තප්පඤ්ච, දොවචස්සතා ච පාපමිත්තතා ච, අනජ්ජවො ච අමද්දවො ච, අක්ඛන්ති ච අසොරච්චඤ්ච, අසාඛල්‍යඤ්ච අප්පටිසන්ථාරො ච, ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතා ච භොජනෙ අමත්තඤ්ඤුතා ච, මුට්ඨස්සච්චඤ්ච අසම්පජඤ්ඤඤ්ච, සීලවිපත්ති ච දිට්ඨිවිපත්ති ච, අජ්ඣත්තසංයොජනඤ්ච බහිද්ධාසංයොජනඤ්ච. දුකං.

තිකං

තීණි අකුසලමූලානි, තයො අකුසලවිතක්කා, තිස්සො අකුසලසඤ්ඤා, තිස්සො අකුසලධාතුයො, තීණි දුච්චරිතානි, තයො ආසවා, තීණි සංයොජනානි, තිස්සො තණ්හා, අපරාපි තිස්සො තණ්හා, අපරාපි තිස්සො තණ්හා, තිස්සො එසනා, තිස්සො විධා, තීණි භයානි , තීණි තමානි, තීණි තිත්ථායතනානි, තයො කිඤ්චනා, තීණි අඞ්ගණානි, තීණි මලානි, තීණි විසමානි, අපරානිපි තීණි විසමානි, තයො අග්ගී, තයො කසාවා, අපරෙපි තයො කසාවා.

අස්සාදදිට්ඨි අත්තානුදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨි, අරති විහෙසා අධම්මචරියා, දොවචස්සතා පාපමිත්තතා නානත්තසඤ්ඤා, උද්ධච්චං කොසජ්ජං පමාදො, අසන්තුට්ඨිතා අසම්පජඤ්ඤතා මහිච්ඡතා, අහිරිකං අනොත්තප්පං පමාදො, අනාදරියං දොවචස්සතා පාපමිත්තතා, අස්සද්ධියං අවදඤ්ඤුතා කොසජ්ජං, උද්ධච්චං අසංවරො දුස්සීල්‍යං, අරියානං අදස්සනකම්‍යතා සද්ධම්මං අසොතුකම්‍යතා උපාරම්භචිත්තතා, මුට්ඨස්සච්චං අසම්පජඤ්ඤං චෙතසො වික්ඛෙපො, අයොනිසො මනසිකාරො කුම්මග්ගසෙවනා චෙතසො ච ලීනත්තං. තිකං.

චතුක්කං

චත්තාරො ආසවා, චත්තාරො ගන්ථා, චත්තාරො ඔඝා, චත්තාරො යොගා, චත්තාරි උපාදානානි, චත්තාරො තණ්හුප්පාදා, චත්තාරි අගතිගමනානි, චත්තාරො විපරියාසා, චත්තාරො අනරියවොහාරා, අපරෙපි චත්තාරො අනරියවොහාරා, චත්තාරි දුච්චරිතානි, අපරානිපි චත්තාරි දුච්චරිතානි, චත්තාරි භයානි, (අපරානිපි චත්තාරි භයානි,) චතස්සො දිට්ඨියො. චතුක්කං.

පඤ්චකං

පඤ්චොරම්භාගියානි සංයොජනානි, පඤ්චුද්ධම්භාගියානි සංයොජනානි, පඤ්ච මච්ඡරියානි, පඤ්ච සඞ්ගා, පඤ්ච සල්ලා, පඤ්ච චෙතොඛිලා, පඤ්ච චෙතසොවිනිබන්ධා, පඤ්ච නීවරණානි, පඤ්ච කම්මානි ආනන්තරිකානි, පඤ්ච දිට්ඨියො, පඤ්ච වෙරා, පඤ්ච බ්‍යසනා, පඤ්ච අක්ඛන්තියා ආදීනවා, පඤ්ච භයානි, පඤ්ච දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා. පඤ්චකං.

ඡක්කං

ඡ විවාදමූලානි, ඡ ඡන්දරාගා ධම්මා, ඡ විරොධවත්ථූනි, ඡ තණ්හාකායා, ඡ අගාරවා, ඡ පරිහානියා ධම්මා, අපරෙපි ඡ පරිහානියා ධම්මා, ඡ සොමනස්සුපවිචාරා, ඡ දොමනස්සුපවිචාරා, ඡ උපෙක්ඛුපවිචාරා, ඡ ගෙහසිතානි සොමනස්සානි, ඡ ගෙහසිතානි දොමනස්සානි, ඡ ගෙහසිතා උපෙක්ඛා, ඡ දිට්ඨියො. ඡක්කං.

සත්තකං

සත්ත අනුසයා, සත්ත සංයොජනානි, සත්ත පරියුට්ඨානානි, සත්ත අසද්ධම්මා, සත්ත දුච්චරිතානි, සත්ත මානා, සත්ත දිට්ඨියො. සත්තකං.

අට්ඨකං

අට්ඨ කිලෙසවත්ථූනි, අට්ඨ කුසීතවත්ථූනි, අට්ඨසු ලොකධම්මෙසු චිත්තස්ස පටිඝාතො, අට්ඨ අනරියවොහාරා, අට්ඨ මිච්ඡත්තා, අට්ඨ පුරිසදොසා, අට්ඨ අසඤ්ඤිවාදා, අට්ඨ නෙවසඤ්ඤිනාසඤ්ඤිවාදා. අට්ඨකං.

නවකං

නව ආඝාතවත්ථූනි, නව පුරිසමලානි, නවවිධා මානා, නව තණ්හාමූලකා ධම්මා, නව ඉඤ්ජිතානි, නව මඤ්ඤිතානි, නව ඵන්දිතානි, නව පපඤ්චිතානි, නව සඞ්ඛතානි. නවකං.

දසකං

දස කිලෙසවත්ථූනි, දස ආඝාතවත්ථූනි, දස අකුසලකම්මපථා, දස සංයොජනානි, දස මිච්ඡත්තා, දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි, දසවත්ථුකා අන්තග්ගාහිකා දිට්ඨි. දසකං.

අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතානි අජ්ඣත්තිකස්ස උපාදාය, අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතානි බාහිරස්ස උපාදාය, තදෙකජ්ඣං අභිසඤ්ඤූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි හොන්ති , ඉති අතීතානි ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි, අනාගතානි ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි, පච්චුප්පන්නානි ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි, තදෙකජ්ඣං අභිසඤ්ඤූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා **අට්ඨ තණ්හාවිචරිතසතං** හොති, යානි ච ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි බ්‍රහ්මජාලෙ වෙය්‍යාකරණෙ වුත්තානි භගවතා.

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගං.

ධම්මහදයවිභඞ්ගො

කති ඛන්ධා, කති ආයතනානි, කති ධාතුයො, කති සච්චානි, කති ඉන්ද්‍රියානි, කති හෙතූ, කති ආහාරා, කති ඵස්සා, කති වෙදනා, කති සඤ්ඤා, කති චෙතනා, කති චිත්තානි (විභ. 978)?

පඤ්චක්ඛන්ධා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො, චත්තාරි සච්චානි, බාවීසතින්ද්‍රියානි, නව හෙතූ, චත්තාරො ආහාරා, සත්ත ඵස්සා, සත්ත වෙදනා, සත්ත සඤ්ඤා, සත්ත චෙතනා, සත්ත චිත්තානි (විභ. 978).

ධම්මහදයවිභඞ්ගං.

විභඞ්ගමාතිකා නිට්ඨිතා.

3. ධාතුකථාමාතිකා

නයමාතිකා

සඞ්ගහො අසඞ්ගහො (ධාතු. 1). සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතං. අසඞ්ගහිතෙන සඞ්ගහිතං. සඞ්ගහිතෙන සඞ්ගහිතං. අසඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතං. සම්පයොගො විප්පයොගො. සම්පයුත්තෙන විප්පයුත්තං. විප්පයුත්තෙන සම්පයුත්තං. සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තං. විප්පයුත්තෙන විප්පයුත්තං. සඞ්ගහිතෙන සම්පයුත්තං විප්පයුත්තං. සම්පයුත්තෙන සඞ්ගහිතං අසඞ්ගහිතං. අසඞ්ගහිතෙන සම්පයුත්තං විප්පයුත්තං. විප්පයුත්තෙන සඞ්ගහිතං අසඞ්ගහිතං.

අබ්භන්තරමාතිකා

පඤ්චක්ඛන්ධා. ද්වාදසායතනානි. අට්ඨාරස ධාතුයො. චත්තාරි සච්චානි. බාවීසතින්ද්‍රියානි. පටිච්චසමුප්පාදො. චත්තාරො සතිපට්ඨානා. චත්තාරො සම්මප්පධානා. චත්තාරො ඉද්ධිපාදා . චත්තාරි ඣානානි. චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො. පඤ්චින්ද්‍රියානි. පඤ්ච බලානි. සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා. අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො. ඵස්සො වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා චිත්තං අධිමොක්ඛො මනසිකාරො.

නයමුඛමාතිකා

තීහි සඞ්ගහො. තීහි අසඞ්ගහො. චතූහි සම්පයොගො. චතූහි විප්පයොගො.

ලක්ඛණමාතිකා

සභාගො. විසභාගො.

බාහිරමාතිකා

සබ්බාපි ධම්මසඞ්ගණී ධාතුකථාය මාතිකාති.

ධාතුකථාමාතිකා නිට්ඨිතා.

4. පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමාතිකා

ඡ පඤ්ඤත්තියො (පු. ප. මාතිකා 1) – ඛන්ධපඤ්ඤත්ති ආයතනපඤ්ඤත්ති ධාතුපඤ්ඤත්ති සච්චපඤ්ඤත්ති ඉන්ද්‍රියපඤ්ඤත්ති පුග්ගලපඤ්ඤත්තීති.

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමාතිකා නිට්ඨිතා.

5. කථාවත්ථුමාතිකා

පුග්ගලකථා

සුද්ධසච්චිකට්ඨඅනුලොමපච්චනීකං

පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති (කථා. 1), ආමන්තා. යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

අනුලොමපඤ්චකං.

පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි පටිකම්මං – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

පටිකම්මචතුක්කං.

ත්වං චෙ පන මඤ්ඤසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති. තෙන තව තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤාය හෙවං පටිජානන්තං හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙ, අථ තං නිග්ගණ්හාම, සුනිග්ගහිතො ච හොසි –

හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා.

නිග්ගහචතුක්කං.

එසෙ චෙ දුන්නිග්ගහිතෙ හෙවමෙවං තත්ථ දක්ඛ, ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, නො ච මයං තයා තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤාය හෙවං පටිජානන්තා හෙවං නිග්ගහෙතබ්බා, අථ මං නිග්ගණ්හාසි, දුන්නිග්ගහිතා ච හොම –

හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා.

උපනයනචතුක්කං.

න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙ, තෙන හි යං නිග්ගණ්හාසි – හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති , ඉදං තෙ මිච්ඡා. තෙන හි යෙ කතෙ නිග්ගහෙ, සෙ නිග්ගහෙ දුක්කටෙ. සුකතෙ පටිකම්මෙ. සුකතා පටිපාදනාති.

නිග්ගමනචතුක්කං.

පඨමො නිග්ගහො.

සුද්ධසච්චිකට්ඨපච්චනීකානුලොමං

පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

පච්චනීකපඤ්චකං.

පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි පටිකම්මං – හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

පටිකම්මචතුක්කං.

ත්වං චෙ පන මඤ්ඤසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති. තෙන තව තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤාය හෙවං පටිජානන්තං හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙ, අථ තං නිග්ගණ්හාම, සුනිග්ගහිතො ච හොසි –

හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා.

නිග්ගහචතුක්කං.

එසෙ චෙ දුන්නිග්ගහිතෙ හෙවමෙවං තත්ථ දක්ඛ, ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, නො ච මයං තයා තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤාය හෙවං පටිජානන්තා හෙවං නිග්ගහෙතබ්බා, අථ මං නිග්ගණ්හාසි, දුන්නිග්ගහිතා ච හොම –

හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, ඉදං තෙ මිච්ඡා.

උපනයනචතුක්කං.

න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙ, තෙන හි යං නිග්ගණ්හාසි – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති , ඉදං තෙ මිච්ඡා, තෙන හි යෙ කතෙ නිග්ගහෙ , සෙ නිග්ගහෙ දුක්කටෙ. සුකතෙ පටිකම්මෙ, සුකතා පටිපාදනාති.

නිග්ගමනචතුක්කං.

දුතියො නිග්ගහො.

ඔකාසසච්චිකට්ඨඅනුලොමපච්චනීකං

පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති

සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා…පෙ.....

තතියො නිග්ගහො.

කාලසච්චිකට්ඨඅනුලොමපච්චනීකං

පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. සබ්බදා පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''සබ්බදා පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බදා පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''සබ්බදා පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බදා පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා…පෙ.....

චතුත්ථො නිග්ගහො.

අවයවසච්චිකට්ඨඅනුලොමපච්චනීකං

පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. සබ්බෙසු පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''සබ්බෙසු පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බෙසු පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති? මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''සබ්බෙසු පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බෙසු පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා…පෙ.....

පඤ්චමො නිග්ගහො.

ඔකාසසච්චිකට්ඨපච්චනීකානුලොමං

පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා…පෙ.....

ඡට්ඨො නිග්ගහො.

කාලසච්චිකට්ඨපච්චනීකානුලොමං

පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බදා පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා…පෙ. ….

සත්තමො නිග්ගහො.

අවයවසච්චිකට්ඨපච්චනීකානුලොමං

පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? ආමන්තා. සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති? න හෙවං වත්තබ්බෙ.

ආජානාහි නිග්ගහං – හඤ්චි පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ ''සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙ ''සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති, නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ ''පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. යං තත්ථ වදෙසි ''වත්තබ්බෙ ඛො 'පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන', නො ච වත්තබ්බෙ 'සබ්බෙසු පුග්ගලො නුපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා'''ති, මිච්ඡා…පෙ.….

අට්ඨමො නිග්ගහො.

කථාවත්ථුමාතිකා නිට්ඨිතා.

6. යමකමාතිකා

මූලයමකං

කුසලපදනයචතුක්කං

යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා (යම. 1.මූලයමක.1 ආදයො), සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන එකමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලමූලෙන එකමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන එකමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලමූලෙන එකමූලමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලකා. යෙ වා පන කුසලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලකා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන එකමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලමූලෙන එකමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලමූලකා. යෙ වා පන කුසලමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලමූලකා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන එකමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

යෙ කෙචි කුසලමූලෙන එකමූලමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා. යෙ වා පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා.

අකුසලපදනයචතුක්කං

යෙ කෙචි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලා. යෙ වා පන අකුසලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන එකමූලා. යෙ වා පන අකුසලමූලෙන එකමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලමූලෙන එකමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා. යෙ වා පන අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලමූලා. යෙ වා පන අකුසලමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන එකමූලමූලා. යෙ වා පන අකුසලමූලෙන එකමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලමූලෙන එකමූලමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා. යෙ වා පන අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලකා. යෙ වා පන අකුසලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන එකමූලකා. යෙ වා පන අකුසලමූලෙන එකමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලමූලෙන එකමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා. යෙ වා පන අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලමූලකා. යෙ වා පන අකුසලමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන එකමූලමූලකා. යෙ වා පන අකුසලමූලෙන එකමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

යෙ කෙචි අකුසලමූලෙන එකමූලමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා. යෙ වා පන අකුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අකුසලා.

අබ්‍යාකතපදනයචතුක්කං

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලමූලා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලමූලා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලමූලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලමූලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

යෙ කෙචි අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා. යෙ වා පන අබ්‍යාකතමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා.

නාමපදනයචතුක්කං

යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලා. යෙ වා පන නාමමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන එකමූලා. යෙ වා පන නාමමූලෙන එකමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමමූලෙන එකමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා. යෙ වා පන නාමමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලමූලා. යෙ වා පන නාමමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන එකමූලමූලා. යෙ වා පන නාමමූලෙන එකමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමමූලෙන එකමූලමූලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා. යෙ වා පන නාමමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලකා. යෙ වා පන නාමමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන එකමූලකා. යෙ වා පන නාමමූලෙන එකමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමමූලෙන එකමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා. යෙ වා පන නාමමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලමූලකා. යෙ වා පන නාමමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන එකමූලමූලකා. යෙ වා පන නාමමූලෙන එකමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි නාමමූලෙන එකමූලමූලකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා. යෙ වා පන නාමමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා නාමා.

යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලහෙතූ…පෙ…. කුසලනිදානා…පෙ…. කුසලසම්භවා…පෙ…. කුසලප්පභවා…පෙ…. කුසලසමුට්ඨානා…පෙ…. කුසලාහාරා…පෙ…. කුසලාරම්මණා…පෙ…. කුසලපච්චයා…පෙ.… කුසලසමුදයා…පෙ.….

මූලං හෙතු නිදානඤ්ච, සම්භවො පභවෙන ච;
සමුට්ඨානාහාරාරම්මණා, පච්චයො සමුදයෙන චාති.

මූලයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ඛන්ධයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

පඤ්චක්ඛන්ධා (යම. 1.ඛන්ධයමක.1 ආදයො) – රූපක්ඛන්ධො වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූපං.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, වෙදනාක්ඛන්ධො වෙදනා.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඤ්ඤා.

සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරා.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණං.

පච්චනීකං

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න රූපක්ඛන්ධො න රූපං.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න වෙදනාක්ඛන්ධො න වෙදනා.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො න සඤ්ඤා.

න සඞ්ඛාරා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො න සඞ්ඛාරා.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො න විඤ්ඤාණං.

පදසොධනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො.

රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො.

රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො.

වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො.

සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො.

සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො.

සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, ඛන්ධා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො.

පච්චනීකං

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො.

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො.

න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො.

න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො.

න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

න සඞ්ඛාරා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො.

න සඞ්ඛාරා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො.

න සඞ්ඛාරා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

න සඞ්ඛාරා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො.

න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො.

සුද්ධඛන්ධවාරො

අනුලොමං

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපං.

වෙදනා ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා.

සඤ්ඤා ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤා.

සඞ්ඛාරා ඛන්ධො, ඛන්ධා සඞ්ඛාරා.

විඤ්ඤාණං ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණං.

පච්චනීකං

න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපං.

න වෙදනා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤා.

න සඞ්ඛාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරා.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණං.

සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා.

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤා.

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා සඞ්ඛාරා.

රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණං.

වෙදනා ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපං.

වෙදනා ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤා.

වෙදනා ඛන්ධො, ඛන්ධා සඞ්ඛාරා.

වෙදනා ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණං.

සඤ්ඤා ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපං.

සඤ්ඤා ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා.

සඤ්ඤා ඛන්ධො, ඛන්ධා සඞ්ඛාරා.

සඤ්ඤා ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණං.

සඞ්ඛාරා ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපං.

සඞ්ඛාරා ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා.

සඞ්ඛාරා ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤා.

සඞ්ඛාරා ඛන්ධො, ඛන්ධා විඤ්ඤාණං.

විඤ්ඤාණං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපං.

විඤ්ඤාණං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා.

විඤ්ඤාණං ඛන්ධො, ඛන්ධා සඤ්ඤා.

විඤ්ඤාණං ඛන්ධො, ඛන්ධා සඞ්ඛාරා.

පච්චනීකං

න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා.

න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤා.

න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරා.

න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණං.

න වෙදනා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපං.

න වෙදනා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤා.

න වෙදනා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරා.

න වෙදනා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණං.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපං.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරා.

න සඤ්ඤා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණං.

න සඞ්ඛාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපං.

න සඞ්ඛාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා.

න සඞ්ඛාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤා.

න සඞ්ඛාරා න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න විඤ්ඤාණං.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූපං.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඤ්ඤා.

න විඤ්ඤාණං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරා.

ඛන්ධයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ආයතනයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

ද්වාදසායතනානි (යම. 1.ආයතනයමක.1 ආදයො) – චක්ඛායතනං සොතායතනං ඝානායතනං ජිව්හායතනං කායායතනං රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං මනායතනං ධම්මායතනං.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛායතනං, චක්ඛායතනං චක්ඛු.

සොතං සොතායතනං, සොතායතනං සොතං.

ඝානං ඝානායතනං, ඝානායතනං ඝානං.

ජිව්හා ජිව්හායතනං, ජිව්හායතනං ජිව්හා.

කායො කායායතනං, කායායතනං කායො.

රූපං රූපායතනං, රූපායතනං රූපං.

සද්දො සද්දායතනං, සද්දායතනං සද්දො.

ගන්ධො ගන්ධායතනං, ගන්ධායතනං ගන්ධො.

රසො රසායතනං, රසායතනං රසො.

ඵොට්ඨබ්බො ඵොට්ඨබ්බායතනං, ඵොට්ඨබ්බායතනං ඵොට්ඨබ්බො.

මනො මනායතනං, මනායතනං මනො.

ධම්මො ධම්මායතනං, ධම්මායතනං ධම්මො.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛායතනං, න චක්ඛායතනං න චක්ඛු.

න සොතං න සොතායතනං, න සොතායතනං න සොතං.

න ඝානං න ඝානායතනං, න ඝානායතනං න ඝානං.

න ජිව්හා න ජිව්හායතනං, න ජිව්හායතනං න ජිව්හා.

න කායො න කායායතනං, න කායායතනං න කායො.

න රූපං න රූපායතනං, න රූපායතනං න රූපං.

න සද්දො න සද්දායතනං, න සද්දායතනං න සද්දො.

න ගන්ධො න ගන්ධායතනං, න ගන්ධායතනං න ගන්ධො.

න රසො න රසායතනං, න රසායතනං න රසො.

න ඵොට්ඨබ්බො න ඵොට්ඨබ්බායතනං, න ඵොට්ඨබ්බායතනං න ඵොට්ඨබ්බො.

න මනො න මනායතනං, න මනායතනං න මනො.

න ධම්මො න ධම්මායතනං, න ධම්මායතනං න ධම්මො.

පදසොධනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛායතනං, ආයතනා සොතායතනං.

චක්ඛු චක්ඛායතනං, ආයතනා ඝානායතනං.

චක්ඛු චක්ඛායතනං, ආයතනා ජිව්හායතනං…පෙ.....

චක්ඛු චක්ඛායතනං, ආයතනා ධම්මායතනං.

සොතං සොතායතනං, ආයතනා චක්ඛායතනං.

සොතං සොතායතනං, ආයතනා ඝානායතනං…පෙ.....

සොතං සොතායතනං, ආයතනා ධම්මායතනං.

ඝානං ඝානායතනං, ආයතනා චක්ඛායතනං…පෙ.....

ඝානං ඝානායතනං, ආයතනා ධම්මායතනං…පෙ.....

ධම්මො ධම්මායතනං, ආයතනා චක්ඛායතනං.

ධම්මො ධම්මායතනං, ආයතනා සොතායතනං…පෙ.....

ධම්මො ධම්මායතනං, ආයතනා මනායතනං. (චක්කං බන්ධිතබ්බං.)

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛායතනං, නායතනා න සොතායතනං.

න චක්ඛු න චක්ඛායතනං, නායතනා න ඝානායතනං…පෙ.....

න චක්ඛු න චක්ඛායතනං, නායතනා න ධම්මායතනං.

න සොතං න සොතායතනං, නායතනා න චක්ඛායතනං…පෙ.....

න සොතං න සොතායතනං, නායතනා න ධම්මායතනං.

න ඝානං න ඝානායතනං, නායතනා න චක්ඛායතනං…පෙ.....

න ඝානං න ඝානායතනං, නායතනා න ධම්මායතනං…පෙ.....

න ධම්මො න ධම්මායතනං, නායතනා න චක්ඛායතනං.

න ධම්මො න ධම්මායතනං, නායතනා න සොතායතනං…පෙ.....

න ධම්මො න ධම්මායතනං, නායතනා න මනායතනං. (චක්කං බන්ධිතබ්බං.)

සුද්ධායතනවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු.

සොතං ආයතනං, ආයතනා සොතං.

ඝානං ආයතනං, ආයතනා ඝානං.

ජිව්හා ආයතනං, ආයතනා ජිව්හා.

කායො ආයතනං, ආයතනා කායො.

රූපං ආයතනං, ආයතනා රූපං.

සද්දො ආයතනං, ආයතනා සද්දො.

ගන්ධො ආයතනං, ආයතනා ගන්ධො.

රසො ආයතනං, ආයතනා රසො.

ඵොට්ඨබ්බො ආයතනං, ආයතනා ඵොට්ඨබ්බො.

මනො ආයතනං, ආයතනා මනො.

ධම්මො ආයතනං, ආයතනා ධම්මො.

පච්චනීකං

න චක්ඛු නායතනං, නායතනා න චක්ඛු.

න සොතං නායතනං, නායතනා න සොතං.

න ඝානං නායතනං, නායතනා න ඝානං.

න ජිව්හා නායතනං, නායතනා න ජිව්හා.

න කායො නායතනං, නායතනා න කායො.

න රූපං නායතනං, නායතනා න රූපං.

න සද්දො නායතනං, නායතනා න සද්දො.

න ගන්ධො නායතනං, නායතනා න ගන්ධො.

න රසො නායතනං, නායතනා න රසො.

න ඵොට්ඨබ්බො නායතනං, නායතනා න ඵොට්ඨබ්බො.

න මනො නායතනං, නායතනා න මනො.

න ධම්මො නායතනං, නායතනා න ධම්මො.

සුද්ධායතනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා සොතං…පෙ…..

චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා ධම්මො.

සොතං ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු…පෙ.....

සොතං ආයතනං, ආයතනා ධම්මො.

ඝානං ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු…පෙ.....

ඝානං ආයතනං, ආයතනා ධම්මො…පෙ.....

ධම්මො ආයතනං, ආයතනා චක්ඛු.

ධම්මො ආයතනං, ආයතනා සොතං…පෙ.....

ධම්මො ආයතනං, ආයතනා මනො. (චක්කං බන්ධිතබ්බං.)

පච්චනීකං

න චක්ඛු නායතනං, නායතනා න සොතං…පෙ.....

න චක්ඛු නායතනං, නායතනා න ධම්මො.

න සොතං නායතනං, නායතනා න චක්ඛු…පෙ.....

න සොතං නායතනං, නායතනා න ධම්මො.

න ඝානං නායතනං, නායතනා න චක්ඛු…පෙ.....

න ඝානං නායතනං, නායතනා න ධම්මො…පෙ.....

න ධම්මො නායතනං, නායතනා න චක්ඛු.

න ධම්මො නායතනං, නායතනා න සොතං…පෙ.....

න ධම්මො නායතනං, නායතනා න මනො. (චක්කං බන්ධිතබ්බං.)

ආයතනයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ධාතුයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

අට්ඨාරස ධාතුයො (යම. 1.ධාතුරමක.1 ආදයො) – චක්ඛුධාතු සොතධාතු ඝානධාතු ජිව්හාධාතු කායධාතු රූපධාතු සද්දධාතු ගන්ධධාතු රසධාතු ඵොට්ඨබ්බධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු සොතවිඤ්ඤාණධාතු ඝානවිඤ්ඤාණධාතු ජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතු කායවිඤ්ඤාණධාතු මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු ධම්මධාතු.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛුධාතු, චක්ඛුධාතු චක්ඛු.

සොතං සොතධාතු, සොතධාතු සොතං…පෙ.....

චක්ඛුවිඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ.....

මනො මනොධාතු, මනොධාතු මනො.

මනොවිඤ්ඤාණං මනොවිඤ්ඤාණධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතු මනොවිඤ්ඤාණං.

ධම්මො ධම්මධාතු, ධම්මධාතු ධම්මො.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛුධාතු, න චක්ඛුධාතු න චක්ඛු.

න සොතං න සොතධාතු, න සොතධාතු න සොතං…පෙ…..

න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං න චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, න චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ…..

න මනො න මනොධාතු, න මනොධාතු න මනො.

න මනොවිඤ්ඤාණං න මනොවිඤ්ඤාණධාතු, න මනොවිඤ්ඤාණධාතු න මනොවිඤ්ඤාණං.

න ධම්මො න ධම්මධාතු, න ධම්මධාතු න ධම්මො.

පදසොධනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛුධාතු, ධාතූ සොතධාතු…පෙ…..

චක්ඛු චක්ඛුධාතු, ධාතූ ධම්මධාතු. (යථා ආයතනයමකෙ චක්කං බන්ධිතං, එවමිධ චක්කං බන්ධිතබ්බං.)

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛුධාතු, න ධාතූ න සොතධාතු.

න චක්ඛු න චක්ඛුධාතු, න ධාතූ න ඝානධාතු…පෙ…..

න චක්ඛු න චක්ඛුධාතු, න ධාතූ න ධම්මධාතු…පෙ…..

න ධම්මො න ධම්මධාතු, න ධාතූ න චක්ඛුධාතු…පෙ…..

න ධම්මො න ධම්මධාතු, න ධාතූ න මනොවිඤ්ඤාණධාතු. (චක්කං බන්ධිතබ්බං.)

සුද්ධධාතුවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ධාතු, ධාතූ චක්ඛු…පෙ…..

චක්ඛුවිඤ්ඤාණං ධාතු, ධාතූ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ…..

මනොවිඤ්ඤාණං ධාතු, ධාතූ මනොවිඤ්ඤාණං.

ධම්මො ධාතු, ධාතූ ධම්මො.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න ධාතු, න ධාතූ න චක්ඛු…පෙ…..

න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං න ධාතු, න ධාතූ න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ…..

න මනොවිඤ්ඤාණං න ධාතු, න ධාතු න මනොවිඤ්ඤාණං.

න ධම්මො න ධාතු, න ධාතු න ධම්මො.

සුද්ධධාතුමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ධාතු, ධාතු සොතං…පෙ.....

චක්ඛු ධාතු, ධාතු ධම්මො…පෙ.....

ධම්මො ධාතු, ධාතු චක්ඛු…පෙ.....

ධම්මො ධාතු, ධාතු මනොවිඤ්ඤාණං. (චක්කං බන්ධිතබ්බං.)

පච්චනීකං

න චක්ඛු න ධාතු, න ධාතු න සොතං…පෙ.....

න චක්ඛු න ධාතු, න ධාතු න ධම්මො…පෙ.....

න ධම්මො න ධාතු, න ධාතු න චක්ඛු…පෙ.....

න ධම්මො න ධාතු, න ධාතු න මනොවිඤ්ඤාණං. (චක්කං බන්ධිතබ්බං.)

ධාතුයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

සච්චයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

චත්තාරි සච්චානි (යම. 1.සච්චයමක.1 ආදයො) – දුක්ඛසච්චං සමුදයසච්චං නිරොධසච්චං මග්ගසච්චං.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

දුක්ඛං දුක්ඛසච්චං, දුක්ඛසච්චං දුක්ඛං.

සමුදයො සමුදයසච්චං, සමුදයසච්චං සමුදයො.

නිරොධො නිරොධසච්චං, නිරොධසච්චං නිරොධො.

මග්ගො මග්ගසච්චං, මග්ගසච්චං මග්ගො.

පච්චනීකං

න දුක්ඛං න දුක්ඛසච්චං, න දුක්ඛසච්චං න දුක්ඛං.

න සමුදයො න සමුදයසච්චං, න සමුදයසච්චං න සමුදයො.

න නිරොධො න නිරොධසච්චං, න නිරොධසච්චං න නිරොධො.

න මග්ගො න මග්ගසච්චං, න මග්ගසච්චං න මග්ගො.

පදසොධනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

දුක්ඛං දුක්ඛසච්චං, සච්චා සමුදයසච්චං.

දුක්ඛං දුක්ඛසච්චං, සච්චා නිරොධසච්චං.

දුක්ඛං දුක්ඛසච්චං, සච්චා මග්ගසච්චං.

සමුදයො සමුදයසච්චං, සච්චා දුක්ඛසච්චං.

සමුදයො සමුදයසච්චං, සච්චා නිරොධසච්චං.

සමුදයො සමුදයසච්චං, සච්චා මග්ගසච්චං.

නිරොධො නිරොධසච්චං, සච්චා දුක්ඛසච්චං.

නිරොධො නිරොධසච්චං, සච්චා සමුදයසච්චං.

නිරොධො නිරොධසච්චං, සච්චා මග්ගසච්චං.

මග්ගො මග්ගසච්චං, සච්චා දුක්ඛසච්චං.

මග්ගො මග්ගසච්චං, සච්චා සමුදයසච්චං.

මග්ගො මග්ගසච්චං, සච්චා නිරොධසච්චං.

පච්චනීකං

න දුක්ඛං න දුක්ඛසච්චං, න සච්චා න සමුදයසච්චං.

න දුක්ඛං න දුක්ඛසච්චං, න සච්චා න නිරොධසච්චං.

න දුක්ඛං න දුක්ඛසච්චං, න සච්චා න මග්ගසච්චං.

න සමුදයො න සමුදයසච්චං, න සච්චා න දුක්ඛසච්චං.

න සමුදයො න සමුදයසච්චං, න සච්චා න නිරොධසච්චං.

න සමුදයො න සමුදයසච්චං, න සච්චා න මග්ගසච්චං.

න නිරොධො න නිරොධසච්චං, න සච්චා න දුක්ඛසච්චං.

න නිරොධො න නිරොධසච්චං, න සච්චා න සමුදයසච්චං.

න නිරොධො න නිරොධසච්චං, න සච්චා න මග්ගසච්චං.

න මග්ගො න මග්ගසච්චං, න සච්චා න දුක්ඛසච්චං.

න මග්ගො න මග්ගසච්චං, න සච්චා න සමුදයසච්චං.

න මග්ගො න මග්ගසච්චං, න සච්චා න නිරොධසච්චං.

සුද්ධසච්චවාරො

අනුලොමං

දුක්ඛං සච්චං, සච්චා දුක්ඛං.

සමුදයො සච්චං, සච්චා සමුදයො.

නිරොධො සච්චං, සච්චා නිරොධො.

මග්ගො සච්චං, සච්චා මග්ගො.

පච්චනීකං

න දුක්ඛං න සච්චං, න සච්චා න දුක්ඛං.

න සමුදයො න සච්චං, න සච්චා න සමුදයො.

න නිරොධො න සච්චං, න සච්චා න නිරොධො.

න මග්ගො න සච්චං, න සච්චා න මග්ගො.

සුද්ධසච්චමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

දුක්ඛං සච්චං, සච්චා සමුදයො.

දුක්ඛං සච්චං, සච්චා නිරොධො.

දුක්ඛං සච්චං, සච්චා මග්ගො.

සමුදයො සච්චං, සච්චා දුක්ඛං…පෙ…. සච්චා මග්ගො.

නිරොධො සච්චං, සච්චා දුක්ඛං…පෙ…. සච්චා මග්ගො.

මග්ගො සච්චං, සච්චා දුක්ඛං.

මග්ගො සච්චං, සච්චා සමුදයො.

මග්ගො සච්චං, සච්චා නිරොධො.

පච්චනීකං

න දුක්ඛං න සච්චං, න සච්චා න සමුදයො.

න දුක්ඛං න සච්චං, න සච්චා න නිරොධො.

න දුක්ඛං න සච්චං, න සච්චා න මග්ගො.

න සමුදයො න සච්චං, න සච්චා න දුක්ඛං…පෙ…. න සච්චා න මග්ගො.

න නිරොධො න සච්චං, න සච්චා න දුක්ඛං…පෙ…. න සච්චා න මග්ගො.

න මග්ගො න සච්චං, න සච්චා න දුක්ඛං.

න මග්ගො න සච්චං, න සච්චා න සමුදයො.

න මග්ගො න සච්චං, න සච්චා න නිරොධො.

සච්චයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

සඞ්ඛාරයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

තයො සඞ්ඛාරා (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.1 ආදයො) – කායසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො චිත්තසඞ්ඛාරො. අස්සාසපස්සාසා කායසඞ්ඛාරො, විතක්කවිචාරා වචීසඞ්ඛාරො, සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චිත්තසඞ්ඛාරො, ඨපෙත්වා විතක්කවිචාරෙ සබ්බෙපි චිත්තසම්පයුත්තකා ධම්මා චිත්තසඞ්ඛාරො.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

කායො කායසඞ්ඛාරො, කායසඞ්ඛාරො කායො.

වචී වචීසඞ්ඛාරො, වචීසඞ්ඛාරො වචී.

චිත්තං චිත්තසඞ්ඛාරො, චිත්තසඞ්ඛාරො චිත්තං.

පච්චනීකං

න කායො න කායසඞ්ඛාරො, න කායසඞ්ඛාරො න කායො.

න වචී න වචීසඞ්ඛාරො, න වචීසඞ්ඛාරො න වචී.

න චිත්තං න චිත්තසඞ්ඛාරො, න චිත්තසඞ්ඛාරො න චිත්තං.

පදසොධනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

කායො කායසඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා වචීසඞ්ඛාරො.

කායො කායසඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා චිත්තසඞ්ඛාරො.

වචී වචීසඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා කායසඞ්ඛාරො.

වචී වචීසඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා චිත්තසඞ්ඛාරො.

චිත්තං චිත්තසඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා කායසඞ්ඛාරො.

චිත්තං චිත්තසඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා වචීසඞ්ඛාරො.

පච්චනීකං

න කායො න කායසඞ්ඛාරො, න සඞ්ඛාරා න වචීසඞ්ඛාරො.

න කායො න කායසඞ්ඛාරො, න සඞ්ඛාරා න චිත්තසඞ්ඛාරො.

න වචී න වචීසඞ්ඛාරො, න සඞ්ඛාරා න කායසඞ්ඛාරො.

න වචී න වචීසඞ්ඛාරො, න සඞ්ඛාරා න චිත්තසඞ්ඛාරො.

න චිත්තං න චිත්තසඞ්ඛාරො, න සඞ්ඛාරා න කායසඞ්ඛාරො.

න චිත්තං න චිත්තසඞ්ඛාරො, න සඞ්ඛාරා න වචීසඞ්ඛාරො.

සුද්ධසඞ්ඛාරවාරො

අනුලොමං

කායසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො, වචීසඞ්ඛාරො කායසඞ්ඛාරො.

කායසඞ්ඛාරො චිත්තසඞ්ඛාරො, චිත්තසඞ්ඛාරො කායසඞ්ඛාරො.

වචීසඞ්ඛාරො චිත්තසඞ්ඛාරො, චිත්තසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො.

පච්චනීකං

න කායසඞ්ඛාරො න වචීසඞ්ඛාරො, න වචීසඞ්ඛාරො න කායසඞ්ඛාරො.

න කායසඞ්ඛාරො න චිත්තසඞ්ඛාරො, න චිත්තසඞ්ඛාරො න කායසඞ්ඛාරො.

න වචීසඞ්ඛාරො න චිත්තසඞ්ඛාරො, න චිත්තසඞ්ඛාරො න වචීසඞ්ඛාරො.

සඞ්ඛාරයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

අනුසයයමකං

සත්තානුසයා (යම. 2.අනුසයයමක.1) – කාමරාගානුසයො පටිඝානුසයො මානානුසයො දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො භවරාගානුසයො අවිජ්ජානුසයො.

අනුසයයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

චිත්තයමකං

සුද්ධචිත්තසාමඤ්ඤං

පුග්ගලවාරො

1. උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති (යම. 2.චිත්තයමක.1 ආදයො), තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති.

2. උප්පාදුප්පන්නවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

3. නිරොධුප්පන්නවාරො

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

4. උප්පාදවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

5. නිරොධවාරො

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ.

යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ.

6. උප්පාදනිරොධවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

7. උප්පජ්ජමානනනිරොධවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජති.

8. උප්පජ්ජමානුප්පන්නවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජමානං, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජමානං.

9. නිරුජ්ඣමානුප්පන්නවාරො

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣමානං.

යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං.

10. උප්පන්නුප්පාදවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං.

යස්ස චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං.

යස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නං.

යස්ස චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං.

11. අතීතානාගතවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තස්ස චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

12. උප්පන්නුප්පජ්ජමානවාරො

උප්පන්නං උප්පජ්ජමානං, උප්පජ්ජමානං උප්පන්නං.

න උප්පන්නං න උප්පජ්ජමානං, න උප්පජ්ජමානං න උප්පන්නං.

13. නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාරො

නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානං, නිරුජ්ඣමානං නිරුද්ධං.

න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමානං, න නිරුජ්ඣමානං න නිරුද්ධං.

14. අතික්කන්තකාලවාරො

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස චිත්තං. යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස චිත්තං.

යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස චිත්තං. යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස චිත්තං.

සුද්ධචිත්තසාමඤ්ඤං

ධම්මවාරො

1. උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති න උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති න උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති.

2. උප්පාදුප්පන්නවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

3. නිරොධුප්පන්නවාරො

යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං න උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

4. උප්පාදවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

5. නිරොධවාරො

යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තං චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

යං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ.

යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ.

6. උප්පාදනිරොධවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

7. උප්පජ්ජමානනනිරොධවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣති. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

8. උප්පජ්ජමානුප්පන්නවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තං චිත්තං උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජමානං.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං, තං චිත්තං න උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං.

9. නිරුජ්ඣමානුප්පන්නවාරො

යං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තං චිත්තං උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං.

යං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං, තං චිත්තං න උප්පන්නං. යං වා පන චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං.

10. උප්පන්නුප්පාදවාරො

යං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පන්නං.

යං චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං න උප්පන්නං.

යං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං උප්පන්නං.

යං චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං න උප්පන්නං.

11. අතීතානාගතවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තං චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යං වා පන චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තං චිත්තං න උප්පන්නං, තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

12. උප්පන්නුප්පජ්ජමානවාරො

උප්පන්නං උප්පජ්ජමානං, උප්පජ්ජමානං උප්පන්නං.

න උප්පන්නං න උප්පජ්ජමානං, න උප්පජ්ජමානං න උප්පන්නං.

13. නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාරො

නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානං, නිරුජ්ඣමානං නිරුද්ධං.

න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමානං, න නිරුජ්ඣමානං න නිරුද්ධං.

14. අතික්කන්තකාලවාරො

යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තං චිත්තං. යං වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තං චිත්තං.

යං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තං චිත්තං. යං වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තං චිත්තං.

සුද්ධචිත්තසාමඤ්ඤං

පුග්ගලධම්මවාරො

1. උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති.

2. උප්පාදුප්පන්නවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

3. නිරොධුප්පන්නවාරො

යස්ස යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

4. උප්පාදවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

5. නිරොධවාරො

යස්ස යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති.

යස්ස යං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ.

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ.

6. උප්පාදනිරොධවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

7. උප්පජ්ජමානනනිරොධවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣති. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජති.

8. උප්පජ්ජමානුප්පන්නවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජමානං.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං.

9. නිරුජ්ඣමානුප්පන්නවාරො

යස්ස යං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං.

යස්ස යං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං.

10. උප්පන්නුප්පාදවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං.

යස්ස යං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං.

11. අතීතානාගතවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තස්ස තං චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන යං චිත්තං න උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තස්ස තං චිත්තං න උප්පන්නං, තස්ස තං චිත්තං න උප්පජ්ජිත්ථ.

12. උප්පන්නුප්පජ්ජමානවාරො

උප්පන්නං උප්පජ්ජමානං, උප්පජ්ජමානං උප්පන්නං.

න උප්පන්නං න උප්පජ්ජමානං, න උප්පජ්ජමානං න උප්පන්නං.

13. නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාරො

නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානං, නිරුජ්ඣමානං නිරුද්ධං.

න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමානං, න නිරුජ්ඣමානං න නිරුද්ධං.

14. අතික්කන්තකාලවාරො

යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස තං චිත්තං. යස්ස වා පන යං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස තං චිත්තං.

යස්ස යං චිත්තං න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස තං චිත්තං. යස්ස වා පන යං චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, න උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං තස්ස තං චිත්තං.

සුත්තන්තචිත්තමිස්සකවිසෙසො

යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති…පෙ…. යස්ස වීතරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සදොසං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස වීතදොසං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සමොහං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස වීතමොහං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සංඛිත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස වික්ඛිත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස මහග්ගතං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අමහග්ගතං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සඋත්තරං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අනුත්තරං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සමාහිතං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අසමාහිතං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස විමුත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අවිමුත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

අභිධම්මචිත්තමිස්සකවිසෙසො

යස්ස කුසලං චිත්තං උප්පජ්ජති…පෙ…. යස්ස අකුසලං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස අබ්‍යාකතං චිත්තං උප්පජ්ජති. යස්ස සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං චිත්තං උප්පජ්ජති.

(එතෙන උපායෙන යාව සරණඅරණා උද්ධරිතබ්බා.)

යස්ස අරණං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස අරණං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති න උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන අරණං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති න උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස අරණං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති.

චිත්තයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ධම්මයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

කුසලා කුසලා ධම්මා (යම. 3.ධම්මයමක.1 ආදයො). කුසලා ධම්මා කුසලා.

අකුසලා අකුසලා ධම්මා. අකුසලා ධම්මා අකුසලා.

අබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතා ධම්මා. අබ්‍යාකතා ධම්මා අබ්‍යාකතා.

පච්චනීකං

න කුසලා න කුසලා ධම්මා. න කුසලා ධම්මා න කුසලා.

න අකුසලා න අකුසලා ධම්මා. න අකුසලා ධම්මා න අකුසලා.

න අබ්‍යාකතා න අබ්‍යාකතා ධම්මා. න අබ්‍යාකතා ධම්මා න අබ්‍යාකතා.

පදසොධනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

කුසලා කුසලා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා ධම්මා.

කුසලා කුසලා ධම්මා. ධම්මා අබ්‍යාකතා ධම්මා.

අකුසලා අකුසලා ධම්මා. ධම්මා කුසලා ධම්මා.

අකුසලා අකුසලා ධම්මා. ධම්මා අබ්‍යාකතා ධම්මා.

අබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා කුසලා ධම්මා.

අබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා ධම්මා.

පච්චනීකං

න කුසලා න කුසලා ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා ධම්මා.

න කුසලා න කුසලා ධම්මා. න ධම්මා න අබ්‍යාකතා ධම්මා.

න අකුසලා න අකුසලා ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා ධම්මා.

න අකුසලා න අකුසලා ධම්මා. න ධම්මා න අබ්‍යාකතා ධම්මා.

න අබ්‍යාකතා න අබ්‍යාකතා ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා ධම්මා.

න අබ්‍යාකතා න අබ්‍යාකතා ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා ධම්මා.

සුද්ධධම්මවාරො

අනුලොමං

කුසලා ධම්මා. ධම්මා කුසලා.

අකුසලා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා.

අබ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා අබ්‍යාකතා.

පච්චනීකං

න කුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා.

න අකුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා.

න අබ්‍යාකතා න ධම්මා. න ධම්මා න අබ්‍යාකතා.

සුද්ධධම්මමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

කුසලා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා.

කුසලා ධම්මා. ධම්මා අබ්‍යාකතා.

අකුසලා ධම්මා. ධම්මා කුසලා.

අකුසලා ධම්මා. ධම්මා අබ්‍යාකතා.

අබ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා කුසලා.

අබ්‍යාකතා ධම්මා. ධම්මා අකුසලා.

පච්චනීකං

න කුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා.

න කුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න අබ්‍යාකතා.

න අකුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා.

න අකුසලා න ධම්මා. න ධම්මා න අබ්‍යාකතා.

න අබ්‍යාකතා න ධම්මා. න ධම්මා න කුසලා.

න අබ්‍යාකතා න ධම්මා. න ධම්මා න අකුසලා.

ධම්මයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියයමකං

පණ්ණත්තිවාරො

බාවීසතින්ද්‍රියානි (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.1 ආදයො) – චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියං ඝානින්ද්‍රියං ජිව්හින්ද්‍රියං කායින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං සද්ධින්ද්‍රියං වීරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

පදසොධනවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, චක්ඛුන්ද්‍රියං චක්ඛු.

සොතං සොතින්ද්‍රියං, සොතින්ද්‍රියං සොතං.

ඝානං ඝානින්ද්‍රියං, ඝානින්ද්‍රියං ඝානං.

ජිව්හා ජිව්හින්ද්‍රියං, ජිව්හින්ද්‍රියං ජිව්හා.

කායො කායින්ද්‍රියං, කායින්ද්‍රියං කායො.

මනො මනින්ද්‍රියං, මනින්ද්‍රියං මනො.

ඉත්ථී ඉත්ථින්ද්‍රියං, ඉත්ථින්ද්‍රියං ඉත්ථී.

පුරිසො පුරිසින්ද්‍රියං, පුරිසින්ද්‍රියං පුරිසො.

ජීවිතං ජීවිතින්ද්‍රියං, ජීවිතින්ද්‍රියං ජීවිතං.

සුඛං සුඛින්ද්‍රියං, සුඛින්ද්‍රියං සුඛං.

දුක්ඛං දුක්ඛින්ද්‍රියං, දුක්ඛින්ද්‍රියං දුක්ඛං.

සොමනස්සං සොමනස්සින්ද්‍රියං, සොමනස්සින්ද්‍රියං සොමනස්සං.

දොමනස්සං දොමනස්සින්ද්‍රියං, දොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සං.

උපෙක්ඛා උපෙක්ඛින්ද්‍රියං, උපෙක්ඛින්ද්‍රියං උපෙක්ඛා.

සද්ධා සද්ධින්ද්‍රියං, සද්ධින්ද්‍රියං සද්ධා.

වීරියං වීරියින්ද්‍රියං, වීරියින්ද්‍රියං වීරියං.

සති සතින්ද්‍රියං, සතින්ද්‍රියං සති.

සමාධි සමාධින්ද්‍රියං, සමාධින්ද්‍රියං සමාධි.

පඤ්ඤා පඤ්ඤින්ද්‍රියං, පඤ්ඤින්ද්‍රියං පඤ්ඤා.

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං, අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති.

අඤ්ඤං අඤ්ඤින්ද්‍රියං, අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤං.

අඤ්ඤාතාවී අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං, අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවී.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න චක්ඛුන්ද්‍රියං න චක්ඛු.

න සොතං න සොතින්ද්‍රියං, න සොතින්ද්‍රියං න සොතං.

න ඝානං න ඝානින්ද්‍රියං, න ඝානින්ද්‍රියං න ඝානං.

න ජිව්හා න ජිව්හින්ද්‍රියං, න ජිව්හින්ද්‍රියං න ජිව්හා.

න කායො න කායින්ද්‍රියං, න කායින්ද්‍රියං න කායො.

න මනො න මනින්ද්‍රියං, න මනින්ද්‍රියං න මනො.

න ඉත්ථී න ඉත්ථින්ද්‍රියං, න ඉත්ථින්ද්‍රියං න ඉත්ථී.

න පුරිසො න පුරිසින්ද්‍රියං, න පුරිසින්ද්‍රියං න පුරිසො.

න ජීවිතං න ජීවිතින්ද්‍රියං, න ජීවිතින්ද්‍රියං න ජීවිතං.

න සුඛං න සුඛින්ද්‍රියං, න සුඛින්ද්‍රියං න සුඛං.

න දුක්ඛං න දුක්ඛින්ද්‍රියං, න දුක්ඛින්ද්‍රියං න දුක්ඛං.

න සොමනස්සං න සොමනස්සින්ද්‍රියං, න සොමනස්සින්ද්‍රියං න සොමනස්සං.

න දොමනස්සං න දොමනස්සින්ද්‍රියං, න දොමනස්සින්ද්‍රියං න දොමනස්සං.

න උපෙක්ඛා න උපෙක්ඛින්ද්‍රියං, න උපෙක්ඛින්ද්‍රියං න උපෙක්ඛා.

න සද්ධා න සද්ධින්ද්‍රියං, න සද්ධින්ද්‍රියං න සද්ධා.

න වීරියං න වීරියින්ද්‍රියං, න වීරියින්ද්‍රියං න වීරියං.

න සති න සතින්ද්‍රියං, න සතින්ද්‍රියං න සති.

න සමාධි න සමාධින්ද්‍රියං, න සමාධින්ද්‍රියං න සමාධි.

න පඤ්ඤා න පඤ්ඤින්ද්‍රියං, න පඤ්ඤින්ද්‍රියං න පඤ්ඤා.

න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං, න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති.

න අඤ්ඤං න අඤ්ඤින්ද්‍රියං, න අඤ්ඤින්ද්‍රියං න අඤ්ඤං.

න අඤ්ඤාතාවී න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං, න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං න අඤ්ඤාතාවී.

පදසොධනමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොතින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඝානින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජිව්හින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා කායින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා මනින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඉත්ථින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පුරිසින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජීවිතින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සුඛින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දුක්ඛින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොමනස්සින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දොමනස්සින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා උපෙක්ඛින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සද්ධින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා වීරියින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සතින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සමාධින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පඤ්ඤින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤින්ද්‍රියං.

චක්ඛු චක්ඛුන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

සොතං සොතින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

සොතං සොතින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

ඝානං ඝානින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

ඝානං ඝානින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

ජිව්හා ජිව්හින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

ජිව්හා ජිව්හින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

කායො කායින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

කායො කායින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

මනො මනින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

මනො මනින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

ඉත්ථී ඉත්ථින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

ඉත්ථී ඉත්ථින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

පුරිසො පුරිසින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

පුරිසො පුරිසින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

ජීවිතං ජීවිතින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

ජීවිතං ජීවිතින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

සුඛං සුඛින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

සුඛං සුඛින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

දුක්ඛං දුක්ඛින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

දුක්ඛං දුක්ඛින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

සොමනස්සං සොමනස්සින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.....

සොමනස්සං සොමනස්සින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

දොමනස්සං දොමනස්සින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

දොමනස්සං දොමනස්සින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

උපෙක්ඛා උපෙක්ඛින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

උපෙක්ඛා උපෙක්ඛින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

සද්ධා සද්ධින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

සද්ධා සද්ධින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

වීරියං වීරියින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

වීරියං වීරියින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

සති සතින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

සති සතින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

සමාධි සමාධින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

සමාධි සමාධින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

පඤ්ඤා පඤ්ඤින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

පඤ්ඤා පඤ්ඤින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

අඤ්ඤං අඤ්ඤින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

අඤ්ඤං අඤ්ඤින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

අඤ්ඤාතාවී අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…..

අඤ්ඤාතාවී අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤින්ද්‍රියං.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොතින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඝානින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජිව්හින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න කායින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න මනින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඉත්ථින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පුරිසින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජීවිතින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සුඛින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දුක්ඛින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොමනස්සින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දොමනස්සින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න උපෙක්ඛින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සද්ධින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න වීරියින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සතින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සමාධින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පඤ්ඤින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤින්ද්‍රියං.

න චක්ඛු න චක්ඛුන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න සොතං න සොතින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න ඝානං න ඝානින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න ජිව්හා න ජිව්හින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න කායො න කායින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න මනො න මනින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න ඉත්ථී න ඉත්ථින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න පුරිසො න පුරිසින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න ජීවිතං න ජීවිතින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න සුඛං න සුඛින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න දුක්ඛං න දුක්ඛින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න සොමනස්සං න සොමනස්සින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න දොමනස්සං න දොමනස්සින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න උපෙක්ඛා න උපෙක්ඛින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න සද්ධා න සද්ධින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න වීරියං න වීරියින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න සති න සතින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න සමාධි න සමාධින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න පඤ්ඤා න පඤ්ඤින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න අඤ්ඤං න අඤ්ඤින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

න අඤ්ඤාතාවී න අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤින්ද්‍රියං.

සුද්ධින්ද්‍රියවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු.

සොතං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොතං.

ඝානං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඝානං.

ජිව්හා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජිව්හා.

කායො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා කායො.

මනො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා මනො.

ඉත්ථී ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඉත්ථී.

පුරිසො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පුරිසො.

ජීවිතං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජීවිතං.

සුඛං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සුඛං.

දුක්ඛං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දුක්ඛං.

සොමනස්සං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොමනස්සං.

දොමනස්සං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දොමනස්සං.

උපෙක්ඛා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා උපෙක්ඛා.

සද්ධා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සද්ධා.

වීරියං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා වීරියං.

සති ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සති.

සමාධි ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සමාධි.

පඤ්ඤා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පඤ්ඤා.

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති.

අඤ්ඤං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤං.

අඤ්ඤාතාවී ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු.

න සොතං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොතං.

න ඝානං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඝානං.

න ජිව්හා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජිව්හා.

න කායො න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න කායො.

න මනො න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න මනො.

න ඉත්ථී න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඉත්ථී.

න පුරිසො න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පුරිසො.

න ජීවිතං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජීවිතං.

න සුඛං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සුඛං.

න දුක්ඛං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දුක්ඛං.

න සොමනස්සං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොමනස්සං.

න දොමනස්සං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දොමනස්සං.

න උපෙක්ඛා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න උපෙක්ඛා.

න සද්ධා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සද්ධා.

න වීරියං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න වීරියං.

න සති න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සති.

න සමාධි න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සමාධි.

න පඤ්ඤා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පඤ්ඤා.

න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති.

න අඤ්ඤං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤං.

න අඤ්ඤාතාවී න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

සුද්ධින්ද්‍රියමූලචක්කවාරො

අනුලොමං

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොතං.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඝානං.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජිව්හා.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා කායො.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා මනො.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ඉත්ථී.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පුරිසො.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා ජීවිතං.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සුඛං.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දුක්ඛං.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සොමනස්සං.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා දොමනස්සං.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා උපෙක්ඛා.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සද්ධා.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා වීරියං.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සති.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා සමාධි.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා පඤ්ඤා.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤං.

චක්ඛු ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

සොතං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

ඝානං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

ජිව්හා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

කායො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

මනො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

ඉත්ථී ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

පුරිසො ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

ජීවිතං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

සුඛං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

දුක්ඛං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

සොමනස්සං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

දොමනස්සං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

උපෙක්ඛා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

සද්ධා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

වීරියං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

සති ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

සමාධි ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

පඤ්ඤා ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

අඤ්ඤං ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤාතාවී.

අඤ්ඤාතාවී ඉන්ද්‍රියං, ඉන්ද්‍රියා චක්ඛු…පෙ…. ඉන්ද්‍රියා අඤ්ඤං.

පච්චනීකං

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොතං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඝානං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජිව්හා.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න කායො.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න මනො.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ඉත්ථී.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පුරිසො.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න ජීවිතං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සුඛං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දුක්ඛං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සොමනස්සං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න දොමනස්සං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න උපෙක්ඛා.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සද්ධා.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න වීරියං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සති.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න සමාධි.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න පඤ්ඤා.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤං.

න චක්ඛු න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න සොතං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න ඝානං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න ජිව්හා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න කායො න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න මනො න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න ඉත්ථී න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න පුරිසො න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න ජීවිතං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න සුඛං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න දුක්ඛං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න සොමනස්සං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න දොමනස්සං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න උපෙක්ඛා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න සද්ධා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න වීරියං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න සති න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න සමාධි න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න පඤ්ඤා න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න අඤ්ඤං න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤාතාවී.

න අඤ්ඤාතාවී න ඉන්ද්‍රියං, න ඉන්ද්‍රියා න චක්ඛු…පෙ…. න ඉන්ද්‍රියා න අඤ්ඤං.

ඉන්ද්‍රියයමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

යමකමාතිකා නිට්ඨිතා.

7. පට්ඨානමාතිකා

හෙතුපච්චයො ආරම්මණපච්චයො අධිපතිපච්චයො අනන්තරපච්චයො සමනන්තරපච්චයො සහජාතපච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො නිස්සයපච්චයො උපනිස්සයපච්චයො පුරෙජාතපච්චයො පච්ඡාජාතපච්චයො ආසෙවනපච්චයො කම්මපච්චයො විපාකපච්චයො ආහාරපච්චයො ඉන්ද්‍රියපච්චයො ඣානපච්චයො මග්ගපච්චයො සම්පයුත්තපච්චයො විප්පයුත්තපච්චයො අත්ථිපච්චයො නත්ථිපච්චයො විගතපච්චයො අවිගතපච්චයොති (පට්ඨා. 1.1.පච්චයුද්දෙස).

පට්ඨානමාතිකා නිට්ඨිතා.

නිගමනං

සත්තප්පකරණනාමතො , අභිධම්මමදෙසයි;
දෙවාතිදෙවො දෙවානං, දෙවලොකම්හි තං පුරෙ.

තස්සායං **මාතිකා** සබ්බා, සකලස්සාපි උද්ධරා;
විරචිතත්ථං ධම්මස්ස, තං පග්ගණ්හන්තු සාධවො.

ද්වාවීසති තිකා චෙව, තථෙව හෙතුගොච්ඡකං;
චූළන්තරදුකා සත්ත, ගොච්ඡකා ච තතො පරං.

මහන්තරදුකා චාපි, තතො චුද්දස නිද්දිසෙ;
ගොච්ඡකානි දුවෙ පිට්ඨි-දුකානිට්ඨාරසෙදිසා.

ද්වාචත්තාලීස සුත්තන්ත-දුකා තෙවන්ති පඤ්චධා;
සත්තප්පකරණිකා භින්නා, ධම්මසඞ්ගණිමාතිකා.

අභිධම්මමාතිකාපාළි නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

මොහවිච්ඡෙදනී

ගන්ථාරම්භකථා

1. කාරුඤ්ඤභාවිතං යස්ස, ඤාණචක්ඛු මහොදයං.
අන්ධභූතස්ස ලොකස්ස, ජාතං සාමඤ්ඤලොචනං.

2. තං බුද්ධං සුගතං ධීරං, සසද්ධම්මං සසාවකං.
වන්දිත්වානුස්සරිත්වා ච, ථොමෙත්වා ච විනායකං.

3. ථෙරෙ ච ථිරසීලාදි-ගුණාලඞ්කාරසොභිතෙ.
සාසනුජ්ජොතකෙ ධීරෙ, පුබ්බකෙ වංසපාලකෙ.

4. විසුද්ධිදෙවදෙවො යං, දෙවානං තිදසාලයෙ.
පඤ්ඤාය දෙසයී තස්ස, අභිධම්මස්ස මාතිකා.

5. යා තස්සා විපුලත්ථාය, ධම්මසඞ්ගණිආදිහි.
අනෙකෙහි පකාරෙහි, පාළිඅට්ඨකථාහි ච.

6. අත්ථො විනිච්ඡයො චෙව,
විභත්තො සාගරූපමො;
අනන්තනයවොකිණ්ණො,
දුක්ඛොගාහො යතො තතො.

7. සමාසෙනාභිධම්මත්ථං, මාතිකාමුඛතොඛිලං.
ඤාතුකාමෙහි සුද්ධෙහි, අන්තෙවාසීහි යාචිතො.

8. සඞ්කඩ්ඪිත්වාන නයතො, පාළිඅට්ඨකථාගතං.
අත්ථං විනිච්ඡයඤ්චෙව, සමාසෙන නිරාකුලං.

9. සාමත්ථියගතං අත්ථං, නිකායන්තරනිස්සටං.
මහාවිහාරවාසීනං, කමාභතනයානුගං.

10. දීපයන්තො නයඤ්ඤූනං, සදා සම්මොදකාරිනිං.
මොහවිච්ඡෙදනිං නාම, කරිස්සාමත්ථවණ්ණනන්ති.

ගන්ථාරම්භකථා නිට්ඨිතා.

1. ධම්මසඞ්ගණීමාතිකා

තිකපදත්ථවණ්ණනා

තත්ථ **අභිධම්මස්ස මාතිකාති** එත්ථ කෙනට්ඨෙන **අභිධම්මො?** ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසට්ඨෙන. අතිරෙකවිසෙසත්ථදීපකො හි එත්ථ අභි-සද්දො ‘‘බාළ්හා මෙ දුක්ඛා වෙදනා අභික්කමන්ති, නො පටික්කමන්ති (සං. නි. 4.87; 5.195, 1022; ම. නි. 3.384, 389), අභික්කන්තවණ්ණා’’තිආදීසු (සං. නි. 1.1; ඛු. පා. 5.1; සු. නි. මඞ්ගලසුත්ත; වි. ව. 857) විය, තස්මා යථා සමුස්සිතෙසු බහූසු ඡත්තෙසු චෙව ධජෙසු ච යං අතිරෙකප්පමාණං, විසෙසවණ්ණසණ්ඨානඤ්ච ඡත්තං, තං අතිච්ඡත්තං, යො අතිරෙකප්පමාණො, විසෙසවණ්ණසණ්ඨානො ච ධජො, සො අතිද්ධජොති ච වුච්චති, එවමෙව අයම්පි ධම්මො ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසට්ඨෙන ‘‘අභිධම්මො’’ති වුච්චති. භගවතා හි සුත්තන්තං පත්වා ඛන්ධායතනධාතුසච්චඉන්ද්‍රියපච්චයාකාරාදයො ධම්මා එකදෙසෙන විභත්තා, න නිප්පදෙසෙන, අභිධම්මං පත්වා පන අනෙකෙහි නයවිසෙසෙහි නිප්පදෙසතොව විභත්තා. එවං ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසට්ඨෙන ‘‘අභිධම්මො’’ති වෙදිතබ්බො.

කෙනට්ඨෙන **මාතිකා?** මාතුසමට්ඨෙන. මාතා වියාති හි මාතිකා යථා පදුමිකං මුඛන්ති. යථා හි මාතා නානාවිධෙ පුත්තෙ පසවති, තෙ පාලෙති, පොසෙති ච, එවමයම්පි නානාවිධෙ ධම්මෙ, අත්ථෙ ච පසවති, තෙ ච අවිනස්සමානෙ පාලෙති, පොසෙති ච, තස්මා ‘‘මාතිකා’’ති වුච්චති. මාතිකං හි නිස්සාය ධම්මසඞ්ගණීආදිසත්තප්පකරණවසෙන විත්ථාරියමානා අනන්තාපරිමාණා ධම්මා, අත්ථා ච තාය පසුතා, පාලිතා, පොසිතා විය ච හොන්ති. තථා හි **ධම්මසඞ්ගණිප්පකරණෙ** චතස්සො විභත්තියො චිත්තවිභත්ති රූපවිභත්ති නික්ඛෙපරාසි අත්ථුද්ධාරොති . තත්ථ නානානයෙහි එකූනනවුතිචිත්තවිභාවිනී චිත්තවිභත්ති විත්ථාරියමානා අනන්තාපරිමාණභාණවාරා හොති, තදනන්තරං එකවිධාදිනා රූපවිභාවිනී රූපවිභත්ති විත්ථාරියමානා අනන්තාපරිමාණභාණවාරා හොති, තදනන්තරං මූලඛන්ධද්වාරාදීනි නික්ඛිපිත්වා දෙසිතො නික්ඛෙපරාසි විත්ථාරියමානො අනන්තාපරිමාණභාණවාරො හොති, තදනන්තරං තෙපිටකස්ස බුද්ධවචනස්ස අට්ඨකථාභූතො අත්ථුද්ධාරො විත්ථාරියමානො අනන්තාපරිමාණභාණවාරො හොති. එවමිදං ධම්මසඞ්ගණිප්පකරණං වාචනාමග්ගතො අතිරෙකතෙරසමත්තභාණවාරම්පි සමානං විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණවාරං හොති.

තථා **විභඞ්ගප්පකරණෙ** ඛන්ධවිභඞ්ගො ආයතනධාතුසච්චඉන්ද්‍රියපච්චයාකාරසතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදබොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානඅප්පමඤ්ඤාසික්ඛාපදපටිසම්භිදාඤාණඛුද්දකවත්ථුධම්මහදයවිභඞ්ගාති අට්ඨාරස විභඞ්ගා විභත්තා, තෙ සුත්තන්තභාජනීයඅභිධම්මභාජනීයාදිනානානයෙහි විත්ථාරියමානා පච්චෙකං අනන්තාපරිමාණභාණවාරා හොන්ති. එවමිදං විභඞ්ගප්පකරණං වාචනාමග්ගතො පඤ්චතිංසමත්තභාණවාරම්පි සමානං විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණවාරං හොති.

තථා **ධාතුකථාපකරණං** ‘‘සඞ්ගහො අසඞ්ගහො’’තිආදිනා චුද්දසවිධෙන විභත්තං වාචනාමග්ගතො අතිරෙකඡභාණවාරමත්තම්පි සමානං විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණවාරං හොති.

තථා **පුග්ගලපඤ්ඤත්තිප්පකරණං** ඛන්ධපඤ්ඤත්ති ආයතනධාතුසච්චඉන්ද්‍රියපුග්ගලපඤ්ඤත්තීති ඡබ්බිධෙන විභත්තං වාචනාමග්ගතො අතිරෙකපඤ්චභාණවාරමත්තම්පි විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණවාරං හොති.

තථා **කථාවත්ථුප්පකරණං** සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානි, පරවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානීති සුත්තසහස්සං සමොධානෙත්වා විභත්තං වාචනාමග්ගතො සඞ්ගීතිආරොපිතනයෙන දීඝනිකායප්පමාණම්පි විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණවාරං හොති.

තථා **යමකප්පකරණං** මූලයමකං ඛන්ධායතනධාතුසච්චසඞ්ඛාරඅනුසයචිත්තධම්මඉන්ද්‍රියයමකන්ති දසවිධෙන විභත්තං වාචනාමග්ගතො වීසභාණවාරසතම්පි විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණවාරං හොති.

පට්ඨානප්පකරණං හෙතුපච්චයආරම්මණපච්චයාදිචතුවීසතිපච්චයෙ ගහෙත්වා තිකපට්ඨානාදිචතුවීසතිවිධෙන විභත්තං පච්චෙකං කතිපයභාණවාරම්පි විත්ථාරියමානං අනන්තාපරිමාණභාණවාරං හොති. එවං අනන්තාපරිමාණානං ධම්මානං, අත්ථානඤ්ච පසවනතො, පාලනතො, පොසනතො ච ‘‘මාතා වියාති මාතිකා’’ති වුච්චති. පාලනපොසනඤ්චෙත්ථ සම්මුට්ඨානං, විරද්ධානඤ්ච පාළිඅත්ථානං මාතිකානුසාරෙන සල්ලක්ඛෙත්වා සමානයනතො, රක්ඛණතො ච වෙදිතබ්බං. සා පනායං පරිච්ඡෙදතො ධම්මසඞ්ගණීමාතිකා විභඞ්ගමාතිකා ධාතුකථාමාතිකා පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමාතිකා කථාවත්ථුමාතිකා යමකමාතිකා පට්ඨානමාතිකාති සත්තන්නං පකරණානං ආදිම්හි ඨපිතා සත්තවිධා හොති.

තත්ථ ධම්මසඞ්ගණීමාතිකා ආදි, සාපි තිකමාතිකා දුකමාතිකාති දුවිධා. තත්ථ ද්වාවීසති තිකා **තිකමාතිකා** නාම. ද්වෙචත්තාලීසසතදුකා **දුකමාතිකා** නාම, සා පුන ආහච්චභාසිතා සාවකභාසිතාති දුවිධා. තත්ථ ද්වාවීසති තිකා චෙව, ‘‘හෙතූ ධම්මා න හෙතූ ධම්මා…පෙ…. සරණා ධම්මා අරණා ධම්මා’’ති ඉමෙ ච සතං දුකාති අයං **ආහච්චභාසිතා** සම්මාසම්බුද්ධදෙසිතා සත්තන්නං පකරණානං මාතිකා නාම, තදනන්තරා ‘‘විජ්ජාභාගිනො ධම්මා අවිජ්ජාභාගිනො ධම්මා…පෙ…. ඛයෙඤාණං අනුප්පාදෙඤාණ’’න්ති ඉමෙ ද්වාචත්තාලීස සුත්තන්තිකදුකා ධම්මසෙනාපතිසාරිපුත්තත්ථෙරෙන ඨපිතත්තා **සාවකභාසිතා** නාම. ඉමෙ ඨපෙන්තො පන ථෙරො න සාමුක්කංසිකෙන අත්තනො ඤාණෙන ඨපෙසි, එකුත්තරියං පන එකකනිපාතදුකනිපාතසඞ්ගීතිසුත්තදසුත්තරසුත්තෙහි සමොධානෙත්වා ආභිධම්මිකත්ථෙරානං සුත්තන්තං පත්වා අකිලමනත්ථං ඨපෙසි.

සා පුන සප්පදෙසනිප්පදෙසවසෙන ද්වෙ කොට්ඨාසා හොන්ති. එත්ථ හි නව තිකා, එකසත්තති ච දුකා සප්පදෙසානං සාවසෙසානං නාමරූපානං පරිග්ගහිතත්තා **සප්පදෙසා** නාම, අවසෙසා තෙරස තිකා, එකසත්තති ච දුකා නිප්පදෙසානං නිරවසෙසානං නාමරූපානං ගහිතත්තා **නිප්පදෙසා** නාම. තෙසං විභාගො තත්ථ තත්ථෙව ආවි භවිස්සති. තථා නාමලාභවසෙන ද්විධා. සබ්බෙව හි එතෙ තිකදුකා ආදිපදවසෙන, සබ්බපදවසෙන චාති ද්විධා නාමං ලභන්ති. තත්ථ ‘‘කුසලා ධම්මා, අකුසලා ධම්මා, අබ්‍යාකතා ධම්මා’’ති අයං තාව **ආදිපදවසෙන** ලද්ධනාමො කුසලත්තිකො නාම. ‘‘සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා…පෙ…. ධම්මා’’ති අයං **සබ්බපදවසෙන** ලද්ධනාමො වෙදනාත්තිකො නාම. එවං සබ්බෙසම්පි තිකදුකානං නාමං වෙදිතබ්බං.

සා පනෙසා පඤ්චදසහි පරිච්ඡෙදෙහි වවත්ථිතා. තිකානං හි එකො පරිච්ඡෙදො, දුකානං චුද්දස . ‘‘හෙතූ ධම්මා නහෙතූ ධම්මා’’තිආදයො හි ඡ දුකා ගන්ථතො ච අත්ථතො ච අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධෙන කණ්ණිකා විය, ඝටා විය ච හුත්වා ඨිතත්තා ‘‘හෙතුගොච්ඡකො’’ති වුච්චති. තතො අපරෙ ‘‘සප්පච්චයා ධම්මා’’තිආදයො සත්ත දුකා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසම්බන්ධා කෙවලං දුකසාමඤ්ඤෙන උච්චිනිත්වා ගොච්ඡකන්තරෙ ඨපිතත්තා, අඤ්ඤෙහි ච අන්තරදුකෙහි චූළකත්තා ‘‘චූළන්තරදුකා’’ති වෙදිතබ්බා. තතො පරං ආසවදුකාදීනං ඡන්නං දුකානං වසෙන ආසවගොච්ඡකො නාම. තතො සංයොජනදුකාදීනං ඡන්නං වසෙන සංයොජනගොච්ඡකො නාම. තථා ගන්ථඔඝයොගනීවරණදුකාදීනං ඡන්නං ඡන්නං වසෙන ගන්ථඔඝයොගනීවරණගොච්ඡකා නාම. පරාමාසදුකාදීනං පඤ්චන්නං වසෙන පරාමාසගොච්ඡකො නාම. තතො පරං සාරම්මණදුකාදයො චතුද්දස දුකා මහන්තරදුකා නාම. තතො පරං උපාදානදුකාදයො ඡ දුකා උපාදානගොච්ඡකො නාම. තතො කිලෙසදුකාදයො අට්ඨදුකා කිලෙසගොච්ඡකො නාම. තතො පරං දස්සනෙනපහාතබ්බදුකාදයො අට්ඨාරස දුකා අභිධම්මමාතිකාය පරියොසානෙ ඨපිතත්තා පිට්ඨිදුකා නාම. විජ්ජාභාගියදුකාදයො පන ද්වාචත්තාලීස දුකා සුත්තන්තිකදුකා නාම. එවමෙතිස්සා පඤ්චදසහි පරිච්ඡෙදෙහි වවත්ථිතාය තාව අයං අත්ථවණ්ණනා භවිස්සති.

කුසලත්තිකවණ්ණනා

යස්මා පනෙත්ථ තිකමාතිකා ආදි, තත්ථාපි කුසලත්තිකො ආදි, තස්මා කුසලත්තිකස්ස තාව –

අත්ථතො භූමිභෙදා ච, පච්චෙකං සම්පයොගතො;
උද්දෙසතො ච ධම්මානං, ලක්ඛණාදිවිභාගතො.

සඞ්ගහා සුඤ්ඤතො චෙව, විසයාදිප්පභෙදතො;
යථානුරූපං සබ්බත්ථ, වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ **අත්ථතො** තාව **කුසලා ධම්මාති** එත්ථ **කුසල**සද්දො ආරොග්‍යානවජ්ජඡෙකසුඛවිපාකෙසු දිස්සති. අයං හි ‘‘කච්චි නු හොතො කුසලං, කච්චි හොතො අනාමය’’න්තිආදීසු (ජා. 1.15.246; 2.20.129) ආරොග්‍යෙ දිස්සති. ‘‘කතමො පන, භන්තෙ, කායසමාචාරො කුසලො ? යො ඛො, මහාරාජ, කායසමාචාරො අනවජ්ජො’’තිආදීසු (ම. නි. 2.361) අනවජ්ජෙ. ‘‘කුසලො ත්වං රථස්ස අඞ්ගපච්චඞ්ගාන’’න්තිආදීසු (ම. නි. 2.87) ඡෙකෙ. ‘‘කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා

උපචිතත්තා’’තිආදීසු (ධ. ස. 431) සුඛවිපාකෙ. ස්වායමිධ ආරොග්‍යෙපි අනවජ්ජෙපි සුඛවිපාකෙපි වත්තති. යථෙව හි රූපකායෙ නිබ්‍යාධිතාය ආරොග්‍යට්ඨෙන කුසලං වුත්තං, එවං අරූපධම්මෙපි කිලෙසබ්‍යාධිනො අභාවෙන ආරොග්‍යට්ඨෙන කුසලං වෙදිතබ්බං. කිලෙසවජ්ජස්ස පන අභාවා අනවජ්ජට්ඨෙන කුසලං.

ධම්ම-සද්දො පනායං පරියත්තිහෙතුගුණනිස්සත්තනිජ්ජීවතාදීසු දිස්සති. අයං හි ‘‘ධම්මං පරියාපුණාති සුත්තං ගෙය්‍ය’’න්තිආදීසු (අ. නි. 4.102) පරියත්තියං දිස්සති. ‘‘හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා’’තිආදීසු (විභ. 720) හෙතුම්හි. ‘‘න හි ධම්මො අධම්මො ච, උභො සමවිපාකිනො’’තිආදීසු (ථෙරගා. 304) ගුණෙ. ‘‘ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරතී’’තිආදීසු (දී. නි. 2.373) නිස්සත්තනිජ්ජීවතායං, ස්වායමිධාපි නිස්සත්තනිජ්ජීවතායමෙව වට්ටති.

වචනත්ථො පනෙත්ථ – කුච්ඡිතෙ පාපධම්මෙ සලයන්ති චලයන්ති කම්පෙන්ති විද්ධංසෙන්තීති **කුසලා**. කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්තීති කුසා, තෙ කුසෙ ලුනන්ති ඡින්දන්තීති කුසලා. කුච්ඡිතානං වා සානතො තනුකරණතො ඤාණං කුසං නාම, තෙන කුසෙන ලාතබ්බා පවත්තෙතබ්බාති කුසලා. අථ වා කොසල්ලං වුච්චති පඤ්ඤා, තතො කොසල්ලතො සම්භූතත්තා කුසලා. ඉදං පන අනන්තරෙ වුත්තඤ්චාති නිබ්බචනද්වයං කිඤ්චාපි නිප්පරියායතො ඤාණසම්පයුත්තානමෙව යුජ්ජති, රුළ්හීවසෙන පන තංසදිසතාය ඤාණවිප්පයුත්තානම්පීති ගහෙතබ්බං. යථා වා කුසා උභයභාගගතං හත්ථප්පදෙසං ලුනන්ති, එවමිමෙපි උප්පන්නානුප්පන්නභාවෙන උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං ලුනන්ති, තස්මා කුසා විය ලුනන්තීති කුසලා. අත්තනො පන සභාවං ධාරෙන්තීති ධම්මා, ධාරීයන්ති වා පච්චයෙහි, ධාරීයන්ති වා යථාසභාවතො ආධාරීයන්තීතිපි ධම්මා. න කුසලා **අකුසලා,** මිත්තපටිපක්ඛා අමිත්තා විය කුසලපටිපක්ඛාති අත්ථො. න බ්‍යාකතාති **අබ්‍යාකතා,** කුසලාකුසලභාවෙන අකථිතාති අත්ථො. තෙසු අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණා කුසලා, සාවජ්ජදුක්ඛවිපාකලක්ඛණා අකුසලා, අවිපාකලක්ඛණා අබ්‍යාකතා.

කිං පනෙතානි කුසලාති වා ධම්මාති වාතිආදීනි එකත්ථානි, උදාහු නානත්ථානීති? කිඤ්චෙත්ථ යදි තාව එකත්ථානි, ‘‘කුසලා ධම්මා’’ති ඉදං ‘‘කුසලා කුසලා’’ති වුත්තසදිසං හොති. අථ නානත්ථානි, තිකදුකානං ඡක්කචතුක්කභාවො ආපජ්ජති, පදානඤ්ච අසම්බන්ධො ‘‘කුසලා රූපං චක්ඛුමා’’තිආදීනං විය. අථාපි යදි එතානි එකත්ථානි, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතපදානං තිණ්ණම්පි ධම්මානං ධම්මසභාවෙන එකත්තා කුසලාදීනම්පි එකත්තං ආපජ්ජති. අථ ‘‘කුසලපදතො අකුසලාදිපදස්ස අඤ්ඤත්තං සියා’’ති වදථ, න එතානි එකත්ථානි. තදා ධම්මො නාම භාවො. භාවතො ච අඤ්ඤො අභාවොති. එවං අඤ්ඤොඤ්ඤාපෙක්ඛාය අභාවත්තමාපන්නෙහි ධම්මෙහි අනඤ්ඤෙ කුසලාදයොපි අභාවා එව සියුන්ති? සබ්බමෙතං අකාරණං, කස්මා? යථානුමතිවොහාරසිද්ධිතො, න හි ‘‘කුසලා ධම්මා’’තිආදීනි පදානි යථා කුසලා කුසලාති, එවං අත්ථවිසෙසාභාවෙන පණ්ඩිතෙහි අනුමතානි, නාපි කුසලා රූපං චක්ඛුමා-සද්දා විය අඤ්ඤමඤ්ඤං අනොලොකිතත්ථභාවෙන, අථ ඛො අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකත්තාදිසඞ්ඛාතස්ස අත්ථවිසෙසස්ස, සභාවසාධාරණාදිඅත්ථසාමඤ්ඤස්ස ච ජොතකත්තෙන යථාක්කමං අනුමතානි. කුසල-සද්දො හි ධම්ම-සද්දස්ස පුරතො වුච්චමානො කුසලාකුසලාදිසබ්බසාධාරණසාමඤ්ඤත්ථදීපකං ධම්ම-සද්දං අකුසලාදිතො නිවත්තෙත්වා අත්තනො අත්තනො අත්ථවිසෙසවිසිට්ඨත්ථදීපකං කරොති. එවං පච්චෙකං භින්නවිසයානම්පි නෙසං විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන පවත්තියං එකත්ථතාය පණ්ඩිතානුමතතාය යථාවුත්තදොසාරොපනෙ කාරණං වුත්තං, සබ්බමෙතං අකාරණං. එවං තතො පරෙසුපි සබ්බත්ථ යථානුරූපතො ඤාතබ්බං. අයං තාව පදත්ථතො විනිච්ඡයො.

කුසලපදත්ථො

භූමිභෙදාති තෙසු කුසලාකුසලාබ්‍යාකතෙසු ධම්මෙසු කුසලා තාව ධම්මා භූමිභෙදතො චතුබ්බිධා හොන්ති – කාමාවචරා රූපාවචරා අරූපාවචරා ලොකුත්තරාති. අයං භූමිභෙදතො විනිච්ඡයො.

සම්පයොගතොති එවං භූමිභෙදතො චතුබ්බිධානම්පි නෙසං පච්චෙකං සම්පයොගතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්ථ කාමාවචරා තාව සම්පයොගතො අට්ඨවිධා හොන්ති. සෙය්‍යථිදං? සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං, තථා සසඞ්ඛාරං. උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං, තථා සසඞ්ඛාරං. සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං, තථා සසඞ්ඛාරං. උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං, තථා සසඞ්ඛාරන්ති. තත්ථ ඉට්ඨාරම්මණතා, සද්ධාබාහුල්ලතා, විසුද්ධදිට්ඨිතා, ආනිසංසදස්සාවිතා ච එකාදස පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගකාරණානි චාති ඉමෙහි තාව කාරණෙහි සොමනස්සසහගතභාවො වෙදිතබ්බො. ඤාණසම්පත්තිං පන පත්ථෙත්වා කතකම්මතො, බ්‍රහ්මාදිඋපපත්තිතො, පඤ්ඤාදසකවසෙන ඉන්ද්‍රියපරිපාකතො, වික්ඛම්භනෙන කිලෙසදූරීභාවතො ච සත්තවිධධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගකාරණතො ච ඤාණසම්පයුත්තතා වෙදිතබ්බා. අත්තනො වා පරෙසං වා වසෙන පවත්තො පුබ්බපයොගො සඞ්ඛාරො නාම.

තෙන උප්පන්නං සසඞ්ඛාරං, තදභාවා අසඞ්ඛාරඤ්ච වෙදිතබ්බං. එතෙසු හි යථාවුත්තසොමනස්සඤාණහෙතුං ආගම්ම පහට්ඨො ‘‘අත්ථි දින්න’’න්ති ආදිනයප්පවත්තං සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා අසංසීදන්තො, පරෙහි ච අනුස්සාහිතො දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොති, තදාස්ස සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං පඨමං කුසලං උප්පජ්ජති. යදා පන වුත්තනයෙන හට්ඨතුට්ඨො සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා අමුත්තචාගිතාදිවසෙන සංසීදමානො, අත්තනො පටිසඞ්ඛාරෙන වා පරෙහි වා උස්සාහිතො කරොති, තදාස්ස තදෙව සසඞ්ඛාරං දුතියං කුසලං හොති. යදා පන ඤාතිජනාදිපටිපත්තිදස්සනෙන ජාතපරිචයා බාලදාරකාදයො භික්ඛුආදිදස්සනෙන සොමනස්සජාතා සහසා දානවන්දනාදීනි කරොන්ති, තදා ඤාණවිප්පයුත්තං තතියං කුසලං උප්පජ්ජති. යදා පන ඤාතිආදීහි උස්සාහිතා එවං පටිපජ්ජන්ති, තදා තදෙව චතුත්ථං සසඞ්ඛාරචිත්තං හොති. යදා පන සොමනස්සහෙතුනො අභාවෙන විසුං චතූසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි කුසලානි උප්පජ්ජන්ති. එවං පච්චෙකං සම්පයොගතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

උද්දෙසතො ච ධම්මානන්ති එවං සම්පයොගතො අට්ඨවිධෙසු කුසලෙසු පච්චෙකං ධම්මානං උද්දෙසතොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්ථ පඨමකුසලෙ තාව පාළියා සරූපෙන ආගතා තිංස ධම්මා, යෙවාපනකා නවාති එකූනචත්තාලීස ධම්මා හොන්ති. සෙය්‍යථිදං – ඵස්සො වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා චිත්තං විතක්කො විචාරො පීති වීරියං චිත්තෙකග්ගතා ජීවිතං සද්ධා සති හිරී ඔත්තප්පං අලොභො අදොසො අමොහො කායපස්සද්ධි චිත්තපස්සද්ධි කායලහුතා චිත්තලහුතා කායමුදුතා චිත්තමුදුතා කායකම්මඤ්ඤතා චිත්තකම්මඤ්ඤතා කායපාගුඤ්ඤතා චිත්තපාගුඤ්ඤතා කායුජුකතා චිත්තුජුකතාති ඉමෙ සරූපෙන ආගතා තිංසධම්මා. ඡන්දො අධිමොක්ඛො මනසිකාරො තත්‍රමජ්ඣත්තතා කරුණා මුදිතා කායදුච්චරිතවිරති වචීදුච්චරිතවිරති මිච්ඡාජීවවිරතීති ඉමෙ යෙවාපනකා නවාති.

පදභාජනීයෙ පන –

> ‘‘යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති…පෙ…. තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති, වෙදනා…පෙ…. සඤ්ඤා චෙතනා චිත්තං විතක්කො විචාරො පීති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා සද්ධින්ද්‍රියං වීරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඞ්කප්පො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි සද්ධාබලං වීරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං හිරිබලං ඔත්තප්පබලං අලොභො අදොසො අමොහො අනභිජ්ඣා අබ්‍යාපාදො සම්මාදිට්ඨි හිරී ඔත්තප්පං කායපස්සද්ධි චිත්තපස්සද්ධි කායලහුතා චිත්තලහුතා කායමුදුතා චිත්තමුදුතා කායකම්මඤ්ඤතා චිත්තකම්මඤ්ඤතා කායපාගුඤ්ඤතා චිත්තපාගුඤ්ඤතා කායුජුකතා චිත්තුජුකතා සති සම්පජඤ්ඤං සමථො විපස්සනා පග්ගාහො අවික්ඛෙපො හොතී’’ති (ධ. ස. 1) –

එවං සරූපතො උද්දිට්ඨා ඡපඤ්ඤාස ධම්මා ‘‘යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ අඤ්ඤෙපි අත්ථි පටිච්චසමුප්පන්නා අරූපිනො ධම්මා’’ති (ධ. ස. 1) එවං යෙවාපනකවසෙන සාමඤ්ඤතො උද්දිට්ඨා, **අට්ඨකථායං** වස්සා තෙසු තෙසු සුත්තප්පදෙසෙසු ආගතෙ ගහෙත්වා සරූපතො නිද්දිට්ඨා ඡන්දාදයො නවාති පඤ්චසට්ඨි ධම්මා ආගතා. යස්මා පන තෙසු සරූපෙන ආගතා ඣානඞ්ගඉන්ද්‍රියමග්ගඞ්ගබලමූලාදීනං වසෙන එකස්සෙව බහුකිච්චතාදස්සනත්ථං පුනප්පුනං ගහෙත්වා පරියායෙන ඡපඤ්ඤාසවිධෙන දෙසිතාපි අගහිතග්ගහණෙන යථාවුත්තා සමතිංසෙව ධම්මා හොන්ති, තෙ පන සවිභත්තිකා අවිභත්තිකාති දුවිධා. තත්ථ ඵස්සාදයො අට්ඨාරස එකකත්තා අවිභත්තිකා. වෙදනාදයො ද්වාදස ධම්මා අට්ඨතිංසප්පභෙදෙන යථායොගං විභත්තත්තා සවිභත්තිකා, යෙවාපනකා පන අවිභත්තිකා එව. තස්මා තෙ සබ්බෙපි නිප්පරියායෙන එකූනචත්තාලීස ධම්මාව හොන්ති. හොන්ති චෙත්ථ –

> ඵස්සාදිපඤ්චකං පඤ්චඣානඞ්ගානින්ද්‍රියට්ඨකං;
> මග්ගඞ්ගපඤ්චකං සත්තබලං මූලත්තිකම්පි ච.
>
> කම්මපථත්තිකඤ්චෙව , ලොකපාලදුකං තථා;
> පස්සද්ධිආදී ඡ දුකා, තීණි පිට්ඨිදුකානිති.
>
> සත්තරසහි රාසීහි, ඡපඤ්ඤාසෙව පාළියං;
> වුත්තා සභාවතො තිංස, ධම්මා අගහිතග්ගහෙ.
>
> ඵස්සො ජීවිතසඤ්ඤා ච, චෙතනා චාරපීතියො;
> ඡ දුකා කායපස්සද්ධි-පමුඛාට්ඨාරසෙකකා.

චිත්තං විතක්කො සද්ධා ච, හිරිඔත්තප්පියම්පි ච;
අලොභො ච අදොසො ච, සත්ත ද්විධා විභාවිතා.

වෙදනා තිවිධා වීරියං, සති ච චතුධා මතා;
ඡද්ධා එකග්ගතා පඤ්ඤා, සත්තධාව විභාවිතා.

විරතී අප්පමඤ්ඤායො, මනක්කාරො ඡන්දමජ්ඣත්තා;
ධිමොක්ඛො යෙවාපනකා, නවෙතෙ පඨමෙ මනෙ.

පඤ්චසට්ඨිවිධෙනෙව, පරියායෙන දෙසිතා;
නවාධිකා ච තෙත්තිංස, ධම්මාව පරමත්ථතොති.

එත්ථ ච සරූපෙන ආගතා තිංස ධම්මා, යෙවාපනකෙසු චත්තාරො චාති චතුත්තිංස ධම්මා එකක්ඛණෙ නියතා ලබ්භන්ති, සෙසා පන කරුණාදයො පඤ්ච කරුණාපුබ්බභාගමුදිතාපුබ්බභාගවසෙන, කායදුච්චරිතවචීදුච්චරිතමිච්ඡාජීවෙහි විරමණවසෙන ච චිත්තස්ස පවත්තිකාලෙසු එව උප්පජ්ජිත්වා අඤ්ඤදානුප්පජ්ජනතො අනියතා. තෙ ච යස්මා දුක්ඛිතසුඛිතසත්තවසෙන, කායදුච්චරිතාදිත්තයවසෙන ච පච්චෙකං භින්නවිසයත්තා එකතො න උප්පජ්ජන්ති, තස්මා කරුණාපුබ්බභාගාදිවසෙන පවත්තෙසු පඤ්චසු චිත්තක්ඛණෙසු නියතා චතුත්තිංස, කරුණාදීසු එකන්ති පඤ්චතිංස ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, කෙවලං පන දානාදිවසෙන පවත්තියං නියතා චතුත්තිංසෙව උප්පජ්ජන්තීති වෙදිතබ්බං. අයං ධම්මුද්දෙසතො විනිච්ඡයො.

ලක්ඛණාදිවිභාගතොති එවං උද්දිට්ඨානං ධම්මානං ලක්ඛණරසාදිතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. ඵුසතීති **ඵස්සො**. ස්වායං ඵුසනලක්ඛණො, සඞ්ඝට්ටනරසො, සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො, ආපාථගතවිසයපදට්ඨානො. අයං හි අරූපධම්මොපි සමානො ආරම්මණෙ ඵුසනාකාරෙන පවත්තතීති ඵුසනලක්ඛණො, සා චස්ස ඵුසනාකාරප්පවත්ති අම්බිලාදිදස්සනෙ ඛෙළුප්පාදාදිනා ඤාතබ්බා. එකදෙසෙන පන අනල්ලීයමානොපි රූපං විය චක්ඛුං, සද්දො විය ච සොතං චිත්තමාරම්මණඤ්ච සඞ්ඝට්ටෙතීති සඞ්ඝට්ටනරසො. තිකසන්නිපාතසඞ්ඛාතස්ස පන අත්තනො කාරණස්ස වසෙන පවෙදිතත්තා සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො, ඵලට්ඨෙන පච්චුපට්ඨානෙන පනෙස වෙදනාපච්චුපට්ඨානො නාම හොති. තජ්ජාසමන්නාහාරෙන චෙව ඉන්ද්‍රියෙන ච පරික්ඛතෙ විසයෙ අනන්තරායෙන උප්පජ්ජනතො ආපාථගතවිසයපදට්ඨානොති වුච්චති. වෙදනාධිට්ඨානභාවතො පනෙස නිච්චම්මා ගාවී විය දට්ඨබ්බො. ලක්ඛණාදීසු ච තෙසං තෙසං ධම්මානං සභාවො වා සාමඤ්ඤං වා ලක්ඛණං නාම, කිච්චං වා සම්පත්ති වා රසො නාම, උපට්ඨානාකාරො වා ඵලං වා පච්චුපට්ඨානං නාම, ආසන්නකාරණං පදට්ඨානං නාම. එවං උපරිපි සබ්බත්ථ ලක්ඛණාදීනං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

වෙදයතීති **වෙදනා,** සා වෙදයිතලක්ඛණා, සභාවභෙදතො පනෙසා පඤ්චවිධා හොති – සුඛං දුක්ඛං සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛාති. තත්ථ ඉට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛං, සම්පයුත්තානං උපබ්‍රූහනරසං, කායිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං. අනිට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං දුක්ඛං, සම්පයුත්තානං මිලාපනරසං, කායිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං. ඉට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං සොමනස්සං, යථා තථා වා ඉට්ඨාකාරසම්භොගරසං, සම්පයුත්තානං උපබ්‍රූහනරසං වා, චෙතසිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං, ඉට්ඨාකාරදස්සනපදට්ඨානං. අනිට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං දොමනස්සං, යථා තථා වා අනිට්ඨාකාරසම්භොගරසං, සම්පයුත්තානං මිලාපනරසං වා, චෙතසිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, එකන්තෙන හදයවත්ථුපදට්ඨානං. මජ්ඣත්තවෙදයිතලක්ඛණා උපෙක්ඛා, සම්පයුත්තානං නාතිඋපබ්‍රූහනමිලාපනරසා, සන්තභාවපච්චුපට්ඨානා, නිප්පීතිකචිත්තපදට්ඨානා. එත්ථ ච සුඛං, දුක්ඛඤ්ච එකන්තමබ්‍යාකතං, දොමනස්සමෙකන්තමකුසලං, සොමනස්සුපෙක්ඛා පන සියා කුසලා, සියා අකුසලා, සියා අබ්‍යාකතා. ඉධ පන කුසලා සොමනස්සවෙදනා අධිප්පෙතා.

නීලාදිභෙදං ආරම්මණං සඤ්ජානාතීති **සඤ්ඤා**. සා සඤ්ජානනලක්ඛණා, පච්චාභිඤ්ඤාණරසා, පුනසඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා වා දාරුආදීසු තච්ඡකාදයො විය, යථාගහිතනිමිත්තවසෙන අභිනිවෙසකරණපච්චුපට්ඨානා හත්ථිදස්සකඅන්ධා විය, ආරම්මණෙ අනොගාළ්හවුත්තිතාය අචිරට්ඨානපච්චුපට්ඨානා වා විජ්ජු විය, යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා තිණපුරිසෙසු මිගපොතකානං පුරිසාති උප්පන්නසඤ්ඤා විය.

චෙතෙතීති **චෙතනා,** සද්ධිං අත්තනා සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ අභිසන්දහතීති අත්ථො. සා චෙතනාභාවලක්ඛණා, ආයූහනරසා, සා ච කුසලාකුසලෙසු එව හොති. ඉතරෙසු පන තංසදිසතාය සංවිදහනපච්චුපට්ඨානා සකිච්චපරකිච්චසාධකා ජෙට්ඨසිස්සමහාවඩ්ඪකිආදයො විය. අච්චායිකකම්මානුස්සරණාදීසු පනායං සම්පයුත්තෙසු උස්සාහනභාවෙන පවත්තමානා පාකටා හොති.

ආරම්මණං චින්තෙතීති **චිත්තං,** විඤ්ඤාණං. විත්ථාරතො පනස්ස වචනත්ථො චිත්තදුකෙ ආවි භවිස්සති. තදෙතං විජානනලක්ඛණං චිත්තං, පුබ්බඞ්ගමරසං, නිරන්තරප්පවත්තිතො සන්ධානපච්චුපට්ඨානං, නාමරූපපදට්ඨානං.

විතක්කෙති ඌහෙති, විතක්කනමත්තමෙව වා සොති **විතක්කො**. ස්වායමාරම්මණෙ චිත්තස්ස අභිරොපනලක්ඛණො, ආහනනපරියාහනනරසො, ආරම්මණෙ චිත්තස්ස ආනයනපච්චුපට්ඨානො.

ආරම්මණෙ තෙන චිත්තං විචරති, විචරණමත්තමෙව වා සොති **විචාරො**. ස්වායමාරම්මණානුමජ්ජනලක්ඛණො, තත්ථ සහජාතානුයොජනරසො, චිත්තස්ස අනුප්පබන්ධනපච්චුපට්ඨානො. අභිනිරොපනානුමජ්ජනවසෙන පනෙසං යථාක්කමං ඔළාරිකසුඛුමතාය ඝණ්ටාභිඝාතො විය චෙතසො පඨමාභිනිපාතො විතක්කො, ඝණ්ටානුරවො විය අනුප්පබන්ධො විචාරො. විප්ඵාරවා චෙත්ථ විතක්කො ආකාසෙ උප්පතිතුකාමපක්ඛිනො පක්ඛවික්ඛෙපො විය, සන්තවුත්ති විචාරො ආකාසෙ උප්පතිතස්ස පක්ඛිනො පක්ඛපසාරණං විය. සො පන නෙසං විසෙසො පඨමදුතියජ්ඣානෙසු පාකටො හොති. උභොපි පනෙතෙ සම්පයුත්තධම්මපදට්ඨානා.

පිණයතීති **පීති**. සා සම්පියායනලක්ඛණා, කායචිත්තපීණනරසා, ඵරණරසා වා, ඔදග්‍යපච්චුපට්ඨානා, සොමනස්සසහගතචිත්තපදට්ඨානා.

වීරානං භාවො, කම්මං වා **වීරියං,** විධිනා වා උපායෙන ඊරයිතබ්බං පවත්තයිතබ්බන්ති වීරියං. තඤ්ච උස්සාහලක්ඛණං, සහජාතානං උපත්ථම්භනරසං, අසංසීදනභාවපච්චුපට්ඨානං, ‘‘සංවිග්ගො යොනිසො පදහතී’’ති (අ. නි. 4.113) වචනතො සංවෙගපදට්ඨානං, වීරියාරම්භවත්ථුපදට්ඨානං වා. ඉදං පන කුසලපක්ඛෙ පදට්ඨානං, අකුසලාදිපක්ඛෙ පන සාධාරණවසෙන යථා තථා වා දුක්ඛවිනොදනකාමතාපදට්ඨානං, සම්පයුත්තධම්මපදට්ඨානං වා. තං සමාරද්ධං සබ්බාසං සම්පත්තීනං මූලං හොතීති දට්ඨබ්බං.

එකො අග්ගො විසයො අස්සාති එකග්ගං, චිත්තං, තස්ස භාවො එකග්ගතා, චිත්තස්ස එකග්ගතා **චිත්තෙකග්ගතා,** සමාධිස්සෙතං නාමං. සා අවිසාරණලක්ඛණා, සහජාතානං සම්පිණ්ඩනරසා නහානීයචුණ්ණානං උදකං විය, උපසමපච්චුපට්ඨානා, ඤාණපච්චුපට්ඨානා වා, සුඛපදට්ඨානා, අකුසලාදිසාධාරණවසෙන පනෙත්ථාපි පච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානි වුත්තනයෙන යොජෙත්වා ඤාතබ්බානි. නිවාතෙ දීපච්චීනං ඨිති විය චෙතසො ඨිතීති දට්ඨබ්බා.

එත්ථ ච කිඤ්චාපි ආරම්මණං භින්දිත්වා අනුපවිසන්තා විය කුසලපක්ඛෙ චත්තාරො ධම්මා ආරම්මණං ඔගාහන්ති සද්ධා සති එකග්ගතා පඤ්ඤාති, තෙනෙව සද්ධා ‘‘ඔකප්පනා’’ති වුත්තා, සති ච ‘‘අපිලාපනා’’ති, එකග්ගතා ‘‘අවට්ඨිතී’’ති, පඤ්ඤා ‘‘පරියොගාහනා’’ති ච වුත්තා. අකුසලපක්ඛෙ ච තයො තණ්හා දිට්ඨි අවිජ්ජාති. තෙන තෙ එව ‘‘ඔඝා’’ති වුත්තා. තථාපි නෙසං ලක්ඛණාදිතො නානත්තම්පි සිද්ධමෙව. අකුසලපක්ඛෙ පන එකග්ගතා උද්ධච්චසමාගතත්තා ‘‘ඔගාහනා’’ති න වුත්තා. අකුසලධම්මා හි එකවිසයෙ සම්පිණ්ඩනකිච්චෙන සමාධිනා යුත්තාපි උදකසිත්තරජුට්ඨානං විය තඞ්ඛණඤ්ඤෙව විකිරණසභාවා හොන්ති. තෙනෙව හෙත්ථ උපචාරප්පනාප්පත්ති න හොති, කුසලධම්මා පන යස්මා උදකං ආසිඤ්චිත්වා ආසිඤ්චිත්වා ආකොටනමජ්ජනාදීනි කත්වා උපලිත්තට්ඨානං විය සකලම්පි දිවසං නිච්චලපවත්තනසමත්ථාති උපචාරප්පනාප්පත්තාපි හොති, තස්මා තත්ථ ඔගාහනාති වුත්තාති ගහෙතබ්බං.

ජීවන්ති තෙන, ජීවනමත්තං වා තන්ති **ජීවිතං,** තං සහජාතානුපාලනලක්ඛණං, තෙසං පවත්තනරසං, තෙසඤ්ඤෙව ඨපනපච්චුපට්ඨානං, යාපයිතබ්බධම්මපදට්ඨානං. අත්තනො ඨිතික්ඛණෙ එව චෙතං තෙ ධම්මෙ අනුපාලෙති උදකං විය උප්පලාදීනි, න භඞ්ගක්ඛණෙ. සයං භිජ්ජමානත්තා සයං පවත්තිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව පවත්තති නියාමකො වියාති දට්ඨබ්බං.

සද්දහන්ති එතාය, සයං වා සද්දහති, සද්දහනමත්තං වා එසාති **සද්ධා**. සා සද්දහනලක්ඛණා, ඔකප්පනලක්ඛණා වා, පසාදනරසා උදකප්පසාදකමණි විය, පක්ඛන්දනරසා වා ඔඝුත්තාරකවීරපුරිසො විය, අකාලුසියපච්චුපට්ඨානා, අධිමුත්තිපච්චුපට්ඨානා වා, සද්ධෙය්‍යවත්ථුපදට්ඨානා, සද්ධම්මසවනාදිසොතාපත්තියඞ්ගපදට්ඨානා වා, හත්ථවිත්තබීජානි විය දට්ඨබ්බා.

සරන්ති තාය, සයං වා සරති, සරණමත්තමෙව වා එසාති **සති**. සා අපිලාපනලක්ඛණා, අසම්මොසනරසා, ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා, විසයාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා වා, ථිරසඤ්ඤාපදට්ඨානා, කායාදිසතිපට්ඨානපදට්ඨානා වා. ආරම්මණෙ දළ්හපතිට්ඨිතත්තා පන එසිකා විය, චක්ඛුද්වාරාදිරක්ඛණතො දොවාරිකො විය ච දට්ඨබ්බා.

කායදුච්චරිතාදීහි හිරීයතීති **හිරී,** ලජ්ජායෙතං අධිවචනං. තෙහියෙව ඔත්තප්පතීති **ඔත්තප්පං,** පාපතො උබ්බෙගස්සෙතං අධිවචනං. තත්ථ පාපතො ජිගුච්ඡනලක්ඛණා හිරී, උත්තාසලක්ඛණං ඔත්තප්පං. ලජ්ජනාකාරෙන පාපකානං අකරණරසා හිරී, උත්තාසාකාරෙන ඔත්තප්පං. අසුචිමක්ඛිතස්ස, අග්ගිසන්තත්තස්ස ච අයොගුළස්ස ගහෙතුං අවිසහනං විය එතෙසං යථාක්කමං ජිගුච්ඡනසන්තාසාකාරෙහි පාපාකරණං වෙදිතබ්බං. වුත්තාකාරෙනෙව ච පාපතො සංකොචනපච්චුපට්ඨානානි එතානි, අත්තපරගාරවපදට්ඨානානි කුලවධූවෙසියා භාවො විය, ලොකපාලකානි චාති දට්ඨබ්බානි. උභින්නම්පි පනෙසං සමුට්ඨානං අධිපති සභාවො ලක්ඛණෙන චාති මාතිකං ඨපෙත්වා යථාක්කමං අජ්ඣත්තබහිද්ධාසමුට්ඨානතා, අත්තලොකාධිපතිතා, ලජ්ජාභයසභාවසණ්ඨිතතා, සප්පතිස්සවවජ්ජභයදස්සාවිතාලක්ඛණතා ච **අට්ඨසාලිනියං** (ධ. ස. අට්ඨ. 1 බලරාසිවණ්ණනා) විත්ථාරතො විභත්තා, අත්ථිකෙහි තං තත්ථෙව ගහෙතබ්බං.

න ලුබ්භති එතෙන, සයං වා න ලුබ්භති, අලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති **අලොභො**. අදොසාමොහෙසුපි එසෙව නයො. තෙසු අලොභො ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අගෙධලක්ඛණො, අලග්ගභාවලක්ඛණො වා කමලදලෙ ජලබින්දු විය, අපරිග්ගහරසො මුත්තභික්ඛු විය, අනල්ලීනභාවපච්චුපට්ඨානො අසුචිම්හි පතිතපුරිසො විය.

අදොසො අචණ්ඩික්කලක්ඛණො, අවිරොධලක්ඛණො වා අනුකූලමිත්තො විය, ආඝාතවිනයනරසො, පරිළාහවිනයනරසො වා චන්දනං විය, සොම්මභාවපච්චුපට්ඨානො පුණ්ණචන්දො විය.

අමොහො යථාසභාවප්පටිවෙධලක්ඛණො, අක්ඛලිතප්පටිවෙධලක්ඛණො වා කුසලිස්සාසක්ඛිත්තඋසුප්පටිවෙධො විය, විසයොභාසනරසො අනුද්ධටො පදීපො විය, අසම්මොහපච්චුපට්ඨානො අරඤ්ඤගතසුදෙසකො විය. තයොපි චෙතෙ සබ්බකුසලානං මූලභූතාති දට්ඨබ්බා.

අපිච අලොභො චෙත්ථ දානහෙතු, අදොසො සීලහෙතු, අමොහො භාවනාහෙතු. තීහිපි චෙතෙහි යථාපටිපාටියා නෙක්ඛම්මසඤ්ඤා අබ්‍යාපාදසඤ්ඤා අවිහිංසාසඤ්ඤා හොන්ති, තථා අධිකඌනවිපරීතග්ගහණානං අභාවො, තථා පියවිප්පයොගඅප්පියසම්පයොගඉච්ඡිතාලාභදුක්ඛානං, ජාතිජරාමරණදුක්ඛානං, පෙතනිරයතිරච්ඡානගතිදුක්ඛානඤ්ච අභාවො, තථා භොගමිත්තඅත්තසම්පත්තිපච්චයභාවො, තථා කාමසුඛපරිච්චාගඅත්තකිලමථපරිච්චාගමජ්ඣිමපටිපත්තීනං සම්භවො, තථා අසුභඅප්පමාණධාතුසඤ්ඤානං, අනිච්චදුක්ඛඅනත්තසඤ්ඤානං, දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරානඤ්ච සම්භවො හොතීති එවමාදීහි නයෙහි තෙසං විත්ථාරො වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ච අමොහො නාම පඤ්ඤා, සා පජානනලක්ඛණා. විඤ්ඤාණං විජානනලක්ඛණං. සඤ්ඤා සඤ්ජානනලක්ඛණා. කිං පනෙතාසං සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං නානත්තන්ති? සඤ්ජානනවිජානනපජානනමෙව. එතාසං හි සමානෙපි ජානනභාවෙ සඤ්ඤාය ''නීලං පීත''න්තිආදිනා පුන සඤ්ඤුප්පාදකමත්තෙන ආකාරෙන සඤ්ජානනමත්තමෙව හොති, අජාතබුද්ධිදාරකස්ස විය චිත්තවට්ටාදිභාවමත්තාකාරෙන කහාපණාදිදස්සනං, න තතො උද්ධං. විඤ්ඤාණස්ස පන යථාවුත්තෙන ච තතො විසිට්ඨෙන ච අනිච්චාදිනා ආකාරෙන ජානනං හොති, ගාමිකපුරිසස්ස විය යථාවුත්තෙන චෙව උපභොගාරහතාදිනා ච ආකාරෙන කහාපණාදිදස්සනං, න තතො උද්ධං. පඤ්ඤාය පන තෙහි ච යථාවුත්තෙහි නානප්පකාරෙහි ච මග්ගපාතුභාවාදිහෙතූහි සබ්බෙහි ආකාරෙහි පජානනං හොති, හෙරඤ්ඤිකස්ස විය යථාවුත්තෙහි චෙව ඡෙකකූටඅද්ධසාරාදිසබ්බෙහි ආකාරෙහි ච කහාපණාදිදස්සනං. පඤ්ඤාය හි අජානිතබ්බං නාම නත්ථි. එවං සඤ්ජානනවිජානනපජානනාකාරෙහි එතාසං නානත්තං වෙදිතබ්බං. එත්ථ ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි විතක්කවීරියාදිසහජාතපච්චයවිරහතො රූපාදීසු සඤ්ඤාකිච්චතො අධිකවිජානනකිච්චං කාතුං න සක්කොන්ති, බලපරිණායකානි විය සෙනඞ්ගානි පඤ්ඤානුවත්තකානෙව හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. තෙනාහ භගවා ''පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා''තිආදි (විභ. 766).

කායපස්සම්භනං **කායපස්සද්ධි**. චිත්තපස්සම්භනං **චිත්තපස්සද්ධි**. කායොති පනෙත්ථ වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා. උභොපි පනෙතා කායචිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා, කායචිත්තදරථනිම්මද්දනරසා, කායචිත්තානං අපරිප්ඵන්දසීතිභාවපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා. කායචිත්තානඤ්ච අවූපසමකරඋද්ධච්චාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා.

කායලහුභාවො **කායලහුතා**. චිත්තලහුභාවො **චිත්තලහුතා**. එවං උපරිපි පදත්ථො දට්ඨබ්බො. කායචිත්තානං ගරුභාවවූපසමලක්ඛණා කායලහුතා, චිත්තලහුතා ච, තෙසං ගරුභාවනිම්මද්දනරසා, තෙසං අදන්ධතාපච්චුපට්ඨානා, තෙසං ගරුභාවකරථිනමිද්ධාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා.

කායචිත්තානං ථද්ධභාවවූපසමලක්ඛණා **කායමුදුතා, චිත්තමුදුතා** ච, තෙසං ථද්ධභාවනිම්මද්දනරසා, අප්පටිඝාතපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා, තෙසං ථද්ධභාවකරදිට්ඨිමානාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා.

කායචිත්තානං අකම්මඤ්ඤභාවවූපසමලක්ඛණා **කායකම්මඤ්ඤතා, චිත්තකම්මඤ්ඤතා** ච, තෙසං අකම්මඤ්ඤභාවනිම්මද්දනරසා, කායචිත්තානං ආරම්මණකරණසම්පත්තිපච්චුපට්ඨානා, තෙසං අකම්මඤ්ඤභාවකරාවසෙසනීවරණපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා. පසාදනීයවත්ථූසු පසාදාවහා, හිතකිරියාසු විනියොගක්ඛමභාවාවහා සුවණ්ණවිසුද්ධි වියාති දට්ඨබ්බා.

කායචිත්තානං අගෙලඤ්ඤභාවලක්ඛණා **කායපාගුඤ්ඤතා, චිත්තපාගුඤ්ඤතා** ච, තෙසං ගෙලඤ්ඤනිම්මද්දනරසා, නිරාදීනවපච්චුපට්ඨානා, තෙසං ගෙලඤ්ඤකරඅස්සද්ධියාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා. කායචිත්තානං අජ්ජවලක්ඛණා **කායුජුකතා, චිත්තුජුකතා** ච, තෙසං කුටිලභාවනිම්මද්දනරසා, අජිම්හතාපච්චුපට්ඨානා, තෙසං කුටිලභාවකරමායාසාඨෙය්‍යාදිපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා. සබ්බෙපෙතෙ පස්සද්ධිආදයො ධම්මා කායචිත්තපදට්ඨානාති වෙදිතබ්බා.

කිං පනෙත්ථ පස්සද්ධාදයො ධම්මා උද්ධච්චාදිං විනොදෙතුං න සක්කොන්ති, යෙන ඉමෙ පස්සද්ධාදයො ධම්මා න විසුං විභත්තාති? නො න සක්කොන්ති, ඉමෙ පන සහිතා එව සක්කොන්ති, ඉතරථා තෙසං උප්පත්තියා එව අසම්භවතො. යථා වා පස්සද්ධාදීසු විජ්ජමානෙසු මොහාහිරිකාදීනං උජුපටිපක්ඛභාවෙන අමොහහිරිආදයො හොන්ති, එවමෙතෙපි උද්ධච්චාදිඋජුපටිපක්ඛභාවෙන ඉච්ඡිතබ්බාති ගහෙතබ්බා. යස්මා චෙත්ථ ද්වීහි ද්වීහි එව යථාසකං පටිපක්ඛා හරිතබ්බා, තස්මා තෙ එතෙ එව ද්විධා විභත්තා, න අමොහාදයොති ඤාතබ්බා.

යෙවාපනකෙසු **ඡන්දොති** කත්තුකාමතායෙතං අධිවචනං, තස්මා සො කත්තුකාමතාලක්ඛණො, ආරම්මණපරියෙසනරසො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතාපච්චුපට්ඨානො, තදෙවස්ස පදට්ඨානං. ආරම්මණග්ගහණෙ චායං චෙතසො හත්ථප්පසාරණං විය දට්ඨබ්බො. අයඤ්ච යස්මා විරජ්ජිතබ්බාදීසුපි නෙක්ඛම්මාදිනා සහ ලොභවිසදිසෙන කත්තුකාමතාකාරෙන පවත්තති, තස්මා අසෙඛානම්පි උප්පජ්ජති. ලොභො පන සුභසුඛාදිවිපල්ලාසපුබ්බකෙන අභිසඞ්ගාකාරෙනෙව පවත්තතීති අයමෙතෙසං විසෙසො. එවං මෙත්තාකරුණාදීනම්පි ලොභාදීහි විසෙසො යථානුරූපං ඤාතබ්බො.

අධිමුච්චනං **අධිමොක්ඛො**. සො සන්නිට්ඨානලක්ඛණො, අසංසප්පනරසො, නිච්ඡයපච්චුපට්ඨානො, සන්නිට්ඨාතබ්බධම්මපදට්ඨානො, ආරම්මණෙ නිච්චලභාවෙන ඉන්දඛීලො විය දට්ඨබ්බො. නනු ච සද්ධාපි අධිමොක්ඛොති වුච්චති. තථා හි අධිමොක්ඛලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති සද්ධින්ද්‍රියන්ති වුච්චතීති? සච්චං, සා ච ඛො සම්පසාදනභාවෙන අධිමොක්ඛො, අයං පන යථා තථා වා නිච්ඡයභාවෙනාති න කොචි විරොධො.

කිරියා කාරො, මනස්මිං කාරො **මනසිකාරො,** පුරිමමනතො විසදිසං මනං කරොතීතිපි **මනසිකාරො,** ස්වායං ආරම්මණපටිපාදකො වීථිපටිපාදකො ජවනපටිපාදකොති තිප්පකාරො, තත්ථ **ආරම්මණපටිපාදකො** ඉධ මනසිකාරො. සො සාරණලක්ඛණො, සම්පයුත්තානං ආරම්මණෙසු පයොජනරසො, ආරම්මණාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානො, ආරම්මණපදට්ඨානො, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නො. ආරම්මණපටිපාදකත්තෙන සම්පයුත්තානං සාරථි විය දට්ඨබ්බො. **වීථිපටිපාදකොති** පන පඤ්චද්වාරාවජ්ජනස්සෙතං අධිවචනං. **ජවනපටිපාදකොති** මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස, න තෙ ඉධ අධිප්පෙතා. එත්ථ චායං මනසිකාරො සමන්නාහාරමත්තාකාරෙන ආරම්මණෙ සම්පයුත්තානං පයොජකො, **චෙතනා** චෙතොකිරියාභාවෙන, **විතක්කො** පන සඞ්කප්පාකාරෙන, උපනිජ්ඣායනාකාරෙන ච අභිනිරොපකො. තෙනෙව හෙත්ථ පදභාජනීයෙ ''තක්කො සඞ්කප්පොති ච, ඣානඞ්ග''න්ති ච වුච්චතීති අයමෙතෙසං විසෙසො.

තෙසු තෙසු ධම්මෙසු මජ්ඣත්තතා **තත්‍රමජ්ඣත්තතා**. සා චිත්තචෙතසිකානං සමවාහිතලක්ඛණා, ඌනාධිකතානිවාරණරසා, පක්ඛපාතුපච්ඡෙදනරසා වා, මජ්ඣත්තභාවපච්චුපට්ඨානා, සමප්පවත්තසම්පයුත්තධම්මපදට්ඨානා. සම්පයුත්තධම්මානං අජ්ඣුපෙක්ඛණෙන සමප්පවත්තානං ආජානීයානං අජ්ඣුපෙක්ඛකසාරථි විය දට්ඨබ්බා.

පරදුක්ඛෙ සති සාධූනං හදයකම්පනං කරොතීති **කරුණා,** කිරති වා පරදුක්ඛං හිංසති ච, කිරීයති වා දුක්ඛිතෙසු පසාරීයතීති කරුණා. සා පරදුක්ඛාපනයනාකාරප්පවත්තිලක්ඛණා, පරදුක්ඛාසහනරසා, අවිහිංසාපච්චුපට්ඨානා, දුක්ඛාභිභූතානං අනාථභාවදස්සනපදට්ඨානා. මොදන්ති තාය තංසමඞ්ගිනො, සයං වා මොදති, මොදනමත්තමෙව වා තන්ති **මුදිතා**. සා පමොදලක්ඛණා, අනිස්සායනරසා, අරතිවිඝාතපච්චුපට්ඨානා, සත්තානං සම්පත්තිදස්සනපදට්ඨානා.

කස්මා පනෙත්ථ මෙත්තුපෙක්ඛා න වුත්තාති? පුබ්බෙ ගහිතත්තා. අදොසො එව හි සත්තෙසු හිතඵරණවසෙන පවත්තියං මෙත්තා. තත්‍රමජ්ඣත්තතා එව ච ඉට්ඨානිට්ඨසත්තෙසු මජ්ඣත්තාකාරෙන පවත්තියං උපෙක්ඛා. තෙ ච ධම්මා නියතා, කෙවලං පන නෙසං සත්තෙසු මෙත්තුපෙක්ඛාභාවෙන පවත්ති අනියතාති. කායදුච්චරිතතො විරති **කායදුච්චරිතවිරති**. සෙසපදද්වයෙපි එසෙව නයො. ලක්ඛණාදිතො පනෙතා තිස්සොපි කායදුච්චරිතාදිවත්ථූනං අවීතික්කමලක්ඛණා, තතො සංකොචනරසා, තෙසං අකිරියපච්චුපට්ඨානා, සද්ධාහිරොත්තප්පඅප්පිච්ඡතාදිගුණපදට්ඨානා, පාපකිරියතො චිත්තස්ස විමුඛභාවභූතාති දට්ඨබ්බා. එවං ලක්ඛණාදිතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

සඞ්ගහාති එවං යෙ ඉමෙ ඉමස්මිං කාමාවචරපඨමකුසලෙ විභත්තා එකූනවත්තාලීස ධම්මා, සබ්බෙතෙ ඛන්ධතො චතුබ්බිධා හොන්ති – වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති. තත්ථ රාසට්ඨෙන සොමනස්සවෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, තථා සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, අවසෙසා ඵස්සාදයො ඡත්තිංස ධම්මා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති වෙදිතබ්බා.

නනු ච යදි රාසට්ඨෙන ඛන්ධො, ඵස්සාදීනං තාව අනෙකත්තා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධතා යුත්තා, කථං පන වෙදනාදීනං තිණ්ණං ඛන්ධතාති? උපචාරතො. පච්චෙකං හි අතීතාදිභෙදභින්නෙසු වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණෙසු නිරුළ්හොපි ඛන්ධ-සද්දො තදෙකදෙසෙසු එකෙකවෙදනාදීසුපි සමුදායොපචාරෙන වොහරීයතීති තදෙකදෙසෙපි තබ්බොහාරො, යථා රුක්ඛස්ස සාඛාය ඡිජ්ජමානාය ‘‘රුක්ඛො ඡිජ්ජතී’’තිආදීසු වියාති. එවං ඛන්ධතො චතුබ්බිධා හොන්ති.

තෙ පුන ආයතනතො දුවිධා හොන්ති – මනායතනං ධම්මායතනන්ති. සඤ්ජාතිසමොසරණට්ඨානට්ඨෙන හෙත්ථ චිත්තං **මනායතනං,** සෙසා පන අට්ඨතිංස ධම්මා **ධම්මායතනන්ති**. එවං ආයතනතො දුවිධා හොන්ති. තෙ පුන ධාතුවසෙන දුවිධා මනොවිඤ්ඤාණධාතු ධම්මධාතූති. නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙන හෙත්ථ චිත්තං **මනොවිඤ්ඤාණධාතු,** සෙසා **ධම්මධාතූති**. එවං ධාතුවසෙන දුවිධා.

තථා ආහාරානාහාරවසෙන. තත්ථ ඵස්සො චෙතනා චිත්තන්ති ඉමෙ තයො ධම්මා විසෙසපච්චයත්තෙන යථාක්කමං ‘‘ඵස්සාහාරො මනොසඤ්චෙතනාහාරො විඤ්ඤාණාහාරො’’ති වුච්චන්ති, අවසෙසා න ආහාරාති. කිං පනෙතෙ පච්චයා න හොන්ති, යෙ න ආහාරාති වුච්චෙය්‍යුන්ති? නො න හොන්ති, විසෙසපච්චයා පන න හොන්ති, ඵස්සාදයො පන තෙසං ධම්මානං විසෙසපච්චයා හොන්ති, විසෙසතො වෙදනාදයො ච ආහරන්ති. ඵස්සාහාරො හි තිස්සො වෙදනායො ආහරති, මනොසඤ්චෙතනාහාරො තයො භවෙ, විඤ්ඤාණාහාරො පටිසන්ධිනාමරූපං. නනු ච සො විපාකො, ඉදං පන කුසලවිඤ්ඤාණන්ති? කිඤ්චාපි එවං, තංසරික්ඛතාය පන විඤ්ඤාණාහාරොත්වෙව වුත්තං. යස්මා වා ඉමෙ ‘‘අරූපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.15) වචනතො කබළීකාරාහාරො විය රූපකායස්ස උපත්ථම්භකට්ඨෙන නාමකායස්ස ආහාරපච්චයා හොන්ති, තස්මා ඉමෙව ‘‘ආහාරා’’ති වුත්තාති වෙදිතබ්බං. එවං ආහාරානාහාරවසෙන දුවිධා.

තථා ඉන්ද්‍රියානින්ද්‍රියතො. තත්ථ සද්ධා වීරියං සති එකග්ගතා අමොහො චිත්තං සොමනස්සවෙදනා ජීවිතන්ති ඉමෙ අට්ඨ ධම්මා අධිපතියට්ඨෙන යථාක්කමං ‘‘සද්ධින්ද්‍රියං වීරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රිය’’න්ති වුච්චන්ති, අවසෙසා න ‘‘ඉන්ද්‍රියානී’’ති. එවං ඉන්ද්‍රියානින්ද්‍රියතො දුවිධා.

තථා ඣානඞ්ගාඣානඞ්ගවසෙන. තත්ථ විතක්කො විචාරො පීති සොමනස්සං එකග්ගතාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා උපනිජ්ඣායනට්ඨෙන ‘‘ඣානඞ්ගානී’’ති වුච්චන්ති, ඉතරෙ ‘‘අඣානඞ්ගානී’’ති. එවං ඣානඞ්ගාඣානඞ්ගවසෙන දුවිධා.

තථා මග්ගඞ්ගාමග්ගඞ්ගවසෙන. තත්ථ අමොහො විතක්කො විරතිත්තයං වීරියං සති එකග්ගතාති ඉමෙ අට්ඨ ධම්මා නිය්‍යානට්ඨෙන, විමොක්ඛට්ඨෙන ච යථාක්කමං ‘‘සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඞ්කප්පො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධී’’ති නාමෙන ‘‘මග්ගඞ්ගානී’’ති වුච්චන්ති, ඉතරෙ ‘‘අමග්ගඞ්ගානී’’ති. **පාළියං** පන ලොකියචිත්තෙ විරතීනං අනියතත්තා, යෙවාපනකත්තා ච තා වජ්ජෙත්වා ‘‘පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගො හොතී’’ති (ධ. ස. 58, 121) වුච්චති. එවං මග්ගඞ්ගාමග්ගඞ්ගවසෙන දුවිධා.

තථා බලාබලවසෙන. තත්ථ සද්ධාවීරියං සති සමාධි පඤ්ඤා හිරී ඔත්තප්පන්ති ඉමෙ සත්ත ධම්මා අකම්පියට්ඨෙන බලානීති වුච්චන්ති, ඉතරෙ අබලානීති. එවං බලාබලවසෙන දුවිධා.

තථා හෙතුනහෙතුවසෙන. තත්ථ අලොභො අදොසො අමොහොති ඉමෙ තයො ධම්මා මූලට්ඨෙන හෙතූති වුච්චන්ති, ඉතරෙ නහෙතූති. එවං හෙතුනහෙතුවසෙන දුවිධා. එවං ඵස්සාඵස්සවෙදනාවෙදනා සඤ්ඤාසඤ්ඤාචිත්තාචිත්තාදිවසෙනපි වුත්තනයානුසාරෙන යථායොගං සඞ්ගහවිභාගො වෙදිතබ්බො. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන පදභාජනීයසඞ්ගහවාරෙ (ධ. ස. 103 ආදයො), **තදට්ඨකථායඤ්ච** (ධ. ස. අට්ඨ. 58-120) ගහෙතබ්බො. එවං සඞ්ගහතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

සුඤ්ඤතො චෙවාති එවං ඛන්ධාදීහි සඞ්ගහිතෙසු තෙසු ධම්මෙසු තබ්බිනිමුත්තො කාරකවෙදකාදිසභාවො අත්තා වා සස්සතො වා භාවො න උපලබ්භති. සුඤ්ඤා තෙ ධම්මා අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා, කෙවලං පටිච්චසමුප්පන්නා, සලක්ඛණධාරණතො ධම්මමත්තා, නිච්චසුඛාදිසාරවිරහතො අසාරා, පවත්තකනියාමකාභාවතො අපරිණායකා අනිච්චා, දුක්ඛා, අනත්තා, අනත්තනියා ච හුත්වා පවත්තන්තීති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන පදභාජනීයසුඤ්ඤතවාරෙ, **තදට්ඨකථායඤ්ච** ගහෙතබ්බොති. එවං සුඤ්ඤතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

නිට්ඨිතා පඨමකුසලස්ස අත්ථවණ්ණනා.

දුතියාදීසුපි පඨමකුසලෙ වුත්තනයෙන ධම්මුද්දෙසාදිනා සබ්බො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. න කෙවලඤ්ච එත්ථෙව, ඉතො පරෙසුපි සබ්බත්ථ හෙට්ඨා වුත්තසදිසානං පදානං, ධම්මානඤ්ච අත්ථො, සබ්බො ච විනිච්ඡයො එත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ඉතො පරං පන අපුබ්බමෙව වණ්ණයිස්සාම. දුතියචිත්තෙ තාව සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව පඨමචිත්තතො විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. දුතියකුසලං.

තතියෙපි ධම්මුද්දෙසෙ අමොහාභාවා ඉන්ද්‍රියමග්ගඞ්ගබලමූලසඞ්ගහෙසු පඤ්ඤින්ද්‍රියසම්මාදිට්ඨිමග්ගඞ්ගපඤ්ඤාබලඅමොහමූලානං පරිහානියා සද්ධින්ද්‍රියාදීනං භාවොව විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. තථා චතුත්ථෙ සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව විසෙසො. තතියචතුත්ථානි.

පඤ්චමඡට්ඨසත්තමට්ඨමෙසු පන සුඛසොමනස්සට්ඨානෙසු උපෙක්ඛාභාවො, පීතියා ච අභාවො. තෙනෙව ඣානඞ්ගසඞ්ගහවාරෙ චතුරඞ්ගජ්ඣානතාව විසෙසො, සෙසං පඨමදුතියතතියචතුත්ථචිත්තසදිසමෙව. උපෙක්ඛාසහගතෙසු චෙත්ථ චතූසු කරුණාමුදිතා න උප්පජ්ජන්තීති කෙචි වදන්ති, පරිකම්මභූතානං පනෙත්ථ තාසං උප්පත්තියා මහාඅට්ඨකථායං අනුඤ්ඤාතත්තා උපචාරප්පත්තා පන උප්පජ්ජන්ති, න ඉතරාති ගහෙතබ්බං. පඤ්චමඡට්ඨසත්තමට්ඨමානි.

විසයාදිප්පභෙදතොති එවං ධම්මුද්දෙසාදිනා විභත්තානි අට්ඨ කාමාවචරකුසලානි ආරම්මණවිභාගතො පච්චෙකං ඡබ්බිධානි හොන්ති රූපාරම්මණං…පෙ…. ධම්මාරම්මණන්ති. තත්ථ නීලාදිභෙදභින්නා, අතීතානාගතපච්චුප්පන්නඅජ්ඣත්තිකබාහිරඔළාරිකසුඛුමාදිභෙදභින්නා ච වණ්ණධාතු **රූපාරම්මණං** නාම. එවං **සද්දාරම්මණාදීසුපි** යථානුරූපං භෙදො වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ච **ඵොට්ඨබ්බන්ති** ආපොධාතුවජ්ජිතභූතත්තයං, **ධම්මාරම්මණන්ති** පඤ්චාරම්මණානි වජ්ජෙත්වා අවසෙසා රූපාරූපපඤ්ඤත්තියො වෙදිතබ්බා, සෙසං තාදිසමෙව. කෙචි පනෙත්ථ ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනමාපාථගතානි එතානාරම්මණානි රූපාරම්මණාදිවොහාරං ලභන්ති, අනාපාථගතානි පන අතීතානාගතදූරසුඛුමාදිභෙදභින්නානි ධම්මාරම්මණානෙවා’’ති වදන්ති, තං න යුත්තං දිබ්බචක්ඛාදීනං රූපාරම්මණතාදිවචනතො.

අනාපාථගතා එව හි තානි දිබ්බචක්ඛුආදීනං ආරම්මණං, න ච තානි ධම්මාරම්මණානි. රූපාදයො හි පඤ්ච පච්චෙකං ද්වීසු ද්වීසු ද්වාරෙසු එකස්මිං ඛණෙ ආපාථමාගන්ත්වා තංතංද්වාරිකජවනානං, තදනන්තරෙ මනොද්වාරිකානඤ්ච අපරභාගෙ ච දිට්ඨසුතාදිවසෙනානුස්සරන්තස්ස සුද්ධමනොද්වාරිකානඤ්ච ආරම්මණානි හොන්ති. තථා හි නානාවණ්ණවිචිත්තචෙතියාදිදස්සනං කරොන්තස්ස, ධම්මං සුණන්තස්ස, භෙරිසද්දාදීහි වා පූජාදිං කරොන්තස්ස ච ගන්ධමාලාදීනි ඝායිත්වා, ඛාදනීයභොජනීයාදිඤ්ච සායිත්වා, සුඛසම්ඵස්සානි අත්ථරණපාවුරණාදීනි ච ඵුසිත්වා මනාපභාවං ඤත්වා තෙහි චෙතියපූජං කරොන්තස්ස, තත්ථ තත්ථ අකුසලං වා

උප්පාදෙන්තස්ස, තස්මිං තස්මිං ඛණෙ ගය්හමානානි රූපාදිපඤ්චාරම්මණානි සාඛාය අක්කමනං, පථවියං ඡායාඵරණඤ්ච එකක්ඛණෙ කුරුමානං රුක්ඛග්ගෙ නිලීයමානං පක්ඛිනො සරීරං විය යථාසකං පසාදඤ්ච ඝට්ටෙත්වා තස්මිංයෙව ඛණෙ භවඞ්ගචලනපච්චයභාවෙන මනොද්වාරෙපි ආපාථමාගන්ත්වා තතො භවඞ්ගං විච්ඡින්දිත්වා උප්පන්නානං ආවජ්ජනාදිවොට්ඨබ්බනපරියොසානානං, වීථිචිත්තානං, තදනන්තරානඤ්ච කුසලාකුසලාදිජවනානං ආරම්මණං හුත්වා තදනන්තරාසු මනොද්වාරවීථීසු ච අපරභාගෙ තථාරූපං පච්චයං ආගම්ම අත්තනා පූජාදිකරණකාලෙසු, දිට්ඨසුතඝායිතසායිතඵුට්ඨවසෙනානුස්සරන්තස්ස, පච්චක්ඛතො අනුභුය්‍යමානානි විය මනොද්වාරෙ ච ආරම්මණානි හොන්ති.

අථාපි පඤ්චහි ද්වාරෙහි අගහිතපුබ්බානි බුද්ධරූපාදීනි, දිබ්බරූපාදීනි ච පඤ්චාරම්මණානි සවනවසෙන සල්ලක්ඛෙත්වා ජවනක්ඛණෙ වා අපරභාගෙ සුතවසෙනෙව අනුස්සරිත්වා වා පසාදං, කම්මඵලසද්ධාදිං, ලොභාදිඤ්ච උප්පාදෙන්තස්සාපි මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡන්ති. අභිඤ්ඤානං පන සුද්ධමනොද්වාරෙ එව, තස්මා එවං පඤ්චද්වාරෙ, මනොද්වාරෙ, සුද්ධමනොද්වාරෙ ච ආපාථගතානි අතීතාදිභෙදභින්නානි සබ්බානිපි පඤ්චාරම්මණානි කදාචිපි ධම්මාරම්මණං න හොන්ති, තදිතරා නාමරූපපඤ්ඤත්තියො ධම්මාරම්මණන්ති ගහෙතබ්බං. නනු චෙතානි ඉට්ඨකන්තමනාපානි ආරම්මණානි ලොභස්ස වත්ථු, කථමෙත්ථ කුසලං උප්පජ්ජතීති? නියමාදිකාරණතො. චිත්තං හි ‘‘කුසලමෙව මයා කත්තබ්බ’’න්ති පුබ්බෙ නියමිතවසෙන සබ්බත්ථ අකුසලප්පවත්තිං නිවත්තෙත්වා කුසලෙ පරිණාමනවසෙන ච අභිණ්හං ආසෙවිතකුසලසමුදාචාරවසෙන ච සප්පුරිසූපනිස්සයාදිඋපනිස්සයවසෙන ච යොනිසොආභුජිතවසෙන චාති ඉමෙහි කාරණෙහි කුසලං හුත්වා උප්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බං. එවමිමෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු උප්පජ්ජනතො පච්චෙකං ඡබ්බිධානි හොන්ති. ආරම්මණවවත්ථානකථා.

එවං ආරම්මණභෙදභින්නෙසු රූපාරම්මණං තාව කුසලං දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන දසවිධං හොති. තත්ථ එකෙකං පන කායකම්මං වචීකම්මං මනොකම්මන්ති තිවිධං. තත්ථ කායද්වාරෙ පවත්තං **කායකම්මං,** වචීද්වාරෙ පවත්තං **වචීකම්මං,** මනොද්වාරෙ පවත්තං **මනොකම්මං.** තත්ථ කායද්වාරන්ති කායවිඤ්ඤත්ති. වචීද්වාරන්ති වචීවිඤ්ඤත්ති. තාසං විභාගො රූපවිභත්තියං ආවි භවිස්සති. මනොද්වාරන්ති සබ්බං චෙතනාසම්පයුත්තං චිත්තං වුච්චති, විසෙසතො කුසලාකුසලං. තං හි සහජාතානං චෙතනානං, කායඞ්ගවාචඞ්ගචොපනං අසම්පාපුණිත්වා පවත්තානං සුද්ධමනොකම්මානං පවත්තිඔකාසදානතො ද්වාරන්ති වුච්චති, ඉමෙසු පන තීසු ද්වාරෙසු පවත්තා චෙතනා කායකම්මාදයො නාම. අපිච පාණාතිපාතාදයො, පාණාතිපාතාවෙරමණිආදයො ච කායකම්මං නාම, මුසාවාදාදයො, මුසාවාදාවෙරමණිආදයො ච වචීකම්මං නාම, අභිජ්ඣාදයො, අනභිජ්ඣාදයො ච මනොකම්මං නාම.

කුසලපක්ඛෙ පන දානාදිදසපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි ච යථාරහං කායවචීමනොකම්මානි හොන්ති. එවං යෙභුය්‍යවුත්තිතො චෙස කායකම්මාදිභාවො වුත්තො පාණාතිපාතාදීනම්පි වචීද්වාරාදීසු පවත්තිතො කෙසඤ්චි පුරිසානං වනචරකාදිභාවො විය, ද්වාරානඤ්ච කායකම්මද්වාරාදිභාවො කෙසඤ්චි ගාමානං බ්‍රාහ්මණගාමාදිභාවො විය. අකුසලෙ තාව එත්ථ පාණාතිපාතාදිකායකම්මං කායද්වාරෙ, වචීද්වාරෙ ච යථාරහං සමුට්ඨාති, නො මනොද්වාරෙ. තථා මුසාවාදාදිවචීකම්මං. පාණාතිපාතාදිනිප්ඵාදනත්ථං හි මනොද්වාරෙ එව චින්තෙන්තස්ස චෙතනාබ්‍යාපාදාදීසු කම්මපථප්පත්තෙසු වා කම්මපථං අප්පත්තෙසු වා මනොකම්මෙසු එව පවිසනතො කායකම්මාදිභාවං න පාපුණාති. නනු විජ්ජාමයෙනාපි කෙවලං මනොකම්මෙන පාණාතිපාතාදිං කරොන්තීති? න අලොණභොජනදබ්භසයනමන්තපරිජප්පනාදිකායවචීපයොගං විනා තස්සාසිජ්ඣනතො. අභිජ්ඣාදිමනොකම්මං පන තීසුපි ද්වාරෙසු සමුට්ඨාති. අභිජ්ඣාය හි කායෙන පරභණ්ඩග්ගාහාදීනං, බ්‍යාපාදෙන දණ්ඩපරාමසනාදීනං, මිච්ඡාදිට්ඨියා තිත්ථියවන්දනාදීනං කරණකාලෙ, වාචාය පරසම්පත්තිපත්ථනාය ‘‘හඤ්ඤන්තු බජ්ඣන්තූ’’ති අනත්ථපත්ථනාය ච තිත්ථියත්ථුතිතදත්ථදීපනාදීනඤ්ච යථාක්කමං පවත්තිකාලෙ ච තස්ස මනොකම්මස්ස කායවාචාසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

කාමාවචරකුසලං පන පාණාතිපාතාවෙරමණිආදිකං කායවචීමනොකම්මං පච්චෙකං ද්වාරත්තයෙපි පවත්තති. තත්ථ පාණාතිපාතාදීහි සම්ඵප්පලාපපරියොසානෙහි සත්තහි විරමන්තස්ස තාව හත්ථමුද්දාය, වචීභෙදෙන ච සමාදියනකාලෙ, මනසා විරමණකාලෙ ච තෙසං කායවචීකම්මානං තීසු ද්වාරෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා. අනභිජ්ඣාදීහි සහගතෙන චෙතසා තජ්ජස්ස කායපයොගස්ස, ‘‘පරචිත්තුපකරණං විරට්ඨීතිකං හොතු, සබ්බෙ සත්තා අවෙරා හොන්තු, සො භගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො’’තිආදිනා වචීපයොගස්ස, කෙවලං මනොපයොගස්ස ච කරණකාලෙ මනොකම්මස්ස තීසුපි ද්වාරෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා. එත්ථ ච පඤ්චද්වාරෙ උප්පන්නානි ජවනානි කායවචීකම්මානි න හොන්ති, මනොකම්මානි එව. තානි ච න කම්මපථප්පත්තානි, කෙවලං කුසලාදීනි හොන්ති. මනොද්වාරෙ පටුතරප්පවත්තානි එව හි කම්මපථප්පත්තානි මනොකම්මානි හොන්ති, රූපාරූපජවනානි පන එකන්තං භාවනාමයං මනොකම්මමෙව මනොද්වාරෙ එව ච පවත්තන්ති.

කිඤ්චාපි අභිඤ්ඤාඤාණානි විඤ්ඤත්තිද්වයජනකානි, තථාපි කායවචීකම්මවොහාරං න ලභන්ති, ලොකුත්තරකුසලං පන කායවචීද්වාරෙසු අනුප්පජ්ජමානම්පි මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවානං සමුච්ඡෙදප්පහානකාරීනං විරතීනං වසෙන කායවචීකම්මම්පි හොති, තදිතරමග්ගඞ්ගවසෙන මනොකම්මම්පීති එකක්ඛණෙ තීණිපි කම්මානි හොන්ති, තඤ්ච භාවනාමයං, ද්වාරං පනස්ස මනොද්වාරමෙව. යථා ච පාණාතිපාතාවෙරමණියාදීනං වසෙන කුසලස්ස ද්වාරත්තයෙ පවත්ති වුත්තා, එවං දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනම්පි වසෙන වත්තබ්බා. අට්ඨකථාසු පන න විචාරිතා, තථාපි නයතො එවං වෙදිතබ්බා.

තෙසු දානං කායකම්මමෙව, වචීකම්මම්පි වා. පත්තානුප්පදානං, අබ්භනුමොදනං, දෙසනා වචීකම්මමෙව. සීලං අපචිතිසහගතං, වෙය්‍යාවච්චසහගතඤ්ච කායකම්මම්පි අත්ථි, වචීකම්මම්පි අත්ථි. තත්ථ සීලස්ස කායවචීකම්මභාවො සිද්ධො එව. අපචිතියා පන පුප්ඵපූජාදිනා, වන්දනාදිනා වා පවත්තිකාලෙ කායකම්මභාවො, ථුතිමයපූජාදිනා පවත්තිකාලෙ වචීකම්මභාවො ච වෙදිතබ්බො. වෙය්‍යාවච්චස්සාපි සහත්ථා කරණකාලෙ කායකම්මභාවො, ගිලානාදීනං චතුපච්චයසමාදාපනාදිවසෙන, ගරූහි ආණත්තසද්දෙන ආරොචනපක්කොසනාදිවසෙන වචීකම්මභාවො ච වෙදිතබ්බො. භාවනා, සවනං, දිට්ඨිජුකම්මඤ්ච මනොකම්මමෙව, අබ්භනුමොදනම්පීති කෙචි. සවනම්පි හි සොතද්වාරානුසාරෙන මනොද්වාරෙ එව ධම්මත්ථසල්ලක්ඛණවසෙන පවත්තිකාලෙ මනොකම්මමෙව.

තත්ථ දානං අපචිති වෙය්‍යාවච්චං පත්තානුප්පදානං දෙසනාති ඉමානි පඤ්ච කායවචීද්වාරෙසු එව පවත්තන්ති, න මනොද්වාරෙ. එත්ථ ච පත්තානුප්පදානදෙසනානං කායවිකාරෙන පත්තිං දෙන්තස්ස, ධම්මං දෙසෙන්තස්ස ච කායද්වාරෙපි පවත්ති වෙදිතබ්බා. සීලං භාවනා අබ්භනුමොදනං සවනං දිට්ඨිජුකම්මන්ති ඉමානි පන පඤ්ච තීසුපි ද්වාරෙසු පවත්තන්ති, ‘‘න පුනෙවං කරිස්සාමී’’ති චෙත්ථ මනසාව දුච්චරිතතො විරමන්තස්ස, අබ්භනුමොදන්තස්ස ච වසෙන සීලබ්භනුමොදනානං මනොද්වාරෙපි පවත්ති වෙදිතබ්බා. යං පන **අට්ඨසාලිනියං** ‘‘දානමයං කායවචීමනොකම්මවසෙන තිවිධං හොතී’’තිආදි වුත්තං, තං පුබ්බචෙතනාවසෙන මනොද්වාරෙ පවත්තං ගහෙත්වා පරියායතො වුත්තං, නිප්පරියායතො කායවචීද්වාරප්පවත්තා සන්නිට්ඨානචෙතනාව. තෙනෙව හි තත්ථෙව වුත්තං ‘‘විනයපරියායං පත්වා හි ‘දස්සාමි කරිස්සාමී’ති වාචා භින්නා හොතීති. ඉමිනා ලක්ඛණෙන දානං නාම හොති, අභිධම්මපරියායං පත්වා පන විජ්ජමානකවත්ථුං ආරබ්භ මනසා චින්තිතකාලතො පට්ඨාය කුසලං හොති. අපරභාගෙ කායෙන වා වාචාය වා කත්තබ්බං කරිස්සතී’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1). ඉතරථා ‘‘දස්සාමී’’ති චින්තිතමත්තෙනාපි දානං නාම භවෙය්‍ය, තථා ච තාදිසං වත්ථුං යථාචින්තිතනියාමෙන අදෙන්තස්ස ධුරනික්ඛෙපෙ අදින්නාදානම්පි සියා. එවං මනසා පාණාතිපාතාදයොපි සියුං, තඤ්ච න යුත්තං, තස්මා වුත්තනයෙනෙව ගහෙතබ්බං. අථ වා ‘‘සබ්බං සාපතෙය්‍යං දින්නඤ්ඤෙව හරතූ’’ති පරිච්චජනසම්භවතො දානස්ස මනොද්වාරෙපි පවත්ති වෙදිතබ්බා.

එත්ථ ච දානසීලාදිකායකම්මානං කායද්වාරෙ පවත්තියං කම්මං කායකම්මමෙව, ද්වාරම්පි කායද්වාරමෙව. වචීද්වාරෙ පවත්තියං කම්මං කායකම්මමෙව, ද්වාරං පන වචීද්වාරං. මනොද්වාරෙ පවත්තියම්පි කම්මං කායකම්මං, ද්වාරං පන මනොද්වාරං. දෙසනාබ්භනුමොදනාදීනං වචීකම්මානං වචීද්වාරෙ පවත්තියං කම්මම්පි වචීකම්මං, ද්වාරම්පි වචීද්වාරමෙව. කායද්වාරෙ පවත්තියම්පි කම්මං වචීකම්මමෙව, ද්වාරං පන කායද්වාරං. මනොද්වාරෙ පවත්තියම්පි කම්මං වචීකම්මං, ද්වාරං පන මනොද්වාරං. භාවනාදිමනොකම්මානං මනොද්වාරෙ පවත්තියං කම්මම්පි මනොකම්මං, ද්වාරම්පි මනොද්වාරමෙව. කායද්වාරෙ පවත්තියම්පි කම්මං මනොකම්මමෙව, ද්වාරං පන කායද්වාරං. වචීද්වාරෙ පවත්තියම්පි කම්මං මනොකම්මමෙව, ද්වාරං පන වචීද්වාරං. එවං පාණාතිපාතාදීනං, පාණාතිපාතාවෙරමණිආදීනඤ්ච වුත්තානුසාරෙන කම්මවවත්ථානං, ද්වාරවවත්ථානඤ්ච යථානුරූපං යොජෙත්වා අසඞ්කරතො ඤාතබ්බං.

ද්වාරකම්මවවත්ථානකථා නිට්ඨිතා.

ඉදානි යස්මා දසවිධානි චෙතානි පුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි තීසු එවං සඞ්ගය්හන්ති දානමයෙ සීලමයෙ භාවනාමයෙති. පත්තානුප්පදානං හි දානමයෙ සඞ්ගය්හති, ‘‘අබ්භනුමොදනම්පී’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 156-159 පුඤ්ඤකිරියවත්ථාදිකථා) **අට්ඨකථායං.** අපචිතිවෙය්‍යාවච්චානි සීලමයෙ. දෙසනාසවනදිට්ඨිජුකම්මානි භාවනාමයෙ, තස්මා රූපාරම්මණස්ස කුසලස්ස දානසීලභාවනාවසෙන ද්වාරත්තයප්පවත්තිං යොජෙත්වා දස්සෙස්සාම. තදනුසාරෙනෙව ඉතරෙසං වසෙනාපි සක්කා ඤාතුන්ති. කුසලං හි වණ්ණාරම්මණං හුත්වා උප්පජ්ජමානං දානසීලභාවනාවසෙනෙව තීසු ද්වාරෙසු පවත්තති. කථං? යදා හි නීලපීතාදිවණ්ණවිචිත්තං පුප්ඵවත්ථාදිදෙය්‍යධම්මං ලභිත්වා ‘‘වණ්ණදානං මෙ භවිස්සතී’’ති වණ්ණවසෙන ආභුජිත්වා චෙතියාදීසු සහත්ථෙන පූජෙති, තදා රූපාරම්මණං දානමයං කායද්වාරෙ පවත්තති, තඤ්ච පුබ්බචෙතනා සන්නිට්ඨානචෙතනා අපරචෙතනාති තිවිධං හොති. එවං උපරිපි සබ්බවාරෙසු තිවිධතා වෙදිතබ්බා. යදා පන තදෙව යථාවුත්තවත්ථුං වාචාය ආණාපෙත්වා පුත්තදාරාදීහි දාපෙති, තදා රූපාරම්මණං දානමයං වචීද්වාරෙ පවත්තති. යදා පන තදෙව විජ්ජමානකවත්ථුං ‘‘දස්සාමී’’ති චින්තෙති, පච්චාසීසති, යථාධිප්පායං නිප්ඵාදෙස්සති, තදා පුබ්බචෙතනාවසෙන පරියායතො දානමයං මනොද්වාරෙ පවත්තති නාම. එවං රූපාරම්මණං දානමයං ද්වාරවසෙන තිවිධං හොති.

යදා පන වුත්තප්පකාරවණ්ණං දෙය්‍යධම්මං ලභිත්වා ‘‘එවං මනාපවණ්ණානං පරිච්චජනං නාම මය්හං කුලවංසාගතවත්තමෙත’’න්ති සහත්ථා පූජෙති, තාදිසවණ්ණවන්තං වා පරපරිග්ගහිතාදිභොගසම්පත්තිං පරිච්චජිත්වා සීලං රක්ඛති, තදා රූපාරම්මණං සීලං කායද්වාරෙ ච පවත්තති. යදා පන වුත්තප්පකාරවණ්ණං දෙය්‍යධම්මං කුලවංසාදිවසෙන වාචාය ආණාපෙත්වා පරෙහි දාපෙති, තාදිසං වා පරපරිග්ගහිතාදිං වාචාය අපනෙත්වා සීලං රක්ඛති, තදා රූපාරම්මණං සීලං වචීද්වාරෙ

පවත්තති. යදා පන තාදිසං විජ්ජමානකවත්ථුං කුලවංසාදිවසෙන ‘‘දස්සාමී’’ති, තාදිසං පරපරිග්ගහිතාදිකං අනාමසිත්වා ‘‘සීලං රක්ඛිස්සාමී’’ති වා චින්තෙති, තදා රූපාරම්මණං සීලං මනොද්වාරෙ පවත්තති. එවං රූපාරම්මණං සීලමයං ද්වාරවසෙන තිවිධං හොති.

යදා පන වුත්තප්පකාරං වණ්ණවන්තං දත්වා තදෙව වණ්ණං, සබ්බං වා රූපායතනං වයකමන්තො අනිච්චාදිතො විපස්සති, තදා රූපාරම්මණං භාවනාමයං කායද්වාරෙ පවත්තති. තදෙව වචීභෙදං කත්වා සම්මසන්තස්ස රූපාරම්මණං භාවනාමයං වචීද්වාරෙ පවත්තති. තදෙව කායඞ්ගවාචඞ්ගං අචොපෙත්වා සම්මසන්තස්ස රූපාරම්මණං භාවනාමයං මනොද්වාරෙ පවත්තති. එවං රූපාරම්මණං භාවනාමයං ද්වාරවසෙන තිවිධං හොති. ඉති රූපාරම්මණස්ස කුසලස්ස තිවිධපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන නවසු කම්මද්වාරෙසු පවත්තිවිභාගො වෙදිතබ්බො. ඉමිනාව නයෙන රූපාරම්මණස්ස කුසලස්ස දසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙනාපි තිංසාය කම්මද්වාරෙසු පවත්තිවිභාගො යොජෙත්වා ඤාතබ්බො. යථා ච රූපාරම්මණස්ස, එවං සද්දාරම්මණාදීනම්පි පඤ්චන්නං කුසලානං පුඤ්ඤකිරියවත්ථුද්වාරෙහි විභාගො, යොජනානයො ච යථානුරූපං ඤාතබ්බො.

අපිච සද්දං නාම කන්දමූලං විය හත්ථෙන ගහෙත්වා දාතුං න සක්කා. යදා පන ‘‘සද්දදානං මෙ’’ති ආභුජිත්වා භෙරිආදිතූරියෙ තිණ්ණං රතනානං දෙති, තෙහි උපහාරං වා කරොති, ධම්මකථිකාදීනං සරභෙසජ්ජාදිං දෙති, ධම්මස්සවනං ඝොසෙති, සරභඤ්ඤධම්මකථාදිං වා කරොති, තදා කුසලං සද්දාරම්මණං හොති. එවං ගන්ධාදිවත්ථුපරිච්චාගෙපි ගන්ධාදිආරම්මණං. ධම්මාරම්මණං පන ඔජාජීවිතින්ද්‍රියතදායත්තානං වසෙන ඤාතබ්බං. යදා හි ඔජවන්තානි අන්නපානසප්පිනවනීතාදීනි ‘‘ඔජදානං මෙ භවිස්සතී’’ති දෙති, ගිලානානං භෙසජ්ජං වා වෙජ්ජං වා උපනෙත්වා, පාණොපරොධකං ආවුධජාලකුමිනාදිං විනාසෙත්වා වා, වජ්ඣප්පත්තෙ පාණිනො මොචෙත්වා වා ‘‘ජීවිතදානං මෙ භවිස්සති ජීවිතායත්තවුත්තිතාය, පඤ්චපසාදසොළසසුඛුමරූපචිත්තචෙතසිකානං වසෙන පසාදාදිදානං මෙ භවිස්සතී’’ති ච මනසි කරොති, තදා කුසලං ධම්මාරම්මණං හොති. සෙසං තාදිසමෙව.

අයං නානාවත්ථූසු ඡාරම්මණානං යොජනා. එකවත්ථුස්මිම්පි ඡාරම්මණං ලබ්භතෙව. පිණ්ඩපාතස්මිං හි මනාපො වණ්ණො, ඛාදනකාලෙ මුරුමුරායනසද්දො, ගන්ධො, රසො, ඵොට්ඨබ්බං, ඔජා, තදායත්තා ච ජීවිතපසාදාදයො, තබ්බිසයානි ච විඤ්ඤාණාදීනීති ඡාරම්මණම්පි වෙදිතබ්බං. එවං චීවරාදීසු චෙව වත්ථාදීසු ච යථානුරූපං ඤාතබ්බං. එත්ථාපි දානසීලභාවනාමයතා, කායවචීමනොකම්මභාවො ච වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. යථා ච කුසලානං, එවං අකුසලානම්පි ආරම්මණකම්මද්වාරවවත්ථානං, අපුඤ්ඤකිරියවත්ථූසු යොජනානයො ච වුත්තානුසාරෙන යථායොගං ඤාතබ්බො.

එවං ආරම්මණතො, පුඤ්ඤකිරියවත්ථුතො, කම්මතො, ද්වාරතො ච අනෙකසහස්සප්පභෙදෙසු චෙතෙසු කුසලෙසු උපඩ්ඪානි පන ඤාණසම්පයුත්තානි චතුන්නං අධිපතීනං වසෙන පච්චෙකං චතුබ්බිධානි, ඤාණවිප්පයුත්තානි පන උපඩ්ඪානි වීමංසාධිපතිවජ්ජිතාධිපතිත්තයවසෙන පච්චෙකං තිවිධානි, තදුභයානි පුන හීනත්තිකවසෙන පච්චෙකං තිවිධානි, තානි පුන අපරිමාණෙසු පන චක්කවාළෙසු පච්චෙකං අපරිමාණෙසු සත්තෙසු එකෙකස්මිං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නඔළාරිකසුඛුමතාදීහි අනන්තෙහි පකාරෙහි උප්පජ්ජනතො අනන්තාපරිමාණානි හොන්ති. තානි සබ්බානි සම්බුද්ධො අනන්තෙන බුද්ධඤාණෙන මහාතුලාය තුලයමානො විය, මහාතුම්බෙ පක්ඛිපිත්වා මිනයමානො විය සබ්බාකාරතො පරිච්ඡින්දිත්වා මහාකරුණාය කාමාවචරට්ඨෙන සරික්ඛතාය එකත්තං උපනෙත්වා, පුන සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතට්ඨෙන, ඤාණසම්පයුත්තවිප්පයුත්තට්ඨෙන, අසඞ්ඛාරිකසසඞ්ඛාරිකට්ඨෙන ච කොට්ඨාසෙ කත්වා දෙසෙසි, යථා තං ලොකවිදූ සත්ථා දෙවමනුස්සානන්ති. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන ආදිතො පට්ඨාය **ධම්මසඞ්ගණියා** (ධ. ස. 1), තදට්ඨකථාය ච **අට්ඨසාලිනියා** (ධ. ස. අට්ඨ. 1) සබ්බාකාරතො ඤාතබ්බොති. එවං විසයාදිප්පභෙදතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

කාමාවචරකුසලධම්මා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරධම්මා පන කුසලා ඣානඞ්ගසම්පයොගභෙදතො පඤ්චවිධා හොන්ති. සෙය්‍යථිදං – විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං පඨමජ්ඣානිකං, තතො වූපසන්තං අතික්කන්තවිතක්කං විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං දුතියජ්ඣානිකං, තතො වූපසන්තං අතික්කන්තවිචාරං පීතිසුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං තතියජ්ඣානිකං, තතො වූපසන්තං විරත්තපීතිකං සුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං චතුත්ථජ්ඣානිකං, තතො වූපසන්තං අත්ථඞ්ගතසුඛං උපෙක්ඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං පඤ්චමජ්ඣානිකන්ති. එවං සම්පයොගභෙදතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

ධම්මුද්දෙසාදිතො පන පඨමජ්ඣානෙ තාව කාමාවචරපඨමකුසලෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා විරතිත්තයං සෙසා ඡත්තිංස ධම්මා හොන්ති. තත්ථ ඡන්දාදයො චත්තාරො, කරුණා, මුදිතා චාති ඡ යෙවාපනකා. සෙසං සුඤ්ඤතවාරපරියොසානං සබ්බං කාමාවචරපඨමකුසලෙ වුත්තසදිසමෙව. කෙවලං හි විරතීනං අභාවො, සඞ්ගහවාරෙ පඤ්චමග්ගඞ්ගභාවො, භූමන්තරවසෙන රූපාවචරභාවො ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. පඨමජ්ඣානං.

තථා දුතියජ්ඣානෙපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ විතක්කාභාවො, සඞ්ගහවාරෙ චතුක්කජ්ඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගභාවො ච විසෙසො, සෙසං පඨමසදිසමෙව. දුතියං.

තථා තතියජ්ඣානෙපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ විචාරාභාවො, සඞ්ගහවාරෙ තිවඞ්ගිකජ්ඣානතා ච විසෙසො, සෙසං දුතියසදිසමෙව. තතියං.

තථා චතුත්ථෙ කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ පීතියා අභාවො, කොට්ඨාසවාරෙ දුවඞ්ගිකජ්ඣානභාවො ච විසෙසො, සෙසං තතියසදිසමෙව. චතුත්ථං.

තථා පඤ්චමෙ කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ කරුණාමුදිතාදීනං අභාවො, සොමනස්සට්ඨානෙ උපෙක්ඛාභාවො, කොට්ඨාසවාරෙ ඣානින්ද්‍රියෙසු උපෙක්ඛාඣානඞ්ගභාවො, උපෙක්ඛින්ද්‍රියභාවො ච විසෙසො, සෙසං චතුත්ථසමමෙව. පඤ්චමං.

පදභාජනීයෙ පන විතක්කවිචාරානං වූපසමා දුතියං, පීතියා ච විරාගා තතියං, සොමනස්සස්ස ච අත්ථඞ්ගමා චතුත්ථන්ති චතුක්කනයොපි ආගතො, සො තික්ඛපඤ්ඤානං එකප්පහාරෙනෙව විතක්කවිචාරසමතික්කමසම්භවතො වුත්තො. තත්ථ දුතියාදීනං සබ්බසො පඤ්චකනයෙ තතියාදිසමත්තා තත්ථ වුත්තනයෙනෙව සබ්බො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො තත්ථෙව අන්තොගධභාවො චාති. චතුක්කනයො.

විසයාදිප්පභෙදතො පන විනිච්ඡයං පඤ්චකනයෙනෙව වක්ඛාම, තදනුසාරතො එව චතුක්කනයවසෙනාපි සක්කා ඤාතුන්ති. එවං උපරි ලොකුත්තරෙපි. පඤ්චවිධාපි චෙතෙ රූපාවචරකුසලධම්මා කසිණාරම්මණභෙදතො පච්චෙකං අට්ඨවිධා හොන්ති පථවීකසිණං ආපොතෙජොවායොනීලපීතලොහිතොදාතකසිණඤ්චාති, ආලොකාකාසකසිණෙහි සද්ධිං දසවිධා හොන්ති. **පදභාජනීයෙ** (ධ. ස. 202) පන ආලොකකසිණස්ස ඔදාතකසිණෙන සඞ්ගහිතත්තා අග්ගහණං දට්ඨබ්බං, ආකාසකසිණස්ස පන උග්ඝාටනාසම්භවතො අනාරුප්පජ්ඣානිකත්තා. තං හි පුනප්පුනං උග්ඝාටියමානම්පි ආකාසමෙව හොති, තස්මා තත්ථුප්පන්නං රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානං භවවිසෙසාය, දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරාය ච සංවත්තති, අභිඤ්ඤාය, විපස්සනාය ච පාදකම්පි හොති, අනාරුප්පත්තා පන නිරොධපාදකං න හොති. සෙසානි පන නව කසිණානි නිරොධපාදකානිපීති අයමෙතෙසං විසෙසො. ආනාපානජ්ඣානස්සාපි පනෙත්ථ වායොකසිණෙ සඞ්ගහො දට්ඨබ්බොති. කසිණකථා.

එවං කසිණවසෙන අට්ඨවිධා චෙතෙ අභිභායතනවසෙන පන පච්චෙකං අට්ඨවිධා හොන්ති. භගවතා හි –

‘‘අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි, තානි අභිභුය්‍ය…පෙ…. අප්පමාණානි. තානි අභිභුය්‍ය …පෙ…. පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි…පෙ…. අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි සුවිසුද්ධං නීලං පීතං ලොහිතං ඔදාත’’න්ති (ධ. ස. 211 ආදයො) –

අට්ඨ අභිභායතනානි දෙසිතානි, තානි ච කසිණෙස්වෙව අභිභවිත්වා සමාපජ්ජනවසෙන ඣානුප්පත්තිවිසෙසතො, අනාරම්මණවිසෙසතො. තත්ථ හි **අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤීති** අලාභිතාය වා අනත්ථිකතාය වා අජ්ඣත්තරූපෙ කසිණවසෙන පරිකම්මසඤ්ඤාවිරහිතොව. **බහිද්ධා රූපානි පස්සතීති** බහිද්ධා අට්ඨ කසිණරූපානි පරිකම්මවසෙන චෙව අප්පනාවසෙන ච පස්සති. **පරිත්තානීති** ඛුද්දකපරිමාණානි, තානි අභිභුය්‍ය පස්සන්තො ච සම්පන්නගහණිකො කටච්ඡුමත්තං භත්තං ලභිත්වා ‘‘කිං එත්ථ භුඤ්ජිතබ්බං අත්ථී’’ති සඞ්කඩ්ඪිත්වා සබ්බං එකකබළමෙව කරොති, එවමෙව ඤාණුත්තරිකො ‘‘කිමෙත්ථ පරිත්තකෙ ආරම්මණෙ සමාපජ්ජිතබ්බං අත්ථි, නායං මම භාරො’’ති තානි අභිභවිත්වා සහ නිමිත්තුප්පාදෙනෙව අප්පනං නිබ්බත්තෙති, තස්මා තං ඣානං ‘‘අභිභායතන’’න්ති වුච්චති. **අප්පමාණානීති** මහන්තානි. **තානි අභිභුය්‍යාති** මහග්ඝසො එකං භත්තපාතිං ලභිත්වා විය ඤාණුත්තරො අප්පමාණං ලභිත්වා ‘‘එතං වා හොතු අඤ්ඤං වා, කිමෙත්ථ සමාපජ්ජිතබ්බ’’න්ති අප්පනං නිබ්බත්තෙති. **සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානීති** පරිසුද්ධාපරිසුද්ධවණ්ණානි . පරිසුද්ධානි හි නීලාදීනි, අපරිසුද්ධානි ච සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානීති ඉධ අධිප්පෙතානි, එතානිපි ‘‘සුවණ්ණානි වා හොන්තු දුබ්බණ්ණානි වා, පරිත්තඅප්පමාණවසෙනෙව අභිභායතනානී’’ති **ආගමට්ඨකථාසු** (දී. නි. අට්ඨ. 2.173; ම. නි. අට්ඨ. 2.249; අ. නි. අට්ඨ. 3.8.65) වණ්ණිතානි. වණ්ණාභොගස්ස හි අත්ථිතාය පුරිමානි අභිභායතනානි වණ්ණාභොගරහිතසහිතතාය එත්ථ කෙවලතො විසෙසසබ්භාවා චතුධා වුත්තානි, නීලාදීනි පන චත්තාරි සුවිසුද්ධවණ්ණවසෙන සුඛාරොහතාය ඤාණුත්තරිකො අභිභවිත්වා අප්පනං නිබ්බත්තෙති, තස්මා ආරම්මණවිසෙසාභාවෙපි ඣානුප්පත්තිවිසෙසතො ඉමෙසං අට්ඨන්නං අභිභායතනානං වසෙන පච්චෙකං අට්ඨවිධා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. අභිභායතනකථා.

තානි පුන යථා ච අභිභායතනවසෙන, එවං විමොක්ඛවසෙනාපි පච්චෙකං තිවිධා හොන්ති. භගවතා හි ‘‘රූපී රූපානි පස්සති, අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී බහිද්ධා රූපානි පස්සති, සුභන්තෙව අධිමුත්තො හොතී’’ති (ධ. ස. 240 ආදයො; දී. නි. 3.339, 358; අ. නි. 8.66) තයො විමොක්ඛා දෙසිතා. තෙ ච කසිණෙස්වෙව අධිමුච්චනවසෙන ඣානුප්පත්තිවිසෙසතො, භාවනාරම්මණවිසෙසතො කිමිදං අධිමුච්චනං නාම? පච්චනීකධම්මෙහි සුට්ඨු විමුච්චනං, ආරම්මණෙසු ච සුට්ඨු අභිරති, පිතු මාතු අඞ්කෙ විස්සට්ඨඞ්ගපච්චඞ්ගස්ස දාරකස්ස සයනං විය අනිග්ගහිතභාවෙන නිරාසඞ්කතාය ආරම්මණෙ පවත්තීති වුත්තං හොති. තත්ථ **රූපී**ති අජ්ඣත්තං කෙසාදීසු උප්පාදිතං රූපජ්ඣානං රූපං නාම, තදස්ස අත්ථීති **රූපී**. අජ්ඣත්තම්පි හි කෙසාදීසු නීලං, මෙදාදීසු පීතං, මංසාදීසු ලොහිතං, දන්තාදීසු ඔදාතඤ්ච වණ්ණකසිණවසෙන ආභුජිත්වා පරිකම්මං කරොන්තස්ස රූපජ්ඣානානි, කසිණං උග්ඝාටෙත්වා ච අරූපජ්ඣානානි උප්පජ්ජන්තෙව . **රූපානි පස්සතී**ති බහිද්ධාපි නීලකසිණාදිරූපානි ඣානචක්ඛුනා පස්සති, ඉමිනා අජ්ඣත්තබහිද්ධවත්ථුකෙසු කසිණෙසු ඣානප්පටිලාභො දස්සිතො. **අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී**ති අත්තනො කෙසාදීසු අනුප්පාදිතරූපාවචරජ්ඣානො, ඉමිනා බහිද්ධා පටිලද්ධජ්ඣානතා දස්සිතා. **සුභන්තෙව අධිමුත්තො හොතී**ති ඉමිනා සුවිසුද්ධෙසු නීලාදිවණ්ණකසිණෙසු ‘‘සුභ’’න්ති අධිමුත්තිවසෙන පටිලද්ධජ්ඣානතා දස්සිතා. එවං ආරම්මණවිසෙසාභාවෙපි අධිමුත්තිවසෙන ඣානුප්පත්තිවිසෙසතො ඉමෙසං තිණ්ණං විමොක්ඛානං වසෙන පච්චෙකං තිවිධා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. විමොක්ඛකථා.

යථා ච විමොක්ඛතො, එවං පටිපදාභෙදතො පච්චෙකං චතුබ්බිධා හොන්ති දුක්ඛපටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං, දුක්ඛපටිපදං ඛිප්පාභිඤ්ඤං, සුඛපටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං, සුඛපටිපදං ඛිප්පාභිඤ්ඤන්ති. තත්ථ පඨමසමන්නාහාරතො පට්ඨාය යාව උපචාරං උප්පජ්ජති, තාව පවත්තා ඣානභාවනා ‘‘පටිපදා’’ති වුච්චති. සා එකච්චස්ස දුක්ඛා නීවරණාදිපච්චනීකධම්මසමුදාචාරගහනතාය අසුඛසෙවනා හොති, එකච්චස්ස තදභාවතො සුඛා. උපචාරතො පන පට්ඨාය යාව අප්පනා, තාව පවත්තා පඤ්ඤා ‘‘අභිඤ්ඤා’’ති වුච්චති. සා එකච්චස්ස දන්ධා අසීඝප්පවත්තිනී, එකච්චස්ස ඛිප්පා. අසප්පායසෙවිනො දුක්ඛා පටිපදා හොති දන්ධා ච අභිඤ්ඤා, සප්පායසෙවිනො සුඛා පටිපදා හොති ඛිප්පා ච අභිඤ්ඤා. පුබ්බාපරකාලෙසු සප්පායාසප්පායසෙවනවසෙන වොමිස්සතා ච වෙදිතබ්බා. තථා පලිබොධුපච්ඡෙදාදිකං පුබ්බකිච්චං අසම්පාදෙන්තස්ස පටිපදා දුක්ඛා, සම්පාදෙන්තස්ස සුඛා පටිපදා. අප්පනාකොසල්ලං අසම්පාදෙන්තස්ස දන්ධාභිඤ්ඤා, සම්පාදෙන්තස්ස ඛිප්පා. කිලෙසින්ද්‍රියානං වා තික්ඛමුදුතාය පඨමා, විපරියායෙන චතුත්ථා, වොමිස්සතාය මජ්ඣිමා ද්වෙති වෙදිතබ්බා. තණ්හාවිජ්ජාභිභවනානභිභවනවසෙන වා සමථවිපස්සනාසු කතාධිකාරාකතාධිකාරතාවසෙන වාපි එතාසං පභෙදො වෙදිතබ්බො. පඨමජ්ඣානාදිආගමනවසෙනාපි දුතියාදීනං පටිපදාභිඤ්ඤාභෙදො හොතියෙවාති දට්ඨබ්බං. එවං පටිපදාවසෙන පච්චෙකං චතුබ්බිධා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. පටිපදාකථා.

යථා ච පටිපදාහි, එවං ආරම්මණභෙදතොපි පච්චෙකං චතුබ්බිධා හොන්ති පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, පරිත්තං අප්පමාණාරම්මණං, අප්පමාණං පරිත්තාරම්මණං, අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණන්ති. තත්ථ යං අප්පගුණං, උපරිජ්ඣානස්ස පච්චයො භවිතුං න සක්කොති, ඉදං **පරිත්තං**. යං පන අවඩ්ඪිතෙ ආරම්මණෙ පවත්තං, තං පරිත්තං ආරම්මණං අස්සාති **පරිත්තාරම්මණං**. විපරියායතො **අප්පමාණං අප්පමාණාරම්මණං**. තදුභයවොමිස්සතාය මජ්ඣෙ ඉතරද්වයං වෙදිතබ්බං. එවං ආරම්මණභෙදතො චතුබ්බිධා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. ආරම්මණකථා.

යථා ච පටිපදාරම්මණෙහි, එවං අධිපතීනං වසෙන පච්චෙකං චතුබ්බිධතා, හීනත්තිකවසෙන පුන තිවිධතා ච යොජෙත්වා වෙදිතබ්බා.

දසකසිණමූලවිභාගකථා නිට්ඨිතා.

යථා කසිණමූලෙසු, එවං බ්‍රහ්මවිහාරමූලෙසුපි යථායොගං විභාගො වෙදිතබ්බො – මෙත්තාකරුණාමුදිතාවසෙන හි ආදිතො චත්තාරි ඣානානි පච්චෙකං තිවිධා හොන්ති මෙත්තාසහගතං, කරුණාසහගතං, මුදිතාසහගතන්ති. පඤ්චමජ්ඣානං පන උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරවසෙන එකවිධං උපෙක්ඛාසහගතන්ති. පුරිමෙසු හි තීසු පඤ්චමජ්ඣානං නුප්පජ්ජති. කස්මා? සොමනස්සාවිප්පයොගතො, සොමනස්සසමුට්ඨිතානං බ්‍යාපාදවිහිංසාරතීනං යථාක්කමං නිස්සරණත්තා, පච්ඡිමෙ ච තිකචතුක්කජ්ඣානං නුප්පජ්ජති. කස්මා? උපෙක්ඛාවෙදනාසම්පයොගතො, තස්සා ච පටිඝානුනයනිස්සරණතො මජ්ඣත්තාකාරෙන පවත්තිතො, තානි පුන පටිපදාරම්මණාධිපතිහීනත්තිකභෙදෙහි පුබ්බෙ වුත්තනයෙන යොජෙත්වා වෙදිතබ්බානි. එත්ථ ච අප්පසත්තාරම්මණවසෙන පරිත්තාරම්මණතා, බහුසත්තාරම්මණවසෙන අප්පමාණාරම්මණතා ච එකස්මිං සත්තෙ අප්පනං පාපෙත්වා අනුක්කමෙන එකාවාසඑකවීථිගාමාදිගතසත්තෙසු පාපනවසෙන වඩ්ඪනා ච වෙදිතබ්බා. ධම්මුද්දෙසෙ පනෙත්ථ කරුණාසහගතෙ මුදිතාවිරහිතා පඤ්චතිංස ධම්මා, තෙසු ඡන්දාදයො චත්තාරො, කරුණා චාති පඤ්චෙව යෙවාපනකා, කරුණා ච නියතාති වෙදිතබ්බා. එවං මුදිතාසහගතෙපි. කෙවලං කරුණාවිරහිතා මුදිතා නියතා පවත්තාති අයමෙත්ථ විසෙසො. අවසෙසබ්‍රහ්මවිහාරද්වයෙ, පන කසිණාසුභාදීසු ච සබ්බත්ථ කරුණාමුදිතාවිරහිතා ච චතුත්තිංස ධම්මා, තත්ථ ච ඡන්දාදයො චත්තාරොව යෙවාපනකා වෙදිතබ්බාති. බ්‍රහ්මවිහාරමූලවිභාගකථා.

අසුභභෙදතො පන පඨමජ්ඣානමෙවෙකං දසවිධං හොති උද්ධුමාතකසඤ්ඤාසහගතං විනීලකවිපුබ්බකවිච්ඡිද්දකවික්ඛායිතකවික්ඛිත්තකහතවික්ඛිත්තකලොහිතකපුළවකඅට්ඨිකසඤ්ඤාසහගතන්ති, දසවිධෙපි චෙතස්මිං අසුභෙ පටිකූලත්තා, දුබ්බලත්තා ච විතක්කබලෙනෙව ඣානං තිට්ඨති, න විනා විතක්කෙන සීඝසොතාය නදියා අරිත්තබලෙනෙව නාවා විය, තස්මා පඨමජ්ඣානමෙවෙත්ථ උප්පජ්ජති, සමථවිපස්සනාදිආනිසංසදස්සාවිතාය, පනෙත්ථ නීවරණප්පහානෙන ච පීතිසොමනස්සං උප්පජ්ජති බහුවෙතනලාභදස්සනෙන පුප්ඵඡඩ්ඩකස්ස ගූථරාසිම්හි විය, උපසන්තබ්‍යාධිදුක්ඛස්ස ච රොගිනො වමනවිරෙචනප්පවත්තියං වියාති දට්ඨබ්බං. තං පන දසවිධම්පි පඨමජ්ඣානං පටිපදාරම්මණාධිපතිහීනත්තිකවසෙන පච්චෙකං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බං. එත්ථ ච අසුභාරම්මණස්ස අවඩ්ඪනීයතාය ඛුද්දකෙ උද්ධුමාතකාදිට්ඨානෙ උප්පන්නං නිමිත්තං පරිත්තාරම්මණං, මහන්තෙ අප්පමාණාරම්මණං වෙදිතබ්බං. එතෙසු පන දසසු අසුභෙසු සාමඤ්ඤතො ද්වත්තිංසාකාරවසෙන, නවසිවථිකපබ්බවසෙන ච පවත්තා කායගතාසති සඞ්ගහිතා, වණ්ණකසිණෙසු ච කෙසාදීනං කොට්ඨාසානං නීලාදිවණ්ණාරම්මණා, චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානවසෙන උප්පන්නා කායගතාසති ච සඞ්ගහිතා. පදභාජනීයෙ විසුං න වුත්තා, තස්මා තෙසං වසෙනාපි විභාගො වෙදිතබ්බො. අසුභමූලවිභාගකථා.

එවං ආරම්මණාදිභෙදතො ච භින්නානං රූපාවචරකුසලධම්මානං කාලදෙසාදිභෙදෙන අනන්තතා, භගවතා ච එකත්තං උපනෙත්වා දෙසිතභාවො, විත්ථාරනයාතිදෙසො ච කාමාවචරකුසලෙ වුත්තානුසාරෙන යථානුරූපං ඤාතබ්බො. ඉතො පරං අරූපාවචරාදීසුපි විසෙසමත්තමෙව වක්ඛාම. එවං විසයාදිප්පභෙදතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

රූපාවචරකුසලධම්මා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරා පන කුසලධම්මා සම්පයොගතො න භින්නා, සබ්බෙපි උපෙක්ඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තාව, ධම්මුද්දෙසාදිතොපි සබ්බසො රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානසදිසා. අරූපාවචරභාවො එව හෙත්ථ විසෙසො. **විසයාදිප්පභෙදතො**ති එත්ථ පන ආරම්මණතො තෙ චතුබ්බිධා හොන්ති. සෙය්‍යථිදං – ආකාසානඤ්චායතනං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති. තත්ථ හි කසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ ‘‘අනන්තො ආකාසො’’ති පවත්තං පඨමං, තස්මිං පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණෙ ‘‘අනන්තං විඤ්ඤාණ’’න්ති පවත්තං දුතියං, තස්ස පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණස්ස අභාවෙ ‘‘නත්ථි කිඤ්චී’’ති පවත්තං තතියං, තස්මිං තතියෙ ‘‘සන්තමෙතං පණීතමෙත’’න්ති පවත්තං චතුත්ථං. පුරිමපුරිමෙහි පච්ඡිමපච්ඡිමං සන්තසන්තතරසන්තතමන්ති ච වෙදිතබ්බං.

නනු රූපාවචරෙසු විතක්කාදිඅඞ්ගසමතික්කමතො උපරූපරිඣානානං සන්තතරාදිභාවො වුත්තො, අඞ්ගාතික්කමරහිතෙසු පන ආරුප්පෙසු කථන්ති? ආරම්මණාතික්කමතො. එතෙසු හි කසිණරූපසමතික්කමතො පඨමං ඣානං රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානතො සන්තං, තතොපි කසිණුග්ඝාටිමාකාසාතික්කමතො දුතියං, තතොපි ආකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණාතික්කමතො තතියං, තතොපි ආකාසෙ පවත්තවිඤ්ඤාණස්ස සමතික්කමතො චතුත්ථන්ති. එවං අඞ්ගසමත්තෙපි ථූලථූලාතික්කමෙන සුඛුමසුඛුමාරම්මණතාය උපරූපරිජ්ඣානානං සන්තතරාදිභාවො වෙදිතබ්බො සමායාමවිත්ථාරානම්පි වත්ථානං සුත්තසුඛුමතරාදිභාවො විය. නනු අභාවාරම්මණතාය තතියාරුප්පං සන්තපණීතතො මනසි කරොන්තස්ස චතුත්ථාරුප්පස්ස කථං තත්ථ නිකන්තිපරියාදානං, කථං ච සමතික්කමො වා හොතීති? අසමාපජ්ජිතුකාමතාය, සා ච අත්තනො සන්තපණීතතාය. යථා හි රාජා දන්තකාරාදිසිප්පිකානං අතිසුඛුමමනාපසිප්පං දිස්වා ‘‘ඡෙකා වතිමෙ ආචරියා’’ති තෙසං ඡෙකතාය තුස්සන්තොපි න තං සිප්පිකභාවං පත්ථෙති, තං සමතික්කම්ම රාජභාවෙ එව තිට්ඨති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. එවං ආරම්මණභෙදතො චතුබ්බිධානම්පෙතෙසං පුන පටිපදාරම්මණාධිපතිහීනත්තිකභෙදෙහි පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව පච්චෙකං භෙදො වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ච රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානනිකන්ති පරියාදානදුක්ඛතාය පඨමාරුප්පස්ස, පඨමාරුප්පාදිනිකන්තිපරියාදානදුක්ඛතාය දුතියාරුප්පාදීනඤ්ච දුක්ඛපටිපදතා, පරියාදිණ්ණනිකන්තිකස්ස තදප්පනාපරිවාසදන්ධතාය දන්ධාභිඤ්ඤතා, විපරියායෙන ඉතරා ච වෙදිතබ්බා. පරිත්තකසිණුග්ඝාටිමාකාසමූලකානං පන චතුන්නං පරිත්තාරම්මණතා, විපරියායානං අප්පමාණාරම්මණතා වෙදිතබ්බා. රූපාරූපාවචරා පනෙත්ථ අධිපතිසහිතාව උප්පජ්ජන්ති, න විනා අධිපතීහි. කාමාවචරා තු අධිපතිරහිතාපි උප්පජ්ජන්ති , තෙ ච ආරම්මණාධිපති සහජාතාධිපතීති ද්වෙපි ලබ්භන්ති. රූපාරූපාවචරා පන සහජාතාධිපතිමෙව, නෙතරං. තත්ථ ච ඡන්දාධිපතිනා සහජාතා ධම්මා ඡන්දාධිපතෙය්‍යා, ඡන්දො පන අධිපති එව, න ඡන්දාධිපතෙය්‍යො. ඉතරෙ පන අධිපතෙය්‍යාව, නාධිපතයො අඤ්ඤස්ස අත්තනා සහජාතස්ස ඡන්දස්ස, ඉතරෙසඤ්ච අධිපතියත්ථස්ස අභාවා. එකස්මිං හි චිත්තුප්පාදෙ ඡන්දාදීසු චතූසුපි විජ්ජමානෙසු යථාපච්චයං සහජාතාධිපති එකොව ලබ්භති. එවං වීරියාධිපතියාදීසුපි යථානුරූපං ඤාතබ්බං. එවං විසයාදිප්පභෙදතො විනිච්ඡයො ඤාතබ්බො.

අරූපාවචරකුසලධම්මා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරා පන කුසලා මග්ගසම්පයොගභෙදතො චතුබ්බිධා. සෙය්‍යථිදං – සොතාපත්තිමග්ගසම්පයුත්තං සකදාගාමිමග්ගසම්පයුත්තං අනාගාමිමග්ගසම්පයුත්තං අරහත්තමග්ගසම්පයුත්තන්ති. නනු චතූසුපි චෙතෙසු මග්ගසම්පයොගො සමානො අට්ඨන්නම්පි මග්ගඞ්ගානං සබ්බත්ථ උප්පත්තිතො කථං තත්ථ භෙදොති? අනුසයප්පහානසඞ්ඛාතස්ස මග්ගකිච්චස්ස භෙදතො. අනුසයෙ මාරෙන්තො ගච්ඡතීති හි **මග්ගො.** මග්ගා හි යථාසකං අනුසයෙ පජහන්ති එව, නිමිත්තා වුට්ඨහන්ති, පවත්තඤ්ච ඡින්දන්ති නාමාති වුච්චන්ති. නිමිත්තන්ති ච පඤ්චක්ඛන්ධා, පවත්තන්තිපි තෙ එව. තං දුවිධං උපාදින්නකං, අනුපාදින්නකඤ්ච.

තත්ථපි සොතාපත්තිමග්ගො දිට්ඨානුසයං, විචිකිච්ඡානුසයං, තදෙකට්ඨෙ ච කිලෙසෙ, තංසහජාතානි දිට්ඨිසම්පයුත්තානි, විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තඤ්චාති පඤ්චාකුසලචිත්තානි ච උප්පජ්ජමානොව සමුග්ඝාතෙති, සමුග්ඝාතෙන්තො ච අපායභවතො චෙව සුගතිභවතො ච ඨපෙත්වා සත්ත භවෙ තදවසෙසතො වුට්ඨාති . තත්ථ යදෙතං පඨමමග්ගානුප්පත්තියං උප්පජ්ජමානාරහං දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසම්පයුත්තපඤ්චචිත්තසමුට්ඨානං රූපං, තං රූපක්ඛන්ධො, තානි පඤ්ච චිත්තානි විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා වෙදනාදයො ඉතරෙ තයො ඛන්ධා. ඉමෙ අනුපාදින්නපඤ්චක්ඛන්ධා අනුපාදින්නනිමිත්තං, අනුපාදින්නප්පවත්තං නාම. තතො පඨමමග්ගො වුට්ඨාති, තං ඡින්දති නාම. යදෙතං අපායභවෙ, සුගතියඤ්ච ඨපෙත්වා සත්ත භවෙ තදවසෙසෙ ච පඨමමග්ගානුප්පත්තියං ආයතිං උප්පජ්ජමානාරහං කම්මජක්ඛන්ධපඤ්චකං, තං උපාදින්නනිමිත්තං, උපාදින්නප්පවත්තං නාම. තතො පඨමමග්ගො වුට්ඨාති, තඤ්ච ඡින්දති නාම. තතොව පඨමමග්ගො අනුසයං පජහන්තොව නිමිත්තා වුට්ඨහති, පවත්තඤ්ච ඡින්දති නාමාති වෙදිතබ්බං. එවං ඉතරමග්ගෙසුපි උපාදින්නානුපාදින්නනිමිත්තප්පවත්තං වුට්ඨානං ඡින්දනං යථානුරූපං ඤාතබ්බං.

සකදාගාමිමග්ගො පන ඔළාරිකකාමරාගානුසයං, පටිඝානුසයං, තදෙකට්ඨෙ ච කිලෙසෙ, තංසහජාතානි ච තථා පවත්තානි චත්තාරි දිට්ඨිවිප්පයුත්තානි, ද්වෙ ච දොමනස්සසහගතානීති ඡ අකුසලචිත්තානි ච උප්පජ්ජමානොව සමුග්ඝාතෙති, සමුග්ඝාතෙන්තො ච කාමසුගතිතො ඨපෙත්වා එකභවං තදවසෙසතො වුට්ඨාති, පතනුභූතාව තංසමඞ්ගිනො කාමරාගබ්‍යාපාදා අධිමත්තා, තෙ ච කදාචි විරළාව උප්පජ්ජන්තීති වෙදිතබ්බා.

අනාගාමිමග්ගොපි තානෙව තනුසහගතකාමරාගප්පටිඝානුසයවසෙන උප්පන්නානි ඡ චිත්තානි උප්පජ්ජමානොව සමුග්ඝාතෙති, සමුග්ඝාතෙන්තො ච කාමභවතො වුට්ඨාති. අරහත්තමග්ගො පන රූපරාගඅරූපරාගමානාවිජ්ජානුසයෙ, උද්ධච්චං, තදෙකට්ඨෙ සබ්බෙ කිලෙසෙ ච තංසහජාතානි චත්තාරි දිට්ඨිවිප්පයුත්තානි, උද්ධච්චසහගතඤ්චාති පඤ්චාකුසලචිත්තානි ච උප්පජ්ජමානොව සමුග්ඝාතෙති, සමුග්ඝාතෙන්තො ච රූපාරූපතො, සබ්බභවතොපි වුට්ඨාති. සෙසං පඨමමග්ගෙ වුත්තානුසාරතො වෙදිතබ්බං. එවං අනුසයප්පහානසඞ්ඛාතකිච්චභෙදතො චතුන්නං මග්ගානං භෙදො වෙදිතබ්බො.

තදෙවං මග්ගසම්පයොගභෙදතො චතුබ්බිධං, පුන ඣානඞ්ගසම්පයොගභෙදතො පච්චෙකං පඤ්චවිධා හොන්ති. කථං? පඨමමග්ගසම්පයුත්තං තාව විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං පඨමජ්ඣානිකං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං දුතියජ්ඣානිකං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං තතියජ්ඣානිකං, සුඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං චතුත්ථජ්ඣානිකං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසම්පයුත්තං පඤ්චමජ්ඣානිකඤ්චාති පඤ්චවිධං හොති. එවං දුතියමග්ගාදිසම්පයුත්තා චාති වීසතිවිධා හොන්ති, එත්ථ ච චතුක්කනයවසෙන සොළසවිධතාපි යොජෙතබ්බා. කිං පනෙත්ථ එවං ඣානඞ්ගයොගභෙදස්ස නියාමකං කාරණන්ති? සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං. තස්මිං හි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාභූතෙ සොමනස්සසහගතෙ අරියමග්ගා පඤ්චමජ්ඣානිකා න උප්පජ්ජන්ති, සොමනස්සසහගතා චතුක්කජ්ඣානිකාව උප්පජ්ජන්ති, උපෙක්ඛාසහගතෙ ච චතුක්කජ්ඣානිකා න උප්පජ්ජන්ති, උපෙක්ඛාසහගතා පඤ්චමජ්ඣානිකාව උප්පජ්ජන්ති.

නනු චෙත්ථ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතත්තා චතුක්කපඤ්චමජ්ඣානිකානං සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතභාවස්ස නියාමකහෙතු, විතක්කාදිඅඞ්ගසමතික්කමතො පන නෙසං දුතියාදිජ්ඣානභාවස්ස නියාමකෙන අඤ්ඤෙන භවිතබ්බං. න හි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං විතක්කාදිවිකලං උප්පජ්ජති. යෙන තං නියාමකං භවෙය්‍ය, කිං තං නියාමකකාරණන්ති? පාදකජ්ඣානං, සම්මසිතජ්ඣානං වා. රූපාරූපාවචරෙසු හි යං යං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතුට්ඨාය යෙ කෙචි පකිණ්ණකසඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා යෙ මග්ගෙ උප්පාදෙති, තෙ සබ්බෙ තංතංඣානසදිසාව හොන්ති. යං යං වා පන ඣානං, තංසම්පයුත්තෙ ච අනිච්චාදිතො විපස්සිත්වා යෙ යෙ මග්ගෙ උප්පාදෙති, තෙ ච තංතංඣානසදිසාව හොන්ති භූමිවණ්ණසදිසවණ්ණා ගොධා විය. තත්ථ ච සුක්ඛවිපස්සකස්ස උප්පන්නමග්ගාපි, සමාපත්තිලාභිනා ඣානං පාදකං අකත්වා අසම්මසිත්වාව උප්පාදිතමග්ගාපි පඨමජ්ඣානං පාදකං කත්වා තං තං වා සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගාපි සබ්බෙ එකසදිසා පඨමජ්ඣානිකාව හොන්ති. න හි ලොකුත්තරමග්ගො අප්පනං අප්පත්තො නාම අත්ථි. දුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානානි පාදකානි කත්වා වා තත්ථ ගතෙ ධම්මෙ සම්මසිත්වා වා උප්පාදිතමග්ගා යථාක්කමං චතුරඞ්ගිකා, තිවඞ්ගිකා, දුවඞ්ගිකා ච හොන්ති. පඤ්චමජ්ඣානං, පන ආරුප්පජ්ඣානානි ච පාදකං කත්වා වා තත්ථ ගතෙ ධම්මෙ සම්මසිත්වා වා උප්පාදිතමග්ගා උපෙක්ඛෙකග්ගතාවසෙන දුවඞ්ගිකාව හොන්ති. එතෙසඤ්ච පඤ්චන්නං ඣානිකානම්පි පුබ්බභාගෙ විපස්සනා සොමනස්සසහගතාපි හොති උපෙක්ඛාසහගතාපි, වුට්ඨානගාමිනී පන විපස්සනා චතුක්කජ්ඣානිකානං සොමනස්සසහගතා හොති. පඤ්චමජ්ඣානිකානං පන උපෙක්ඛාසහගතාවාති තදෙව පාදකජ්ඣානං, සම්මසිතජ්ඣානං වා නියාමකකාරණන්ති වෙදිතබ්බං. එවං සම්පයොගතො විනිච්ඡයො.

ධම්මුද්දෙසාදිතො පන පඨමජ්ඣානිකෙසු තාව චතූසු කාමාවචරපඨමකුසලෙ වුත්තධම්මෙසු ඨපෙත්වා කරුණාමුදිතා සත්තතිංස ධම්මා හොන්ති. විරතියො පනෙත්ථ නියතා, **පාළියඤ්ච** (ධ. ස. 277) රූපෙන නිද්දිට්ඨා, ඡන්දාදයො ච චත්තාරො යෙවාපනකාති වෙදිතබ්බා.

සඞ්ගහවාරෙ පන බොධිපක්ඛියධම්මෙසු පුබ්බෙ සඞ්ගහිතාවසෙසානං සතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදබොජ්ඣඞ්ගානං වසෙන අතිරෙකා චත්තාරො සඞ්ගහා වෙදිතබ්බා. පඨමජ්ඣානිකමග්ගසම්පයුත්තෙසු හි ධම්මෙසු සති උපට්ඨානට්ඨෙන **සතිපට්ඨානං,** සා විසයභෙදෙන චතුබ්බිධා, ඉතරෙ අස්සතිපට්ඨානාති සබ්බෙව තෙ ද්විධා හොන්ති. තථා වීරියං පදහනට්ඨෙන **සම්මප්පධානං,** තං කිච්චභෙදෙන චතුබ්බිධං, ඉතරෙ අසම්මප්පධානාති. තථා ඡන්දො වීරියං චිත්තං අමොහොති චත්තාරො ධම්මා ඉජ්ඣනකට්ඨෙන යථාක්කමං ''ඡන්දිද්ධිපාදො වීරියචිත්තවීමංසිද්ධිපාදො''ති නාමෙන **''ඉද්ධිපාදා''**ති වුච්චන්ති, ඉතරෙ ''අනිද්ධිපාදා''ති. තථා සති අමොහො වීරියං පීති පස්සද්ධි සමාධි තත්‍රමජ්ඣත්තතාති ඉමෙ සත්ත ධම්මා බුජ්ඣනට්ඨෙන යථාක්කමං ''සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගො වීරියපීතිපස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගො''ති වුච්චන්ති, ඉතරෙ අබොජ්ඣඞ්ගාති එවං චත්තාරො සඞ්ගහා.

සෙසං සබ්බං ලක්ඛණාදිතො පට්ඨාය සුඤ්ඤතවාරපරියොසානං කාමාවචරපඨමකුසලෙ වුත්තසදිසමෙව , කෙවලං පන මග්ගඞ්ගසඞ්ගහෙ ''අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො හොති''ති (ධ. ස. 337) **පදභාජනීයෙ** සරූපෙනෙව නිද්දිට්ඨං, ඉන්ද්‍රියසඞ්ගහෙ පඤ්ඤින්ද්‍රියට්ඨානෙ පඨමමග්ගස්ස අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං ගහෙත්වා ඉතරමග්ගානං අඤ්ඤින්ද්‍රියං ගහෙත්වාව අට්ඨින්ද්‍රියන්ති අට්ඨින්ද්‍රියතා, සබ්බත්ථ ලොකුත්තරතා ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. පඨමජ්ඣානිකා චත්තාරො මග්ගා.

තථා දුතියජ්ඣානිකෙසුපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ විතක්කාභාවො, සඞ්ගහවාරෙ චතුරඞ්ගජ්ඣානතා, සත්තඞ්ගමග්ගතා ච විසෙසො, සෙසං පඨමජ්ඣානිකසදිසමෙව. දුතියජ්ඣානිකමග්ගා.

තථා තතියජ්ඣානිකෙසුපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ විචාරාභාවො, සඞ්ගහවාරෙ තිවඞ්ගිකජ්ඣානතා ච විසෙසො, සෙසං දුතියජ්ඣානිකසදිසමෙව. තතියජ්ඣානිකමග්ගා.

තථා චතුත්ථජ්ඣානිකෙසුපි කෙවලං ධම්මුද්දෙසෙ පීතියා අභාවො, කොට්ඨාසවාරෙ දුවඞ්ගිකජ්ඣානතා, ඡළඞ්ගිකබොජ්ඣඞ්ගතා ච විසෙසො, සෙසං තතියජ්ඣානිකසදිසමෙව. චතුත්ථජ්ඣානිකමග්ගා.

තථා පඤ්චමජ්ඣානිකෙසුපි කෙවලං සබ්බත්ථ වෙදනාපරිවත්තනමෙව විසෙසො, සෙසං චතුත්ථජ්ඣානිකසදිසමෙව. පඤ්චමජ්ඣානිකමග්ගා. එවං ධම්මුද්දෙසාදිතො විනිච්ඡයො.

විසයාදිප්පභෙදතො පන සබ්බෙපි ලොකුත්තරකුසලා ආරම්මණතො නිබ්බානාරම්මණාව, තස්මා න තතො නෙසං භෙදො, පටිපදාදිභෙදතො පන පුබ්බෙ වුත්තනයෙන පච්චෙකං භෙදො වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච යො නාමරූපපරිග්ගහතො පට්ඨාය කිලමන්තො විපස්සනං ආරභිත්වා දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙති, තස්ස දුක්ඛා පටිපදා හොති. යො පන වික්ඛම්භිතකිලෙසො, සො විපස්සනාපරිවාසං වාසෙන්තො චිරෙන මග්ගපාතුභාවං පාපුණාති, තස්ස දන්ධාභිඤ්ඤා හොති. ඉමිනා නයෙන ඉතරා තිස්සොපි පටිපදාභිඤ්ඤායො වෙදිතබ්බා. යථා ච පටිපදාදිභෙදතො, එවං විමොක්ඛභෙදතොපි පච්චෙකං ද්විධා හොන්ති – සුඤ්ඤතවිමොක්ඛො අප්පණිහිතවිමොක්ඛොති.

තත්ථ **සුඤ්ඤතන්ති, අප්පණිහිත**න්ති ච ලොකුත්තරමග්ගස්ස නාමං. සො හි ආගමනතො සගුණතො ආරම්මණතොති තීහි කාරණෙහි නාමං ලභති. කථං? ඉධ භික්ඛු විපස්සනාකම්මට්ඨානිකො ආදිතො පට්ඨාය ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති තිවිධං අනුපස්සනං ආරොපෙත්වා සම්මසන්තො විචරති, සචස්ස වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා තෙභූමකෙ සඞ්ඛාරෙ අනත්තතො විපස්සති, අයං අත්තසුඤ්ඤතාදස්සනට්ඨෙන සුඤ්ඤතා නාම හොති. සචෙ දුක්ඛතො විපස්සති, අයං තණ්හාපණිධිරහිතට්ඨෙන අප්පණිහිතා නාම හොති, තා උභොපි ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා අත්තනො අත්තනො මග්ගස්ස යථාක්කමං සුඤ්ඤතමග්ගො අප්පණිහිතමග්ගොති නාමං දෙන්ති. එවං ආගමනතො නාමලාභො වෙදිතබ්බො. නනු සුත්තන්තෙසු සචෙ වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අනිච්චතො පස්සති, තස්සා වසෙන මග්ගො අනිමිත්තවිමොක්ඛො හොතීති කත්වා තයො විමොක්ඛා කථිතාති? සච්චං, අපි ච බො පරියායතො කථිතා, නිප්පරියායතො පන සයම්පි සනිමිත්තා අත්තනො

මග්ගස්ස අනිමිත්තනාමං දාතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය ද්වෙ එව විමොක්ඛා හොන්තීති. තිස්සොපි හි විපස්සනා නිච්චනිමිත්තං, සුඛනිමිත්තඤ්ච උග්ඝාටනෙන අනිමිත්තවොහාරං ලභන්ති, තිස්සොපි නිමිත්තභූතෙසු ඛන්ධෙසු චරණතො සනිමිත්තාව, තස්මා සයං ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා අත්තනො මග්ගස්ස නිප්පරියායතො අනිමිත්තනාමං දාතුං න සක්කොන්ති. යස්මා පන මග්ගො සයං රාගාදීහි සුඤ්ඤො, රාගාදිනිමිත්තපණිධිරහිතො ච, තස්මා සගුණෙනෙව සුඤ්ඤතනාමං, අප්පණිහිතනාමඤ්ච ලභති. එවමස්ස සගුණතො නාමලාභො වෙදිතබ්බො. යස්මා පන නිබ්බානං රාගාදීහි, සඞ්ඛාරෙහි ච සුඤ්ඤත්තා, රාගාදිනිමිත්තපණිධිරහිතත්තා ච ‘‘සුඤ්ඤතං, අනිමිත්තං, අප්පණිහිත’’න්ති ච වුච්චති, තස්මා තං ආරම්මණං කත්වා උප්පන්නමග්ගොපි ‘‘සුඤ්ඤතො, අනිමිත්තො, අප්පණිහිතො’’ති ච නාමං ලභති. එවං ආරම්මණතො නාමලාභො වෙදිතබ්බො.

තෙසු ඉධ ආගමනතොව මග්ගො නාමං ලභති, න සගුණතො, නාපි ආරම්මණතො, සගුණාරම්මණතො නාමලාභස්ස සුත්තන්තෙසු පරියායදෙසිතත්තා. තෙනෙව හෙත්ථ මග්ගානං සගුණාරම්මණතොපි අනිමිත්තවිමොක්ඛතං අග්ගහෙත්වා සුඤ්ඤතඅප්පණිහිතවිමොක්ඛතාව ආගමනතො වුත්තා, තඤ්චාගමනං දුවිධං විපස්සනාගමනං, මග්ගාගමනඤ්ච. තත්ථ විපස්සනාගමනතො මග්ගො ච සුඤ්ඤතාදිනාමං ලභති, මග්ගාගමනතො ච ලභතෙව, ඉධ පන මග්ගස්ස අධිප්පෙතත්තා විපස්සනාගමනතොව වෙදිතබ්බං. එවං විමොක්ඛභෙදතො පච්චෙකං ද්විධා හොන්ති. එවං විසයාදිප්පභෙදතො විනිච්ඡයො.

ලොකුත්තරකුසලධම්මා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ච මොහවිච්ඡෙදනියා නාම

අභිධම්මමාතිකත්ථසංවණ්ණනාය

‘‘කුසලා ධම්මා’’ති පදස්ස අත්ථවණ්ණනා.

අකුසලපදත්ථො

ලොභමූලවණ්ණනා

අකුසලා පන ධම්මා භූමිතො එකවිධා කාමාවචරාව, සම්පයොගතො පන මූලවසෙන තිවිධා හොන්ති ලොභමූලා දොසමූලා මොහමූලාති. තත්ථ ලොභමූලා අට්ඨවිධා සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං, තථා සසඞ්ඛාරං, සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං, තථා සසඞ්ඛාරං, උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං, තථා සසඞ්ඛාරං, උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං, තථා සසඞ්ඛාරන්ති.

තත්ථ ඉට්ඨාරම්මණෙ ලොභබහුලතාදීහි කාරණෙහි සොමනස්සසහගතතා, අසද්ධම්මසවනඅකල්‍යාණමිත්තතාදීහි දිට්ඨිසම්පයුත්තතා ච වෙදිතබ්බා. යදා හි ‘‘නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො’’තිආදිනා නයෙන මිච්ඡාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා හට්ඨතුට්ඨො කාමෙ වා පරිභුඤ්ජති, දිට්ඨමඞ්ගලාදීනි වා සාරතො පච්චෙති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා පඨමං අකුසලචිත්තං උප්පජ්ජති. යදා මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන, තදා දුතියං. යදා මිච්ඡාදිට්ඨිං අපුරක්ඛත්වා කෙවලං හට්ඨතුට්ඨො මෙථුනං වා සෙවති, පරසම්පත්තිං වා අභිජ්ඣායති, පරභණ්ඩං වා හරති සභාවතික්ඛෙනානුස්සාහිතෙන, තදා තතියං. යදා සමුස්සාහිතෙන, තදා චතුත්ථං. යදා පන කාමානං වා අසම්පත්තිං ආගම්ම, අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතූනං අභාවෙන චතූසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතතා හොති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තීති අයං සම්පයොගතො විනිච්ඡයො.

ධම්මුද්දෙසතො පන පඨමාකුසලෙ තාව නියතා **පාළියං** සරූපෙනාගතා සොළස, යෙවාපනකවසෙන චත්තාරොති වීසති ධම්මා හොන්ති. කථං? ඵස්සො වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා චිත්තං විතක්කො විචාරො පීති වීරියං එකග්ගතා ජීවිතං අහිරිකං අනොත්තප්පං ලොභො මොහො මිච්ඡාදිට්ඨීති ඉමෙ සරූපෙනාගතා සොළස ධම්මා, ඡන්දො අධිමොක්ඛො මනසිකාරො උද්ධච්චන්ති ඉමෙ යෙවාපනකා චත්තාරොති. පදභාජනීයෙ පන පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව ‘‘ඵස්සපඤ්චකං ඣානඞ්ගපඤ්චකං වීරියසමාධිමනොසොමනස්සජීවිතවසෙන ඉන්ද්‍රියානි පඤ්ච, මිච්ඡාදිට්ඨිසඞ්කප්පවායාමසමාධිවසෙන මග්ගඞ්ගානි චත්තාරි, වීරියසමාධිඅහිරිකානොත්තප්පවසෙන බලානි චත්තාරි, ලොභො මොහොති ද්වෙ මූලානි, අභිජ්ඣා මිච්ඡාදිට්ඨීති ද්වෙ කම්මපථානි, අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ලොකනාසදුකං, සමථො පග්ගාහො අවික්ඛෙපො චාති එවං සරූපෙනාගතානං ද්වත්තිංසධම්මානං සොළසසු එව සමවරොධො, සවිභත්තිකාවිභත්තිකභෙදො ච කාමාවචරපඨමකුසලෙ වුත්තානුසාරතො ඤාතබ්බො. අයං ධම්මුද්දෙසතො විනිච්ඡයො.

ලක්ඛණාදිවිභාගතො පන න හිරීයතීති අහිරිකො, අහිරිකස්ස භාවො **අහිරික්කං,** න ඔත්තප්පං **අනොත්තප්පං**. තෙසු අහිරික්කං කායදුච්චරිතාදීහි අජිගුච්ඡනලක්ඛණං, අලජ්ජාලක්ඛණං වා, අනොත්තප්පං තෙහෙව අසාරජ්ජනලක්ඛණං, අනුත්තාසලක්ඛණං වා, සෙසං හිරිඔත්තප්පානං වුත්තප්පටිපක්ඛවසෙන වෙදිතබ්බං.

ලුබ්භති තෙන, සයං වා ලුබ්භති, ලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති **ලොභො**. සො ආරම්මණගහණලක්ඛණො මක්කටාලෙපො විය, අභිසඞ්ගරසො තත්තකපාලෙ ඛිත්තමංසපෙසි විය, අපරිච්චාගපච්චුපට්ඨානො තෙලඤ්ජනරාගො විය, සඤ්ඤොජනියධම්මෙසු අස්සාදදස්සනපදට්ඨානො. තණ්හානදිභාවෙන වඩ්ඪමානො සීඝසොතා නදී විය මහාසමුද්දං අපායමෙව ගහෙත්වා ගච්ඡතීති දට්ඨබ්බො.

මුය්හන්ති තෙන, සයං වා මුය්හති, මුය්හනමත්තමෙව වා තන්ති **මොහො**. සො චිත්තස්ස අන්ධකාරලක්ඛණො, අඤ්ඤාණලක්ඛණො වා, අසම්පටිවෙධරසො, ආරම්මණසභාවච්ඡාදනරසො වා, අසම්මාපටිපත්තිපච්චුපට්ඨානො, අන්ධකාරපච්චුපට්ඨානො වා, අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානො, සබ්බාකුසලානං මූලන්ති දට්ඨබ්බො.

මිච්ඡා පස්සන්ති තාය, සයං වා මිච්ඡා පස්සති, මිච්ඡාදස්සනමත්තමෙව වා එසාති **මිච්ඡාදිට්ඨි**. සා අයොනිසො අභිනිවෙසලක්ඛණා, පරාමාසරසා, මිච්ඡාභිනිවෙසපච්චුපට්ඨානා, අරියානං අදස්සනකාමතාදිපදට්ඨානා, පරමං වජ්ජන්ති දට්ඨබ්බා.

උද්ධතභාවො **උද්ධච්චං**. තං අවූපසමලක්ඛණං, අනවට්ඨානරසං, භන්තතාපච්චුපට්ඨානං, අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං, චිත්තවික්ඛෙපොති දට්ඨබ්බො. සෙසො පනෙත්ථ සුඤ්ඤතවාරපරියොසානො සබ්බොපි විනිච්ඡයො කුසලාධිකාරෙ වුත්තානුසාරතො වෙදිතබ්බො. කෙවලං සඞ්ගහවාරෙ **පාළියං** ආගතවසෙන පඤ්චින්ද්‍රියතා, චතුරඞ්ගමග්ගතා, චතුබ්බිධබලතා, ද්වෙහෙතුතා, සබ්බත්ථ අකුසලභාවො ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. පඨමාකුසලං නිට්ඨිතං.

යථා ච පඨමෙ, එවං දුතියෙපි සසඞ්ඛාරතා, යෙවාපනකෙසු ථිනමිද්ධානං සම්භවො, නියතතා ච විසෙසො. තත්ථ ථිනනතා **ථිනං,** මිද්ධනතා **මිද්ධං,** අනුස්සාහනසංසීදනතා, සත්තිවිඝාතො චාති අත්ථො. තත්ථ ථිනං අනුස්සාහලක්ඛණං, වීරියවිනොදනරසං, සංසීදනපච්චුපට්ඨානං. මිද්ධං අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණං, ඔනහනරසං, ලීනතාපච්චුපට්ඨානං, පචලායිකානිද්දාපච්චුපට්ඨානං වා, උභයම්පි අරතිතන්දිවිජම්භිකාදීසු අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං. දුතියං.

තතියෙ සබ්බොපි විනිච්ඡයො පඨමාකුසලෙ වුත්තනයොව. කෙවලං දිට්ඨියා අභාවො, යෙවාපනකෙසු මානස්ස සම්භවො, අනියතතා ච, සඞ්ගහවාරෙ තිවඞ්ගිකමග්ගතා ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. තත්ථ මඤ්ඤතීති **මානො**. සො උණ්ණතිලක්ඛණො, සම්පග්ගහරසො, කෙතුකම්‍යතාපච්චුපට්ඨානො, දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභපදට්ඨානො, උම්මාදො විය දට්ඨබ්බො. තතියං.

යථා ච තතියෙ, එවං චතුත්ථෙපි. ථිනමිද්ධඤ්චෙත්ථ සසඞ්ඛාරතා ච අධිකා, සෙසං තාදිසමෙව. චතුත්ථං.

පඤ්චමඡට්ඨසත්තමට්ඨමෙසු සොමනස්සට්ඨානෙ උපෙක්ඛාසම්භවො, පීතියා ච අභාවො, තතො එව සඞ්ගහවාරෙ චතුරඞ්ගජ්ඣානතා ච විසෙසො, සෙසං සබ්බං පඨමදුතියතතියචතුත්ථචිත්තසදිසමෙව.

ලොභමූලා නිට්ඨිතා.

දොසමූලවණ්ණනා

දොසමූලා පන ද්විධා දොමනස්සසහගතං පටිඝසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං, තථා සසඞ්ඛාරං. එවං සම්පයොගතො. ධම්මුද්දෙසාදිතො පන පඨමෙ තාව පඨමාකුසලෙ වුත්තෙසු පීතිලොභදිට්ඨියො වජ්ජෙත්වා දොසං , යෙවාපනකෙසු අනියතානි ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි, සොමනස්සට්ඨානෙ දොමනස්සඤ්ච පක්ඛිපිත්වා එකවීසති ධම්මා හොන්ති. යෙවාපනකා චෙත්ථ සත්ත. තත්ථ දුස්සන්ති තෙන, සයං වා දුස්සති, දුස්සනමත්තමෙව වා තන්ති **දොසො**. සො චණ්ඩික්කලක්ඛණො පහටාසීවිසො විය, විසප්පනරසො විසනිපාතො විය, අත්තනො නිස්සයදහනරසො වා දාවග්ගි විය, දුස්සනපච්චුපට්ඨානො ලද්ධොකාසො විය සපත්තො, ආඝාතවත්ථුපදට්ඨානො, විසසංසට්ඨපූතිමුත්තං විය දට්ඨබ්බො. ඉස්සායනා **ඉස්සා**. සා පරසම්පත්තීනං උසූයනලක්ඛණා, තත්ථෙව අනභිරතිරසා, තතො විමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා, පරසම්පත්තිපදට්ඨානා, සංයොජනන්ති දට්ඨබ්බා. මච්ඡෙරභාවො **මච්ඡරියං**. තං ලද්ධානං වා ලභිතබ්බානං වා අත්තනො සම්පත්තීනං නිගූහනලක්ඛණං, තාසඤ්ඤෙව පරෙහි සාධාරණභාවඅක්ඛමනරසං, සඞ්කොචනපච්චුපට්ඨානං, කටුකඤ්චුකතාපච්චුපට්ඨානං වා, අත්තසම්පත්තිපදට්ඨානං, චෙතසො විරූපභාවොති දට්ඨබ්බං. කුච්ඡිතං කතං කුකතං, තස්ස භාවො **කුක්කුච්චං**. තං පච්ඡානුතාපලක්ඛණං, කතාකතානුසොචනරසං, විප්පටිසාරපච්චුපට්ඨානං, කතාකතපදට්ඨානං, දාසබ්‍යමිව දට්ඨබ්බං. සඞ්ගහවාරෙ දුක්ඛෙන සද්ධිං චතුරඞ්ගජ්ඣානතා, දොමනස්සෙන පඤ්චින්ද්‍රියතා, තිවඞ්ගිකමග්ගතා, දොසමොහවසෙන ද්විහෙතුකතා ච වෙදිතබ්බා. සෙසො පන සබ්බො විනිච්ඡයො පඨමාකුසලෙ වුත්තසදිසො එව. යථා ච පඨමෙ, එවං දුතියෙපි, සසඞ්ඛාරතා පන ථිනමිද්ධෙහි සද්ධිං නවයෙවාපනකතා ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

දොසමූලා නිට්ඨිතා.

මොහමූලවණ්ණනා

මොහමූලාපි ද්විධා උපෙක්ඛාසහගතං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං, තථා උද්ධච්චසම්පයුත්තන්ති. තත්ථ පඨමෙ ධම්මුද්දෙසතො තාව ඵස්සපඤ්චකං විතක්කො විචාරො වීරියං එකග්ගතා ජීවිතං අහිරිකං අනොත්තප්පං මොහො විචිකිච්ඡාති සරූපෙනාගතා චුද්දස , උද්ධච්චං මනසිකාරොති යෙවාපනකා ද්වෙ චාති සොළස ධම්මා හොන්ති, එකග්ගතා චෙත්ථ චිත්තට්ඨිතිමත්තා, ඉන්ද්‍රියමග්ගබලභාවං න සම්පාපුණාති. තතො එව සඞ්ගහවාරෙ සමාධිං වජ්ජෙත්වා උපෙක්ඛාය සද්ධිං චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානි, ද්වෙ මග්ගඞ්ගානි, තීණි බලානි හොන්ති. මොහො පනෙත්ථ එකොව හෙතු. සෙසො පනෙත්ථ සබ්බො විනිච්ඡයො වුත්තනයො එව.

තත්ථ විගතා චිකිච්ඡා එතිස්සාති **විචිකිච්ඡා**. සා සංසයලක්ඛණා, කම්පනරසා, අනිච්ඡයපච්චුපට්ඨානා, අනෙකංසභාවපච්චුපට්ඨානා වා, අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානා, පටිපත්තිඅන්තරායකරාති දට්ඨබ්බා. යථා ච විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙ, එවං උද්ධච්චසම්පයුත්තෙපි. කෙවලං විචිකිච්ඡාය අභාවො, අධිමොක්ඛස්ස ච භාවො, තතො එව බලවතරසමාධිතා, තෙනෙව සඞ්ගහවාරෙ සමාධිනා සද්ධිං පඤ්චින්ද්‍රියතා, තිවඞ්ගිකමග්ගතා, චතුබ්බලතා ච හොති. උද්ධච්චඤ්චෙත්ථ සරූපෙනෙව නිද්දිට්ඨං, අධිමොක්ඛමනසිකාරා ද්වෙ යෙවාපනකවසෙනාති අයං විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව. ඉමානි පන ද්වෙ චිත්තානි නානාවිසයෙ, එකවිසයෙ ච අසණ්ඨහනතො පවට්ටනකානි. උද්ධච්චසහගතං හි ලද්ධාධිමොක්ඛතාය ලද්ධපතිට්ඨං එකාරම්මණෙයෙව පතිට්ඨාය පතිට්ඨාය පවට්ටති චතුරස්සමණි විය, ඉතරං නානාරම්මණෙසු වට්ටමණි වියාති දට්ඨබ්බං. උද්ධච්චසහගතඤ්ච ඨපෙත්වා සෙසා එකාදස පටිසන්ධිං ජනෙන්තීති වෙදිතබ්බං.

විසයාදිප්පභෙදතො පනෙතෙ ද්වාදසපි චත්තාරම්මණවසෙන තාව ඡබ්බිධා හොන්ති. තෙසු ලොභමොහමූලා පන දස පඤ්චද්වාරෙ හදයවත්ථුං නිස්සායෙව, මනොද්වාරෙ නිස්සාය වා අනිස්සාය වා ජවනකිච්චං සාධයමානා ඡබ්බිධා. තථා දොසමූලා නිස්සායෙව පන පවත්තන්ති. ලොභමූලා පන අදින්නාදානකාමමිච්ඡාචාරමුසාවාදපෙසුඤ්ඤසම්ඵප්පලාපාභිජ්ඣාසඞ්ඛාතානං ඡන්නං කම්මපථානං වසෙන ඡබ්බිධා. දිට්ඨිසම්පයුත්තා පනෙත්ථ මිච්ඡාදිට්ඨියාවසෙනාපීති සත්තවිධා හොන්ති. දොසමූලා පන පාණාතිපාතාදින්නාදානමුසාවාදපෙසුඤ්ඤඵරුසසම්ඵප්පලාපබ්‍යාපාදවසෙන සත්තවිධා හොන්ති. දසන්නම්පි පනෙසං ද්වාරකම්මවසෙන චෙව වීමංසාවජ්ජිතාධිපතිත්තයවසෙන ච කුසලෙ වුත්තනයෙන විභාගො වෙදිතබ්බො. එකන්තහීනත්තා හීනත්තිකභෙදො නත්ථි. ආරම්මණාධිපති පනෙත්ථ ලොභමූලෙසු එව, න ඉතරෙසු, මොහමූලෙසු පන සහජාතාධිපතිපි නත්ථි, තථා කම්මපථභෙදොපි. න හි පවට්ටමානං කඤ්චි අධිපතිං කරොති. දොසො වා සවිසයං, විචිකිච්ඡාචිත්තඤ්ච පටිපත්තිමන්තරායකරත්තෙන දුච්චරිතහෙතුභූතම්පි පාණාතිපාතාදීනං දොසලොභමූලචිත්තෙහෙව සන්නිට්ඨාපනියතො කම්මපථභෙදං න ගච්ඡති, පුබ්බභාගෙ එව පන හෙතු හොති. තෙනෙවස්ස අපායහෙතුතා පඨමමග්ගවජ්ඣතාති දට්ඨබ්බං. අතීතාදිභෙදතො පන ද්වාදසන්නං පච්චෙකමනන්තතා, සෙසො ච විනිච්ඡයො කුසලාධිකාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති.

අකුසලා ධම්මා නිට්ඨිතා.

අබ්‍යාකතපදත්ථො

අහෙතුකකුසලවිපාකවණ්ණනා

අබ්‍යාකතා පන ධම්මා ජාතිතො චතුබ්බිධා විපාකකිරියරූපනිබ්බානවසෙන. තත්ථ විපාකාබ්‍යාකතා ධම්මා ජාතිතො ච ද්විධා හොන්ති කුසලාකුසලවිපාකවසෙන. තත්ථ කුසලවිපාකා භූමිතො චතුබ්බිධා කාමරූපාරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකවසෙන. තත්ථ **කාමාවචරවිපාකා** අහෙතුකා සහෙතුකාති දුවිධා. තත්ථ අලොභාදිසහජාතහෙතුවිරහිතා අහෙතුකා. තෙ සම්පයොගවත්ථාරම්මණාදිභෙදතො අට්ඨවිධා. සෙය්‍යථිදං – උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතඝානජිව්හාවිඤ්ඤාණං, සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතා මනොධාතු, සොමනස්සසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තථා උපෙක්ඛාසහගතා චාති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි හි චත්තාරි චක්ඛුපසාදාදීසු චතූසු උපාදායරූපෙසු උපාදායරූපානං ඝට්ටනානිඝංසස්ස පිචුපිණ්ඩෙ පිචුපිණ්ඩස්සෙවාතිදුබ්බලතාය උපෙක්ඛාවෙදනාසම්පයුත්තානෙව හොන්ති. කායවිඤ්ඤාණං පන කායින්ද්‍රියෙ ඵොට්ඨබ්බභූතත්තයඝට්ටනානිඝංසස්ස අධිකරණිමත්ථකෙ ඨපිතපිචුපිණ්ඩෙ කූටපහාරස්සෙව බලවතාය පසාදනිස්සයෙසුපි භූතෙසු පටිඝාතසම්භවතො සුඛසහගතං හොති, මනොධාතු අත්තනො ගහණදුබ්බලතාය අතිඉට්ඨෙපි උපෙක්ඛාසහගතාව, මනොවිඤ්ඤාණධාතු පන අතිඉට්ඨෙ සොමනස්සසහගතා, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාසහගතාති අයං සම්පයොගතො විනිච්ඡයො.

ධම්මුද්දෙසාදිතො පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙ තාව ඵස්සපඤ්චකං, එකග්ගතා, ජීවිතන්ති සරූපෙනාගතා සත්ත, යෙවාපනකවසෙන මනසිකාරො එකො චාති අට්ඨ ධම්මා හොන්ති. සඞ්ගහතො පනෙත්ථ ඛන්ධායතනධාතුආහාරින්ද්‍රියවසෙන පඤ්චෙවසඞ්ගහා. තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුධම්මධාතුවසෙන ධාතුසඞ්ගහො, මනො උපෙක්ඛාජීවිතින්ද්‍රියවසෙන ඉන්ද්‍රියසඞ්ගහො ච වෙදිතබ්බො. සෙසං වුත්තනයමෙව. එත්ථ ච විජ්ජමානාපි වෙදනා ඣානඞ්ගතං න ගච්ඡති, ඉන්ද්‍රියං පන හොති. එකග්ගතා ඉන්ද්‍රියමග්ගඞ්ගබලභාවම්පි න ගච්ඡති අතිදුබ්බලත්තා. විතක්කපච්ඡිමකං හි ඣානං, හෙතුපච්ඡිමකො මග්ගො, බලඤ්ච. යථා චෙත්ථ, එවං සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණෙසුපි. කෙවලං පන සඞ්ගහවාරෙ සොතවිඤ්ඤාණධාතුආදිවසෙන ධාතුසඞ්ගහො, කායවිඤ්ඤාණෙ වෙදනාපරිවත්තනඤ්ච විසෙසො. යථා චෙත්ථ, එවං මනොධාතුයාපි. කෙවලං පන විතක්කවිචාරා ද්වෙ යෙවාපනකා ච අධිමොක්ඛොති තයො ධම්මා අධිකා. සඞ්ගහවාරෙ මනොධාතුධම්මධාතුවසෙන ධාතුසඞ්ගහො, විතක්කවිචාරුපෙක්ඛෙකග්ගතාහි චතුහි ඣානඞ්ගසඞ්ගහො ච විසෙසො. පාළියං පනෙත්ථ කිඤ්චාපි ඣානඞ්ගසඞ්ගහො න උද්ධටො, තථාපි සවිතක්කෙසු නියමෙන ඣානඞ්ගතාසම්භවතො ගහෙතබ්බොව. යථා චෙත්ථ, එවං මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙපි. සොමනස්සසහගතතාය පනෙත්ථ පීති අධිකා, සඞ්ගහවාරෙ ච පඤ්චඞ්ගජ්ඣානතා, වෙදනාපරිවත්තනං, උභයත්ථාපි මනොවිඤ්ඤාණධාතුධම්මධාතුවසෙන ධාතුසඞ්ගහො ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

විසයාදිප්පභෙදතො පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච යථාක්කමං චක්ඛාදිඑකෙකමෙව වත්ථුං නිස්සාය පච්චුප්පන්නෙ, ඉට්ඨෙ ච රූපාදිඑකෙකාරම්මණෙ එව කිරියමනොධාතුඅනන්තරං ආලොකාකාසවායුජලපථවීසහකාරීනි පසාදකාදීනි දස්සනසවනඝායනසායනඵුසනකිච්චානි සාධයමානානි චක්ඛුද්වාරාදීසු එකෙකස්මිං එව විපච්චන්ති. එවමෙතෙසං වත්ථුද්වාරාරම්මණකිච්චානි විසුං නියතානි. ඨානං පන තෙසං පඤ්චන්නම්පි එකමෙව, තෙන නෙසං න භෙදො. මනොධාතු පන හදයවත්ථුං නිස්සායෙව පච්චුප්පන්නෙසු රූපාදීසු පඤ්චසුපි ආරම්මණෙසු පඤ්චවිඤ්ඤාණානන්තරං සම්පටිච්ඡනකිච්චං සාධයමානා පඤ්චසුපි ද්වාරෙසු පවත්තති, සොමනස්සසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු පන හදයවත්ථුං නිස්සායෙව අතිඉට්ඨෙ පච්චුප්පන්නෙ පඤ්චාරම්මණෙ විපාකමනොධාතුඅනන්තරං සන්තීරණකිච්චං, ඡසුපි ද්වාරෙසු ඡසු බලවකාමාවචරාරම්මණෙසු අතීතාදීසු ජවනානන්තරං තදාරම්මණකිච්චඤ්ච සාධයමානා විපච්චති. එවමෙතිස්සා ද්වාරාරම්මණකිච්චට්ඨානානි අනිබද්ධානි, තතො තෙහි භෙදො හොති, වත්ථු පන තත්ථෙව නිබද්ධං, තතො න භෙදො, එවමුපෙක්ඛාසහගතායපි. කෙවලං පනෙසා ද්වාරවිනිමුත්තාපි හුත්වා සුගතියං ජච්චන්ධබධිරජච්චුම්මත්තකාදීනං පටිසන්ධිකාලෙ පුරිමචුතිචිත්තානන්තරං කම්මබලෙනොපට්ඨිතං කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තෙසු අඤ්ඤතරං අතීතාදිභෙදං ඡබ්බිධම්පි කාමාවචරාරම්මණමාරබ්භ පටිසන්ධිකිච්චං, තදනන්තරතො පට්ඨාය යාවතායුකං භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුතිකිච්චඤ්ච, වුත්තනයෙන සන්තීරණතදාරම්මණකිච්චානි ච සාධයමානා ඉමෙසු පඤ්චසු ඨානෙසු විපච්චතීති අයං විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

එත්ථ ච වඩ්ඪකන්ධාදිවසප්පවත්තෙ අනිට්ඨාරම්මණෙ ඛන්තිපටිසඞ්ඛානාදිවසෙන කුසලුප්පත්තිතො තන්නිබ්බත්තානං පටිසන්ධිආදිවිඤ්ඤාණානං කම්මනිමිත්තඤ්චෙ ආරම්මණං හොති, අනිට්ඨෙනෙව තෙන භවිතබ්බං. එවං ඉට්ඨවිසයෙ උප්පන්නානං කුසලවිපාකානං අනිට්ඨාරම්මණෙසු අනුප්පත්තිතො කම්මගතිනිමිත්තමෙව තෙසං ආරම්මණං හොතීති විඤ්ඤායති. විචාරෙත්වා යථා අවිරොධො හොති, තථා ගහෙතබ්බං. එවං ඉට්ඨවිසයෙ උප්පන්නකුසලතො නිබ්බත්තානම්පි පටිසන්ධිආදිවිඤ්ඤාණානං කම්මනිමිත්තාරම්මණතාය අවිරොධො ඤාතබ්බො. අතීතාදිභෙදතො පන අට්ඨන්නම්පි පච්චෙකමනන්තරතා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන ගහෙතබ්බා.

අහෙතුකකුසලවිපාකා නිට්ඨිතා.

සහෙතුකකුසලවිපාකවණ්ණනා

අලොභාදිවිපාකහෙතුසම්පයුත්තා පන සහෙතුකා, තෙ සම්පයොගතො කාමාවචරකුසලා විය අට්ඨවිධා. සොමනස්සඤාණාදිසම්පයොගො පනෙත්ථ ආගමනාදිතො වෙදිතබ්බො. තිහෙතුකං හි කාමාවචරකුසලං තිහෙතුකද්විහෙතුකපටිසන්ධියො දත්වා පවත්තෙ ඡසු ද්වාරෙසු සොළස විපාකානි දෙති, දුහෙතුකං පන කුසලං දුහෙතුකාහෙතුකපටිසන්ධියො දත්වා පවත්තෙ ඡසු ද්වාරෙසු තිහෙතුකරහිතානි ද්වාදස විපාකානි දෙති. අසඞ්ඛාරිකසසඞ්ඛාරිකභාවො පනෙත්ථ පච්චයවිසෙසතොපි හොති. බලවපච්චයෙනාපි හි උප්පන්නං අසඞ්ඛාරිකං හොති, දුබ්බලෙනාපි ඉතරං. කෙචි පන අසඞ්ඛාරිකෙන සසඞ්ඛාරවිපාකානං, සසඞ්ඛාරිකෙන ච අසඞ්ඛාරිකානං උප්පත්තිං න ඉච්ඡන්ති. යස්මා පනෙතානි පටිසන්ධිදායකතො අඤ්ඤෙනාපි කම්මෙන පවත්තෙ අකුසලවිපාකානි පවත්තන්ති, **පට්ඨානෙ** ච ‘‘සහෙතුකං භවඞ්ගං අහෙතුකස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 3.1.102) වුත්තං, තස්මා අහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස පුග්ගලස්ස සුගතියං පවත්තෙ සහෙතුකානිපි විපාකානි පවත්තන්ති. දුග්ගතියං, පන රූපාවචරභූමියඤ්ච අහෙතුකානෙව පවත්තන්ති. තෙසුපි අතිඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ සොමනස්සසහගතානි, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාසහගතානීති එවං ආගමනාදිතො සම්පයොගභෙදො වෙදිතබ්බො.

ධම්මුද්දෙසාදිතො පන යාව සුඤ්ඤතවාරපරියොසානා කාමාවචරකුසලසදිසොව සබ්බො විනිච්ඡයො, කෙවලඤ්චෙත්ථ යෙවාපනකෙසු කරුණාමුදිතා න සන්ති සත්තාරම්මණත්තා. එකන්තපරිත්තාරම්මණා හි කාමාවචරවිපාකා. විරතියොපෙත්ථ ලොකියෙසු එකන්තකුසලසභාවත්තා න සන්ති. ‘‘පඤ්චසික්ඛාපදා කුසලා එවා’’ති (විභ. 715 ආදයො) හි වුත්තං. ඵස්සාදයො චෙත්ථ විපාකත්තා ආදාසෙ මුඛනිමිත්තං විය නිරුස්සාහසන්තා, කුසලා පන මුඛං විය සඋස්සාහා. සඞ්ගහවාරෙ ච පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගො හොති, අයං විසෙසො. සෙසං තාදිසමෙව.

විසයාදිප්පභෙදතො පන ය්වායං කුසලෙසු කම්මද්වාරපුඤ්ඤකිරියාධිපතීහි භෙදො වුත්තො, සො ඉධ නත්ථි අවිඤ්ඤත්තිජනකතො, අවිපාකධම්මතො, තථා අප්පවත්තිතො ච. හීනත්තිකභෙදො පන අත්ථි හීනමජ්ඣිමප්පණීතානං කුසලානං විපාකත්තා , තථා ද්වාරාරම්මණාදිභෙදො. එතෙ හි හදයවත්ථුං නිස්සාය ද්වාරවිනිමුත්තා හුත්වා දෙවමනුස්සෙසු ද්විහෙතුකතිහෙතුකානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිකිච්චානි, ඡද්වාරෙ ඡසු ආරම්මණෙසු තදාරම්මණකිච්චඤ්ච සාධයමානා එවං චතූසු ඨානෙසු විපච්චන්ති. එවමෙතෙසං ද්වාරාරම්මණකිච්චට්ඨානානි අනිබද්ධානි, තතො තෙහි භෙදො හොති. වත්ථු පන තත්ථෙව නිබද්ධං, තතො න භෙදො. අතීතාදිභෙදතො පනෙත්ථාපි අනන්තතා වුත්තනයා එවාති.

කාමාවචරසහෙතුකකුසලවිපාකා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරවිපාකවණ්ණනා

රූපාවචරවිපාකාපි සම්පයොගභෙදතො අත්තනො කුසලා විය පඤ්චවිධා හොන්ති. සබ්බො චෙත්ථ විනිච්ඡයභෙදො කුසලෙ වුත්තනයො එව. විපාකභාවතො පනෙත්ථ යථා හත්ථිආදීනං ඡායා තංසදිසා, එවං කුසලාගමනතො ච ඣානඞ්ගාදිසම්පයුත්තධම්මසමායොගො, පටිපදාදිභෙදො ච හොති. අපිචෙත්ථ තිවිධාය පඨමජ්ඣානභූමියා පඨමජ්ඣානවිපාකා, තථා දුතියජ්ඣානභූමියා දුතියජ්ඣානවිපාකා තතියජ්ඣානවිපාකා ච, තතියජ්ඣානභූමියා චතුත්ථජ්ඣානවිපාකා, වෙහප්ඵලපඤ්චසුද්ධාවාසවසෙන ඡබ්බිධාය චතුත්ථජ්ඣානභූමියා පඤ්චමජ්ඣානවිපාකා ච වුත්තනයෙන පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිකිච්චානි සාධයමානා හදයවත්ථුං නිස්සාය ද්වාරවිනිමුත්තාව කම්මනිමිත්තසඞ්ඛාතපඤ්ඤත්තාරම්මණා හුත්වා විපච්චන්තීති අයං විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

රූපාවචරවිපාකා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරවිපාකවණ්ණනා

එවං අරූපාවචරවිපාකාපි ආරම්මණභෙදතො අත්තනො කුසලා විය චතුබ්බිධා හොන්ති. විනිච්ඡයො ච සබ්බො කුසලෙ වුත්තනයොව. කුසලතො චෙත්ථ විසෙසො රූපාවචරවිපාකෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. කෙවලං පනෙත්ථ කම්මනිමිත්තභූතපඤ්ඤත්තාරම්මණො ආකාසානඤ්චායතනවිපාකො පඨමාරුප්පභූමියං, තථා මහග්ගතාරම්මණො විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකො දුතියාරුප්පභූමියං, කම්මනිමිත්තභූතපඤ්ඤත්තාරම්මණො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකො තතියාරුප්පභූමියං, මහග්ගතාරම්මණො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකො චතුත්ථාරුප්පභූමියඤ්ච අවත්ථුකා වුත්තනයෙන පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිකිච්චානි සාධයමානාව පවත්තන්තීති අයමෙව විසෙසො.

අරූපාවචරවිපාකා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරවිපාකවණ්ණනා

තථා ලොකුත්තරවිපාකාපි අත්තනො කුසලා විය තංතංමග්ගඵලත්තා චතුබ්බිධා, ඣානඞ්ගයොගභෙදතො පච්චෙකං පඤ්ච පඤ්ච කත්වා වීසතිවිධාව හොන්ති. විනිච්ඡයො චෙත්ථ කුසලෙ වුත්තනයොව. කෙවලං සඞ්ගහවාරෙ සොතාපත්තිමග්ගඵලං සකදාගාමිමග්ගඵලං අනාගාමිමග්ගඵලන්ති ඉමෙසං තිණ්ණං අඤ්ඤින්ද්‍රියං, අරහත්තඵලස්ස ච අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියට්ඨානෙ ගහෙත්වා අට්ඨින්ද්‍රියතා, බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගාදිබොධිපක්ඛියධම්මා, පටිපදාදිභෙදො ච මග්ගාගමනවසෙනෙව හොතීති වෙදිතබ්බො. අධිපතිභෙදොපෙත්ථ ලබ්භති. ලොකුත්තරකුසලා හි අත්තනො ඵලානං අනන්තරුප්පත්තිතො, ජවනවුත්තිතො ච අධිපතිං විධාතුං සක්කොන්ති, ලොකියා පන විපරීතතො න සක්කොන්ති. තෙනාහු පොරාණා ‘‘විපාකෙ අධිපති නත්ථි ඨපෙත්වා ලොකුත්තර’’න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 505). විමොක්ඛභෙදතො පනෙතෙ මග්ගාගමනතො තිවිධා හොන්ති සුඤ්ඤතඅනිමිත්තඅප්පණිහිතවිමොක්ඛවසෙන. මග්ගා හි විපස්සනාගමනතො ‘‘සුඤ්ඤතො අප්පණිහිතො’’ති ද්වෙ නාමානි ලභිත්වා සගුණාරම්මණතො පරියායෙන අනිමිත්තාතිපි වුච්චන්ති, තස්මා සයං ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා අත්තනො අත්තනො අනන්තරඵලානං නිප්පරියායතො තීණිපි නාමානි දෙන්ති. අපරභාගෙ පන ඵලසමාපත්තිභූතානං න දෙන්ති. තත්ථ විපස්සනාගමනතොව මග්ගෙ වුත්තනයෙන දුවිධො නාමලාභො වෙදිතබ්බො. තෙ ච න මග්ගා විය එකචිත්තක්ඛණිකා, මග්ගවීථියං පන ද්වත්තික්ඛත්තුං, ඵලසමාපත්තිවීථියං සකලම්පි දිවසං අප්පනාජවනවසෙනෙව නිරන්තරං මහග්ගතජවනානි විය පවත්තන්තීති අයං විසෙසො.

ලොකුත්තරවිපාකා නිට්ඨිතා.

අකුසලවිපාකා පන කාමාවචරාව, ලොභාදිසම්පයුත්තහෙතු අභාවතො අහෙතුකා එව ච හොන්ති. තෙ සම්පයොගතො උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතඝානජිව්හාවිඤ්ඤාණානි, තථා දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතා මනොධාතු, තථා මනොවිඤ්ඤාණධාතූති සත්තවිධා. විනිච්ඡයො පනෙස සබ්බත්ථ තාදිසාහෙතුකකුසලවිපාකෙසු වුත්තනයො එව. කෙවලං පනානිට්ඨාරම්මණතා, කායවිඤ්ඤාණස්ස දුක්ඛසහගතතා, උපෙක්ඛාසහගතමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා උද්ධච්චවජ්ජිතාකුසලපච්චයා චතූසු අපායෙසු පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිකිච්චානි, සුගතියඤ්ච සන්තීරණතදාරම්මණකිච්චානි ච සාධනවසෙන පවත්ති ච විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

අකුසලවිපාකා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ච විපාකාබ්‍යාකතා.

අහෙතුකකිරියාවණ්ණනා

කිරියාබ්‍යාකතා පන කාමරූපාරූපාවචරවසෙන තිවිධා. තත්ථ කාමාවචරකිරියා අහෙතුකා සහෙතුකාති දුවිධා. තත්ථ සහජාතහෙතුවිරහිතා අහෙතුකා. තා සම්පයොගාදිතො තිවිධා උපෙක්ඛාසහගතා මනොධාතු, සොමනස්සසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තථා උපෙක්ඛාසහගතාති. **කිරියාති** කරණමත්තං, කිච්චමත්තන්ති අත්ථො. සබ්බෙසුයෙව හි කිරියචිත්තෙසු යං ආවජ්ජනකිච්චද්වයං, තං අජවනවුත්තිතො මොඝපුප්ඵං විය. යං ජවනවුත්තිකං, තං නිරානුසයසන්තානප්පවත්තිතො ඡින්නමූලරුක්ඛපුප්ඵං විය අඵලං හොති. තංතංආවජ්ජනජවනකිච්චසාධනවසෙන පවත්තත්තා පන කිච්චමත්තතං උපාදාය ‘‘කිරියා’’ති වුත්තං. තත්ථ මනොධාතුයා විපාකමනොධාතුයං වුත්තනයෙන සබ්බො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. කෙවලං පන පඤ්චද්වාරෙ ඉට්ඨෙසු වා අනිට්ඨෙසු වා පඤ්චාරම්මණෙසු පඤ්චපසාදෙ ඝට්ටිතෙසු උප්පන්නභවඞ්ගුපච්ඡෙදානන්තරං තමෙව පඤ්චාරම්මණමාරබ්භ හදයවත්ථුං නිස්සායෙවාවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා පඤ්චසුපි ද්වාරෙසු පවත්තතීති අයං විසෙසො.

මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයම්පි යථාක්කමං කුසලවිපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයසදිසං, වීරියං පනෙත්ථ අධිකං, වීරියූපත්ථම්භොව සමාධි බලවා හොති. තතො එවෙත්ථ සඞ්ගහවාරෙ වීරියසමාධිමනොසොමනස්සජීවිතින්ද්‍රියානං පඤ්චන්නං වසෙන ඉන්ද්‍රියසඞ්ගහො හොති, ඉධාපි බලසඞ්ගහො නත්ථෙව. යං පනෙත්ථ **පදභාජනීයෙ** සමාධිවීරියානං නිද්දෙසෙ ‘‘සමාධිබලං වීරියබල’’න්ති (ධ. ස. 570-572) බලවෙවචනං වුත්තං, තං ඉතරාහෙතුකචිත්තසම්පයුත්තෙහි ඉමෙසං බලවතරතාදස්සනත්ථං පරියායතො වුත්තං. තතො එව හි සඞ්ගහවාරෙ ‘‘ද්වෙ බලානි හොන්තී’’ති න වුත්තං, තස්මා අහෙතුකෙසු නිප්පරියායතො බලං නත්ථී එවාති ගහෙතබ්බං.

විසයාදිප්පභෙදතො පනෙත්ථ සොමනස්සසහගතා තාව හදයවත්ථුඤ්ඤෙව නිස්සාය පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨබ්බනකිච්චාය ච, මනොද්වාරෙ අනුළාරෙසු ඡසු කාමාවචරාරම්මණෙසු ආවජ්ජනකිච්චාය ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අනන්තරං ජවනකිච්චං සාධයමානා ඛීණාසවානඤ්ඤෙව හසිතං උප්පාදෙන්තී පවත්තති. හසිතං හි සොමනස්සසහගතකාමාවචරෙහෙව ජවනෙහි, තෙසු අසෙඛානං පඤ්චහි කිරියාජවනෙහි, සෙඛානං පන කුසලෙහි චෙව දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභමූලෙහි චාති ඡහි, පුථුජ්ජනානං දිට්ඨිසම්පයුත්තෙහි චාති අට්ඨහීති තෙරසහි චිත්තෙහි උප්පජ්ජති. උපෙක්ඛාසහගතා පන පඤ්චද්වාරෙ හදයවත්ථුඤ්ඤෙව නිස්සාය සන්තීරණකිච්චාය විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අනන්තරං වොට්ඨබ්බනකිච්චං, මනොද්වාරෙ සබ්බෙසු ඡසුපි ආරම්මණෙසු සවත්ථුකා, අවත්ථුකා වා භවඞ්ගචලනානන්තරං ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා පවත්තති. අයං හි තීසු භවෙසු කස්සචි සචිත්තකපුග්ගලස්ස න කිස්මිඤ්චි විසයෙ න උප්පජ්ජති, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණසදිසං මහාගමනං නාමෙතං චිත්තන්ති අයං විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙව.

අහෙතුකකිරියා නිට්ඨිතා.

සහෙතුකකාමාවචරකිරියාවණ්ණනා

අලොභාදිකිරියාහෙතුසම්පයුත්තා පන සහෙතුකා, තෙ සම්පයොගතො කුසලා විය අට්ඨවිධා. සබ්බොපෙත්ථ විනිච්ඡයො කුසලෙසු වුත්තනයො එව. කෙවලං පනෙත්ථ විරතියො න සන්ති, කුසලා ච සෙඛපුථුජ්ජනානං වුත්තනයෙන ඡසු ද්වාරෙසු වත්ථුං නිස්සාය වා අනිස්සාය වා ජවනකිච්චං සාධයමානා පවත්තන්ති, ඉමෙ පන අසෙඛානන්ති අයං විසෙසො. කාමාවචරකිරියා.

රූපාවචරකිරියාවණ්ණනා

රූපාවචරකිරියා ච කුසලා විය පඤ්චවිධා. විනිච්ඡයො ච තත්ථ වුත්තනයො එව. කෙවලං හි කුසලා සෙඛපුථුජ්ජනානං පඤ්ඤත්තාරම්මණා , අභිඤ්ඤාවසෙන පවත්තං පඤ්චමජ්ඣානං සබ්බාරම්මණඤ්ච හුත්වා මනොද්වාරෙ හදයවත්ථුඤ්ඤෙව නිස්සාය ජවනකිච්චං සාධයමානා පවත්තන්ති, ඉමෙ පන අසෙඛානන්ති අයමෙව විසෙසො. රූපාවචරකිරියා.

අරූපාවචරකිරියාවණ්ණනා

අරූපාවචරකිරියා ච කුසලා විය චතුබ්බිධා. විනිච්ඡයො ච තත්ථ වුත්තනයො එව. කෙවලං හි කුසලා සෙඛපුථුජ්ජනානං සවත්ථුකා, අවත්ථුකා වා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන යථායොගං පඤ්ඤත්තිමහග්ගතාරම්මණා මනොද්වාරෙ ජවනකිච්චං සායෙමානා පවත්තන්ති, ඉමෙ පන අසෙඛානන්ති අයං විසෙසො. අරූපාවචරකිරියා.

කිරියාබ්‍යාකතා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

එත්ථ ඨත්වා සබ්බෙ චිත්තචෙතසිකධම්මෙ ජාතිසඞ්ගහාදිතො සමොධානෙත්වා පකිණ්ණකකථා වත්තබ්බා. යථාවුත්තානි හි චිත්තානි කුසලානි එකවීසති, අකුසලානි ද්වාදස, විපාකානි ඡත්තිංස, කිරියානි වීසති චාති සබ්බානිපි එකූනනවුතිවිධානි, ලොකුත්තරානං ඣානඞ්ගයොගභෙදතො චත්තාලීසවිධත්තා එකවීසසතං වා හොන්ති. තෙසු කාමාවචරානි චතුපඤ්ඤාස, රූපාවචරානි පන්නරස, අරූපාවචරානි ද්වාදස, ලොකුත්තරානි අට්ඨ, චත්තාලීසං වා. කාමාවචරෙසු ච කුසලානි අට්ඨ, විපාකානි තෙවීසති, කිරියානි එකාදස, අහෙතුකානි අට්ඨාරස. සෙසානි පන චතුභූමකානිපි සහෙතුකානි. තෙසු ච ජාතිතො චිත්තගණනා පුබ්බෙ වුත්තාව . චෙතසිකා පන සද්ධා සති හිරිඔත්තප්පං අලොභො අදොසො කායපස්සද්ධාදයො ද්වාදස, තත්‍රමජ්ඣත්තතා අමොහො අප්පමඤ්ඤාද්වයං, විරතිත්තයඤ්ච මොහො අහිරිකං අනොත්තප්පං උද්ධච්චඤ්ච ලොභො දිට්ඨි දොසො විචිකිච්ඡා ච මානො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චං ථිනං මිද්ධඤ්ච ඵස්සො වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා එකග්ගතා ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච මනසිකාරො ච විතක්කො විචාරො පීති වීරියං ඡන්දො අධිමොක්ඛො චාති ද්වෙපඤ්ඤාස හොන්ති.

තත්ථ තත්‍රමජ්ඣත්තතා, අප්පමඤ්ඤාද්වයං, මානාදීනි ඡ, මනසිකාරො ඡන්දො අධිමොක්ඛො චාති ද්වාදස ධම්මා යථාධානෙ යෙවාපනකා එව, විරතිත්තයං, උද්ධච්චඤ්ච කත්ථචි යෙවාපනකා. තෙසු ච තත්‍රමජ්ඣත්තතා මනසිකාරො ඡන්දො අධිමොක්ඛො උද්ධච්චං විරතියොති ඉමෙ ඨපෙත්වා සෙසා අට්ඨ යථාධානෙ අනියතා එව, විරතියො පන කත්ථචි අනියතා, ඉමෙ පන එකාදස ඨපෙත්වා සෙසා එකචත්තාලීස ධම්මා නියතා එව. තත්ථ සද්ධාදයො පඤ්චවීසති ධම්මා කුසලාබ්‍යාකතායෙව, මොහාදයො චුද්දස අකුසලා එව, ඵස්සාදයො තෙරස කුසලාකුසලාබ්‍යාකතා තිජාතිකා. එකන්තතො හි කුසලා වා අබ්‍යාකතා වා ධම්මා නත්ථි, කුසලචිත්තසම්පයුත්තසමයෙ පන කුසලා, අබ්‍යාකතචිත්තසම්පයුත්තසමයෙ අබ්‍යාකතා ච හොන්ති. මොහාදයො පන සරූපෙනෙව අකුසලා, ඉතරෙ ච තංසම්පයොගෙන සබ්බෙපි චෙතෙ අත්ථනා සම්පයුත්තචිත්තභෙදෙන භෙදවන්තොව හොන්තීති වෙදිතබ්බා.

තෙසු හි සද්ධාදයො එකූනවීසති සබ්බෙසු කුසලෙසු චෙව සහෙතුකාබ්‍යාකතෙසු චාති එකූනසට්ඨිචිත්තෙසු උප්පජ්ජන්ති, තතො පච්චෙකං එකූනසට්ඨිප්පභෙදා ච හොන්ති. එවමඤ්ඤෙපි ඤාතබ්බා . අමොහො තෙසු ඤාණවිප්පයුත්තානි ද්වාදස ඨපෙත්වා සෙසෙසු, අප්පමඤ්ඤා පන කාමාවචරෙසු සහෙතුකකිරියකුසලෙසු චෙව පඤ්චමජ්ඣානවජ්ජිතරූපාවචරෙසු චාති අට්ඨවීසතිචිත්තෙසු, විරතියො පන කාමාවචරකුසලෙසු, ලොකුත්තරෙසු චාති සොළසසු. එවමෙතෙ පඤ්චවීසති ධම්මා කුසලාබ්‍යාකතෙසු උප්පජ්ජනතො කුසලාබ්‍යාකතා නාම ජාතා. අකුසලෙසු පන මොහාදයො චත්තාරො ද්වාදසසුපි අකුසලචිත්තෙසු උප්පජ්ජන්ති, ලොභො අට්ඨසු ලොභමූලෙසු, දිට්ඨි තත්ථ දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු, මානො දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසු, දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චං පටිඝසම්පයුත්තෙසු, ථිනමිද්ධං පඤ්චසු සසඞ්ඛාරිකෙසු, විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙ එවාති. එවමෙතෙ චුද්දසපි සයං අකුසලත්තා, අකුසලෙස්වෙව උප්පජ්ජනතො ච අකුසලා නාම.

ඉතරෙසු ච ඵස්සාදයො සත්ත ධම්මා සබ්බචිත්තෙසු, න හි තං චිත්තමත්ථි, යං ඉමෙසු එකෙනාපි විනා උප්පජ්ජති. සබ්බත්ථකා හි එතෙ. විතක්කාදයො පන යථායොගිකා. තෙසු හි විතක්කො තාව ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරෙසු චෙව එකාදසසු පඨමජ්ඣානිකරූපාවචරලොකුත්තරෙසු චාති පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු උප්පජ්ජති. විචාරො පන තෙසු චෙව තථා දුතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු චාති ඡසට්ඨිචිත්තෙසු. පීති චතුත්ථජ්ඣානිකවජ්ජිතසොමනස්සසහගතෙසු. වීරියං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුසන්තීරණත්තිකවජ්ජිතෙසු. ඡන්දො අහෙතුකමොමූහවජ්ජිතෙසු. අධිමොක්ඛො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවිචිකිච්ඡායුත්තවජ්ජිතෙසු. එවමෙතෙ තෙරස කුසලාකුසලාබ්‍යාකතෙසු උප්පජ්ජනතො තිජාතිකා නාම ජාතා. සම්පයුත්තචිත්තභෙදෙන චෙසං පච්චෙකං ගණනාභෙදොපි වෙදිතබ්බො. යථා හි චිත්තං සලක්ඛණතො එකවිධම්පි සම්පයොගාවත්ථාදිභෙදෙනෙව භින්නං, තථා චෙතසිකාපි පච්චෙකන්ති ඤාතබ්බා, විසෙසං පන නෙසං වක්ඛාම.

වත්ථුසඞ්ගහෙ පන නෙසං චිත්තෙසු තාව කාමාවචරවිපාකමනොධාතුහසිතානි, දොසසම්පයුත්තපටිසරූපාවචරපඨමමග්ගානි චාති තෙචත්තාලීස චිත්තානි හෙට්ඨා වුත්තනයෙන යථාසකං වත්ථූනි නිස්සායෙව උප්පජ්ජන්ති, අරූපාවචරවිපාකානි පන අනිස්සායෙව, සෙසානි ද්වෙචත්තාලීස නිස්සායපි, ආරුප්පෙසුපි උප්පජ්ජනතො අනිස්සායපි. අරූපීනං හි ඡපි වත්ථූනි න සන්ති, රූපීනං පන ඝානාදීනි තීණි, සබ්බත්ථ ච තංතංවත්ථුරහිතානං සබ්බත්ථ නියතවිඤ්ඤාණානිපි, අසඤ්ඤීනං පන සබ්බානිපි වත්ථුවිඤ්ඤාණානි න සන්ති. තෙසං හි ජීවිතනවකමෙව රූපං පටිසන්ධි, පවත්තියං භවඞ්ගං, මරණකාලෙ චුති ච හුත්වා පවත්තති. යථා චෙත්ථ චිත්තානං, එවං තංසම්පයුත්තචෙතසිකානම්පි වත්ථුතො සඞ්ගහභෙදො වෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො – තෙසු හි දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්ච හදයවත්ථුං නිස්සාය කාමලොකෙ එව උප්පජ්ජති. කරුණාමුදිතා පන රූපලොකෙපි, න අරූපෙ. තත්ථ හි රූපාවචරපුබ්බභාගානිපි න උප්පජ්ජන්ති, සෙසා පන සබ්බෙ නිස්සායපි අනිස්සායපි තීසුපි භවෙසු උප්පජ්ජන්ති. තත්ථ හි ඵස්සාදයො සත්ත ඡපි වත්ථූනි, ඉතරෙ පන හදයමෙවාති, සෙසං චිත්තසමං.

කිච්චද්වාරසඞ්ගහෙ පන නෙසං චිත්තං යථා ච චුද්දසහි කිච්චෙහි ඡද්වාරිකද්වාරවිනිමුත්තභාවෙන, එවං පවත්තික්කමො වෙදිතබ්බො. යදා හි කුසලාකුසලබලෙන තීසු භූමීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති, තදා තෙසං මරණකාලෙ යෙභුය්‍යෙන ඡන්නං ද්වාරානමඤ්ඤතරස්මිං පච්චුපට්ඨිතං කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානමඤ්ඤතරං ගහෙත්වා උපෙක්ඛාසහගතවිපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයඤ්චෙව අට්ඨ මහාවිපාකානි, නව රූපාරූපවිපාකානි චෙති එකූනවීසති චිත්තානි හෙට්ඨා වුත්තනයෙන යථාසකභූමීසු පටිසන්ධි හුත්වා උප්පජ්ජන්ති, තානෙව භවඞ්ගචුතිවසෙන ද්වාරවිනිමුත්තානි නාම හොන්ති. මරණකාලෙ හි සත්තානං අසඤ්ඤිසත්තවිරහිතානං භවන්තරෙ පටිසන්ධිජනකං අතීතං කම්මං වා තංකම්මකරණකාලෙ විසයොපකරණාදිභූතං රූපාදිඡබ්බිධම්පි අතීතාදිභෙදං කාලවිනිමුත්තඤ්ච කම්මනිමිත්තං වා උපපජ්ජමානභවානුරූපං කප්පරුක්ඛමාතුකුච්ඡිනිරයග්ගිජාලාදිගතිනිමිත්තං වා කම්මබලෙන යථාරහං ඡන්නං ද්වාරානමඤ්ඤතරස්මිං සායන්හෙ

පබ්බතච්ඡායා පථවියං විය චිත්තසන්තානෙ අල්ලීයමානං උපට්ඨාති. එවං උපට්ඨිතෙ ච තස්මිං ආරම්මණෙ කම්මබලෙන නිරන්තරං පවත්තමානචිත්තසන්තානස්ස ආයුක්ඛයකම්මක්ඛයඋභයක්ඛයඋපච්ඡෙදකකම්මානමඤ්ඤතරෙන පච්චාසන්නමරණස්ස තස්ස තස්ස වීථිචිත්තභවඞ්ගානන්තරං චුතිචිත්තං හොති, තදනන්තරං කම්මකම්මනිමිත්තාදීසු යථාගහිතං ආරබ්භ යථාරහං තීසු භවෙසු යං කිඤ්චි පටිසන්ධිචිත්තං භවන්තරෙ පඨමචිත්තං හුත්වා උප්පජ්ජති.

තත්ථ ච දුහෙතුකාහෙතුකචුතියානන්තරං දස කාමාවචරපටිසන්ධියොව හොන්ති, න ඉතරා, කාමාවචරතිහෙතුකාය චුතියා සබ්බාපි හොන්ති, රූපාවචරාය පන චුතියාපි අහෙතුකපටිසන්ධිරහිතා, අරූපාවචරාය චුතියා හෙට්ඨිමවජ්ජිතාරුප්පපටිසන්ධියො චෙව කාමාවචරතිහෙතුකපටිසන්ධියො ච, අසඤ්ඤීනං පන රූපචුතිතො භවන්තරෙ ගහිතපුබ්බං කම්මාදිමෙවාරබ්භ අහෙතුකරහිතා කාමාවචරපටිසන්ධියොව හොන්ති, න ඉතරා. පුථුජ්ජනානං, පන සොතාපන්නසකදාගාමීනඤ්ච චුතියා සුද්ධාවාසෙසු පටිසන්ධි න හොති, සෙඛානං ද්විහෙතුකාහෙතුකාසඤ්ඤිපටිසන්ධියො, අසෙඛානං පන සබ්බාපි පටිසන්ධියො න හොන්ති. තෙ හි චුතිතො නිරුපධිසෙසනිබ්බානෙන අනුපාදාපරිනිබ්බානප්පත්තා නාම හොන්ති. එවං ගහිතපටිසන්ධිනිරොධතො පරං තදෙව චිත්තං තස්මිඤ්ඤෙවාරම්මණෙ භවඞ්ගං හුත්වා චුතිපරියොසානං අසති වීථිචිත්තුප්පාදෙ සුපිනම්පි අදිස්වා නිද්දොක්කමනකාලාදීසු අපරිමාණසඞ්ඛම්පි නදීසොතං විය නිරන්තරං පවත්තති. එවං එකූනවීසතිවිඤ්ඤාණානං පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තික්කමො වෙදිතබ්බො.

එවං පන වත්තමානෙ භවඞ්ගසන්තානෙ යදා ඉන්ද්‍රියපරිපාකමාගම්ම සභාගපච්චයන්තරසහිතං අතිමහන්තං රූපාරම්මණං චක්ඛුද්වාරෙ ඝට්ටෙති, තදා ඝට්ටනානුභාවෙන ද්වික්ඛත්තුං තත්ථ භවඞ්ගචලනං හොති, තදනන්තරං භවඞ්ගං වොච්ඡින්දිත්වා තස්මිං රූපාරම්මණෙ කිරියමනොධාතු ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තථා තදනන්තරං චක්ඛුවිඤ්ඤාණද්වයෙ යථාරහමෙකං දස්සනකිච්චං, තදනන්තරං විපාකමනොධාතුද්වයා අඤ්ඤතරං සම්පටිච්ඡනකිච්චං, තදනන්තරං විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුත්තයා අඤ්ඤතරං සන්තීරණකිච්චං, තදනන්තරං උපෙක්ඛාසහගතකිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු වොට්ඨබ්බනකිච්චං, තදනන්තරං එකූනතිංසකාමාවචරජවනෙසු යං කිඤ්චි යථාරහං සත්තක්ඛත්තුං, ඡක්ඛත්තුං, මරණකාලාදීසු පඤ්චක්ඛත්තුමෙව වා ජවනකිච්චං සාධයමානං, තදනන්තරං එකාදසසු තදාරම්මණකිච්චෙසු මහාවිපාකසන්තීරණෙසු යථාරහමෙකං සකිං, ද්වික්ඛත්තුං වා තදාරම්මණකිච්චං සාධයමානං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තදනන්තරං භවඞ්ගසන්තති එව පවත්තති. එවං චක්ඛුද්වාරෙ සත්තකිච්චානි ඡචත්තාලීස චිත්තානි සම්භවන්ති.

යදා පන වුත්තනයෙන සද්දාරම්මණාදීනි සොතද්වාරාදීසු ඝට්ටෙන්ති, තදාපි චක්ඛුද්වාරෙ විය පච්චෙකඤ්ච ඡචත්තාලීසෙව භවන්ති. කෙවලං හෙත්ථ ආවජ්ජනානන්තරං චක්ඛුවිඤ්ඤාණට්ඨානෙ සොතවිඤ්ඤාණාදිද්වයානි යථාක්කමං සවනාදිකිච්චානි සාධයමානානි උප්පජ්ජන්තීති. එවං පඤ්චද්වාරෙ අතිමහන්තෙ පඤ්චාරම්මණෙ චතුපඤ්ඤාස කාමාවචරචිත්තානෙව සම්භවන්ති. කෙචි පනෙත්ථ ''සසඞ්ඛාරිකජවනානි පඤ්චද්වාරෙ න උප්පජ්ජන්ති පුබ්බප්පයොගාසම්භවා, මනොද්වාරෙයෙවෙතානි උප්පජ්ජන්තී''ති වදන්ති.

මහන්තෙ පන තදාරම්මණවජ්ජිතානි. විසයස්ස ජවනසමකාලමෙව අතීතත්තා ජවනාවසානෙ භවඞ්ගං හොති. පරිත්තෙ පන ජවනම්පි නත්ථි. වොට්ඨබ්බනං හෙත්ථ ජවනට්ඨානෙ ඨත්වා ද්වත්තික්ඛත්තුං පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣති, තතො පරං භවඞ්ගං හොති. අයං පන වාරො ''දිට්ඨං විය මෙ , සුතං විය මෙ''තිආදිකථනකාලෙ ලබ්භති. අතිපරිත්තෙ පන වොට්ඨබ්බනප්පාදා අසණ්ඨහනතො භවඞ්ගචලනමත්තමෙව, න ආවජ්ජනාදීනි. ආවජ්ජනෙන හි භවඞ්ගෙ ආවට්ටිතෙ වොට්ඨබ්බනං අප්පත්වා අන්තරා චක්ඛුවිඤ්ඤාණානන්තරං චිත්තං භවඞ්ගං ඔතරිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති, නාපි අප්පවත්තමානෙ විසයෙ පඤ්චද්වාරිකවීථිචිත්තානි පවත්තන්තීති. අයං පඤ්චද්වාරෙ විසයප්පවත්තිභෙදෙන චිත්තප්පවත්තිනියමො.

මනොද්වාරෙ පන ඡසු ආරම්මණෙසු ආපාථගතෙසු වුත්තනයෙන භවඞ්ගචලනමනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං කුසලාකුසලඵලනාවජ්ජනකිරියචිත්තෙසු පඤ්චපඤ්ඤාසජවනකිච්චෙසු යං කිඤ්චි කාමාවචරාරම්මණමාරබ්භ පවත්තති, තතො පභුති කාමාවචරාරම්මණෙ තදාරම්මණං හොති. අප්පනාජවනෙ අයං පවත්තික්කමො – සමථවිපස්සනාකම්මට්ඨානිකානං හි යථාසකවිසයෙ උප්පාදිතපුබ්බභාගභාවනානං ''ඉදානි අප්පනා උප්පජ්ජිස්සතී''ති භවඞ්ගචලනාවජ්ජනාවසානෙ ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනෙසු අඤ්ඤතරස්මිං යථාරහං පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභුනාමෙන චතුක්ඛත්තුං, තික්ඛත්තුමෙව වා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ චතුත්ථං, පඤ්චමං වා මහග්ගතජවනෙසු යං කිඤ්චි පඨමකප්පනාභිඤ්ඤාභූතං එකවාරමෙව, ඣානසමාපත්තිභූතං අනන්තවාරම්පි ජවති. ලොකුත්තරජවනෙසු පන කුසලානි එකසන්තානෙ එකවාරමෙව ජවන්ති, තදනන්තරං යථාසකං ඵලචිත්තඤ්ච ද්වත්තිවාරං, ඵලසමාපත්තිවීථියං ඵලමෙව අනන්තවාරම්පි ජවති, නිරොධසමාපත්තියං පන අනුපුබ්බනිරොධවසෙන පඨමජ්ඣානතො යාවාකිඤ්චඤ්ඤායතනා යථාක්කමං ආවජ්ජනපරිකම්මාදිවසෙනෙව සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨිතස්ස ගොත්‍රභුතො අනන්තරං චතුත්ථාරුප්පජවනෙ ද්වික්ඛත්තුං ජවිත්වා නිරුද්ධෙ යථාපරිච්ඡින්නකාලඤ්ච චිත්තං න උප්පජ්ජති, වුට්ඨානකාලෙ ච ආවජ්ජනපරිකම්මචිත්තනියාමෙන අනාගාමිඵලං, අරහත්තඵලං වා යථාරහමෙකවාරමෙව උප්පජ්ජති. තත්ථ ච කුසලගොත්‍රභුතො අනන්තරං කුසලඤ්චෙව ආදිතො ඵලත්තයඤ්ච අප්පෙති, කිරියාගොත්‍රභුතො කිරියං, අරහත්තඵලඤ්ච. තත්ථාපි සොමනස්සසහගතතො සොමනස්සසහගතමෙව, උපෙක්ඛාසහගතතො ච උපෙක්ඛාසහගතමෙව අප්පෙති. අසෙඛානමෙව චෙත්ථ අරහත්තඵලකිරියාජවනානි, යථාසකං සෙඛානමෙව සෙසලොකුත්තරානි, සෙඛපුථුජ්ජනානමෙව කුසලාකුසලානි, තිහෙතුකානමෙව අප්පනා හොන්ති, අයං ජවනනියමො.

අප්පනාජවනතො පරං පන තදාරම්මණං නත්ථි. ජවනාරම්මණෙසු හි කාමාවචරභූතෙස්වෙව කාමාවචරපටිසන්ධිකානමෙව අතිමහන්තෙ, විභූතෙ ච විසයෙ තදාරම්මණමුප්පජ්ජති. අතිඉට්ඨෙ පනාරම්මණෙ සන්තීරණකිරියාජවනතදාරම්මණානි සොමනස්සසහගතානි, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ, අනිට්ඨෙ ච උපෙක්ඛාසහගතානි හොන්ති. යදා පන දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සස්ස **පට්ඨානෙ** පටික්ඛිත්තත්තා සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස අතිඉට්ඨාදීසු පටිඝෙ ජවිතෙ තදාරම්මණභවඞ්ගානි න උප්පජ්ජන්ති, තදා අඤ්ඤං පරිචිතපුබ්බං පරිත්තාරම්මණමාරබ්භ අනාවජ්ජනම්පි නිරොධතො වුට්ඨහන්තස්ස සාමඤ්ඤඵලං විය අන්තරා උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උප්පජ්ජති, තමනන්තරිත්වා භවඞ්ගං හොතීති අයං තදාරම්මණනියමො.

එවං පන භවඞ්ගානන්තරං ඡද්වාරෙ ආවජ්ජනාදීනි වීථිචිත්තානි. ඉති යාවතායුකං ඉමිනාව කමෙන චිත්තනියාමතො විඤ්ඤාණානි පවත්තන්ති. වීථිචිත්තානන්තරං, පන භවඞ්ගානන්තරං වා සබ්බපච්ඡිමං තං එකූනවීසතිවිධං භවඞ්ගමෙව තස්මිඤ්ඤෙවාරම්මණෙ චුතිකිච්චඤ්ච සාධයමානං පවත්තති, තස්මිං නිරුද්ධෙ සත්තො චුතො නාම හොති. තතොපි චුතිතො පුන පටිසන්ධිභවඞ්ගවීථිචුතියොති එවං පුනප්පුනං චිත්තසන්තානං යන්තයුත්තගොණො විය භවාදීසු යාවානුපාදාය ආසවෙහි න විමුච්චති, තාවාවිච්ඡින්නං පවත්තති එව. එවං පවත්තමානෙ ච චිත්තසන්තානෙ ''ත්වං භවඞ්ගං නාම හොති, ත්වං තදනන්තරං ආවජ්ජනං…පෙ…. ත්වං තදනන්තරං තදාරම්මණං නාම හොති, ත්වං පන භවඞ්ග''න්තිආදිනා නියාමකො කත්තා නාම නත්ථි, චිත්තනියාමෙනෙවෙතං පවත්තති.

පඤ්චවිධො හි නියාමො – බීජනියාමො උතුනියාමො කම්මනියාමො ධම්මනියාමො චිත්තනියාමොති, තත්ථ අඞ්කුරපණ්ණදණ්ඩපුප්ඵඵලාදික්කමෙන තෙසං තෙසං බීජානං අඤ්ඤොඤ්ඤවිසදිසරුක්ඛතිණගච්ඡලතාදිසන්තානෙ අත්තනා සදිසඵලදානං **බීජනියාමො** නාම. තස්මිං තස්මිං සමයෙ තෙසං තෙසං රුක්ඛානං එකප්පහාරෙන පුප්ඵඵලපල්ලවානං ගහණං **උතුනියාමො** නාම. තස්ස තස්ස වා කුසලාකුසලකම්මස්ස තංතංසදිසාසදිසරූපාරූපවිපාකදානං, කම්මසරික්ඛකවිපාකදානඤ්ච **කම්මනියාමො** නාම. බොධිසත්තානං පටිසන්ධිග්ගහණෙ, මාතුකුච්ඡිතො අභිනික්ඛමනෙ, අභිසම්බොධිධම්මචක්කප්පවත්තනාදීසු ච ද්වත්තිංස පුබ්බනිමිත්තානි **ධම්මනියාමො** නාම. යථාවුත්තෙන භවඞ්ගාවජ්ජනාදිකිච්චක්කමෙනෙව චිත්තප්පවත්ති **චිත්තනියාමො** නාම. ඉමිනා පන චිත්තනියාමෙන යථාක්කමං කිච්චවන්තෙසු චෙතෙසු චිත්තෙසු ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුජවනානි යථාසම්භවං එකකිච්චට්ඨානානි, සෙසානි පන ද්විතිචතුපඤ්චකිච්චට්ඨානානි, තානි ච පුබ්බෙ වුත්තානි, සුවිඤ්ඤෙය්‍යානි ච. එවං එකද්වාරිකාදීනි ච. යථා ච චිත්තානං, එවං තංසම්පයුත්තචෙතසිකානම්පි කිච්චද්වාරවසෙන සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො – කිච්චතො හි සබ්බත්ථකා තාව සත්ත චිත්තං විය චුද්දස කිච්චානි කරොන්ති. විතක්කවිචාරාධිමොක්ඛා පන තයො දස්සනාදිපඤ්චකිච්චානි වජ්ජෙත්වා නව, වීරියං තතො සම්පටිච්ඡනසන්තීරණානි වජ්ජෙත්වා සත්ත, පීති වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානිපි වජ්ජෙත්වා සන්තීරණෙන සද්ධිං ඡ, විරතිඅප්පමඤ්ඤාවජ්ජිතා පන වීසති කුසලාබ්‍යාකතා චෙව ඡන්දො ච සන්තීරණම්පි වජ්ජෙත්වා පඤ්ච, තතො අප්පමඤ්ඤා තදාරම්මණම්පි වජ්ජෙත්වා චත්තාරි, විරතියො පන කුසලා ජවනකිච්චමෙව කරොන්ති. ද්වාරතො ච විරතියො මනොද්වාරිකා එව, තථා කරුණාමුදිතා, ද්වාරවිනිමුත්තා ච පන හොන්ති. මනොද්වාරෙ එව හි දුච්චරිතවිරමණං සත්තපඤ්ඤත්තිග්ගහණඤ්ච හොති. අකුසලා පන ඡද්වාරිකා, තත්ථාපි මානඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි මනොද්වාරිකානෙවාති කෙචි. අවසෙසා ඡද්වාරිකා චෙව ද්වාරවිනිමුත්තා ච. සෙසං චිත්තසදිසමෙව. ආරම්මණසඞ්ගහො පන නෙසං පරිත්තාරම්මණත්තිකෙ ආවි භවිස්සතීති. අයං පකිණ්ණකකථා.

චිත්තුප්පාදකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අබ්‍යාකතපදං පන නෙව තාව නිට්ඨිතං. අබ්‍යාකතෙසු හි විපාකාබ්‍යාකතං, කිරියාබ්‍යාකතඤ්ච විභත්තං, රූපාබ්‍යාකතං, පන නිබ්බානාබ්‍යාකතඤ්ච අවසිට්ඨං. තත්ථ රූපාබ්‍යාකතං තාව භූමිතො කාමාවචරමෙව, න භින්නං, තථා සම්පයොගතොපි අසම්භවො එව. සාරම්මණධම්මානමෙව, හි අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයොගො, න ඉතරෙසන්ති. ධම්මුද්දෙසතො පනෙතං අට්ඨවීසතිවිධං හොති. සෙය්‍යථිදං – පථවීධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතු චක්ඛු සොතං ඝානං ජිව්හා කායො රූපං සද්දො ගන්ධො රසො ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං හදයවත්ථු කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති ආකාසො රූපස්ස ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා රූපස්ස උපචයො සන්තති ජරතා අනිච්චතා කබළීකාරො ආහාරොති. පදභාජනීයෙ පනෙත්ථ කිඤ්චාපි හදයවත්ථු න ආගතං, උපරි පන පට්ඨානපාළියං ''යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්තී''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.8) සරූපෙනෙව ආගමිස්සතීති තං ඉධ ගහිතං. කෙචි පන මිද්ධරූපං බලරූපං සම්භවරූපං ජාතිරූපං රොගරූපන්ති ඉමානිපි පඤ්ච ගහෙත්වා ''තෙත්තිංස රූපානි හොන්තී''ති වදන්ති, තෙ තෙසං අභාවං, අන්තොගධභාවඤ්ච වත්වා පටික්ඛිපිතබ්බා. ඉමෙසු හි මිද්ධං රූපමෙව න හොති අරූපධම්මත්තා නීවරණානං. මිද්ධෙනෙව හි පචලායිකාකාරෙන රූපප්පවත්ති හොති, බලරූපං පන වායොධාතුයා අන්තොගධං තංසභාවත්තා,

සම්භවරූපං ආපොධාතුයා, ජාතිරූපං උපචයසන්තතීසු, රොගරූපඤ්ච ජරතාඅනිච්චතාසු පවිසති සප්පච්චයසමුට්ඨිතරූපවිකාරභෙදෙසු රොගබ්‍යපදෙසතොති සබ්බං රූපං අට්ඨවීසතිවිධමෙව හොති. අයං ධම්මුද්දෙසතො විනිච්ඡයො.

ලක්ඛණාදිතො පනෙත්ථ කක්ඛළත්තලක්ඛණා **පථවීධාතු,** පතිට්ඨානරසා, සම්පටිච්ඡනපච්චුපට්ඨානා. පග්ඝරණලක්ඛණා **ආපොධාතු,** බ්‍රූහනරසා, සඞ්ගහපච්චුපට්ඨානා. උණ්හත්තලක්ඛණා **තෙජොධාතු,** පරිපාචනරසා, මද්දවානුප්පදානපච්චුපට්ඨානා. විත්ථම්භනලක්ඛණා **වායොධාතු,** සමුදීරණරසා, අභිනීහාරපච්චුපට්ඨානා. චතස්සොපි චෙතා සෙසභූතත්තයපදට්ඨානා. රූපාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණං, දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං වා **චක්ඛු,** රූපෙසු ආවිඤ්ඡනරසං, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං, දට්ඨුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං. ඉදං පන යදෙතං අක්ඛිකූපකෙ පතිට්ඨිතං නහාරුසුත්තකෙන මත්ථලුඞ්ගෙන ආබද්ධමංසයුත්තං, යත්ථ සෙතම්පි අත්ථි කණ්හම්පි ලොහිතම්පි චත්තාරිපි මහාභූතානි, යඤ්ච සෙම්හුස්සදත්තා සෙතං, පිත්තුස්සදත්තා කණ්හං, රුහිරුස්සදත්තා ලොහිතකං, පථවුස්සදත්තා පත්ථිණ්ණං හොති, ආපුස්සදත්තා පග්ඝරති, තෙජුස්සදත්තා පරිදය්හති, වායුස්සදත්තා පරිබ්භමති, යඤ්ච ලොකෙ නීලපඛුමසමාකිණ්ණං කණ්හසුක්කමණ්ඩලවිචිත්තං නීලුප්පලදලසන්නිභං දීඝං පුථුලං චක්ඛූති වුච්චති, තස්ස සසම්භාරචක්ඛුනො සෙතමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ අභිමුඛෙ ඨිතානං සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසෙ සත්තසු පිචුපටලෙසු ආසිත්තතෙලං පිචුපටලානි විය සත්ත අක්ඛිපටලානි බ්‍යාපෙත්වා ධාරණනහාපනමණ්ඩනබීජනකිච්චාහි චතූහි ධාතීහි ඛත්තියකුමාරො විය සන්ධාරණබන්ධනපරිපාචනසමුදීරණකිච්චාහි චතූහි ධාතූහි කතූපකාරං ආයුනා අනුපාලියමානං වණ්ණගන්ධරසාදීහි පරිවුතං උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං පමාණතො ඌකාසිරමත්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. වුත්තම්පි චෙතං ධම්මසෙනාපතිනා –

> ‘‘යෙන චක්ඛුපසාදෙන, රූපානි මනුපස්සති;
> පරිත්තං සුඛුමං එතං, ඌකාසිරසමූපම’’න්ති.

සද්දාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණං, සොතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං වා **සොතං,** සද්දෙසු ආවිඤ්ඡනරසං, සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං, සොතුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං . ඉදං පන සසම්භාරසොතබිලස්ස අන්තො තනුතම්බලොමාචිතෙ අඞ්ගුලිවෙධකසණ්ඨානෙ පදෙසෙ වුත්තප්පකාරාහි ධාතුආදීහි කතූපකාරානුපාලනපරිවාරොපත්ථම්භං සොතවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති.

ගන්ධාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණං, ඝායිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං වා **ඝානං,** ගන්ධෙසු ආවිඤ්ඡනරසං, ඝානවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං, ඝායිතුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං . ඉදඤ්ච සසම්භාරඝානබිලස්ස අන්තො අජපදසණ්ඨානෙ පදෙසෙ වුත්තප්පකාරොපකාරානුපාලනපරිවාරොපත්ථම්භං ඝානවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති.

රසාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණා, සායිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණා වා **ජිව්හා,** රසෙසු ආවිඤ්ඡනරසා, ජිව්හාවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානා, සායිතුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානා. එසා ච සසම්භාරජිව්හාමජ්ඣස්ස උපරි උප්පලදලග්ගසණ්ඨානෙ පදෙසෙ වුත්තප්පකාරොපකාරානුපාලනපරිවාරොපත්ථම්භා ජිව්හාවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානා තිට්ඨති.

ඵොට්ඨබ්බාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණො, ඵුසිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණො වා **කායො,** ඵොට්ඨබ්බෙසු ආවිඤ්ඡනරසො, කායවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානො, ඵුසිතුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානො. අයං පන ඉමස්මිං කායෙ යාවතා උපාදින්නා පථවීආපොකොට්ඨාසා හොන්ති, තත්ථ සබ්බත්ථ කප්පාසපටලෙ ස්නෙහො විය අනුගතො වුත්තප්පකාරොපකාරානුපාලනපරිවාරොපත්ථම්භො කායවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානො තිට්ඨති. කෙචි (ධ. ස. අට්ඨ. 600) පන ‘‘තෙජාධිකානං භූතානං පසාදො චක්ඛු, විවරවායුආපපථවිඅධිකානං සොතඝානජිව්හාකායා’’ති වදන්ති. අපරෙ (ධ. ස. අ. 600) ‘‘තෙජොසභාවං චක්ඛු, ආකාසපථවිආපවායුසභාවා සොතඝානජිව්හාකායා’’ති වදන්ති. ‘‘තෙජාදිසහකාරිත්තා, තෙජාදිගුණරූපාදිවිසයත්තා වා’’ති කාරණඤ්ච යථාක්කමං වදන්ති. තෙ ච වත්තබ්බා – කො පනෙවමාහ ‘‘සහකාරිසභාවෙහෙව ඉන්ද්‍රියෙහි භවිතබ්බ’’න්ති, ‘‘රූපාදයො වා තෙජාදීනං ගුණා’’ති. අවිනිබ්භොගෙසු හි භූතෙසු ‘‘අයං ඉමස්ස ගුණො, අයං ඉමස්ස ගුණො’’ති න ලබ්භා වත්තුන්ති. අථාපි වදෙය්‍යුං ‘‘තෙජාදිඅධිකෙසු සම්භාරෙසු රූපාදීනං අධිකභාවදස්සනතො ඉච්ඡිතබ්බමෙතං ‘රූපාදයො තෙජාදීනං ගුණා’’’ති, තෙ වත්තබ්බා ඉච්ඡෙය්‍යාම, යදි ආපාධිකස්ස ආසවස්ස ගන්ධතො පථවිඅධිකෙ කප්පාසෙ ගන්ධො අධිකතරො සියා, තෙජාධිකස්ස ච උණ්හොදකස්ස වණ්ණතොපි සීතුදකස්ස වණ්ණො පරිහායෙථ. යස්මා පනෙතං උභයම්පි නත්ථි, තස්මා පහායෙථ තමෙතෙසං නිස්සයභූතානං විසෙසකප්පනං. යථා අවිසෙසෙපි එකකලාපෙ භූතානං රූපරසාදයො අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසා හොන්ති, එවං චක්ඛුපසාදාදයොපීති ගහෙතබ්බමෙතං. කිං පනෙසං විසෙසකාරණං නත්ථීති? නො නත්ථි. කිං පන තන්ති? කම්මමෙව නෙසං අසාධාරණං කාරණං ජනකතණ්හාජනිතානං භූතානං විසෙසතො. භූතවිසෙසෙ හි සති පසාදොව නුප්පජ්ජති. සමානානං හි භූතානං පසාදො, න විසමානානන්ති පොරාණා. එවං කම්මවිසෙසතො විසෙසවන්තෙසු චෙතෙසු චක්ඛුසොතානි අසම්පත්තවිසයග්ගාහකානි අත්තනො නිස්සයං අනල්ලීනනිස්සයෙව විසයෙ විඤ්ඤාණහෙතුත්තා. ඝානජිව්හාකායා පන සම්පත්තවිසයග්ගාහකා නිස්සයවසෙන චෙව සයඤ්ච අත්තනො නිස්සයං අල්ලීනෙ එව විසයෙ විඤ්ඤාණහෙතුත්තා.

කෙචි පන ‘‘චක්ඛුසොතානිපි සම්පත්තවිසයග්ගාහකානෙව, දූරෙ ඨිතෙසුපි චන්දරූපාදීසු සීඝයායිනයනරංසිසඤ්ඤොගෙන, සද්දානඤ්ච පරම්පරායාගන්ත්වා සොතබිලෙ ඝට්ටනෙන විඤ්ඤාණුප්පත්තිතො. තෙනෙව හි කුට්ටාදිඅන්තරිතෙසු, විච්ඡින්නපබ්බතලෙණාදිගතෙසු ච රූපසද්දෙසු විඤ්ඤාණං න උප්පජ්ජතී’’ති වදන්ති. තෙසම්පි හි චක්ඛුනො දූරාසන්නෙසු චන්දරුක්ඛාදීසු අනුපලක්ඛිතකාලභෙදෙන රංසිසමායොජනසාමත්ථියං, සද්දානම්පි දූරාසන්නානං අවිදිතතාභෙදං ආගන්ත්වා සොතබිලඝට්ටනසාමත්ථියං විඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභූතං උපගන්තබ්බං. තතො පරං තත්ථෙව ඨිතානඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණුප්පාදනසාමත්ථියොපගමනං. කුට්ටලෙණාදිඅන්තරිතානඤ්ච රූපසද්දානං සහකාරිපච්චයවිරහතො අනාපාථගමනං. ඉතරථා තෙසම්පි තාදිසෙසු ඉන්ද්‍රියසඤ්ඤොගං න ධාවිතබ්බං. ගමනනිවාරණම්පි උප්පත්තිනිවාරණමෙව, තථෙව සහකාරිපච්චයවිරහතො යාදිසෙව තෙසං ඉන්ද්‍රියසඤ්ඤොගො හොති, තාදිසෙ විඤ්ඤාණුප්පත්ති හොතීති ගහෙතබ්බං.

චක්ඛු තාව දූරෙ ඨිතානං චන්දාදීනම්පි ගහණතො අසම්පත්තග්ගාහකං හොතු, සොතං පන දූරෙ රුක්ඛං ඡින්දන්තානං, වත්ථං ධොවන්තානඤ්ච දූරතොව පඤ්ඤායමානකායවිකාරාදිනා සද්ධිං සද්දං ගහෙතුං අසමත්ථතාය කථං සණිකං චවත්ථාපයමානං තං අසම්පත්තග්ගාහකං හොතීති? තත්ථාපි ච කුඨාරිවත්ථාදීනං පඨමනිපාතසද්දානං මන්දතාය යථා හත්ථජිජ්ජමානසාඛාපලාසචලනාදිසමුට්ඨිතමන්දසද්දානං පරම්පරායගමනං නත්ථි, තථා අනාපාථගමනම්පි, පච්ඡා පන ඝට්ටනානිසංසස්ස බලවතාය උප්පන්නමහාසද්දානං ආගමනං විය තත්ථෙව ඨිතානඤ්ඤෙව ආපාථගමනං හොති, ඉතරථා දූරාසන්නාදිවවත්ථානානි න සියුං ගන්ධාදීනං විය, තස්මා අසම්පත්තගොචරානෙවෙතානි, ඝානාදීනි ච සම්පත්තගොචරානීති වෙදිතබ්බානි.

අහිසුංසුමාරපක්ඛිකුක්කුරසිඞ්ගාලසදිසානි චෙතානි. යථා හි අහි නාම බහිසිත්තසම්මට්ඨට්ඨානෙ නාභිරමති, තං විහාය තිණපණ්ණගහනවම්මිකාදිවිසමජ්ඣාසයොව හොති, එවං චක්ඛුපි සම්මට්ඨභිත්තිආදිං විහාය ඉත්ථිපුරිසපුප්ඵලතාචිත්තාදිවිසමජ්ඣාසයං හොති. යථා ච සුංසුමාරොපි බහි චරණං විහාය උදකෙ බිලජ්ඣාසයො හොති, එවං සොතම්පි වාතපානච්ඡිද්දාදිබිලජ්ඣාසයං හොති. යථා හි ගිජ්ඣාදිපක්ඛීපි භූමිරුක්ඛාදිං විහාය ආකාසෙ පක්ඛන්දනජ්ඣාසයො හොති, එවං ඝානම්පි උද්ධග්ගං හුත්වා ගන්ධපවෙසකවාතාකඩ්ඪනත්ථං ආකාසජ්ඣාසයං හොති. යථා කුක්කුරො බහිගාමචාරං විහාය ආමිසගවෙසී ගාමජ්ඣාසයො මහානසාදිනින්නචිත්තො හොති, එවං ජිව්හාපි ආපජ්ඣාසයා හොති. යථා ච සිඞ්ගාලො බහිසුසානචාරං විහාය මංසගවෙසී සුසානජ්ඣාසයො හොති, එවං කායොපි අනුපාදින්නං සුඛසම්ඵස්සසයනාදිං ලභිත්වාපි උපාදින්නජ්ඣාසයො හොති. අඤ්ඤං හි උපාදින්නකං අලභමානා සත්තා අත්තනො ජණ්ණුකානි උරන්තරං පවෙසෙත්වා හත්ථතලෙ සීසං කත්වාපි නිපජ්ජන්ති. ආලොකවිවරවායුජලපථවිපච්චයානි චෙතානි විඤ්ඤාණුප්පාදකානි. එවමෙතෙසං පඤ්චන්නං පසාදානං ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදෙසනිස්සයගොචරජ්ඣාසයප්පච්චයභෙදෙන වවත්ථානං වෙදිතබ්බං.

චක්ඛුපටිහනනලක්ඛණං **රූපං,** චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසං, තස්සෙව ගොචරභාවපච්චුපට්ඨානං, චතුමහාභූතපදට්ඨානං, යථා චෙතස්ස, එවං සබ්බෙසම්පි උපාදාරූපානං පදට්ඨානං වෙදිතබ්බං, විසෙසං පන වක්ඛාම. තයිදං රූපං නීලපීතලොහිතොදාතකාළමඤ්ජිට්ඨසාමඡායාතපආලොකන්ධකාරාදිවසෙන අනෙකවිධං. කෙචි පන ‘‘අන්ධකාරො නාම ආලොකාභාවමත්තො එව, තතො එව තත්ථ ගතරූපානි න දිස්සන්තී’’ති වදන්ති, තං න යුත්තං. යථා හි නීලමෙඝමණිආදීනං ඡායා ආලොකවිසදිසා වණ්ණායතනභූතා හොති, එවං භිත්තිච්ඡදනභූමිපබ්බතාදිච්ඡායා ච ඝනීභූතා ඝටරූපාදිච්ඡාදනතො ආලොකවිසදිසො අන්ධකාරොති දට්ඨබ්බො, සොතපටිහනනලක්ඛණො **සද්දො,** සොතවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොචරභාවපච්චුපට්ඨානො. සො ගීතභෙරිසද්දාදිවසෙන අනෙකවිධො. ඝානපටිහනනලක්ඛණො **ගන්ධො,** ඝානවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොචරභාවපච්චුපට්ඨානො. සො මූලගන්ධසාරගන්ධාදිවසෙන අනෙකවිධො . ජිව්හාපටිහනනලක්ඛණො **රසො,** ජිව්හාවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොචරභාවපච්චුපට්ඨානො. සො මූලරසඛන්ධරසාදීනං වසෙන අනෙකවිධො.

ඉත්ථිභාවලක්ඛණං **ඉත්ථින්ද්‍රියං,** ඉත්ථීති පකාසනරසං, ඉත්ථිලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පානං කාරණභාවපච්චුපට්ඨානං. පුරිසභාවලක්ඛණං **පුරිසින්ද්‍රියං,** පුරිසොති පකාසනරසං, පුරිසලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පානං කාරණභාවපච්චුපට්ඨානං. උභින්නම්පෙසං ඉත්ථිපුරිසලිඞ්ගාදීනං කාරණභාවො න සරසතො අත්ථි කෙනචි පච්චයෙන නෙසං පච්චයභාවස්ස පට්ඨානෙ අනාගතත්තා, අත්තනො පන ජනකපච්චයභූතආගමනතොව. ඉත්ථිපුරිසානං පටිනියතලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පභාවානුගුණරූපානම්පි නියමෙන උප්පජ්ජනතො, ලිඞ්ගනිමිත්තාදිවොහාරානඤ්ච තප්පධානතො පච්චයභාවො, ඉන්ද්‍රියභාවො ච පරියායතො වුත්තො. තෙනෙව හි ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනකස්ස පුරිසින්ද්‍රියාභාවෙපි පුරිසලිඞ්ගනිමිත්තාදිබ්‍යඤ්ජනං, පුරිසඋභතොබ්‍යඤ්ජනකස්ස ඉත්ථින්ද්‍රියාභාවෙපි ඉත්ථිලිඞ්ගනිමිත්තාදිබ්‍යඤ්ජනඤ්ච

පුරිමකම්මතො එව උප්පජ්ජති. යදි හි නෙසං තංතංඉන්ද්‍රියෙනෙව පටිනියතබ්‍යඤ්ජනානි උප්පජ්ජෙය්‍යුං, දුතියබ්‍යඤ්ජනස්ස අභාවො ආපජ්ජති. න හි තෙසං භාවද්වයං අත්ථි. යදි සියා, සබ්බදාපි බ්‍යඤ්ජනද්වයස්ස භාවප්පසඞ්ගො සියා. ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනකස්ස හි ඉත්ථින්ද්‍රියමෙව විජ්ජති, න ඉතරං. තස්ස පන යදා ඉත්ථියං රාගචිත්තං උප්පජ්ජති, තදා පුරිසබ්‍යඤ්ජනං පාතුභවති, ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනං පටිච්ඡන්නං හොති. තථා ඉතරස්ස ඉතරං. යස්මා පනෙසං එකමෙව ඉන්ද්‍රියං නියතං , තස්මා ඉත්ථිඋභතොබ්‍යඤ්ජනකො සයම්පි ගබ්භං ගණ්හාති, පරම්පි ගණ්හාපෙති. පුරිසඋභතොබ්‍යඤ්ජනකො පරං ගණ්හාපෙති, සයං පන න ගණ්හාති. යථා තෙසං උභතොබ්‍යඤ්ජනකානං කම්මසහායං රාගචිත්තමෙව බ්‍යඤ්ජනකාරණං, න භාවො, එවං පකතිත්ථිපුරිසානම්පි භාවද්වයජනකකම්මාදිපච්චයො එව තංතංලිඞ්ගනිමිත්තාදිකාරණන්ති ගහෙතබ්බං. උභයම්පි චෙතං පඨමකප්පිකානං පවත්තෙ සමුට්ඨාති, තතො අපරභාගෙ පටිසන්ධියමෙව, සබ්බෙසං පන පවත්තෙ එව පරිවත්තති. ඉමෙසු ච පුරිසලිඞ්ගං උත්තමං, ඉත්ථිලිඞ්ගං හීනං, තස්මා පුරිසලිඞ්ගං බලවඅකුසලෙන අන්තරධායති, ඉත්ථිලිඞ්ගං දුබ්බලකුසලෙන පතිට්ඨාති. ඉත්ථිලිඞ්ගං පන අන්තරධායන්තං දුබ්බලාකුසලෙන අන්තරධායති, ඉතරං බලවකුසලෙන පතිට්ඨාති. එවං උභයම්පි සුගතියං අකුසලෙනෙව අන්තරධායති, කුසලෙනෙව පතිට්ඨාති. කායප්පසාදො විය ච සකලසරීරබ්‍යාපකමෙව, න ච කායප්පසාදාදීනං ඨිතොකාසෙ තිට්ඨති.

යදි එවං න සබ්බත්ථ කායභාවින්ද්‍රියානීති? නෙවං පරමත්ථතො සබ්බත්ථ, විනිබ්භුජිත්වා පනෙසං ඔකාසභෙදං පඤ්ඤාපෙතුං න සක්කා රූපරසාදීනං විය. න හි පරමත්ථතො රූපෙ රසො අත්ථි. යදි සියා, රූපග්ගහණෙනෙව ගහණං ගච්ඡෙය්‍ය. එවං කායභාවින්ද්‍රියානි පරමත්ථතො න සබ්බත්ථ, න ච සබ්බත්ථ නත්ථි විවෙචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය හෙට්ඨා වුත්තලක්ඛණාදිවවත්ථානතොපි චෙසං අසම්මිස්සතා දෙසතො න විවෙකාභාවෙපි. න කෙවලඤ්ච ඉමානෙව, සබ්බානිපි රූපානි අසම්මිස්සානෙව හොන්ති. යථා හි පඤ්චවණ්ණෙන කප්පාසෙන වට්ටිං කත්වා දීපෙ ජලිතෙ කිඤ්චාපි ජාලා එකාබද්ධා විය හොන්ති, තස්ස තස්ස පන අංසුනො පාටියෙක්කං ජාලා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසම්මිස්සාව. එවං කායභාවින්ද්‍රියාදීනි එකස්මිං ඨානෙ සමොසටානිපි භින්නට්ඨානෙසු හෙට්ඨුපරියාදිවසෙන නත්ථි, තානිපි අසම්මිස්සානෙව හොන්ති.

සහජරූපානං අනුපාලනලක්ඛණං **ජීවිතින්ද්‍රියං,** තෙසං පවත්තනරසං, තෙසංයෙව ඨපනපච්චුපට්ඨානං, යාපයිතබ්බභූතපදට්ඨානං. අත්ථික්ඛණෙ එව චෙතං සහජරූපානි අනුපාලෙති උදකං විය උප්පලාදීනි, න භඞ්ගක්ඛණෙ සයං භිජ්ජමානත්තා, යථාසකං පච්චයුප්පන්නෙපි ච ධම්මෙ පාලෙති ධාතී විය කුමාරං, සයංපවත්තිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව ච පවත්තති නියාමකො වියාති දට්ඨබ්බං.

මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයලක්ඛණං **හදයවත්ථු,** තාසඤ්ඤෙව ධාතූනං ධාරණරසං, උබ්බහනපච්චුපට්ඨානං. ඉදං පන හදයවත්ථු යදෙතං අන්තොසරීරෙ ද්වින්නං ථනානං මජ්ඣෙ බාහිරපත්තානි අපනෙත්වා අධොමුඛඨපිතරත්තපදුමමකුලසණ්ඨානං බහි මට්ඨං, අන්තො කොසාතකීඵලස්ස අබ්භන්තරසදිසං, පඤ්ඤවන්තානං ථොකං විකසිතං, මන්දපඤ්ඤානං මකුළිතං, හදයමංසයමකං පරික්ඛිපිත්වා වක්කයකනකිලොමකපිහකාදයො තිට්ඨන්ති. තස්ස සසම්භාරහදයමංසස්ස අන්තො පුන්නාගට්ඨිපතිට්ඨානමත්තෙ ආවාටකෙ සණ්ඨිතං අද්ධපසතමත්තලොහිතං සණ්ඨාති. තඤ්ච රාගචරිතස්ස රත්තං, දොසචරිතස්ස කාළකං, මොහචරිතස්ස මංසධොවනඋදකසදිසං, විතක්කචරිතස්ස කුලත්ථයූසවණ්ණං, සද්ධාචරිතස්ස කණිකාරපුප්ඵවණ්ණං, බුද්ධිචරිතස්ස අච්ඡං විප්පසන්නං අනාවිලං පණ්ඩරං පරිසුද්ධං නිද්ධොතජාතිමණි විය ජුතිමන්තං හොති, බ්‍යාපෙත්වා සන්ධාරණාදිකිච්චෙහි භූතෙහි කතූපකාරං ආයුනා අනුපාලියමානං වණ්ණාදිපරිවුතං උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනඤ්චෙව තංසම්පයුත්තානඤ්ච වත්ථුභාවං සාධයමානං තිට්ඨති.

අභික්කමාදිප්පවත්තකචිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා සහජරූපකායසන්ථම්භනසන්ධාරණචලනස්ස පච්චයාකාරවිකාරලක්ඛණා **කායවිඤ්ඤත්ති,** අධිප්පායප්පකාසනරසා, කායවිප්ඵන්දනහෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා , චිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුපදට්ඨානා. වචීභෙදප්පවත්තකචිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුයා උපාදින්නඝට්ටනස්ස පච්චයාකාරවිකාරලක්ඛණා **වචීවිඤ්ඤත්ති,** අධිප්පායප්පකාසනරසා, වචීඝොසස්ස හෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා, චිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුපදට්ඨානා. උභොපෙතා කායවිප්ඵන්දනවචීඝොසෙහි සයං විඤ්ඤෙය්‍යත්තා, අධිප්පායවිඤ්ඤාපනතො ච ''කායවචීවිඤ්ඤත්තියො''ති වුච්චන්ති. චක්ඛුසොතපථස්මිං හි ඨත්වා කෙනචි හත්ථවිකාරසීසුක්ඛිපනාදිකායවිකාරෙ, සද්දෙ වා කතෙ තථාපවත්තරූපසද්දායතනානි චක්ඛුසොතවිඤ්ඤෙය්‍යානි, න තානි විඤ්ඤත්තියො, චිත්තසමුට්ඨිතකලාපගතාය පන වායොධාතුයා සහජාතරූපකායසන්ධාරණචලනාදීනං පච්චයභූතො විකාරො කායවිඤ්ඤත්ති, තථා චිත්තසමුට්ඨිතපථවීධාතුයා උපාදින්නඝට්ටනස්ස පච්චයභූතො ආකාරවිකාරො වචීවිඤ්ඤත්ති. න ච තා චක්ඛුසොතවිඤ්ඤෙය්‍යා, තා පන මනොද්වාරිකජවනෙහි තාලපණ්ණාදිසඤ්ඤාය උදපානාදීනි විය යථාගහිතකායවිකාරවචීඝොසානුසාරෙන තිරච්ඡානානම්පි විඤ්ඤෙය්‍යා, තදනුසාරෙනෙව ''ඉදඤ්චිදඤ්ච එස කාරෙති, වදති වා''ති අධිප්පායො ච විඤ්ඤෙය්‍යො හොති, තස්මා සයං විඤ්ඤෙය්‍යතො, අධිප්පායවිඤ්ඤාපනතො ච ''විඤ්ඤත්තියො''ති වුච්චන්ති.

තත්ථ ච මනොද්වාරිකජවනවීථියං සත්තසු කාමාවචරජවනෙසු කායවිඤ්ඤත්තිජනකෙසු පුරිමෙහි ඡහි ජවනෙහි සමුට්ඨිතවායොධාතුයො උපත්ථම්භනසන්ධාරණකිච්චමෙව කාතුං සක්කොන්ති, අභික්කමාදිං පන නිප්ඵාදෙතුං න සක්කොන්ති. සත්තමජවනසමුට්ඨිතා පන හෙට්ඨා ඡහි ජවනෙහි සමුට්ඨිතවායොධාතුයොපත්ථම්භං ලභිත්වා සත්තහි යුගෙහි ආකඩ්ඪිතබ්බභාරං සකටං සත්තමයුගයුත්තගොණො විය ඉතරඡයුගයුත්තගොණොපත්ථම්භං ලභිත්වා රූපකායස්ස අභික්කමපටික්කමාදිං කාරෙතුං සක්කොති, එවං වචීවිඤ්ඤත්තිජනකෙපි සත්තමජවනෙහි සමුට්ඨිතාය පථවීධාතුයාපි උපාදින්නඝට්ටනස්ස පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. ඉධ පන පුරිමජවනසමුට්ඨිතාය උපත්ථම්භකත්තං, සත්තමජවනසමුට්ඨිතාය චලනපච්චයත්තඤ්ච නත්ථි තෙසං වායොධාතුකිච්චත්තා, පුරිමසහගතා පන පච්ඡිමා පථවීධාතු උපාදින්නඝට්ටනසමත්ථා හොති, සෙසං තාදිසමෙව. චිත්තසමුට්ඨිතකායෙ පන වායොධාතුයා චලන්තෙ තදුපත්ථම්භිතතෙසමුට්ඨානිකානම්පි චලනතො සකලකායස්ස අභික්කමාදයො හොන්ති උදකෙ ගච්ඡන්තෙ තත්ථ පතිතතිණපණ්ණානි වියාති දට්ඨබ්බං.

රූපපරිච්ඡෙදලක්ඛණා **ආකාසධාතු,** රූපපරියන්තප්පකාසනරසා, රූපමරියාදපච්චුපට්ඨානා, අසම්ඵුට්ඨභාවපච්චුපට්ඨානා, ඡිද්දවිවරභාවපච්චුපට්ඨානා වා, පරිච්ඡින්නරූපපදට්ඨානා, යාය පරිච්ඡින්නෙසු රූපෙසු ''ඉදමිතො උද්ධං, අධො, තිරිය''න්ති ච හොති.

අදන්ධතාලක්ඛණා **රූපස්සලහුතා,** රූපානං ගරුභාවවිනොදනරසා, ලහුපරිවත්තිතාපච්චුපට්ඨානා, ලහුරූපපදට්ඨානා. අථද්ධතාලක්ඛණා **රූපස්සමුදුතා,** රූපානං ථද්ධභාවවිනොදනරසා, සබ්බකිරියාසු අවිරොධිතාපච්චුපට්ඨානා, මුදුරූපපදට්ඨානා. සරීරකිරියානුකූලකම්මඤ්ඤභාවලක්ඛණා **රූපස්සකම්මඤ්ඤතා,** අකම්මඤ්ඤතාවිනොදනරසා, අදුබ්බලභාවපච්චුපට්ඨානා, කම්මඤ්ඤතාරූපපදට්ඨානා. එතා පන තිස්සොපි අඤ්ඤමඤ්ඤං න විජහන්ති, ගරුථද්ධඅකම්මඤ්ඤරූපපටිපක්ඛභාවෙන ච සමුට්ඨිතානං උතුචිත්තාහාරජානං ලහුමුදුකම්මඤ්ඤභූතානං රූපානං විකාරතාය ච පරියායතො ගරුථද්ධාකම්මඤ්ඤභාවවිනොදනකිච්චා වුත්තා, න පන සභාවතො සයං අවිජ්ජමානත්තා.

ආචයලක්ඛණො **රූපස්සඋපචයො,** පුබ්බන්තතො රූපානං උම්මුජ්ජාපනරසො, නිය්‍යාතනපච්චුපට්ඨානො, පරිපුණ්ණභාවපච්චුපට්ඨානො වා, උපචිතරූපපදට්ඨානො. පවත්තිලක්ඛණා **රූපස්සසන්තති,** අනුප්පබන්ධනරසා, අනුපච්ඡෙදපච්චුපට්ඨානා, අනුප්පබන්ධකරූපපදට්ඨානා . උභයම්පෙතං ජාතිරූපස්සෙවාධිවචනං. සම්පිණ්ඩිතානං හි චතුසමුට්ඨානිකරූපානං පඨමුප්පත්ති උපචයො නාම, උපරූපරුප්පත්ති සන්තති නාම. තෙනෙව තාසං **පදභාජනීයෙ** ''යො රූපස්ස උපචයො, සා රූපස්ස සන්තතී''ති (ධ. ස. 642) වුත්තං, ආකාරනානත්තතො පන විසුං උද්දිට්ඨා.

රූපපරිපාකලක්ඛණා **රූපස්සජරතා,** උපනයනරසා, සභාවානපගමෙපි නවභාවාපගමපච්චුපට්ඨානා වීහිපුරාණභාවො විය, පරිපච්චමානරූපපදට්ඨානා. ඛණෙ ඛණෙ භිජ්ජමානාපි චෙසා උපාදින්නෙසු ඛණ්ඩදන්තාදිතො, අනුපාදින්නෙසු රුක්ඛලතාදීසු වණ්ණවිකාරාදිතො ච අන්තරන්තරා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යවිකාරත්තා ''පාකටජරා, සවීචිජරා''ති ච වුච්චති, මණිකනකචන්දසූරියාදීසු දුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා, නිරන්තරත්තා ච ''අපාකටජරා, අවීචිජරා''ති වුච්චති. ඊදිසෙසු හි කප්පවිනාසාදිකාලෙ විකාරතො ජරා පඤ්ඤායෙය්‍ය. සබ්බදාපි පන අපඤ්ඤායමානවිකාරත්තා අරූපධම්මෙසු ජරා පටිච්ඡන්නජරා නාම. න ච තත්ථ වණ්ණවිකාරාදයො ජරා තෙසං චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යතො. න හි ජරා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, මනොවිඤ්ඤෙය්‍යා පන හොති. යථා ඔඝෙන පරිභින්නභූමිආදිදස්සනෙන අදිට්ඨොපි ඔඝො සුවිඤ්ඤෙය්‍යො හොති, එවං විකාරදස්සනෙන ජරාති ගහෙතබ්බං.

පරිභෙදලක්ඛණා **රූපස්සඅනිච්චතා,** සංසීදනරසා, ඛයවයපච්චුපට්ඨානා, පරිභිජ්ජමානරූපපදට්ඨානා. න කෙවලඤ්චෙතානි උපචයාදිචතුභි ගහිතානි ජාතිජරාමරණානි රූපධම්මානමෙව , අරූපධම්මානම්පි හොන්තියෙව. එතානි ච ඉමෙසං සත්තානං අරඤ්ඤප්පවෙසකපවිට්ඨපරිපාතකපතිතඝාතකචොරෙහි යථාක්කමං සදිසානීති දට්ඨබ්බානි.

ඔජාලක්ඛණො **කබළීකාරො ආහාරො,** රූපාහරණරසො, උපත්ථම්භනපච්චුපට්ඨානො, කබළං කත්වා ආහරිතබ්බවත්ථුපදට්ඨානො. අයං ලක්ඛණාදිතො විනිච්ඡයො.

සඞ්ගහතො පන සබ්බම්පෙතං රූපං ඛන්ධතො එකවිධං රූපක්ඛන්ධොව හොති, තථා අහෙතුකං සප්පච්චයං සඞ්ඛතං ලොකියං සාසවං සඤ්ඤොජනීයං ඔඝනීයං යොගනීයං නීවරණීයං පරාමට්ඨං සංකිලෙසිකං අනාරම්මණං අප්පහාතබ්බන්තිආදිනා ච එකවිධං, තං පුන භූතොපාදායවසෙන දුවිධං, තථා නිප්ඵන්නානිප්ඵන්නාදිවසෙන ච. තත්ථ පථවීආදීනි චත්තාරි මහාභූතානි **භූතරූපං** නාම, සෙසං **උපාදාරූපං** නාම. පථවීආදයො සත්තරස, කබළීකාරො ආහාරො චෙති අට්ඨාරසවිධම්පි පරමත්ථතො විජ්ජමානත්තා **නිප්ඵන්නරූපං** නාම, ඉතරං **අනිප්ඵන්නරූපං** නාම. චක්ඛාදයො පඤ්ච පසාදා, භාවද්වයං, ජීවිතින්ද්‍රියන්ති අට්ඨවිධම්පි **ඉන්ද්‍රියරූපං** නාම, ඉතරං **අනින්ද්‍රියං**. තානි ඉන්ද්‍රියානි චෙව හදයඤ්චාති නවවිධම්පි **උපාදින්නං,** ඉතරං **අනුපාදින්නං,** පඤ්ච පසාදා, චත්තාරො රූපසද්දගන්ධරසා,

ආපොධාතුවිවජ්ජිතභූතත්තයඤ්චාති ද්වාදසවිධම්පි **ඔළාරිකරූපං, සන්තිකෙරූපං, සප්පටිඝරූපඤ්ච**, සෙසං **සුඛුමරූපං, දූරෙරූපං, අප්පටිඝරූපඤ්ච**. පසාදා, හදයඤ්ච **වත්ථුරූපං**, ඉතරං **අවත්ථුරූපං**. පසාදා, විඤ්ඤත්තිද්වයඤ්ච **ද්වාරරූපං**, ඉතරං **අද්වාරං**. පසාදා **අජ්ඣත්තිකරූපං, ගොචරග්ගාහිකරූපඤ්ච**, ඉතරං **බාහිරං, අගොචරග්ගාහිකරූපඤ්ච**. චත්තාරි භූතරූපානි, රූපගන්ධරසඔජා චාති ඉදං සුද්ධට්ඨකං **අවිනිබ්භොගරූපං** නාම, ඉතරං **විනිබ්භොගරූපං**.

චක්ඛු නචක්ඛූති එවමාදිවසෙන ච දුවිධං හොති. පුන තං සනිදස්සනත්තිකවසෙන තිවිධං හොති. තත්ථ රූපායතනං **සනිදස්සනසප්පටිඝං**, සෙසමොළාරිකරූපං **අනිදස්සනසප්පටිඝං**, සබ්බම්පි සුඛුමරූපං **අනිදස්සනඅප්පටිඝං**. තථා කම්මජාදිත්තිකවසෙන. තත්ථ නවවිධං උපාදින්නරූපං, සුද්ධට්ඨකං, ආකාසො ච **කම්මජං** නාම, විඤ්ඤත්තිද්වයං, ලහුතාදිත්තයඤ්ච සද්දො ච **අකම්මජං** නාම, උපචයාදිචතුබ්බිධං ලක්ඛණරූපං **අජං** නාම. සුද්ධට්ඨකං, ආකාසො, විඤ්ඤත්තිද්වයං, ලහුතාදිත්තයං, සද්දො ච **චිත්තජං** නාම, තදවසෙසං ලක්ඛණරූපවිරහිතං **අචිත්තජං** නාම, ලක්ඛණරූපං **අජං** නාම. සුද්ධට්ඨකං, ආකාසො, ලහුතාදිත්තයඤ්ච **ආහාරජං** නාම, සෙසං ලක්ඛණවජ්ජිතං **අනාහාරජං** නාම, ලක්ඛණං **අජං** නාම. සුද්ධට්ඨකං, ආකාසො, ලහුතාදිත්තයං, සද්දො ච **උතුජං** නාම, සෙසං ලක්ඛණවිරහිතං **අනුතුජං** නාම, ලක්ඛණං **අජං** නාම. ලක්ඛණානි හි ජායමානජීයමානපරිභිජ්ජමානධම්මානං සභාවතාය කුතොචි ජාතිවොහාරං න ලභන්ති හෙසම්පි ජාතිආදිප්පසඞ්ගතො. න හි ''ජාති ජායති, ජරා ජීරති, මරණං මීයතී''ති වොහරිතුං යුත්තං අනවට්ඨානතො. තදවසෙසානං පන ආකාසවිඤ්ඤත්තාදිඅනිප්ඵන්නානං යදිපි පරමත්ථතො අවිජ්ජමානතාය න කුතොචි උප්පත්ති අත්ථි, තථාපි තථා තථා පවත්තරූපං උපාදාය නෙසං විජ්ජමානවොහාරස්සෙව හෙතුසමුප්පන්නවොහාරස්සාපි විරොධාභාවතො සහෙතුකතා වුත්තා. යං පන **පාළියං** ''රූපායතනං…පෙ…. රූපස්ස උපචයො රූපස්ස සන්තති කබළීකාරො ආහාරො. ඉමෙ ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානා''තිආදීසු (ධ. ස. 1202) ජාතියාපි කුතොචි ජාතත්තං වුත්තං, තං රූපජනකපච්චයානං කිච්චානුභාවලක්ඛණෙ දිට්ඨත්තා රූපුප්පත්තික්ඛණෙ විජ්ජමානතං සන්ධාය වුත්තං, ජරාමරණානං පන රූපුප්පත්තික්ඛණෙ අභාවතො න වුත්තං. ''ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න''න්ති (සං. නි. 2.20) ඉදං පන ජරාමරණසීසෙන තථාපවත්තවිඤ්ඤාණනාමරූපාදීනමෙව ගහිතත්තා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යං තං රූපං අජ්ඣත්තිකං, තං උපාදා, යං තං රූපං බාහිරං, තං අත්ථි උපාදා, අත්ථි නො උපාදාති එවමාදිනා නයෙනාපි තිවිධං හොති.

පුන තං සබ්බං දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතවසෙන චතුබ්බිධං හොති. තත්ථ රූපායතනං **දිට්ඨං** නාම, සද්දො **සුතං** නාම, ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බානි පත්වාව ගහෙතබ්බතො **මුතං** නාම, සෙසං මනසා විඤ්ඤාතබ්බතො **විඤ්ඤාතං** නාම. තථා රූපරූපචතුක්කාදිවසෙන චතුබ්බිධං, තත්ථ අට්ඨාරසවිධං නිප්ඵන්නං **රූපරූපං** නාම, ආකාසො **පරිච්ඡෙදරූපං** නාම, විඤ්ඤත්තිද්වයං, ලහුතාදිත්තයඤ්ච **විකාරරූපං** නාම, උපචයාදිචතුබ්බිධං **ලක්ඛණරූපං** නාම. තථා හදයවත්ථු වත්ථු, න ද්වාරං නාම, විඤ්ඤත්තිද්වයං ද්වාරං, න වත්ථු නාම, චක්ඛාදයො පඤ්ච පසාදා වත්ථු චෙව ද්වාරඤ්ච නාම, සෙසං නෙව වත්ථු න ද්වාරං නාමාති එවමාදිනා නයෙන චතුබ්බිධං.

තං පුන එකජාදිවසෙන පඤ්චවිධං. නවවිධං හි උපාදින්නරූපං කම්මෙනෙව, විඤ්ඤත්තිද්වයඤ්ච චිත්තෙනෙව උප්පජ්ජනතො **එකජං** නාම, සද්දො උතුචිත්තෙහි උප්පජ්ජනතො **ද්විජං** නාම, ලහුතාදිත්තයං උතුචිත්තාහාරෙහි උප්පජ්ජනතො **තිජං** නාම, සුද්ධට්ඨකං, ආකාසො ච චතූහිපි උප්පජ්ජනතො **චතුජං** නාම, ලක්ඛණානි **අජං** නාම. එවමාදිනා පඤ්චවිධං හොති.

තං පුන චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායමනඉන්ද්‍රියවිඤ්ඤෙය්‍යාවසෙන ඡබ්බිධං. සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවිඤ්ඤෙය්‍යාවසෙන සත්තවිධං. තදෙව මනොවිඤ්ඤාණධාතුවිඤ්ඤෙය්‍යං භූතොපාදායවසෙන ද්විධා කත්වා අට්ඨවිධං හොති. තත්ථ හි ආපොධාතු මනොවිඤ්ඤාණෙනෙව විඤ්ඤෙය්‍යං භූතරූපං නාම, ඉතරං පසාදසහිතසුඛුමරූපං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යොපාදායරූපං නාම. තදෙව පුන මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යොපාදායරූපං ඉන්ද්‍රියානින්ද්‍රියවසෙන ද්විධා කත්වා නවවිධං හොති. තං පුන පසාදවිසයආපොධාතුභාවහදයජීවිතපරිච්ඡෙදවිකාරලක්ඛණආහාරවසෙන දසවිධං හොති.

තදෙව පුන චක්ඛායතනං සොතායතනං ඝානායතනං ජිව්හායතනං කායායතනං රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං ධම්මායතනන්ති එවං ආයතනතො එකාදසවිධං හොති, තථා ධාතුවසෙන. තත්ථ ආපොධාතුවිවජ්ජිතභූතත්තයං ඵොට්ඨබ්බායතනං ඵොට්ඨබ්බධාතු ''කායවිඤ්ඤෙය්‍යං, කායවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යා''න්ති ච වුච්චති, සුඛුමරූපං ධම්මායතනං ධම්මධාතූති, තදෙව පසාදසහිතං ''මනොවිඤ්ඤෙය්‍යං, මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යා''න්ති ච වුත්තං. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව.

කස්මා පනෙත්ථ ආපොධාතුවිවජ්ජිතානඤ්ඤෙව භූතානං ඵොට්ඨබ්බතා වුත්තා, නනු ආපොධාතුපි සීතවසෙන ඵුසිත්වා වෙදිතබ්බාති? න සීතස්සාපි තෙජොධාතුත්තා. උණ්හමෙව හි සීතන්ති බ්‍යපදිස්සති. කඨිනාකඨිනතං උපාදාය රුක්ඛාදිවිරළච්ඡායා විය, තං වා උපාදාය සන්දච්ඡායාදි, අඤ්ඤථා කස්සෙතං සීතත්තං සභාවං සියා. ''ආපොධාතුයා'' ඉති චෙ. යදි එවං උණ්හොදකාදීසු ආපත්තං න සියා ආපොතෙජානඤ්ච සහපවත්තානං විරුද්ධලක්ඛණත්තා, න ච සා තෙජොසන්නිධානෙ සීතත්තං විහාය තිට්ඨති. න හි සභාවා කෙනචි සහභාවෙන තංසභාවං ජහන්ති අභාවාපත්තිතො, නාපිස්සා සීතභාවං මුඤ්චිත්වා අපරසභාවො අත්ථි, යෙන සභාවො යුජ්ජෙය්‍ය. යදි සියා ''ආපො සීතත්ත''න්ති, භාවද්වයං සියා අඤ්ඤොඤ්ඤවිලක්ඛණසභාවත්තා භාවස්ස, අථාපි න සීතත්තං, ආපොධාතුයා සරූපං සීතගුණො, සො ච උණ්හසන්නිධානෙ විගච්ඡති, ගුණීරූපමෙව තිට්ඨතීති චෙ? තදා තහිං සයං අඵොට්ඨබ්බාව ආපොධාතු, න නියතඵස්සවතීති ච සියා, යො ච සීතඵස්සො ගුණොති සුවුත්තො, සො අම්හෙහි තෙජොධාතුවිසෙසොති.

අයමෙව විසෙසොති චෙ, නනු සීතත්තං, උණ්හත්තඤ්ච අඤ්ඤොඤ්ඤවිරුද්ධං, කථං තෙජොධාතුයා සභාවං සියාති? නායං දොසො එකකලාපෙ තෙසං සම්භවාභාවතො, භින්නකලාපෙසු පන පවත්තියං ආලොකන්ධකාරනීලපීතාදීනං වණ්ණායතනතා විය තෙජොධාතුත්තං න විරුජ්ඣතීති. යදි ආපොධාතුයා න සීතත්තං සරූපං, කිං පනස්සා සරූපන්ති? ද්‍රවතා. යදි එවං ද්‍රවතාපි ඵුසිත්වා ඤාතබ්බතො ඵොට්ඨබ්බං සියාති? න සීතාදිං ඵුසිත්වා මනසාව වණ්ණං දිස්වා ඤාතබ්බතො. අන්ධකාරෙ සයන්තා හි අතිසීතලතාය පත්තාදිං ඵුසිත්වා ''උදකං එත්ථා''ති ආසඞ්කිතා හොන්ති, උදකං වා ඵුසිත්වා සප්පාදිසඤ්ඤිනො, තස්මා අඵොට්ඨබ්බමෙව ආපොධාතු, ඉතරභූතත්තයමෙව ඵොට්ඨබ්බන්ති ගහෙතබ්බං.

කිං පනෙතං භූතත්තයං එකතො ආරම්මණං කත්වා කායවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජිතුං සක්කොති, න සක්කොතීති? න සක්කොති. කස්මා? ආභුජිතවසෙන වා උස්සදවසෙන වා තෙසු එකමෙවාරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජනතො. ආභුජිතවසෙන හි ඔදනථාලියං සිත්ථං ගහෙත්වා ථද්ධමුදුභාවං වීමංසන්තස්ස, උණ්හොදකභාජනෙ වා හත්ථං ඔතාරෙත්වා උණ්හභාවං වීමංසන්තස්ස, උණ්හසමයෙ වා වාතපානං විවරිත්වා වාතෙන සරීරං පහරාපෙන්තස්ස ච තත්ථ තත්ථ කිඤ්චාපි ඉතරං භූතත්තයම්පි අත්ථි, යථාභුජිතං පන තංතංපථවීතෙජොවායොධාතුමෙව යථාක්කමං ආරබ්භ කායවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති. එවං **ආභුජිතවසෙන** ආරම්මණං කරොති නාම. උස්සදවසෙන පන භුඤ්ජනසමයෙ සක්ඛරං ඩංසන්තස්ස, මග්ගෙ වා අග්ගිං අක්කමන්තස්ස, බලවවාතෙන වා කණ්ණසක්ඛලියම්පි පහරන්තස්ස ච තත්ථ තත්ථ කිඤ්චාපි ඉතරභූතත්තයම්පි අත්ථි, යථාඋස්සදං පන තංතංපථවීතෙජොවායොධාතුමෙවාරබ්භ යථාක්කමං කායවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති. අග්ගිම්හි වා නිමුග්ගසකලසරීරස්ස යදිපි එකප්පහාරෙන අග්ගිනා කායො ඝට්ටීයති, යස්මිං යස්මිං පන ඨානෙ කායප්පසාදො උස්සන්නො හොති, යත්ථ යත්ථ වා පන විසයඝට්ටනානිඝංසො බලවා හොති, තත්ථ තත්ථෙව පඨමං කායවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, පච්ඡා ඉතරට්ඨානෙසු. ඛණපරිත්තතාය පන සහසා පරිවත්තිත්වා උප්පජ්ජනවසෙන එකප්පහාරෙන සකලසරීරං ඩය්හමානං විය ඛායති. න හි එකස්මිං ඛණෙ බහූනි විඤ්ඤාණානි උප්පජ්ජන්ති, බ්‍යාපෙත්වා වා එකං. එකෙකස්මිං පන අවිනිබ්භොගෙ කායදසකෙ එකමෙව කායවිඤ්ඤාණං උස්සදවසෙන උප්පජ්ජති, එවං ඉතරවත්ථූසුපි විඤ්ඤාණානං අවිනිබ්භොගෙ පදෙසෙ එකෙකානමෙව උප්පත්ති වෙදිතබ්බා. එවං **උස්සදවසෙන** ආරම්මණං කරොති නාම.

කෙන පන චිත්තස්ස ආරම්මණසඞ්කන්ති හොතීති? අජ්ඣාසයතො, විසයාධිමත්තතො වා. නානාඨානෙසු හි චිත්තපටිමාදීනි පස්සිතුකාමස්ස පඨමං එකට්ඨානෙ දිස්වා තතො ඉතරට්ඨානෙසු ච රූපානි පස්සිතුං සරසෙනාවජ්ජනං උප්පජ්ජති. එවං අජ්ඣාසයතො සඞ්කන්ති හොති. රූපාරම්මණං පන මහන්තම්පි පස්සන්තස්ස සබ්බතූරියනිග්ඝොසෙ උට්ඨිතෙ තං වා සුණන්තස්ස මනුඤ්ඤාමනුඤ්ඤෙ අධිමත්තගන්ධරසඵොට්ඨබ්බෙ ඉන්ද්‍රියෙසු ඝට්ටිතෙ ඉතරිතරෙ චිත්තං සඞ්කමති, එවං විසයාධිමත්තතො සඞ්කන්ති හොතීති අයමෙත්ථ සඞ්ගහතො විනිච්ඡයො. සුඤ්ඤතො, පන අතීතාදිවසෙන පච්චෙකං අනන්තප්පභෙදතො ච විනිච්ඡයො චිත්තවිභත්තියං වුත්තනයානුසාරෙන යථානුරූපං වෙදිතබ්බො.

සමුට්ඨානතො, පනෙත්ථ භවයොනීසු පවත්තික්කමතො ච පකිණ්ණකකථා වෙදිතබ්බා – චතුසමුට්ඨානිකානි හි රූපානි උප්පජ්ජමානානි ද්වීසු භවෙසු චතූසු යොනීසු දසකාදිකලාපවසෙනෙව පටිසන්ධිප්පවත්තීසු යථාසම්භවං සමුප්පජ්ජන්ති. තත්ථ කම්මජෙසු තාව වීසතියා කාමාවචරකුසලාකුසලෙහි කාමලොකෙයෙව සංසෙදජානං, ඔපපාතිකානඤ්ච ඡ වත්ථූනි, භාවද්වයෙ අඤ්ඤතරං, ජීවිතඤ්චාති අට්ඨ රූපානි යථාසම්භවං පටිසන්ධිතො පට්ඨාය පාතුභවන්ති. තානි ච සුද්ධට්ඨකං, ජීවිතඤ්ච ජීවිතනවකං, තදෙව නවකං චක්ඛුනා සහ චක්ඛුදසකං, සොතෙන සොතදසකං, ඝානෙන ඝානදසකං, ජිව්හාය ජිව්හාදසකං, කායෙන කායදසකං, හදයවත්ථුනා වත්ථුදසකං, භාවඤ්ඤතරෙන භාවදසකඤ්චාති නව කලාපා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති. නපුංසකානං පනෙත්ථ භාවදසකං නත්ථි, තථා ජච්චන්ධාදීනං චක්ඛුසොතඝානදසකානි. එවං අණ්ඩජජලාබුජානම්පි, තෙසං පන පටිසන්ධිචිත්තෙන සහ කායවත්ථුභාවදසකානෙව උප්පජ්ජන්ති, තතො පවත්තිකාලෙ ජීවිතනවකචක්ඛුදසකාදීනි යථානුරූපං උප්පජ්ජන්ති. රූපභවෙ පන ඝානදසකාදිත්තයං, භාවදසකද්වයං, උදරග්ගිනවකඤ්ච නත්ථි, සෙසානි පඤ්චහි රූපාවචරකුසලකම්මෙහි පටිසන්ධිතො පභුති උප්පජ්ජන්ති. අසඤ්ඤසඤ්ඤීනං පන පඤ්චමජ්ඣානකුසලෙන ජීවිතනවකමෙව. එවං කාමරූපාවචරකම්මසමුට්ඨිතා නව රූපකලාපා ද්වීසු භවෙසු චතූසු යොනීසු යථාසම්භවං පටිසන්ධිතො පට්ඨාය යාව චුතිචිත්තොපරිසත්තරසමචිත්තස්ස ඨිති, තාව චිත්තස්ස උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගසඞ්ඛාතෙසු තීසු ඛණෙසු නිරන්තරං අජ්ඣත්තසන්තානෙ එව උප්පජ්ජන්ති, තතො පභුති අනුප්පජ්ජිත්වා චුතිචිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣන්ති.

චිත්තජානි පන පඤ්චවොකාරභවෙ ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණආරුප්පවිපාකවජ්ජිතපඤ්චසත්තතිචිත්තෙහි අත්තනො අත්තනො උප්පත්තික්ඛණෙ එව සමුට්ඨාපිතානි පඨමභවඞ්ගමුපාදාය චුතිචිත්තපරියොසානං අජ්ඣත්තසන්තානෙ එව සුද්ධට්ඨකං, තදෙව කායවිඤ්ඤත්තියා සහ කායවිඤ්ඤත්තිනවකං, වචීවිඤ්ඤත්තිසද්දෙහි වචීවිඤ්ඤත්තිදසකං, ලහුතාදිත්තයෙන ලහුතාදෙකාදසකං, කායවිඤ්ඤත්තිලහුතාදීහි ද්වාදසකං, වචීවිඤ්ඤත්තිසද්දලහුතාදීහි තෙරසකඤ්චාති ඡ කලාපා හුත්වා යථායොගං පවත්තන්ති. රූපජනකචිත්තෙසු චෙත්ථ සොමනස්සසහගතකාමාවචරජවනානි ඉරියාපථවිඤ්ඤත්තිහසනසහිතං සබ්බං චිත්තජරූපං සමුට්ඨාපෙන්ති, සෙසකාමාවචරජවනාභිඤ්ඤාවොට්ඨබ්බනානි හසනවජ්ජං, අප්පනාජවනානි ච ඉරියාපථාදිවිරහිතමෙව, යථාපවත්තං පන ඉරියාපථං අවිනස්සමානං උපත්ථම්භෙන්ති. සෙසානි පන රූපාවචරවිපාකමනොධාතුතදාරම්මණානි එකූනවීසති තම්පි න කරොන්ති, සුද්ධට්ඨකං, සද්දනවකං, ලහුතාදෙකාදසකං, සද්දලහුතාදිද්වාදසකඤ්චාති චත්තාරො කලාපෙ උප්පාදෙන්ති, තත්ථාපි සබ්බෙසම්පි පටිසන්ධිචිත්තානි, අරහන්තානං චුතිචිත්තානි, අරූපභවූපපන්නානි ච න කිඤ්චි රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති, ආරුප්පවිපාකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි සබ්බථා න උප්පාදෙන්තීති.

ආහාරජානි පන කාමභවෙ එව අජ්ඣොහටාහාරෙ ඨිතෙන ඨිතිප්පත්තෙන ඔජාසඞ්ඛාතෙන ආහාරෙන සමුට්ඨිතානි අජ්ඣත්තසන්තානෙ එව සුද්ධට්ඨකං, ලහුතාදෙකාදසකඤ්චාති ද්වෙ කලාපා හුත්වා යාවතායුකං පවත්තන්ති, න රූපභූමියං. උතුජානි අජ්ඣත්තිකබාහිරෙන තෙජොධාතුසඞ්ඛාතෙන ඨිතිප්පත්තෙන උතුනා අජ්ඣත්තසන්තානෙ සමුට්ඨිතානි සුද්ධට්ඨකං, සද්දනවකං, ලහුතාදෙකාදසකං, සද්දලහුතාදෙකාදසකං, සද්දලහුතාදිද්වාදසකඤ්චාති චත්තාරො කලාපා හුත්වා යාවතායුකං, බහිද්ධා පන පථවීපබ්බතදෙවබ්‍රහ්මවිමානාදීසු සුද්ධට්ඨකං, සමුද්දඝොසාදිසද්දනවකඤ්චාති ද්වෙ කලාපාව හුත්වා පවත්තන්ති. ආකාසලක්ඛණානි චෙත්ථ සබ්බකලාපෙසු විජ්ජමානානිපි කලාපසඞ්ගහෙ වොහාරාභාවා න ගණීයන්ති. පටිසන්ධික්ඛණෙ චෙත්ථ උතුචිත්තාහාරජානි න හොන්ති, න සබ්බත්ථාපි උප්පත්තික්ඛණෙ ජරාමරණානීති එවං චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස භවයොනීසු, පටිසන්ධිප්පවත්තීසු ච පවත්තික්කමො වෙදිතබ්බො.

අපිච ද්වාචත්තාලීසාය කොට්ඨාසානං වසෙනාපි චෙත්ථ තස්ස අජ්ඣත්තං, මහාභූතාදිවසෙන බහිද්ධා ච පවත්ති එවං වෙදිතබ්බා – අජ්ඣත්තිකා හි කෙසා ලොමා…පෙ…. කරීසං මත්ථලුඞ්ගන්ති ඉමෙ වීසති පථවාධිකකොට්ඨාසා, පිත්තං…පෙ…. මුත්තන්ති ඉමෙ ද්වාදස ආපාධිකකොට්ඨාසා, යෙන ච සන්තප්පති, යෙන ච ජීරති, යෙන ච පරිඩය්හති, යෙන ච අසිතපීතඛායිතසායිතං සම්මාපරිණාමං ගච්ඡතීති ඉමෙ චත්තාරො තෙජාධිකකොට්ඨාසා, උද්ධංගමො අධොගමො කුච්ඡිසයො කොට්ඨාසයො අඞ්ගමඞ්ගානුසාරී අස්සාසපස්සාසො චාති ඉමෙ ඡ වායුඅධිකකොට්ඨාසාති ද්වෙචත්තාලීස කොට්ඨාසා හොන්ති. තෙසු උදරියං කරීසං පුබ්බො මුත්තන්ති ඉමෙ චත්තාරො කොට්ඨාසා උතුජා. එවමෙතෙසු එකෙකං උතුජට්ඨකමෙව හොති, සෙදො අස්සු ඛෙළො සිඞ්ඝාණිකාති ඉමෙ චත්තාරො උතුචිත්තජා, තෙසු එකෙකස්මිං ද්වෙ ද්වෙ අට්ඨකා හොන්ති. අසිතාදිපරිපාචකො තෙජො කම්මජොව, තත්ථ ජීවිතනවකමෙව. අස්සාසපස්සාසො පන චිත්තජොව, තත්ථ චිත්තජසද්දනවකමෙව. ඉමෙ දස කොට්ඨාසෙ ඨපෙත්වා සෙසා ද්වත්තිංස චතුජා.

තත්ථ අට්ඨසු තෙජොවායොකොට්ඨාසෙසු එකෙකස්මිං ජීවිතනවකඤ්චෙව තීණි ච උතුචිත්තාහාරජට්ඨකානි හොන්ති, වායොකොට්ඨාසෙසු චෙත්ථ උතුචිත්තජසද්දනවකම්පි හොති, සෙසෙසු චතුවීසතියා කොට්ඨාසෙසු කෙසලොමනඛදන්තානං මංසවිනිමුත්තට්ඨානං ඨපෙත්වා සබ්බත්ථ ද්වෙ කායභාවදසකානි, තීණි ච අට්ඨකානි, මංසමුත්තෙසු පන කෙසාදීසු උතුජට්ඨකමෙව හොති. තානි ච යථාවුත්තදසකනවකට්ඨකානි සකලසරීරබ්‍යාපීසු තචමංසරුහිරාදීසු, අබ්‍යාපීසු ච කෙසාදීසු කොට්ඨාසෙසු අවිනිබ්භොගෙ එකස්මිං අණුපදෙසෙ හොන්තීති පච්චෙකං අනන්තාපරිමාණා, අනන්තධාතුපච්චයත්තා තෙසං සරීරස්මිං හි පරමාණුභෙදසඤ්චුණ්ණානි අනන්තානි චත්තාරි මහාභූතානි චෙව සඋපාදාරූපානි ච අඤ්ඤොඤ්ඤපච්චයභූතානි අජ්ඣත්තං ද්වාචත්තාලීසකොට්ඨාසසරීරාරොහපරිණාහසණ්ඨානාදිනා, බහිද්ධා ච පථවීපබ්බතාදිනා ච ආකාරෙන යථාපච්චයං සමුප්පන්නානි. මායාකාරාදයො විය න බාලජනප්පබොධකානි හොන්ති.

පථවීධාතු චෙත්ථ සුඛුමසඤ්චුණ්ණා රජභූතා එව ආපොධාතුයා සඞ්ගහිතා, තෙජොධාතුයා අනුපාලිතා, වායොධාතුයා විත්ථම්භිතා, වණ්ණාදීහි පරිවාරිතා න විකිරියමානා අජ්ඣත්තං ඉත්ථිපුරිසමිගපක්ඛිදෙවබ්‍රහ්මාදිසරීරභාවං, බහිද්ධා ච පථවීපබ්බතරුක්ඛදෙවබ්‍රහ්මලොකචන්දසූරියනක්ඛත්තමණිකනකාදිභාවඤ්ච උපගච්ඡති, යූසගතා බන්ධනභූතා පනෙත්ථ ආපොධාතු පථවීපතිට්ඨිතා. අවසෙසානුපාලනවිත්ථම්භනපරිපාචනපරිවාරිතා න පග්ඝරති, අපග්ඝරමානා පීණිතභාවං දස්සෙති, උසුමත්තගතා තෙජොධාතු සෙසධාතුපතිට්ඨානසඞ්ගහවිත්ථම්භනපරිවාරිතා ඉමං කායං පරිපාචෙති, වණ්ණසම්පත්තිඤ්චස්ස අපූතිභාවඤ්ච සාධෙති, වායොධාතු විත්ථම්භනසමුදීරණසභාවා සෙසධාතුපතිට්ඨානසඞ්ගහානුපාලනපරිවාරිතා විත්ථම්භෙති චාලෙති, සරීරවිමානාදීනං ගමනාදිපදවීතිහරණාදීනං ඨිතිඤ්ච සම්පාදෙති. චතස්සොපි චෙතා සම්භූය පථවීඅධිකතාය කෙසාදිභාවං, පථවීපබ්බතාදිභාවඤ්ච, ආපාධිකතාය පිත්තාදිභාවං, සමුද්දජලාදිභාවඤ්ච, වායුඅධිකතාය උද්ධඞ්ගමවාතාදිභාවං, පථවීසන්ධාරකවාතාදිභාවඤ්ච, තෙජාධිකතාය පරිපාචකග්ගිආදිභාවං, නරකග්ගිආදිභාවඤ්ච සාධෙන්ති, යාසං පකොපෙන රොගජරාමරණඤ්චෙව කප්පවිනාසාදයො ච හොන්ති. එවමෙතාසං චුණ්ණවිචුණ්ණානං ධාතූනං සඤ්චයත්තා පච්චෙකං අනන්තාපරිමාණා කලාපා එව අජ්ඣත්තිකකොට්ඨාසා හොන්ති, තථා බාහිරානි රූපානි. තානි ච තෙන තෙන පච්චයෙන තථාතථාකාරෙන සමුදිතාව උප්පජ්ජන්ති චෙව උප්පජ්ජිස්සන්ති ච.

යදි පඨමං ධාතුයො අණුරූපෙන ඨත්වා පච්ඡා සංයුජ්ජන්ති, තථා ඨානෙ විනියොගාභාවතො අපරෙනාපි පරියායෙන චෙත්ථ කම්මජං කම්මපච්චයං කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං, ආහාරජං ආහාරපච්චයං ආහාරපච්චයඋතුසමුට්ඨානං, උතුජං උතුපච්චයං උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං, චිත්තජං චිත්තපච්චයං චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානන්ති එවං සමුට්ඨානභෙදො වෙදිතබ්බො. තත්ථ උපාදින්නරූපං **කම්මජං** නාම, මංසමුත්තකෙසලොමදන්තසිඞ්ඝාණිකාදි **කම්මපච්චයං** නාම, සම්පත්තිකරමහාමෙඝපථවීපබ්බතාදි, චක්කරතනදෙවවිමානාදි ච **කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං** නාම. ආහාරතො සමුට්ඨිතං සුද්ධට්ඨකං **ආහාරජං** නාම, කබළීකාරො ආහාරො ආහාරජස්ස ජනකො හුත්වා කම්මජස්ස අනුපාලකො හොතීති තදනුපාලිතං කම්මජරූපං **ආහාරපච්චයං** නාම, විසභාගාහාරං සෙවිත්වා ආතපෙ ගච්ඡන්තස්ස කාළකුට්ඨාදීනි උප්පජ්ජන්ති, ඉදං **ආහාරපච්චයඋතුසමුට්ඨානං** නාම. කම්මජඋතුතො සමුට්ඨිතං සුද්ධට්ඨකං **උතුජං** නාම, තස්මිං උතු අඤ්ඤං අට්ඨකං සමුට්ඨාපෙති, ඉදං **උතුපච්චයං** නාම, තස්මිම්පි උතු අඤ්ඤං අට්ඨකං සමුට්ඨාපෙති, ඉදං **උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං** නාම. එවං උපාදින්නකෙ තිස්සො එව සන්තතියො ඝට්ටෙතුං සක්කොන්ති, අනුපාදින්නකෙ පන වලාහකො **උතුජං** නාම, වුට්ඨිධාරා **උතුපච්චයං** නාම, දෙවෙ පන වුට්ඨෙ පථවී ගන්ධං මුඤ්චති, බීජානි විරූහන්තීති එවං යං අනන්තං සන්තතිවසෙන පවත්තං, එතං **උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං** නාම. චිත්තතො සමුට්ඨිතං සුද්ධට්ඨකාදි **චිත්තජං** නාම, චිත්තෙන පච්ඡාජාතපච්චයභාවෙන උපත්ථම්භිතො කායො **චිත්තපච්චයං** නාම, අභිඤ්ඤාචිත්තෙන බහිද්ධා සමුට්ඨාපිතහත්ථිඅස්සාදිකං **චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානං** නාම. පකිණ්ණකකථා.

රූපාබ්‍යාකතං නිට්ඨිතං.

නිබ්බානාබ්‍යාකතවණ්ණනා

නිබ්බානාබ්‍යාකතං පන භූමිතො ලොකුත්තරමෙව, ධම්මතොපි ච එකමෙව, භෙදො නත්ථි, ලක්ඛණාදිතො පන සන්තිලක්ඛණං නිබ්බානං, නිවත්තිලක්ඛණං, අසඞ්ඛතලක්ඛණං වා, අච්චුතිරසං , අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං, අසඞ්ඛතතාය පනස්ස කාරකහෙතුවිරහතො පදට්ඨානං නත්ථි, ඤාපකහෙතුවසෙන පනෙතං ‘‘දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදා’’තිආදිවචනතො (විභ. 206) ‘‘අරියමග්ගපදට්ඨාන’’න්ති වත්තුං වට්ටති. සඞ්ගහතො පන භෙදාභාවා ඛන්ධෙසු සඞ්ගහං න ගච්ඡති, ආයතනාදීසු ධම්මායතනධම්මධාතූසු සඞ්ගහං ගච්ඡති. සුඤ්ඤතො පන අත්තසුඤ්ඤං, සලක්ඛණධාරණතො අනත්තකං ධම්මමත්තං, අසඞ්ඛතතාය වා අච්චන්තතත්තා ච අනිච්චතාසුඤ්ඤං, දුක්ඛතාසුඤ්ඤං, රාගාදිසුඤ්ඤං, නිමිත්තසුඤ්ඤන්ති පවත්තං සුඤ්ඤන්ති ගහෙතබ්බං.

භෙදතො පන සන්තිලක්ඛණාදිසභාවතො එකවිධම්පි කාරණපරියායතො සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු, අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතු චෙති දුවිධං හොති. සරසවසෙන පන පරිකප්පිතාකාරභෙදතො සුඤ්ඤතං අනිමිත්තං අප්පණිහිතන්ති තිවිධං හොති. සඞ්ඛතධම්මභෙදමුපාදාය පටික්ඛිපිතබ්බාකාරතො න චිත්තං, න චෙතසිකං, න රූපං, න අතීතං, න අනාගතං, න පච්චුප්පන්නං, න මග්ගො, න ඵලන්තිආදිනා අනන්තප්පකාරං හොති.

නිබ්බානාබ්‍යාකතං නිට්ඨිතං.

එවං ඉමස්මිං කුසලත්තිකෙ අවුත්තො සභාවධම්මො නාම නත්ථි. අසභාවධම්මෙසු පනෙත්ථ කිඤ්චාපි රූපධම්මානං පරිච්ඡෙදාකාසලක්ඛණානි එව වුත්තානි, කසිණාදිපටිභාගනිමිත්තානි පන කසිණුග්ඝාටිමාකාසො, විඤ්ඤාණාභාවො, නිරොධසමාපත්ති, තිස්සො නාමපුග්ගලඋපාදාපඤ්ඤත්තියො, අරූපධම්මානං අනිච්චතාදිලක්ඛණාදයො ච න වුත්තා, තථාපි තෙසම්පි සභාවධම්මබ්‍යතිරෙකාභාවතො ගහණං හොති, තස්මා අයං තිකො නිප්පදෙසත්තිකොති වෙදිතබ්බො . යථා චෙත්ථ, එවං ඉතො පරෙසුපි තිකදුකෙසු පඤ්ඤත්තිග්ගහණාභාවෙපි නිරවසෙසපරමත්ථග්ගහණෙනෙව නිප්පදෙසතා, විපරියායතො සප්පදෙසතා ච වෙදිතබ්බා. යත්ථ පන සම්මුතිග්ගහණං අත්ථි, තත්ථ වක්ඛාම.

රූපනිබ්බානකණ්ඩො නිට්ඨිතො.

ඉති මොහවිච්ඡෙදනියා

අභිධම්මමාතිකත්ථසංවණ්ණනාය

කුසලත්තිකසංවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනාත්තිකාදිවණ්ණනා

ඉදානි කුසලත්තිකානන්තරං වෙදනාත්තිකාදීනං අත්ථවණ්ණනා අනුප්පත්තා, යස්මා පන ය්වායං කුසලත්තිකස්ස –

‘‘අත්ථතො භූමිභෙදා ච, පච්චෙකං සම්පයොගතො;
උද්දෙසතො ච ධම්මානං, ලක්ඛණාදිවිභාගතො’’ති. –

ආදිනා මාතිකං නික්ඛිපිත්වා ‘‘කුසලා තාව ධම්මා භූමිතො චතුබ්බිධා හොන්ති කාමාවචරා…පෙ…. ලොකුත්තරා’’තිඑවමාදිනා විනිච්ඡයනයො වුත්තො, සො එව සෙසත්තිකදුකානම්පි යථායොගං හොති. යථා හි එත්ථ, එවං ‘‘සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා තාව ධම්මා භූමිතො තිවිධා හොන්ති කාමාවචරා රූපාවචරා ලොකුත්තරා’’තිආදිනා අනුක්කමෙන සබ්බත්තිකදුකානම්පි පණ්ඩිතෙහි සක්කා විනිච්ඡයනයං සල්ලක්ඛෙතුං, තස්මා තං විත්ථාරනයං වජ්ජෙත්වා නික්ඛෙපකණ්ඩෙ, අත්ථුද්ධාරකණ්ඩෙ ච වුත්තානුසාරතො නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙන වෙදනාත්තිකාදීනං තිකදුකානං –

පදත්ථා තංසරූපා ච, නවත්තබ්බවිභාගතො;
විනිච්ඡයො විජානීයො, තත්ථ තත්ථ යථාරහං.

තත්ථ වෙදනාත්තිකෙ පදත්ථතො තාව ‘‘සුඛාය වෙදනායා’’තිආදීසු සුඛ-සද්දො සුඛවෙදනාසුඛමූලසුඛාරම්මණසුඛහෙතුසුඛපච්චයට්ඨානඅබ්‍යාබජ්ඣනිබ්බානාදීසු දිස්සති. අයං හි ‘‘සුඛස්ස ච පහානා’’තිආදීසු (දී. නි. 1.232; ධ. ස. 165; විභ. 594) සුඛවෙදනාය දිස්සති. ‘‘සුඛො බුද්ධානමුප්පාදො’’තිආදීසු (ධ. ප. 194) සුඛමූලෙ. ‘‘යස්මා ච ඛො, මහාලි, රූපං සුඛං සුඛානුපතිතං සුඛාවක්කන්ත’’න්තිආදීසු (සං. නි. 3.60) සුඛාරම්මණෙ. ‘‘සුඛස්සෙතං, භික්ඛවෙ, අධිවචනං, යදිදං පුඤ්ඤානී’’තිආදීසු (අ. නි. 7.62; ඉතිවු. 22) සුඛහෙතුම්හි. ‘‘යාවඤ්චිදං, භික්ඛවෙ, න සුකරං අක්ඛානෙන පාපුණිතුං, යාව සුඛා සග්ගා (ම. නි. 3.255). න තෙ සුඛං පජානන්ති, යෙ න පස්සන්ති නන්දන’’න්ති (සං. නි. 1.11) ආදීසු සුඛපච්චයට්ඨානෙ. ‘‘දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරා එතෙ ධම්මා’’තිආදීසු (ම. නි. 1.82) අබ්‍යාබජ්ඣෙ. ‘‘නිබ්බානං පරමං සුඛ’’න්තිආදීසු (ධ. ප. 203-204; ම. නි. 215, 217) නිබ්බානෙ. ඉධ පනායං සුඛවෙදනායමෙව දට්ඨබ්බො.

වෙදනා-සද්දො ‘‘විදිතා වෙදනා උප්පජ්ජන්තී’’තිආදීසු (ම. නි. 3.208) වෙදයිතස්මිං යෙව වත්තති. දුක්ඛ-සද්දො දුක්ඛවෙදනාදුක්ඛවත්ථුදුක්ඛාරම්මණදුක්ඛපච්චයදුක්ඛපච්චයට්ඨානාදීසු දිස්සති. අයං හි ‘‘දුක්ඛස්ස ච පහානා’’තිආදීසු (දී. නි. 1.232; ධ. ස. 165; විභ. 594) දුක්ඛවෙදනායං දිස්සති. ‘‘ජාතිපි දුක්ඛා’’තිආදීසු (දී. නි. 2.387; විභ. 190) දුක්ඛවත්ථුස්මිං. ‘‘යස්මා ච ඛො, මහාලි, රූපං දුක්ඛං දුක්ඛානුපතිතං දුක්ඛාවක්කන්ත’’න්තිආදීසු (සං. නි. 3.60) දුක්ඛාරම්මණෙ. ‘‘දුක්ඛො පාපස්ස උච්චයො’’තිආදීසු (ධ. ප. 117) දුක්ඛපච්චයෙ. ‘‘යාවඤ්චිදං, භික්ඛවෙ, න සුකරං අක්ඛානෙන පාපුණිතුං, යාව දුක්ඛා නිරයා’’තිආදීසු (ම. නි. 3.250) දුක්ඛපච්චයට්ඨානෙ. ඉධ පනායං දුක්ඛවෙදනායමෙව දට්ඨබ්බො.

වචනත්ථො පනෙත්ථ – සුඛයති සත්තං, සුට්ඨු වා ඛාදති, ඛනති ච කායචිත්තාබාධන්ති **සුඛා,** කායිකචෙතසිකානං සුඛසොමනස්සානමෙතං අධිවචනං. දුක්ඛයතීති **දුක්ඛා,** කායිකචෙතසිකානං දුක්ඛදොමනස්සානමෙතං අධිවචනං. න දුක්ඛා න සුඛාති **අදුක්ඛමසුඛා,** උපෙක්ඛායෙතං අධිවචනං. ම-කාරො පදසන්ධිකරො. එවං තීහි පදෙහි පඤ්චවිධාපි වෙදනා ගහිතා. සබ්බාපි ආරම්මණරසං වෙදියන්ති අනුභවන්තීති **වෙදනා.** යො පනායං තීසුපි පදෙසු සම්පයුත්ත-සද්දො, තස්සත්ථො – සමං පකාරෙහි යුත්තාති **සම්පයුත්තා,** කතරෙහි පකාරෙහීති? ‘‘අත්ථි කෙචි ධම්මා කෙහිචි ධම්මෙහි සහගතා සහජාතා සංසට්ඨා එකුප්පාදා එකනිරොධා එකවත්ථුකා එකාරම්මණා’’ති (කථා. 473) එවං වුත්තෙහි ඉමෙහි එකුප්පාදතාදීහි චතූහි පකාරෙහි. උක්කට්ඨනිද්දෙසො චෙස. ආරුප්පෙ හි විනාපි එකවත්ථුකභාවං සම්පයොගො ලබ්භතීති. සෙසං වුත්තත්ථමෙව. අයං තාවෙත්ථ **පදත්ථතො** විනිච්ඡයො.

තංසරූපාති තස්ස පදත්ථස්ස සරූපමත්තදස්සනතො. තත්ථ සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, සොමනස්සසහගතානි අට්ඨාරස කාමාවචරචිත්තානි, පඨමදුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානිකානි චතුචත්තාලීස රූපාවචරලොකුත්තරචිත්තානි චාති තෙසට්ඨි චිත්තානි සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා නාම . තථා දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, ද්වෙ දොමනස්සසහගතානි චාති තීණි චිත්තානි දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා නාම. සෙසානි උපෙක්ඛාසහගතානි පඤ්චපඤ්ඤාස චිත්තානි අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා නාම. යථා ච චිත්තානං සුඛාදිසම්පයොගො, එවං තංචිත්තසම්පයුත්තානං චෙතසිකානම්පි. න කෙවලඤ්ච එත්ථෙව, ඉතො පරෙසුපි තිකදුකෙසු චිත්තවසෙනෙව තංසම්පයුත්තචෙතසිකානම්පි සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො . යත්ථ පන විසෙසො හොති, තත්ථ වක්ඛාම. ඉධ පන චෙතසිකෙසු සප්පීතිකානි වෙදනාවජ්ජිතානි ඡ චෙතසිකානි එව පඤ්චහිපි වෙදනාහි සම්පයුත්තානි, ඉතරානි පන කායිකසුඛදුක්ඛවජ්ජිතාහි තීහෙව. තෙසු ච පීතිවජ්ජිතා පඤ්ච යථායොගිකා චෙව මොහො අහිරිකං අනොත්තප්පං උද්ධච්චං ථීනං මිද්ධඤ්චාති ඉමෙ එකාදස යථායොගං තීහිපි. තත්ථාපි විතක්කවිචාරා මහග්ගතලොකුත්තරභූතාය සුඛාය එව, පීති පන සබ්බත්ථ සුඛාය එව, දොසඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්චානි දුක්ඛාය එව, විචිකිච්ඡා උපෙක්ඛාය එව, සෙසානි අට්ඨවීසතිසොමනස්සුපෙක්ඛාහි එව වෙදනාහි සම්පයුත්තානි, තත්ථාපි කරුණාමුදිතා මහග්ගතභූතාය සුඛාය එවාති අයං විසෙසො. සෙසං චිත්තසම්පයොගසදිසං. අයං සරූපතො විනිච්ඡයො.

නවත්තබ්බවිභාගතොති ඉමස්මිං තිකෙ සබ්බා වෙදනා සබ්බං රූපං නිබ්බානං සම්මුතියොති ඉමෙ ධම්මා ‘‘සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා’’ති වා ‘‘දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා’’ති වා ‘‘අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා’’ති වා න වත්තබ්බා. න හි වෙදනා වෙදනාය සම්පයුත්තා හොති රූපාදයො වා, තස්මා ඉමෙ ඉමස්මිං තිකෙ න ලබ්භන්ති. අයඤ්ච සප්පදෙසත්තිකො හොති. යථා චෙත්ථ, එවං ඉතො පරෙසුපි තිකදුකෙසු නවත්තබ්බයොජනා. යං යස්මිඤ්ච න වුත්තං අත්ථි, තස්ස සප්පදෙසතා වෙදිතබ්බා. ඉතො පරං පන යත්ථ අසඞ්ගහිතා ධම්මා හොන්ති, තත්ථ තෙසං විභාගං දස්සෙත්වා ‘‘ඉමෙ නවත්තබ්බා’’ති එත්තකමෙව වක්ඛාම, තෙනස්ස සප්පදෙසතාපි ඤාතබ්බා. යත්ථ පන අසඞ්ගහිතා නත්ථි, තං නිප්පදෙසන්ති වක්ඛාම. තෙන තත්ථ නවත්තබ්බාභාවොපි විඤ්ඤාතබ්බො. සබ්බත්ථ පන මාතිකං අනුද්ධරිත්වාව පදත්ථං, තංසරූපවිභාගඤ්ච වක්ඛාම. අයං නවත්තබ්බවිභාගතො විනිච්ඡයො.

වෙදනාත්තිකං නිට්ඨිතං.

විපාකත්තිකෙ අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨානං කුසලාකුසලානං පාකාති **විපාකා,** විපක්කභාවමාපන්නානං අරූපධම්මානමෙතං අධිවචනං. කිඤ්චාපි අරූපධම්මා විය රූපධම්මාපි කම්මසමුට්ඨානා අත්ථි, අනාරම්මණත්තා පන තෙ කම්මසරික්ඛකා න හොන්තීති සාරම්මණා අරූපධම්මාව කම්මසරික්ඛත්තා විපාකාති වුත්තා බීජසරික්ඛකං ඵලං විය. යථා හි සාලිබීජතො නික්ඛන්තසීසමෙව සාලිඵලන්ති වුච්චති, න අඞ්කුරාදීනි, තානි පන ‘‘සාලිජාතානි, සාලිනිබ්බත්තානි වා’’ති වුච්චන්ති, එවං කම්මසදිසා අරූපධම්මාව ‘‘විපාකා’’ති වුච්චන්ති, රූපධම්මා පන කම්මජා ‘‘උපාදින්නා’’ති වුච්චන්ති. **විපාකධම්මධම්මාති** විපාකසභාවා ධම්මා. යථා හි ජාතිජරාසභාවා සත්තා ‘‘ජාතිධම්මා ජරාධම්මා’’ති වුච්චන්ති, එවං විපාකජනකට්ඨෙන විපාකසභාවා විපාකපකතිකා ධම්මාති අත්ථො. තතියපදං උභයසභාවපටික්ඛෙපවසෙන වුත්තං, අයං පදත්ථො.

තත්ථ චතූසු භූමීසු ඡත්තිංස විපාකචිත්තානි විපාකා නාම, තථා එකවීසති කුසලානි, ද්වාදස අකුසලානි චාති තෙත්තිංස විපාකධම්මධම්මා නාම, තීසු භූමීසු වීසති කිරියචිත්තානි, සබ්බඤ්ච රූපං, නිබ්බානඤ්චාති ඉමෙ නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා නාම. චෙතසිකෙසු පන චුද්දස අකුසලා විපාකධම්මධම්මා එව, විරතියො සියා විපාකා, සියා විපාකධම්මධම්මා, තදවසෙසා පන සියා විපාකා, සියා විපාකධම්මධම්මා, සියා නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මාති චිත්තං විය තිවිධා හොන්තීති අයං විසෙසො, සෙසං චිත්තසමං, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකන්ති වෙදිතබ්බං.

විපාකත්තිකං නිට්ඨිතං.

ආරම්මණකරණවසෙන තණ්හාදිට්ඨීහි උපෙතෙන කම්මුනා ආදින්නා ඵලභාවෙන ගහිතාති උපාදින්නා, ආරම්මණභාවං උපගන්ත්වා උපාදානසම්බන්ධෙන උපාදානානං හිතාති උපාදානියා, උපාදානස්ස ආරම්මණපච්චයභූතානමෙතං අධිවචනං. උපාදින්නා ච තෙ උපාදානියා චාති **උපාදින්නුපාදානියා,** සාසවකම්මනිබ්බත්තානං රූපාරූපධම්මානමෙතං අධිවචනං. ඉමිනා නයෙන සෙසපදද්වයෙපි පටිසෙධසහිතො අත්ථො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ ද්වත්තිංස ලොකියවිපාකචිත්තානි, නව කම්මජකලාපා ච උපාදින්නුපාදානියා නාම. අවසෙසලොකියචිත්තානි චෙව අකම්මජරූපකලාපා ච අනුපාදින්නුපාදානියා නාම. ලොකුත්තරචිත්තනිබ්බානානි අනුපාදින්නඅනුපාදානියා නාම. කිඤ්චාපි ඛීණාසවානං උපාදානක්ඛන්ධා ‘‘අම්හාකං මාතුලත්ථෙරො’’තිආදිනා වදන්තානං පරෙසං උපාදානස්ස ආරම්මණපච්චයා හොන්ති, මග්ගඵලනිබ්බානානි පන දිවසං සන්තත්තඅයොගුළො විය මක්ඛිකාහි තෙජුස්සදත්තා උපාදානෙහි අනුපාදින්නානෙව. අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකෙසුපි එසෙව නයො. චෙතසිකෙසු පන කුසලා අනුපාදින්නුපාදානියා එව, කරුණාමුදිතා සියා උපාදින්නුපාදානියා, සියා අනුපාදින්නුපාදානියා විරතියො පන සියා අනුපාදින්නුපාදානියා, සියා අනුපාදින්නඅනුපාදානියා, සෙසා චිත්තං විය තිවිධා හොන්ති, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකන්ති වෙදිතබ්බං. උපාදින්නුපාදානියත්තිකං.

සංකිලෙසෙතීති සංකිලෙසො, විබාධති උපතාපෙතීති අත්ථො. සංකිලෙසෙන සම්පයුත්තා සංකිලිට්ඨා, සංකිලෙසසහගතාති අත්ථො. අත්තානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තනෙන සංකිලෙසං අරහන්ති, සංකිලෙසෙ වා නියුත්තා තස්ස ආරම්මණභාවං අනතික්කමනතොති සංකිලෙසිකා, සංකිලෙසස්ස ආරම්මණපච්චයභූතානමෙතං අධිවචනං. සංකිලිට්ඨා ච තෙ සංකිලෙසිකා චාති **සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා**. සෙසපදද්වයං පුරිමත්තිකෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

තත්ථ ද්වාදස අකුසලචිත්තුප්පාදා සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා නාම. සෙසලොකියචිත්තානි චෙව සබ්බං රූපඤ්ච අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා නාම. ලොකුත්තරචිත්තානි, නිබ්බානඤ්ච අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකා නාම. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකාව, කරුණාමුදිතා අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකාව, සෙසකුසලාබ්‍යාකතා සියා සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා, සියා අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකා, සියා අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකාති තිධාපි හොන්ති, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකං. සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකත්තිකං.

සම්පයොගවසෙන වත්තමානෙන සහ විතක්කෙන සවිතක්කා, තථා සහ විචාරෙන සවිචාරා, සවිතක්කා ච තෙ සවිචාරා චාති **සවිතක්කසවිචාරා.** උභයරහිතා **අවිතක්කඅවිචාරා**. විතක්කවිචාරෙසු විචාරොව මත්තා පමාණමෙතෙසන්ති විචාරමත්තා, විචාරතො උත්තරිං විතක්කෙන සද්ධිං සම්පයොගං න ගච්ඡන්තීති අත්ථො. අවිතක්කා ච තෙ විචාරමත්තා චාති **අවිතක්කවිචාරමත්තා.**

තත්ථ ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරචිත්තානි චෙව එකාදස මහග්ගතලොකුත්තරපඨමජ්ඣානිකචිත්තානි ච තංසම්පයුත්තෙසු විතක්කවිචාරෙ ඨපෙත්වා සෙසා ච සවිතක්කසවිචාරා නාම. තෙසු විතක්කො එකාදස දුතියජ්ඣානිකමහග්ගතලොකුත්තරානි ච තංසම්පයුත්තෙසු විචාරං ඨපෙත්වා සෙසා ච අවිතක්කවිචාරමත්තා නාම. දුතියජ්ඣානිකෙසු විචාරො, සෙසා පඤ්චචත්තාලීස මහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානි, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි, තංසම්පයුත්තා ච සබ්බඤ්ච රූපං, නිබ්බානඤ්ච අවිතක්කඅවිචාරා නාම. අපිච කුසලචෙතසිකා සවිතක්කසවිචාරාව, විතක්කො අවිතක්කවිචාරමත්තොව, විචාරො පන දුතියජ්ඣානිකෙසු සියා අවිතක්කඅවිචාරො, සවිතක්කචිත්තෙසු සියා න වත්තබ්බො, අවසෙසා පන සබ්බෙ චෙතසිකා ධම්මා තිධාපි හොන්ති. ඉමස්මිං පන තිකෙ විතක්කසහජාතො විචාරොව න වත්තබ්බො. විතක්කත්තිකං.

පීතියා සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතාති **පීතිසහගතා,** පීතිසම්පයුත්තාති අත්ථො. සෙසපදද්වයෙපි එසෙව නයො. **උපෙක්ඛාති** චෙත්ථ අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා වුත්තා. සා හි සුඛදුක්ඛාකාරප්පවත්තිං උපෙක්ඛති මජ්ඣත්තාකාරසණ්ඨිතත්තා තෙනාකාරෙන පවත්තතීති උපෙක්ඛා. ඉති වෙදනාත්තිකතො පදද්වයමෙව ගහෙත්වා නිප්පීතිකසුඛස්ස සප්පීතිකසුඛතො විසෙසදස්සනවසෙන අයං තිකො වුත්තො.

තත්ථ පීති පඤ්චවිධා ඛුද්දිකා ඛණිකා ඔක්කන්තිකා උබ්බෙගා ඵරණාති. තත්ථ **ඛුද්දිකා** පීති සරීරෙ ලොමහංසනමත්තමෙව කාතුං සක්කොති. **ඛණිකා** පීති ඛණෙ ඛණෙ විජ්ජුප්පාදසදිසා හොති. **ඔක්කන්තිකා** පීති සමුද්දතීරං වීචි විය කායං ඔක්කමිත්වා ඔක්කමිත්වා භිජ්ජති. **උබ්බෙගා** පීති බලවතී හොති කායං උද්ධග්ගං කත්වා ආකාසෙ ලඞ්ඝාපනප්පමාණප්පත්තා. **ඵරණාය** පීතියා පන උප්පන්නාය සකලසරීරං ධමිත්වා පූරිතවත්ථි විය, මහතා උදකොඝෙන පක්ඛන්දපබ්බතකුච්ඡි විය ච අනුපරිප්ඵුටං හොති. තත්ථ ඵරණා රූපාවචරලොකුත්තරාව, සෙසා කාමාවචරාව.

සුඛං පන කායිකං, චෙතසිකඤ්චෙති දුවිධං හොති. සතිපි ච නෙසං කත්ථචි අවිප්පයොගෙ ඉට්ඨාරම්මණපටිලාභතුට්ඨි පීති, පටිලද්ධරසානුභවනං සුඛං. යත්ථ පීති, තත්ථ සුඛං. යත්ථ සුඛං, තත්ථ න නියමතො පීති. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසඞ්ගහිතා පීති, වෙදනාක්ඛන්ධසඞ්ගහිතං සුඛං. කන්තාරඛින්නස්ස වනන්තොදකදස්සනසවනෙසු විය පීති, වනච්ඡායාපවෙසනඋදකපරිභොගෙසු විය සුඛං. තස්මිං තස්මිං සමයෙ පාකටභාවතො චෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ සුඛසහගතා, උපෙක්ඛාසහගතා ච වෙදනාත්තිකෙ වුත්තාව, සුඛසහගතං පන කායවිඤ්ඤාණං, මහග්ගතලොකුත්තරචතුත්ථජ්ඣානිකචිත්තෙ ච වජ්ජෙත්වා සෙසා පීතිසහගතා නාම, තත්ථ පීති න පීතිසහගතා, සුඛසහගතාව හොති , සුඛං පන පීතිසහගතං නාම සියා න පීතිසුඛසහගතා. ඉමස්මිං තිකෙ ද්වෙ දොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදා, දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, රූපං, නිබ්බානඤ්ච නවත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන පීති සුඛසහගතාව, විචිකිච්ඡා උපෙක්ඛාසහගතාව, ලොභදිට්ඨිමානා, පඤ්චවීසති කුසලාබ්‍යාකතා ච තිධාපි හොන්ති, චෙතසිකසුඛං සියා පීතිසහගතං, පඨමදුතියතතියජ්ඣානිකෙසු චතුත්ථජ්ඣානිකෙසු සියා නවත්තබ්බං, කායිකං පන සුඛං දුක්ඛං දොමනස්සං සබ්බා ච උපෙක්ඛා දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්ච නවත්තබ්බාව, සෙසා සත්තරස ධම්මා සියා තිධාපි හොන්ති නවත්තබ්බාපි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. පීතිත්තිකං.

දස්සනෙනාති සොතාපත්තිමග්ගෙන. සො හි පඨමං නිබ්බානදස්සනතො ‘‘දස්සන’’න්ති වුත්තො. ගොත්‍රභු පන කිඤ්චාපි පඨමතරං පස්සති, යථා පන රඤ්ඤො සන්තිකං කෙනචිදෙව කරණීයෙන ආගතො පුරිසො දූරතොව රථිකාය චරන්තං හත්ථික්ඛන්ධගතං රාජානං දිස්වාපි ‘‘දිට්ඨො තෙ රාජා’’ති පුට්ඨො දිස්වාපි කාතබ්බකිච්චස්ස අකතත්තා ‘‘න පස්සාමී’’ති වදති, එවමෙව නිබ්බානං දිස්වා කත්තබ්බස්ස කිලෙසප්පහානස්ස අභාවා ‘‘දස්සන’’න්ති න වුච්චති. තං හි ඤාණං මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානෙ තිට්ඨති. **භාවනායාති** සෙසමග්ගත්තයෙන. සෙසමග්ගත්තයං හි පඨමමග්ගෙන දිට්ඨස්මිංයෙව ධම්මෙ භාවනාවසෙන උප්පජ්ජති, අදිට්ඨපුබ්බං කිඤ්චි න පස්සති, තස්මා ‘‘භාවනා’’ති වුච්චති. තතියපදං උභයපටික්ඛෙපවසෙන වුත්තං.

තත්ථ චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදා, විචිකිච්ඡාසහගතො චාති පඤ්ච දස්සනෙන පහාතබ්බාව, උද්ධච්චසහගතො භාවනාය එව පහාතබ්බො, අවසෙසා ඡ අකුසලචිත්තුප්පාදා අපායහෙතුභාවෙන පවත්තිතො, අප්පවත්තිතො ච සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා, සියා භාවනායපහාතබ්බා, අකුසලවජ්ජිතා පන සබ්බෙ චිත්තුප්පාදා, රූපං, නිබ්බානඤ්ච නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බා. චෙතසිකෙසු පන දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චං දස්සනෙනපහාතබ්බාව, සෙසා අකුසලා සියා දස්සනෙනපහාතබ්බා, සියා භාවනායපහාතබ්බාති තිජාතිකා තෙරසවිධා හොන්ති, වුත්තාවසෙසා නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බාව. යං පන ‘‘සොතාපත්තිමග්ගඤාණෙන අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙන සත්ත භවෙ ඨපෙත්වා අනමතග්ගෙ සංසාරෙ යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, එත්ථෙතෙ නිරුජ්ඣන්ති’’තිආදිනා (චූළනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 6) නයෙන කුසලාබ්‍යාකතානම්පි පහානං අනුඤ්ඤාතං, තං තෙසං මග්ගානං අභාවිතත්තා යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තෙ උපනිස්සයපච්චයානං කිලෙසානං පහීනත්තා පහීනාති ඉමං පරියායං සන්ධාය වුත්තං, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකං. දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකං.

දස්සනෙන පහාතබ්බො හෙතු එතෙසන්ති **දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකා**. දුතියපදෙපි එසෙව නයො. තතියපදෙ පන නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බො හෙතු එතෙසන්ති එවමත්ථං අග්ගහෙත්වා නෙවදස්සනෙනනභාවනාය පහාතබ්බො හෙතු එතෙසං අත්ථීති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉතරථා හි අහෙතුකානං අග්ගහණං භවෙය්‍ය. හෙතු එව හි තෙසං නත්ථි, යො දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බො සියා. සහෙතුකෙසුපි හෙතුවජ්ජානං පහානං ආපජ්ජති, න හෙතූනං. හෙතුයෙව හි එතෙසං නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බොති වුත්තො, න තෙ ධම්මා. උභයම්පි චෙතං අනධිප්පෙතං, තස්මා වුත්තනයෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉතො පරං සබ්බො විනිච්ඡයො අනන්තරත්තිකසදිසොව. කෙවලං චෙතසිකෙසු විචිකිච්ඡුද්ධච්චසම්පයුත්තො මොහො දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බහෙතුකෙසු න පවිසති සහජාතස්ස අඤ්ඤස්ස හෙතුනො අභාවා, නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බහෙතුකෙසු පන පවිසති. ලොභදොසමූලචිත්තෙසු පන හෙතූසු මොහො ලොභෙන චෙව දොසෙන ච සහෙතුකො, ලොභදොසා ච මොහෙනෙවාති ඉමෙ පහාතබ්බහෙතුකපදෙ පවිට්ඨාති අයං විසෙසො, සෙසං තාදිසමෙවාති. දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකත්තිකං.

කම්මකිලෙසෙහි ආචීයතීති ආචයො, පටිසන්ධිචුතිගතිපවත්තිසඞ්ඛාතානං උපාදින්නක්ඛන්ධානමෙතං අධිවචනං. තස්ස කාරණං හුත්වා නිප්ඵාදනභාවෙන තං ආචයං ගච්ඡන්ති, යස්ස වා පවත්තන්ති, තං පුග්ගලං යථාවුත්තමෙව ආචයං ගමෙන්තීති **ආචයගාමිනො**. තතො එව ආචයසඞ්ඛාතා චයා අපෙතත්තා නිබ්බානං අපෙතං චයාති අපචයො, තං ආරම්මණං කත්වා පවත්තනතො අපචයං ගච්ඡන්තීති **අපචයගාමිනො.** අපිච පාකාරං ඉට්ඨකවඩ්ඪකී විය පවත්තං ආචිනන්තා ගච්ඡන්තීති **ආචයගාමිනො**. තෙනෙව වඩ්ඪකිනා චිතං චිතං විද්ධංසයමානො පුරිසො විය තදෙව පවත්තං අපචිනන්තා ගච්ඡන්තීති **අපචයගාමිනො.** තතියපදං උභයපටික්ඛෙපෙන වුත්තං.

තත්ථ ලොකියකුසලාකුසලානි ආචයගාමිනො නාම, චත්තාරි මග්ගානි අපචයගාමිනො නාම , සබ්බානි විපාකඵලකිරියානි, රූපං, නිබ්බානඤ්ච නෙවආචයගාමිනො න අපචයගාමිනො නාම. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා ආචයගාමිනො එව, කරුණා මුදිතා සියා ආචයගාමිනො, සියා නෙවාචයගාමිනො න අපචයගාමිනො නාම, සෙසා තිධාපි හොන්ති, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකං. ආචයගාමිත්තිකං.

තීසු සික්ඛාසු ජාතා, සත්තන්නං වා සෙඛානං එතෙතිපි **සෙඛා,** අපරියොසිතසික්ඛත්තා සයමෙව සික්ඛන්තීතිපි **සෙඛා**. උපරි සික්ඛිතබ්බාභාවතො න සෙඛාති අසෙඛා, වුද්ධිප්පත්තා වා සෙඛාතිපි **අසෙඛා**. තතියපදං උභයපටික්ඛෙපෙන වුත්තං.

තත්ථ චත්තාරි ලොකුත්තරකුසලානි, හෙට්ඨිමානි ච තීණි සාමඤ්ඤඵලානීති සත්ත සෙඛා නාම, අරහත්තඵලං අසෙඛා නාම, ලොකියචිත්තානි, රූපං, නිබ්බානඤ්ච නෙවසෙඛා නාසෙඛා නාම. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා ච අප්පමඤ්ඤා ච නෙවසෙඛා නාසෙඛා එව, සෙසා තිධාපි හොන්ති, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකං. සෙඛත්තිකං.

සමන්තතො ඛණ්ඩිතත්තා අප්පමත්තකං පරිත්තන්ති වුච්චති ‘‘පරිත්තං ගොමයපිණ්ඩ’’න්ති (සං. නි. 3.96) ආදීසු විය. කාමාවචරධම්මා හි අප්පානුභාවතාය පරිත්තා වියාති **පරිත්තා**. කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථතාය, මහන්තවිපුලඵලතාය, දීඝසන්තානතාය ච මහන්තභාවං ගතා, මහන්තෙහි වා උළාරච්ඡන්දවීරියචිත්තපඤ්ඤෙහි ගතා පටිපන්නාතිපි **මහග්ගතා**. පමාණකරා ධම්මා රාගාදයො පමාණං නාම, ආරම්මණතො වා සම්පයොගතො වා නත්ථි එතෙසං පමාණං, පමාණස්ස ච පටිපක්ඛාති **අප්පමාණා**.

තත්ථ චතුපඤ්ඤාස කාමාවචරචිත්තානි, රූපඤ්ච පරිත්තා නාම, සත්තවීසති රූපාරූපාවචරචිත්තානි මහග්ගතා නාම, ලොකුත්තරචිත්තානි, නිබ්බානඤ්ච අප්පමාණා නාම. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා පරිත්තා එව, අප්පමඤ්ඤා පරිත්තමහග්ගතා එව, විරතියො පරිත්තඅප්පමාණා එව, සෙසා තිධාපි හොන්ති, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකං. පරිත්තත්තිකං.

පරිත්තං ආරම්මණං එතෙසන්ති **පරිත්තාරම්මණා**. සෙසපදද්වයෙපි එසෙව නයො. සයං පරිත්තා වා හොන්තු මහග්ගතා වා, පරිත්තාදිධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තා තදාරම්මණාති වුච්චන්ති.

තත්ථ තෙවීසති කාමාවචරවිපාකා, කිරියාමනොධාතුඅහෙතුකජවනඤ්ච පරිත්තාරම්මණාව, විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලවිපාකකිරියානි මහග්ගතාරම්මණාව, අට්ඨ ලොකුත්තරචිත්තානි අප්පමාණාරම්මණාව, අකුසලචිත්තානි ච අට්ඨ ඤාණවිප්පයුත්තජවනානි ච සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා මහග්ගතාරම්මණා, සියා නවත්තබ්බාරම්මණතාය න වත්තබ්බා, න කදාචි අප්පමාණාරම්මණා, අට්ඨ ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනානි, අභිඤ්ඤා, මනොද්වාරාවජ්ජනඤ්චාති එකාදස තිධාපි හොන්ති නවත්තබ්බාපි. තෙසු ච කුසලානි පඤ්ච අරහත්තමග්ගඵලවජ්ජිතසබ්බාරම්මණානි. තත්ථාපි තංතංසෙඛානමෙව යථාසකං මග්ගඵලානි ආරම්මණානි හොන්ති, කිරියානි ඡ සබ්බථාපි සබ්බාරම්මණානි, අභිඤ්ඤාවජ්ජිතරූපාවචරානි චෙව ඡ ආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනචිත්තානි ච නියමෙන පඤ්ඤත්තාරම්මණතාය, රූපනිබ්බානානඤ්ච අනාරම්මණතාය සබ්බථා නවත්තබ්බාති. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා අකුසලචිත්තසදිසාව, විරතියො සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා අප්පමාණාරම්මණා, කරුණාමුදිතා නවත්තබ්බාව, සෙසා තිධාපි හොන්ති සියා නවත්තබ්බාති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. පරිත්තාරම්මණත්තිකං.

හීනාති ලාමකා, අකුසලා ධම්මා. හීනපණීතානං මජ්ඣෙ භවාති **මජ්ඣිමා,** අවසෙසා තෙභූමකා රූපාරූපධම්මාව. උත්තමට්ඨෙන, අතප්පකට්ඨෙන ච **පණීතා,** ලොකුත්තරචිත්තනිබ්බානානි. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා හීනාව, කරුණාමුදිතා මජ්ඣිමාව, සෙසකුසලාබ්‍යාකතා මජ්ඣිමපණීතාව, සෙසා තිධාපි හොන්ති, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකං. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. හීනත්තිකං.

‘‘හිතසුඛාවහා මෙ භවිස්සන්තී’’ති එවං ආසීසිතාපි තථා අභාවතො, අසුභාදීසුයෙව සුභන්තිආදිවිපරීතප්පවත්තිතො ච මිච්ඡා සභාවාති මිච්ඡත්තා, විපාකදානෙ සති ඛන්ධභෙදානන්තරමෙව විපාකදානතො නියතා, මිච්ඡත්තා ච තෙ නියතා චාති **මිච්ඡත්තනියතා**. වුත්තවිපරීතෙන අත්ථෙන සම්මා සභාවාති සම්මත්තා, සම්මත්තා ච තෙ නියතා චාති **සම්මත්තනියතා**. උභයථාපි න නියතාති **අනියතා**.

ආනන්තරිකභාවෙන පවත්තියං සියා මිච්ඡත්තනියතා, අඤ්ඤථා පවත්තියං සියා අනියතා. අහෙතුකඅකිරියනත්ථිකදිට්ඨීසු හි අඤ්ඤතරා දිට්ඨි යස්ස නියතා, තං බුද්ධසතම්පි විබොධෙතුං න සක්කොති. යෙන ච අනන්තරෙ එව අත්තභාවෙ ඵලදානතො ආනන්තරිකෙසු මාතුඝාතකපිතුඝාතකඅරහන්තඝාතකසඞ්ඝභෙදකලොහිතුප්පාදකසඞ්ඛාතෙසු පඤ්චසු කම්මෙසු එකම්පි කම්මං පටිසවිත්තෙන කතං හොති, සො සිනෙරුප්පමාණෙපි සුවණ්ණථූපෙ කත්වා සකලචක්කවාළං පූරෙත්වා නිසින්නසම්බුද්ධප්පමුඛං සඞ්ඝං යාවජීවං චතූහි පච්චයෙහි උපට්ඨහිත්වාපි තෙන කුසලෙන ආනන්තරිකස්ස විපාකං පටිබාහිතුං න සක්කොති, ආනන්තරිකෙන පන අධිකෙන ආනන්තරිකං පටිබාහති, තස්මා නියතමිච්ඡාදිට්ඨි ආනන්තරිකා ච මග්ගඵලානං, මහග්ගතානඤ්ච පටිබාහකතාය අනන්තරමෙව නිරයෙ විපාකදානතො මිච්ඡත්තනියතා ච ජාතා, චත්තාරො පන මග්ගා සම්මත්තනියතා නාම, සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි අනියතා නාම. චෙතසිකෙසු පන මොහො අහිරිකං අනොත්තප්පං උද්ධච්චං ලොභො දිට්ඨි දොසො ථිනං මිද්ධන්ති ඉමෙ නව සියා මිච්ඡත්තනියතා, සියා අනියතා, සෙසඅකුසලා, කරුණා, මුදිතා ච අනියතා එව, සෙසකුසලාබ්‍යාකතා සියා සම්මත්තනියතා, සියා අනියතා, තිජාතිකා පන තිධාපි හොන්ති, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකන්ති. මිච්ඡත්තත්තිකං.

නිබ්බානං මග්ගති, කිලෙසෙ වා මාරෙන්තො ගච්ඡතීති මග්ගො, අරියමග්ගො, සො ආරම්මණමෙතෙසන්ති **මග්ගාරම්මණා**. ලොකියො අට්ඨඞ්ගිකොපි මග්ගො පච්චයට්ඨෙන එතෙසං හෙතූති **මග්ගහෙතුකා,** මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා. මග්ගෙ වා හෙතූති මග්ගහෙතූ, අලොභාදයො. තෙ එතෙසං හෙතූති **මග්ගහෙතුකා**. සම්මාදිට්ඨි සයං මග්ගො චෙව හෙතු ච, ඉති මග්ගභූතො හෙතු එතෙසන්ති **මග්ගහෙතුකා,** ලොකුත්තරාව . අභිභවිත්වා පවත්තනට්ඨෙන මග්ගො අධිපති ආරම්මණභූතො, සහජාතො වා එතෙසන්ති **මග්ගාධිපතිනො,** තදුභයං.

තත්ථ රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානකුසලකිරියා ච අභිඤ්ඤාභූතා, මනොද්වාරාවජ්ජනඤ්ච සියා මග්ගාරම්මණා, සියා නවත්තබ්බා, අරියානං හි චෙතොපරියඅනාගතංසඤාණානි පරෙසඤ්ඤෙව මග්ගචිත්තස්ස ජානනකාලෙ මග්ගාරම්මණානි, පුබ්බෙනිවාසඤාණමනොද්වාරාවජ්ජනානි පන අත්තනො, පරෙසඤ්චාපි තදඤ්ඤාරම්මණකාලෙ පන නවත්තබ්බානි, චෙතොපරියඤාණස්ස පන නියමෙන පරචිත්තවිසයත්තා තෙන අත්තනා අධිගතමග්ගං අරියා ආලම්බිතුං න සක්කොන්ති, අනාගතංසඤාණෙන පන අත්තනො අනාගතෙ උප්පජ්ජනකස්ස උපරිමග්ගස්ස අවිසයත්තා න සක්කොන්ති. අරියා හි යථාසකං, හෙට්ඨිමඤ්ච මග්ගඵලං ජානිතුං සක්කොන්ති, න උපරිමං. තානි පන අභිඤ්ඤාජවනානි මග්ගෙන අසහජාතත්තා න මග්ගහෙතුකානි. මග්ගං ගරුංකත්වා අප්පවත්තනතො න මග්ගාධිපතීනි. න හි තානි කිඤ්චි ආරම්මණං අධිපතිං කරොන්ති, අන්තමසො ලොකුත්තරමපි. කස්මා? අත්තනො මහග්ගතතාය රාජානං දිස්වා තස්ස මාතාපිතරො විය, මනොද්වාරාවජ්ජනං පන අත්තනො අහෙතුකතාය රාජානං දිස්වා ඛුජ්ජචෙටකාදයො විය. චත්තාරි මග්ගචිත්තානි සබ්බදා මග්ගහෙතුකා එව, තානෙව ච වීමංසාවීරියානං අධිපතිභාවෙන පවත්තියං සියා මග්ගාධිපතිනො, ඉතරෙසං ඡන්දචිත්තානං අධිපතිභාවෙන පවත්තියං සියා නවත්තබ්බා, අට්ඨ ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනානි සියා මග්ගාරම්මණා, සියා මග්ගාධිපතිනො, සියා නවත්තබ්බා. තානි හි අත්තනා, පරෙහි ච පටිවිද්ධමග්ගපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාරම්මණා, අත්තනො මග්ගං ගරුංකත්වා පච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාධිපතිනො ච තථාඅප්පවත්තියං නවත්තබ්බා ච හොන්ති. අරියා හි පරෙසං මග්ගඵලානි පච්චවෙක්ඛන්තා ගරුං කරොන්තාපි අත්තනො මග්ගඵලානි විය ගරුං න කරොන්ති, අපි සම්මාසම්බුද්ධානං. තෙසු සොතාපන්නො සොතාපන්නානමෙව මග්ගඵලානි ජානිතුං සක්කොති, නාඤ්ඤෙසං, සකදාගාමී පන සකදාගාමීනම්පි, න අනාගාමිඅරහන්තානං, අනාගාමී පන අනාගාමීනම්පි, න අරහන්තානං, අරහා පන සබ්බෙසම්පි මග්ගඵලානි ජානාති, සොභනලොකියචිත්තරූපනිබ්බානානි නවත්තබ්බානෙව. චෙතසිකෙසු පන විරතියො ලොකුත්තරකුසලෙ මග්ගසදිසාව, අඤ්ඤත්ථ නවත්තබ්බා, කරුණා, මුදිතා, අකුසලා ච නවත්තබ්බා, සෙසා තිධාපි හොන්ති නවත්තබ්බා ච. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති. මග්ගාරම්මණත්තිකං.

උප්පන්නාති එත්ථ වත්තමානභූතාපගතඔකාසකතභූමිලද්ධවසෙන උප්පන්නා අනෙකප්පභෙදා හොන්ති. තත්ථ සබ්බම්පි උප්පාදජරාභඞ්ගසමඞ්ගීසඞ්ඛාතං සඞ්ඛතං **වත්තමානුප්පන්නං** නාම, ආරම්මණරසං අනුභවිත්වා නිරුද්ධං අනුභූතාපගතසඞ්ඛාතං කුසලාකුසලඤ්ච උප්පාදාදිත්තයං අනුප්පත්වා නිරුද්ධං භූතාපගතසඞ්ඛාතං, සෙසසඞ්ඛතඤ්ච **භූතාපගතුප්පන්නං** නාම, ‘‘යානිස්ස තානි පුබ්බෙකතානි කම්මානී’’ති එවමාදිනා නයෙන වුත්තං කම්මං අතීතම්පි සමානං අඤ්ඤං විපාකං පටිබාහිත්වා අත්තනො විපාකස්සොකාසං කත්වා ඨිතත්තා, තථාකතොකාසඤ්ච විපාකං අනුප්පන්නම්පි එකංසෙන උප්පජ්ජනකතො **ඔකාසකතුප්පන්නං** නාම, තාසු තාසු භූමීසු අසමූහතං අකුසලං **භූමිලද්ධුප්පන්නං** නාම. එත්ථ ච විපස්සනාය ආරම්මණභූතා තෙභූමකා පඤ්චක්ඛන්ධා **භූමි** නාම, තෙසු ඛන්ධෙසු උප්පත්තාරහකිලෙසජාතං **භූමිලද්ධං** නාම, තෙහි කිලෙසෙහි සා භූමි ලද්ධා හොතීති එවමෙතෙසු උප්පන්නෙසු ඉධ වත්තමානුප්පන්නා අධිප්පෙතා.

තත්‍රායං වචනත්ථො – පුබ්බන්තතො උප්පාදතො පට්ඨාය යාව භඞ්ගා පන්නා ගතා පවත්තාති **උප්පන්නා,** පච්චුප්පන්නාති අත්ථො . න උප්පන්නාති **අනුප්පන්නා**. පරිනිට්ඨිතකාරණෙකදෙසත්තා අවස්සං උප්පජ්ජිස්සන්තීති **උප්පාදිනො,** උභයෙනාපි අනාගතාව දස්සිතා. අයං හි තිකො ද්වින්නං අද්ධානං වසෙන පූරෙත්වා දස්සිතො. ලද්ධොකාසස්ස හි කම්මස්ස විපාකො උප්පාදී නාම. යදි පන ආයූහිතකුසලාකුසලං කම්මං සබ්බං විපාකං දදෙය්‍ය, අඤ්ඤස්ස ඔකාසො න භවෙය්‍ය. තං පන දුවිධං හොති ධුවවිපාකං, අද්ධුවවිපාකඤ්ච. තත්ථ පඤ්චානන්තරිකඅට්ඨසමාපත්තිචතුත්ථමග්ගාදි **ධුවවිපාකං** නාම. තං පන කම්මං ඛණප්පත්තම්පි අත්ථි අප්පත්තම්පි. තත්ථ ඛණප්පත්තං උප්පන්නං නාම, අප්පත්තං අනුප්පන්නං නාම. තස්ස දුවිධස්ස ච විපාකො දුවිධො හොති ඛණප්පත්තො ච අප්පත්තො ච. තත්ථ ඛණප්පත්තො උප්පන්නො නාම, අප්පත්තො චිත්තානන්තරෙ වා උප්පජ්ජතු, කප්පසතසහස්සාතික්කමෙ වා ධුවපච්චයට්ඨෙන උප්පාදී නාම හොති. මෙත්තෙය්‍යස්ස බොධිසත්තස්ස මග්ගො අනුප්පන්නො නාම හොති, ඵලං උප්පාදී නාම. තත්ථ චතූසු භූමීසු විපාකො, කම්මජරූපඤ්ච වත්තමානුප්පන්නා නාම, උප්පජ්ජනාරහා උප්පාදිනො නාම, න පන වත්තබ්බා ‘‘අනුප්පන්නා’’ති. කුසලාකුසලකිරියා, කම්මජරූපඤ්ච සියා උප්පන්නා, සියා අනුප්පන්නා, න පන වත්තබ්බා ‘‘උප්පාදිනො’’ති. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා අකුසලචිත්තසදිසාව, සෙසා දුවිධාපි හොන්ති, අතීතා, පනෙත්ථ නිබ්බානඤ්ච නවත්තබ්බා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති. උප්පන්නත්තිකං.

අත්තනො සභාවං, උප්පාදාදික්ඛණං වා පත්වා තං අතික්කමිත්වා ඉතා ගතා පත්තාති **අතීතා**. තදුභයම්පි න ආගතාති **අනාගතා**. තං තං කාරණං පටිච්ච උප්පන්නාති **පච්චුප්පන්නා,** සබ්බෙ සඞ්ඛතා නාමරූපධම්මා. න සඞ්ඛතධම්මෙසු තෙකාලිකභාවං අප්පත්තො නාම අත්ථි, සබ්බෙපි තෙ තිධා හොන්ති. නිබ්බානං පනෙත්ථ නවත්තබ්බන්ති. අතීතත්තිකං.

අතීතං ආරම්මණං එතෙසන්ති **අතීතාරම්මණා.** සෙසපදද්වයෙපි එසෙව නයො.

තත්ථ කුසලවිපාකකිරියාවසෙන ඡබ්බිධානි විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානි හෙට්ඨා අතීතසමාපත්තිං ආරබ්භ පවත්තිතො අතීතාරම්මණානි, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුයො පච්චුප්පන්නාරම්මණාව, සෙසා එකාදස කාමාවචරවිපාකා, අහෙතුකහසනචිත්තඤ්ච තිධාපි හොන්ති, සෙසකාමාවචරකිරියකුසලාකුසලා ච අභිඤ්ඤාභූතරූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානකුසලකිරියා ච තිධාපි හොන්ති නවත්තබ්බා ච. තෙසු කාමාවචරානං අතීතාදීසු ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තිවිභාගො හෙට්ඨා වුත්තොව. නවත්තබ්බතා පන තෙසු ඤාණවිප්පයුත්තජවනකුසලානං පඤ්ඤත්තාරම්මණවසෙනෙව, න නිබ්බානාරම්මණවසෙන, තෙසුපි තිහෙතුකජවනාවජ්ජනානං මග්ගඵලරූපාරූපජ්ඣානානං, පුරෙචාරිකභාවෙනාපි නිබ්බානචතුක්කජ්ඣානවිසයානඤ්ච පච්චවෙක්ඛණභාවෙනාපි නවත්තබ්බතා වෙදිතබ්බා, අභිඤ්ඤානං පන ඉද්ධිවිධඤාණස්ස තාව කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙත්වා කායසන්නිස්සිතං කත්වා දිස්සමානෙන කායෙන ගච්ඡන්තස්ස අතීතං පාදකජ්ඣානචිත්තං ආරබ්භ පවත්තනතො අතීතාරම්මණං, "අනාගතෙසු රූපානි එවං හොන්තූ"ති අධිට්ඨහන්තස්ස අනාගතාරම්මණං, කායං පන චිත්තසන්නිස්සිතං කත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන ගමනකාලෙ, අජ්ඣත්තං කුමාරවණ්ණාදීනං, බහිද්ධාපාසාදකූටාගාරාදීනඤ්ච පච්චුප්පන්නානං නිම්මානකාලෙ ච පච්චුප්පන්නාරම්මණඤ්ච තාව හොතීති එවං ඉද්ධිවිධස්ස ඡබ්බිධම්පි අජ්ඣත්තිකං, බාහිරඤ්ච තෙකාලිකං ආරම්මණං හොතීති වෙදිතබ්බං.

දිබ්බසොතස්ස කුච්ඡිගතං අජ්ඣත්තිකං, බාහිරඤ්ච පච්චුප්පන්නං සද්දායතනමෙවාරම්මණං. චෙතොපරියඤාණස්ස අතීතෙ සත්තදිවසබ්භන්තරෙ, අනාගතෙ සත්තදිවසබ්භන්තරෙ ච පරෙසඤ්ඤෙව චිත්තං අතීතඤ්ච අනාගතඤ්චාරම්මණං හොති. සත්තදිවසාතික්කමෙ පනෙතං පරචිත්තං ජානිතුං න සක්කොති. අතීතංසඅනාගතංසඤාණානං හි එස විසයො, න එතස්ස. පච්චුප්පන්නචිත්තජානනකාලෙ පනස්ස පච්චුප්පන්නමාරම්මණං හොති.

පච්චුප්පන්නඤ්ච නාමෙතං තිවිධං ඛණපච්චුප්පන්නං සන්තතිපච්චුප්පන්නං අද්ධාපච්චුප්පන්නඤ්චාති. තත්ථ උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගප්පත්තං **ඛණපච්චුප්පන්නං** නාම. සන්තතිපච්චුප්පන්නං පන දුවිධං රූපාරූපවසෙන. තත්ථ ආතපට්ඨානා ආගන්ත්වා ගබ්භං පවිට්ඨස්ස යාව අන්ධකාරභාවො න විගච්ඡති, අන්තොගබ්භෙ වා වසිත්වා දිවා ආතපට්ඨානං ඔලොකෙන්තස්ස යාව අක්ඛීනං ඵන්දනභාවො න වූපසම්මති, අයං **රූපසන්තති** නාම. ද්වෙ තයො ජවනවාරා **අරූපසන්තති** නාම, තදුභයං **සන්තතිපච්චුප්පන්නන්**ති වෙදිතබ්බං. එකභවපරිච්ඡින්නං **අද්ධාපච්චුප්පන්නං** නාම. ඉමස්මිං පන චෙතොපරියඤාණවිසයෙ කතිපයජවනවාරා අද්ධාපච්චුප්පන්නං නාම. තත්ථ ඛණපච්චුප්පන්නං චිත්තං චෙතොපරියඤාණස්ස ආරම්මණං න හොති ආවජ්ජනෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣනතො. න හි ආවජ්ජනජවනානං එත්ථ භින්නාරම්මණතා යුත්තා. රූපසන්තතිපච්චුප්පන්නං පන කතිපයජවනවාරපරිච්ඡින්නං අද්ධාපච්චුප්පන්නං අස්ස ආරම්මණං හොති. ඉද්ධිමා හි පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො ආවජ්ජෙති, තං ආවජ්ජිතක්ඛණෙ පච්චුප්පන්නචිත්තමාරම්මණං කත්වා තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣති. තතො තදෙව නිරුද්ධං චිත්තමාලම්බිත්වා චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්ති, තෙසං පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං, සෙසානි කාමාවචරජවනානි . තෙසඤ්ච එකාරම්මණත්තෙපි ඉද්ධිචිත්තමෙව පරස්ස චිත්තං ජානාති, න ඉතරානි. යථා චක්ඛුද්වාරවීථියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණමෙව රූපං පස්සති, න ඉතරානි, තෙසු ච ආවජ්ජනමෙව නිප්පරියායතො පච්චුප්පන්නාරම්මණං, ඉතරානි පන අද්ධාසන්තතිවසෙන පරියායතොති ගහෙතබ්බං, එවමෙතස්ස අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං චිත්තමෙවාරම්මණං හොති, තඤ්ච ඛො පරස්සෙව, න අත්තනො.

පුබ්බෙනිවාසඤාණං පන නාමගොත්තකසිණපඤ්ඤත්තාදිඅනුස්සරණෙ, නිබ්බානානුස්සරණෙ ච නවත්තබ්බාරම්මණං, සඞ්ඛතධම්මානුස්සරණෙ අතීතාරම්මණමෙව. තස්ස හි අතීතෙසු සාසවානාසවෙසු, අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ච ධම්මෙසු අනාරම්මණං නාම නත්ථි, බුද්ධානං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණසමගතිකං හොති. යථාකම්මූපගඤාණස්ස අජ්ඣත්තිකං, බාහිරඤ්ච අතීතං කුසලාකුසලචෙතනාමත්තමෙව. "චෙතොපරියඤාණස්ස චිත්තමෙවාරම්මණං හොති, න තංසම්පයුත්තධම්මා"ති **අට්ඨකථාසු** වුත්තං, **පට්ඨානෙ** පන "කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො"ති (පට්ඨා. 1.1.404) වුත්තත්තා චෙතොපරියඤාණයථාකම්මූපගඤාණානං චිත්තසම්පයුත්තාපි චෙතනාසම්පයුත්තාපි චත්තාරො ඛන්ධා ආරම්මණං හොන්ති එවාති දට්ඨබ්බං.

දිබ්බචක්ඛුඤාණස්ස පන අජ්ඣත්තිකං, බාහිරඤ්ච පච්චුප්පන්නං වණ්ණායතනමෙවාරම්මණං. අනාගතංසඤාණස්ස ඡබ්බිධම්පි අනාගතමෙව අජ්ඣත්තඤ්ච බාහිරඤ්චාරම්මණං, ඉදම්පි පුබ්බෙනිවාසඤාණං විය අනාගතෙ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණසදිසන්ති. එවං අභිඤ්ඤානං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නෙසු, නවත්තබ්බෙසු ච අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු යථායොගං පවත්ති වෙදිතබ්බා. සෙසානි පන්නරස රූපාවචරචිත්තානි, ආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලවිපාකකිරියානි, අට්ඨ ලොකුත්තරචිත්තානි, රූපනිබ්බානානි ච නවත්තබ්බානි. චෙතසිකෙසු පන අප්පමඤ්ඤා නවත්තබ්බාව. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අතීතාරම්මණත්තිකං.

"එවං පවත්තමානා මයං අත්තාති ගහණං ගමිස්සාමා"ති ඉමිනා විය අධිප්පායෙන අත්තානං අධිකාරං කත්වා පවත්තාති **අජ්ඣත්තා.** අජ්ඣත්ත-සද්දො පනායං ගොචරජ්ඣත්තෙ නියකජ්ඣත්තෙ අජ්ඣත්තජ්ඣත්තෙ විසයජ්ඣත්තෙති චතූසු අත්ථෙසු දිස්සති. "අජ්ඣත්තරතො සමාහිතො"තිආදීසු (ධ. ප. 362) හි අයං ගොචරජ්ඣත්තෙ දිස්සති. "අජ්ඣත්තං වා ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරතී"තිආදීසු (දී. නි. 2.373) නියකජ්ඣත්තෙ. "ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානී"තිආදීසු (ම. නි. 3.304) අජ්ඣත්තජ්ඣත්තෙ. "අජ්ඣත්තං සුඤ්ඤතං උපසම්පජ්ජ විහරතී"තිආදීසු (ම. නි. 3.187) විසයජ්ඣත්තෙ, ඉස්සරියට්ඨානෙති අත්ථො. ඵලසමාපත්ති හි බුද්ධානං ඉස්සරියට්ඨානං නාම. ඉධ පනායං නියකජ්ඣත්තෙ වත්තති, තස්මා අත්තනො සන්තානෙ පවත්තා පාටිපුග්ගලිකා රූපාරූපධම්මා ඉධ අජ්ඣත්තාති වෙදිතබ්බා. තතො බහිභූතා ඉන්ද්‍රියබද්ධා වා අනින්ද්‍රියබද්ධා වා රූපාරූපපඤ්ඤත්තියො බහිද්ධා නාම, තතියපදං තදුභයවසෙන වුත්තං.

තත්ථ සබ්බානි චිත්තචෙතසිකානි ඉන්ද්‍රියබද්ධරූපං තිධා හොන්ති, අනින්ද්‍රියබද්ධරූපං, නිබ්බානපඤ්ඤත්තියො ච බහිද්ධාව. ඉමස්මිං හි තිකෙ කුසලත්තිකෙ අලබ්භමානා පඤ්ඤත්තියොපි ලබ්භන්ති ඨපෙත්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාරම්මණං, තදෙව ඉධ නවත්තබ්බං. තෙනෙව හි භගවතා අනන්තරත්තිකෙ "කසිණාදිපඤ්ඤත්තාරම්මණානි කාමරූපාවචරාදිචිත්තානි බහිද්ධාරම්මණානි, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනඤ්ච නවත්තබ්බ"න්ති වුත්තං, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකං. අජ්ඣත්තත්තිකං.

යථාවුත්තෙ අජ්ඣත්තාදිකෙ ආරම්මණං කත්වා පවත්තානං වසෙන අයං තිකො වුත්තො. තත්ථ ඡබ්බිධානි විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචිත්තානි අජ්ඣත්තාරම්මණානෙව, ආකාසානඤ්චායතනත්තයං, රූපාවචරලොකුත්තරචිත්තානි ච බහිද්ධාරම්මණානෙව, වොට්ඨබ්බනවජ්ජිතා අහෙතුකමහාවිපාකා තිධාපි හොන්ති, අවසෙසා පන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවජ්ජිතානි ආවජ්ජනජවනානි, අභිඤ්ඤා ච සියා තිධාපි හොන්ති, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාරම්මණස්ස ආවජ්ජනපරිකම්මපච්චවෙක්ඛණාදිභාවප්පවත්තියං සියා නවත්තබ්බාති. තෙසං අජ්ඣත්තාදිආරම්මණතා අනන්තරත්තිකෙ, හෙට්ඨා ච වුත්තනයානුසාරෙන ඤාතබ්බා, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනත්තයං, පන රූපනිබ්බානානි ච නවත්තබ්බාව. චෙතසිකෙසු පන අප්පමඤ්ඤාවිරති බහිද්ධාරම්මණාව, සෙසා තිධාපි හොන්ති නවත්තබ්බා ච. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකං.

දට්ඨබ්බභාවසඞ්ඛාතෙන සහ නිදස්සනෙනාති සනිදස්සනා, පටිහනනභාවසඞ්ඛාතෙන සහ පටිඝෙනාති සප්පටිඝා, සනිදස්සනා ච තෙ සප්පටිඝා චාති **සනිදස්සනසප්පටිඝා,** රූපායතනමෙව. නීලාදිභෙදමුපාදාය පන බහුවචනනිද්දෙසො. නත්ථි එතෙසං දට්ඨබ්බභාවසඞ්ඛාතං නිදස්සනන්ති අනිදස්සනා, අනිදස්සනා ච තෙ වුත්තනයෙන සප්පටිඝා චාති **අනිදස්සනසප්පටිඝා,** සෙසානි ඔළාරිකරූපානි. තතියපදං උභයපටික්ඛෙපෙන වුත්තං, සුඛුමරූපචිත්තචෙතසිකනිබ්බානානි **අනිදස්සනඅප්පටිඝා** නාම, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසත්තිකන්ති වෙදිතබ්බං. සනිදස්සනත්තිකං.

තිකමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මදුකමාතිකත්ථවණ්ණනා

දුකමාතිකාය පන හෙට්ඨා අනාගතපදත්ථවණ්ණනංයෙව කරිස්සාම. හෙතුගොච්ඡකෙ තාව හෙතු ධම්මාති එත්ථ හෙතුහෙතු පච්චයහෙතු උත්තමහෙතු සාධාරණහෙතූති චතුබ්බිධා හෙතු. තත්ථ අලොභාදයො ඡ ධම්මා **හෙතුහෙතු** නාම, උපාදාරූපාදීනං මහාභූතාදයො **පච්චයහෙතු** නාම, විපාකුප්පත්තියං කුසලාකුසලං, ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණඤ්ච **උත්තමහෙතු** නාම, සඞ්ඛාරාදීනං අවිජ්ජාදයො **සාධාරණහෙතු** නාම. ඉධ පන හෙතුහෙතු අධිප්පෙතො. **හෙතු ධම්මා**ති මූලට්ඨෙන හෙතුසඞ්ඛාතා ධම්මා, "හෙතුධම්මා"තිපි පාඨො, සොයෙවත්ථො. **න හෙතූ**ති තෙසඤ්ඤෙව පටික්ඛෙපවචනං.

තත්ථ අලොභො අදොසො අමොහොති කුසලාබ්‍යාකතා තයො, ලොභො දොසො මොහොති අකුසලා තයො චාති ඉමෙ ඡ ධම්මා හෙතු නාම. ඉමෙ ඨපෙත්වා අවසෙසා චෙතසිකා, සබ්බානි ච චිත්තානි, රූපනිබ්බානානි චාති ඉමෙ ධම්මා න හෙතු නාම, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසදුකන්ති වෙදිතබ්බං. හෙතුදුකං පඨමං.

සම්පයොගතො පවත්තෙන සහ හෙතුනාති **සහෙතුකා.** තථෙව පවත්තො නත්ථි එතෙසං හෙතූති **අහෙතුකා.**

තත්ථ අහෙතුකචිත්තවජ්ජිතානි එකසත්තති චිත්තානි සහෙතුකා නාම. තෙසු ද්වෙ මොහමූලානි මොහෙනෙව සහෙතුකානි, අට්ඨ ලොභමූලානි ලොභමොහෙහි ද්වීහි, ද්වෙ දොසමූලානි දොසමොහෙහි, ද්වාදස ඤාණවිප්පයුත්තකුසලාබ්‍යාකතානි අලොභාදොසෙහි, සෙසානි සත්තචත්තාලීස අලොභාදීහි තීහිපි සහෙතුකානීති, මොහමූලෙසු පන මොහො, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණං, මනොධාතු, සන්තීරණත්තයං, වොට්ඨබ්බනං, හසිතුප්පාදකානි අට්ඨාරස චිත්තානි, රූපනිබ්බානානි චාති ඉමෙ ධම්මා අහෙතුකා නාම. චෙතසිකෙසු පන ලොභදොසා, විචිකිච්ඡා ච මොහෙනෙව සහෙතුකා, දිට්ඨිමානො ලොභමොහෙහි ද්වීහි, ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි දොසමොහෙහි, මොහො පන සියා ලොභෙන, සියා දොසෙනාති ද්වීහි සහෙතුකොපි මොහමූලෙසු අහෙතුකොපි, ථිනමිද්ධානි සියා ලොභමොහෙහි, සියා දොසමොහෙහීති තීහිපි සහෙතුකානි, අහිරිකානොත්තප්පඋද්ධච්චානි තථා ච කෙවලමොහෙන ච, අමොහො පන අලොභාදොසෙහෙව ද්වීහි, අලොභො සියා අදොසාමොහෙහි, සියා අදොසෙනාති ද්වීහි, අදොසො සියා අලොභාමොහෙහි, සියා අලොභෙනාති ද්වීහි, සෙසා පන ද්වාවීසති කුසලාබ්‍යාකතා සියා තීහි, සියා ද්වීහිපි හෙතූහි සහෙතුකා, ඡන්දො පන යථායොගං තීහි, පීතිදොසවජ්ජිතෙහි පඤ්චහි සියා සහෙතුකාපි අහෙතුකාපි, සෙසා එකාදස තිජාතිකා ඡහි හෙතූහි සහෙතුකාපි අහෙතුකාපි, වෙදනා චෙත්ථ දොමනස්සභූතා ද්විහෙතුකාව, සොමනස්සඋපෙක්ඛා යථායොගං දොසවජ්ජිතෙහි පඤ්චහි සහෙතුකාපි අහෙතුකාපි, සුඛදුක්ඛභූතා අහෙතුකාව, ඉදඤ්ච නිප්පදෙසදුකන්ති. දුතියං.

එකුප්පාදාදිතාය හෙතුනා සම්පයුත්තාති **හෙතුසම්පයුත්තා**. හෙතුනා විප්පයුත්තාති **හෙතුවිප්පයුත්තා**. අයං හෙතුසම්පයුත්තදුකො අනන්තරෙ වුත්තසහෙතුකදුකෙන අත්ථතො නින්නානාකරණො. සහෙතුකදුකො එව හි භගවතා දෙසනාවිලාසෙන, තථා බුජ්ඣනකපුග්ගලානං වා අජ්ඣාසයවසෙන හෙතුසම්පයුත්තදුකභාවෙනාපි වුත්තො. එවං උපරිපි සමානත්ථදුකානං වචනෙ කාරණං වෙදිතබ්බං. තතියං.

චතුත්ථාදයො පන යස්මා පඨමදුකදුතියතතියදුකෙසු පඨමපදෙන යොජෙත්වා ද්වෙ දුකා, පඨමදුකෙ ච පච්ඡිමපදං දුතියදුකෙන යොජෙත්වා එකං දුකන්ති තයො දුකා දෙසිතා, තස්මා තෙසං පදත්ථො වුත්තනයොව.

තත්ථ ච යථෙව ''හෙතූ චෙව ධම්මා සහෙතුකා ච, සහෙතුකා චෙව ධම්මා න ච හෙතූ''ති අයං දුකො සම්භවති, තථා ''හෙතූ චෙව ධම්මා අහෙතුකා ච, අහෙතුකා චෙව ධම්මා න ච හෙතූ''ති අයම්පි සම්භවති. ඉමිනා නයෙන හෙතුසම්පයුත්තදුකෙන යොජනායපි එකො ලබ්භති. යථා ච ''න හෙතූ බො පන ධම්මා සහෙතුකාපි, අහෙතුකාපී''ති අයං ලබ්භති, තථා ''හෙතූ බො පන ධම්මා සහෙතුකාපි, අහෙතුකාපී''ති අයම්පි. යථා චෙත්ථ සහෙතුකදුකෙ ද්වෙ දුකා, එවං හෙතුසම්පයුත්තදුකෙපි ''න හෙතූ බො පන ධම්මා හෙතුසම්පයුත්තාපි, හෙතුවිප්පයුත්තාපී''ති ච ''හෙතූ බො පන ධම්මා හෙතුසම්පයුත්තාපි, හෙතුවිප්පයුත්තාපී''ති ච ද්වෙ දුකා ලබ්භන්තීති අපරෙපි පඤ්ච දුකා හෙතුගොච්ඡකෙ යොජෙතුං සක්කා. තෙ පන භගවතා වුත්තානුසාරෙනෙව සක්කා ඤාතුන්ති ඡසු එව සඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ යෙ තාව එකස්මිං චිත්තෙ ද්වෙ තයො හෙතූ එකතො උප්පජ්ජන්ති, තෙ හෙතූ චෙව අඤ්ඤොඤ්ඤාපෙක්ඛාය සහෙතුකා ච නාම. සහෙතුකචිත්තෙසු පන හෙතුං ඨපෙත්වා සෙසා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සහෙතුකා චෙව න ච හෙතූ නාම. ඉමස්මිං දුකෙ සබ්බෙ අහෙතුකධම්මා න වත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන හෙතුවජ්ජිතා අකුසලා චෙව කුසලාබ්‍යාකතා ච, ඡන්දො ච සහෙතුකො චෙව න හෙතු එව, සෙසා තිජාතිකා, තථා නවත්තබ්බා ච, මොහො පන හෙතු චෙව සහෙතුකො ච නවත්තබ්බො ච. චතුත්ථං.

අනන්තරදුකොපි ඉමිනා දුකෙන සබ්බථාපි සදිසොවාති. පඤ්චමං.

සහෙතුකචිත්තෙසු හෙතුවජ්ජිතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා **නහෙතූ සහෙතූ** නාම, අහෙතුකචිත්තරූපනිබ්බානානි **නහෙතූ අහෙතුකා** නාම. ඉමස්මිං පන දුකෙ ඡ හෙතූ න වත්තබ්බා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති. ඡට්ඨං.

හෙතුගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

සත්තසු චූළන්තරදුකෙසු අත්තනො නිප්ඵාදකෙන සහ පච්චයෙනාති **සප්පච්චයා,** චිත්තචෙතසිකරූපානි. නත්ථි එතෙසං උප්පාදෙ වා ඨිතියං වා පච්චයො අභූත්වා භවනස්සෙවාභාවාති **අප්පච්චයා,** නිබ්බානමෙව. දෙසනාය පනෙත්ථ පරමතාය සොතපතිතවසෙන බහුවචනනිද්දෙසො කතො. එවං සනිදස්සනාදීසුපි. ඉදඤ්ච ඉතො පරානි ඡ ච නිප්පදෙසදුකානීති වෙදිතබ්බානි. තතො පරඤ්ච යත්ථ ''ඉමෙ න වත්තබ්බා''ති න වක්ඛාම, තං නිප්පදෙසන්ති ගහෙතබ්බං. සප්පච්චයදුකං.

පච්චයෙහි සමාගන්ත්වා කතාති **සඞ්ඛතා**. න සඞ්ඛතාති **අසඞ්ඛතා**. ඉදඤ්ච සබ්බථා සප්පච්චයදුකසදිසමෙව. සප්පච්චයසඞ්ඛතඋභයදුකං සබ්බථා සදිසමෙව. සඞ්ඛතදුකං.

රූපායතනං **සනිදස්සනං** නාම. සෙසරූපචිත්තචෙතසිකනිබ්බානානි **අනිදස්සනා** නාම. සනිදස්සනදුකං.

පසාදවිසයරූපානි ද්වාදස **සප්පටිඝා** නාම. සෙසරූපචිත්තචෙතසිකනිබ්බානානි **අප්පටිඝා** නාම. සප්පටිඝදුකං.

අවිනිබ්භොගවසෙන රූපං එතෙසං අත්ථීති **රූපිනො,** රුප්පනලක්ඛණං වා රූපං, තං එතෙසං අත්ථීති **රූපිනො,** භූතොපාදායරූපමෙව. න රූපිනො **අරූපිනො,** චිත්තචෙතසිකනිබ්බානානි. රූපිදුකං.

ලොකො වුච්චති លុජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන වට්ටං, තස්මිං පරියාපන්නභාවෙන ලොකෙ නියුත්තාති **ලොකියා,** පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. තතො ලොකතො තත්ථ අපරියාපන්නභාවෙන උත්තිණ්ණාති **ලොකුත්තරා,** අරියමග්ගඵලනිබ්බානානි. චෙතසිකෙසු පනෙත්ථ යං වත්තබ්බං, තං අසෙඛත්තිකෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. ලොකියදුකං.

කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු කෙනචි එකෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන වා සොතවිඤ්ඤාණාදිනා වා විජානිතබ්බා. **කෙනචි න විඤ්ඤෙය්‍යාති** තෙනෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන වා සොතවිඤ්ඤාණාදිනා වා න කෙනචි විජානිතබ්බානි. එවං හි සති ද්වින්නම්පි පදානං අත්ථනානත්තතො දුකො හොති. **පදභාජනීයස්මිම්පි** ''යෙ තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා''ති (ධ. ස. 1101) එත්තකං එකදුකන්ති අග්ගහෙත්වා ''යෙ තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා, යෙ වා පන තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා''ති (ධ. ස. 1101) අයමෙකො දුකොති වෙදිතබ්බො. තස්ස පන රූපං චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යං, සද්දො න චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යොති අයමත්ථො. එවං සෙසෙසුපි දුකපරිච්ඡෙදො ඤාතබ්බො. තත්ථ රූපායතනං චක්ඛුනා වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන වා විඤ්ඤෙය්‍යං නාම. සෙසරූපාරූපධම්මා තෙනෙව චක්ඛුනා වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන වා කෙනචි නවිඤ්ඤෙය්‍යා. එවං සොතඝානජිව්හාකායතබ්බිඤ්ඤාණමූලිකාසුපි චතූසු යොජනාසු විභාගො යථානුරූපං ඤාතබ්බො. රූපාදයො පන පඤ්චවිසයා මනොධාතුත්තයෙන කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යා. සෙසරූපාරූපධම්මා තෙනෙව මනොධාතුත්තයෙන කෙනචි නවිඤ්ඤෙය්‍යා. කිඤ්චාපි සාමඤ්ඤතො මනොවිඤ්ඤාණෙන අවිඤ්ඤෙය්‍යස්ස අභාවතො පාළියං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යවසෙන දුකො න වුත්තො, තථාපි විසෙසතො වත්තබ්බොව. තථා හි ඡබ්බිධාපි කාමාවචරධම්මා කාමාවචරවිපාකාදිනා මනොවිඤ්ඤාණෙන කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යා, රූපාරූපාවචරලොකුත්තරපඤ්ඤත්තියො තෙනෙව කෙනචි නවිඤ්ඤෙය්‍යා. තථා කාමරූපාරූපාවචරපඤ්ඤත්තියො අකුසලාදිනා කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යා, ලොකුත්තරා තෙනෙව කෙනචි නවිඤ්ඤෙය්‍යා. තථා නිබ්බානං ලොකුත්තරෙන කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යං , සෙසලොකියලොකුත්තරා තෙනෙව කෙනචි නවිඤ්ඤෙය්‍යාති ඉමිනා නයෙන රූපාරූපාවචරාදිභෙදෙන මනොවිඤ්ඤාණෙන කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යාවිඤ්ඤෙය්‍යධම්මා යථායොගං යොජෙතබ්බා. එවං සබ්බෙ ධම්මා කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යා, කෙනචි න විඤ්ඤෙය්‍යා නාම. ඉමස්මිඤ්ච දුකෙ පඤ්ඤත්තියොපි ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බාති. කෙනචිවිඤ්ඤෙය්‍යදුකං.

චූළන්තරදුකා නිට්ඨිතා.

ආසවගොච්ඡකෙ ආසමන්තතො සවන්තීති **ආසවා,** චක්ඛුතොපි…පෙ…. මනතොපි සවන්ති, පවත්තන්තීති වුත්තං හොති. ධම්මතො යාවගොත්‍රභුං, ඔකාසතො යාවභවග්ගා සවන්තීති වා **ආසවා,** එතෙ ධම්මෙ, එතඤ්ච ඔකාසං අන්තොකරිත්වා පවත්තන්තීති අත්ථො. අන්තොකරණත්ථො හි අයං **ආ-**කාරො. චිරපාරිවාසියට්ඨෙන මදිරාදිආසවා වියාතිපි **ආසවා**. යදි ච චිරපාරිවාසියට්ඨෙන ආසවා, එතෙ එව භවිතුං අරහන්ති. අනාදිත්තා ආයතං වා සංසාරදුක්ඛං සවන්ති පසවන්තීතිපි **ආසවා**. තතො අඤ්ඤෙ **නො ආසවා** නාම.

තත්ථ කාමාසවො භවාසවො දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවොති ඉමෙ චත්තාරො ආසවා නාම. තත්ථ අට්ඨසු ලොභසහගතචිත්තෙසු උප්පන්නො සබ්බොපි ලොභො **කාමාසවො** නාම. **අට්ඨසාලිනියං** පන ''පඤ්චකාමගුණිකො රාගො කාමාසවො''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1102) ච, ''දිට්ඨිසහජාතො රාගො කාමාසවො න හොති, දිට්ඨිරාගො නාම හොතී''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1105) ච, ''යො බ්‍රහ්මානං විමානකප්පරුක්ඛාභරණෙසු ඡන්දරාගො උප්පජ්ජති, සො කාමාසවො න හොති පඤ්චකාමගුණිකස්ස රාගස්ස ඉධෙව පහීනත්තා''ති ච වුත්තං. **පාළියං** පන ''කාමාසවො අට්ඨසු ලොභසහගතෙසු චිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජතී''ති (ධ. ස. 1465) ච, ''කාමාසවං පටිච්ච දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවො''ති (පට්ඨා. 3.3.1) ච වුත්තත්තා භවාසවං ඨපෙත්වා අවසෙසො සබ්බොපි ලොභො කාමාසවොති පඤ්ඤායති දිට්ඨිසම්පයුත්තරාගස්ස, බ්‍රහ්මානං වත්ථාභරණාදීසු රාගස්ස ච භවාසවත්තාභාවා. දිට්ඨිවිප්පයුත්තරාගො එව හි රූපාරූපභවපත්ථනාවසෙන පවත්තියං භවාසවො හොති ''රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ

භවරාගානුසයො අනුසෙතී’’තිආදිවචනතො (යම. 2.අනුසයයමක.2), න ච කාමාසවභවාසවවිනිමුත්තො ලොභො අත්ථි. යදි සියා, ‘‘ලොභො සියා ආසවො, සියා නො ආසවො’’ති පාළියං වත්තබ්බො භවෙය්‍ය, ‘‘දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභෙන සම්පයුත්තො අවිජ්ජාසවො සියා ආසවසම්පයුත්තො, සියා ආසවවිප්පයුත්තො’’ති ච වත්තබ්බො සියා. **පදභාජනීයෙ** ච කාමාසවනිද්දෙසෙ ආගතස්ස ‘‘කාමෙසු කාමච්ඡන්දො’’ති (ධ. ස. 1103) ඉමස්ස පදස්ස **අට්ඨසාලිනියං** ‘‘පඤ්චකාමගුණෙසු කාමච්ඡන්දො’’ති (ධ. ස. අ. 1103) අත්ථො වුත්තො, තස්ස පන පදස්ස වත්ථුකාමෙසු කිලෙසකාමොතිපි අත්ථයොජනා සක්කා කාතුං තෙභූමකස්ස ධම්මස්ස වත්ථුකාමත්තා, තත්ථ සබ්බත්ථ රාගස්ස ච කිලෙසකාමත්තා. වුත්තං හෙතං ධම්මසෙනාපතිනා **මහානිද්දෙසෙ** –

‘‘කතමෙ වත්ථුකාමා? මනාපිකා රූපා…පෙ.… සබ්බෙපි කාමාවචරා ධම්මා, සබ්බෙපි රූපාවචරා ධම්මා, සබ්බෙපි අරූපාවචරා ධම්මා…පෙ.… ඉමෙ වුච්චන්ති වත්ථුකාමා.

‘‘කතමෙ කිලෙසකාමා? ඡන්දො කාමො රාගො කාමො…පෙ.… යො කාමෙසු කාමච්ඡන්දො කාමරාගො කාමනන්දී කාමතණ්හා කාමස්නෙහො කාමපරිළාහො කාමමුච්ඡා කාමජ්ඣොසානං කාමොඝො කාමයොගො කාමුපාදානං කාමච්ඡන්දනීවරණං…පෙ.… ඉමෙ වුච්චන්ති කිලෙසකාමා’’ති (මහානි. 1).

අපිචෙත්ථ ‘‘කාමොඝො කාමයොගො’’තිආදිනා කිලෙසකාමස්ස කාමොඝාදිභාවං වදතා ධම්මසෙනාපතිනා වත්ථුකාමත්තවිසයස්ස රාගස්ස ආසවාදිභාවො අනුඤ්ඤාතො, න පඤ්චකාමගුණිකස්සෙව රාගස්ස. න ච ඔඝාසවෙසු කොචි විසෙසො අත්ථි. **අට්ඨසාලිනියම්පි** හි උපාදානගොච්ඡකස්ස **පදභාජනීයෙ** ‘‘කාමෙසු කාමච්ඡන්දො’’ති (ධ. ස. 1220) ඉමස්ස ‘‘වත්ථුකාමෙසු කාමච්ඡන්දො’’ති (ධ. ස. අ. 1220) අයමෙවත්ථො වුත්තො. තතො අඤ්ඤෙසු හෙතුගන්ථකිලෙසගොච්ඡකෙසු ලොභස්සෙව අනවසෙසපරියාදානං වුත්තං, න ඉතරගොච්ඡකෙසු. තෙසු ච ලොභස්ස පාළිඅනුසාරතො ඔලොකියමානෙ කිලෙසකාමමත්තකො. අනවසෙසලොභපරියාදානං පඤ්ඤායති. වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බං.

චතූසු පන දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තචිත්තෙසු උප්පන්නො රූපාරූපභවෙසු ඡන්දරාගභාවෙන, කාමජ්ඣොසානනිකන්තිභාවෙන ච පවත්තො ලොභො **භවාසවො** නාම. **අට්ඨසාලිනියං** පන ‘‘සස්සතදිට්ඨිසහජාතො රාගො භවාසවො’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1102) වුත්තං. **පාළියං** පන ‘‘භවාසවො චතූසු දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තලොභසහගතෙසූ’’ති (ධ. ස. 1465) නියමිතත්තා න සක්කා ගහෙතුං, අධිප්පායො පන ගවෙසිතබ්බො. ද්වාසට්ඨිපභෙදා සබ්බාපි දිට්ඨි **දිට්ඨාසවො** නාම. අට්ඨවත්ථුකො සබ්බොපි මොහො **අවිජ්ජාසවො** නාම. තෙසු දිට්ඨාසවො පඨමෙන මග්ගෙන පහීයති, කාමාසවො චතූහිපීති වත්තුං යුත්තං, ‘‘තතියෙනා’’ති පන වුත්තං. භවාසවො, අවිජ්ජාසවො ච චතුත්ථෙන පහීයති. ඉමෙසඤ්ච කාමාසවභවාසවානං ලොභසභාවත්තා සභාවතො තයො ධම්මා විභාගතො චත්තාරො ආසවා නාම ජාතා. ඉමෙ ඨපෙත්වා සෙසා ලොකියලොකුත්තරා සබ්බෙ ධම්මා නො ආසවා නාම. ආසවදුකං පඨමං.

අත්තානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තෙහි සහ ආසවෙහීති **සාසවා,** සබ්බෙ ලොකියධම්මා. එවං පවත්තමානා නත්ථි එතෙසං ආසවාති **අනාසවා,** නව ලොකුත්තරධම්මාව. චෙතසිකා පනෙත්ථ ලොකියදුකෙ වුත්තසදිසාව. සාසවදුකං දුතියං.

තතියාදීනං චතුන්නං දුකානං පදත්ථො වුත්තනයොව. සෙසමෙත්ථ හෙතුගොච්ඡකෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ ‘‘න හෙතූ ඛො පන ධම්මා සහෙතුකාපි, අහෙතුකාපී’’ති අයං ඔසානදුකො පඨමදුකෙ දුතියපදං දුතියදුකෙන යොජෙත්වා වුත්තො, එවමිධ ‘‘නො ආසවා ඛො පන ධම්මා සාසවාපි, අනාසවාපී’’ති න වුත්තො. අයඤ්ච තත්ථ තත්ථ වුත්තනයෙන ඉහ සඞ්ගහිතොති වෙදිතබ්බො. යථා චෙත්ථ, එවං සඤ්ඤොජනගොච්ඡකාදීසුපි යථානුරූපං ඤාතබ්බං.

තත්ථ ද්වාදස අකුසලචිත්තුප්පාදා **ආසවසම්පයුත්තා** නාම. දොසමොහමූලචිත්තෙසු මොහො, කුසලාබ්‍යාකතචිත්තරූපනිබ්බානානි ච **ආසවවිප්පයුත්තා** නාම. චෙතසිකෙසු පන මොහං ඨපෙත්වා සෙසා අකුසලා ආසවසම්පයුත්තාව, මොහො පන තිජාතිකො ච ද්විධාපි හොති, සෙසා ආසවවිප්පයුත්තා එවාති. තතියං.

චත්තාරො ආසවා **ආසවා චෙව සාසවා ච** නාම. තදවසෙසා ලොකියධම්මා **සාසවා චෙව නො ච ආසවා** නාම. ඉධ පන ලොකුත්තරා න වත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන ආසවාති වුත්තෙහි සෙසා අකුසලා, කරුණාමුදිතා ච සාසවා චෙව නො ච ආසවා එව, සෙසා තථා ච න වත්තබ්බා ච. චතුත්ථං.

යෙ පන ලොභමූලෙසු ලොභමොහා, ලොභදිට්ඨිමොහා වාති ද්වෙ තයො එකතො කත්වා උප්පජ්ජන්ති, තෙ **ආසවා චෙව ආසවසම්පයුත්තා ච** නාම. ද්වාදස අකුසලචිත්තානි චෙව ආසවවජ්ජිතා තංසම්පයුත්තා ච **ආසවසම්පයුත්තා චෙව නො ච ආසවා** නාම. ඉධ පන ආසවවිප්පයුත්තා න වත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන ආසවවජ්ජිතා අකුසලා ආසවසම්පයුත්තා චෙව නො ච ආසවා එව, මොහො සියා ආසවො චෙව ආසවසම්පයුත්තො ච, සියා න වත්තබ්බො, තිජාතිකා සියා ආසවසම්පයුත්තා චෙව නො ච ආසවා, සියා න වත්තබ්බා, කුසලාබ්‍යාකතා න වත්තබ්බාව. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. පඤ්චමං.

ලොකුත්තරවජ්ජිතා **ආසවවිප්පයුත්තා සාසවා** නාම. ලොකුත්තරා **ආසවවිප්පයුත්තා අනාසවා** නාම. ඉධ පන ආසවසම්පයුත්තා න වත්තබ්බාව. චෙතසිකෙසු පන කරුණාමුදිතා ආසවවිප්පයුත්තා සාසවා එව, මොහො තථා ච න වත්තබ්බො ච, සෙසකුසලාබ්‍යාකතා ද්විධාපි හොන්ති, තිජාතිකා ද්විධාපි න වත්තබ්බාව, මොහවජ්ජිතා පන අකුසලා න වත්තබ්බාව. ඡට්ඨං.

ආසවගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

සංයොජනගොච්ඡකෙ යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං පුග්ගලං වට්ටස්මිං සංයොජෙන්ති බන්ධන්තීති **සංයොජනා.** තතො අඤ්ඤෙ **නො සංයොජනා.**

තත්ථ කාමරාගසංයොජනං භවරාගපටිඝමානදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසඉස්සාමච්ඡරියඅවිජ්ජාසංයොජනන්ති ඉමෙ දස ධම්මා සංයොජනා නාම. තෙසු කාමභවදිට්ඨිඅවිජ්ජාසංයොජනානි ආසවගොච්ඡකෙ වුත්තනයානෙව. ‘‘අනත්ථං මෙ අචරි, චරති, චරිස්සති, පියස්ස මෙ අනත්ථං අචරි, චරති, චරිස්සති, අප්පියස්ස මෙ අත්ථං අචරි, චරති, චරිස්සතී’’ති (ධ. ස. 1066) එවං වුත්තෙහි නවහි ආකාරෙහි සත්තෙසු, අට්ඨානකොපවසෙන සඞ්ඛාරෙසු ච උප්පජ්ජමානො සබ්බොපි දොසො පටිඝසංයොජනං නාම.

‘‘සෙය්‍යොහමස්මි , සදිසොහමස්මි, හීනොහමස්මී’’ති එවං තීහි ආකාරෙහි පවත්තො සබ්බො මානො මානසංයොජනං නාම. තත්ථ සෙය්‍යස්සෙව සතො පුග්ගලස්ස ‘‘සෙය්‍යොහමස්මි, සදිසො, හීනො’’ති ච තිධා මානො උප්පජ්ජති, තථා සදිසහීනානම්පි. තත්ථ සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යමානොව යාථාවමානො. තථා සදිසස්ස සදිසමානො, හීනස්ස හීනමානො ච. තිණ්ණම්පි ඉතරෙ ද්වෙ ද්වෙ මානා අයාථාවමානාති ඤාතබ්බා.

සත්ථුධම්මසඞ්ඝසික්ඛාසු, පුබ්බන්තාපරන්තතදුභයපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ච කඞ්ඛතාවසෙන පවත්තා සබ්බාපි විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාසංයොජනං නාම.

ගොසීලගොවතාදීහි සුද්ධීති ගහණාකාරප්පවත්තා දිට්ඨි එව සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං නාම.

තදවසෙසා දිට්ඨි දිට්ඨිසංයොජනන්ති ගහෙතබ්බං.

පරලාභසක්කාරගරුකාරමානනවන්දනපූජනාදීසු අසහනාකාරෙන පවත්තා ඉස්සා ඉස්සාසංයොජනං නාම. ආවාසමච්ඡරියං කුලලාභවණ්ණධම්මමච්ඡරියන්ති පඤ්චවිධං මච්ඡරියං මච්ඡරියසංයොජනං නාම. සකලාරාමෙපි හි පරිවෙණොවරකාදීසු වා වසන්තො තත්ථ අඤ්ඤස්ස වත්තසම්පන්නස්ස පෙසලස්ස භික්ඛුනො ආගමනං න ඉච්ඡති, ආගතස්සාපි ඛිප්පං ගමනඤ්ඤෙව ඉච්ඡති, ඉදං **ආවාසමච්ඡරියං** නාම. භණ්ඩනකාරකාදීනං පන තත්ථ වාසං අනිච්ඡතො ආවාසමච්ඡරියං නාම න හොති.

අත්තනො පන උපට්ඨාකකුලෙ වා ඤාතිකුලෙ වා අඤ්ඤස්ස පෙසලස්ස උපසඞ්කමනං අනිච්ඡතො **කුලමච්ඡරියං** හොති, පාපපුග්ගලස්ස අනිච්ඡතො පන න හොති. සො හි තෙසං පසාදභෙදාය පටිපජ්ජතීති.

අත්තනා ලභනට්ඨානෙ චතුපච්චයං ලභන්තෙ සීලවන්තෙ දිස්වා ‘‘මා ලභන්තූ’’ති චින්තෙන්තස්ස **ලාභමච්ඡරියං** හොති. යො පන සද්ධාදෙය්‍යං විනිපාතෙති, පූතිභාවම්පි ගච්ඡන්තං අඤ්ඤස්ස න දෙති , තං ලභන්තං දිස්වා ‘‘සචෙ ඉමං අඤ්ඤො සීලවා ලභෙය්‍ය, පරිභොගං ගච්ඡෙය්‍යා’’ති චින්තෙන්තස්ස මච්ඡරියං නාම නත්ථි.

වණ්ණො නාම අත්තනා සදිසො සරීරවණ්ණොපි ගුණවණ්ණොපි. තත්ථ ‘‘රූපවා පාසාදිකො’’ති පරස්ස සරීරවණ්ණං, ‘‘සීලවා, ධුතවා’’තිආදිනා ගුණවණ්ණඤ්ච අත්තනො වණ්ණභණනට්ඨානෙ වුච්චමානං අසහන්තස්ස දුවිධං **වණ්ණමච්ඡරියං** නාම හොති, අපෙසලං පන විපන්නං පසංසිත්වා පරිසාසු උපත්ථම්භෙන්තං දිස්වා පාපගරහිතාය අසහන්තස්ස න හොති.

ධම්මොති පරියත්තියෙව, න පටිවෙධො අරියානං තත්ථ මච්ඡරියාභාවා. පරියත්තිං පන ගුළ්හගන්ථං අඤ්ඤෙසං අකථෙතුකාමස්ස **ධම්මමච්ඡරියං** නාම හොති, ධම්මානුග්ගහෙන පන ලොලස්ස , කාලෙන සමණො, කාලෙන නිගණ්ඨාදි ච හුත්වා විචරන්තස්ස පවෙණිආගතං තන්තිං ‘‘සණ්හසුඛුමං ධම්මන්තරං භින්දිත්වා ආලුළිස්සති, අම්හාකං සමයං භින්දිස්සතී’’ති ච න දෙන්තස්ස, පුග්ගලානුග්ගහෙන වා පකතියා සඨස්ස මායාවිනො ‘‘සණ්හසුඛුමධම්මං උග්ගණ්හිත්වා අඤ්ඤං බ්‍යාකරිත්වා නස්සිස්සතී’’ති න දෙන්තස්ස ච ධම්මමච්ඡරියං න හොති. යථා ච භික්ඛූනං, එවං ගහට්ඨානම්පි පඤ්චවිධං මච්ඡරියං යථානුරූපං ඤාතබ්බං. සඞ්ඛෙපතො පන ගහට්ඨපබ්බජිතානං අත්තසම්පත්තිනිගූහනලක්ඛණං මච්ඡරියං නාමාති ගහෙතබ්බං.

ඉමෙසු ච සංයොජනෙසු දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසඉස්සාමච්ඡරියානි සොතාපත්තිමග්ගෙන පහීයන්ති, පටිඝො අනාගාමිමග්ගෙන, කාමරාගො චතූහිපීති වත්තබ්බං, ‘‘තතියෙනා’’ති පන වුත්තං. මානභවරාගඅවිජ්ජා අරහත්තමග්ගෙන. තත්ථ ච අයාථාවමානො පඨමමග්ගෙන පහීයතීති දට්ඨබ්බො, ඉමෙසං කාමරාගභවරාගානං ලොභසභාවත්තා දිට්ඨිසීලබ්බතපරාමාසානං මිච්ඡාදිට්ඨිසභාවත්තා සභාවතො අට්ඨෙව ධම්මා දස සංයොජනා නාම ජාතා. ඉමෙ දස ඨපෙත්වා සෙසා ලොකියලොකුත්තරධම්මා නො සංයොජනා නාම. සෙසං ආසවදුකසදිසං. සංයොජනදුකං පඨමං.

ආරම්මණභාවං උපගන්ත්වා සංයොජනසංවඩ්ඪනෙන සංයොජනානං හිතාති **සංයොජනියා,** සාසවධම්මා එව. තථා නීවරණියාති එත්ථාපි. න සංයොජනියා **අසංයොජනියා,** අනාසවා. සෙසං සාසවදුකසදිසමෙව. දුතියං.

තතියාදයොපි ආසවගොච්ඡකෙ තතියාදිසදිසා එව, විසෙසමත්තමෙවෙත්ථ වක්ඛාම. තත්ථ හි ද්වාදසාකුසලචිත්තානි **සංයොජනසම්පයුත්තා** නාම, උද්ධච්චසහගතො මොහො, සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි **සංයොජනවිප්පයුත්තා** නාම. සෙසං සමමෙව. තතියං.

දස සංයොජනානි **සංයොජනා චෙව සංයොජනියා ච** නාම. තදවසෙසලොකියධම්මා **සංයොජනියා චෙව නො ච සංයොජනා** නාම. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. චතුත්ථං.

යෙ පන උද්ධච්චවිරහිතෙසු එකාදසසු අකුසලචිත්තෙසු විචිකිච්ඡාමොහා දොසමොහා දොසඉස්සාමොහා දොසමච්ඡරියමොහා ලොභමානමොහා ලොභදිට්ඨිමොහා චාති ද්වෙ තයො එකතො උප්පජ්ජන්ති, තෙ **සංයොජනා චෙව සංයොජනසම්පයුත්තා ච** නාම. ද්වාදසාකුසලචිත්තානි චෙව සංයොජනවජ්ජිතතංසම්පයුත්තා ච **සංයොජනසම්පයුත්තා චෙව නො ච සංයොජනා** නාම. සෙසමිධ අනන්තරදුකඤ්ච ආසවගොච්ඡකෙ පඤ්චමඡට්ඨදුකසදිසමෙව. කෙවලං ආසවපදට්ඨානෙ සංයොජනපදමෙව විසෙසො. පඤ්චමඡට්ඨදුකානි.

සංයොජනගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

ගන්ථගොච්ඡකෙ යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං චුතිපටිසන්ධිවසෙන වට්ටස්මිං ගන්ථෙන්ති ඝටෙන්තීති **ගන්ථා.** තතො අඤ්ඤෙ **නො ගන්ථා.**

තත්ථ අභිජ්ඣාකායගන්ථො, බ්‍යාපාදො, සීලබ්බතපරාමාසො, ඉදංසච්චාභිනිවෙසො කායගන්ථොති ඉමෙ චත්තාරො ධම්මා ගන්ථා නාම. තත්ථ අභිජ්ඣා එව නාමකායං වුත්තනයෙන ගන්ථෙතීති **අභිජ්ඣාකායගන්ථො.** එවං සෙසෙසුපි. සබ්බඤ්ඤුභාසිතම්පි පටික්ඛිපිත්වා ‘‘සස්සතො ලොකො, ඉදමෙව සච්චං, මොඝමඤ්ඤ’’න්ති ඉමිනා ආකාරෙන අභිනිවිසනතො සීලබ්බතපරාමාසවිරහිතා සබ්බාපි දිට්ඨි **ඉදංසච්චාභිනිවෙසො** නාම. සෙසා වුත්තත්ථාව. ඉමෙසු ච පච්ඡිමා ද්වෙ ගන්ථා පඨමෙන මග්ගෙන පහීයන්ති, බ්‍යාපාදො තතියෙන, අභිජ්ඣා චතූහිපි. ඉමෙ ච සභාවතො තයො ධම්මා චත්තාරො ගන්ථා නාම ජාතා. ඉමෙ පන ඨපෙත්වා සෙසා සබ්බෙ ධම්මා නො ගන්ථා නාම. ගන්ථදුකං පඨමං.

ආරම්මණකරණවසෙන ගන්ථෙහි ගන්ථිතබ්බාති **ගන්ථනියා.** න ගන්ථනියා **අගන්ථනියා.** සෙසං සාසවදුකසදිසමෙව. දුතියං.

මොහමූලවජ්ජිතානි දස අකුසලචිත්තානි, දිට්ඨිවිප්පයුත්තචිත්තෙසු ලොභං, දොසමූලෙසු ච දොසං ඨපෙත්වා තංසම්පයුත්තා ච **ගන්ථසම්පයුත්තා** නාම. යථාවුත්තො ලොභො, දොසො, මොහමූලානි, කුසලාබ්‍යාකතානි චිත්තානි, රූපනිබ්බානානි ච **ගන්ථවිප්පයුත්තා** නාම. චෙතසිකෙසු පන දිට්ඨිමානඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චථිනමිද්ධානි ගන්ථසම්පයුත්තා එව. දොසවිචිකිච්ඡා, කුසලාබ්‍යාකතා ච ගන්ථවිප්පයුත්තා එව, සෙසා ද්විධාපි හොන්ති. තතියං.

චත්තාරො ගන්ථා **ගන්ථා චෙව ගන්ථනියා ච** නාම. තදවසෙසා ලොකියා **ගන්ථනියා චෙව නො ච ගන්ථා** නාම. තථා චෙතසිකෙසු ගන්ථවජ්ජිතා අකුසලා, අප්පමඤ්ඤා ච, සෙසා චෙතසිකා පන තථා ච න වත්තබ්බා ච, ඉධ පන ලොකුත්තරා න වත්තබ්බා. චතුත්ථං.

දිට්ඨි **ගන්ථාචෙව ගන්ථසම්පයුත්තා ච** නාම. ලොභො තථා ච න වත්තබ්බො ච, ගන්ථසම්පයුත්තෙසු ගන්ථෙ ඨපෙත්වා සෙසා **ගන්ථසම්පයුත්තා චෙව නො ච ගන්ථා** නාම. ඉධ පන ගන්ථවිප්පයුත්තා න වත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන මානඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චථිනමිද්ධානි ගන්ථසම්පයුත්තා චෙව නො ච ගන්ථා එව, මොහාහිරිකානොත්තප්පඋද්ධච්චානි තිජාතිකා ච සියා, තථා නවත්තබ්බා ච, සෙසා න වත්තබ්බා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. පඤ්චමං.

ලොකුත්තරවජ්ජිතා **ගන්ථවිප්පයුත්තා ගන්ථනියා** නාම. ලොකුත්තරා පන **ගන්ථවිප්පයුත්තා අගන්ථනියා** නාම. ඉධ පන ගන්ථසම්පයුත්තා න වත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන දොසො විචිකිච්ඡා කරුණා මුදිතා ගන්ථවිප්පයුත්තා ගන්ථනියා එව, මොහාහිරිකානොත්තප්පඋද්ධච්චලොභා තථා න වත්තබ්බා ච, සෙසා කුසලාබ්‍යාකතා ද්විධාපි හොන්ති, තිජාතිකා පන ද්විධාපි න වත්තබ්බා ච, සෙසා අකුසලාපි න වත්තබ්බා ච. ඡට්ඨං.

ගන්ථගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

ඔඝයොගගොච්ඡකානි සබ්බථා ආසවගොච්ඡකසදිසානි. පදත්ථමත්තමෙව, හෙත්ථ නාමමත්තඤ්ච විසෙසො . තත්ථ යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං වට්ටස්මිං ඔහනන්ති ඔසීදාපෙන්තීති **ඔඝා.** ආරම්මණං කත්වා අතික්කමනීයතො ඔඝෙහි අතික්කමිතබ්බාති **ඔඝනියා.** තථා **යොගනියාති** එත්ථාපි. වට්ටස්මිං යොජෙන්තීති **යොගා.** සෙසං තාදිසමෙව.

ඔඝයොගගොච්ඡකානි නිට්ඨිතානි.

නීවරණගොච්ඡකෙ චිත්තං නීවරන්ති පරියොනන්ධන්තීති **නීවරණා.** තත්ථ කාමච්ඡන්දනීවරණං බ්‍යාපාදනීවරණං ථිනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චකුක්කුච්චනීවරණං විචිකිච්ඡානීවරණං අවිජ්ජානීවරණන්ති ඉමෙ ඡ නීවරණා නාම. තත්ථ ථිනන්ති සප්පිපිණ්ඩො විය අවිප්ඵාරිකතාය චිත්තස්ස ඝනභාවො, ථද්ධතාති අත්ථො. මෙධතීති මිද්ධං, අකම්මඤ්ඤභාවො, පචලායිකභාවකරොති අත්ථො. ඉදඤ්ච සෙඛපුථුජ්ජනානං නිද්දාය පුබ්බභාගෙ, අපරභාගෙ ච පචලායනහෙතුකං උප්පජ්ජති, න නිද්දොක්කමනකාලෙ. ඛීණාසවානම්පි හි කරජකායස්ස දුබ්බලභාවෙන අසම්මිස්සභවඞ්ගසන්තතිවසෙන නිද්දොක්කමනං හොති, තං පන තෙසං ථිනමිද්ධහෙතුකං න හොති, ඉතරෙසමෙව හොති.

කෙචි පන රූපමෙව ‘‘මිද්ධ’’න්ති වදන්ති, තං න යුත්තං, ‘‘ථිනමිද්ධනීවරණං අවිජ්ජානීවරණෙන නීවරණඤ්චෙව නීවරණසම්පයුත්තඤ්චා’’ති අරූපධම්මෙහි සම්පයොගවචනතො අරූපමෙව. අකුසලඤ්ච ‘‘ථිනමිද්ධනීවරණස්ස පහීනත්තා’’තිආදිපහානවචනතො. අකුසලා එව හි පහාතබ්බා, තස්මා ආරුප්පෙපි චෙතං උප්පජ්ජති. ‘‘නීවරණං ධම්මං පටිච්ච නීවරණො ධම්මො උප්පජ්ජති න පුරෙජාතපච්චයා’’ති (පට්ඨා. 3.8.8) එතස්ස **විභඞ්ගෙ** ‘‘ආරුප්පෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ථිනමිද්ධඋද්ධච්චඅවිජ්ජානීවරණා’’න්ති (පට්ඨා. 3.8.8) සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං. ‘‘සොප්පං පචලායිකා’’ති (ධ. ස. 1163) **පදභාජනීයෙ** පනස්ස ඵලූපචාරෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ථිනං මිද්ධඤ්චාති ඉදං ද්වයං නීවරණට්ඨානෙ එකනීවරණං වුත්තං, තථා උද්ධච්චකුක්කුච්චඤ්චාති ඉදං ද්වයං. තත්ථ කුක්කුච්චන්ති ‘‘අකතං වත මෙ කල්‍යාණං, කතං පාප’’න්තිආදිනා උප්පජ්ජමානො විප්පටිසාරො. තෙනෙවස්ස **පදභාජනීයෙ** ‘‘චෙතසො විප්පටිසාරො මනොවිලෙඛො’’ති ච වුත්තං. ‘‘අකප්පියෙ කප්පියසඤ්ඤිතා’’තිආදි පන කුක්කුච්චමූලදස්සනත්ථං. එවංසඤ්ඤිතාය හි කතෙ වීතික්කමෙ පච්ඡා ‘‘දුට්ඨු මයා කත’’න්ති සුදින්නාදීනං විය විප්පටිසාරො උප්පජ්ජති. යං පන **විනයෙ** ‘‘අථ ඛො ආයස්මා සාරිපුත්තො…පෙ…. කුක්කුච්චායන්තො න පටිග්ගණ්හී’’ති (පාචි. 204) කුක්කුච්චං ආගතං, තං නීවරණකුක්කුච්චං . න හි අරහතො නීවරණං අත්ථි, නීවරණපතිරූපකං පන ‘‘කප්පති, න කප්පතී’’ති වීමංසනසඞ්ඛාතං විනයකුක්කුච්චං නාමෙතන්ති වෙදිතබ්බං. සෙසනීවරණානි වුත්තත්ථානි එව. ඉමෙසු

ච කුක්කුච්චවිචිකිච්ඡා පඨමෙන මග්ගෙන පහීයන්ති, බ්‍යාපාදො තතියෙන, ථිනමිද්ධුද්ධච්චාවිජ්ජා චතුත්ථෙන, කාමච්ඡන්දො චතූහිපීති වත්තබ්බං, ‘‘තතියෙනා’’ති පන වුත්තං. ඉමෙ ච සභාවතො අට්ඨ ධම්මා ඡ නීවරණා නාම ජාතා, ඉමෙ පන ඨපෙත්වා සෙසා නො නීවරණා නාම. නීවරණදුකං පඨමං.

දුතියං සාසවදුකසදිසමෙව. ද්වාදස අකුසලචිත්තානි **නීවරණසම්පයුත්තා** නාම. සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි **නීවරණවිප්පයුත්තා** නාම. චෙතසිකෙසු අකුසලා නීවරණසම්පයුත්තාව, කුසලාබ්‍යාකතා නීවරණවිප්පයුත්තාව, සෙසා ද්විධාපි හොන්ති. තතියං.

ඡ නීවරණා **නීවරණා චෙව නීවරණියා ච** නාම. සෙසා ලොකියා **නීවරණියා චෙව නො ච නීවරණා** නාම. ලොකුත්තරා න වත්තබ්බා. සෙසං ආසවගොච්ඡකෙ චතුත්ථසදිසමෙව. චතුත්ථං.

ඡ නීවරණා **නීවරණා චෙව නීවරණසම්පයුත්තා ච** නාම. තදඤ්ඤෙ නීවරණසම්පයුත්තා පන **නීවරණසම්පයුත්තා චෙව නො ච නීවරණා** නාම. තථා චෙතසිකෙසු නීවරණවිරහිතා අකුසලා, තිජාතිකා පන තථා ච න වත්තබ්බා ච, කුසලාබ්‍යාකතා න වත්තබ්බාව. ඉධ පන නීවරණවිප්පයුත්තා සබ්බෙ න වත්තබ්බා. පඤ්චමං.

ලොකුත්තරවජ්ජිතා **නීවරණවිප්පයුත්තා නීවරණියා** නාම. ලොකුත්තරා **නීවරණවිප්පයුත්තා අනීවරණියා** නාම. ඉධ පන නීවරණසම්පයුත්තා න වත්තබ්බා. චෙතසිකෙසු පන කරුණාමුදිතා නීවරණවිප්පයුත්තා නීවරණියාව, කුසලාබ්‍යාකතා ද්විධාපි හොන්ති, තිජාතිකා තථා ච න වත්තබ්බා ච, අකුසලා පන න වත්තබ්බාව. ඡට්ඨං.

නීවරණගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

පරාමාසගොච්ඡකෙ ධම්මානං යථාභූතං අනිච්චාදිආකාරං අතික්කමිත්වා ‘‘නිච්ච’’න්තිආදිවසෙන පවත්තමානා පරතො ආමසන්තීති **පරාමාසා**. මිච්ඡාදිට්ඨි. බහුවචනනිද්දෙසෙ කාරණං වුත්තමෙව. තදඤ්ඤෙ සබ්බෙ ධම්මා **නො පරාමාසා** නාම. පරාමාසදුකං පඨමං.

පරාමාසෙහි ආරම්මණකරණවසෙන පරාමට්ඨත්තා **පරාමට්ඨා**. සෙසං ආසවදුකසදිසමෙව. දුතියං.

දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තෙසු දිට්ඨිවිරහිතා ධම්මා **පරාමාසසම්පයුත්තා** නාම. සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි **පරාමාසවිප්පයුත්තා** නාම. ඉධ පන දිට්ඨි න වත්තබ්බා, සෙසචෙතසිකෙසු පන මානදොසඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චවිචිකිච්ඡා, කුසලාබ්‍යාකතා ච පරාමාසවිප්පයුත්තා එව, සෙසා ද්විධාපි හොන්ති. තතියං.

දිට්ඨි එව **පරාමාසා චෙව පරාමට්ඨා ච** නාම. සෙසලොකියා **පරාමට්ඨා චෙව නො ච පරාමාසා** නාම. ඉධ පන ලොකුත්තරා න වත්තබ්බා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. චතුත්ථං.

ඉමස්මිං පන ගොච්ඡකෙ ‘‘පරාමාසා චෙව ධම්මා පරාමාසසම්පයුත්තා චා’’ති අයං දුකො න ලබ්භති. න හි දිට්ඨි දිට්ඨියා සම්පයුජ්ජති. පච්ඡිමදුකෙ ලොකුත්තරවජ්ජිතා **පරාමාසවිප්පයුත්තා පරාමට්ඨා** නාම. ලොකුත්තරා **පරාමාසවිප්පයුත්තා අපරාමට්ඨා** නාම. ඉධ පන පරාමාසො, තංසම්පයුත්තා ච න වත්තබ්බා. සෙසං වුත්තනයමෙව.

පරාමාසගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

මහන්තරදුකෙසු ආරම්මණං අග්ගහෙත්වා අප්පවත්තිතො සහ ආරම්මණෙනාති **සාරම්මණා,** චිත්තචෙතසිකා. නත්ථි ආරම්මණමෙතෙසන්ති **අනාරම්මණා,** රූපනිබ්බානානි. සාරම්මණදුකං.

චින්තනට්ඨෙන චිත්තං, චිත්තතාය වා චිත්තං. තං හි වත්ථුද්වාරාරම්මණකිච්චාදිභෙදතො, අතීතාදිභෙදතො ච අත්තනො විචිත්තතාය චිත්තන්ති වුච්චති චිත්තකරණතාය වා. ලොකස්මිං හි චිත්තකම්මතො උත්තරිතරං චිත්තං නාම නත්ථි, තස්මිම්පි චරණං නාම චිත්තං අතිචිත්තං හොති. යං වා පනඤ්ඤම්පි ලොකෙ සිප්පජාතං, සබ්බං තං චිත්තෙනෙව කරීයති. එවං තස්ස තස්ස චිත්තස්ස නිප්ඵාදකං චිත්තම්පි තථෙව චිත්තං හොති. යථා චින්තිතස්ස වා අනවසෙසස්ස අනිප්ඵජ්ජනතො තතොපි චිත්තමෙව චිත්තතරං, තථා යදෙතං දෙවමනුස්සනිරයතිරච්ඡානභෙදාසු ගතීසු කුසලාකුසලකම්මනානත්තං, තෙන තාසු ගතීසු අපදද්විපදාදිඋච්චත්තනීචත්තාදිනානත්තං, තස්මිං තස්මිං අත්තභාවෙ දීඝරස්සථූලාථූලසුවණ්ණදුබ්බණ්ණාදිලාභාලාභාදි චාති එවමාදි අජ්ඣත්තං චිත්තං, බහිද්ධා ච පථවිපබ්බතතිණරුක්ඛලතාදිදෙවබ්‍රහ්මවිමානකප්පරුක්ඛාදිභූතං කම්මපච්චයං චිත්තං, තම්පි චිත්තෙනෙව කතං, තතො චිත්තමෙව චිත්තතරං චින්තිතනියාමෙන සබ්බාකාරස්ස අසම්භවතො. එවං චින්තනට්ඨෙන, චිත්තවිචිත්තට්ඨෙන, චිත්තකරණට්ඨෙන ච ‘‘චිත්ත’’න්ති විඤ්ඤාණං වෙදිතබ්බං, තදෙව විඤ්ඤාණං **චිත්තං** නාම. චෙතසිකරූපනිබ්බානානි **නො චිත්තා** නාම. චිත්තදුකං.

අවිප්පයොගවසෙන චෙතසි නියුත්තා **චෙතසිකා,** ඵස්සාදයො ද්විපඤ්ඤාස ධම්මා. චිත්තරූපනිබ්බානානි **අචෙතසිකා** නාම. චෙතසිකදුකං.

චෙතසිකා එව **චිත්තසම්පයුත්තා** නාම. රූපනිබ්බානානි **චිත්තවිප්පයුත්තා** නාම, ඉධ පන චිත්තං න වත්තබ්බං. චිත්තසම්පයුත්තදුකං.

නිරන්තරභාවූපගමනතාය උප්පාදතො යාව භඞ්ගා චිත්තෙන සංසට්ඨාති **චිත්තසංසට්ඨා**. එකතො වත්තමානාපි නිරන්තරභාවං අනුපගමනතාය චිත්තෙන විසංසට්ඨාති **චිත්තවිසංසට්ඨා**. සෙසං අනන්තරදුකසදිසමෙව. චිත්තසංසට්ඨදුකං.

සමුට්ඨහන්ති එතෙනාති සමුට්ඨානං, චිත්තං සමුට්ඨානං එතෙසන්ති **චිත්තසමුට්ඨානා,** චෙතසිකානි චෙව චිත්තජරූපකලාපා ච . චිත්තං, පන අචිත්තජරූපකලාපා, නිබ්බානඤ්ච **නො චිත්තසමුට්ඨානා** නාම. චිත්තසමුට්ඨානදුකං.

සහ භවන්තීති සහභුනො, චිත්තෙන සහභුනො **චිත්තසහභුනො,** චෙතසිකානි චෙව කායවචීවිඤ්ඤත්තියො ච. චිත්තං, පන විඤ්ඤත්තිවජ්ජිතරූපනිබ්බානානි ච **නො චිත්තසහභුනො** නාම. චිත්තසහභුදුකං.

අනුපරිවත්තන්තීති අනුපරිවත්තිනො, කිං අනුපරිවත්තන්ති? චිත්තං, චිත්තස්ස අනුපරිවත්තිනො **චිත්තානුපරිවත්තිනො**. සෙසං අනන්තරදුකසදිසමෙව. චිත්තානුපරිවත්තිදුකං.

ඉතො පරෙ පන තයො දුකා චෙතසිකදුකසදිසාව, කෙවලං පදත්ථමත්තමෙව විසෙසො. තත්ථ චිත්තසංසට්ඨා ච තෙ චිත්තසමුට්ඨානා එව චාති **චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා**. චිත්තසංසට්ඨා ච තෙ චිත්තසමුට්ඨානා ච චිත්තසහභුනො එව චාති **චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානසහභුනො,** චිත්තසංසට්ඨා ච තෙ චිත්තසමුට්ඨානා ච චිත්තානුපරිවත්තිනො එව චාති **චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානානුපරිවත්තිනො**. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

තදනන්තරෙ පන අජ්ඣත්තිකදුකෙ අජ්ඣත්තජ්ඣත්තං අජ්ඣත්තත්තිකෙ වුත්තවසෙන අජ්ඣත්තාව **අජ්ඣත්තිකා**. පසාදරූපචිත්තසඞ්ඛාතානි ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි. තතො බහිභූතා **බාහිරා**. සෙසරූපචෙතසිකනිබ්බානපඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතානි ඡ බාහිරායතනානි, ඉධ පන පඤ්ඤත්තියොපි ලබ්භන්ති. අජ්ඣත්තිකදුකං.

උපාදියන්තෙව භූතානි, න භූතා විය උපාදියන්තීති **උපාදා,** චතුවීසති උපාදාරූපානි එව. න උපාදියන්තීති **නො උපාදා,** චතුමහාභූතචිත්තචෙතසිකනිබ්බානානි. උපාදාදුකං.

ද්වත්තිංස ලොකියවිපාකචිත්තානි, කම්මජරූපඤ්ච **උපාදින්නා** නාම. සෙසලොකියලොකුත්තරානි, නිබ්බානඤ්ච **අනුපාදින්නා** නාම . සෙසං උපාදින්නුපාදානියත්තිකෙ වුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බං. උපාදින්නදුකං.

මහන්තරදුකා නිට්ඨිතා.

උපාදානගොච්ඡකෙහුසං ආදියන්තීති **උපාදානා,** දළ්හග්ගාහං ගණ්හන්තීති අත්ථො. දළ්හත්ථො හි එත්ථ උප-සද්දො ‘‘උපායාසො’’තිආදීසු විය. තතො අඤ්ඤෙ **නො උපාදානා**. තත්ථ කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බතුපාදානං අත්තවාදුපාදානන්ති ඉමෙ උපාදානා නාම. තත්ථ වත්ථුකාමෙසු උප්පන්නො කිලෙසකාමොව වුත්තනයෙන උපාදානන්ති **කාමුපාදානං**. එවං සෙසෙසුපි. තත්ථ වීසතිවත්ථුකා සක්කායදිට්ඨි **අත්තවාදුපාදානං** නාම. සෙසානි පුබ්බෙ වුත්තානෙව. පච්ඡිමානි පනෙත්ථ තීණි උපාදානානි තථාපවත්තදිට්ඨි එව. තානි ච පඨමෙන මග්ගෙන පහීයන්ති, කාමුපාදානං චතූහිපි . ඉමෙ ච සභාවතො ද්වෙ ධම්මා විභාගතො චතුරුපාදානා නාම ජාතා. ඉමෙ පන ඨපෙත්වා සෙසා සබ්බෙ ධම්මා **නො උපාදානා** නාම. උපාදානදුකං පඨමං.

උපාදානියදුකො සංයොජනියදුකසදිසොව. දුතියං.

අට්ඨලොභසහගතචිත්තානි, තංසම්පයුත්තෙසු දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභං ඨපෙත්වා සෙසා ච **උපාදානසම්පයුත්තා** නාම. දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභදොසමොහමූලානි, කුසලාබ්‍යාකතානි ච චිත්තානි, රූපනිබ්බානානි ච **උපාදානවිප්පයුත්තා** නාම. චෙතසිකෙසු පන දිට්ඨිමානා උපාදානසම්පයුත්තාව, දොසඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චවිචිකිච්ඡා, කුසලාබ්‍යාකතා ච උපාදානවිප්පයුත්තා එව. සෙසා දුවිධාපි හොන්ති. තතියං.

චත්තාරි උපාදානානි **උපාදානා චෙව උපාදානියා ච** නාම. තදවසෙසා ලොකියා **උපාදානියා චෙව නො ච උපාදානා** නාම. ඉධ පන ලොකුත්තරා න වත්තබ්බා. සෙසං වුත්තනයමෙව. චතුත්ථං.

පඤ්චමඡට්ඨදුකා පාඨතො ගන්ථගොච්ඡකෙ පඤ්චමඡට්ඨදුකසදිසාව, කෙවලං පඤ්චමදුකෙ ‘‘චෙතසිකෙසු මානො උපාදානසම්පයුත්තො චෙව නො ච උපාදානො එව, මොහාහිරිකානොත්තප්පඋද්ධච්චථිනමිද්ධානි තිජාතිකානි තථා ච න වත්තබ්බා වා’’ති ඉදඤ්ච, ඡට්ඨදුකෙ ‘‘චෙතසිකෙසු දොසඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චවිචිකිච්ඡා අප්පමඤ්ඤා උපාදානවිප්පයුත්තා උපාදානියා එව, මොහාහිරිකානොත්තප්පඋද්ධච්චලොභථිනමිද්ධානි තථා ච න වත්තබ්බානි වා’’ති එත්තකමෙව පාඨතො විසෙසො, අත්ථතො පන නාමමත්තකොව විසෙසො. සෙසො සුවිඤ්ඤෙය්‍යොාව. පඤ්චමඡට්ඨානි.

උපාදානගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

කිලෙසගොච්ඡකෙ සංකිලිට්ඨත්තිකෙ වුත්තනයෙන පදත්ථො වෙදිතබ්බො. ලොභො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ථිනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ දස ධම්මා **කිලෙසා** නාම. ඉමෙ ච වුත්තත්ථා එව, ඉධ පන ලොභො, හෙතුගන්ථනීවරණඋපාදානගොච්ඡකෙසු ලොභො ච නිප්පදෙසතො චතුමග්ගවජ්ඣොපි එකෙනෙව කොට්ඨාසෙන ඨිතො, සෙසගොච්ඡකෙසු සො සබ්බොපි ලොභො ‘‘කාමාසවො භවාසවො’’තිආදිනා ද්වෙ ද්වෙ කොට්ඨාසා හුත්වා ඨිතො, ඉමිනා පන අට්ඨකථාවචනෙනාපි භවාසවාදිබ්‍යතිරිත්තො සබ්බො චතුමග්ගවජ්ඣොපි රාගො කාමාසවාදීසු සඞ්ගහිතො. කාමච්ඡන්දනීවරණං පන භවරාගොපි න පඤ්චකාමගුණිකරාගමත්තොවාති පඤ්ඤායති, ‘‘ආරුප්පෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ථිනමිද්ධනීවරණ’’න්තිආදිපාළිතො (පට්ඨා. 3.8.8) චෙතං දට්ඨබ්බං පඤ්චකාමගුණිකරාගස්ස රූපාරූපභූමීසු අනුප්පජ්ජනතො. ඉමෙසු ච කිලෙසෙසු දිට්ඨිවිචිකිච්ඡා පඨමෙන මග්ගෙන පහීයන්ති, දොසො තතියෙන, ලොභාදයො චතූහිපි. ඉමෙ පන දස ධම්මෙ ඨපෙත්වා සෙසා **නො කිලෙසා** නාම. කිලෙසදුකං පඨමං.

සංකිලෙසිකදුකො සාසවදුකසදිසොව. දුතියං.

සංකිලිට්ඨදුකො, කිලෙසසම්පයුත්තදුකො චාති ද්වෙපි සමානත්ථාව. තෙ ච නීවරණගොච්ඡකෙ තතියදුකසදිසාව. තතියචතුත්ථානි.

දස කිලෙසා **කිලෙසා චෙව සංකිලෙසිකා ච** නාම. සෙසා ලොකියධම්මා **සංකිලෙසිකා චෙව නො ච කිලෙසා** නාම. ඉධ පන ලොකුත්තරා න වත්තබ්බා. සෙසං නීවරණගොච්ඡකෙ චතුත්ථදුකසදිසමෙව. පඤ්චමං.

ඡට්ඨසත්තමදුකානිපි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානත්ථානෙව. තානි ඡට්ඨසත්තමානි නීවරණගොච්ඡකෙ යථාක්කමං පාඨතො පඤ්චමඡට්ඨදුකසදිසානි, අත්ථතො පන නාමමත්තකොව විසෙසො. සෙසො සුවිඤ්ඤෙය්‍යො. ඡට්ඨසත්තමඅට්ඨමානි.

කිලෙසගොච්ඡකං නිට්ඨිතං.

පිට්ඨිදුකෙසු ආදිතො චත්තාරො දුකා දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකෙ, දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකෙ ච වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බා. කෙවලං පන තත්ථ පඨමත්තිකෙ වුත්තෙසු දස්සනෙනපහාතබ්බෙ ධම්මෙ ඨපෙත්වා සෙසා ඉධ පඨමදුකස්ස දුතියපදෙ දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු පවිසන්ති, භාවනායපහාතබ්බෙ ඨපෙත්වා සෙසා ඉධ දුතියදුකෙ නභාවනායපහාතබ්බෙසු පවිසන්ති. තත්ථ ච දුතියත්තිකෙ වුත්තෙසු දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකෙ ඨපෙත්වා සෙසා ඉධ තතියදුකෙ නදස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකෙ, භාවනායපහාතබ්බහෙතුකෙ ච ඨපෙත්වා සෙසා ඉධ චතුත්ථදුකෙ නභාවනායපහාතබ්බහෙතුකෙසු පවිසන්ති.

පදත්ථො ච දස්සනෙන පහාතබ්බො හෙතු එතෙසං අත්ථීති **දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකා**. එවං භාවනායපහාතබ්බහෙතුකාති එත්ථාපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවං හි සති අහෙතුකානං අග්ගහණං සියාති එත්තකමෙව විසෙසො. තිකද්වයමෙව හි භගවා දෙසනාවිලාසෙන චත්තාරො දුකෙ කත්වා දෙසෙසි. සෙසං තාදිසමෙව. චත්තාරො දුකා නිට්ඨිතා.

පඤ්චපඤ්ඤාසසවිතක්කචිත්තෙසු විතක්කවිරහිතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා **සවිතක්කා** නාම. විතක්කො, පන සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි ච **අවිතක්කා** නාම. පඤ්චමං.

ඡසට්ඨියා සවිචාරචිත්තෙසු විචාරවිරහිතා ධම්මා **සවිචාරා** නාම. විචාරො, පන සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි ච **අවිචාරා** නාම. සෙසං ඉධ, අනන්තරෙ වුත්තදුකෙ ච විතක්කත්තිකෙ වුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බං. ඡට්ඨං.

ඉතො පරෙසු සප්පීතිකදුකො, පීතිසහගතදුකො ච සමානත්ථාව, තෙ ච සුඛසහගතඋපෙක්ඛාසහගතදුකා චාති චත්තාරොපි දුකා පීතිත්තිකෙ වුත්තනයාව. කෙවලං පනෙතෙසං දුකානං පඨමං පදං තත්ථ පවිසති, පීතිත්තිකෙ ඉතරීතරපදද්වයසඞ්ගහිතා, අසඞ්ගහිතා ච සබ්බෙ අත්ථා හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙත්ථ දුකානං දුතියපදෙසු අත්ථතො සඞ්ගහිතා, ඉමෙ ච නිප්පදෙසදුකාති අයමෙව විසෙසො. සත්තමඅට්ඨමනවමදසමා.

තදනන්තරෙසු **කාමාවචරාති** එත්ථ ‘‘හෙට්ඨතො අවීචිනිරයං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො පරනිම්මිතවසවත්තී දෙවෙ අන්තො කරිත්වා යං තස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා’’ති එවං (ධ. ස. 1287) **පාළියං** පරිච්ඡින්නානං චතුන්නං අපායානං, මනුස්සානං, ඡන්නං දෙවලොකානඤ්ච වසෙන ඔකාසතො එකාදසවිධො කාමභවො ‘‘කාමො’’ති වුච්චති උත්තරපදලොපෙන යථා ‘‘රූපූපපත්තියා’’තිආදීසු රූපභවො ‘‘රූප’’න්ති. තස්මිං කාමෙ අවචරන්ති පවත්තන්තීති **කාමාවචරා**. යෙභුය්‍යතො චෙතං වුත්තං රූපාරූපෙසු චෙතෙසඤ්ච ඉධ පවත්තිතො ‘‘ථලචරා’’තිආදීසු විය. කාමභවසඞ්ඛාතෙ වා කාමෙ පටිසන්ධිං අවචාරෙන්තීතිපි **කාමාවචරා,** කුසලාකුසලානි . උද්ධච්චසහගතචිත්තං පන අබ්‍යාකතචිත්තසදිසං. තදායත්තතාය, ආරම්මණකරණවසෙන වා කිලෙසකාමො එත්ථ අවචරතීතිපි කාමාවචරං. කාමඤ්චෙස රූපාරූපාවචරධම්මෙසුපි අවචරති, රුළ්හිතො පන ‘‘වදතීති වච්ඡො’’තිආදීසු විය ඉමෙ එව ‘‘කාමාවචරා’’ති වුච්චන්ති. අපිච කාමතණ්හා රූපතණ්හා අරූපතණ්හාති එත්ථ වුත්තකාමතණ්හාසඞ්ඛාතො කාමො එත්ථ අවචරතීතිපි **කාමාවචරා**. එවං බ්‍රහ්මානං විමානාභරණාදීසු ඡන්දරාගස්සාපි කාමතණ්හාභාවො සිද්ධො, රූපතණ්හාවිසයානම්පි ච බ්‍රහ්මානං කම්මජරූපාදීනං කාමතණ්හායපි විසයතාය කාමාවචරතා සිද්ධා හොති. න රූපාරූපාවචරානං තදභාවතො තදඤ්ඤෙ **න කාමාවචරා**. ඉමිනා නයෙන රූපාවචරාදිදුකානම්පි පදත්ථො යථාරහං ඤාතබ්බො. තත්ථ චතුපඤ්ඤාස කාමාවචරචිත්තානි, සබ්බඤ්ච රූපං කාමාවචරා නාම. සෙසචිත්තනිබ්බානානි න කාමාවචරා නාම. චෙතසිකෙසු වත්තබ්බං පරියාපන්නදුකෙ එව ආවි භවිස්සති. එකාදසමං.

පන්නරස රූපාවචරචිත්තානි **රූපාවචරා** නාම. සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි **න රූපාවචරා** නාම. ද්වාදසමං.

ද්වාදස අරූපාවචරචිත්තානි **අරූපාවචරා** නාම. සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි **න අරූපාවචරා** නාම. තෙරසමං.

තෙභූමකවට්ටෙ පරියාපන්නා අන්තොගධාති **පරියාපන්නා,** ලොකියධම්මාව. තත්ථ න පරියාපන්නාති **අපරියාපන්නා,** ලොකුත්තරා. චෙතසිකෙසු පන කාමාවචරාදිදුකානං චතුන්නම්පි සාධාරණො විනිච්ඡයො එවං වෙදිතබ්බො – අකුසලචෙතසිකා කාමාවචරාව, අප්පමඤ්ඤා කාමරූපාවචරා, විරතියො පන කාමාවචරපරියාපන්නා, විතක්කවිචාරපීතියො පන කාමරූපාවචරපරියාපන්නා, සෙසා චතුභූමකාති. චුද්දසමං.

වට්ටමූලං ඡින්දන්තා නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා වට්ටතො නීයන්තීති **නිය්‍යානිකා,** චත්තාරි ලොකුත්තරමග්ගචිත්තානි. ඉමිනා ලක්ඛණෙන න නිය්‍යන්තීති **අනිය්‍යානිකා,** සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. පඤ්චදසමං.

චුතියා වා අත්තනො වා පවත්තියා අනන්තරං ඵලදානෙ නියතත්තා **නියතා,** මිච්ඡත්තනියතා, සම්මත්තනියතා ච. තථා අනියතත්තා **අනියතා,** සෙසධම්මා. සෙසං වුත්තනයමෙව. සොළසමං.

අඤ්ඤෙ ධම්මෙ උත්තරන්ති අතික්කමන්තීති උත්තරා, අත්තානං උත්තරිතුං සමත්ථෙහි සහ උත්තරෙහීති **සඋත්තරා,** ලොකියාව. නත්ථි එතෙසං උත්තරාති **අනුත්තරා,** ලොකුත්තරා. සත්තරසමං.

රණන්ති කන්දන්ති එතෙහීති රණා, යෙහි අභිභූතා සත්තා නානප්පකාරතො පරිදෙවන්ති, තෙසං අකුසලමූලානං එතං අධිවචනං, තෙහි සම්පයොගවසෙන, පහානෙකට්ඨතාවසෙන ච සහ රණෙහීති **සරණා.** එතෙනාකාරෙන නත්ථි එතෙසං රණාති **අරණා.**

තත්ථ ද්වාදස අකුසලචිත්තානි සරණා නාම. සරණධම්මෙසු චෙත්ථ ලොභදොසමොහා රණා චෙව සරණා ච, තෙසු ලොභදොසා මොහෙනෙව සම්පයොගතො සරණා, තථා විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතචිත්තං, තංසම්පයුත්තා ච. මොහො පන තෙසු සම්පයොගතො සරණො, දිට්ඨිසම්පයුත්තරාගෙන, පන භවරාගෙන ච රණභූතෙන පහානෙකට්ඨතාවසෙනෙව සරණො . ලොභදොසමොහමූලසම්පයුත්තෙසු පන මොහො ලොභෙන චෙව දොසෙන ච, සෙසා ලොභමොහෙන චෙව දොසමොහෙන ච සම්පයොගතො සරණාති වෙදිතබ්බා. සබ්බානි කුසලාබ්‍යාකතචිත්තානි, රූපනිබ්බානානි ච අරණා නාම. චෙතසිකෙසු පන අකුසලා සරණාව, කුසලාබ්‍යාකතා අරණාව, තිජාතිකා පන ද්විධාපි හොන්තීති. අට්ඨාරසමං.

පිට්ඨිදුකා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මදුකමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකත්ථවණ්ණනා

සුත්තන්තිකදුකෙසු වෙදෙති, විවිධෙන වා ආකාරෙන ජානාතීති විජ්ජා, විපස්සනාඤාණමනොමයිද්ධිඡඅභිඤ්ඤාවසප්පවත්තා පඤ්ඤා, තස්මිං විජ්ජාභාගෙ විජ්ජාකොට්ඨාසෙ විජ්ජාසභාවෙ වත්තන්තීති **විජ්ජාභාගිනො.** තා එව විජ්ජා, තං වා විජ්ජං සම්පයොගවසෙන භජන්තීතිපි **විජ්ජාභාගිනො,** අට්ඨවිධවිජ්ජාසම්පයුත්තධම්මා. තාසු යා කාචි එකා විජ්ජා විජ්ජා, සෙසා විජ්ජාභාගිනොති එවං විජ්ජාපි විජ්ජාසම්පයුත්තධම්මාපි විජ්ජාභාගිනොත්වෙව වෙදිතබ්බා, ඉධ පන විජ්ජාසම්පයුත්තා ධම්මාව අධිප්පෙතා. න විජානාතීති අවිජ්ජා, චතුසච්චච්ඡාදකවසෙන චතුබ්බිධො මොහො, තස්මිං අවිජ්ජාභාගෙ අවිජ්ජාකොට්ඨාසෙ අවිජ්ජාසභාවෙ වත්තන්තීති **අවිජ්ජාභාගිනො.** තා එව අවිජ්ජා, තං වා අවිජ්ජං සම්පයොගවසෙන භජන්තීතිපි **අවිජ්ජාභාගිනො,** අවිජ්ජාසම්පයුත්තධම්මා. එවං අවිජ්ජාපි අවිජ්ජාසම්පයුත්තධම්මාපි අවිජ්ජාභාගිනොත්වෙව වෙදිතබ්බා, ඉධ පන අවිජ්ජාසම්පයුත්තධම්මාව අධිප්පෙතා.

තත්ථ අරහත්තමග්ගචිත්තං, පඤ්ඤාවිරහිතතංසම්පයුත්තා ච විජ්ජාභාගිනො ච ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනානි, ඤාණවිරහිතතංසම්පයුත්තා ච විපස්සනාභාවෙන පවත්තියං විජ්ජාභාගිනො, අඤ්ඤදා න වත්තබ්බා. රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකජවනචිත්තානි, පඤ්ඤාවිරහිතතංසම්පයුත්තා ච මනොමයිද්ධිභාවෙන ච පඤ්චාභිඤ්ඤාභාවෙන ච පවත්තියං විජ්ජාභාගිනො, අඤ්ඤදා න වත්තබ්බා. තත්ථ ද්වාදසාකුසලචිත්තානි, අවිජ්ජාවිරහිතතංසම්පයුත්තා ච අවිජ්ජාභාගිනොව, ඉධ පන අවිජ්ජා, සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි ච න වත්තබ්බාව. චෙතසිකෙසු පන මොහඅප්පමඤ්ඤා න වත්තබ්බාව, සෙසා කුසලාබ්‍යාකතා සියා විජ්ජාභාගිනො, සියා න වත්තබ්බා, තිජාතිකා ද්විධාපි න වත්තබ්බා ච. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. පඨමං.

පුන අනජ්ඣොත්ථරණවසෙන කිලෙසන්ධකාරං විද්ධංසෙතුං අසමත්ථතාය විජ්ජු උපමා එතෙසන්ති **විජ්ජූපමා,** ආදිතො තීසු මග්ගෙසු ඤාණංව. නිස්සෙසං විද්ධංසනසමත්ථතාය වජිරං උපමා එතෙසන්ති **වජිරූපමා,** අරහත්තමග්ගෙ ඤාණං. යථා හි මෙඝන්ධකාරෙ මග්ගපටිපන්නස්ස පටිච්ඡාදනඅන්ධකාරං විධමිත්වා විජ්ජුයා උප්පන්නක්ඛණෙ චාතුදිසා මග්ගා පාකටා හොන්ති, විජ්ජුයා නිරුද්ධාය පුන අන්ධකාරො ඔත්ථරිත්වා මග්ගං පටිච්ඡාදෙති, එවං විපස්සනායානිකස්ස යථාසකං සච්චච්ඡාදකකිලෙසන්ධකාරං විධමිත්වා තීසු මග්ගෙසු යථාක්කමං උප්පන්නෙසු චත්තාරි සච්චානි පාකටානි හොන්ති, තෙසු නිරුද්ධෙසු පුන අවසිට්ඨකිලෙසන්ධකාරො චතුසච්චං පටිච්ඡාදෙති, තස්මා තීසු මග්ගෙසු පඤ්ඤා විජ්ජූපමා වුත්තා. යථා පන වජිරස්ස අභෙජ්ජො පාසාණො නාම නත්ථි, තඤ්ච නිස්සෙසතො වජිරං භෙපෙති, වජිරෙන ච ගතමග්ගෙ පාසාණස්ස පුන පාකතිකභාවො නත්ථි, එවං අරහත්තමග්ගඤාණස්ස අවජ්ඣකිලෙසො නාම නත්ථි, තඤ්ච නිස්සෙසතො අරහත්තමග්ගඤාණං භෙපෙති, තෙන ච භෙපිතෙ කිලෙසෙ අවසිට්ඨකිලෙසාභාවතො තස්ස පුන පච්චුදාවත්තනං නාම නත්ථි, තස්මා චතුත්ථමග්ගෙ පඤ්ඤා වජිරූපමා වුත්තා. පඤ්ඤා එව හෙත්ථ සියා විජ්ජූපමා, සියා න වත්තබ්බා ච හොති. සෙසචෙතසිකචිත්තරූපනිබ්බානානි පන සබ්බානි න වත්තබ්බානෙව. දුතියං.

බාලෙසු ඨිතත්තා, යත්ථ ඨිතා තදුපචාරෙන **බාලා,** බාලකරත්තා වා **බාලා,** ද්වාදසාකුසලචිත්තානි. ඉධ පන අහිරිකඤ්ච අනොත්තප්පඤ්ච බාලා නාම. පණ්ඩිතෙසු ඨිතත්තා **පණ්ඩිතා,** පණ්ඩිතකරත්තා වා **පණ්ඩිතා,** එකවීසති කුසලචිත්තානි. ඉධ පන හිරී ච ඔත්තප්පඤ්ච පණ්ඩිතා නාම. සෙසචිත්තරූපනිබ්බානානි න වත්තබ්බානි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. තතියං.

කණ්හාති කාළකා, චිත්තස්ස අපභස්සරභාවකරණා. **සුක්කාති** ඔදාතා, පභස්සරභාවකරණා. සෙසං සබ්බං බාලදුකසදිසමෙව. චතුත්ථං.

ඉධ චෙව සම්පරායෙ ච තපෙන්තීති **තපනීයා.** න තපනීයා **අතපනීයා.** සෙසං බාලදුකසදිසමෙව. පඤ්චමං.

‘‘සිරිවඩ්ඪකො ධනවඩ්ඪකො’’තිආදයො විය වචනමත්තමෙව අධිකාරං කත්වා පවත්තා **අධිවචනා** නාම. නාමධෙය්‍යන්ති තෙසං තෙසං ධම්මානං නාමානි. තානි චතුබ්බිධානි සාමඤ්ඤනාමං ගුණනාමං කිත්තිමනාමං ඔපපාතිකනාමන්ති. තත්ථ පඨමකප්පිකෙසු මහාජනෙන සම්මන්නිත්වා ඨපිතත්තා ‘‘මහාසම්මතො’’ති රඤ්ඤො නාමන්ති එවරූපං **සාමඤ්ඤනාමං** නාම. ‘‘ධම්මකථිකො පංසුකූලිකො කාළො රස්සො’’ති එවරූපං ගුණතො ආගතං, ‘‘භගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො’’තිආදීනිපි තථාගතස්ස අනෙකානි නාමසතානි **ගුණනාමං** නාම. යං පන ජාතස්ස කුමාරස්ස ඤාතකා කප්පෙත්වා පකප්පෙත්වා ‘‘අයං අසුකො නාමා’’ති නාමං කරොන්ති, ඉදං **කිත්තිමනාමං** නාම. යා පන පුරිමපඤ්ඤත්ති අපරපඤ්ඤත්තියං නිපතති, සෙය්‍යථිදං – පුරිමකප්පෙපි චන්දො චන්දො එව, එතරහිපි අනාගතෙපි චන්දො එව. තථා ‘‘සූරියො සමුද්දො පථවී රූපං වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණං නිබ්බාන’’න්තිඑවමාදි **ඔපපාතිකනාමං** නාම. තානි පුන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානෙනවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානෙනවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තීති එවං නාමපඤ්ඤත්තිවසෙන ඡබ්බිධානි හොන්ති.

තත්ථ පරමත්ථතො උපලබ්භමානා යථාවුත්තද්වාසත්තතිවිධා නාමරූපධම්මා විජ්ජමානා නාම, තෙසං පකාරෙහි ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති **විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම, ‘‘චිත්තං ඵස්සො පථවී රූපං නිබ්බාන’’න්තිආදයො පරමත්ථවාචකා සද්දා. උපාදින්නනාමරූපධම්මෙ පන උපාදාය පඤ්ඤත්තා සත්තපුග්ගලඉත්ථිපුරිසදෙවමනුස්සතිරච්ඡානාදිභෙදා, අනුපාදින්නරූපධම්මෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තා භූමිපබ්බතරුක්ඛසකටචන්දසූරියනක්ඛත්තදිසාකාලකසිණාදිභෙදා ච පරමත්ථතො අනුපලබ්භමානා අවිජ්ජමානා නාම, තෙසං පඤ්ඤත්ති **අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. තථා ‘‘අත්තා භූමී’’තිආදයො අත්ථපඤ්ඤත්තිවාචකා සද්දා ච චිත්තසන්තතිවණ්ණුපගන්තිආදි විජ්ජමානත්ථවාචකා සද්දා **විජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. ‘‘පුරිසස්ස චිත්තං, මෙඝවණ්ණො’’තිආදීසු **අවිජ්ජමානෙනවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. ‘‘චිත්තලහුතා පථවීගන්ධො’’තිආදි **විජ්ජමානෙනවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. ‘‘මනුස්සසරීරං රුක්ඛසාඛා’’තිආදි **අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. එවං ඡබ්බිධාපි චෙතා අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙතුකාමතාචිත්තසමුට්ඨාපිතසවිඤ්ඤත්තිසද්දානුසාරෙන ඤාතසඞ්කෙතස්ස සොතවිඤ්ඤාණවීථිඅනන්තරං උප්පන්නෙහි මනොද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහි ‘‘ඉමස්සෙදං නාම’’න්ති අනෙකසද්දෙසු එකත්තමාරොපෙත්වා වවත්ථාපිතා අත්ථාභිමුඛං නමනතො පකාරෙහි අත්ථස්ස ඤාපනතො ‘‘නාමපඤ්ඤත්තී’’ති වුච්චන්ති, තෙසං අධිවචනානං පථා අත්ථා **අධිවචනපථා,** සම්මුතිපරමත්ථභෙදා සබ්බෙ ධම්මා සද්දවචනීයසභාවා. ඡට්ඨං.

ඉතො පරං ද්වෙ දුකා අධිවචනදුකසදිසාව, කෙවලං පදත්ථමත්තමෙව විසෙසො. තත්ථ අභිසඞ්ඛරොන්තීති සඞ්ඛාරාති එවං නිද්ධාරෙත්වා සහෙතුකං කත්වා වුච්චමානා **නිරුත්ති** නාම, ‘‘තක්කො විතක්කො සඞ්කප්පො’’ති එවං තෙන තෙන පකාරෙන ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති නාම, යථාවුත්තනාමපඤ්ඤත්තියොව. න හි අධිවචනනිරුත්තිපඤ්ඤත්තීසු අත්ථතො කොචිපි භෙදො අත්ථි, නිබ්බත්තිනිමිත්තභෙදදස්සනත්ථං පන නෙසං විභාගෙන පදත්ථො දස්සිතො. ඉමෙසු ච තීසු දුකෙසු පඤ්ඤත්තිසහිතා සබ්බෙ ධම්මා ලබ්භන්ති, අනන්තරෙ නාමරූපදුකෙ පඤ්ඤත්තිරහිතාති ඉමෙ චත්තාරො දුකා ඉමෙසු සුත්තන්තිකදුකෙසු නිප්පදෙසා, සෙසා පන අට්ඨතිංසාපි සප්පදෙසාති වෙදිතබ්බා. සත්තමට්ඨමානි.

නාමකරණට්ඨෙන, නමනට්ඨෙන, නාමනට්ඨෙන ච **නාමං,** අරූපක්ඛන්ධනිබ්බානානි. තානි හි සබ්බදාපි වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණං නිබ්බානන්ති ඔපපාතිකනාමවසෙන අත්තනො නාමං කරොන්තාව පවත්තන්ති චන්දසූරියාදයො විය. න හි තෙසං සාමඤ්ඤගුණකිත්තිමවසෙන නාමකරණකිච්චං අත්ථීති. එවං නාමකරණට්ඨෙන නාමං වෙදිතබ්බං. ආරම්මණාභිමුඛං පන නමනට්ඨෙන, අඤ්ඤමඤ්ඤං තත්ථ නාමනට්ඨෙන ච චත්තාරො අරූපක්ඛන්ධාව **නාමං.** නිබ්බානං පන ආරම්මණාධිපතිපච්චයතාය අත්තනි අනවජ්ජධම්මානං නාමනට්ඨෙනෙව නාමං වෙදිතබ්බං. රුප්පනට්ඨෙන **රූපං,** රූපක්ඛන්ධො. නවමං.

අවිජ්ජාති දුක්ඛාදිපටිච්ඡාදකො සබ්බො මොහො. **භවතණ්හාති** භවපත්ථනාවසෙන පවත්තො ලොභො. තථා අප්පවත්තො පනෙත්ථ ලොභො, සෙසචෙතසිකචිත්තරූපනිබ්බානානි ච න වත්තබ්බානි. ඉතො පරං පන එවං නවත්තබ්බවිභාගං අදස්සෙත්වා පදත්ථසරූපමත්තමෙව දස්සයිස්සාම, දස්සිතාවසෙසා න වත්තබ්බාති ගහෙතබ්බා. දසමං.

භවො වුච්චති සස්සතං. ''භවිස්සති අත්තා ච ලොකො චා''ති සස්සතවසෙන උප්පජ්ජනකදිට්ඨි **භවදිට්ඨි** නාම. විභවො වුච්චති උච්ඡෙදො. ''න භවිස්සති අත්තා ච ලොකො චා''ති උච්ඡෙදවසෙන උප්පජ්ජනකදිට්ඨි **විභවදිට්ඨි** නාම. උභයෙනාපි මිච්ඡාදිට්ඨි ගහිතා. තථා අනන්තරෙසුපි තීසු දුකෙසු. එකාදසමං.

ඛන්ධපඤ්චකං ''අත්තා ච ලොකො චා''ති ගහෙත්වා ''සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා''ති පවත්තා දිට්ඨි **සස්සතදිට්ඨි** නාම. තථා ''උච්ඡිජ්ජිස්සතී''ති පවත්තා දිට්ඨි **උච්ඡෙදදිට්ඨි** නාම. ''අන්තවා''ති පවත්තා **අන්තවාදිට්ඨි** නාම. ''අනන්තවා''ති පවත්තා **අනන්තවාදිට්ඨි** නාම. පුබ්බන්තං අනුගතා **බ්‍රහ්මජාලෙ** වුත්තනයෙන අතීතකොට්ඨාසං ආරම්මණං කත්වා පවත්තා අට්ඨාරසවිධා **පුබ්බන්තානුදිට්ඨි** නාම. අපරන්තං අනුගතා තත්ථෙව ආගතනයෙන අනාගතකොට්ඨාසං ආරම්මණං කත්වා පවත්තා චතුචත්තාලීසවිධා **අපරන්තානුදිට්ඨි** නාම. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන **බ්‍රහ්මජාලෙ** (දී. නි. 1.28), **තදට්ඨකථාය** (දී. නි. අට්ඨ. 1.28) ච වෙදිතබ්බො. ද්වාදසමතෙරසමචුද්දසමානි.

අහිරිකදුකං, හිරිදුකඤ්ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. පඤ්චදසමසොළසමානි.

දුක්ඛං වචො එතස්මිං විප්පටිකූලගාහිම්හි විපච්චනීකසාතෙ අනාදරෙ පුග්ගලෙති දුබ්බචො, සහධම්මිකං දස්සෙත්වා ඔවදියමානෙ අනාදරකාරකො පුග්ගලො, තස්ස කම්මං දොවචස්සං, තස්ස භාවො **දොවචස්සතා,** අනාදරවසෙන පවත්තා ද්වෙ පටිසවිත්තා, තංසම්පයුත්තා ච. පාපා අස්සද්ධාදයො පුග්ගලා එතස්ස මිත්තාති පාපමිත්තො, තස්ස භාවො **පාපමිත්තතා,** පාපපුග්ගලෙසු දළ්හභත්තිවසෙන, කායචිත්තෙහි තංසෙවනාතන්නින්නතාවසෙන ච පවත්තානි අට්ඨ ලොභචිත්තානි. සත්තරසමං.

සොවචස්සතා , කල්‍යාණමිත්තතා ච වුත්තපටිපක්ඛවසෙන වෙදිතබ්බා. අත්ථතො පන තථාපවත්තානි සහෙතුකකාමාවචරකුසලකිරියචිත්තානි. අට්ඨාරසමං.

පඤ්චසු, සත්තසු වා ආපත්තීසු කුසලභාවො **ආපත්තිකුසලතා,** සහ වත්ථුනා තාසං ආපත්තීනං ආපජ්ජනපරිච්ඡෙදජානනවසෙන පවත්තා කාමාවචරජවනපඤ්ඤා. ආපත්තීහි වුට්ඨානෙ කුසලභාවො **ආපත්තිවුට්ඨානකුසලතා,** වුට්ඨානවිධානෙන සද්ධිං ආපත්තිවුට්ඨානපරිච්ඡෙදජානනවසෙන පවත්තා යථාවුත්තචිත්තසම්පයුත්තපඤ්ඤාව. එකූනවීසතිමං.

සමාපජ්ජිතබ්බතො සමාපත්ති, තාසු ලොකියලොකුත්තරාසු සවිතක්කසවිචාරාදීසු සමාපත්තීසු කුසලතා **සමාපත්තිකුසලතා,** සහ පරිකම්මෙන අප්පනාපරිච්ඡෙදජානනවසෙන පවත්තා පඤ්ඤා. සමාපත්තීහි වුට්ඨානෙ කුසලභාවො **සමාපත්තිවුට්ඨානකුසලතා,** යථාපරිච්ඡින්නකාලෙයෙව තාහි වුට්ඨානකපඤ්ඤා කාමාවචරජවනපඤ්ඤාව. වීසතිමං.

අට්ඨාරසසු ධාතූසු කුසලභාවො **ධාතුකුසලතා,** සවනධාරණපටිවෙධපච්චවෙක්ඛණපඤ්ඤා. තාසඤ්ඤෙව ධාතූනං මනසිකාරෙ කුසලභාවො **මනසිකාරකුසලතා,** තාසං සම්මසනපටිවෙධපච්චවෙක්ඛණපඤ්ඤා. එස නයො **ආයතනකුසලතායපි.** තත්ථ හි සවනධාරණපච්චවෙක්ඛණා කාමාවචරාව, පටිවෙධො ලොකුත්තරොව, සම්මසනං කාමාවචරලොකුත්තරං. අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිච්ච සහිතං ඵලං උප්පාදෙතීති පටිච්චසමුප්පාදො, අවිජ්ජාදීහි නිද්දිට්ඨො පච්චයසමූහො, තස්මිං ද්වාදසඞ්ගෙ අනුලොමපටිච්චසමුප්පාදෙ කුසලභාවො **පටිච්චසමුප්පාදකුසලතා,** ''ඉමිනා පච්චයෙන ඉදං හොතී''ති ජානනවසෙන පවත්තා ලොකියජවනපඤ්ඤාව. එකවීසතිමද්වාවීසතිමානි.

තිට්ඨති එත්ථ ඵලං තදායත්තවුත්තිතායාති ඨානං, කාරණං, තස්මිං ඨානෙ කුසලතා **ඨානකුසලතා.** න ඨානෙ කුසලතා **අට්ඨානකුසලතා.** තෙවීසතිමං.

උජුභාවො **අජ්ජවො.** මුදුභාවො **මද්දවො.** කායචිත්තුජුකතාමුදුකතාද්වයං. චතුවීසතිමං.

අධිවාසනසඞ්ඛාතා ඛමනං **ඛන්ති,** තථාපවත්තකාමාවචරජවනානි. පාපතො සුට්ඨු ඔරතො විරතොති සොරතො, තස්ස භාවො **සොරච්චං.** කායවචීමනොසංවරසීලසඞ්ඛාතානි ලොකියලොකුත්තරජවනානි. පඤ්චවීසතිමං.

සම්මොදකපියවාදිතාසඞ්ඛාතො සඛිලභාවො **සාඛල්‍යං,** යථා පරෙහි සද්ධිං අත්තනො ඡිද්දං විවරං න හොති, එවං ධම්මාමිසෙහි පටිසන්ථරණං පටිච්ඡාදනං **පටිසන්ථාරො.** ආගන්තුකස්ස හි පච්චුග්ගමනපත්තචීවරපටිග්ගහණආසනදානබීජනපාදධොවනමක්ඛනාදිනා, පානීයෙන ආපුච්ඡනෙන, කාලෙ ආගතස්ස යාගුආදීනං, විකාලෙ පානකාදීනඤ්ච දානෙන, පුනදිවසෙ පිණ්ඩාය චරණට්ඨානදස්සනපවෙසනනික්ඛමනකාලාරොචනාදිනා ච පබ්බජිතා, ගහට්ඨානඤ්ච **විනයෙ** ආගතනයෙන යථානුරූපං ආමිසපටිසන්ථාරො කාතබ්බො. ආගන්තුකං පන උපසඞ්කමිත්වා ''තුම්හෙ කතරභාණකා''ති අපුච්ඡිත්වා ''ආචරියුපජ්ඣායා වො කතරං ගන්ථං වළඤ්ජෙන්තී''ති පුච්ඡිත්වා තස්ස විසයෙ පඤ්හපුච්ඡනෙන සචෙ න සක්කොති, සයං කථෙත්වා දානෙන, ධම්මකථනපඤ්හවිස්සජ්ජනකම්මට්ඨානකථනකුක්කුච්චදිට්ඨිවිනොදනාදිනා, පරිවාසාදිවිනයකම්මකරණෙන, පබ්බාජනඋපසම්පදාදිනා ච ධම්මපටිසන්ථාරො කාතබ්බො. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරතො පනායං සද්ධිං ආනිසංසදීපකවත්ථූහි **අට්ඨසාලිනියං** (ධ. ස. අට්ඨ. 1351) ඤාතබ්බො. එතස්මිං දුවිධෙ පටිසන්ථාරෙ කුසලභාවො පටිසන්ථාරකුසලතා, තථාපවත්තකාමාවචරජවනානි එව. ඡබ්බීසතිමං.

ඉන්ද්‍රියෙසු මනච්ඡට්ඨෙසු ආපාථගතරූපාදීසු ආරම්මණෙසු නිමිත්තගහණාදිනා ඉන්ද්‍රියසංවරභෙදසඞ්ඛාතො අගුත්තද්වාරභාවො **ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතා.** පටිග්ගහණපරිභොගවසෙන භොජනෙ මත්තං අජානනභාවො **භොජනෙ අමත්තඤ්ඤුතා,** තථාපවත්තඅකුසලචිත්තානි. සත්තවීසතිමං.

අනන්තරදුකෙපි වුත්තපටිපක්ඛවසෙන කාමාවචරසහෙතුකකුසලකිරියචිත්තානි වෙදිතබ්බානි. අට්ඨවීසතිමං.

සතිවිප්පවාසසඞ්ඛාතො මුට්ඨසතිභාවො **මුට්ඨස්සච්චං,** සබ්බෙ අකුසලා ධම්මා, අසම්පජානනභාවො **අසම්පජඤ්ඤං,** මොහො. එකූනතිංසතිමං.

අනන්තරදුකෙ චතුභූමිකා සතිපඤ්ඤාව වුත්තා. තිංසතිමං.

අප්පටිසඞ්ඛානෙ අප්පටිවානසඞ්ඛාතෙ අකම්පියට්ඨෙන යොනිසොදස්සනසඞ්ඛාතං පටිසඞ්ඛානමෙව බලන්ති **පටිසඞ්ඛානබලං,** කාමාවචරපඤ්ඤාව. සත්තබොජ්ඣඞ්ගාදිභාවනාවසෙන පවත්තා චතුභූමකධම්මා **භාවනාබලං.** එකතිංසතිමං.

පච්චනීකධම්මෙ සමෙතීති **සමථො,** සො තිවිධො චිත්තසමථො අධිකරණසමථො සබ්බසඞ්ඛාරසමථොති. තත්ථ ච පුබ්බභාගාසු අට්ඨසමාපත්තීසු එකග්ගතා **චිත්තසමථො** නාම, සම්මුඛාවිනයාදි සත්තවිධො **අධිකරණසමථො** නාම, නිබ්බානං **සබ්බසඞ්ඛාරසමථො** නාම. ඉධ පන චතුභූමකො සමාධි අධිප්පෙතො. අනිච්චාදිවසෙන විවිධෙනාකාරෙන පස්සතීති **විපස්සනා,** ලොකියලොකුත්තරා විපස්සනාපඤ්ඤාව. බාත්තිංසතිමං.

සමථොව තං ආකාරං ගහෙත්වා පුන පවත්තෙතබ්බස්ස සමථස්ස නිමිත්තන්ති **සමථනිමිත්තං. පග්ගාහනිමිත්තෙපි** එසෙව නයො. චතුභූමකසමාධිවීරියානි එව. තෙත්තිංසතිමං.

අනන්තරදුකෙපි වීරියසමාධී එව වුත්තා. චතුත්තිංසතිමං.

සීලවිනාසිකා අසංවරසඞ්ඛාතා සීලස්ස විපත්තීති **සීලවිපත්ති,** තථාපවත්තා අකුසලධම්මා. සම්මාදිට්ඨියා විපත්ති **දිට්ඨිවිපත්ති,** මිච්ඡාදිට්ඨි එව. පඤ්චතිංසතිමං.

සොරච්චමෙව සීලස්ස සම්පාදනතො සීලපරිපූරණතො සීලස්ස සම්පදාති **සීලසම්පදා.** දිට්ඨිපාරිපූරිභූතං ඤාණමෙව දිට්ඨියා සම්පදාති **දිට්ඨිසම්පදා.** චතුභූමකා සීලපඤ්ඤාච. තථා අනන්තරදුකෙපි. ඡත්තිංසතිමං.

විසුද්ධිභාවං සම්පත්තා සීලසඞ්ඛාතා සීලස්ස විසුද්ධි **සීලවිසුද්ධි.** නිබ්බානසඞ්ඛාතං විසුද්ධිං පාපෙතුං සමත්ථා දස්සනසඞ්ඛාතා දිට්ඨියා විසුද්ධි **දිට්ඨිවිසුද්ධි.** සත්තත්තිංසතිමං.

කම්මස්සකතාසච්චානුලොමිකමග්ගඵලසම්පයුත්තපඤ්ඤා **දිට්ඨි විසුද්ධි** නාම. යථාදිට්ඨිස්ස තදනුරූපං පධානං **යථාදිට්ඨිස්ස ච පධානං** නාම. අට්ඨතිංසතිමං.

සංවෙගජනකානි ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණසඞ්ඛාතානි කාරණානි **සංවෙජනීයට්ඨානානි** නාම, තෙසු ජාතිආදිපටිච්චසමුප්පන්නභයසඞ්ඛාතං සංවිජනං **සංවෙගො** නාම, තථාපවත්තකුසලාදි එව. එවං සංවෙගජාතස්ස යොනිසො උපායෙන පධානං **සංවිග්ගස්ස යොනිසො පධානං,** ලොකියලොකුත්තරවීරියමෙව. එකූනචත්තාලීසතිමං.

කුසලධම්මපූරණෙ අසන්තුට්ඨිභාවො අසන්තුට්ඨිතා. යො පන දානං දත්වා තතො තෙන අසන්තුට්ඨො හුත්වා සරණගමනං ආකඞ්ඛති, තතො පඤ්චසීලාදිං, පබ්බජ්ජං, බුද්ධවචනානං උග්ගණ්හනං, සමථවිපස්සනං, තතො තෙනාපි අසන්තුට්ඨො අනුක්කමෙන අරහත්තං ගණ්හාති, අයං **අසන්තුට්ඨිතා කුසලෙසු ධම්මෙසු.** අධිකුසලධම්මානං භාවනාය උක්කණ්ඨමානො පධානං පටිවාපෙති නිවත්තාපෙතීති පටිවානි, න පටිවානි අප්පටිවානි, තස්ස භාවො **අප්පටිවානිතා.** අරහත්තං අප්පත්වා පධානස්මිං අනිවත්තනතා අනොසක්කනතා, තථාපවත්තලොකියලොකුත්තරකුසලා ධම්මා. චත්තාලීසතිමං.

විජානනතො **විජ්ජා,** පුබ්බෙනිවාසචුතූපපාතආසවක්ඛයඤාණානි. විමුච්චනතො **විමුත්ති,** අට්ඨ සමාපත්තියො, නිබ්බානඤ්ච. අට්ඨ සමාපත්තියො හි ආරම්මණෙ අධිමුච්චනතො, සයං වික්ඛම්භිතකිලෙසෙහි විමුච්චනට්ඨෙන ච විමුත්තීති වුත්තා, නිබ්බානං පන සබ්බකිලෙසෙහි අච්චන්තවිමුච්චනට්ඨෙන. එකචත්තාලීසතිමං.

කිලෙසක්ඛයකරෙසු චතූසු අරියමග්ගෙසු ඤාණං **ඛයෙ ඤාණං** නාම. පටිසන්ධිවසෙන අනුප්පාදභූතෙ තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසානං අනුප්පාදපරියොසානෙ උප්පන්නඅරියඵලෙ ඤාණං **අනුප්පාදෙ ඤාණං** නාම. සෙසං සබ්බත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. ද්වාචත්තාලීසතිමං.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මොහවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

ධම්මසඞ්ගණීමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. විභඞ්ගමාතිකා

ඉදානි ධම්මසඞ්ගණීමාතිකානන්තරං විභඞ්ගමාතිකාය අත්ථවණ්ණනා අනුප්පත්තා. තස්සා පන –

අත්ථතො ධම්මභෙදෙන, විභඞ්ගනයදස්සනා;
පාළිමුත්තනයා චාපි, හොති සංවණ්ණනානයො.

සා පනෙසා අට්ඨාරසන්නං විභඞ්ගානං ආදිම්හි ඨපිතා අට්ඨාරසවිධා හොති – ඛන්ධවිභඞ්ගමාතිකා-ආයතන-ධාතු-සච්ච-ඉන්ද්‍රිය-පච්චයාකාර-සතිපට්ඨාන-සම්මප්පධාන-ඉද්ධිපාදබොජ්ඣඞ්ග-මග්ගඞ්ගඣාන-අප්පමඤ්ඤා-සික්ඛාපද-පටිසම්භිදා-ඤාණ-ඛුද්දකවත්ථු-ධම්මහදයවිභඞ්ගමාති

ඛන්ධවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

තත්ථ ආදිභූතාය ඛන්ධවිභඞ්ගමාතිකාය **අත්ථතො** තාව – **පඤ්චක්ඛන්ධා**ති එත්ථ **පඤ්චා**ති ගණනපරිච්ඡෙදො, තෙන න තතො හෙට්ඨා, න උද්ධන්ති දස්සෙති. **ඛන්ධා**ති පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. තත්‍රායං **ඛන්ධ**-සද්දො සම්බහුලෙසු ඨානෙසු නිපතති රාසිම්හි ගුණෙ පණ්ණත්තියං රුළ්හියන්ති. තත්ථ ‘‘මහාඋදකක්ඛන්ධො’’තිආදීසු (සං. නි. 5.1037; අ. නි. 4.51; 5.45; 6.37) හි රාසිතො ඛන්ධො නාම. ‘‘සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධො’’තිආදීසු (දී. නි. 3.355) ගුණතො. ‘‘අද්දසා ඛො භගවා මහන්තං දාරුක්ඛන්ධ’’න්තිආදීසු (සං. නි. 4.241) පණ්ණත්තිතො. ‘‘විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’’තිආදීසු (ධ. ස. 63) එකම්පි චිත්තං රුළ්හිතො ඛන්ධො නාම, ස්වායමිධ රාසිතො අධිප්පෙතො. රාසට්ඨො හි ඛන්ධ-සද්දො, කොට්ඨාසට්ඨොතිපි වත්තුං වට්ටති. ලොකස්මිං හි ඉණං ගහෙත්වා චොදියමානා ‘‘ද්වීහි ඛන්ධෙහි දස්සාම , තීහි ඛන්ධෙහි දස්සාමා’’ති වදන්ති, තස්මා ඛන්ධොති කොට්ඨාසොති වුත්තං හොති. **රූපක්ඛන්ධො**ති එත්ථ රුප්පතීති රූපං, සීතුණ්හාදීහි පසිද්ධාකාරෙන රුප්පති ඝට්ටීයති, පීළියතීති අත්ථො. වුත්තං හෙතං භගවතා –

‘‘රුප්පතීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා රූපන්ති වුච්චති. කෙන රුප්පති? සීතෙනපි රුප්පති, උණ්හෙනපි රුප්පති, ජිඝච්ඡායපි රුප්පති, පිපාසායපි රුප්පතී’’තිආදි (සං. නි. 3.79).

රූපඤ්ච තං ඛන්ධො චාති **රූපක්ඛන්ධො,** රූපරාසි රූපකොට්ඨාසොති අත්ථො. **වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු**පි එසෙව නයොති අයං තාවෙත්ථ අත්ථතො සංවණ්ණනානයො.

ධම්මභෙදතො පනෙත්ථ හෙට්ඨා කුසලත්තිකෙ විභත්තා අතීතාදිභෙදභින්නා සබ්බෙ රූපධම්මා **රූපක්ඛන්ධො** නාම. තථා චතුභූමකා වෙදනාසඤ්ඤායො **වෙදනාක්ඛන්ධො** නාම, **සඤ්ඤාක්ඛන්ධො** නාම. වෙදනාසඤ්ඤා පන ඨපෙත්වා සෙසා ඵස්සාදයො පඤ්ඤාස චෙතසිකා **සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො** නාම. පඤ්චසු ඛන්ධෙසු නිබ්බානමෙව අසඞ්ගහිතං, උපාදානක්ඛන්ධෙසු පන සබ්බෙ ලොකුත්තරධම්මා. අයමෙව හි ඛන්ධෙහි උපාදානක්ඛන්ධානං විසෙසො. ඛන්ධා අවිසෙසතො වුත්තා, උපාදානක්ඛන්ධා සාසවොපාදානියභාවෙන විසෙසෙත්වා. ඉධ පන අවිසෙසෙන වුත්තත්තා නිබ්බානං ඨපෙත්වා අවසෙසා සබ්බෙ ධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති අයං ධම්මභෙදතො සංවණ්ණනානයො.

විභඞ්ගනයදස්සනාති විභඞ්ගපාළියා ආගතඅත්ථනයදස්සනතො. **විභඞ්ගපාළියං** හි සුත්තන්තභාජනීයං අභිධම්මභාජනීයං පඤ්හාපුච්ඡකන්ති තීහි නයෙහි ඛන්ධවිභඞ්ගො විභත්තො. තථා ආයතනවිභඞ්ගාදයො. කෙවලං හි ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ, සික්ඛාපදවිභඞ්ගෙ ච සුත්තන්තභාජනීයං නත්ථි. පච්චයාකාරවිභඞ්ගෙ පඤ්හාපුච්ඡකං නත්ථි. ඤාණවිභඞ්ගාදීසු පන තීසු තයොපි නයා න සන්ති. තෙසු හි ඤාණවිභඞ්ගො එකවිධතො පට්ඨාය යාව දසවිධා විභත්තො, ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගො එකවිධතො පට්ඨාය යාව ද්වාසට්ඨිපභෙදා විභත්තො, ධම්මහදයවිභඞ්ගො පන සබ්බසඞ්ගහාදීහි දසහි වාරෙහි විභත්තො, තස්මා තෙසං තෙසං නයානං මුඛමත්තදස්සනවසෙන තත්ථ තත්ථ සංවණ්ණනා භවිස්සන්ති. තත්‍රිදං ඛන්ධවිභඞ්ගෙ තිණ්ණං නයානං මුඛමත්තදස්සනං. සෙය්‍යථිදං – **සුත්තන්තභාජනීයෙ** තාව රූපක්ඛන්ධො –

‘‘තත්ථ කතමො රූපක්ඛන්ධො? යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අජ්ඣත්තං වා බහිද්ධා වා ඔළාරිකං වා සුඛුමං වා හීනං වා පණීතං වා යං දූරෙ සන්තිකෙ වා, තදෙකජ්ඣං අභිසඤ්ඤූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො’’ති (විභ. 2) –

එවං උද්දිසිත්වා විත්ථාරතො විභත්තො, තථා වෙදනාක්ඛන්ධාදයොපි. තත්ථ නියකජ්ඣත්තං නාම අජ්ඣත්තරූපං **අජ්ඣත්තං** නාම, තතො අඤ්ඤං පරපුග්ගලගතං, අවිඤ්ඤාණකඤ්ච **බහිද්ධා** නාම, තථා වෙදනාදයොපි. පසාදවිසයරූපං පන **ඔළාරිකං** නාම, සෙසං **සුඛුමං** නාම. අනිට්ඨරූපං **හීනං** නාම, ඉට්ඨරූපං **පණීතං** නාම.

නනු ඉට්ඨානිට්ඨං නාම පාටෙක්කං පටිවිභත්තං නාම නත්ථි, එකං එකච්චස්ස ඉට්ඨං හොති මනාපං, තදෙව අඤ්ඤස්ස ච අනිට්ඨං හොති. වත්ථාදීනි හි සූකරාදීනං නප්පියානි හොන්ති, න මනුස්සාදීනං, තෙසඤ්ච වත්ථාභරණාදීනි පියානි, න සූකරාදීනන්ති, තස්මා රුචිවසෙනෙව ඉට්ඨානිට්ඨතා ගහෙතබ්බා? න, ඉට්ඨානිට්ඨානං පාටෙක්කං විභත්තත්තා. කුසලකම්මජං හි කුසලවිපාකවිසයොව ඉට්ඨං නාම, අකුසලකම්මජං අකුසලවිපාකවිසයොව අනිට්ඨං නාම, සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන පන කොචි ඉට්ඨමෙව බුද්ධරූපාදිං ජවනක්ඛණෙ අනිට්ඨතො මනසි කරොති, අනිට්ඨඤ්ච නිරයග්ගිසත්ථවිසාදිං ඉට්ඨතො මනසි කරොති. ජවනෙහි එව විපල්ලාසභාවො, න විපාකෙහීති විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨං නියතං වෙදිතබ්බං.

සම්මොහවිනොදනියා පන විභඞ්ගට්ඨකථාය –

‘‘සුඛසම්ඵස්සං හි ගූථකලලං චක්ඛුද්වාරඝානද්වාරෙසු අනිට්ඨං, කායද්වාරෙ ඉට්ඨං හොති. චක්කවත්තිනො මණිරතනෙන පොථියමානස්ස, සුවණ්ණසූලෙ උත්තාසියමානස්ස ච මණිරතනසුවණ්ණසූලානි චක්ඛුද්වාරෙ ඉට්ඨානි හොන්ති, කායද්වාරෙ අනිට්ඨානී’’ති (විභ. අට්ඨ. 6) –

එවං ද්වාරවසෙන එකස්සෙව වත්ථුනො ඉට්ඨතා, අනිට්ඨතා ච වුත්තා. සා ච එකක්ඛණෙ න යුත්තා එකකලාපගතභූතොපාදායරූපානං එකසාමග්ගියමුප්පත්තිතො. න හි භූතෙසු අකුසලවසෙන අනිට්ඨෙසු උප්පජ්ජන්තෙසු තදුපාදායරූපාදිකුසලෙන ඉට්ඨානි උප්පජ්ජන්ති, භින්නක්ඛණෙ පන ඉට්ඨානි මණිරතනාදීනි තෙහි පොථියමානස්ස අකුසලපච්චයෙන උතුනා අනිට්ඨානි විපරිණමන්ති, කුසලපච්චයෙන අනිට්ඨානි ගූථකලලාදීනි ඉට්ඨානීති, අයං නො අත්තනොමති. එවං විභත්තෙසු ච ඉට්ඨානිට්ඨෙසු තං තං රූපං උපාදායුපාදාය හීනං, පණීතඤ්ච දට්ඨබ්බං. සුඛුමං පන රූපං **දූරෙරූපං** නාම, ඔළාරිකං **සන්තිකෙරූපං** නාම. තං තං වා පන රූපං උපාදායුපාදාය රූපං දූරෙ සන්තිකෙ දට්ඨබ්බං. සෙසං වුත්තනයමෙව.

වෙදනාදීසු පන අකුසලා වෙදනා **ඔළාරිකා,** ඉතරා **සුඛුමා.** කුසලාකුසලා ඔළාරිකා, අබ්‍යාකතා සුඛුමා. දුක්ඛා වෙදනා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. සුඛදුක්ඛා වා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. අසමාපන්නස්ස වා වෙදනා ඔළාරිකා, සමාපන්නස්ස සුඛුමා. සාසවා ඔළාරිකා , අනාසවා සුඛුමා. තං තං වා පන වෙදනං උපාදායුපාදාය ඔළාරිකසුඛුමතා දට්ඨබ්බා. අකුසලා වෙදනා කුසලාබ්‍යාකතාහි දූරෙ, තා ච තාය දූරෙති එවං ජාතිසභාවපුග්ගලභූමිභෙදතො වුත්තනයෙන **දූරෙවෙදනා** දට්ඨබ්බා, කුසලා වෙදනා කුසලාය සන්තිකෙති එවං ජාතිආදිසාමඤ්ඤතො **සන්තිකෙවෙදනා** දට්ඨබ්බා. තං තං වා පන වෙදනං උපාදායුපාදාය වෙදනා දූරෙසන්තිකෙ දට්ඨබ්බා. එවං සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි යථානුරූපං ඔළාරිකසුඛුමතාදයො වෙදිතබ්බාති. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන **විභඞ්ගපාළිඅට්ඨකථාසු** (විභ. 8 ආදයො; විභ. අට්ඨ. 8 ආදයො) ගහෙතබ්බොති අයං සුත්තන්තභාජනීයනයො.

අභිධම්මභාජනීයනයෙ රූපක්ඛන්ධස්ස තාව එකවිධාදිතො යාව එකාදසවිධා රූපකණ්ඩෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බා. වෙදනාක්ඛන්ධො පන එකවිධො ඵස්සසම්පයුත්තො, දුවිධො සහෙතුකදුකවසෙන, තිවිධො කුසලත්තිකවසෙන, චතුබ්බිධො චතුභූමකවසෙන, පඤ්චවිධො සභාවභෙදෙන, ඡබ්බිධො ඡද්වාරිකවසෙන, සත්තවිධො සත්තවිඤ්ඤාණසම්පයොගවසෙන, අට්ඨවිධො තෙසු කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං සුඛදුක්ඛවසෙන ද්විධා භින්දිත්වා, නවවිධො තෙසු මනොවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං කුසලත්තිකවසෙන තිධා භින්දිත්වා, දසවිධො තෙසු කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං දුවිධා, මනොවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තඤ්ච තිධා භින්දිත්වාති එවං සහෙතුකදුකමූලං පඨමවාරං වත්වා පුන කුසලත්තිකට්ඨානෙ වෙදනාත්තිකපීතිත්තිකසනිදස්සනත්තිකවජ්ජිතෙ සබ්බත්තිකෙ යොජෙත්වා යාව දසවිධා, අපරෙපි අට්ඨාරස වාරා වුත්තා. යථා චෙත්ථ සහෙතුකදුකමූලිකා සබ්බත්තිකයොජනා, එවං හෙතුසම්පයුත්තදුකාදීසු අනුරූපදුකමූලිකාපි සරණදුකපරියොසානා පච්චෙකං සබ්බත්තිකයොජනාපි වෙදිතබ්බාති අයං දුකමූලකො යොජනානයො. යථා ච එකෙකදුකෙන සබ්බත්තිකයොජනාවසෙන දුකමූලකො නයො වුත්තො, එවං එකෙකත්තිකෙන යථානුරූපං සබ්බදුකයොජනාවසෙන තිකමූලකො, තදුභයමිස්සකවසෙන උභතොවඩ්ඪනකො ච නයො වෙදිතබ්බො. යථා චෙත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධෙ, එවං සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි යථාරහං දුකමූලකාදිනයා වෙදිතබ්බාති අයං අභිධම්මභාජනීයනයො.

පඤ්හාපුච්ඡකනයෙ පන පඤ්චන්නං ඛන්ධානං කති කුසලා, කති අකුසලා, කති අබ්‍යාකතා, කති සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා…පෙ…. කති සරණා, කති අරණාති? රූපක්ඛන්ධො අබ්‍යාකතො, චත්තාරො ඛන්ධා සියා කුසලා, සියා අකුසලා, සියා අබ්‍යාකතා, රූපං, වෙදනා ච වෙදනාත්තිකෙ න වත්තබ්බා, සෙසා තිධාපි හොන්ති, රූපං නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මං, සියා උපාදින්නුපාදානියං, සියා අනුපාදින්නුපාදානියං, අසංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකං, සෙසා චත්තාරො ඛන්ධා තීහි තිකෙහි තිධාපි හොන්ති. රූපං අවිතක්කඅවිචාරං, තයො ඛන්ධා තිධාපි හොන්ති, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො තිධා ච න වත්තබ්බො ච. රූපං න වත්තබ්බං, වෙදනා සියා පීතිසහගතා, න වත්තබ්බා, තයො තිධා ච න වත්තබ්බා ච. රූපං නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බං, නදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බහෙතුකං, නෙවාචයගාමිනාපචයගාමි, නෙවසෙඛනාසෙඛං, පරිත්තං, සෙසා තිධාපි හොන්ති. පරිත්තාරම්මණත්තිකෙ රූපං අනාරම්මණං, සෙසා තිධා ච න වත්තබ්බා ච. රූපං මජ්ඣිමං, අනියතං, සෙසා තිධාපි. මග්ගාරම්මණත්තිකෙ ච රූපං අනාරම්මණං, සෙසා තිධාපි වා න වත්තබ්බා. උප්පන්නාතීතත්තිකෙසු පඤ්චපි තිධා හොන්ති. අතීතාරම්මණත්තිකෙ රූපං අනාරම්මණං, සෙසා තිධා ච න වත්තබ්බා ච. අජ්ඣත්තත්තිකෙ පඤ්චපි තිධා හොන්ති. අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකෙ රූපං අනාරම්මණං, සෙසා තිධාපි න වත්තබ්බා ච. චත්තාරො ඛන්ධා අනිදස්සනඅප්පටිඝා, රූපක්ඛන්ධො තිධාපි හොති.

චත්තාරො ඛන්ධා නහෙතූ, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො සියා හෙතු, සියා න හෙතු. රූපං අහෙතුකං, හෙතුවිප්පයුත්තං, සෙසා ද්විධාපි. තයො ඛන්ධා සියා සහෙතුකා චෙව න ච හෙතූ, සියා න වත්තබ්බා ච, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො ද්විධා ච න වත්තබ්බො ච, රූපං න වත්තබ්බමෙව. තථා අනන්තරදුකෙපි. රූපං නහෙතුඅහෙතුකං, තයො ද්විධාපි, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො ද්විධා ච න වත්තබ්බො ච. පඤ්චපි සප්පච්චයා, සඞ්ඛතා, චත්තාරො අනිදස්සනා, අප්පටිඝා, රූපං ද්විධාපි. රූපං රූපී, සෙසා අරූපිනො. රූපං ලොකියං, සෙසා ද්විධාපි. පඤ්චපි කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යා, න ච කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යා ච. චත්තාරො නො ආසවා, සඞ්ඛාරා ද්විධාපි, න වත්තබ්බා ච. රූපං සාසවො, ආසවවිප්පයුත්තො , සෙසා ද්විධාපි. රූපං සාසවා චෙව නො ච ආසවා, තයො තථා ච න වත්තබ්බා ච. සඞ්ඛාරො ද්විධා ච න වත්තබ්බො ච. රූපං න වත්තබ්බමෙව, තයො සියා ආසවසම්පයුත්තා චෙව නො ච ආසවා, සියා න වත්තබ්බා, සඞ්ඛාරො ද්විධා ච න වත්තබ්බො ච. රූපං ආසවවිප්පයුත්තං සාසවඤ්ච, සෙසා ද්විධා ච න වත්තබ්බා ච. ඉමිනා නයෙන සංයොජනගොච්ඡකාදීසුපි යොජනා වෙදිතබ්බා. කෙවලං හි පරාමාසසම්පයුත්තදුකෙ රූපං පරාමාසවිප්පයුත්තං, තයො ද්විධාපි, සඞ්ඛාරො ද්විධාපි, දිට්ඨිවසෙන න වත්තබ්බො ච. තතියෙ එත්තකමෙව විසෙසො. රූපං අනාරම්මණං, සෙසා සාරම්මණා. විඤ්ඤාණං චිත්තං, සෙසා නො චිත්තා. තයො චෙතසිකා, ද්වෙ අචෙතසිකා. තයො චිත්තසම්පයුත්තා, රූපං චිත්තවිප්පයුත්තං. විඤ්ඤාණං න වත්තබ්බං. තථා චිත්තසංසට්ඨදුකෙපි. තයො චිත්තසමුට්ඨානා, විඤ්ඤාණං නො චිත්තසමුට්ඨානං. රූපං ද්විධාපි. තථා අනන්තරදුකද්වයෙපි. තයො චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා, ද්වෙ නො චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානා. තථා අනන්තරදුකද්වයෙපි. විඤ්ඤාණං අජ්ඣත්තිකං, තයො බාහිරා, රූපං ද්විධාපි. චත්තාරො නො උපාදා. රූපං ද්විධාපි. පඤ්චපි සියා උපාදින්නා, සියා අනුපාදින්නා, නො උපාදානා.

කිලෙසගොච්ඡකො වුත්තනයොව. රූපං නෙවදස්සනෙනනභාවනාය පහාතබ්බං, සෙසා ද්විධාපි. එවං යාවපීතිදුකා යොජනා වෙදිතබ්බා.

රූපං න වෙදනා, න සුඛා, න සුඛසහගතා, සෙසා ද්විධාපි. තථා අනන්තරදුකෙපි. රූපං කාමාවචරං, සෙසා ද්විධාපි. එවං යාව සරණදුකා යොජනා වෙදිතබ්බා. අයං පඤ්හාපුච්ඡකනයො.

ඉමෙ පන නයා විත්ථාරතො පාළිඅට්ඨකථාහි ඤාතබ්බා. අත්ථවිනිච්ඡයො ච නෙසං ධම්මසඞ්ගණීමාතිකත්ථසංවණ්ණනාය වුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බො. ඉතො පරං අතිරෙකං අවත්වා අපුබ්බමෙව වණ්ණයිස්සාමාති අයං විභඞ්ගනයදස්සනතො සංවණ්ණනානයො.

ඉදානි පනෙත්ථ –

> කමතොනූනාධිකතො, දට්ඨබ්බසමභෙදතො;
> පාළිමුත්තනයො ඤෙය්‍යො, ඛන්ධකොසල්ලමිච්ඡතා.

තත්ථ **කමතොති** එත්ථ උප්පත්තික්කමො පහානක්කමො පටිපත්තික්කමො භූමික්කමො දෙසනාක්කමොති බහුවිධෙසු කමෙසු ඛන්ධානං දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති, න ඉතරෙ, අසම්භවා. අභෙදෙන හි පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අත්තගාහපතිතං වෙනෙය්‍යජනං සමූහඝනවිනිබ්භොගදස්සනෙන අත්තගාහතො මොචෙතුකාමො භගවා හිතකාමො තස්ස තස්ස ජනස්ස සුඛග්ගහණත්ථං චක්ඛුආදීනං විසයභූතං ඔළාරිකං පඨමං රූපක්ඛන්ධං දෙසෙසි, තතො ඉට්ඨානිට්ඨවිසයසංවෙදකං ඔළාරිකං වෙදනං, යං වෙදෙති, තං සඤ්ජානාතීති එවං වෙදනාවිසයස්ස ආකාරග්ගාහිකං සඤ්ඤං, සඤ්ඤාවසෙනාභිසඞ්ඛාරකෙ සඞ්ඛාරෙ, තෙසං වෙදනාදීනං නිස්සයාධිපතිභූතං විඤ්ඤාණන්ති අයං තාවෙත්ථ කමො.

අනූනාධිකතොති කස්මා පන භගවතා පඤ්චෙව ඛන්ධා වුත්තා අනූනා අනධිකාති? සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහතො, අත්තත්තනියග්ගාහවත්ථුස්ස එතප්පරමතො, අඤ්ඤෙසඤ්ච තදවරොධතො. අනෙකප්පභෙදෙසු හි සඞ්ඛතධම්මෙසු සභාගවසෙන

සඞ්ගය්හමානෙසු රූපං රූපසභාගෙකසඞ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති, වෙදනා වෙදනාසභාගෙකසඞ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති. එස නයො සඤ්ඤාදීසුපි, තස්මා සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහතො පඤ්චෙව වුත්තා. එතපරමඤ්චෙතං අත්තත්තනියග්ගාහවත්ථු, යදිදං රූපාදයො පඤ්ච, තස්මා අත්තත්තනියග්ගාහවත්ථුස්ස එතපරමතොපි පඤ්චෙව වුත්තා. යෙපි චඤ්ඤෙ සීලාදයො පඤ්ච ධම්මක්ඛන්ධා වුත්තා, තෙපි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නත්තා එත්ථෙව අවරොධං ගච්ඡන්ති, තස්මා අඤ්ඤෙසං තදවරොධතොපි පඤ්චෙව වුත්තාති අයං අනූනාධිකතො.

දට්ඨබ්බසමභෙදතොති දට්ඨබ්බභෙදතො, උපමාභෙදතො ච. තත්ථ දට්ඨබ්බභෙදතො තාව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා සාමඤ්ඤතො උක්ඛිත්තාසිකපච්චත්ථිකතො, භාරතො, ඛාදකතො, අනිච්චදුක්ඛඅනත්තසඞ්ඛතවධකතො ච දට්ඨබ්බා. විසෙසතො පන ඵෙණපිණ්ඩං විය රූපං දට්ඨබ්බං, උදකබුබ්බුළමරීචිකකදලික්ඛන්ධමායා විය යථාක්කමං වෙදනාදයො දට්ඨබ්බා. යථා හි ඵෙණපිණ්ඩො විමද්දාසහො, සො ච පත්තථාලකාදිඅත්ථං ගහිතොපි තමත්ථං න සාධෙති, භිජ්ජති, එවං රූපම්පි විමද්දාසහං, තඤ්ච සුභාදිවසෙන ගහිතම්පි න තථා තිට්ඨති, අසුභාදියෙව හොති.

යථා වා ඵෙණපිණ්ඩො අනෙකසන්ධිසට්ඨිතො බහුන්නං උදකසප්පාදිපාණකානං ආවාසො, ආදිතො චෙස බදරපක්කමත්තො හුත්වා අනුපුබ්බවඩ්ඪනකො උට්ඨිතමත්තොපි වෙස භිජ්ජති, ථොකං ගන්ත්වාපි, සමුද්දං පත්වා පන අවස්සමෙව භිජ්ජති , එවං රූපම්පි ඡිද්දාවඡිද්දං අනෙකසන්ධිසට්ඨිතං අසීතිකිමිකුලවොකිණ්ණං, ආදිතො චෙතං කලලමත්තං හුත්වා අනුපුබ්බවඩ්ඪනකං, කලලමත්තෙපි චෙතං භිජ්ජති, අබ්බුදාදිභාවෙපි ආයුක්ඛයං පත්වා අවස්සමෙව භිජ්ජති. එවං ඵෙණපිණ්ඩසදිසං දට්ඨබ්බං.

යථා පන බුබ්බුළො මුහුත්තරමණීයො අගය්හුපගො න චිරට්ඨිතිකොව, එවං වෙදනාපි. යථා ච බුබ්බුළො උදකතලං, උදකබින්දුං, උදකජල්ලකං සඞ්කඩ්ඪිත්වා පුටං කත්වා ගහණවාතඤ්චාති චත්තාරි කාරණානි පටිච්ච උප්පජ්ජති, එවං වෙදනාපි වත්ථුං, ආරම්මණං, කිලෙසජල්ලං, ඵස්සසඞ්ඝට්ටනඤ්චාති චත්තාරි කාරණානි පටිච්ච උප්පජ්ජතීති සා බුබ්බුළසදිසා දට්ඨබ්බා.

යථා පන මරීචිකා ජලාසයාදිභාවෙන විප්පලම්භිකා, එවං සඤ්ඤාපි නිච්චාදිභාවෙනාති මරීචිසදිසා දට්ඨබ්බා. යථා පන කදලික්ඛන්ධො අගය්හුපගො බහුවට්ටිසමොධානො, එවං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොපි අගය්හුපගොනිච්චාදිසාරවිරහිතො, ඵස්සාදිබහුධම්මසමොධානො ච හොතීති සො කදලික්ඛන්ධසදිසො දට්ඨබ්බො. යථා පන මායා අසුවණ්ණරජතාදිරූපානිපි තථා ගාහාපෙත්වා මහාජනං වඤ්චෙති, එවං විඤ්ඤාණම්පි අනිච්චාදිරූපං තෙනෙව චිත්තෙන ආගච්ඡන්තං විය නිච්චාදිතො ච ගාහාපෙත්වා වඤ්චෙතීති තං මායාසදිසං දට්ඨබ්බං. වුත්තඤ්ච –

> ‘‘ඵෙණපිණ්ඩූපමං රූපං, වෙදනා බුබ්බුළූපමා;
> මරීචිකූපමා සඤ්ඤා, සඞ්ඛාරා කදලූපමා;
> මායූපමඤ්ච විඤ්ඤාණං, දෙසිතාදිච්චබන්ධුනා’’ති. (සං. නි. 3.95);

අයමෙත්ථ දට්ඨබ්බභෙදො.

උපමාභෙදතො ච පන ගිලානසාලූපමො රූපුපාදානක්ඛන්ධො, ගෙලඤ්ඤූපමො වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො, ගෙලඤ්ඤසමුට්ඨානූපමො සඤ්ඤුපාදානක්ඛන්ධො, අසප්පායසෙවනූපමො සඞ්ඛාරුපාදානක්ඛන්ධො , ගිලානූපමො විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධො. අපිච චාරකකාරණඅපරාධකාරණකාරකඅපරාධිකූපමා එතෙ භාජනභොජනබ්‍යඤ්ජනපරිවෙසකභුඤ්ජකූපමා චාති අයමෙත්ථ උපමාභෙදො. එවං **පාළිමුත්තකවිනිච්ඡයනයො** ඤෙය්‍යො.

ඛන්ධවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ආයතනවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **ද්වාදසායතනානී**ති එත්ථ ආයතනතො, ආයානං තනනතො, ආයතස්ස ච නයනතො **ආයතනානි**. චක්ඛුරූපාදීසු හි තංතංද්වාරාරම්මණා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සෙන සෙන අනුභවනාදිනා කිච්චෙන ආයතන්ති උට්ඨහන්ති ඝටෙන්ති වායමන්ති, තෙ ච පන ආයභූතෙ ධම්මෙ එතානි තනොන්ති විත්ථාරෙන්ති, ඉදඤ්ච අතීව ආයතං සංසාරදුක්ඛං නයන්තෙව, පවත්තයන්තීති වුත්තං හොති, තස්මා ‘‘ආයතනානී’’ති වුච්චන්ති.

අපිච නිවාසට්ඨානට්ඨෙන, ආකරට්ඨෙන, සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන, සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන, කාරණට්ඨෙන ච සාසනෙ, ලොකෙ ච ‘‘ආයතන’’න්ති වුච්චන්ති. චක්ඛුආදීසු හි තෙ තෙ චිත්තචෙතසිකා ධම්මා තදායත්තවුත්තිතාය නිවසන්ති, තෙසු ච ආකරභූතෙසු ආකිණ්ණා වත්ථාරම්මණවසෙන ච සමොසරන්ති, චක්ඛාදයොව නෙසං සඤ්ජාතිදෙසො, කාරණඤ්ච, තස්මා නිවාසට්ඨානාදිනා අත්ථෙන චක්ඛාදීනි ආයතනානීති වෙදිතබ්බානි.

චක්ඛායතනන්තිආදීසු චක්ඛතීති **චක්ඛු,** රූපං අස්සාදෙති, විභාවෙති චාති අත්ථො. රූපයතීති **රූපං**. වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති අත්ථො. සුණාතීති **සොතං**. සප්පතීති **සද්දො,** උදාහරීයතීති අත්ථො. ඝායතීති **ඝානං**. ගන්ධයතීති **ගන්ධො,** අත්තනො වත්ථුං සූචයතීති අත්ථො. ජීවිතං අව්හායතීති **ජිව්හා**. රසන්ති තං සත්තාති **රසො,** අස්සාදෙන්තීති අත්ථො. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති **කායො,** උප්පත්තිදෙසො. ඵුසීයතීති **ඵොට්ඨබ්බං**. මනතීති **මනො**. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්තීති **ධම්මා**. චක්ඛු ච තං යථාවුත්තෙනත්ථෙන ආයතනඤ්චාති **චක්ඛායතනං**…පෙ…. ධම්මා ච තෙ ආයතනඤ්චාති **ධම්මායතන**න්ති අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදතො පනෙත්ථ සබ්බම්පි විඤ්ඤාණං මනායතනං නාම. චෙතසිකසුඛුමරූපනිබ්බානානි ධම්මායතනං නාම. සෙසානි සුවිඤ්ඤෙය්‍යානි. ඉමෙසු ච ආයතනෙසු අතීතාදිභෙදභින්නා, කාලවිනිමුත්තා ච ලොකියලොකුත්තරා සබ්බෙ නාමරූපධම්මා, පඤ්ඤත්තියො ච සඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බා. ‘‘ජාති ද්වීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඞ්ගහිතා’’තිආදිවචනතො (ධාතු. 71) හි රූපාරූපලක්ඛණානං ජාතිජරාභඞ්ගානං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතූසු සඞ්ගහිතත්තා ඉතරාසම්පි පඤ්ඤත්තීනං යථාරහං තත්ථ සඞ්ගහිතභාවො වෙදිතබ්බොති අයමෙත්ථ ධම්මභෙදො.

විභඞ්ගනයතො පනෙත්ථ **සුත්තන්තභාජනීයෙ** තාව ‘‘චක්ඛුං අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා විපරිණාමධම්මං. රූපා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා විපරිණාමධම්මා…පෙ…. ධම්මා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා විපරිණාමධම්මා’’ති (විභ. 154) එවං විසයිවිසයායතනවසෙන ආයතනානි වුත්තානීති අයං සුත්තන්තභාජනීයනයො.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන පසාදවිසයායතනානි තාව ‘‘තත්ථ කතමං චක්ඛායතනං? යං චක්ඛු චතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො’’තිආදිනා (විභ. 156) **රූපකණ්ඩෙ** (ධ. ස. 597) වුත්තනයෙන විභත්තානි. මනායතනං පන එකවිධතො පට්ඨාය යාවදසවිධා වෙදනාක්ඛන්ධෙ වුත්තනයෙන විභත්තං. ධම්මායතනං පන ‘‘තත්ථ කතමං ධම්මායතනං? වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, යඤ්ච රූපං අනිදස්සනඅප්පටිඝං ධම්මායතනපරියාපන්නං අසඞ්ඛතා ච ධාතූ’’ති (විභ. 167) උද්දිසිත්වා ‘‘තත්ථ කතමො වෙදනාක්ඛන්ධො’’තිආදිනා (විභ. 167) වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු වුත්තනයෙන විභත්තං. සුඛුමරූපනිබ්බානානි රූපකණ්ඩෙ වුත්තනයානෙවාති අයං අභිධම්මභාජනීයනයො.

පඤ්හාපුච්ඡකනයං පන ඉතො පරං විත්ථාරතො අදස්සෙත්වා තිකදුකානං ආදිඅන්තෙහි චෙව විසෙසත්ථදීපකෙහි ච තිකදුකෙහි යොජෙත්වා දස්සයිස්සාම, සෙසෙහිපි තිකදුකෙහි යොජනානයො ඛන්ධෙ වුත්තනයෙන සක්කා ඤාතුන්ති. කථං ද්වාදසන්නං ආයතනානං කති කුසලා…පෙ…. කති අරණාති? දසායතනා අබ්‍යාකතා, ද්වායතනා සියා කුසලා, සියා අකුසලා, සියා අබ්‍යාකතා. වෙදනාත්තිකෙ දසායතනානි න වත්තබ්බානි, මනායතනං තිධාපි, ධම්මායතනං තිධා න වත්තබ්බඤ්ච…පෙ…. රූපායතනං සනිදස්සනසප්පටිඝං, නවායතනානි අනිදස්සනසප්පටිඝානි, මනායතනධම්මායතනානි අනිදස්සනඅප්පටිඝානි, එකාදසායතනානි න හෙතූ, ධම්මායතනං සියා හෙතු, සියා න හෙතු…පෙ…. එකාදසායතනානි සප්පච්චයානි, ධම්මායතනං සියා සප්පච්චයං, සියා අප්පච්චයං…පෙ…. දසායතනානි රූපං, මනායතනං අරූපං, ධම්මායතනං ද්විධාපි…පෙ…. දසායතනානි අරණානි, ද්වායතනානි සියා සරණානි, සියා අරණානීති අයං පඤ්හාපුච්ඡකනයො.

ඉදානි පන –

> කමතො තාවත්තතො ච, තෙසං දට්ඨබ්බභෙදතො;
> පාළිමුත්තනයෙනෙත්ථ, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ **කමතොති** ඉධාපි දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. අජ්ඣත්තිකෙසු හි ආයතනෙසු සනිදස්සනසප්පටිඝවිසයත්තා චක්ඛායතනං පාකටන්ති පඨමං දෙසිතං, තතො අනිදස්සනසප්පටිඝවිසයානි සොතායතනාදීනි. අථ වා දස්සනානුත්තරියසවනානුත්තරියහෙතුභාවතො බහූපකාරත්තා චක්ඛුසොතායතනානි පඨමං දෙසිතානි, තතො ඝානායතනාදීනි තීණි, පඤ්චන්නම්පි පන ගොචරවිසයත්තා අන්තෙ මනායතනං, චක්ඛායතනාදීනං ගොචරත්තා තෙසං අනන්තරං රූපායතනාදීනි. අපිච විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණවවත්ථානතොපි අයමෙතෙසං කමො වෙදිතබ්බො. වුත්තං හෙතං ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ…. මනඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ ච උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණ’’න්ති (ම. නි. 3.421; සං. නි. 4.60, 113; මහානි. 107) අයං තාවෙත්ථ කමො.

තාවත්තතොති තාවභාවතො. ඉදං වුත්තං හොති – චක්ඛාදයොපි හි ධම්මා එව, එවං සති ධම්මායතනමිච්චෙව අවත්වා කස්මා ද්වාදසායතනානි වුත්තානීති චෙ? ඡවිඤ්ඤාණකායුප්පත්තියා ද්වාරාරම්මණවවත්ථානතො අයමෙතෙසං භෙදො හොතීති ද්වාදස වුත්තානි. චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථිපරියාපන්නස්ස හි විඤ්ඤාණකායස්ස චක්ඛායතනමෙව උප්පත්තිද්වාරං, රූපායතනමෙවාරම්මණං. තථා ඉතරානි ඉතරෙසං. ඡට්ඨස්ස පන භවඞ්ගමනසඞ්ඛාතො මනායතනෙකදෙසොව උප්පත්තිද්වාරං, අසාධාරණඤ්ච ධම්මායතනං ආරම්මණන්ති. ඉති ඡන්නං විඤ්ඤාණකායානං උප්පත්තිද්වාරාරම්මණවවත්ථානතො ද්වාදස වුත්තානීති අයමෙත්ථ තාවත්තතා.

දට්ඨබ්බභෙදතොති එත්ථ පන සබ්බානි චෙතානි ආයතනානි අනාගමනතො, අනිග්ගමනතො ච දට්ඨබ්බානි. න හි තානි පුබ්බෙ උදයා කුතොචි ආගච්ඡන්ති, නපි උද්ධං වයා කුහිඤ්චි ගච්ඡන්ති , අථ ඛො පුබ්බෙ උදයා අප්පටිලද්ධසභාවානි උද්ධං වයා පරිභින්නසභාවානි, පුබ්බන්තාපරන්තවෙමජ්ඣෙ පච්චයායත්තවුත්තිතාය අවසානි පවත්තන්ති, තස්මා අනාගමනතො, අනිග්ගමනතො ච දට්ඨබ්බානි. තථා නිරීහතො, අබ්‍යාපාරතො ච. න හි චක්ඛුරූපාදීනං එවං හොති ‘‘අහො වත අම්හාකං සාමග්ගියං විඤ්ඤාණං නාම උප්පජ්ජෙය්‍යා’’ති, න ච තානි විඤ්ඤාණුප්පාදනත්ථං ද්වාරභාවෙන, වත්ථුභාවෙන, ආරම්මණභාවෙන වා බ්‍යාපාරමාපජ්ජන්ති, අථ ඛො ධම්මතාවෙසා යං චක්ඛුරූපාදිසාමග්ගියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි සම්භවන්ති, තස්මා නිරීහතො, අබ්‍යාපාරතො ච දට්ඨබ්බානි. අපිච අජ්ඣත්තිකානි සුඤ්ඤො ගාමො විය දට්ඨබ්බානි ධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතත්තා, බාහිරානි ගාමඝාතකචොරා විය. තථා අජ්ඣත්තිකානි ඡපාණකා විය දට්ඨබ්බානි, බාහිරානි තෙසං ගොචරා වියාති අයමෙත්ථ දට්ඨබ්බභෙදො. එවං පාළිමුත්තනයෙනෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

ආයතනවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතුවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ධාතුවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **අට්ඨාරස ධාතුයොති** එත්ථ විදහති, ධීයතෙ, විධානං, විධීයතෙ එතාය, එත්ථ වා ධීයතීති **ධාතු**. ලොකියා හි ධාතුයො කාරණභාවෙන වවත්ථිතා. අනෙකප්පකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති නිප්ඵාදෙන්ති, සත්තෙහි ච ධීයන්තෙ ධාරීයන්ති, දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා, එතාහි ච කාරණභූතාහි සංසාරදුක්ඛං සත්තෙහි අනුවිධීයති, යථාවිහිතඤ්ච දුක්ඛං එතාස්වෙව ධීයති ඨපීයතීති එතෙහි අත්ථෙහි යථාසම්භවං ‘‘ධාතුයො’’ති වුච්චන්ති.

යථා වා සරීරසඞ්ඛාතස්ස සමුදායස්ස අවයවභූතෙසු රසසොණිතාදීසු අඤ්ඤමඤ්ඤං විසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නෙසු ධාතුසමඤ්ඤා, එවමෙතෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධසඞ්ඛාතස්ස අත්තභාවස්ස චක්ඛාදීසු ධාතුසමඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. ලොකියලොකුත්තරසාධාරණත්ථවසෙන පන අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයො. නිජ්ජීවමත්තානමෙතං අධිවචනං, තස්මා යථාවුත්තෙනත්ථෙන චක්ඛු ච තං ධාතු චාති **චක්ඛුධාතු**. එවං සෙසෙසුපීති අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදතො පනෙත්ථ ආයතනෙසු වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. අපිච පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසම්පටිච්ඡනද්වයවිඤ්ඤාණං මනොධාතු නාම. පඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුවජ්ජිතං පන සබ්බම්පි විඤ්ඤාණං මනොවිඤ්ඤාණධාතු නාම. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

විභඞ්ගනයතො පනෙත්ථ **සුත්තන්තභාජනීයෙ** තාව – ‘‘පථවීධාතු ආපො තෙජො වායො ආකාසවිඤ්ඤාණධාතූ’’ති ඡ ධාතුයො උද්දිසිත්වා ආදිතො පඤ්ච අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන, පච්ඡිමා ච ඡ විඤ්ඤාණවසෙන විභත්තා, අපරාපි ‘‘සුඛධාතු දුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සුපෙක්ඛාඅවිජ්ජාධාතූ’’ති ඡ ධාතුයො උද්දිසිත්වා තථා තථා විභත්තා, පුන අපරාපි ‘‘කාමධාතු බ්‍යාපාදවිහිංසානෙක්ඛම්මඅබ්‍යාපාදඅවිහිංසාධාතූ’’ති ඡ ධාතුයො උද්දිසිත්වා, එවං තීහි ඡක්කෙහි පච්චෙකං තෙභූමකා අට්ඨාරස ධාතුයො සරූපතො, ලක්ඛණාහාරතො, නිස්සයවිසයපයොගවිනාභාවාදිතො ච වුත්තාති වෙදිතබ්බාති අයං සුත්තන්තභාජනීයනයො.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන සරූපෙනෙව අට්ඨාරස ධාතුයො උද්දිසිත්වා පසාදවිසයධාතුයො ආයතනෙ වුත්තනයෙන විභත්තා, සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො පන –

‘‘තත්ථ කතමා චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු? චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චිත්තං…පෙ…. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. අයං වුච්චති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු…පෙ…. කායවිඤ්ඤාණධාතු.

‘‘තත්ථ කතමා මනොධාතු? චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. කායවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං…පෙ…. සබ්බධම්මෙසු වා පන පඨමසමන්නාහාරො උප්පජ්ජති චිත්තං…පෙ…. අයං වුච්චති මනොධාතු.

‘‘තත්ථ කතමා ධම්මධාතු? වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, යඤ්ච රූපං අනිදස්සනං අප්පටිඝං ධම්මායතනපරියාපන්නං, අසඞ්ඛතා ච ධාතු…පෙ…. අයං වුච්චති ධම්මධාතු.

‘‘තත්ථ කතමා මනොවිඤ්ඤාණධාතු…පෙ…. මනොධාතුයාපි උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං…පෙ…. මනඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ ච උප්පජ්ජති චිත්තං…පෙ…. අයං වුච්චති මනොවිඤ්ඤාණධාතූ’’ති (විභ. 184) –

එවං විභත්තා. තත්ථ **සබ්බධම්මෙසු වා පන පඨමසමන්නාහාරොති** එත්ථ පඤ්චවිඤ්ඤාණවිසයෙසු සබ්බධම්මෙසූති එවං අත්ථො ගහෙතබ්බො. **මනොධාතුයාපි උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරාති** එත්ථ පන පි-කාරො සම්පිණ්ඩනත්ථො, තස්මා මනොධාතුයාපි සන්තීරණවොට්ඨබ්බනාදිමනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපීති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො. **මනඤ්ච පටිච්චාති**ආදීසු මනොද්වාරෙ භවඞ්ගමනඤ්චෙව චතුභූමකධම්මාරම්මණඤ්ච පටිච්ච සහාවජ්ජනකජවනං නිබ්බත්තතීති අත්ථො. අයං අභිධම්මභාජනීයනයො.

පඤ්හාපුච්ඡකනයෙ පන අට්ඨාරසන්නං ධාතූනං කති කුසලා…පෙ…. කති අරණාති? සොළස ධාතුයො අබ්‍යාකතා, ද්වෙ ධාතුයො තිධාපි හොන්ති…පෙ…. දස ධාතුයො නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා, පඤ්ච ධාතුයො විපාකා, මනොධාතු සියා විපාකා, සියා නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා, ද්වෙ ධාතුයො තිධාපි හොන්ති. දස ධාතුයො උපාදින්නුපාදානියා, සද්දධාතුයො අනුපාදින්නුපාදානියා, පඤ්ච ධාතුයො සියා උපාදින්නුපාදානියා, සියා අනුපාදින්නුපාදානියා, ද්වෙ ධාතුයො තිධාපි…පෙ…. දස ධාතුයො සියා උප්පන්නා, සියා උප්පාදිනො, සද්දධාතු සියා උප්පන්නා, සියා අනුප්පන්නා, සියා න වත්තබ්බා උප්පාදිනොති, ඡ ධාතුයො තිධාපි. ධම්මධාතු තිධාව…පෙ…. රූපධාතු සනිදස්සනසප්පටිඝා, නව ධාතුයො අනිදස්සනසප්පටිඝා, අට්ඨ ධාතුයො අනිදස්සනඅප්පටිඝා. සත්තරස ධාතුයො න හෙතු, ධම්මධාතු ද්විධාව… පෙ…. සොළස ධාතුයො අරණා, ද්වෙ ධාතුයො ද්විධාපීති අයං පඤ්හාපුච්ඡකනයො.

ඉදානි පනෙතාසං –

කමතාවත්තතො දට්ඨබ්බා, පච්චයානං විභාගතො;
ධාතූනමිධ විඤ්ඤෙය්‍යො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ **කමතො** තාව ඉධාපි දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. සො ච පනායං හෙතුඵලානුපුබ්බවවත්ථානවසෙන වුත්තො. චක්ඛුධාතු රූපධාතූති ඉදං හි ද්වයං හෙතු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූති ඉදං ඵලං. එවං සබ්බත්ථ. අයං තාවෙත්ථ කමො.

තාවත්තතො පන යා ඉධ **සුත්තන්තභාජනීයෙ** තීහි ඡක්කෙහි වුත්තා ධාතුයො චෙව, තෙසු තෙසු සුත්තාභිධම්මපදෙසෙසු ‘‘ආභාධාතු…පෙ. … අනෙකධාතුනානාධාතුලොකො’’තිආදිනා ආගතා චාති අඤ්ඤාපි බහුධාතුයො දිස්සන්ති, තාසම්පි වසෙන පරිච්ඡෙදං අවත්වා කස්මා අට්ඨාරසෙව වුත්තාති? තාසම්පි තදන්තොගධත්තා.

අපිච විජානනසභාවෙ විඤ්ඤාණෙ ජීවසඤ්ඤීනං තස්සා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිභෙදෙන අනෙකත්තං, චක්ඛුරූපාදිපච්චයායත්තවුත්තිතාය අනිච්චතඤ්ච පකාසෙත්වා තස්මිං දීඝරත්තානුසයිතජීවසඤ්ඤාසමූහනනත්ථඤ්ච අට්ඨාරසෙව වුත්තා. කිඤ්ච භියො – වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන ච. වෙනෙය්‍යා හි අරූපමූළ්හො රූපමූළ්හො උභයමූළ්හොති තිවිධා හොන්ති. තෙසං තිණ්ණම්පි යථාක්කමං නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරතො අරූපභෙදවිභාවිනී ඛන්ධදෙසනා, රූපභෙදවිභාවිනී ආයතනදෙසනා, තදුභයභෙදවිභාවිනී ධාතුදෙසනා සප්පායාති වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන අට්ඨාරසෙව වුත්තාති. වුත්තඤ්ච –

‘‘සඞ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙන තථා තථා හි,
ධම්මං පකාසයති එස යථා යථාස්ස;
සද්ධම්මතෙජවිහතං විලයං ඛණෙන,
වෙනෙය්‍යසත්තහදයෙසු තමො පයාතී’’ති. (විභ. අට්ඨ. 183);

අයමෙත්ථ තාවත්තතා.

දට්ඨබ්බතො පනෙතා සබ්බාපි සඞ්ඛතා ධාතුයො පුබ්බන්තාපරන්තවිවිත්තතො, ධුවසුභසුඛත්තභාවසුඤ්ඤතො, පච්චයායත්තවුත්තිතො ච දට්ඨබ්බා. විසෙසතො පනෙත්ථ භෙරිතලං විය චක්ඛුධාතු දට්ඨබ්බා, දණ්ඩො විය රූපධාතු, සද්දො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. තථා තිස්සොපි චෙතා යථාක්කමං ආදාසතලමුඛමුඛනිමිත්තානි විය. තථා තිලයන්තචක්කතෙලානි විය, අධරාරණීඋත්තරාරණීඅග්ගී විය ච දට්ඨබ්බා. එස නයො සොතධාතුආදීසුපි. මනොධාතු පන යථාසම්භවතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීනං පුරෙචරානුචරා විය දට්ඨබ්බා. ධම්මධාතුයං පන වෙදනා සල්ලසූලමිව , සඤ්ඤා රිත්තමුට්ඨී විය, සඞ්ඛාරා විසරුක්ඛමිව, සුඛුමරූපං ඛුරචක්කං විය, අසඞ්ඛතා ධාතු ඛෙමන්තභූමි විය ච දට්ඨබ්බා, මනොවිඤ්ඤාණධාතු පන මක්කටො විය, අස්සඛළුඞ්කො විය, යත්ථකාමනිපාතිතො වෙහාසක්ඛිත්තදණ්ඩො විය, රඞ්ගනටො විය ච දට්ඨබ්බා. අයමෙත්ථ දට්ඨබ්බතා.

පච්චයානං විභාගතො පනෙත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා චක්ඛු නිස්සයපච්චයො, රූපං ආරම්මණපච්චයො, කිරියාමනොධාතු අනන්තරපච්චයො, තයො අරූපිනො ඛන්ධා සහජාතපච්චයො. එවං සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා පන මනොධාතු අනන්තරපච්චයො, ධම්මධාතු ආරම්මණපච්චයො, සම්පයුත්තනිස්සයසහජාතාදිපච්චයොති අයං පච්චයවිභාගො. එවං විඤ්ඤෙය්‍යො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

ධාතුවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

සච්චවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **චත්තාරි අරියසච්චානී**ති එත්ථායං **සච්ච**-සද්දො අනෙකෙසු අත්ථෙසු දිස්සති. සෙය්‍යථිදං – ‘‘සච්චං භණෙ න කුජ්ඣෙය්‍යා’’තිආදීසු (ධ. ප. 224) වාචාසච්චෙ. ‘‘සච්චෙ ඨිතා සමණබ්‍රාහ්මණා’’තිආදීසු (ජා. 2.21.433) විරතිසච්චෙ. ‘‘කස්මා නු සච්චානි වදන්ති නානා, පවාදියාසෙ කුසලාවදානා’’තිආදීසු (සු. නි. 891) දිට්ඨිසච්චෙ. ‘‘එකං හි සච්චං, න දුතියමත්ථී’’තිආදීසු (සු. නි. 890) පරමත්ථසච්චෙ, නිබ්බානෙ චෙව මග්ගෙ ච. ‘‘චතුන්නං අරියසච්චානං කති කුසලා’’තිආදීසු (විභ. 216) අරියසච්චෙ. ස්වායමිධාපි අරියසච්චෙ වත්තති. කෙනට්ඨෙන සච්චානි? තථට්ඨෙන. කොයං තථට්ඨො නාම? යො පඤ්ඤාචක්ඛුනා උපපරික්ඛමානානං මායාව විපරීතො, මරීචිව විසංවාදකො, තිත්ථියානං අත්තා විය අනුපලබ්භමානසභාවො ච න හොති, අථ ඛො බාධනප්පභවසන්තිනිය්‍යානභූතෙන තච්ඡාවිපරීතභූතභාවෙන අරියඤාණස්ස ගොචරො හොති. අයං තථට්ඨො සච්චට්ඨොති වෙදිතබ්බො. වුත්තඤ්ච –

‘‘ඉති තච්ඡාවිපල්ලාසභූතභාවං චතූසුපි;
දුක්ඛාදීස්වවිසෙසෙන, සච්චට්ඨං ආහු පණ්ඩිතා’’ති (විභ. අට්ඨ. 189; සාරත්ථ. ටී. මහාවග්ග 3.14).

අරියානි ච තානි සච්චානි චාති **අරියසච්චානි**. අරියානීති උත්තමානි, අවිසංවාදකානීති අත්ථො. අරියෙහි බුද්ධාදීහි පටිවිජ්ඣිතබ්බානි සච්චානි, අරියස්ස වා සම්මාසම්බුද්ධස්ස සන්තකානි සච්චානි තෙන උප්පාදිතත්තා, පකාසිතත්තා ච, අරියභාවකරානි වා සච්චානි තෙසං අභිසම්බුද්ධත්තා අරියභාවසිද්ධිතොති **අරියසච්චානි**. ‘‘දුක්ඛං අරියසච්ච’’න්තිආදීසු පන **දු**-ඉති අයං සද්දො කුච්ඡිතෙ දිස්සති. කුච්ඡිතං හි පුත්තං ‘‘දුපුත්තො’’ති වදන්ති. **ඛං**-සද්දො පන තුච්ඡෙ. තුච්ඡං හි ආකාසං ‘‘ඛ’’න්ති වුච්චති. ඉදඤ්ච පඨමසච්චං කුච්ඡිතං අනෙකොපද්දවාධිට්ඨානතො, තුච්ඡං බාලජනපරිකප්පිතධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතතො, තස්මා කුච්ඡිතත්තා, තුච්ඡත්තා ච ‘‘දුක්ඛ’’න්ති වුච්චති. **සං**-ඉති ච අයං සද්දො ‘‘සමාගමො, සමෙත’’න්තිආදීසු සංයොගං දීපෙති. **උ**-ඉති අයං සද්දො ‘‘උප්පන්නං උදිත’’න්තිආදීසු උප්පත්තිං. **අය**-සද්දො පන කාරණං දීපෙති. ඉදඤ්ච දුතියසච්චං අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති දුක්ඛස්සුප්පත්තිකාරණන්ති ‘‘දුක්ඛසමුදයො’’ති වුච්චති.

තතියසච්චං පන යස්මා **නි**-සද්දො අභාවං, **රොධ**-සද්දො චාරකං දීපෙති, තස්මා අභාවො එත්ථ, එතස්මිං වා අධිගතෙ සංසාරචාරකසඞ්ඛාතස්ස දුක්ඛනිරොධස්ස සබ්බගතිසුඤ්ඤත්තා, තප්පටිපක්ඛත්තා චාති ‘‘දුක්ඛනිරොධ’’න්ති වුච්චති, දුක්ඛස්ස වා අනුප්පාදනිරොධපච්චයත්තා. චතුත්ථං පන යස්මා එතං දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති, සත්තං වා තං ගමයති ආරම්මණවසෙන තදභිමුඛත්තා, පටිපදා ච හොති දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා, තස්මා ‘‘දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා’’ති වුච්චති.

අපිච දුක්ඛාදීනං චත්තාරො චත්තාරො අත්ථා විභත්තා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා, යෙ දුක්ඛාදීනි අභිසමෙන්තෙහි අභිසමෙතබ්බා. යථාහ –

‘‘දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො සඞ්ඛතට්ඨො සන්තාපට්ඨො විපරිණාමට්ඨො, ඉමෙ චත්තාරො දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා. සමුදයස්ස ආයූහනට්ඨො නිදානට්ඨො සංයොගට්ඨො පලිබොධට්ඨො …පෙ…. නිරොධස්ස නිස්සරණට්ඨො විවෙකට්ඨො අසඞ්ඛතට්ඨො අමතට්ඨො…පෙ…. මග්ගස්ස නිය්‍යානට්ඨො හෙතුට්ඨො දස්සනට්ඨො ආධිපතෙය්‍යට්ඨො…පෙ…. අනඤ්ඤථා’’ති (පටි. ම. 2.8).

එවං විභත්තානං චතුන්නං චතුන්නං අත්ථානං වසෙන දුක්ඛාදීනි වෙදිතබ්බානි. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදතො පන තණ්හාවජ්ජිතා සබ්බලොකියධම්මා, සංකිලෙසිකවජ්ජිතා වා **දුක්ඛසච්චං** නාම, තණ්හා පන සබ්බා අකුසලා වා ලොකියකුසලා වා ධම්මා **සමුදයසච්චං** නාම, නිබ්බානං **නිරොධසච්චං** නාම, ලොකුත්තරකුසලචිත්තසම්පයුත්තානි අට්ඨමග්ගඞ්ගානි **දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චං** නාම. ඉමෙහි පන මග්ගඞ්ගෙහි සම්පයුත්තා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චෙව සාමඤ්ඤඵලානි චෙත්ථ අසඞ්ගහිතානීති වෙදිතබ්බානි. තානි හි ‘‘යදනිච්චං තං දුක්ඛ’’න්ති (සං. නි. 3.15) වචනතො සඞ්ඛාරදුක්ඛසඞ්ගහිතානිපි. යාය පරිඤ්ඤාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්තෙන න හොන්ති, දුක්ඛං අරියසච්චන්ති න වුච්චන්ති, තානි ඨපෙත්වා සබ්බෙ ලොකියලොකුත්තරධම්මා සඞ්ගහිතාති දට්ඨබ්බා. අයං ධම්මභෙදො.

විභඞ්ගනයතො පනෙත්ථ **සුත්තන්තභාජනීයෙ** දුක්ඛසච්චං තාව –

‘‘තත්ථ කතමං දුක්ඛං අරියසච්චං? ජාතිපි දුක්ඛා, ජරාපි දුක්ඛා, මරණම්පි දුක්ඛං, සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසාපි දුක්ඛා, අප්පියෙහි සම්පයොගො දුක්ඛො, පියෙහි විප්පයොගො දුක්ඛො, යම්පිච්ඡං න ලභති, තම්පි දුක්ඛං, සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා’’ති (විභ. 190) –

උද්දිසිත්වා විභත්තං. තත්ථ දුක්ඛං තිවිධං හොති දුක්ඛදුක්ඛං විපරිණාමදුක්ඛං සඞ්ඛාරදුක්ඛන්ති. තත්ථ දුක්ඛදුක්ඛං දුවිධං පරියායදුක්ඛං නිප්පරියායදුක්ඛන්ති. තත්ථ කායිකචෙතසිකදුක්ඛදොමනස්සවෙදනා **නිප්පරියායදුක්ඛං** නාම, තදවසෙසා පන දුක්ඛදුක්ඛස්ස වත්ථුභූතා පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා **පරියායදුක්ඛං** නාම. සුඛසොමනස්සවෙදනා **විපරිණාමදුක්ඛං** නාම. සබ්බෙ පන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා, සබ්බසඞ්ඛතා වා **සඞ්ඛාරදුක්ඛං** නාම. ඉමෙසං තිණ්ණං දුක්ඛානං වසෙන යථායොගං තීසු භවෙසු ජාතිආදීනං දුක්ඛදුක්ඛතා වෙදිතබ්බා. කාමභවස්මිං හි ජාති තාව සයං න දුක්ඛා, අපායගතිමනුස්සගතිආදීසු පන නිරයග්ගිසන්තාපාදිමූලකං, ගබ්භොක්කන්තිකාදිමූලකං, ජිඝච්ඡාපිපාසාදිමූලකඤ්ච දුක්ඛං තස්ස සබ්බස්ස කායිකචෙතසිකදුක්ඛස්ස වත්ථුභාවෙන පරියායතො දුක්ඛන්ති. තථා ජරාමරණාදයොපි. කෙවලං ජරා කායදුබ්බලතාමූලස්ස, පුත්තදාරාදිපරිභවමූලස්ස ච, මරණං පන මාරණන්තිකවෙදනාභූතස්ස, නිරයාදිගතිනිමිත්තදස්සනමූලස්ස ච දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො, සොකාදයො සොකාදිමූලස්ස කායිකචෙතසිකදුක්ඛස්ස වත්ථුභාවත්තා චෙව සයං දුක්ඛත්තා ච දුක්ඛාති වෙදිතබ්බා. විපරිණාමදුක්ඛසඞ්ඛාරදුක්ඛතා චෙසං පසිද්ධායෙව. එවං කාමභවෙ ජාතිආදීනං තීහිපි දුක්ඛෙහි දුක්ඛතා වෙදිතබ්බා. රූපාරූපභවෙසු පන යස්මා සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා න සන්ති, තස්මා තත්ථ ජාතිආදීනං විපරිණාමදුක්ඛසඞ්ඛාරදුක්ඛවසෙන ච දුක්ඛතා වෙදිතබ්බා, න දුක්ඛදුක්ඛවසෙනාති අයං දුක්ඛසච්චෙ නයො.

සමුදයසච්චං පන ‘‘කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හා’’ති (විභ. 203) තත්තකමෙව උද්දිසිත්වා ‘‘සා ඛො පනෙසා තණ්හා කත්ථ උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජතී’’ති (විභ. 203) පුච්ඡිත්වා ඡන්නං ඡන්නං ඉන්ද්‍රියවිසයවිඤ්ඤාණඵස්සවෙදනාසඤ්ඤාචෙතනාතණ්හාවිතක්කවිචාරානං විසයභූතානං වසෙන තණ්හාය ‘‘එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජතී’’ති එවං උප්පත්තිං පකාසෙත්වා විත්ථාරතො විභත්තං.

නිරොධසච්චං පන ‘‘තස්සා එව තණ්හාය අසෙසවිරාගනිරොධො චාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො’’ති (විභ. 204) වත්වා පුන ‘‘සා ඛො පනෙසා තණ්හා කත්ථ නිරුජ්ඣමානා නිරුජ්ඣතී’’ති (විභ. 204) පුච්ඡිත්වා සමුදයසච්චෙ වුත්තඉන්ද්‍රියාදීනං වසෙන පටිලොමතො තණ්හාය නිරොධං පකාසෙත්වා විත්ථාරතො විභත්තං. තත්ථ **අසෙසවිරාගනිරොධො**තිආදීනි පදානි නිබ්බානවෙවචනානි. නිබ්බානං හි ආගම්ම තණ්හා අසෙසා විරජ්ජති, නිරුජ්ඣති, චජීයති, පටිනිස්සජ්ජීයති, මුච්චති, න අල්ලීයති, තස්මා ‘‘අසෙසවිරාගනිරොධො චාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො’’ති වුච්චති. එකමෙව හි නිබ්බානං, නාමානි පනස්ස සබ්බසඞ්ඛතානං නාමපටිපක්ඛවසෙන අනෙකානි හොන්ති.

නනු පාටෙක්කං නිබ්බානං නාම නත්ථි, කිලෙසක්ඛයමත්තමෙව නිබ්බානං, තෙනෙව ච තාසු තාසු සුත්තාභිධම්මදෙසනාසු ‘‘රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො’’තිආදිනා (සං. නි. 4.314) වුත්තන්ති චෙ? න, අරහත්තනිබ්බානානං එකතාපජ්ජනතො. අරහත්තම්පි හි ‘‘යො ඛො, ආවුසො, රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො, ඉදං වුච්චති අරහත්ත’’න්ති (සං. නි. 4.314) රාගාදීනං පරික්ඛයන්තෙ උප්පන්නත්තා උපචාරෙන අරහත්තං රාගක්ඛයාදිභාවෙන වුච්චති, තථා රාගාදීනං ඛයහෙතුත්තා නිබ්බානම්පි රාගක්ඛයාදිභාවෙන වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. ඉතරථා නිබ්බානස්ස බහුත්තං ආපජ්ජති රාගාදීනං බහුත්තං ඛයස්සාපි බහුත්තා. සබ්බකිලෙසානම්පි ඛයස්ස එකත්තෙන පඨමමග්ගෙන දිට්ඨිආදීනං ඛයෙ සබ්බකිලෙසක්ඛයො ආපජ්ජති, ඔළාරිකත්තඤ්චස්ස සියා තිරච්ඡානානම්පි උප්පන්නරාගක්ඛයස්ස පාකටත්තෙන නිබ්බානප්පත්තිතො, ගොත්‍රභුක්ඛණෙපි ච රාගාදික්ඛයො හොති ගොත්‍රභුනො නිබ්බානවිසයත්තා, මග්ගස්ස පන නිබ්බානාරම්මණතාඅප්පසඞ්ගො. න හි අත්තනා ඛෙපියමානකිලෙසක්ඛයමාරබ්භ මග්ගො උප්පජ්ජති, අභාවො චස්ස ආපජ්ජති රාගාදික්ඛයභූතස්ස පන අභාවස්ස පක්ඛචසෙන තුච්ඡරූපත්තා, තස්සාපි භාවත්තාභාවාච විවෙකලක්ඛණං න සියා, සඞ්ඛතතා චස්ස සියා. න හි කදාචි උපලබ්භමානං අසඞ්ඛතං භවිතුමරහති සබ්බෙසම්පි අහෙතුකත්තාපත්තිතො, සඞ්ඛතත්තෙපි චස්ස න නිබ්බානත්තං උප්පත්තිජරාභඞ්ගසමඞ්ගිතාය දුක්ඛත්තා, තථා ච අභාවස්සාපි අභාවො, අනවට්ඨානඤ්ච ඛීණානම්පි රාගාදීනං පුන උප්පජ්ජනං යෙසං තෙසමෙව අභාවො අභාවස්ස විනට්ඨත්තා.

අපිච කාරණන්තරෙන වා භාවෙ උප්පන්නෙ රාගාදීනං න කාචි හානි හොති. න හි අඤ්ඤස්සුප්පත්තියං අඤ්ඤං විගච්ඡති. අභාවො භාවස්ස විරොධී, විරොධිසන්නිධානෙ ච ඉතරං විගච්ඡතීති චෙ? කිමිදං විගමනං නාම. යදි තම්පි භාවරූපං, සමානදොසතා චස්ස සියා අනවට්ඨානඤ්ච, න ච අත්ථසිද්ධි. යදි තුච්ඡරූපං, කිං පඨමමෙවස්ස තුච්ඡරූපතාය උපගතාය දූරම්පි ගන්ත්වා උපගන්තබ්බාති සිද්ධා, රාගාදික්ඛයභූතස්ස නිබ්බානස්ස තුච්ඡරූපතාය අභාවො, න ච අභාවො එව නිබ්බානං. අතීතානාගතදොසානමභාවෙ නිබ්බානප්පත්තියා අභාවතො වත්තමානානඤ්ච අභාවො නාම. අභාවො නාම න කිලෙසවිගමමත්තො, අපි තු අනුප්පත්තිභාවෙන. අච්චන්තවිගමො නිබ්බානෙනාපි සම්පාදීයතීති චෙ? න, තස්ස කාරණභාවා. විපස්සනා කාරණමිති චෙ? න, අත්තාදිවිකප්පජනකසඞ්ඛතධම්මදස්සනෙන විනා අනත්තාදිවිකප්පභූතාය විපස්සනාය අනුප්පත්තිතො. යදි හි උප්පජ්ජෙය්‍ය, තාය සබ්බෙපි සත්තා විමුත්තා එව සියුං, නො ච කදාචි න පුච්ඡෙය්‍ය විරුද්ධධම්මදස්සනාභාවා. න හි දස්සනං විනා විකප්පො සම්භවති, න ච අත්තාති විකප්පජනකරූපාදිදස්සනමෙව තබ්බිරුද්ධවිකප්පජනකං හොති. බුද්ධානඤ්ච පරම්පරොපදෙසෙන රූපාදීසු විපස්සනාවිකප්පො උප්පජ්ජතීති චෙ? න, තෙසම්පි විරුද්ධදස්සනාභාවෙන විපස්සනාවිකප්පානුප්පත්තිතො. න හි යාදිසාය කාරණසාමග්ගියා යාදිසං කාරියං උප්පජ්ජති, තාදිසාය එව තබ්බිරුද්ධං උප්පජ්ජති අහෙතුකත්තප්පසඞ්ගතො. න ච විරුද්ධදස්සනාභාවෙන එකස්ස විපස්සනාවිකප්පජනකසාමත්ථියාභාවතො තාදිසානං පරම්පරායපි තබ්භාවො, තදුපදෙසො ච සම්භවති. තිලක්ඛණූපදෙසනානන්තරිකතාය පන බුද්ධානං නිබ්බානසච්ඡිකිරියා සිද්ධි, තෙනෙවස්ස කිලෙසානමච්චන්තප්පහානස්ස, විපස්සනොපදෙසසාමත්ථියස්ස ච සිද්ධීති නිබ්බානමෙව තදුභයකාරණං, නාඤ්ඤන්ති ගහෙතබ්බං.

කස්මා පන නිබ්බානදස්සනෙන රාගාදීනං අච්චන්තප්පහානං, තිලක්ඛණඤ්ච හොති. න හි අඤ්ඤස්ස දස්සනෙන ඉතරරාගප්පහානං, තිලක්ඛණඤාණඤ්ච යුත්තන්ති? න, අසඞ්ඛතදස්සනෙන සඞ්ඛතස්ස වා දොසස්ස වා පාකටත්තා. දිට්ඨඅච්චන්තසුඛානං හි වට්ටසුඛෙ, තන්නිස්සයාරම්මණාදීසු ච සුඛාභිමානො, වට්ටාභිරති ච පහීයති දිට්ඨපරතීරස්ස නාවිකස්ස නාවායෙකදෙසෙ සුඛාභිමානාභිරතියො විය. අපිච සඞ්ඛතධම්මෙසු අල්ලීනා රාගාදයො අසඞ්ඛතධම්මෙ සණ්ඨාතුං න සක්කොන්ති අග්ගික්ඛන්ධෙ විය මක්ඛිකා, ථලෙ විය ච ජලචරා, නිබ්බානදස්සනෙන පහීනදොසස්ස චිත්තස්ස යථාවතො තෙසු සඞ්ඛතෙසු තිලක්ඛණදස්සනං සම්භවති භෙසජ්ජාලෙපෙන විහතකාචතිමිරාදිදොසස්ස චක්ඛුනො ඝටාදිරූපදස්සනං විය, දිට්ඨදොසෙසු චස්ස සඞ්ඛාරෙසු න පුන රාගාදීනමුප්පත්ති ඤාතා සුචිභාවෙ විය වච්චකුපෙති වෙදිතබ්බං.

කස්මා පන කෙසඤ්චි සත්තානං එව නිබ්බානසච්ඡිකිරියාසම්භවො, න සබ්බෙසන්ති? අනාදිබුද්ධපරම්පරොපදෙසසාපෙක්ඛත්තා, තෙසඤ්ච උපදෙසකානං සබ්බත්ථ සබ්බදා අභාවතො, සොතූනඤ්ච ඛණසම්පත්තියා අච්චන්තදුල්ලභත්තා, චක්කවාළානඤ්ච අනන්තත්තා, තස්මා කෙචි එව බුද්ධුප්පාදකාලෙ තිලක්ඛණොපදෙසලාභෙන නිබ්බානං සච්ඡිකරොන්ති, න සබ්බෙති ගහෙතබ්බං.

කථං පනෙත්ථ රාගාදීනං අච්චන්තවිගමො නිබ්බානෙන සාධීයතීති? න තාව සො, අතීතානාගතානං තෙසමිදානි අභාවා, පුබ්බෙ ච තස්ස විජ්ජමානත්තා, වත්තමානානං සරසනිරොධතො. කථඤ්චස්ස තුච්ඡරූපස්ස නිබ්බානස්ස හෙතුත්තෙ යථාවුත්තදොසානමවසරොති චෙ? න, තස්ස භාවරූපත්තා. පුබ්බභාගපටිපත්තියා හි නිබ්බානමාරබ්භ අනුසයාජනනභාවෙන උප්පන්නමග්ගා එව කිලෙසානමනුප්පාදනිරොධො තදුප්පත්තියා ආයතිං උප්පජ්ජනාරහානං අනුප්පත්තිතො අග්ගිසන්නිධානෙ අඞ්කුරාජනකභාවෙන උප්පන්නසාලික්ඛන්ධස්ස බීජතාභාවරූපතා විය. න හි අභාවො නාම කොචි පරමත්ථතො අත්ථි, යො කාරණෙන ජනීයති තබ්බිරුද්ධක්ඛණුප්පාදනභාවොවුප්පාදනං අනෙකක්ඛණුප්පාදනෙන බන්ධකාරාභාවුප්පාදනං විය, තස්මා කිලෙසානං අනුප්පත්තිනිරොධසඞ්ඛාතස්ස අරියමග්ගස්ස උපනිස්සයත්තා උපනිස්සයොපචාරෙන නිබ්බානං ‘‘අසෙසවිරාගනිරොධො’’තිආදිනා වුත්තං. සරූපෙනෙව කස්මා න වුත්තන්ති චෙ? අතිසුඛුමත්තා, අනුපලද්ධපුබ්බත්තා ච, සුඛුමතා චස්ස භගවතො අප්පොස්සුක්කතාවචනතො, අරියෙන චක්ඛුනා පස්සිතබ්බතො ච වෙදිතබ්බා.

එත්ථ පන පරවාදී ආහ – ‘‘නත්ථෙව නිබ්බානං අනුපලබ්භනීයතො’’ති. න අනුපලබ්භනීයං තස්ස සිද්ධත්තා. උපලබ්භති හි තං තදනුරූපපටිපත්තියා අරියෙහි. අපිච නිබ්බානං නත්ථීති න වත්තබ්බං සබ්බසත්තානං විරුද්ධධම්මානං භාවෙන අපවග්ගාභාවප්පසඞ්ගතො. න ච තං යුත්තං උණ්හාදිපටිපක්ඛස්ස සීතාදිනො විය භවපටිපක්ඛස්ස නිබ්බානස්සපි අවස්සංභාවා. වුත්තඤ්ච –

> ‘‘යථාපි උණ්හෙ විජ්ජන්තෙ, අපරං විජ්ජති සීතලං;
> එවං තිවිධග්ගි විජ්ජන්තෙ, නිබ්බානං ඉච්ඡිතබ්බක’’න්ති. (බු. වං. 2.11) –

ආදි. අච්චන්තනිරොධහෙතුනො විපස්සනොපදෙසස්ස දස්සනතො ච අත්ථෙව නිබ්බානං තං විනා තස්සාසම්භවතොති වුත්තොවායමත්ථො. තදෙතං පුරිමාය කොටියා අභාවතො අප්පභවං, තතොව අජරාමරණං, නිච්චඤ්ච හොතීති අණුආදීනම්පි නිච්චභාවපත්ති නිබ්බානස්සෙව නිච්චත්තාති චෙ? න, භින්නාධිකරණත්තෙන හෙතුලක්ඛණස්සානුපපත්තිතො. අණුආදීනම්පි අසඞ්ඛතතා ඉති චෙ? න, අසඞ්ඛතතාසිද්ධිතො අසඞ්ඛතානඤ්චානෙකත්තානුපපත්තිතො. යදි හි අසඞ්ඛතං නාම භවෙය්‍ය, එකෙනෙව භවිතබ්බං දෙසකාලසභාවභෙදස්ස කාරණභෙදකත්තා, භින්නසභාවානම්පි අහෙතුකත්තෙ අතිප්පසඞ්ගතො.

සඞ්ඛතෙහි සභාවභින්නස්ස නිබ්බානස්ස කථං අහෙතුකතාති චෙ? අසඞ්ඛතසභාවෙන සඞ්ඛතසභාවෙහි භින්නස්ස කාරණානපෙක්ඛත්තා. අසඞ්ඛතත්තෙ හි සමානෙ භවසභාවභෙදො කාරණභෙදං සූචයති , තස්මා එකමෙව නිච්චං භවිතුමරහති, තඤ්ච යථාවුත්තයුත්තිතො, සබ්බඤ්ඤුවචනතො ච පරමත්ථතො විජ්ජමානං නිබ්බානමෙව. වුත්තං හෙතං භගවතා ‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛත’’න්ති (ඉතිවු. 43). අයං දුක්ඛනිරොධසච්චෙ නයො.

ඉතරං පන ‘‘සම්මාදිට්ඨි…පෙ.… සම්මාසමාධී’’ති උද්දිසිත්වා විත්ථාරතො විභත්තං. විනිච්ඡයො පනෙත්ථ මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගෙ ආවි භවිස්සතීති අයං සුත්තන්තභාජනීයනයො.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන –

''චත්තාරි සච්චානි දුක්ඛං දුක්ඛසමුදයො දුක්ඛනිරොධො දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා. තත්ථ තණ්හා දුක්ඛසමුදයො. අවසෙසා සාසවධම්මා...පෙ.... දුක්ඛං. තණ්හාය පහානං දුක්ඛනිරොධො. අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා''ති (විභ. 206) –

වත්වා අට්ඨ මග්ගඞ්ගානි විත්ථාරතො නිද්දිසිත්වා ''අවසෙසා ධම්මා දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය සම්පයුත්තා''ති (විභ. 206 ආදයො) එවං පඨමවාරෙ චත්තාරි සච්චානි විභත්තානි. තානි පුන අපරෙහිපි ''තණ්හා, අවසෙසා ච කිලෙසා සමුදයො, තථා තණ්හා, අවසෙසා ච කිලෙසා, අවසෙසා ච අකුසලා සමුදයො, තථා තණ්හා, අවසෙසා ච කිලෙසා, අවසෙසා ච අකුසලා, තීණි ච කුසලමූලානි, සාසවානි සමුදයො, තථා තණ්හා, අවසෙසා ච කිලෙසා, අවසෙසා ච අකුසලා, තීණි ච කුසලමූලානි, සාසවානි, අවසෙසා ච සාසවකුසලධම්මා සමුදයො. අවසෙසා සාසවධම්මා දුක්ඛං, තස්ස තස්ස සමුදයස්ස පහානං නිරොධො, අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො පටිපදා''ති ඉමෙහි වාරෙහි විභත්තානි. තත්ථ ''අරියසච්චානී''ති අවත්වා නිප්පදෙසතො පච්චයසඞ්ඛාතං සමුදයං දස්සෙතුං ''සච්චානී''ති වුත්තං. අරියසච්චෙසු හි තණ්හාව සමුදයො, න ඉතරෙ. න ච කෙවලං තණ්හාව දුක්ඛං සමුදානෙති, අවසෙසා කුසලාකුසලාපි පච්චයං සමුදානෙන්තියෙවාති තෙපි සමුදයතො දස්සෙතුං ''සච්චානී''ත්වෙව වුත්තං. තතො පරං යස්මා අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගොව පටිපදාති. සම්පයුත්තා පන ඵස්සාදයො සබ්බෙපි ධම්මා පටිපදා එව, තස්මා තං නයං දස්සෙතුං සබ්බසඞ්ගාහිකවාරෙපි සබ්බානි විභත්තානි . එත්ථ හි අරියධනානෙව සඞ්ගහිතානි. සෙසං සදිසමෙවාති අයං අභිධම්මභාජනීයනයො.

පඤ්හාපුච්ඡකනයෙ පන චතුන්නං අරියසච්චානං කති කුසලා...පෙ.... කති අරණා? සමුදයසච්චං අකුසලං, නිරොධසච්චං අබ්‍යාකතං, දුක්ඛසච්චං තිධාපි. සමුදයො සවිතක්කසවිචාරො, නිරොධො අවිතක්කඅවිචාරො, මග්ගො තිධාපි, දුක්ඛං තිධාපි, න වත්තබ්බං ච. තීණි සච්චානි අනිදස්සනඅප්පටිඝානි, දුක්ඛං තිධාපි. සමුදයො හෙතු, නිරොධො න හෙතු, සෙසා ද්විධාපි. ද්වෙ සච්චානි ලොකියානි, මග්ගනිරොධා ලොකුත්තරා. සමුදයසච්චං සරණං, ද්වෙ සච්චානි අරණානි, දුක්ඛං දුවිධාපි. අයං පඤ්හාපුච්ඡකනයො. ඉදානි පනෙත්ථ –

කමතොනූනාධිකතො, ලක්ඛණාදීහි සුඤ්ඤතො;
ඤාණකිච්චොපමා ඤෙයො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ **කමතො** තාව ඉධාපි දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. එත්ථ ඔළාරිකත්තා, සබ්බසත්තසාධාරණත්තා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යාන්ති දුක්ඛසච්චං පඨමං වුත්තං, තතො තස්සෙව හෙතුදස්සනත්ථං සමුදයසච්චං, තතො ''හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධො''ති ඤාපනත්ථං නිරොධසච්චං, තදධිගමුපායදස්සනත්ථං අන්තෙ මග්ගසච්චං. භවසුඛස්සාදගධිතානං සංවෙගජනනත්ථං පඨමං දුක්ඛමාහ, තතො ''තං නෙව අහෙතුකං ආගච්ඡති, න ඉස්සරනිම්මානාදිතො හොති, ඉතො පන හොතී''ති ඤාපනත්ථං සමුදයසච්චං, තතො සහෙතුකෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා සංවිග්ගමානසානං තන්නිස්සරණදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං නිරොධං, තතො නිරොධසම්පාපකං මග්ගන්ති අයමෙත්ථ කමො.

අනූනාධිකතො පන කස්මා චත්තාරි එව සච්චානීති චෙ? තතො අඤ්ඤස්ස අසම්භවතො, අඤ්ඤතරස්ස ච අනපනෙය්‍යතො. අපිච පවත්තිමාචික්ඛන්තො භගවා සහෙතුකං ආචික්ඛති, නිවත්තිඤ්ච සඋපායං. ඉති පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතූනං එතපරමතො චත්තාරි එව වුත්තානීති අයමෙත්ථානූනාධිකතො.

ලක්ඛණාදීහි පනෙත්ථ ලක්ඛණතො බාධනලක්ඛණං දුක්ඛසච්චං, සන්තාපනරසං, පවත්තිපච්චුපට්ඨානං. පභවලක්ඛණං සමුදයසච්චං, අනුපච්ඡෙදකරණරසං, පලිබොධපච්චුපට්ඨානං. සන්තිලක්ඛණං නිරොධසච්චං, අච්චුතිරසං, අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං. නිය්‍යානලක්ඛණං මග්ගසච්චං, කිලෙසපහානකරණරසං, වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං. අපිච පවත්තිපවත්තකනිවත්තිනිවත්තකලක්ඛණානි පටිපාටියා, තථා සඞ්ඛතතණ්හාඅසඞ්ඛතදස්සනලක්ඛණානි චාති ඉමානෙත්ථ ලක්ඛණානි.

සුඤ්ඤතො පනෙතානි යථාක්කමං වෙදකකාරකනිබ්බුතගමකාභාවතො සුඤ්ඤානි. වුත්තඤ්ච –

''දුක්ඛමෙව හි, න කොචි දුක්ඛිතො,
කාරකො න, කිරියාව විජ්ජති;
අත්ථි නිබ්බුති, න නිබ්බුතො පුමා,
මග්ගමත්ථි, ගමකො න විජ්ජතී''ති. (විභ. අට්ඨ. 189);

අථ වා –

ධුවසුභසුඛත්තසුඤ්ඤං,
පුරිමද්වයමත්තසුඤ්ඤමමතපදං;
ධුවසුඛසුඛඅත්තවිරහිතො,
මග්ගො ඉති සුඤ්ඤතො තෙසු. (විභ. අට්ඨ. 189);

නිරොධසුඤ්ඤානි වා තීණි. නිරොධො ච සෙසත්තයසුඤ්ඤො. ඵලසුඤ්ඤො වා හෙත්ථ හෙතු සමුදයමග්ගෙසු දුක්ඛනිරොධානං අභාවා පකතිවාදීනං පකති විය. හෙතුසුඤ්ඤඤ්ච ඵලං දුක්ඛසමුදයානං, නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායා, න හෙතුසමවෙතං හෙතුඵලං. හෙතුඵලසමවායවාදීනං ද්විඅණුකාදීනි වියාති අයමෙත්ථ සුඤ්ඤතා.

ඤාණකිච්චතොති එත්ථ දුවිධං සච්චඤාණං අනුබොධඤාණං, පටිවෙධඤාණඤ්ච. තත්ථ **අනුබොධඤාණං** ලොකියං, තං අනුස්සවාදිවසෙන නිරොධෙ, මග්ගෙ ච පවත්තති. **පටිවෙධඤාණං** ලොකුත්තරං, තං සච්චාවබොධපටිපක්ඛකිලෙසෙ ඛෙපෙන්තං නිරොධමාරම්මණං කත්වා කිච්චතො චත්තාරිපි සච්චානි පටිවිජ්ඣති. යං පනෙතං ලොකියං, තත්ථ දුක්ඛඤාණං පරියුට්ඨානාභිභවනවසෙන පවත්තමානං සක්කායදිට්ඨිං නිවත්තෙති, සමුදයඤාණං උච්ඡෙදදිට්ඨිං, නිරොධඤාණං සස්සතදිට්ඨිං, මග්ගඤාණං අකිරියදිට්ඨිං. දුක්ඛඤාණං වා තෙසු ධුවසුභසුඛත්තභාවරහිතෙසු ඛන්ධෙසු ධුවසුභසුඛත්තභාවසඤ්ඤාසඞ්ඛාතං ඵලෙ විප්පටිපත්තිං, සමුදයඤාණං ''ඉස්සරපධානකාලසභාවාදීහි ලොකො පවත්තතී''ති අකාරණෙ කාරණාභිමානප්පවත්තං හෙතුම්හි විප්පටිපත්තිං, නිරොධඤාණං අරූපලොකාදීසු අපවග්ගග්ගාහභූතං නිරොධෙ විප්පටිපත්තිං, මග්ගඤාණං කාමසුඛල්ලිකඅත්තකිලමථානුයොගප්පභෙදෙ අවිසුද්ධිමග්ගෙ විසුද්ධිමග්ගග්ගාහවසෙන පවත්තං උපායෙ විප්පටිපත්තිං නිවත්තෙති. ඉදමෙත්ථ ඤාණකිච්චං.

උපමාතො පනෙත්ථ භාරො විය හි දුක්ඛසච්චං දට්ඨබ්බං, භාරාදානමිව සමුදයසච්චං, භාරනික්ඛෙපනමිව නිරොධසච්චං, භාරනික්ඛෙපනූපායො විය මග්ගසච්චං. අපිච රොගතන්නිදානතදුපසමභෙසජ්ජෙහි, ඔරිමතීරමහොඝපාරිමතීරතංසම්පාපකොපායෙහි චාති එවමාදීහි යථාක්කමං යොජෙත්වාපි එතානි උපමාතො වෙදිතබ්බානි. අයමෙත්ථ උපමා. එවං ඤෙය්‍යො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

සච්චවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **ද්වාවීසති ඉන්ද්‍රියානීති** එත්ථ ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො **ඉන්ද්‍රියානි**. කො පනෙස ඉන්ද්‍රියට්ඨො නාමාති? ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො, ඉන්දදෙසිතට්ඨො, ඉන්දදිට්ඨට්ඨො, ඉන්දසිට්ඨට්ඨො, ඉන්දජුට්ඨට්ඨො ච, සො සබ්බොපි ඉධ යථායොගං යුජ්ජති. කුසලාකුසලං කම්මං ඉන්දො නාම කම්මෙසු කස්සචි ඉස්සරියාභාවතො, තෙනෙවෙත්ථ කම්මසඤ්ජනිතානි තාව ඉන්ද්‍රියානි අත්තනො ජනකකම්මං උල්ලිඞ්ගෙන්ති, තෙන ච සිට්ඨානීති ඉන්දලිඞ්ගට්ඨෙන, ඉන්දසිට්ඨට්ඨෙන ච **ඉන්ද්‍රියානි**. සම්මාසම්බුද්ධො පන පරමිස්සරියභාවතො ඉන්දො, තතො සබ්බානිපෙතානි ඉන්ද්‍රියානි භගවතා යථාභූතතො පකාසිතානි, අභිසම්බුද්ධානි චාති ඉන්දදෙසිතට්ඨෙන, ඉන්දදිට්ඨට්ඨෙන ච **ඉන්ද්‍රියානි**. තෙනෙව භගවතා කානිචි ගොචරාසෙවනාය, කානිචි භාවනාසෙවනාය සෙවිතානීති ඉන්දජුට්ඨට්ඨෙනපි **ඉන්ද්‍රියානි**. අපිච ආධිපච්චසඞ්ඛාතෙන ඉස්සරියට්ඨෙනාපි එතානි **ඉන්ද්‍රියානි**.

චක්ඛුන්ද්‍රියන්තිආදීසු චක්ඛාදීනං පදත්ථො හෙට්ඨා පකාසිතො. පච්ඡිමෙසු පන තීසු පුබ්බභාගෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං, චතුසච්චධම්මං වා ජානිස්සාමීති එවං පටිපන්නස්ස උප්පජ්ජනතො , ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච **අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං**. ආජානනතො අඤ්ඤා එව ඉන්ද්‍රියන්ති **අඤ්ඤින්ද්‍රියං**. අඤ්ඤාතාවිනො චතූසු සච්චෙසු නිට්ඨිතඤාණකිච්චස්ස ඛීණාසවස්ස ඉන්ද්‍රියන්ති **අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං**. තත්ථ ච පසාදින්ද්‍රියානන්තරං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවීථිචිත්තප්පවත්තියං රූපාදීනං නියතභාවස්ස, අත්තනො තික්ඛමන්දතානුවිධානස්ස ච ආපාදනතො ආධිපච්චං වෙදිතබ්බං. මනින්ද්‍රියාදීනං පන අත්තනො අත්තනො විජානනාදිලක්ඛණෙ ආධිපච්චං වෙදිතබ්බං. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදතො පනෙත්ථ ජීවිතින්ද්‍රියං රූපාරූපවසෙන ද්විධා. සුඛින්ද්‍රියාදීනි පඤ්ච වෙදනාභාවතො එකධම්මො, තථා පඤ්ඤින්ද්‍රියාදීනි චත්තාරි අමොහභාවතො. සෙසානි පන ඉන්ද්‍රියානි එකෙකධම්මා එවාති එවං පරමත්ථතො සොළස ධම්මාව ද්වාවීසතින්ද්‍රියභාවෙන දෙසිතානි. සෙසානි පනෙත්ථ චෙතසිකරූපනිබ්බානානි අසඞ්ගහිතානීති අයං ධම්මභෙදො.

විභඞ්ගනයතො පනෙත්ථ සුත්තන්තභාජනීයං නාම න ගහිතං. කස්මා? සුත්තන්තෙ ඉමාය පටිපාටියා ද්වාවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං අනාගතත්තා. සුත්තන්තස්මිං හි කත්ථචි ද්වෙ ඉන්ද්‍රියානි කථිතානි, කත්ථචි තීණි, කත්ථචි පඤ්ච, එවං පන නිරන්තරං ද්වාවීසති ආගතානි නාම නත්ථි. **අභිධම්මභාජනීයෙපි** විසෙසො නත්ථි.

පඤ්හාපුච්ඡකනයෙ පන ද්වාවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං කති කුසලා…පෙ.… කති අරණාති? අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං කුසලං, දොමනස්සින්ද්‍රියං අකුසලං, සද්ධාසතිපඤ්ඤාඅඤ්ඤින්ද්‍රියානි චත්තාරි කුසලාබ්‍යාකතානි, මනජීවිතසොමනස්සඋපෙක්ඛාවීරියසමාධින්ද්‍රියානි ඡ තිධාපි, සෙසානි දස අබ්‍යාකතානි. ඡ ඉන්ද්‍රියානි සියා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා, සියා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තාති, තීණි තිධාපි, ජීවිතං තිධා ච න වත්තබ්බඤ්ච, ද්වාදසින්ද්‍රියානි න වත්තබ්බානි එව. තීණි විපාකානි, ද්වෙ විපාකධම්මධම්මානි, රූපින්ද්‍රියානි සත්ත නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මානි, අඤ්ඤින්ද්‍රියං සියා විපාකං, සියා විපාකධම්මධම්මං, නවින්ද්‍රියානි තිධාපි. නවින්ද්‍රියානි උපාදින්නුපාදානියානි, දොමනස්සින්ද්‍රියං අනුපාදින්නුපාදානියං, තීණි අනුපාදින්නඅනුපාදානියානි, නව තිධාපි. දොමනස්සින්ද්‍රියං සවිතක්කසවිචාරං, උපෙක්ඛින්ද්‍රියං තථා ච අවිතක්කඅවිචාරඤ්ච, නව අවිතක්කඅවිචාරානි, එකාදස තිධාපි. සත්ත රූපින්ද්‍රියානි චෙව සුඛදුක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියානි චාති දස පරිත්තානි, පච්ඡිමානි තීණි අප්පමාණානි, සෙසානි නව තිධාව. තත්ථ ච සොමනස්සින්ද්‍රියං රූපාවචරවසෙනෙව මහග්ගතං, තදවසෙසානි අරූපාවචරවසෙනාපීති වෙදිතබ්බං. පඤ්චින්ද්‍රියානි අනිදස්සනසප්පටිඝානි, සත්තරස අනිදස්සනඅප්පටිඝානෙව.

පඤ්ඤින්ද්‍රියාදීනි චත්තාරි හෙතූ, සෙසා න හෙතූ…පෙ.… දොමනස්සින්ද්‍රියං සරණං, මනජීවිතසොමනස්සඋපෙක්ඛාවීරියසමාධින්ද්‍රියානි ද්විධාපි, සෙසානි පන්නරස අරණානෙවාති අයං පඤ්හාපුච්ඡකනයො.

ඉන්ද්‍රියෙසු පනෙතෙසු, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො;
කමතො දානි විඤ්ඤෙය්‍යො, තත්ථ කොසල්ලමිච්ඡතා.

කමතොති අයම්පි දෙසනාක්කමොව. තත්ථ අජ්ඣත්තධම්මෙ පරිඤ්ඤාය අරියභූමිපටිලාභො හොතීති අත්තභාවපරියාපන්නානි චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි පඨමං දෙසිතානි. සො මනුස්සත්තභාවො යං ධම්මං උපාදාය ‘‘ඉත්ථී’’ති වා ‘‘පුරිසො’’ති වා සඞ්ඛං ගච්ඡති, ‘‘අයං සො’’ති නිදස්සනත්ථං තතො ඉත්ථින්ද්‍රියං, පුරිසින්ද්‍රියඤ්ච. සො දුවිධොපි ජීවිතින්ද්‍රියපටිබද්ධවුත්තීති ඤාපනත්ථං තතො ජීවිතින්ද්‍රියං. යාව තස්ස පවත්ති, තාව එතෙසං වෙදයිතානං අනිවත්ති. යඤ්ච කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං සුඛං දුක්ඛන්ති ඤාපනත්ථං තතො සුඛින්ද්‍රියාදීනි. තන්නිරොධත්ථං පන එතෙ ධම්මා භාවෙතබ්බාති පටිපත්තිදස්සනත්ථං තතො සද්ධාදීනි. ‘‘ඉමාය පටිපත්තියා එස ධම්මො පඨමං අත්තනි පාතුභවතී’’ති පටිපත්තියා අමොඝභාවදස්සනත්ථං තතො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං. තස්සෙව ඵලත්තා, තතො අනන්තරං භාවෙතබ්බත්තා ච තතො අඤ්ඤින්ද්‍රියං. ඉතො පරං භාවනාය ඉමස්ස අධිගමො, අධිගතෙ ච පන ඉමස්මිං නත්ථි කිඤ්චි උත්තරි කරණීයන්ති ඤාපනත්ථං අන්තෙ පරමස්සාසභූතං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං දෙසිතන්ති එවං කමතො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයනයො විඤ්ඤෙය්‍යො.

ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයාකාරවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

පච්චයාකාරවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **අවිජ්ජාපච්චයාති**ආදීසු අවින්දියං කායදුච්චරිතාදිං වින්දති පටිලභති, වින්දියං වා කායසුචරිතාදිං න වින්දති, ධම්මානං වා යථාසභාවං අවිදිතං කරොති, අන්තවිරහිතෙ වා සංසාරෙ සත්තෙ ජවාපෙති, අවිජ්ජමානෙසු වා ජවති, විජ්ජමානෙසු වා න ජවතීති අවිජ්ජා. පටිච්ච ඵලමෙති එතස්මාති පච්චයො, ධම්මානං උප්පත්තියා, ඨිතියා ච උපකාරකො ධම්මො. අවිජ්ජා ච සා පච්චයො චාති අවිජ්ජාපච්චයො, තස්මා **අවිජ්ජාපච්චයා**. සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති සඞ්ඛාරා.

ඉතො පරං **සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති**ආදීසු වුත්තං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අවුත්තෙසු පන විජානාතීති **විඤ්ඤාණං**. නමතීති නාමං, රුප්පතීති රූපං, නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච **නාමරූපන්ති** එකදෙසසරූපෙකසෙසනයෙන වෙදිතබ්බං. ආයෙ තනොති, ආයතඤ්ච නයතීති ආයතනං, ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච **සළායතනන්ති** එකසෙසනයෙන වෙදිතබ්බං. ඵුසතීති **ඵස්සො**. වෙදයතීති **වෙදනා**. පරිතස්සතීති **තණ්හා**. උපාදියතීති **උපාදානං**. භවති, භාවයති චාති **භවො**. ජනනං **ජාති**. ජීරණං **ජරා**. මරන්ති එතෙනාති **මරණං**. සොචනං **සොකො**. පරිදෙවනං **පරිදෙවො**. දුක්ඛයති, උප්පාදට්ඨිතිවසෙන ද්විධා ඛණතීතිපි **දුක්ඛං**. දුම්මනස්ස භාවො **දොමනස්සං**. භුසො ආයාසො

උපායාසො. **සම්භවන්තීති** නිබ්බත්තන්ති. න කෙවලඤ්ච සොකාදීහෙව, අථ ඛො අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා සම්භවන්තීතිආදිනා සබ්බපදෙහිපි සම්භවන්ති-සද්දස්ස යොජනා කාතබ්බා. එවං හි පච්චයපච්චයුප්පන්නවවත්ථානං කතං හොති.

එවන්ති නිද්දිට්ඨනයනිදස්සනං, තෙන අවිජ්ජාදීහෙව කාරණෙහි, න ඉස්සරනිම්මානාදීහීති දස්සෙති. **එතස්සා**ති යථාවුත්තස්ස. **කෙවලස්සා**ති අසම්මිස්සස්ස, සකලස්ස වා, **දුක්ඛක්ඛන්ධස්සා**ති දුක්ඛසමූහස්ස, න සත්තස්ස, න සුභසුඛාදීනං. **සමුදයො**ති නිබ්බත්ති, **හොතී**ති සම්භවති. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදතො පනෙත්ථ **අවිජ්ජා**ති සුත්තන්තපරියායෙන දුක්ඛාදීසු චතූසු, අභිධම්මපරියායෙන පුබ්බන්තාදීහි සද්ධිං අට්ඨසු වා ඨානෙසු අඤ්ඤාණං. **සඞ්ඛාරා** පන පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරා තයො, කායවචීචිත්තසඞ්ඛාරා තයො චාති ඡබ්බිධා. තත්ථ අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා, පඤ්ච රූපාවචරකුසලචෙතනා චෙති තෙරස චෙතනා **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො** නාම. ද්වාදස අකුසලචෙතනා **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො** නාම. චතස්සො අරූපාවචරකුසලචෙතනා **ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො** නාම. ඉමෙසං පන තිණ්ණං සඞ්ඛාරානං එව ද්වාරතො පවත්තිදස්සනත්ථං අයං සඞ්ඛාරාදිත්තිකො වුත්තො.

අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා චෙව ද්වාදසාකුසලචෙතනා ච කායද්වාරෙ පවත්තියං **කායසඞ්ඛාරො,** වචීද්වාරෙ පවත්තියං **වචීසඞ්ඛාරො,** එතා චෙව මනොද්වාරෙ පවත්තියං, මනොද්වාරෙ එව පවත්තනකා රූපාරූපකුසලචෙතනා ච **චිත්තසඞ්ඛාරො**ති වුච්චන්ති. අභිඤ්ඤාචෙතනා, පනෙත්ථ උද්ධච්චචෙතනා ච පරතො පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණපච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බාපි අවිජ්ජාපච්චයා සම්භවතො ඉධ ගහෙතබ්බාවාති අයං තිකො පුරිමත්තිකමෙව පවිසතීති අත්ථතො ලොකියකුසලාකුසලචෙතනාව අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති වෙදිතබ්බං. ඉදඤ්ච සුත්තන්තභාජනීයනයෙන, අභිධම්මභාජනීයනයෙන පන ලොකියලොකුත්තරෙ එකෙකචිත්තක්ඛණෙ ද්වාදසඞ්ගස්ස පටිච්චසමුප්පාදස්ස ගහණතො සබ්බාපි චෙතනා **සඞ්ඛාරා**ති වෙදිතබ්බං. එවං විඤ්ඤාණනාමරූපාදීසුපි සබ්බචිත්තසම්පයුත්තවසෙන ච ධම්මභෙදො වෙදිතබ්බො. සුත්තන්තභාජනීයනයෙනෙව පන දස්සයිස්සාම.

සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිඡබ්බිධං බාත්තිංසලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණමෙව හොති, ලොකුත්තරානි පන වට්ටකථාය න යුජ්ජන්තීති න ගහිතානි. විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං පන සබ්බලොකියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තයො අරූපිනො ඛන්ධා. රූපං සබ්බානි භූතුපාදායරූපානි. සළායතනං මනච්ඡට්ඨානි ඉන්ද්‍රියානි. ඵස්සො චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඡවිපාකඵස්සො, තථා වෙදනාපි. තණ්හා රූපතණ්හාදිභෙදතො ඡබ්බිධො ලොභො. උපාදානං කාමුපාදානාදිතො චතුබ්බිධා ලොභදිට්ඨියොව. භවො පන දුවිධො කම්මභවො, උපපත්තිභවොති. තත්ථ **කම්මභවො** තෙභූමකකුසලාකුසලචෙතනා ච තංසම්පයුත්තා අභිජ්ඣාදයො ච. **උපපත්තිභවො** පන කම්මාභිනිබ්බත්තා පඤ්චපි ඛන්ධා. සො පභෙදතො කාමරූපාරූපභවා තයො, සඤ්ඤා අසඤ්ඤා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා භවා තයො, එකචතුපඤ්චවොකාරභවා තයොති නවවිධො නිද්දිට්ඨො. ජාතිආදීනි පුබ්බෙ වුත්තානි. තෙසු ජාතිග්ගහණෙන විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනාව ගහිතා තදවිනාභාවතො. තථා ජරාමරණග්ගහණෙනාපි තෙසඤ්ඤෙව පාකභෙදත්තා. සොකාදයො පන ජරාමරණෙන ද්වාදසමෙන අඞ්ගෙන එකසඞ්ඛෙපං කත්වා වුත්තා, න විසුං අඞ්ගභාවෙන. කිමත්ථන්ති චෙ? භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදදස්සනත්ථං. සොකාදිතො හි අවිජ්ජා සිද්ධා හොති අවිජ්ජාවිප්පයොගතො , අවිජ්ජාසමුප්පත්තිතො ච. ජරාමරණාභිභූතස්ස හි බාලස්සෙව තෙ සම්භවන්ති, තෙහි ච අවිජ්ජාය සිද්ධාය පුන අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති එවං හෙතුඵලපරම්පරාය භවචක්කං අවිච්ඡින්නං, අනාදිකං, අපරියන්තං, අපරියොසානඤ්ච හොති.

යදි එවං, කස්මා අවිජ්ජා ආදිතො වුත්තාති? පධානදස්සනත්ථං පන ආදිතො වුත්තා. තිණ්ණං හි වට්ටානං අවිජ්ජා පධානො හෙතු තස්සා භාවෙ භාවතො, නිරොධෙන ච නිරුජ්ඣනතො. එවං අවිජ්ජාදීහි ද්වාදසහි අඞ්ගෙහි සුත්තන්තභාජනීයනයෙන සබ්බෙ ලොකියධම්මාව පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙන වුත්තාති වෙදිතබ්බා. අභිධම්මපරියායෙන පන ලොකුත්තරාපීති අයමෙත්ථ ධම්මභෙදො.

විභඞ්ගනයතො පනෙත්ථ පඤ්හාපුච්ඡකනයො නත්ථි, සුත්තන්තභාජනීයනයාපි ධම්මභෙදෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරතො විභත්තාති වෙදිතබ්බො. **අභිධම්මභාජනීයෙ** පන –

‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමං, නාමපච්චයා ඡට්ඨායතනං, ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොති.

‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො…පෙ.… විඤ්ඤාණපච්චයා නාමං, නාමපච්චයා ඵස්සො…පෙ.… සමුදයො හොති.

‘‘අවිජ්ජාපච්චයා…පෙ.… විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා ඡට්ඨායතනං, ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො…පෙ.… සමුදයො හොති.

‘‘අවිජ්ජාපච්චයා …පෙ.… විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සළායතනං, ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො…පෙ.… සමුදයො හොතී’’ති (විභ. 243) –

එවං පච්චයචතුක්කං, පුන ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො අවිජ්ජාහෙතුකො’’තිආදිනා (විභ. 244) වුත්තනයෙනෙව හෙතුචතුක්කං, පුන ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො අවිජ්ජාසම්පයුත්තො’’තිආදිනා (විභ. 245) සම්පයුත්තචතුක්කං, පුන ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරපච්චයාපි අවිජ්ජා’’තිආදිනා (විභ. 246) අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයචතුක්කන්ති එවං අවිජ්ජාමූලකානි චත්තාරි චතුක්කානි වුත්තානි. එවං ‘‘සඞ්ඛාරපච්චයා අවිජ්ජා’’තිආදිනා සඞ්ඛාරාදිමූලකාදිඋපාදානමූලකපරියොසානානි අට්ඨසු පදෙසු චත්තාරි චත්තාරි චතුක්කානීති බාත්තිංස චතුක්කානි මාතිකං කත්වා නික්ඛිපිත්වා පුන අකුසලකුසලවිපාකකිරියචිත්තෙසු ලොකියලොකුත්තරෙසු එකෙකස්මිං චිත්තෙ යථානික්ඛිත්තෙහි ඡත්තිංසබාත්තිංසමාතිකාචතුක්කෙහි විත්ථාරතො යථානුරූපං පච්චයාකාරො විභත්තො. ඉදඤ්ච යස්මා න කෙවලං අයං පච්චයාකාරො නානාචිත්තෙසු එව හොති, එකචිත්තෙපි හොතියෙව. නාපි වට්ටචිත්තෙ එව හොති, තණ්හාභාවතො විවට්ටචිත්තෙපි, තස්මා තං නිප්පදෙසතො එකචිත්තක්ඛණිකං පච්චයාකාරං දස්සෙතුං වුත්තං. තෙනෙව හෙත්ථ ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති අවත්වා ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො’’ති එකවචනෙන වුත්තං එකචිත්තක්ඛණෙ බහුචෙතනාභාවා. තත්ථ යදෙතං පඨමචතුක්කං, තත්ථ පඨමවාරො නාමරූපට්ඨානෙ නාමං, සළායතනට්ඨානෙ ඡට්ඨායතනඤ්ච ගහෙත්වා රූපාරූපාදිසබ්බභවසාධාරණවසෙන, එකචිත්තක්ඛණපරියාපන්නධම්මග්ගහණවසෙන ච රූපං ඡඩ්ඩෙත්වා වුත්තො රූපස්ස සබ්බභවාසාධාරණත්තා, බහුචිත්තක්ඛණිකත්තා ච. දුතියො නාමරූපට්ඨානෙ නාමං, ‘‘නාමපච්චයා ඵස්සො’’ති සළායතනට්ඨානෙ ඵස්සමෙව ගහෙත්වා ඵස්සස්ස සළායතනං විනාපි පච්චයවිසෙසසම්භවදස්සනවසෙන චෙව **මහානිදානසුත්ත**නයදස්සනවසෙන (දී. නි. 2.95 ආදයො) ච වුත්තො. තතියො සළායතනට්ඨානෙ ඡට්ඨායතනමෙව ගහෙත්වා ගබ්භසෙය්‍යකානං අපරිපුණ්ණායතනානං, රූපභවිකාදීනඤ්ච වසෙන වුත්තො. චතුත්ථො ‘‘නාමපච්චයා සළායතනං, සළායතනපච්චයා ඵස්සො’’ති එවං ඉතරායතනෙහිපි සළායතනස්ස විසෙසතො ඵස්සපච්චයතංච දස්සෙත්වා ඔපපාතිකානං, පරිපුණ්ණායතනානං කාමභවිකානඤ්ච වසෙන වුත්තො. එවං දුතියචතුක්කාදීසුපි.

සබ්බත්ථාපි චෙත්ථ යස්මා සොකාදයො සබ්බෙ එකචිත්තක්ඛණෙ න සම්භවන්ති, සබ්බස්මිඤ්ච චිත්තෙ, භවෙ ච නප්පවත්තන්ති, තස්මා න ගහිතා. ජාතිජරාමරණානි පනෙත්ථ අරූපධම්මානං ලක්ඛණමත්තානි, තානි ච අචිත්තක්ඛණමත්තානිපි සමානානි චිත්තක්ඛණෙ අන්තොගධත්තා පරියායතො පච්චයුප්පන්නෙ කත්වා අඞ්ගපරිපූරණත්ථං ගහිතානි. භවොති චෙත්ථ උපාදානාදිපච්චයවිරහිතා චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා, තණ්හාපච්චයා උපාදානන්ති එත්ථ කාමුපාදානං වජ්ජෙත්වා තීණි උපාදානානි එව ගහෙතබ්බානි . ද්වින්නම්පි එකලක්ඛණානං ධම්මානං එකක්ඛණෙ අසම්භවා ලොභමූලවිරහිතෙසු දොසමොහමූලෙසු චෙව කුසලාබ්‍යාකතෙසු ච චිත්තෙසු වෙදනාපච්චයා පටිඝං විචිකිච්ඡා උද්ධච්චන්ති එවං තණ්හාය්ඨානෙ යථායොගං පටිඝාදයො තයො. තෙසු විචිකිච්ඡාවජ්ජිතෙසු චෙව දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසු ච උපාදානට්ඨානෙ අධිමොක්ඛො ගහිතො. විචිකිච්ඡාය පන සද්ධිං අධිමොක්ඛස්සාපි අසම්භවා විචිකිච්ඡාපච්චයා භවොති ච ගහිතො. උපාදානට්ඨානෙ ච අධිමොක්ඛො ච ගහිතො. ලොකියානඤ්චෙත්ථ කුසලාබ්‍යාකතානං උපනිස්සයවසෙන අවිජ්ජාපච්චයතා වුත්තා. ලොකුත්තරානං පන යස්මා අප්පහීනාවිජ්ජො අවිජ්ජාය පහානත්ථං, පටිප්පස්සම්භනත්ථඤ්ච ලොකුත්තරං භාවෙති, තස්මා සමතික්කමනවසෙන අවිජ්ජාපච්චයතා වුත්තා, න සහජාතවසෙන. තෙනෙව තෙසං **නිද්දෙසවාරෙසු** ‘‘තත්ථ කතමා අවිජ්ජා’’ති අවිභජිත්වා ‘‘තත්ථ කතමො අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො’’ති (විභ. 240) විභත්තං. කිරියධම්මානං පන කෙනචි පරියායෙන අවිජ්ජාමූලකත්තං නත්ථීති ‘‘සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්තිආදිනා සඞ්ඛාරමූලකාදිකො නයො වුත්තො, න අවිජ්ජාමූලකො. අපිච ලොකියකුසලාදීසු තෙසං ධම්මානං දුක්ඛසච්චපරියාපන්නත්තා ‘‘එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොතී’’ති (විභ. 225) එවං අප්පනා කතා, ලොකුත්තරකුසලාදීසු ‘‘එවමෙතෙසං ධම්මාන’’න්ති. අයං ලොකියතො ලොකුත්තරානං දෙසනාය විසෙසොති අයං අභිධම්මභාජනීයෙ නයො.

ඉදානි පච්චයනයා, කාරකාදීහි සුඤ්ඤතො;
මූලද්ධසන්ධිසඞ්ඛෙපාකාරවට්ටවිභාගතො.

වාරණොපමතොපෙත්ථ, ගම්භීරනයභෙදතො;
යථාරහං විජානීයො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ **පච්චයනයො** සාමඤ්ඤතො, විසෙසතො චාති දුවිධො හොති. තත්ථ තබ්භාවභාවිමත්තතාපකාසකො **සාමඤ්ඤතො** පච්චයනයො. **විසෙසතො** පන පට්ඨානෙ ආගතෙසු හෙතුපච්චයාදිචතුවීසතියා පච්චයෙසු යථානුරූපං පච්චයවිසෙසුප්පන්නමත්තතාපකාසකො. සා ච නෙසං චතුවීසතියා පච්චයානං විභාගතා පට්ඨානමාතිකත්ථසංවණ්ණනාය ආවි භවිස්සති. තත්ථ සාමඤ්ඤතො සඞ්ඛාරාදයො අවිජ්ජාදිපච්චයභාවෙ එව භාවිනොති වෙදිතබ්බා. යස්ස හි චතූසු සච්චෙසු, පුබ්බන්තාදීසු ච අවිජ්ජා අප්පහීනා හොති, සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන තීසු භවෙසු ජාතිජරාරොගමරණාදිඅනෙකාදීනවවොකිණ්ණං පුඤ්ඤඵලසඞ්ඛාතං සඞ්ඛාරවිපරිණාමදුක්ඛං දුක්ඛතො අජානන්තො සුඛසඤ්ඤාය පත්ථෙත්වා තීහි ද්වාරෙහි පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරෙ ආරභති. සමුදයෙ අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛහෙතුභූතෙසුපි තණ්හාපරික්ඛාරෙසු දුක්ඛහෙතුකං ආපායිකාදිදුක්ඛං, දුක්ඛහෙතුභූතෙසු කාමුපසෙවනාදීසු ච ආදීනවං අපස්සන්තො සුඛහෙතුසඤ්ඤාය චෙව කිලෙසාභිභූතතාය ච තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති. නිරොධෙ, පන මග්ගෙ ච අඤ්ඤාණෙන අනිරොධභූතෙ ගතිවිසෙසෙ නිරොධසඤ්ඤී, නිරොධස්ස ච වා අමග්ගභූතෙසුපි යඤ්ඤාමරතපාදීසුපි නිරොධමග්ගසඤ්ඤී හුත්වා තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති. ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණෙන ‘‘අහෙතූ අප්පච්චයා සත්තා උප්පජ්ජන්ති, න හොන්ති පරං මරණා’’ති වා ‘‘අත්තාව ජානාති වා න ජානාති වා, සොව සඞ්ඛාරෙ සඞ්ඛරොති, සොව පටිසන්ධියං උප්පජ්ජති, තස්ස අණුඉස්සරාදයො කලලාදිභාවෙන සරීරං සණ්ඨාපෙන්තා ඉන්ද්‍රියානි සම්පාදෙන්ති, සොව ඉන්ද්‍රියසම්පන්නො ඵුසති, වෙදයති, තණ්හියති, උපාදානාදීනි ච කරොතී’’ති වා ‘‘සබ්බෙ සත්තා නියතිසඞ්ගතිභවපරිණතා’’ති වා විකප්පෙති. සො එවං අවිජ්ජාය අන්ධීකතො –

‘‘යථාපි නාම ජච්චන්ධො, නරො අපරිණායකො;
එකදා යාති මග්ගෙන, උම්මග්ගෙනාපි එකදා.

‘‘සංසාරෙ සංසරං බාලො, තථා අපරිණායකො;
කරොති එකදා පුඤ්ඤං, අපුඤ්ඤමපි එකදා’’ති. (විභ. අට්ඨ. 226 සඞ්ඛාරපදනිද්දෙස) –

වුත්තනයෙන තිවිධෙ සඞ්ඛාරෙ අභිසඞ්ඛරොතීති. කිං පනෙත්ථ එකාව අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො හොති, නනු එකස්මා කාරණා එකංව කාරියං උප්පජ්ජති, අනෙකං කාරියං න උප්පජ්ජති, අනෙකස්මා වා එකන්ති, අනෙකස්මා කාරණා අනෙකං කාරියං උප්පජ්ජතීති? සච්චං, පධානත්තපාකටත්තඅසාධාරණත්තදීපනත්ථං පනෙත්ථ අනෙකෙසු කාරණෙසුපි එකා අවිජ්ජා එව පච්චයභාවෙන නිද්දිට්ඨා ‘‘ඵස්සපච්චයා වෙදනා (උදා. 3), සෙම්හසමුට්ඨානා ආබාධා’’තිආදීසු (අ. නි. 10.60; මහානි. 5; චූළනි. ඛග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 128) විය. අවිජ්ජා හි පධානො හෙතු, සඞ්ඛාරානං පාකටො, අසාධාරණො ච තණ්හාදිහෙතූනම්පි හෙතුත්තා, න චත්ථාරම්මණාදීනි ඛීණාසවස්ස තෙසං සම්භවෙපි සඞ්ඛාරානං අභාවාති. එවං තාවෙත්ථ වට්ටසඞ්ඛාරානං අවිජ්ජාය එව භාවෙ භාවො වෙදිතබ්බො. තථා විඤ්ඤාණස්සාපි උපචිතකම්මාභාවෙ අභාවතො, සබ්බත්ථ සබ්බෙසඤ්ච සබ්බවිපාකවිඤ්ඤාණුප්පත්තිප්පසඞ්ගතො ච සඞ්ඛාරානං එව භාවෙ භාවො වෙදිතබ්බො. යථා චෙත්ථ, එවං උපරිපි නාමරූපාදීනං විඤ්ඤාණාදිභාවෙ භාවො යථානුරූපං අනුභවයුත්තීහි ඤාතබ්බොති අයං සාමඤ්ඤතො පච්චයනයො.

විසෙසතො පන අවිජ්ජා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං තාව ආරම්මණපච්චයෙන, උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්විධා පච්චයො හොති. සා හි අවිජ්ජං ආරබ්භ සම්මසනාදිවසෙන උප්පත්තියං කාමාවචරානං, අභිඤ්ඤාචිත්තෙන සමොහචිත්තස්ස ජානනකාලෙ රූපාවචරානඤ්ච පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං තාව ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති, අවිජ්ජාසමතික්කමනත්ථාය පන අවිජ්ජාසම්මූළ්හතාය කාමරූපභවසම්පත්තියො පත්ථෙත්වාව කාමරූපාවචරපුඤ්ඤානි කරොන්තස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති. අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං පනෙසා අවිජ්ජං ආරබ්භ රාගාදීනං උප්පජ්ජනකාලෙ ආරම්මණාදිපච්චයෙන අවිජ්ජාසම්මූළ්හතාය පාණාතිපාතාදීනි කරොන්තස්ස නිස්සයපච්චයෙන, දුතියජවනාදීනං අනන්තරූපනිස්සයාසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයෙහි යං කිඤ්චි අකුසලං කරොන්තස්ස හෙතුසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහීති එවං අනෙකධා පච්චයො හොති, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං පන එකෙන උපනිස්සයපච්චයෙනෙව පච්චයො හොති.

සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණපදෙ පන තයොපි සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණස්ස යථාරහං තීසු භවෙසු පටිසන්ධිපවත්තීසු කම්මපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්විධා පච්චයා හොන්ති. අභිධම්මභාජනීයනයෙන සහජාතස්ස විඤ්ඤාණස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තකම්මත්ථිඅවිගතාදිපච්චයෙහි පච්චයා හොන්ති.

විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපපදෙ පන විඤ්ඤාණං විපාකභූතං, අවිපාකභූතඤ්ච නාමස්ස කෙවලස්ස වා රූපමිස්සකස්ස වා පටිසන්ධිපවත්තීසු සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිපාකආහාරඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි යථාරහං නවධා, අට්ඨධා වා පච්චයො හොති. පටිසන්ධියං විපාකවිඤ්ඤාණං වත්ථුරූපස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආහාරඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථි අවිගතපච්චයෙහි නවධා පච්චයො හොති. ඨපෙත්වා පන වත්ථුරූපං සෙසරූපස්ස තෙහෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයරහිතෙහි අට්ඨහි පච්චයො හොති. අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං පන එකවොකාරපඤ්චවොකාරභවෙසු කම්මජරූපස්ස සුත්තන්තිකපරියායෙන උපනිස්සයවසෙන පච්චයො හොති. පවත්තියං පන සබ්බම්පි

විඤ්ඤාණං තස්ස තස්ස නාමරූපස්ස යථාරහං පච්චයො හොති. තත්ථ අරූපභවෙ විඤ්ඤාණං නාමස්සෙව, අසඤ්ඤිභවෙ රූපස්සෙව, පඤ්චවොකාරභවෙ නාමරූපස්ස පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං. තෙනෙව නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති නිබ්බචනං කතන්ති.

නාමරූපපච්චයා සළායතනපදෙ පන නාමං විපාකභූතං, අවිපාකභූතඤ්ච අරූපභවෙ ඡට්ඨායතනස්ස අවකංසතො සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිපාකඅත්ථිඅවිගතවසෙන යථාරහං සත්තධා පච්චයො හොති. ඉතරෙසං පනෙතං පඤ්චන්නං චක්ඛායතනාදීනං පඤ්චවොකාරභවෙ පටිසන්ධියං චතුමහාභූතසහායං හුත්වා සහජාතනිස්සයවිපාකවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයො හොති. කිඤ්චි පනෙත්ථ හෙතුපච්චයෙන, කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙන වාති තෙසං වසෙන සබ්බවාරෙසු උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො. පවත්තෙ පන චක්ඛාදීනං පඤ්චන්නං විපාකමවිපාකම්පි නාමං පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන චතුධා පච්චයො හොතීති. එවං තාව නාමමෙව සළායතනස්ස පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං.

රූපං පන වත්ථුභූතං පටිසන්ධියං ඡට්ඨායතනස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයො හොති. චතුමහාභූතරූපං චක්ඛාදීනං පඤ්චන්නං පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ච සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි චතුධා පච්චයො හොති. රූපජීවිතින්ද්‍රියං පන ඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතවසෙන තිවිධා. තථා ආහාරො ආහාරත්ථිඅවිගතවසෙන. සො ච ආහාරූපජීවීනං පවත්තෙයෙව, නො පටිසන්ධියං. තානි පන පඤ්ච චක්ඛායතනාදීනි පඤ්චවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතස්ස ඡට්ඨස්ස මනායතනස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයා හොන්ති පවත්තෙයෙව, නො පටිසන්ධියං. තථා පඤ්චවිඤ්ඤාණවිරහිතමනායතනස්ස වත්ථුරූපං නිස්සයපුරෙජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන පඤ්චධා පච්චයො හොතීති. එවං රූපමෙව ඡට්ඨායතනස්ස, සළායතනස්ස ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං. ඛන්ධත්තයවත්ථුරූපසඞ්ඛාතං පන නාමරූපං ඡට්ඨායතනස්ස පටිසන්ධියං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිප්පයුත්තවිපාකඅත්ථිඅවිගතාදිවසෙන යථාරහං පච්චයො හොතීති. එවං නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච යථාරහං ඡට්ඨායතනස්ස, සළායතනස්ස ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං.

සළායතනපච්චයා ඵස්සපදෙ පන ඡට්ඨායතනං විපාකං, අවිපාකඤ්ච සබ්බත්ථ සම්පයුත්තඵස්සස්ස සහජාතාදිවසෙන නවධා, අට්ඨධා වා පච්චයො හොති. චක්ඛායතනාදීනි පඤ්ච යථාක්කමං පවත්තෙ චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං පඤ්චන්නං නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා, රූපායතනාදීනි පඤ්ච තෙසං ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන තිධා. මනොසම්ඵස්සස්ස පන තානි, ධම්මාරම්මණඤ්ච තථා ච ආරම්මණාධිපතිමත්තෙන වාති බහුධා පච්චයා හොන්ති. එවං ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච ඡබ්බිධස්සාපි ඵස්සස්ස පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං.

ඵස්සපච්චයා වෙදනාපදෙ සබ්බොපි ඵස්සො සහජාතානං වෙදනානං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආහාරසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන අට්ඨධා, සත්තධා වා පච්චයො හොති, අසහජාතානං උපනිස්සයවසෙනෙවාති.

වෙදනාපච්චයා තණ්හාපදෙ විපාකවෙදනා අනුසයපතිතාය තණ්හාය උපනිස්සයවසෙන, සහජාතාදිවසෙන ච පච්චයො හොති. යස්මා පන –

> දුක්ඛී සුඛං පත්ථයති, සුඛී භිය්‍යොපි ඉච්ඡති;
> උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා;
> තණ්හාය පච්චයා තස්මා, හොන්ති තිස්සොපි වෙදනාති. (විසුද්ධි. 2.644);

තණ්හාපච්චයා උපාදානපදෙ තණ්හා අසහජාතා චතුන්නම්පි උපාදානානං උපනිස්සයවසෙන චෙව අනන්තරාදිවසෙන ච, සහජාතා පන කාමුපාදානවජ්ජිතානං තිණ්ණං හෙතුසහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන සත්තධා පච්චයො හොති.

උපාදානපච්චයා භවපදෙ චතුබ්බිධම්පි උපාදානං අසහජාතස්ස සබ්බකම්මභවස්ස චෙව උපපත්තිභවස්ස ච උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති, සහජාතස්ස පන කම්මභවස්ස හෙතුසහජාතාදිවසෙන පච්චයො හොති.

භවපච්චයා ජාතිපදෙ භවොති කම්මභවොව අධිප්පෙතො, සො ච ජාතියා කම්මපච්චයඋපනිස්සයපච්චයවසෙන ද්විධා පච්චයො හොති.

ජාතිපච්චයා ජරාමරණාදිපදෙ ජාති පන ජරාමරණානං, සොකාදීනඤ්ච තබ්භාවභාවීභාවමත්තතො සුත්තන්තිකනයෙන උපනිස්සයකොටියාව පච්චයො හොතීති අයං තාවෙත්ථ පච්චයනයො.

කාරකාදීහි සුඤ්ඤතො පනෙතෙ අවිජ්ජාදයො ද්වාදස ධම්මා යස්මා එවං පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිබද්ධා අඤ්ඤනිරපෙක්ඛා හුත්වා අවිච්ඡින්නා අනාදිකා පවත්තන්ති, තස්මා තතො අඤ්ඤෙන බ්‍රහ්මාදිනා කාරකෙන, පකතිඅණුකාලාදිහෙතුනා වා කාරකවෙදකරූපෙන පරපරිකප්පිතෙන අත්තනා වා රහිතා. න චෙතෙ අත්තා, න අත්තනි, න අත්තවන්තො, සුඤ්ඤා එතෙ අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා ධුවභාවෙන වා සුභභාවෙන වා සුඛභාවෙන වාති අයං කාරකාදීහි සුඤ්ඤතා.

මූලද්ධසන්ධිසඞ්ඛෙපාකාරවට්ටවිභාගතොති එත්ථ මූලතො තාව අවිජ්ජා, තණ්හා චාති ද්වෙ ධම්මා **මූලන්ති** වෙදිතබ්බා. අද්ධතො පනෙත්ථ අවිජ්ජා, සඞ්ඛාරාති ද්වෙ අඞ්ගානි අතීතො **අද්ධා,** විඤ්ඤාණාදීනි භවාවසානානි අට්ඨ පච්චුප්පන්නො අද්ධා, ජාති චෙව ජරාමරණඤ්චාති ද්වෙ අනාගතො අද්ධාති තයො අද්ධා වෙදිතබ්බා. සන්ධිතො පන සඞ්ඛාරානං, පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ච අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි, වෙදනාය ච තණ්හාය ච අන්තරා එකො ඵලහෙතුසන්ධි, භවස්ස ච ජාතියා ච අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි චාති තයො **සන්ධී** වෙදිතබ්බා. සඞ්ඛෙපතො පන සන්ධීනං ආදිපරියොසානවවත්ථිතා චත්තාරො සඞ්ඛෙපා හොන්ති. සෙය්‍යථීදං – අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා එකො සඞ්ඛෙපො, විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනා දුතියො, තණ්හුපාදානභවා තතියො, ජාතිජරාමරණානි චතුත්ථොති එවං චත්තාරො **සඞ්ඛෙපා** වෙදිතබ්බා.

ආකාරතො පනෙත්ථ –

> අතීතෙ හෙතුයො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකං;
> ඉදානි හෙතුයො පඤ්ච, ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති. –

එවං වීසති ආකාරා හොන්ති.

එත්ථ හි සරූපතො වුත්තා අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා, තෙසං ගහණෙන තදවිනාභාවතො ගහිතා තණ්හුපාදානභවාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා **අතීතෙ හෙතුයො** නාම, සරූපතො වුත්තා විඤ්ඤාණාදයො පඤ්ච ධම්මා **ඉදානි ඵලපඤ්චකං** නාම, සරූපතො පන වුත්තා තණ්හුපාදානභවා, තෙසං ගහණෙන තදවිනාභාවතො ගහිතා අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාති ඉමෙ පඤ්ච **ඉදානි හෙතුයො** නාම. ජාතිආදිඅපදෙසෙන වුත්තා විඤ්ඤාණාදයො පඤ්ච ධම්මා **ආයතිං ඵලපඤ්චකං** නාමාති එවං වීසති **ආකාරා** වෙදිතබ්බා. වට්ටතො පනෙත්ථ සඞ්ඛාරභවා කම්මවට්ටං, අවිජ්ජාතණ්හුපාදානා කිලෙසවට්ටං, සෙසානි විපාකවට්ටන්ති තීණි **වට්ටානි** හොන්ති. යාව ච තෙසු කිලෙසවට්ටං අරියමග්ගෙන න උපච්ඡිජ්ජති, තාව ඉදං භවචක්කං අනුපච්ඡින්නං පවත්තතීති අයමෙත්ථ මූලද්ධසන්ධිසඞ්ඛෙපාකාරවට්ටවිභාගො.

වාරණොපමතොති එත්ථ වාරණතො තාව – ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති ඉදමහෙතුකවිසමහෙතුකදස්සනනිවාරණං, ‘‘සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්ති උච්ඡෙදඅත්තසඞ්කන්තිදස්සනනිවාරණං, ‘‘විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප’’න්ති අත්තාති පරිකප්පිතවත්ථුභෙදදස්සනතො ඝනසඤ්ඤානිවාරණං, ‘‘නාමරූපපච්චයා සළායතන’’න්තිආදි අත්තා පස්සති…පෙ.… විජානාති ඵුසති, වෙදයති, තණ්හියති, උපාදියති, භවති, ජායති, ජීයති, මීයතීති එවමාදිදස්සනනිවාරණන්ති ඉදමෙත්ථ මිච්ඡාදස්සනනිවාරණං.

උපමාතො පනෙත්ථ අන්ධො විය අවිජ්ජා, තස්ස උපක්ඛලනං විය සඞ්ඛාරා, පතනං විය විඤ්ඤාණං, තෙන ගණ්ඩපාතුභාවො විය නාමරූපං, තස්ස ගණ්ඩභෙදපීළකා විය සළායතනං, තස්ස සඞ්ඝට්ටනං විය ඵස්සො, තජ්ජනිතදුක්ඛං විය වෙදනා, දුක්ඛස්ස පටිකාරාභිලාසො විය තණ්හා, අසප්පායග්ගහණං විය උපාදානං, අසප්පායාලෙපනං විය භවො, තෙන ගණ්ඩවිකාරපාතුභාවො විය ජාති, තබ්බිකාරභෙදො විය ජරාමරණං. යථාසභාවදස්සනනිවාරණාදිතො වා එතෙ අවිජ්ජාදයො අක්ඛිපටලාදි උපමාහිපි වෙදිතබ්බාති අයමෙත්ථ උපමා.

ගම්භීරනයභෙදතොති එත්ථ ගම්භීරභෙදො තාව ඉමෙසං අවිජ්ජාදීනං පච්චෙකං ධම්මත්ථදෙසනාපටිවෙධගම්භීරතා වෙදිතබ්බා. ඉමෙ හි අවිජ්ජාදයො ධම්මා යෙනාකාරෙන යදවත්ථා ච සඞ්ඛාරාදීනං ඵලානං පච්චයා හොන්ති, සො නෙසං පච්චයට්ඨො දුරවබොධතො ගම්භීරොති අයමෙත්ථ **ධම්මගම්භීරතා**. ධම්මොති හෙතු ‘‘හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා’’ති (විභ. 720) වචනතො. ජරාමරණාදීනං ඵලානං ජාතිආදීහි පච්චයෙහි සම්භූතසමුදාගතට්ඨො දුරවබොධතො ගම්භීරොති අයං **අත්ථගම්භීරතා**. අත්ථොති ඵලං ‘‘හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා’’ති (විභ. 720) වචනතො. තෙසං පන හෙතූනං, ඵලානඤ්ච තෙන තෙනාකාරෙන අවිපරීතතො දෙසනාපි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්සෙව ගොචරතො ගම්භීරාති අයං **දෙසනාගම්භීරතා**. යො පනෙසං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදීනං අදස්සනායූහනාදිසභාවො, සො මන්දපඤ්ඤෙහි දුප්පරියොගාහත්තා ගම්භීරොති අයං **පටිවෙධගම්භීරතාති** අයමෙත්ථ ගම්භීරභෙදො.

නයභෙදො පනෙත්ථ එකත්තනයො නානත්තනයො අබ්‍යාපාරනයො එවංධම්මතානයොති ඉමෙසං චතුන්නං අත්ථනයානං වසෙන වෙදිතබ්බො. තත්ථ හි ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්ති එවං බීජස්ස අඞ්කුරාදිභාවෙන රුක්ඛභාවප්පත්ති විය සන්තානානුපච්ඡෙදො **එකත්තනයො** නාම. යං සම්මා පස්සන්තො හෙතුඵලසම්බන්ධෙන සන්තානානුපච්ඡෙදාවබොධතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො හෙතුඵලසම්බන්ධෙන පවත්තමානස්ස සන්තානානුපච්ඡෙදස්ස එකත්තග්ගහණතො සස්සතදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාදීනං පන යථාසකං ලක්ඛණවවත්ථානං **නානත්තනයො** නාම. යං සම්මා පස්සන්තො නවනවානං උප්පාදදස්සනතො සස්සතදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො එකසන්තානපතිතස්ස භින්නසන්තානස්සෙව නානත්තග්ගහණතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාය පන ‘‘සඞ්ඛාරා මයා උප්පාදෙතබ්බා, සඞ්ඛාරානං වා විඤ්ඤාණං අම්හෙහී’’ති එවමාදිබ්‍යාපාරාභාවො **අබ්‍යාපාරනයො** නාම. යං සම්මා පස්සන්තොකාරකස්ස අභාවාවබොධතො අත්තදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො යො අසතිපි බ්‍යාපාරෙ අවිජ්ජාදීනං සභාවනියමසිද්ධො හෙතුභාවො, තස්ස අග්ගහණතො අකිරියදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාදීහි පන කාරණෙහි සඞ්ඛාරාදීනංයෙව සම්භවො ඛීරාදීහි දධිආදීනං විය, න අඤ්ඤෙසන්ති අයං **එවංධම්මතානයො** නාම. යං සම්මා පස්සන්තො පච්චයානුරූපතො ඵලාවබොධතො අහෙතුකදිට්ඨිං, අකිරියදිට්ඨිඤ්ච පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො පච්චයානුරූපං ඵලප්පවත්තිං අග්ගහෙත්වා යතො කුතොචි යස්ස කස්සචි අසම්භවග්ගහණතො අහෙතුකදිට්ඨිං චෙව නියතවාදඤ්ච උපාදියතීති අයමෙත්ථ නයභෙදොති එවං විජානියො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

පච්චයාකාරවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සතිපට්ඨානවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

සතිපට්ඨානවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **චත්තාරොති** ගණනපරිච්ඡෙදො, තෙන න තතො හෙට්ඨා, න උද්ධන්ති දීපෙති. **සතිපට්ඨානාති** එත්ථ ද්වෙ සතිපට්ඨානා සතිගොචරොපි සතිපි. ‘‘චතුන්නං, භික්ඛවෙ, සතිපට්ඨානානං සමුදයඤ්ච අත්ථඞ්ගමඤ්ච දෙසෙස්සාමී’’තිආදීසු (සං. නි. 5.408) හි සතිගොචරො ‘‘සතිපට්ඨාන’’න්ති වුච්චති, තස්සත්ථො පතිට්ඨාති තස්මින්ති පට්ඨානං, කා පතිට්ඨාති? සති. සතියා පට්ඨානං **සතිපට්ඨානං**. පධානං ඨානන්ති වා පට්ඨානං, සතියා පට්ඨානං **සතිපට්ඨානං**. ‘‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා භාවිතා බහුලීකතා සත්ත බොජ්ඣඞ්ගෙ පරිපූරෙන්තී’’තිආදීසු (ම. නි. 3.147) පන සති. තස්සත්ථො පතිට්ඨාතීති පට්ඨානං, උපට්ඨාති ඔක්කන්තිත්වා පක්ඛන්දිත්වා පවත්තතීති අත්ථො. සතියෙව පට්ඨානත්ථෙන **සතිපට්ඨානං**. අථ වා සරණට්ඨෙන සති, සා ච උපට්ඨානට්ඨෙන පට්ඨානන්ති **සතිපට්ඨානං,** ඉදමිධ අධිප්පෙතං. යදි එවං, කස්මා සතිපට්ඨානාති බහුවචනං කතං? සතියා බහුත්තා. ආරම්මණභෙදෙන හි බහුකා තා සතියො.

ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ, තෙන අජ්ඣත්තාදිවසෙන සබ්බප්පකාරචතුචත්තාලීසවිධසතිපට්ඨානනිබ්බත්තකස්ස පුග්ගලස්ස නිස්සයභූතං සාසනමෙව, නාඤ්ඤං සාසනන්ති දීපෙති. වුත්තං හෙතං ‘‘ඉධෙව, භික්ඛවෙ, සමණො…පෙ.… සුඤ්ඤා පරප්පවාදා සමණෙහි අඤ්ඤෙහී’’ති (දී. නි. 2.214; ම. නි. 1.139; අ. නි. 4.241).

භික්ඛූති සංසාරෙ භයං ඉක්ඛනකො. තෙන කිඤ්චාපි භගවතො දෙවලොකෙ නිසීදිත්වා සතිපට්ඨානං දෙසෙන්තස්ස සන්තිකෙ දෙවගණං මුඤ්චිත්වා එකභික්ඛුපි නිසින්නො නාම නත්ථි, තථාපි දෙවො වා හොතු මනුස්සො වා ගහට්ඨො වා පබ්බජිතො වා, සංසාරෙ භයන්ති සම්මා ඉක්ඛමානො යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානොව භික්ඛු නාම හොති, නාඤ්ඤොති දස්සෙති. යථාහ ‘‘අලඞ්කතො චෙපී’’ති (ධ. ප. 142).

අජ්ඣත්තන්ති නියකජ්ඣත්තං. **කායෙති** එත්ථ ආයන්ති තතොති ආයො. කෙ ආයන්ති? කුච්ඡිතා කෙසාදයො, ඉති කුච්ඡිතානං ආයොති කායො. අථ වා අඞ්ගපච්චඞ්ගානං, කෙසාදීනඤ්ච සමූහට්ඨෙනපි කායො, රූපකායො, තස්මිං අත්තනො කායෙති අත්ථො. **කායානුපස්සීති** කායං අනුපස්සනසීලො. ‘‘කායෙ’’ති ච වත්වා පුන ‘‘කායානුපස්සී’’ති දුතියකාය-ග්ගහණං ‘‘එවං න කායෙ අඞ්ගපච්චඞ්ගවිනිමුත්තඑකධම්මානුපස්සී, නාපි කෙසලොමාදිවිනිමුත්තඉත්ථිපුරිසානුපස්සී, න ච භූතුපාදායවිනිමුත්තඑකධම්මානුපස්සී, අථ ඛො රථසම්භාරනගරාවයවකදලික්ඛන්ධවිභාගානුපස්සකො විය යථාක්කමං අඞ්ගපච්චඞ්ගකෙසාදිභූතුපාදායසමූහානුපස්සී එවා’’ති දස්සනත්ථං

කතං. තථා හෙත්ථ යථාවුත්තධම්මසමූහවිනිමුත්තො ඉත්ථීපුරිසාදිකො, අඤ්ඤො වා කොචි ධම්මො න දිස්සති, යථාවුත්තධම්මසමූහමත්තෙයෙව පන බාලා තථා තථා සුභාදිතො ච මිච්ඡාභිනිවෙසං කරොන්ති, අයං පන යොගී තත්ථ කායානුපස්සී එව අනිච්චදුක්ඛඅනත්තාසුභානුපස්සී එවාති වුත්තං හොති. අථ වා ය්වායං මහාසතිපට්ඨානෙ අස්සාසපස්සාසාදිකො චුද්දසවිධො කායො වුත්තො, තස්ස සබ්බස්ස ඉමස්මිංයෙව කායෙ අනුපස්සනතො ''කායෙ කායානුපස්සී''ති එවමාදිනාපි අත්ථො දට්ඨබ්බො.

විහරතීති ඉරියති, චතූසු ඉරියාපථෙසු එකෙනාගතං සරීරබාධනං අඤ්ඤෙන ඉරියාපථෙන විච්ඡින්දිත්වා අපතමානං අත්තභාවං හරති, පවත්තෙතීති අත්ථො. **බහිද්ධා කායෙති** පරස්ස කායෙ. **අජ්ඣත්තබහිද්ධා කායෙති** කාලෙන අත්තනො, කාලෙන පරස්ස කායෙ. කාලෙන හි අජ්ඣත්තබහිද්ධාකායෙසුපි එකස්මිං ඛණෙ කායානුපස්සනා උප්පජ්ජති, පගුණකම්මට්ඨානස්ස පන අපරාපරං සඤ්චරණකාලො එත්ථ කථිතො. **ආතාපීති** කායපරිග්ගාහකවීරියෙන වීරියවා. සො හි යස්මා කිලෙසානං ආතාපනතො ආතාපො වුච්චති වීරියං, සො චස්ස අත්ථි, තස්මා ආතාපීති වුච්චති. **සම්පජානොති** කායපරිග්ගාහකෙන සම්පජඤ්ඤෙන සමන්නාගතො. **සතිමාති** කායපරිග්ගාහිකාය සතියා සමන්නාගතො. අයං පන යස්මා සතියා ආරම්මණං පරිග්ගහෙත්වා පඤ්ඤාය අනුපස්සති, වීරියෙන ච අන්තරා වොසානං නාපජ්ජති, තස්මා යෙසං ධම්මානං ආනුභාවෙන තං සතිපට්ඨානං සම්පජ්ජති, තෙසං දස්සනත්ථං ''ආතාපී සම්පජානො සතිමා''ති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, සම්පයොගඞ්ගඤ්ච දස්සෙත්වා ඉදානි පහානඞ්ගං දස්සෙතුං **''විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්ස''**න්ති වුත්තං. තත්ථ **විනෙය්‍යාති** තදඞ්ගවිනයෙන වා වික්ඛම්භනවිනයෙන වා විනයිත්වා. **ලොකෙති** ය්වායං අජ්ඣත්තාදිභෙදො කායො වුත්තො, ස්වෙව ඉධ ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන ලොකො නාම. **විභඞ්ගෙ** පන යස්මා රූපකායෙ පහීනඅභිජ්ඣාදයො වෙදනාදීසුපි පහීයන්ති එව, තස්මා පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා ''ලොකො''ති වුත්තං. තස්මිං ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සසඞ්ඛාතං කාමච්ඡන්දබ්‍යාපාදං විනෙය්‍යාති සම්බන්ධො. ඉමස්ස ච නීවරණෙසු බලවධම්මද්වයස්ස පහානදස්සනෙන සෙසනීවරණානම්පි පහානං වුත්තංයෙවාති වෙදිතබ්බං. විසෙසෙන චෙත්ථ අභිජ්ඣාදොමනස්සවිනයෙන යථාක්කමං කායසම්පත්තිවිපත්තිමූලානං අනුරොධවිරොධානං, අත්තඅභිරතිතදසුභාකාරාදිභාවනානභිරතීනං, අභූතගුණපක්ඛෙපභූතදොසාපනයනානඤ්ච පහානං වුත්තං, තෙන යොගාවචරස්ස යොගානුභාවනිබ්බත්තඵලං, යොගසමත්ථතා ච දීපිතා හොති.

අජ්ඣත්තං වෙදනාසූතිආදීසුපි අජ්ඣත්තාදීනි වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බානි. එත්ථ පන **වෙදනාති** තිස්සො වෙදනා ලොකියා, තථා **චිත්තං, ධම්මා** ච, තෙසං විභාගො විභඞ්ගනයෙ ආවි භවිස්සති. කෙවලං පනෙත්ථ යථා වෙදනාදයො අනුපස්සන්තො වෙදනාදිඅනුපස්සී නාම හොති, සො නයො දස්සෙතබ්බො. සෙය්‍යථිදං – වෙදනාසු තාව සුඛා වෙදනා දුක්ඛතො, දුක්ඛා සල්ලතො, ඉතරා ච අනිච්චතො අනුපස්සිතබ්බා. යථාහ –

> ''යො සුඛං දුක්ඛතො අද්ද, දුක්ඛමද්දක්ඛි සල්ලතො;
> අදුක්ඛමසුඛං සන්තං, අද්දක්ඛි නං අනිච්චතො''ති (සං. නි. 4.253; ඉතිවු. 53).

සබ්බා එව එතා දුක්ඛතො අනුපස්සිතබ්බා ''යං කිඤ්චි වෙදයිතං, තං දුක්ඛස්මින්ති වදාමී''ති (සං. නි. 4.259) වචනතො. එවං අනුපස්සන්තො පන අනිච්චාදිසත්තානුපස්සනාවසෙන වා අනුපස්සන්තොපි ''ඉමං වෙදනං කො වෙදයති, කස්සායං වෙදනා, කිං කාරණායං වෙදනා''ති උපපරික්ඛිත්වා ''න කොචි සත්තාදිකො වෙදයති, න කෙසඤ්චි සත්තාදීනං වෙදනා, වත්ථාරම්මණාදිකාරණා පනායං වෙදනා උප්පජ්ජති''ති අනුපස්සන්තොපි **වෙදනානුපස්සී** නාම හොති. අථ වා සුඛාදීනං උප්පත්තික්ඛණෙ දුක්ඛාදීනං අසම්භවා අනිච්චා අද්ධුවා විපරිණාමධම්මාති එවං වා අනුපස්සන්තො **වෙදනානුපස්සී** නාම හොති. ඉමිනාව නයෙන පාළිනයානුසාරෙන සෙසචිත්තධම්මානම්පි අනුපස්සනාකාරො වෙදිතබ්බො. විසෙසතො පනෙත්ථ චිත්තෙසු අනිච්චතාවසෙන, ධම්මෙසු අනත්තතාවසෙන ච අනුපස්සන්තො **චිත්තානුපස්සී, ධම්මානුපස්සී** ච නාම හොතීති වෙදිතබ්බං. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙත්ථ නත්ථි, සරණවසෙන ච එකාව සති ආරම්මණවසෙන ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා''ති වුත්තාති.

විභඞ්ගනයතො පනෙත්ථ **සුත්තන්තභාජනීයෙ** තාව අජ්ඣත්තබහිද්ධාතදුභයකායෙ කෙසාදිකොට්ඨාසභාවනාවසෙන පඨමං සතිපට්ඨානං විත්ථාරිතං. තථා අජ්ඣත්තාදීසු පච්චෙකං සාමිසනිරාමිසවසෙන දුවිධානං සුඛදුක්ඛඅදුක්ඛමසුඛවෙදනානං වසෙන දුතියං, සරාගවීතරාගසදොසවීතදොසසමොහවීතමොහසංඛිත්තවික්ඛිත්තමහග්ගතඅමහග්ගතසඋත්තරානුත්තරසමාහිතාසමාහිතවිමුත්තාවිමුත්තභෙදතො සොළසවිධෙහි චිත්තපජානනවසෙන තතියං, පඤ්චනීවරණානං, සත්තබොජ්ඣඞ්ගානඤ්ච සම්භවාසම්භවඋප්පාදපහානපහීනානුප්පත්තිභාවනාපාරිපූරිහෙතුජ්ඣානවසෙන චතුත්ථං සතිපට්ඨානං විත්ථාරිතං. අයං සුත්තන්තභාජනීයනයො.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන තාව ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා. ඉධ භික්ඛු කායෙ කායානුපස්සී විහරති වෙදනාසු…පෙ…. ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරතී''ති (විභ. 380) එවං මාතිකං ඨපෙත්වා ධම්මසඞ්ගණියං වුත්තනයස්ස විත්ථාරෙසු අට්ඨසු ලොකුත්තරචිත්තෙසු සම්පයුත්තසතිවසෙනෙව විත්ථාරතො විභත්තා.

පඤ්හාපුච්ඡකනයෙපි චතුන්නං සතිපට්ඨානානං කති කුසලා…පෙ…. කති අරණා? සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා…පෙ…. අනුපාදින්නඅනුපාදානියාව, අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකාව…පෙ…. අනිදස්සනඅප්පටිඝාව. න හෙතු අහෙතුකාව…පෙ…. අනුත්තරා අරණාවාති ලොකුත්තරවසෙනෙව විභත්තා. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි සුත්තන්තභාජනීයස්මිඤ්ඤෙව ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා සතිපට්ඨානා කථිතා, අභිධම්මභාජනීයපඤ්හාපුච්ඡකෙසු පන ලොකුත්තරායෙව. තෙසු ච ලොකියා නානාචිත්තෙසු එව ලබ්භන්ති. අඤ්ඤෙනෙව හි චිත්තෙන කායං පග්ගණ්හන්ති, අඤ්ඤෙන වෙදනාදයොති. ලොකුත්තරා පන චත්තාරොපි මග්ගක්ඛණෙ එකචිත්තෙයෙව ලබ්භන්ති. එකස්මිඤ්හි මග්ගචිත්තක්ඛණෙ ආරම්මණතො නිබ්බානාරම්මණා එකාව සති කායාදීසු සුභසුඛනිච්චඅත්තවිපල්ලාසසමුච්ඡෙදකතාය චතුකිච්චසාධනට්ඨෙන චත්තාරිපි නාමානි ලභතීති අයමෙත්ථ විභඞ්ගනයො.

> කමතො සතිපට්ඨානෙ, අනූනාධිකතොපි ච;
> පාළිමුත්තනයො ඤෙය්‍යො, තත්ථ කොසල්ලමිච්ඡතා.

තත්ථ **කමතො** තාව අයම්පි දෙසනාක්කමොව, සොපි පාකටාපාකටවසෙන වුත්තො. ඉමාසු හි රූපකම්මට්ඨානං පාකටන්ති පඨමං කායානුපස්සනා වුත්තා. තතො අරූපකම්මට්ඨානං. තත්ථාපි ආරම්මණං අනුභවන්තී උප්පජ්ජමානා වෙදනා පාකටාති අනන්තරං වෙදනානුපස්සනා, තතො ආරම්මණං විජානන්තං විඤ්ඤාණං පාකටන්ති චිත්තානුපස්සනා, චිත්තෙ පාකටෙ තන්නිස්සිතා සුඛුමාපි ධම්මා පාකටා හොන්තීති අන්තෙ ධම්මානුපස්සනා වුත්තා. අයං තාවෙත්ථ කමො.

අනූනාධිකතොති එත්ථ පන කස්මා භගවතා චත්තාරොව සතිපට්ඨානා වුත්තා, අනූනා අනධිකාති? තණ්හාචරිතදිට්ඨිචරිතසමථයානිකවිපස්සනායානිකානං මන්දතික්ඛවසෙන ද්විධා පවත්තානං විසුද්ධිමග්ගවසෙන. මන්දස්ස හි තණ්හාචරිතස්ස ඔළාරිකං කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස සුඛුමං වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, දිට්ඨිචරිතස්සාපි මන්දස්ස නාතිප්පභෙදගතං චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, තික්ඛස්ස අතිප්පභෙදගතං ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං විසුද්ධිමග්ගො. සමථයානිකස්ස ච මන්දස්ස අකිච්ඡෙන අධිගන්තබ්බනිමිත්තං පඨමං සතිපට්ඨානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස දුතියං, විපස්සනායානිකස්සාපි මන්දස්ස තතියං, තික්ඛස්ස චතුත්ථං විසුද්ධිමග්ගොති වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයතො චත්තාරො වුත්තා. සුභසුඛනිච්චඅත්තභාවවිපල්ලාසප්පහානත්ථං වා චතුරොඝයොගාසවගන්ථඋපාදානඅගතිප්පහානත්ථම්පි චතුබ්බිධාහාරපරිඤ්ඤත්ථඤ්ච චත්තාරොව වුත්තා, අනූනා අනධිකාති අයමෙත්ථ අනූනාධිකතා. එවං පාළිමුත්තනයො ඤෙය්‍යො.

සතිපට්ඨානවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්මප්පධානවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

සම්මප්පධානවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **සම්මප්පධානාති** කාරණප්පධානා උපායප්පධානා. යොනිසො පදහනතො පරමං ධානං පධානං, පධානවීරියානීති අත්ථො. **ඉධ භික්ඛූති** ඉමස්මිං සාසනෙ පටිපන්නකො භික්ඛු. **අනුප්පන්නානන්ති** අනිබ්බත්තානං. **පාපකානන්ති** ලාමකානං. **අකුසලානං ධම්මානන්ති** අකොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. **අනුප්පාදායාති** න උප්පාදනත්ථාය. **ඡන්දං ජනෙතීති** කත්තුකම්‍යතාසඞ්ඛාතං කුසලච්ඡන්දං ජනෙති උප්පාදෙති. **වායමතීති** පයොගං පරක්කමං කරොති. **වීරියං ආරභතීති** කායිකචෙතසිකවීරියං කරොති. **චිත්තං පග්ගණ්හාතීති** තෙනෙව සහජාතවීරියෙන චිත්තං උක්ඛිපති. **පදහතීති** පධානවීරියං කරොති. පටිපාටියා පනෙතානි චත්තාරිපි පදානි වීරියස්සෙව ආසෙවනාභාවනාබහුලීකම්මසාතච්චකිරියාහි යොජෙතබ්බානි.

උප්පන්නානන්ති අනුප්පන්නාති අවත්තබ්බතං ආපන්නානං. **පහානායාති** පජහනත්ථාය. **අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානන්ති** අනිබ්බත්තානං කොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. **උප්පාදායාති** උප්පාදනත්ථාය. **උප්පන්නානන්ති** නිබ්බත්තානං. **ඨිතියාති** ඨිතත්ථාය. **අසම්මොසායාති** අනස්සනත්ථං. **භියොභාවායාති** පුනප්පුනං භවනාය. **වෙපුල්ලායාති** විපුලභාවාය. **භාවනායාති** වඩ්ඪියා. **පාරිපූරියාති** පරිපූරණත්ථාය. සෙසං පදතො උත්තානමෙව.

අත්ථතො පනෙත්ථ ‘‘අනුප්පන්නානං පාපකාන’’න්තිආදීසු අසමුදාචාරවසෙන වා අනනුභූතාරම්මණවසෙන වා කිලෙසානං අනුප්පත්ති වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤථා හි අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අනුප්පන්නා අකුසලධම්මා නාම නත්ථි. කුසලධම්මෙසු පන රතනත්තයප්පසාදවිපස්සනාදිවිවට්ටූපනිස්සයකුසලාදිවසෙන අනුප්පන්නාපි අත්ථි. තෙසම්පි උප්පන්නපුබ්බත්තෙ සති සබ්බසත්තානං ඉතො පුබ්බෙ ච ආසවක්ඛයප්පසඞ්ගතො. එකන්තප්පවත්තසාධකා තෙසං. තත්ථ එකච්චස්ස වත්තගන්ථධුතඞ්ගසමාධිවිපස්සනානවකම්මෙසු අඤ්ඤතරස්මිං නිච්චප්පයුත්තස්ස, සටතො, වායමතො ච බ්‍රහ්මලොකා ආගතත්තා භවවසෙන කිලෙසෙසු අලද්ධාසෙවනස්ස සත්තස්ස කිලෙසා න සමුදාචරන්ති, අපරභාගෙ පනස්ස වත්තාදීනි විස්සජ්ජෙත්වා කුසීතස්ස චරතො චෙව අකල්‍යාණමිත්තාදිතො කිලෙසෙසු ලද්ධාසෙවනස්ස ච අයොනිසොමනසිකාරං, සතිවොස්සග්ගඤ්ච ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවං තාව අසමුදාචාරවසෙන කිලෙසානං අනුප්පත්ති වෙදිතබ්බා.

එකච්චස්ස පන තස්මිං අත්තභාවෙ අනනුභූතපුබ්බං දිබ්බාදිභෙදං මනාපියං ආරම්මණං ලභිත්වා තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති, අලභිත්වා එවං අනනුභූතාරම්මණවසෙන කිලෙසානං අනුප්පත්ති වෙදිතබ්බා.

‘‘උප්පන්නානං පාපකාන’’න්ති එත්ථ පන චතුබ්බිධං උප්පන්නං වත්තමානභූතාපගතඔකාසකතභූමිලද්ධවසෙන, තෙසං විභාගො උප්පන්නත්තිකෙ වුත්තොව. අපරම්පි චතුබ්බිධං උප්පන්නං සමුදාචාරආරම්මණාධිග්ගහිතඅවික්ඛම්භිතඅසමුග්ඝාතිතවසෙන. තත්ථ සම්පති වත්තමානංයෙව **සමුදාචාරුප්පන්නං** නාම. සෙසං පාකටමෙව. යස්මා පනෙත්ථ ඉමෙසු උප්පන්නෙසු වත්තමානභූතාපගතඔකාසකතසමුදාචාරසඞ්ඛාතං චතුබ්බිධං උප්පන්නං න මග්ගාදිවජ්ඣං, තස්මා භූමිලද්ධආරම්මණාධිග්ගහිතඅසමුග්ඝාතිතසඞ්ඛාතං චතුබ්බිධං උප්පන්නං සන්ධායෙත්ථ ‘‘උප්පන්නානං පාපකානං පහානායා’’ති වුත්තං.

කථං පන මග්ගක්ඛණෙ අනුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදාය වායාමො හොති, කථඤ්ච උප්පන්නානං ඨිතියාති? මග්ගප්පවත්තියා එව. මග්ගො හි පවත්තමානො පුබ්බෙ අනුප්පන්නපුබ්බත්තා **අනුප්පන්නො** නාම වුච්චති. යා වස්ස පවත්ති, අයමෙව **ඨිති** නාමාති අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙත්ථාපි එකස්සෙව වීරියස්ස කිච්චභෙදතො චතුධා වුත්තාති අයමෙත්ථ පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

විභඞ්ගනයතො පන සුත්තන්තභාජනීයෙ තාව චත්තාරො සම්මප්පධානා ලොකියලොකුත්තරකුසලචිත්තසම්පයුත්තවීරියවසෙන අකුසලාදිපදෙහි සද්ධිං විත්ථාරතො විභත්තා. අභිධම්මභාජනීයපඤ්හාපුච්ඡකෙසු පනෙතෙ ලොකුත්තරකුසලචිත්තසම්පයුත්තවසෙනෙව විභත්තා, ඵලචිත්තසම්පයුත්තා පන න ගහිතා. තෙනෙව පඤ්හාපුච්ඡකෙ ‘‘කුසලා එව, විපාකධම්මධම්මා එව, අපචයගාමිනොව, සෙඛාවා’’තිආදිනා වුත්තා. සෙසො පනෙත්ථ විනිච්ඡයො සතිපට්ඨානෙ වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බො.

සම්මප්පධානවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගමාතිකාය පන **චත්තාරො ඉද්ධිපාදාති** එත්ථ ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, සමිජ්ඣති නිප්ඵජ්ජතීති අත්ථො, ඉද්ධි එව පාදො **ඉද්ධිපාදො,** ඉද්ධිකොට්ඨාසොති අත්ථො. ඉජ්ඣන්ති වා එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීතිපි ඉද්ධි, පජ්ජන්ති එතෙනාති පාදො, පතිට්ඨා අධිගමූපායොති අත්ථො, ඉද්ධියා පාදො **ඉද්ධිපාදො. ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතන්ති** එත්ථ ඡන්දහෙතුකො, ඡන්දාධිකො වා සමාධි **ඡන්දසමාධි,** කත්තුකම්‍යතාඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධිස්සෙතං අධිවචනං. පධානභූතා සඞ්ඛාරා **පධානසඞ්ඛාරා,** චතුකිච්චසාධකස්ස සම්මප්පධානවීරියස්සෙතං අධිවචනං. **සමන්නාගතන්ති** තෙන ඡන්දසමාධිනා, පධානසඞ්ඛාරෙන ච උපෙතං. **ඉද්ධිපාදන්ති** යථාවුත්තත්ථෙන ‘‘ඉද්ධී’’ති සඞ්ඛ්‍යං ගතානං උපචාරජ්ඣානාදිකුසලචිත්තසම්පයුත්තානං ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරානං අධිට්ඨානට්ඨෙන පාදභූතසෙසචිත්තචෙතසිකරාසිං. **භාවෙතීති** වඩ්ඪෙති, අත්තනො සන්තානෙ පුනප්පුනං ජනෙතීති අත්ථො. ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **වීමංසාති** පඤ්ඤා. සෙසං පදතො සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

අත්ථතො පනෙත්ථ තෙන කිං කථිතං? චතුන්නං භික්ඛූනං මත්ථකප්පත්තං කම්මට්ඨානං කථිතං. යථා හි චතූසු අමච්චපුත්තෙසු ඨානන්තරං පත්ථෙත්වා විචරන්තෙසු එකො උපට්ඨානෙන, එකො සූරභාවෙන, එකො ජාතිසම්පත්තියා, එකො මන්තබලෙනාති එවං තෙ පච්චෙකකාරණෙන රාජානං ආරාධෙත්වා ඨානන්තරං පාපුණන්ති, එවං භික්ඛූපි ඡන්දවීරියචිත්තවීමංසාසු එකෙකං ජෙට්ඨං ධුරං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා ලොකුත්තරධම්මනිබ්බත්තකා හොන්ති. එත්ථ ච ඡන්දො සමාධි පධානසඞ්ඛාරොති තයො ධම්මා ඉද්ධීපි හොන්ති ඉද්ධිපාදාපි, සෙසා පන සම්පයුත්තා චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධිපාදා එව. එවං සෙසාධිපතියුත්තචිත්තෙසුපි ඉද්ධිපාදාති වෙදිතබ්බා.

අපිච ඣානවිපස්සනාසු පුබ්බභාගො ඉද්ධිපාදො. යො පටිලාභො, සා ඉද්ධි. පඨමජ්ඣානාදීනං හි පුබ්බභාගපරිකම්මානි ඉද්ධිපාදො නාම, පඨමජ්ඣානාදයො ඉද්ධි නාම. පඨමමග්ගාදීනං පුබ්බභාගවිපස්සනා ඉද්ධිපාදො නාම, පඨමමග්ගාදයො ඉද්ධි නාම. පටිලාභවසෙනාපි දීපෙතුං වට්ටති. පඨමජ්ඣානාදයො හි පඨමමග්ගාදයො ච ඉද්ධිපාදො නාම, දුතියජ්ඣානාදයො, දුතියමග්ගාදයො ච ඉද්ධි නාමාති අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙත්ථ විභඞ්ගනයෙනෙව පාකටො භවිස්සති. තත්ථ හි **සුත්තන්තභාජනීයෙ** තාව ඡන්දාදීනං පදානං විභඞ්ගං වත්වා අන්තෙ ''ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො…පෙ.… විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. ඉද්ධිපාදං භාවෙතීති තෙ ධම්මෙ ආසෙවති භාවෙති බහුලීකරොති, තෙන වුච්චති ඉද්ධිපාදං භාවෙතී''ති (විභ. 434) එවං සබ්බෙ ලොකියලොකුත්තරධම්මා ඉද්ධිපාදොති වුත්තා.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන ඡන්දාදීනි පදානි විභජිත්වා අන්තෙ ''ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස ඵස්සො…පෙ.… පග්ගාහො අවික්ඛෙපො''ති (විභ. 447) එවං සබ්බෙ ලොකුත්තරකුසලධම්මා ඉද්ධිපාදාති වත්වා පුන ''ඡන්දිද්ධිපාදො වීරියිද්ධිපාදො චිත්තිද්ධිපාදො වීමංසිද්ධිපාදො''ති (විභ. 457) මාතිකං ඨපෙත්වා ''තත්ථ කතමො ඡන්දිද්ධිපාදො? ඉධ භික්ඛු යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං ඣානං භාවෙති…පෙ.… යො තස්මිං සමයෙ ඡන්දො ඡන්දිකතා…පෙ.… අයං වුච්චති ඡන්දිද්ධිපාදො''තිආදිනා ලොකුත්තරකුසලචිත්තසම්පයුත්තඡන්දවීරියචිත්තවීමංසා එව ඉද්ධිපාදාති වුත්තා. තථා **පඤ්හාපුච්ඡකෙපි** කුසලා එව, අනිදස්සනඅප්පටිඝා එව, වීමංසිද්ධිපාදො හෙතු, සෙසා න හෙතූ…පෙ.… චිත්තිද්ධිපාදො න වත්තබ්බො, සෙසා චිත්තසම්පයුත්තා…පෙ.… අනුත්තරාව, අරණාවාති. සෙසමෙත්ථ සතිපට්ඨානෙ වුත්තසදිසමෙව. පාළිමුත්තකනයො පනෙත්ථාපි න උද්ධටොති.

ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **සත්ත බොජ්ඣඞ්ගාති** එත්ථ බොධියා, බොධිස්ස වා අඞ්ගාති **බොජ්ඣඞ්ගා**. ඉදං වුත්තං හොති – යාය එව ධම්මසාමග්ගියා මග්ගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානාය ලීනුද්ධච්චපතිට්ඨානායූහනකාමසුඛත්තකිලමථානුයොගඋච්ඡෙදසස්සතාභිනිවෙසාදිඅනෙකෙසං උපද්දවානං පටිපක්ඛභූතාය සතිධම්මවිචයාදිසත්තවිධාය ධම්මසාමග්ගියා අරියසාවකො බුජ්ඣති, කිලෙසනිද්දාය උට්ඨහති, සච්චානි වා පටිවිජ්ඣති, තස්සා ධම්මසාමග්ගිසඞ්ඛාතාය බොධියා අඞ්ගාති **බොජ්ඣඞ්ගා** ඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගානි විය. යො පනෙස යථාවුත්තප්පකාරාය එතාය ධම්මසාමග්ගියා බුජ්ඣතීති කත්වා අරියසාවකො ''බොධී''ති වුච්චති, තස්ස බොධිස්ස අඞ්ගාති **බොජ්ඣඞ්ගා** සෙනඞ්ගරථඞ්ගාදයො විය. අපිච ''බොධාය සංවත්තන්තීති බොජ්ඣඞ්ගා''තිආදිනා පටිසම්භිදානයෙනාපි බොජ්ඣඞ්ගත්ථො වෙදිතබ්බො. පසත්ථො, සුන්දරො වා බොජ්ඣඞ්ගො සම්බොජ්ඣඞ්ගො, සතියෙව සම්බොජ්ඣඞ්ගො **සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො**. එවං සෙසෙසුපි. තත්ථ ධම්මෙ විචිනාති අනිච්චාදිතො පරිවීමංසති ජානාති, ධම්මෙ වා එතෙන සත්තා විචිනන්තීති **ධම්මවිචයො,** පඤ්ඤා. උපෙක්ඛති සමරසානං ධම්මානං භාපනවඩ්ඪනෙ අව්‍යාවටතාය පටිසඞ්ඛානාකාරෙන මජ්ඣත්තා හොතීති **උපෙක්ඛා,** තත්‍රමජ්ඣත්තතා. පටිසඞ්ඛානලක්ඛණො හි උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගොති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො. **ධම්මභෙදොපෙත්ථ** සුවිඤ්ඤෙය්‍යොව.

විභඞ්ගනයතො පනෙත්ථ **සුත්තන්තභාජනීයෙ** තාව ලොකියලොකුත්තරවසෙන සෙසෙසු ලොකුත්තරකුසලවිපාකවසෙන විභත්තා. **පඤ්හාපුච්ඡකෙ** පන සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා, පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තොව, සෙසා ද්වීහි…පෙ.… පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො සුඛසහගතොව, සෙසා තිධාපි, අනිදස්සනඅප්පටිඝා, ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගො හෙතු, සෙසා න හෙතූ…පෙ.… රූපාවචරාව, අරණාවාති. සෙසං සතිපට්ඨානෙ වුත්තනයමෙව. අයමෙත්ථ විභඞ්ගනයො.

ඉදානි පන –

> කමතො තාවත්තතො ච, හෙතුභූමිවිභාගතො;
> විවෙකතො ච විඤ්ඤෙය්‍යො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ **කමතො** තාව අයම්පි දෙසනාක්කමොව. සබ්බෙසං හි බොජ්ඣඞ්ගානං උපකාරත්තා සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො පඨමං වුත්තො, තතො යස්මා උපට්ඨිතසතිකො ධම්මෙ පඤ්ඤාය පවිචිනාති, පවිචිතධම්මො වීරියං ආරභති, ආරද්ධවීරියස්ස පීති උප්පජ්ජති, පීතිමනස්ස කායොපි චිත්තම්පි පස්සම්භති, පස්සද්ධකායස්ස සුඛිනො චිත්තං සමාධියති, සමාහිතචිත්තො තං චිත්තං සාධුකං අජ්ඣුපෙක්ඛිතා හොති, තස්මා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගාදයො යථාක්කමං වුත්තාති අයං තාවෙත්ථ කමො.

තාවත්තතො පන කස්මා තෙ සත්තෙව වුත්තා, අනූනා අනධිකාති? ලීනුද්ධච්චපටිපක්ඛතො, සබ්බත්ථිකතො ච. එත්ථ හි තයො බොජ්ඣඞ්ගා ලීනස්ස පටිපක්ඛා. යථාහ – ''යස්මිං ච ඛො, භික්ඛවෙ, සමයෙ ලීනං චිත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, කාලො වීරිය…පෙ.… පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනායා''ති (සං. නි. 5.234). තයො උද්ධච්චස්ස පටිපක්ඛා. යථාහ – ''යස්මිං ච ඛො, භික්ඛවෙ, සමයෙ උද්ධතං චිත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, කාලො සමාධි…පෙ.… උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනායා''ති (සං. නි. 5.234). එකො පනෙත්ථ ලොණධූපනං විය සබ්බබ්‍යඤ්ජනෙසු සබ්බබොජ්ඣඞ්ගෙසු ඉච්ඡිතබ්බො. යථාහ – ''සතිඤ්ච ඛ්වාහං, භික්ඛවෙ, සබ්බත්ථිකං වදාමී''ති (සං. නි. 5.234). එවං ලීනුද්ධච්චපටිපක්ඛතො ච සබ්බත්ථිකතො ච සත්තෙව වුත්තාති අයං තාවත්තතො.

හෙතුභූමිවිභාගතොති එත්ථ හෙතුවිභාගතො තාව – චත්තාරො සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති සතිසම්පජඤ්ඤං මුට්ඨස්සතිපුග්ගලපරිවජ්ජනතා උපට්ඨිතස්සතිපුග්ගලසෙවනතා තදධිමුත්තතාති. තථා සත්ත ධම්මා දුතියස්ස පරිපුච්ඡකතා වත්ථුවිසදකිරියා ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා දුප්පඤ්ඤපුග්ගලපරිවජ්ජනා පඤ්ඤවන්තපුග්ගලසෙවනා ගම්භීරඤාණචරියපච්චවෙක්ඛණතා තදධිමුත්තතාති. තත්ථ අජ්ඣත්තිකබාහිරානං සරීරපරික්ඛාරභූතානං වත්ථූනං විසදභාවකරණං **වත්ථුවිසදකිරියා** නාම. තථා එකාදස ධම්මා තතියස්ස අපායභයගමනවීථිදායජ්ජමහත්තසත්ථුමහත්තජාතිමහත්තසබ්‍රහ්මචාරිමහත්තානං පච්චවෙක්ඛණතා ආනිසංසදස්සාවිතා පිණ්ඩපාතාපචායනතා කුසීතපුග්ගලපරිවජ්ජනතා ආරද්ධවීරියපුග්ගලසෙවනතා තදධිමුත්තතාති. තත්ථ ''බුද්ධාදීහි ගතමග්ගො මයා ගන්තබ්බො''ති පච්චවෙක්ඛණා **වීථිපච්චවෙක්ඛණා** නාම. ''දායකෙහි දින්නපිණ්ඩපාතස්ස මහප්ඵලතං සම්පාදෙස්සාමී''ති අත්තානං දමනං **පිණ්ඩපාතාපචායනං** නාම. තථා

එකාදස ධම්මා චතුත්ථස්ස බුද්ධධම්මසඞ්ඝසීලචාගදෙවතොපසමානුස්සතියො සත්ත, ලූඛපුග්ගලපරිවජ්ජනතා සිනිද්ධපුග්ගලසෙවනතා පසාදනීයසුත්තන්තපච්චවෙක්ඛණතා තදධිමුත්තතාති. තථා සත්ත ධම්මා පඤ්චමස්ස පණීතභොජනසෙවනතා, උතුසුඛඉරියාපථසුඛසෙවනතා ද්වෙ මජ්ඣත්තප්පයොගතා සාරද්ධකායපුග්ගලපරිවජ්ජනතා සන්තකායපුග්ගලසෙවනතා තදධිමුත්තතාති. එකාදස ධම්මා ඡට්ඨස්ස වත්ථුවිසදකිරියා ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා නිමිත්තකුසලතා සමයෙ චිත්තස්ස පග්ගහනිග්ගහසම්පහංසනජ්ඣුපෙක්ඛනා චතස්සො , අසමාහිතසමාහිතපුග්ගලානං පරිවජ්ජනසෙවනතා ද්වෙ, ඣානවිමොක්ඛපච්චවෙක්ඛණතා තදධිමුත්තතාති. තත්ථ කසිණාදිනිමිත්තානං උග්ගහණකුසලතා **නිමිත්තකුසලතා** නාම. පඤ්ච ධම්මා සත්තමස්ස සත්තසඞ්ඛාරකෙලායනමජ්ඣත්තපුග්ගලානං පරිවජ්ජනසෙවනතා ද්වෙ ද්වෙ, තදධිමුත්තතාති. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන **සම්මොහවිනොදනියා** විභඞ්ගට්ඨකථාය ගහෙතබ්බොති අයමෙත්ථ හෙතුවිභාගො.

භූමිවිභාගතො පනෙතෙ කාමාවචරා, ලොකුත්තරා වා හොන්ති, කාමාවචරෙසු බලවවිපස්සනාදීසු එව බොජ්ඣඞ්ගා ලබ්භන්ති, න ඉතරෙසු. ලොකුත්තරෙසු පන සබ්බත්ථ ලබ්භන්ති, රූපාවචරාරූපාවචරචිත්තෙසු සබ්බථා න ලබ්භන්ති අබොධිපක්ඛිකත්තා. කෙචි පන ථෙරා විපස්සනාපාදකෙසු කසිණාසුභබ්‍රහ්මවිහාරජ්ඣානෙසුපි බොජ්ඣඞ්ගෙ උද්ධරන්ති, න ච තෙ පටිසිද්ධා අට්ඨකථාචරියෙහි, තස්මා තෙසං මතෙන රූපාවචරාපි හොන්ති, න කෙනචි පරියායෙන අරූපාවචරාති අයමෙත්ථ භූමිවිභාගො.

විවෙකතොති එත්ථ විවෙකොති විවිත්තතා, ස්වායං පඤ්චවිධො තදඞ්ගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිනිස්සරණවිවෙකවසෙන. **තදඞ්ගවිවෙකොති** විපස්සනා, **වික්ඛම්භනවිවෙකොති** අට්ඨ සමාපත්තියො, **සමුච්ඡෙදවිවෙකොති** මග්ගො, **පටිපස්සද්ධිවිවෙකොති** ඵලං, **නිස්සරණවිවෙකොති** සබ්බනිමිත්තනිස්සටං නිබ්බානං. තත්‍රිමෙ තදඞ්ගසමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිනිස්සරණවිවෙකනිස්සිතා හොන්ති. තථා හෙතෙ විපස්සනාක්ඛණෙ කිච්චතො තදඞ්ගවිවෙකනිස්සිතා, අජ්ඣාසයතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතා. මග්ගකාලෙ පන කිච්චතො සමුච්ඡෙදවිවෙකනිස්සිතා, ආරම්මණතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතා, ඵලක්ඛණෙ කිච්චතො පටිපස්සද්ධිවිවෙකනිස්සිතා. ආරම්මණතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතා ච හොන්ති. කෙසඤ්චි ථෙරානං මතෙ විපස්සනාපාදකරූපාවචරජ්ඣානක්ඛණෙ වික්ඛම්භනවිවෙකනිස්සිතාවාති පඤ්චවිවෙකනිස්සිතාපි හොන්තීති අයමෙත්ථ විවෙකො. එවං විඤ්ඤෙය්‍යො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **අරියොති** තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසෙහි ආරකත්තා , අරියභාවකරත්තා ච **අරියො,** අට්ඨ අඞ්ගානි අස්සාති **අට්ඨඞ්ගිකො,** නිබ්බානත්ථිකෙහි මග්ගීයති, නිබ්බානං වා මග්ගති, කිලෙසෙ වා මාරෙන්තො ගච්ඡතීති **මග්ගො. සෙය්‍යථීදන්ති** සො කතමොති චෙ, ඉදානි ස්වායං මග්ගො චතුරඞ්ගිනී විය සෙනා අඞ්ගමත්තමෙව හොති, අඞ්ගවිනිමුත්තො නත්ථීති දස්සෙන්තො **“සම්මාදිට්ඨි...පෙ.... සම්මාසමාධී”**ති ආහ. තත්ථ සම්මා පස්සතීති **සම්මාදිට්ඨි,** පඤ්ඤා. සම්මා සඞ්කප්පෙති තක්කෙතීති **සම්මාසඞ්කප්පො,** විතක්කො. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. තතො **ධම්මභෙදොපි විභඞ්ගනයොපි** බොජ්ඣඞ්ගෙසු වුත්තසදිසො.

අභිධම්මභාජනීයෙ පන විරතිත්තයවජ්ජිතො පඤ්චඞ්ගිකොපි මග්ගො විභත්තො, තඤ්ච පඤ්චන්නං අඞ්ගානං කිච්චාධිකතං, විරතීනඤ්ච අවුත්තසිද්ධතං සන්ධාය, විරතිවජ්ජිතස්ස පන ලොකුත්තරමග්ගස්ස අභාවා සොපි අට්ඨඞ්ගිකොවාති වෙදිතබ්බො.

පඤ්හාපුච්ඡකෙපි සම්මාසඞ්කප්පො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තොව, සෙසා ද්වීහි. සම්මාසඞ්කප්පො අවිතක්කවිචාරමත්තො, පීතිසහගතො සුඛසහගතොව, න උපෙක්ඛාසහගතො, සෙසා තිධාපි. සම්මාදිට්ඨි හෙතු, සෙසා නහෙතූති අයං විසෙසො. සෙසං සමමෙව. ඉදානි පන –

> කමතො කිච්චභෙදතො, භූමිභෙදවිවෙකතො;
> මග්ගඞ්ගෙසු විජානීයො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ **කමතො** තාව අයම්පි දෙසනාක්කමොව. භගවතා හි නිබ්බානාධිගමාය පටිපන්නස්ස පඤ්ඤාපජ්ජොතපඤ්ඤාසත්ථතාය අවිජ්ජන්ධකාරවිධමනතො බහූපකාරත්තා පඨමං සම්මාදිට්ඨි දෙසිතා. තතො හෙරඤ්ඤිකස්ස කහාපණපරිවත්තකහත්ථො විය යථාසභාවදස්සනස්ස සම්මාදිට්ඨියා බහූපකාරත්තා සම්මාසඞ්කප්පො. ස්වායං යථා සම්මාදිට්ඨියා, එවං සම්මාවාචායපි උපකාරකො. යථාහ ‘‘පුබ්බෙ ඛො, ගහපති, තක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාචං භින්දතී’’ති (ම. නි. 1.463), තස්මා තදනන්තරං සම්මාවාචා. යස්මා පන වාචාය සංවිදහිත්වා ලොකෙ කම්මන්තෙ පයොජෙන්ති, තස්මා තදනන්තරං සම්මාකම්මන්තො. කායවචීදුච්චරිතං පහාය උභයසුචරිතං පූරෙන්තස්සෙව යස්මා ආජීවට්ඨමකං සීලං පූරති, න ඉතරස්ස, තස්මා තදුභයානන්තරං සම්මාආජීවො වුත්තො. එවං ‘‘විසුද්ධදිට්ඨිසීලෙනාපි එත්තාවතා පරිතොසං අකත්වා ඉදං වීරියං ආරභිතබ්බ’’න්ති දස්සෙතුං තදනන්තරං සම්මාවායාමො. ආරද්ධවීරියෙනාපි කායාදීසු සති සූපට්ඨිතා කාතබ්බාති දස්සනත්ථං තදනන්තරං සම්මාසති. සූපට්ඨිතාය සතියා එකත්තාරම්මණෙ චිත්තං සමාධාතුං සක්කාති තදනන්තරං සම්මාසමාධි වුත්තොති අයං තාවෙත්ථ කමො.

කිච්චතො පනෙසං එකෙකස්ස තීණි තීණි කිච්චානි, සෙය්‍යථීදං – සම්මාදිට්ඨි තාව අඤ්ඤෙහිපි අත්තනො පච්චනීකකිලෙසෙහි සද්ධිං මිච්ඡාදිට්ඨිං පජහති, ආරම්මණතො නිරොධසච්චං සච්ඡිකරොති, අසම්මොහතො සෙසසච්චානි පටිවිජ්ඣති. එවං සම්මාසඞ්කප්පාදීනං මිච්ඡාසඞ්කප්පපජහනාදිවසෙන යථානුරූපන්ති කිච්චතා වෙදිතබ්බා. විසෙසතො පනෙත්ථ සම්මාසඞ්කප්පො සහජාතධම්මෙ අභිනිරොපෙති, සම්මාවාචා පරිග්ගණ්හාති , සම්මාකම්මන්තො සමුට්ඨාපෙති, සම්මාආජීවො වොදාපෙති, සම්මාවායාමො පග්ගණ්හාති, සම්මාසති උපට්ඨාපෙති, සම්මාසමාධි සමාදහතීති ඉදමෙත්ථ කිච්චං.

භෙදතො පන පුබ්බභාගෙ සම්මාදිට්ඨි ‘‘දුක්ඛෙ ඤාණ’’න්තිආදිනා චතූසු සච්චෙසු ඤාණවසෙන නානක්ඛණා නානාරම්මණා නානානාමා හොති, දුතියො පන නෙක්ඛම්මඅබ්‍යාපාදඅවිහිංසාසඞ්කප්පවසෙන, විරතියො චතුබ්බිධවචීදුච්චරිතතිවිධකායදුච්චරිතමිච්ඡාජීවවිරමණසඞ්ඛාතචෙතනාවසෙනපි විරතිවසෙනපි, ඡට්ඨසත්තමා චතුබ්බිධසම්මප්පධානසතිපට්ඨානවසෙන නානක්ඛණා නානාරම්මණා නානානාමා හොන්ති. මග්ගකාලෙ පනෙතෙ සම්මාදිට්ඨිආදයො එකක්ඛණා එකාරම්මණා. කිච්චතො පන තානි පුබ්බභාගෙ නානානාමානි ලභන්ති, සම්මාසමාධි පන පුබ්බභාගෙපි මග්ගක්ඛණෙපි චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානවසෙන නානක්ඛණො නානානාමො, මග්ගක්ඛණෙ පන එකාරම්මණො හොති. එකස්ස හි පඨමමග්ගො පාදකජ්ඣානාදිනියමතො පඨමජ්ඣානාදිකො වා දුතියජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකො වා, දුතියමග්ගාදයොපිස්ස පඨමමග්ගසදිසජ්ඣානිකා වා විසදිසජ්ඣානිකා වාති සො මග්ගකාලෙපි නානක්ඛණො නානානාමො වාති අයමෙත්ථ භෙදො.

භූමිතො ච **විවෙකතො** ච විනිච්ඡයො බොජ්ඣඞ්ගෙසු වුත්තානුසාරෙන වෙදිතබ්බොති එවං විජානීයො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඣානවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඣානවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතොති**ආදීසු පාතිමොක්ඛන්ති සික්ඛාපදසීලං. තං හි යො නං පාති රක්ඛති, තං මොක්ඛෙති මොචෙති ආපායිකාදීහි දුක්ඛෙහි, තස්මා ‘‘පාතිමොක්ඛ’’න්ති වුච්චති. සංවරණං, සංවරන්ති වා තෙනාති සංවරො, පාතිමොක්ඛමෙව සංවරො පාතිමොක්ඛසංවරො, කම්මවාචාපරියොසානෙ ඉජ්ඣනකස්ස අත්ථතො චෙතනාදිරූපස්ස පාතිමොක්ඛසංවරසීලස්සෙවෙතං අධිවචනං. තෙන සංවුතො පිහිතකායවචීපයොගොති **පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො. විහරතීති** ඉරියති පවත්තෙති. **ආචාරගොචරසම්පන්නොති** එත්ථ ආචරිතබ්බතො ආචාරො, ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, ගුන්නං චරණට්ඨානං. තංසදිසතාය පන සබ්බොපි පවත්තිවිසයො ගොචරොති වෙදිතබ්බො. තෙසං විභාගො නිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

නිද්දෙසෙ හි –

> ‘‘ආචාරගොචරසම්පන්නොති අත්ථි ආචාරො, අත්ථි අනාචාරො. තත්ථ කතමො අනාචාරො? කායිකො වීතික්කමො, වාචසිකො වීතික්කමො, කායිකවාචසිකො වීතික්කමො, අයං වුච්චති අනාචාරො, සබ්බම්පි දුස්සීල්යං අනාචාරො, ඉධෙකච්චො වෙළුදානෙන වා පත්ත…පෙ…. පුප්ඵඵලසිනානදන්තකට්ඨදානෙන වා චාටුකම්යතාය වා මුග්ගසූප්යතාය වා පාරිභටුතාය වා ජඞ්ඝපෙසනිකෙන වා අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන වා බුද්ධපතිකුට්ඨෙන මිච්ඡාආජීවෙන ජීවිකං කප්පෙති, අයං වුච්චති අනාචාරො.

> ‘‘තත්ථ කතමො ආචාරො? කායිකො අවීතික්කමො’’තිආදිනා (විභ. 513) –

වුත්තවිපරියායෙන ආචාරො නිද්දිට්ඨො.

> ‘‘ගොචරොති අත්ථි ගොචරො, අත්ථි අගොචරො. තත්ථ කතමො අගොචරො? ඉධෙකච්චො වෙසියාගොචරො වා හොති, විධවා…පෙ…. ථුල්ලකුමාරීපණ්ඩකභික්ඛුනීපානාගාරගොචරො වා, සංසට්ඨො විහරති රාජූහි රාජමහාමත්තෙහි තිත්ථියෙහි තිත්ථියසාවකෙහි අනනුලොමිකෙන සංසග්ගෙන, යානි වා පන තානි කුලානි අස්සද්ධානි අප්පසන්නානි…පෙ…. තථාරූපානි කුලානි සෙවති භජති පයිරුපාසති, අයං වුච්චති අගොචරො.

> ‘‘තත්ථ කතමො ගොචරො? ඉධෙකච්චො න වෙසියාගොචරො හොතී’’තිආදිනා (විභ. 514) –

වුත්තවිපරියායෙන ගොචරො නිද්දිට්ඨො.

අපිචෙත්ථ ථෙරානං භික්ඛූනං පුරතො ගමනනිසීදනචඞ්කමනසට්ටනාභිභවනාදිකායිකාචිත්තීකාරකිරියානඤ්චෙව ථෙරෙ භික්ඛූ අනාපුච්ඡා ධම්මකථනබ්‍රංසනාදිවාචසිකාචිත්තීකාරකිරියානඤ්ච අනාචාරානං පටිපක්ඛවසෙන කායිකවාචසිකො ආචාරො වෙදිතබ්බො. අපිච භික්ඛු සගාරවො සප්පතිස්සො හිරොත්තප්පසම්පන්නො සුනිවත්ථො සුපාරුතො පාසාදිකෙන අභික්කන්තාදිනා ඔක්ඛිත්තචක්ඛු ඉරියාපථසම්පන්නො ආභිසමාචාරිකෙසු සක්කච්චකාරී ගරුචිත්තීකාරබහුලො විහරති, අයං වුච්චති ආචාරො. ගොචරො පන තිවිධො උපනිස්සයගොචරො ආරක්ඛගොචරො උපනිබන්ධගොචරොති. තත්ථ දසකථාවත්ථුගුණසමන්නාගතො කල්‍යාණමිත්තො **උපනිස්සයගොචරො** නාම. අන්තරඝරාදීසු ඔක්ඛිත්තචක්ඛුතාදීහි දිසා විදිසා අනොලොකෙත්වා ගමනං **ආරක්ඛගොචරො** නාම. චත්තාරො පන සතිපට්ඨානා **උපනිබන්ධගොචරො** නාම. යත්ථ චිත්තං උපනිබන්ධති, අයං තිවිධොපෙත්ථ ගොචරොති වෙදිතබ්බො. **ඉමිනාති** ඉමිනා ආචාරෙන, ගොචරෙන ච සමන්නාගතො **ආචාරගොචරසම්පන්නො** නාම.

අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසූති අණුප්පමාණෙසු දොසෙසු. **භයදස්සාවීති** භයදස්සනසීලො, අණුමත්තං රෙණුං සිනෙරුසදිසං පස්සන්තො විය සබ්බලහුකම්පි දුක්කටදුබ්භාසිතමත්තං පාරාජිකසදිසං කත්වා වජ්ජතො භයතො දස්සනසීලොති අත්ථො. **සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසූති** යං කිඤ්චි සික්ඛාපදෙසු සික්ඛිතබ්බං, තං සුට්ඨු ආදාය ගහෙත්වා සික්ඛති.

ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරොති මනච්ඡට්ඨෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු රූපාදිආරම්මණනිමිත්තාදීනං අග්ගහණසඞ්ඛාතසතිසංවරෙන පිහිතද්වාරො. **භොජනෙ මත්තඤ්ඤූති** පිණ්ඩපාතෙ පටිග්ගහණපරිභොගෙසු පච්චවෙක්ඛණඤාණවසෙන චෙව අප්පිච්ඡතාදීහි ච මත්තජානනකො, පිණ්ඩපාතවසෙන චෙත්ථ චතුන්නං පච්චයානං ගහණං වෙදිතබ්බං. අථ වා භුඤ්ජිතබ්බතො භොජනන්ති චතුන්නං පච්චයානං ගහණං වෙදිතබ්බං. **පුබ්බරත්තාපරරත්තන්ති** එත්ථ අඩ්ඪරත්තිසඞ්ඛාතාය රත්තියා පුබ්බෙ පුබ්බරත්තං, ඉමිනා පඨමයාමඤ්චෙව පච්ඡාභත්තඤ්ච ගණ්හාති. රත්තියා පච්ඡා අපරරත්තං, ඉමිනා පච්ඡිමයාමඤ්චෙව පුරෙභත්තඤ්ච ගණ්හාති. පච්ඡිමයාමො පනස්ස භික්ඛුනො නිද්දාකිලමථවිනොදනොකාසොති න ගහිතො.

ජාගරියානුයොගමනුයුත්තොති අසුභභාවනාසඞ්ඛාතස්ස භාවනාරාමස්ස අනුයොගසඞ්ඛාතං ආසෙවනභාවනං අනුයුත්තො චඞ්කමනනිසජ්ජාහි යොනිසොමනසිකාරෙන ආවරණීයෙහි ධම්මෙහි චිත්තපරිසොධනෙ යුත්තප්පයුත්තොති අත්ථො. **සාතච්චං නෙපක්කන්ති** සතතං පවත්තයිතබ්බතො සාතච්චසඞ්ඛාතං වීරියං, පරිපාකගතත්තා නෙපක්කසඞ්ඛාතඤ්ච පඤ්ඤං අනුයුත්තොති සම්බන්ධො. ඉමිනා වීරියපඤ්ඤාහි යුත්තස්සෙව ජාගරියානුයොගසිද්ධීති දස්සෙති.

ඉදානි තං ජාගරියානුයොගං සරූපතො දස්සෙන්තො **‘‘බොධිපක්ඛිකානං ධම්මාන’’**න්තිආදිමාහ. **බොධිපක්ඛිකානං ධම්මානන්ති** චතුසච්චාවබොධසඞ්ඛාතස්ස මග්ගඤාණස්ස පක්ඛෙ භවානං චතුසච්චසතිපට්ඨානාදිසත්තතිංසධම්මානං. නිද්දෙසෙ පනස්ස ලොකියභාවනාය විසෙසබොධිපක්ඛියධම්මෙ එකාරම්මණෙ පවත්තනසමත්ථතාය සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා එව නිද්දිට්ඨා. තෙසං ගහණෙන පන සෙසානම්පි තත්ථ ගහණං වෙදිතබ්බං. **සො අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙති**ආදීසු **අභික්කන්තං** වුච්චති පුරතො ගමනං, **පටික්කන්තං** නිවත්තනං, තදුභයඤ්ච ඨානනිසජ්ජාසයනෙසුපි පුරතො, පච්ඡතො ච කායස්ස අභිගමනඅපගමනවසෙන ලබ්භති. **සම්පජානකාරී හොතීති** සම්පජඤ්ඤෙන සබ්බකිච්චකාරී, සම්පජඤ්ඤස්සෙව වා කාරී, සම්පජඤ්ඤ-ග්ගහණෙන චෙත්ථ අවිප්පයොගතො සතිපි ගහිතාව හොති. තෙනෙවස්ස නිද්දෙසෙ ‘‘සතො සම්පජානො අභික්කමතී’’තිආදි වුත්තං.

ආලොකිතෙතිආදීසු **ආලොකිතං** නාම පුරතො පෙක්ඛනං. **විලොකිතං** නාම අනුදිසාපෙක්ඛනං. ඉමෙසං පන ද්වින්නං ගහණෙන හෙට්ඨා උපරි පච්ඡතො පෙක්ඛනසඞ්ඛාතානි ඔලොකිතුල්ලොකිතාපලොකිතානිපි ගහිතානීති වෙදිතබ්බානි.

සමිඤ්ජිතෙ පසාරිතෙති පබ්බානං සමිඤ්ජනෙ, පසාරණෙ ච. **සඞ්ඝාටිපත්තචීවරධාරණෙ**ති එත්ථ සඞ්ඝාටිචීවරානං නිවාසනපාරුපනවසෙන, පත්තස්ස භික්ඛාපටිග්ගහණාදිවසෙන ච පරිභොගො ධාරණං නාම. **අසිතෙ**ති පිණ්ඩපාතාදිභොජනෙ. **පීතෙ**ති යාගුආදිපානෙ. **ඛායිතෙ**ති පිට්ඨඛජ්ජාදිඛාදනෙ. **සායිතෙ**ති මධුඵාණිතාදිසායිතෙ. **උච්චාරපස්සාවකම්මෙ**ති උච්චාරස්ස ච පස්සාවස්ස ච කරණෙ. **ගතෙ**ති ගමනෙ. **ඨිතෙ**ති ඨානෙ. **නිසින්නෙ**ති නිසජ්ජාය. **සුත්තෙ**ති සයනෙ. **ජාගරිතෙ**ති ජාගරණෙ. එත්ථ ච භික්ඛාචාරගමනාදිවසෙන ''අභික්කන්තෙ''ති වුත්තං. විහාරෙ පන චඞ්කමනාදිඉරියාපථවසෙනෙව ''ගතෙ''තිආදි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **භාසිතෙ**ති කථනෙ. **තුණ්හීභාවෙ**ති අකථනෙ.

සබ්බෙසු පන තෙසු අභික්කන්තාදීසු පච්චෙකං සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං සප්පායසම්පජඤ්ඤං ගොචරසම්පජඤ්ඤං අසම්මොහසම්පජඤ්ඤන්ති චතුබ්බිධං සම්පජඤ්ඤං වෙදිතබ්බං. තත්ථ අභික්කමිතුකාමතාදිචිත්තෙ උප්පන්නෙ චිත්තවසෙනෙව ගමනාදිං අකත්වා ''කිං නු මෙ තත්ථ ගතෙන අත්ථො''ති පරිග්ගණ්හිත්වා චෙතියදස්සනාදිනො තස්ස තස්ස අත්ථස්ස පරිග්ගණ්හනං **සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං** නාම. සාත්ථකෙසු පනෙතෙසු ගමනාදීසු ජීවිතබ්‍රහ්මචරියන්තරායානඤ්චෙව සල්ලෙඛපටිපත්තිවිඝාතකරානං කායිකචෙතසිකපරික්කිලෙසානඤ්ච සබ්බෙසානං සබ්භාවාභාවං පරිග්ගහෙත්වා සප්පායපරිග්ගණ්හනං **සප්පායසම්පජඤ්ඤං** නාම. එවං පරිග්ගහිතසාත්ථකසප්පායස්ස පන අට්ඨතිංසාය කම්මට්ඨානෙසු, විපස්සනාය වා අත්තනො අභිරුචිතං කම්මට්ඨානසඞ්ඛාතං ගොචරං අවිස්සජ්ජෙත්වාව අභික්කමාදීනං කරණං **ගොචරසම්පජඤ්ඤං** නාම. අභික්කමාදීසු පන අන්ධබාලපුථුජ්ජනා ''අත්තා අභික්කමාදීනි කරොති, අහං කරොමී''ති වා සම්මුය්හන්ති, තථා අසම්මුය්හිත්වා ''අභික්කමිතුකාමතාදිචිත්තකිරියවායොධාතු විප්ඵාරාදිකාරණසාමග්ගියා අයං කායසඞ්ඛාතො අට්ඨිසඞ්ඝාටො අභික්කමාදීනි කරොති, තතො අඤ්ඤො අබ්භන්තරෙ අත්තා වා සත්තො වා අභික්කමන්තො වා පටික්කමන්තො වා...පෙ.... තුණ්හී භවන්තො වා නත්ථී''ති එවමාදිනා යාථාවතො ජානනවසෙන පඤ්ඤාය පවත්තනං **අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං** නාම. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන **සම්මොහවිනොදනියං** (විභ. අට්ඨ. 508) ගහෙතබ්බො.

ඉදානි යස්මා යස්ස අබ්භන්තරෙ යථාවුත්තා එත්තකා ගුණා නත්ථි, තස්ස අරඤ්ඤවාසො පන මක්කටාදීනං විය අනුච්ඡවිකො න හොති, උපචාරමත්තම්පිස්ස ඣානං න උප්පජ්ජති. යස්ස පන සන්ති, තස්ස අරඤ්ඤවාසො අනුච්ඡවිකො හොති. සො හි තත්ථ සබ්බප්පකාරජ්ඣානං නිබ්බත්තෙතුං සක්කොති, අරඤ්ඤවාසඤ්චෙව ආරඤ්ඤකෙ ච උපසොභෙති, සකලඤ්ච සාසනං පසාදෙති, තස්මා එවරූපස්ස භික්ඛුනො උපාසනට්ඨානයොගපථං සප්පායසෙනාසනං දස්සෙන්තො **''සො විවිත්තං සෙනාසනං භජතී''**තිආදිමාහ. තත්ථ **විවිත්ත**න්ති සුඤ්ඤං. සෙති චෙව ආසති ච එත්ථාති **සෙනාසනං,** මඤ්චාදි, විහාරාදි ච. තෙනෙවස්ස නිද්දෙසෙ ''මඤ්චො පීඨ''න්තිආදි වුත්තං.

ඉදානි අඤ්ඤම්පිස්ස පභෙදං දස්සෙතුං **''අරඤ්ඤ''**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අරඤ්ඤ**න්ති විනයපරියායෙන තාව ඨපෙත්වා ගාමඤ්ච ගාමූපචාරඤ්ච අවසෙසං, සුත්තන්තපරියායෙන ච ආරඤ්ඤකං භික්ඛුං සන්ධාය පඤ්චධනුසතිකං පච්ඡිමං අරඤ්ඤන්ති වුත්තං, අභිධම්මපරියායෙන පන ගාමද්වාරස්ස ඉන්දඛීලතො බහි සබ්බං ''අරඤ්ඤ''න්ති ගහෙතබ්බං. ''නික්ඛමිත්වා බහි ඉන්දඛීලා''ති (විභ. 529) හි වුත්තං. **කන්දර**න්ති කං වුච්චති උදකං, තෙන දරිතං උදකෙන භින්නං පබ්බතපදෙසං, යං ''නිතුම්බ''න්තිපි ''නදීකුඤ්ජ''න්තිපි වදන්ති. තත්ථ හි රජතපට්ටසදිසවාලිකාපුලිනෙ මණිවිතානසදිසෙ සන්දච්ඡායෙ වනගහනෙ නිසීදිත්වා මණික්ඛන්ධසදිසෙ උදකෙ සන්දමානෙ සීතෙන වාතෙන බීජියමානස්ස සමණධම්මං කරොතො චිත්තං එකග්ගං හොති. **ගිරිගුහ**න්ති ද්වින්නං පබ්බතානමන්තරං, එකස්මිඤ්ඤෙව වා උමඞ්ගසදිසං මහාවිවරං. **වනපත්ථ**න්ති ගාමන්තං අතික්කමිත්වා මනුස්සානං අනුපචාරට්ඨානං, යත්ථ න කසන්ති න වපන්ති. තෙනෙවස්ස නිද්දෙසෙ ''වනපත්ථන්ති දූරානමෙතං සෙනාසනානං අධිවචන''න්තිආදි වුත්තං.

අබ්භොකාසන්ති අච්ඡන්නං. ආකඞ්ඛමානො පනෙත්ථ චීවරකුටිං කත්වා වසති. **පලාලපුඤ්ජ**න්ති පලාලරාසිං. මහාපලාලපුඤ්ජතො හි පලාලං නික්කඩ්ඪිත්වා පබ්භාරලෙණසදිසෙ ආලයෙ කරොන්ති, ගච්ඡගුම්බාදීනම්පි උපරි පලාලං පක්ඛිපිත්වා හෙට්ඨා නිසීදන්ති, තං සන්ධායෙතං වුත්තං. **අප්පසද්ද**න්තිආදීසු වචනසද්දෙන විරහිතත්තා අප්පසද්දං. නගරනිග්ඝොසසද්දෙන චෙව මිගපක්ඛිනිග්ඝොසෙන ච රහිතත්තා **අප්පනිග්ඝොසං. විජනවාත**න්ති අනුසඤ්චරකජනස්ස සරීරවාතෙන විරහිතත්තා විජනවාතං, ''විජනවාද''න්තිපි පාඨො. සෙනාසනස්ස අන්තො ජනවාදසද්දෙන රහිතන්ති අත්ථො. මනුස්සානං රහස්ස කිරියාරහත්තා **මනුස්සරාහස්සෙය්‍යකං,** තතො තතො පටිනිවත්තිත්වා සම්මදෙව කම්මට්ඨානෙ චිත්තස්ස ලීයනතො පටිසල්ලානසඞ්ඛාතස්ස විවෙකස්ස භාවනාරාමස්ස අනුරූපත්තා **පටිසල්ලානසාරුප්පං.** භජතීති සම්බන්ධො. **අරඤ්ඤගතො**තිආදීසු අරඤ්ඤං, රුක්ඛමූලඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසං සබ්බම්පි සෙනාසනං සුඤ්ඤාගාරෙන සඞ්ගහිතං.

පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වාති සමන්තතො ඌරුබද්ධාසනං බන්ධිත්වා. **උජුං කායං පණිධායා**ති උපරිමකායං උජුං ඨපෙත්වා, අට්ඨාරස පිට්ඨිකණ්ටකෙ කොටියා කොටිං පටිපාදෙත්වා. එවං නිසින්නස්ස හි චම්මමංසනහාරූනි න පණමන්ති, අථස්ස තෙසං අපණාමනපච්චයා ඛණෙ ඛණෙ වෙදනා න උප්පජ්ජන්ති, තතො චිත්තං එකග්ගං හොති, කම්මට්ඨානං වුද්ධිං උපගච්ඡති. **පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා**ති කම්මට්ඨානාභිමුඛං සතිං පට්ඨපෙත්වා, මුඛසමීපෙ වා කත්වා. තෙනෙවස්ස **නිද්දෙසෙ** ''අයං සති උපට්ඨිතා හොති සූපට්ඨිතා, නාසිකග්ගෙ වා මුඛනිමිත්තෙ වා''ති (විභ. 537) වුත්තං. **මුඛනිමිත්ත**න්ති චෙත්ථ උත්තරොට්ඨස්ස වෙමජ්ඣප්පදෙසො, යත්ථ නාසිකාවාතො පටිහඤ්ඤති. අථ වා ''පරීති පරිග්ගහට්ඨො, මුඛන්ති නිය්‍යානට්ඨො, සතීති උපට්ඨානට්ඨො, තෙන වුච්චති පරිමුඛං සතී''න්ති (පටි. ම. 1.164) එවං **පටිසම්භිදායං** වුත්තනයෙනපෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. තත්‍රායං සඞ්ඛෙපත්ථො ''පරිග්ගහිතනිය්‍යානං සතිං කත්වා''ති.

අභිජ්ඣං ලොකෙතිආදීසු අභිමුඛං ඣායති චින්තෙතීති **අභිජ්ඣා,** රාගො. ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන **ලොකො,** පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. තෙසු කාමච්ඡන්දං වික්ඛම්භෙත්වාති අත්ථො. වික්ඛම්භනවසෙනෙව විගතාභිජ්ඣෙන, න චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසදිසෙනාති අත්ථො. **චෙතසා**ති චිත්තෙන, ඉත්ථම්භූතො විහරතීති අත්ථො. **අභිජ්ඣාය**ති අභිජ්ඣාතො. **චිත්තං පරිසොධෙතී**ති යථා නං සා මුඤ්චිත්වා න පුන ගණ්හාති, එවං පරිමොචෙතීති අත්ථො. බ්‍යාපජ්ජති ඉමිනා චිත්තං පූතිකුම්මාසාදයො විය පකතිං ජහාතීති **බ්‍යාපාදො.** විකාරප්පත්තියා පදුස්සති, පරං වා පදූසෙති විනාසෙතීති **පදොසො,** උභයම්පෙතං කොධස්සෙවාධිවචනං. යස්මා චෙතං සබ්බකම්මට්ඨානසාධාරණවසෙන දෙසීයති, තස්මා ''සබ්බපාණභූතහිතානුකම්පී''ති එවං මෙත්තාවසෙන අවත්වා ''අබ්‍යාපන්නචිත්තො''ති එත්තකමෙව වුත්තං.

ථීනං චිත්තස්ස ගෙලඤ්ඤං, **මිද්ධං** චෙතසිකානං. **ආලොකසඤ්ඤී**ති රත්තියම්පි දිවාපි දිට්ඨආලොකසඤ්ජානනසඤ්ඤාය සමන්නාගතො, තාය පන ආලොකසඤ්ඤාය ථිනමිද්ධවිනොදනස්ස විසෙසතො සතිසම්පජඤ්ඤං ඉච්ඡිතබ්බන්ති ආහ **''සතො සම්පජානො''**ති.

අනුද්ධතොති අවික්ඛිත්තො තථා එව අජ්ඣත්තං වූපසන්තචිත්තො. **තිණ්ණවිචිකිච්ඡො**ති විචිකිච්ඡං අතික්කමිත්වා ඨිතො. **අකථංකථී කුසලෙසු ධම්මෙසූ**ති අනවජ්ජධම්මෙසු ''කථං ඉමෙ, කථං ඉමෙ''ති එවං පවත්තනතො කථංකථීසඞ්ඛාතාය විචිකිච්ඡාය විරහිතො. එවං පඤ්චනීවරණප්පහානං දස්සෙත්වා ඉදානි යස්මා අප්පහීනනීවරණස්ස ඣානං න උප්පජ්ජති, න හි කාමච්ඡන්දාදීහි නානාවිසයවික්ඛිත්තචිත්තං එකත්තාරම්මණෙ සමාධියති, න කාමධාතුසමතික්කමනාය වා පටිපජ්ජති, තස්මා **''සො ඉමෙ පඤ්ච නීවරණෙ පහාය''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සො**ති යො යථාවුත්තසීලාදිගුණෙ පතිට්ඨාය අරඤ්ඤාදිඅනුරූපසෙනාසනගතො අත්තනො චරියානුකූලකම්මට්ඨානෙ ලීනුද්ධච්චරහිතාය සාතච්චකිරියාය උප්පාදිතුපචාරජ්ඣානෙන පහීනපඤ්චනීවරණො පඨමජ්ඣානාධිගමාය වායමති, සොති අත්ථො.

චෙතසො උපක්කිලෙසෙති චිත්තස්ස අප්පභස්සරභාවකරණෙ. **පඤ්ඤාය දුබ්බලීකරණෙ**ති යස්මා ඉමෙ නීවරණා උප්පජ්ජමානා අනුප්පන්නාය ලොකියලොකුත්තරාය පඤ්ඤාය උප්පජ්ජිතුං න දෙන්ති, උප්පන්නාය පන ලොකියඅට්ඨසමාපත්තියා, අභිඤ්ඤාභූතාය වා මූලං උපච්ඡින්දිත්වා පාතෙන්ති, තස්මා ‘‘පඤ්ඤාය දුබ්බලීකරණා’’ති වුච්චන්ති. **විවිච්චෙව කාමෙහී**තිආදීසු **කාමෙහී**ති වත්ථුකාමකිලෙසකාමෙහි. **විවිච්චෙවා**ති විවිච්චිත්වා විනා හුත්වා, අපක්කමිත්වාති අත්ථො. නියමත්ථෙන පනෙත්ථ **එව**-කාරෙන ඣානපටිපක්ඛභූතානං කාමානං පරිච්චාගෙනෙව පඨමජ්ඣානාධිගමො, අන්ධකාරපරිච්චාගෙනෙව දීපප්පවත්ති වියාති දස්සෙති. උත්තරපදෙපි චෙස එව-කාරො ආනෙත්වා ‘‘විවිච්චෙව අකුසලෙහි ධම්මෙහී’’ති සම්බන්ධිතබ්බො. න හි සක්කා කාමතො අඤ්ඤෙහි නීවරණසඞ්ඛාතෙහි අකුසලධම්මෙහි අවිවිච්චාපි ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරිතුං. පදද්වයෙපි පන ‘‘විවිච්චා’’ති ඉමිනා කායවිවෙකාදීසු, තදඞ්ගවිවෙකාදීසු ච තදඞ්ගනිස්සරණවිවෙකවජ්ජිතා සබ්බෙපි විවෙකා ඉධ අධිප්පෙතා. වත්ථුකාමවිවෙකවචනතො හි කායවිවෙකො වුත්තො, කිලෙසකාමෙහි පන සෙසාකුසලෙහි ච විවෙකවචනතො චිත්තඋපධිවිවෙකා, වික්ඛම්භනාදිවිවෙකා ච වුත්තා. ලොකුත්තරජ්ඣානම්පි සඞ්ගහිතත්තා දට්ඨබ්බං. එවමෙතෙන පදද්වයෙන යථාක්කමං කාමච්ඡන්දනීවරණසෙසනීවරණවික්ඛම්භනාදිකො වුත්තො. එවං ඔසාදීසුපි යථාරහං යොජෙතබ්බං.

එත්තාවතා ච පඨමස්ස ඣානස්ස පහානඞ්ගං දස්සෙත්වා ඉදානි සම්පයොගඞ්ගං දස්සෙතුං **‘‘සවිතක්කං සවිචාර’’**න්තිආදි වුත්තං . තත්ථ විතක්කෙන ච විචාරෙන ච සහ වත්තති රුක්ඛො විය පුප්ඵෙන, ඵලෙන චාති ඉදං ඣානං **‘‘සවිතක්කං සවිචාර’’**න්ති වුච්චති. **විවෙකජ**න්ති එත්ථ විවිත්ති විවෙකො, නීවරණවිගමොති අත්ථො. විවිත්තොති වා විවෙකො, නීවරණවිවිත්තො ඣානසම්පයුත්තධම්මරාසීති අත්ථො, තස්මා විවෙකතො, තස්මිං වා විවෙකෙ ජාතන්ති විවෙකජං. **පීතිසුඛ**න්ති එත්ථ පීතීති අප්පනාප්පත්තා ඵරණාපීති, සුඛඤ්ච තංසම්පයුත්තං, ඉති අයඤ්ච පීති ඉදඤ්ච සුඛං අස්ස ඣානස්ස, අස්මිං වා අත්ථීති ඉදං ඣානං **‘‘පීතිසුඛ’’**න්ති වුච්චති. අථ වා පීති ච සුඛඤ්ච පීතිසුඛං, විවෙකජං පීතිසුඛං අස්ස, අස්මිං වාති **විවෙකජං පීතිසුඛං,** එවං එකපදවසෙන ‘‘විවෙකජපීතිසුඛ’’න්ති වත්තබ්බෙ නිග්ගහීතාගමං කත්වා ‘‘විවෙකජං පීතිසුඛ’’න්තිපි වත්තුං යුජ්ජති. යථෙව හි ඣානං, එවං පීතිසුඛම්පි විවෙකජමෙව හොතීති. **පඨමං ඣාන**න්ති ගණනානුපුබ්බතො පඨමං, පඨමං උප්පත්තිතොපි පඨමං. ආරම්මණූපනිජ්ඣානතො, පච්චනීකඣාපනතො වා ඣානං, ඉමිනා නයෙන උපරි ‘‘දුතියං ඣාන’’න්තිආදීසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. **උපසම්පජ්ජ විහරතී**ති එවං පඤ්චඞ්ගවිප්පහීනං පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතං තිවිධකල්‍යාණං දසලක්ඛණසම්පන්නං පඨමං ඣානං අධිගන්ත්වා තදනුරූපෙන ඉරියාපථවිහාරෙන පවත්තතීති අත්ථො. එත්ථ ච චිත්තෙකග්ගතා කිඤ්චාපි ‘‘සවිතක්කසවිචාර’’න්ති ඉමස්මිං පාඨෙ න නිද්දිට්ඨා, තථාපි **විභඞ්ගෙ** ‘‘ඣානන්ති විතක්කො විචාරො පීති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා’’ති (විභ. 569) වුත්තත්තා අඞ්ගමෙව.

එවං පඨමජ්ඣානාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි තදනන්තරං අධිගතපඨමජ්ඣානස්ස තං ආවජ්ජනසමාපජ්ජනවුට්ඨානාධිට්ඨානපච්චවෙක්ඛණසඞ්ඛාතාහි පඤ්චහි වසීහි වසීභූතං කත්වා තතො වුට්ඨාය තත්ථ ආසන්ननීවරණපච්චත්ථිකතාය චෙව ඔළාරිකවිතක්කවිචාරක්ඛොභසමඞ්ගිතාය ච දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය විතක්කාදිභෙදොළාරිකඞ්ගප්පහානාය, පීතිආදිසන්තඞ්ගපටිලාභාය ච තදෙව කම්මට්ඨානං පුනප්පුනං මනසිකරොතො දුතියං ඣානං උප්පජ්ජති, තප්පාදකඤ්ච ලොකුත්තරජ්ඣානං පුග්ගලාධිට්ඨානෙන දස්සෙතුං **‘‘විතක්කවිචාරානං වූපසමා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **වූපසමා**ති සමතික්කමා, දුතියජ්ඣානක්ඛණෙ අපාතුභාවාති වුත්තං හොති. **අජ්ඣත්ත**න්ති අත්තනි ජාතං, අත්තසන්තානෙ නිබ්බත්තන්ති අත්ථො. **සම්පසාදන**න්ති සද්ධාසඞ්ඛාතසම්පසාදනයොගතො ඣානම්පි සම්පසාදනං නීලවණ්ණයොගතො නීලවත්ථං විය. **එකොදිභාව**න්ති එත්ථ විතක්කවිචාරෙහි අනජ්ඣාරුළ්හත්තා එකො අග්ගො සෙට්ඨො උදෙතීති එකොදි, සමාධි. තං භාවෙති වඩ්ඪෙතීති දුතියජ්ඣානං **එකොදිභාවං**. සො පනායං එකොදි යස්මා චෙතසො, න සත්තස්ස, න ජීවස්ස, තස්මා එතං ‘‘චෙතසො එකොදිභාව’’න්ති වුත්තං.

නනු චායං සද්ධා පඨමජ්ඣානෙපි අත්ථි, අයඤ්ච එකොදිනාමකො සමාධි, අථ කස්මා ඉදමෙව එවං වුත්තන්ති? වුච්චතෙ – ඉමස්මිඤ්හි ඣානෙ විතක්කවිචාරක්ඛොභාභාවෙන බලවතී සද්ධා, සමාධි ච, තස්මා ඉදමෙව එවං වුත්තන්ති. **අවිතක්කං අවිචාර**න්ති භාවනාය පහීනත්තා නත්ථි එතස්මිං, එතස්ස වා විතක්කො විචාරො, න තතියජ්ඣානාදි විය, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදි විය ච අභාවප්පත්තිතො, තස්මා ඉමස්ස ‘‘විතක්කවිචාරානං වූපසමා’’ති ඉදං කාරණවචනන්ති දට්ඨබ්බං. **සමාධිජ**න්ති පඨමජ්ඣානසමාධිතො, සම්පයුත්තසමාධිතො වා ජාතං, විතක්කාදික්ඛොභාභාවෙන චෙතස්ස වණ්ණභණනත්ථං ඉදමෙව ‘‘සමාධිජ’’න්ති වුත්තං. **උපසම්පජ්ජ විහරතී**ති එවං දුවඞ්ගවිප්පහීනං තිවඞ්ගසමන්නාගතං තිවිධකල්‍යාණාදියුත්තං දුතියං ඣානං අධිගන්ත්වා වුත්තනයෙන වත්තතීති අත්ථො.

එවං දුතියජ්ඣානාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි තදනන්තරං අධිගතදුතියජ්ඣානස්ස තං වුත්තනයෙනෙව වසීභූතං කත්වා තත්ථ ආසන්නවිතක්කවිචාරපච්චත්ථිකතාය චෙව ඔළාරිකපීතඞ්ගසමඞ්ගිතාය ච දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය තදොළාරිකඞ්ගප්පහානාය සෙසසන්තඞ්ගපටිලාභාය තදෙවාරම්මණං පුනප්පුනං මනසිකරොතො තතියං ඣානං උප්පජ්ජති, තප්පාදකඤ්ච ලොකුත්තරං, තං දස්සෙතුං **‘‘පීතියා ච විරාගා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ විරජ්ජනං විරාගො, සමතික්කමො, තස්මා **විරාගා. ච**-කාරෙන විතක්කවිචාරානං වූපසමං සම්පිණ්ඩෙති ‘‘පීතියා ච විරාගා, විතක්කවිචාරානඤ්ච වූපසමා’’ති. ඉදඤ්චෙතස්ස ආගමනමග්ගපරිදීපනත්ථං, වණ්ණභණනත්ථඤ්ච වුත්තං. **උපෙක්ඛකො විහරතී**ති එත්ථ උපපත්තිතො ඉක්ඛති අපක්ඛපතිතා හුත්වා පස්සතීති උපෙක්ඛා, තත්‍රමජ්ඣත්තතා. තාය විසදාය පීතිවිරාගපදට්ඨානාය ථාමගතාය සමන්නාගතත්තා තතියජ්ඣානසමඞ්ගී ‘‘උපෙක්ඛකො’’ති වුච්චති, විතක්කාදික්ඛොභාභාවෙන පනෙසා එත්ථෙව පරිබ්‍යත්තකිච්චා ජාතා, න පඨමජ්ඣානාදීසූති. **සතො ච සම්පජානො**ති පුග්ගලාධිට්ඨානෙන සති ච සම්පජඤ්ඤඤ්ච වුත්තං, ඉදඤ්ච සතිසම්පජඤ්ඤබලෙනෙව ඨිතං තංපීතිසහචරිතං සුඛං, තතො අපනීතං වච්ඡො විය බන්ධනබලෙන ධෙනුං පීතිං න උපගච්ඡති, ඉමස්මිඤ්ච සති අතිමධුරෙ සුඛෙ යොගිනො න සාරජ්ජන්ති, නො අඤ්ඤථාති ඉමම්පි අත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං ඉධෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙතී**ති එත්ථ කිඤ්චාපි තතියජ්ඣානසමඞ්ගිනො සුඛපටිසංවෙදනාභොගො නත්ථි, එවං සන්තෙපි යස්මා තස්ස නාමකායෙන සම්පයුත්තං අතිපණීතං සුඛං, තංසමුට්ඨිතෙන තස්ස අතිපණීතෙන රූපෙන රූපකායො ඵුට්ඨො, යස්ස ඵුට්ඨත්තා ඣානා වුට්ඨිතොපි කායිකසුඛං පටිසංවෙදෙය්‍ය, තස්මා එතමත්ථං දස්සෙන්තො ‘‘සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙතී’’ති ආහ. **යං තන්ති**ආදීසු **ය**න්ති යස්මා, යං ඣානහෙතූති අත්ථො. **තන්ති** තං තතියජ්ඣානසමඞ්ගිපුග්ගලං බුද්ධාදයො **අරියා ආචික්ඛන්ති** පසංසන්ති. කින්ති? **‘‘උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී’’**ති. එවං එකඞ්ගවිප්පහීනං දුවඞ්ගසමන්නාගතං තිවිධකල්‍යාණාදියුත්තං තතියං ඣානං අධිගන්ත්වා පවත්තතීති අත්ථො. යං පන ඣානං **විභඞ්ගෙ** ‘‘ඣානන්ති උපෙක්ඛා සති සම්පජඤ්ඤං සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා’’ති (විභ. 591) වුත්තං, තං සපරික්ඛාරං ඣානං දස්සෙතුං පරියායෙන වුත්තං. උපනිජ්ඣානලක්ඛණානං පන සුඛචිත්තෙකග්ගතානං වසෙන දුවඞ්ගිකමෙවෙතං වෙදිතබ්බං. යථාහ – ‘‘දුවඞ්ගිකං ඣානං හොතී’’තිආදි (විභ. 624).

එවං තතියජ්ඣානාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි තදනන්තරං අධිගතතතියජ්ඣානස්ස තං වසීභූතං කත්වා තතො වුට්ඨාය තත්ථ වුත්තනයෙන දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය ඔළාරිකසුඛඞ්ගප්පහානාය, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසඞ්ඛාතසෙසසන්තඞ්ගපටිලාභාය ච තදෙව නිමිත්තං මනසිකරොතො චතුත්ථං ඣානං උප්පජ්ජති, තප්පාදකඤ්ච ලොකුත්තරං, තං පුග්ගලාධිට්ඨානෙන දස්සෙතුං **‘‘සුඛස්ස ච පහානා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **සුඛස්ස ච පහානා දුක්ඛස්ස ච පහානා**ති කායිකස්ස සුඛස්ස, දුක්ඛස්ස ච පහානා. **පුබ්බෙවා**ති තඤ්ච ඛො පුබ්බෙව, න චතුත්ථජ්ඣානක්ඛණෙති අත්ථො. **සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථඞ්ගමා**ති චෙතසිකස්ස සුඛස්ස, දුක්ඛස්ස ච පුබ්බෙව පහානා. කදා පන තෙසං පහානං හොතීති? චතුන්නං ඣානානං උපචාරක්ඛණෙ. දුක්ඛදොමනස්සසුඛසොමනස්සානි හි යථාක්කමං පඨමාදිචතුන්නං ඣානානං උපචාරක්ඛණෙ එව පහීයන්ති. යදි එවං, කස්මා පනෙස ‘‘විවිච්චෙව…පෙ…. පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, එත්ථුප්පන්නං දුක්ඛින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති…පෙ…. චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, එත්ථුප්පන්නං සොමනස්සින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣතී’’ති (සං. නි.

5.510) එවං ඣානෙස්වෙව නිරොධො වුත්තොති? අතිසයනිරොධස්ස වුත්තත්තා. උපචාරක්ඛණෙසු හි යො නිරොධො, සො නිරොධො එව, නාතිසයනිරොධො, සො පන ඣානක්ඛණෙසු එව. තතො එව හි තත්ථ තත්ථ අපරිසෙසග්ගහණං කතන්ති, තත්ථ තත්ථ පන පහීනාපි එතා වෙදනා එත්ථ දුවිඤ්ඤෙය්‍යාලක්ඛණාය අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය දුක්ඛාදිබ්‍යතිරෙකෙන සුඛග්ගහණත්ථං, වණ්ණභණනත්ථඤ්චස්ස ඣානස්ස සමාහටා, පච්චයදස්සනත්ථඤ්චස්ස. යථාහ – ‘‘චත්තාරො ඛො, ආවුසො, පච්චයා අදුක්ඛමසුඛාය චෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියා, ඉධාවුසො, භික්ඛු සුඛස්ස ච පහානා’’තිආදි (ම. නි. 1.458).

උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධින්ති තත්‍රමජ්ඣත්තතාසඞ්ඛාතාය උපෙක්ඛාය ජනිතසතියා පාරිසුද්ධි. නිරුපක්ලෙසතාය හි තං පරිසුද්ධත්තං. න කෙවලඤ්චෙත්ථ උපෙක්ඛාය සති එව පරිසුද්ධා, අපිච ඛො සබ්බෙපි සම්පයුත්තධම්මා, සතිසීසෙන පනායං දෙසනා කතාති. **උපසම්පජ්ජ විහරතී**ති එවං එකඞ්ගවිප්පහීනං දුවඞ්ගසමන්නාගතං තිවිධකල්‍යාණාදියුත්තං චතුත්ථං ඣානං අධිගන්ත්වා තදනුරූපෙන ඉරියාපථවිහාරෙන පවත්තතීති අත්ථො.

එවං රූපාවචරලොකුත්තරචතුක්කජ්ඣානං දස්සෙත්වා ඉදානි අරූපාවචරජ්ඣානං දස්සෙන්තො යං තත්ථ පඨමං, එවං අධිගතරූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානස්ස කරජරූපෙ දණ්ඩාදානාදීනඤ්චෙව චක්ඛුරොගාදිආබාධානඤ්ච වසෙන දිට්ඨාදීනවස්ස කරජරූපස්ස සමතික්කමාය ආකාසකසිණවිරහිතෙසු නවසු කසිණෙසු අඤ්ඤතරස්මිං චතුත්ථං ඣානං උප්පාදෙත්වා තස්සාරම්මණභූතං කසිණපටිභාගරූපම්පි කරජරූපපටිභාගතාය, අරඤ්ඤෙ සප්පානුබන්ධස්ස භයෙන පලායතො රජ්ජුතාලපණ්ණාදිං සප්පපටිභාගතාය විය සමතික්කමිතුකාමස්ස පඤ්චහාකාරෙහි තං ඣානං වසීභූතං කත්වා තතො වුට්ඨාය තත්ථ නිබ්බෙජනීයරූපපටිභාගාරම්මණතාය, ආසන්නසොමනස්සපච්චත්ථිකතාය ච දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය අඞ්ගෙසු සමතික්කමිතබ්බාභාවෙන ආරම්මණසමතික්කමභූතං ආකාසානඤ්චායතනං සන්තතො මනසිකරිත්වා චක්කවාළපරියන්තං වා යත්තකං වා ඉච්ඡති, තත්තකං කසිණං පත්ථරිත්වා වා කසිණං අමනසිකරිත්වා තෙන ඵුට්ඨොකාසං ‘‘ආකාසො ආකාසො’’ති වා ‘‘අනන්තො ආකාසො’’ති වා මනසිකාරෙන කසිණං උග්ඝාටෙත්වා වා තං කසිණුග්ඝාටිමාකාසනිමිත්තං ‘‘ආකාසො’’ති පුනප්පුනං මනසිකරොතො ආකාසානඤ්චායතනං උප්පජ්ජති, තං තාව දස්සෙතුං **‘‘සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා’’**තිආදිමාහ.

තත්ථ **සබ්බසො**ති සබ්බාකාරෙන, සබ්බාසං වා අනවසෙසානන්ති අත්ථො. **රූපසඤ්ඤානන්**ති සඤ්ඤාසීසෙන වුත්තානං කුසලවිපාකකිරියවසෙන පඤ්චදසරූපාවචරජ්ඣානානඤ්චෙව තදාරම්මණානඤ්ච. රූපජ්ඣානම්පි හි ‘‘රූපෙ සඤ්ඤා රූපසඤ්ඤා’’ති එවං සඤ්ඤාසීසෙන වුච්චති, තදාරම්මණකසිණම්පි රූපන්ති සඤ්ඤා නාමමස්සාති ‘‘රූපසඤ්ඤ’’න්ති වුච්චති. **සමතික්කමා**ති විරාගා, නිරොධා ච. **විභඞ්ගෙ** පන සඤ්ඤාසු සමතික්කන්තාසු ආරම්මණං සමතික්කන්තමෙව හොතීති ‘‘සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරිස්ස වා’’තිආදිනා (විභ. 602) සඤ්ඤානමෙව සමතික්කමො වුත්තො, ආරම්මණෙ අවිරත්තස්ස සඤ්ඤාසමතික්කමො නත්ථෙවාති තං සමතික්කමවසෙනාපි අත්ථවණ්ණනා කාතබ්බාව.

පටිඝසඤ්ඤානං අත්ථඞ්ගමාති චක්ඛාදීනං වත්ථූනං, රූපාදීනඤ්ච ආරම්මණානං පටිඝාතෙන සමුප්පන්නා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසඤ්ඤා **පටිඝසඤ්ඤා,** තාසං අත්ථඞ්ගමා. කිඤ්චාපි තා රූපාවචරජ්ඣානසමාපන්නස්සාපි න සන්ති, අථ ඛො න පහීනත්තා න සන්ති. න හි රූපවිරාගාය රූපාවචරභාවනා සංවත්තති, රූපායත්තාව එතාසං පවත්ති, අයං පන භාවනා රූපවිරාගාය සංවත්තති, තස්මා තා එත්ථ පහීනාති වත්තුං වට්ටති. **නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා**ති නානත්තෙ ගොචරෙ පවත්තානං, නානත්තානං වා මනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන පවත්තානඤ්ච චතුචත්තාලීසකාමාවචරසඤ්ඤානං අමනසිකාරා අනාවජ්ජනා. එත්ථ ච රූපපටිඝසඤ්ඤානං ඉමිනා ඣානෙන නිබ්බත්තභවෙපි අනුප්පත්තිතො ‘‘සමතික්කමා අත්ථඞ්ගමා’’ති එවං අභාවො එව වුත්තො. ‘‘නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා’’ති අට්ඨකාමාවචරකුසලානං නවකිරියානං දසාකුසලානං වසෙන සත්තවීසතිසඤ්ඤානං අරූපභවෙපි මනසිකාරෙන උප්පත්තිසම්භවතො තාසං අමනසිකාරා ඉච්චෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අනන්තො ආකාසොති එත්ථ නාස්ස උප්පාදන්තො වා වයන්තො වා පඤ්ඤායතීති **අනන්තො. ආකාසො**ති කසිණුග්ඝාටිමාකාසො වුච්චති, මනසිකාරවසෙනපෙත්ථ අනන්තතා වෙදිතබ්බා. තෙනෙව **විභඞ්ගෙ** වුත්තං ‘‘තස්මිං ආකාසෙ චිත්තං ඨපෙති…පෙ.… අනන්තං ඵරති, තෙන වුච්චති අනන්තො ආකාසො’’ති (විභ. 605). ඉදං පනස්ස භාවනාකාරදස්සනං. **ආකාසානඤ්චායතනන්**ති එත්ථ නාස්ස අන්තොති අනන්තං ආකාසමෙව අනන්තං ආකාසානන්තං, ආකාසානන්තමෙව ආකාසානඤ්චං, තදෙව ආකාසානඤ්චං අධිට්ඨානට්ඨෙන, සඤ්ජාතිසමොසරණට්ඨෙන ච ආයතනං, තං ආරම්මණමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්සාති **ආකාසානඤ්චායතනං**. තං උපසම්පජ්ජ වුත්තනයෙන විහරතීති අත්ථො.

එවං ආකාසානඤ්චායතනාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි යං තදනන්තරං අධිගතපඨමාරුප්පස්ස තං වසීභූතං කත්වා තත්ථ ආසන්නරූපජ්ඣානපච්චත්ථිකතාය, රූපපටිභාගාකාසාරම්මණතාය ච දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය තං සමතික්කමාය ආකාසං ඵරිත්වා පවත්තං විඤ්ඤාණං ‘‘අනන්තං විඤ්ඤාණ’’න්ති පුනප්පුනං මනසිකරොතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං **‘‘සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්මා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ පුබ්බෙ වුත්තනයෙන ඣානම්පි ආකාසානඤ්චායතනං ආරම්මණම්පි. ආරම්මණම්පි හි පුරිමනයෙන ආකාසානඤ්චඤ්ච තං පඨමාරුප්පස්ස ආරම්මණත්තා වුත්තනයෙන ආයතනඤ්චාති ‘‘ආකාසානඤ්චායතන’’න්ති වුච්චති. ඉති උභයස්සාපි අප්පවත්තිකරණෙන, අමනසිකරණෙන ච එකජ්ඣං කත්වා ‘‘ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම්මා’’ති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති තඤ්ඤෙව පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං ආකාසං අනන්තතො ඵරිත්වා පවත්තං ‘‘අනන්තං විඤ්ඤාණ’’න්ති එවං මනසිකරොතොති වුත්තං හොති, මනසිකාරවසෙන වා අනන්තං. **විභඞ්ගෙපි** හි ‘‘අනන්තං ඵරතී’’ති (විභ. 610) වුත්තං. **විඤ්ඤාණඤ්චායතනන්**ති එත්ථ වුත්තනයෙන අනන්තමෙව ආනඤ්චං, විඤ්ඤාණඤ්ච තං ආනඤ්චඤ්චාති විඤ්ඤාණානන්තන්ති වත්තබ්බෙ රූළ්හිතො ‘‘විඤ්ඤාණඤ්ච’’න්ති වුත්තං, තදෙව ආයතනමාරම්මණමස්සාති **විඤ්ඤාණඤ්චායතනං**. සෙසං වුත්තනයමෙව.

එවං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං දස්සෙත්වා ඉදානි යං තදනන්තරං අධිගතදුතියාරුප්පස්ස තං වසීභූතං කත්වා තත්ථ ආසන්නාකාසානඤ්චායතනපච්චත්ථිකතාය, තදාරම්මණතාය ච දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය තං සමතික්කමාය පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවං ‘‘නත්ථි නත්ථී’’ති වා ‘‘සුඤ්ඤං සුඤ්ඤ’’න්ති වා ‘‘විවිත්තං විවිත්ත’’න්ති වා පුනප්පුනං මනසිකරොතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං **‘‘සබ්බසො’’**තිආදිමාහ. ඉධාපි වුත්තනයෙන ඣානස්ස, තදාරම්මණස්ස ච විඤ්ඤාණඤ්චායතනස්ස සමතික්කමොව වෙදිතබ්බො. **නත්ථි කිඤ්චී**ති ‘‘නත්ථි නත්ථි, සුඤ්ඤං සුඤ්ඤං, විවිත්තං විවිත්ත’’න්ති එවං මනසිකරොතොති අත්ථො.

ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති එත්ථ නාස්ස කිඤ්චනන්ති අකිඤ්චනං, අන්තමසො භඞ්ගමත්තම්පිස්ස අවසිට්ඨං නත්ථීති වුත්තං හොති, අකිඤ්චනස්ස භාවො ආකිඤ්චඤ්ඤං, ආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණාපගමස්සෙතං අධිවචනං, ආකිඤ්චඤ්ඤං ආයතනමාරම්මණමස්සාති **ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං**. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

එවං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාධිගමං දස්සෙත්වා ඉදානි යං තදනන්තරං අධිගතතතියාරුප්පස්ස තං වසීභූතං කත්වා තත්ථ ආසන්නවිඤ්ඤාණඤ්චායතනපච්චත්ථිකතාය දොසං දිස්වා නිකන්තිං පරියාදාය තං සමතික්කමාය තදෙව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ‘‘සන්තං සන්ත’’න්ති පුනප්පුනං මනසිකරොතො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං **‘‘සබ්බසො’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන**න්ති ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවතො, සුඛුමාය ච භාවතො නෙවස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඣානස්ස සඤ්ඤා නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං, තදෙව ධම්මායතනමනායතනපරියාපන්නත්තා ආයතනන්ති **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං**.

අථ වා යායමෙත්ථ සඤ්ඤා, සා පටුසඤ්ඤාකිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය නෙවසඤ්ඤා, සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙන විජ්ජමානත්තා නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා ච සා සම්පයුත්තධම්මානං අධිට්ඨානට්ඨෙන ආයතනඤ්චාති **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං**. න කෙවලඤ්චෙත්ථ සඤ්ඤාව එදිසී, අපි තු ඵස්සොපි නෙවඵස්සො නාඵස්සො, චිත්තම්පි නෙවචිත්තං නාචිත්තං, එවං සෙසසම්පයුත්තධම්මාපි, සඤ්ඤාසීසෙන පනායං දෙසනා කතාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ **සඞ්ඛාරාවසෙසසුඛුමභාවෙනාති** අච්චන්තසුඛුමභාවප්පත්තසඞ්ඛාරභාවෙන. සෙසං වුත්තනයමෙව.

අයං පනෙත්ථ ආදිතො පට්ඨාය පිණ්ඩත්ථප්පකාසනා – ‘‘ඉධ භික්ඛු පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො’’තිආදිනා සාසනෙ ලොකියලොකුත්තරජ්ඣානනිබ්බත්තකපුග්ගලස්ස පතිට්ඨාභූතසීලෙසු පාතිමොක්ඛසංවරසීලවිසුද්ධිං උපදිසති. ‘‘විහරතී’’ති ඉමිනා තදනුරූපවිහාරසමඞ්ගිභාවං. ‘‘ආචාරගොචරසම්පන්නො’’ති ඉමිනා ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං, තදුපකාරකෙ ච ධම්මෙ. ‘‘අණුමත්තෙසූ’’තිආදිනා යථාවුත්තසීලෙහි අචලනං, තෙසඤ්ච අනවසෙසතො සමාදානං. ‘‘ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො’’ති ඉමිනා ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං. ‘‘භොජනෙ මත්තඤ්ඤූ’’ති ඉමිනා පච්චයසන්නිස්සිතසීලං, සන්තොසාදිගුණඤ්ච. ‘‘පුබ්බරත්තාපරරත්ත’’න්තිආදිනා සීලධුතඞ්ගෙසු පතිට්ඨිතස්ස භාවනාරාමස්ස තදුපකාරකෙ ධම්මෙ. ‘‘බොධිපක්ඛිකාන’’න්තිආදිනා පටිපත්තියා නිබ්බෙධභාගියතං. ‘‘සො අභික්කන්තෙ’’තිආදිනා යථාවුත්තගුණානං අපරිහානාය, වක්ඛමානානඤ්ච පටිලාභාය සතිසම්පයොගං. ‘‘සො විවිත්ත’’න්තිආදිනා භාවනානුරූපසෙනාසනපරිග්ගහං. ‘‘සො අරඤ්ඤගතො’’තිආදිනා ඣානභාවනාරම්භප්පකාරං. ‘‘සො අභිජ්ඣ’’න්තිආදිනා ඣානභාවනාභියොගෙන පහීනපඤ්චනීවරණස්ස උපචාරජ්ඣානුප්පත්තිං. ‘‘සො ඉමෙ පඤ්ච නීවරණෙ’’තිආදිනා තස්ස උපරූපරි වායමතො රූපාරූපජ්ඣානුප්පත්තික්කමං උපදිසති. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙත්ථ විභඞ්ගනයෙ පාකටො භවිස්සති. තීසු හි නයෙසු මහග්ගතලොකුත්තරා කුසලවිපාකකිරියචිත්තසම්පයුත්තා විතක්කවිචාරපීතිසුඛඋපෙක්ඛාඑකග්ගතාසඞ්ඛාතා ඣානධම්මා නානානයෙහි විභත්තා, ඣානසම්පයුත්තා පන සෙසකාමාවචරධම්මාව ඉධ සඞ්ගහිතා. කිඤ්චාපි පනෙත්ථ පාතිමොක්ඛසංවරසීලාදයොපි වුත්තා, තථාපි තෙ ඣානානං පුබ්බභාගප්පටිපත්තිදස්සනවසෙන චෙව ඣානසම්පයුත්තධම්මවසෙන ච වුත්තා, ඉධ පන න සඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බා.

පඤ්හාපුච්ඡකෙ පන සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා, තීණි ඣානානි සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා, චතුත්ථං අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං, උපෙක්ඛා පනෙත්ථ වෙදනා න වත්තබ්බා, සියා විපාකා, සියා විපාකධම්මධම්මා, පඨමජ්ඣානං විතක්කවිචාරවජ්ජිතං සවිතක්කසවිචාරං, විතක්කො පනෙත්ථ අවිතක්කවිචාරමත්තො, විචාරො න වත්තබ්බො, තීණි ඣානානි අවිතක්කඅවිචාරා, ද්වෙ ඣානානි පීතිවජ්ජිතානි පීතිසහගතානි, තීණි සුඛවජ්ජිතානි සුඛසහගතානි, චතුත්ථං උපෙක්ඛාවජ්ජිතං උපෙක්ඛාසහගතං, තතියජ්ඣානෙ සුඛං, උපෙක්ඛා ච ඉධ න වත්තබ්බං...පෙ.... සියා මහග්ගතා, සියා අප්පමාණා, තීණි සියා අප්පමාණාරම්මණා, සියා න වත්තබ්බා, චතුත්ථං තිධාපි න වත්තබ්බඤ්ච, තීණි සියා මග්ගහෙතුකා, සියා මග්ගාධිපතිනො, සියා න වත්තබ්බා, චතුත්ථං තිධාපි න වත්තබ්බඤ්ච...පෙ.... පීති බහිද්ධාරම්මණානි, චතුත්ථං තිධාපි න වත්තබ්බඤ්ච...පෙ.... අනිදස්සනඅප්පටිඝා න හෙතූ...පෙ.... නොචිත්තචෙතසිකා අරණාති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. පාළිමුත්තනයො පනෙත්ථ නත්ථි, ඉතො පරං පන එත්තකම්පි අවත්වා විජ්ජමානට්ඨානෙ එව වක්ඛාම.

ඣානවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො**තිආදීසු ඵරණඅප්පමාණවසෙන අප්පමඤ්ඤායො. එතා හි ආරම්මණවසෙන අප්පමාණෙ වා සත්තෙ ඵරන්ති, එකසත්තම්හි වා අනවසෙසඵරණවසෙන අප්පමාණතො ඵරන්තීති එවං ඵරණඅප්පමාණවසෙන **‘‘අප්පමඤ්ඤායො’’**ති වුච්චන්ති, සත්ත අප්පමාණවසෙනාපි වත්තුං වට්ටති. **මෙත්තාසහගතෙනාති** මෙත්තාය සමන්නාගතෙන. **එකං දිස**න්ති පුරත්ථිමාදීසු චතූසු දිසාසු යං කිඤ්චි එකං දිසං, තංදිසාපරියාපන්නසත්තඵරණවසෙන චෙතං වුත්තං. **ඵරිත්වාති** ඵුසිත්වා ආරම්මණං කත්වා. **විහරතීති** පවත්තෙති. **තථා දුතිය**න්තිආදීසු. යථා එකං දිසං ඵරිත්වා, තථෙව තදනන්තරං දුතියං, තතියං, චතුත්ථඤ්චාති අත්ථො. **ඉති උද්ධමධො තිරිය**න්ති එතෙනෙව නයෙන උපරිමං දිසං, හෙට්ඨිමං දිසං, අනුදිසඤ්ච අනුක්කමෙන මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා ඵරිත්වා විහරතීති අත්ථො. එත්තාවතා එකමෙකං දිසං පරිග්ගහෙත්වා ඔධිසො මෙත්තාඵරණං දස්සිතං.

සබ්බධීතිආදි පන අනොධිසො දස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **සබ්බධීති** සබ්බත්ථ. **සබ්බත්තතායාති** සබ්බෙසු හීනමජ්ඣිමුක්කට්ඨමිත්තසපත්තමජ්ඣත්තාදිප්පභෙදෙසු අත්තතාය, තෙසු විභාගං අකත්වා අත්තසමතායාති වුත්තං හොති. අථ වා **සබ්බත්තතායාති** සබ්බෙන චිත්තභාවෙන, ඊසකම්පි බහි අවික්ඛෙපමානොති අත්ථො. **සබ්බාවන්ත**න්ති සබ්බසත්තවන්තං, සබ්බසත්තයුත්තන්ති අත්ථො. **ලොක**න්ති සත්තලොකං. පුන ‘‘මෙත්තාසහගතෙනා’’ති ඉදං ‘‘විපුලෙනා’’තිආදීහි විසෙසනෙහි සම්බන්ධදස්සනවසෙන වා වුත්තං, නිගමනවසෙන වා. තත්ථ ඵරණවසෙන විපුලතා වෙදිතබ්බා. භූමිවසෙන පන මහග්ගතතා. පගුණවසෙන, අප්පමාණසත්තාරම්මණවසෙන ච අප්පමාණතා. බ්‍යාපාදපච්චත්ථිකප්පහානෙන අවෙරතා. දොමනස්සප්පහානෙන නිද්දුක්ඛතා, සඞ්ඛතතා, අබ්‍යාපජ්ජතා ච දට්ඨබ්බා. එවං **කරුණාසහගතෙනාති**ආදීසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බොති අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යොව. **විභඞ්ගනයෙන** පන තීසු රූපාවචරකුසලවිපාකකිරියාචිත්තෙසු සම්පයුත්තා සත්තෙසු මෙත්තාදිබ්‍රහ්මවිහාරභූතා අදොසො කරුණා මුදිතා තත්‍රමජ්ඣත්තතාති චත්තාරො ධම්මා නානානයෙහි විභත්තා, තංසම්පයුත්තා පන කාමාවචරභූතා ච එතා ඉධ න ගහිතා. අරූපාවචරලොකුත්තරෙසු පනෙතා අප්පමඤ්ඤා නත්ථෙවාති. **පඤ්හාපුච්ඡකෙ** පනෙතා තාව සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා. තිස්සො සුඛාය, චතුත්ථා අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා. විපාකත්තිකෙ තිධාපි, උපෙක්ඛා අවිතක්කඅවිචාරා, සෙසා තිධාපි, මහග්ගතාව, පරිත්තාරම්මණඅතීතාරම්මණත්තිකෙසු න වත්තබ්බාව, බහිද්ධාරම්මණාව, අනිදස්සනඅප්පටිඝාව, මෙත්තා හෙතු, සෙසා න හෙතූ, නො චිත්තා, චෙතසිකා, රූපාවචරා, සඋත්තරාව. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙවාති.

අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සික්ඛාපදවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

සික්ඛාපදවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **සික්ඛාපදානී**ති සික්ඛිතබ්බපදානි, සික්ඛාකොට්ඨාසාති අත්ථො. අපිච සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා සික්ඛිතබ්බතො සික්ඛා, තාසං පතිට්ඨානට්ඨෙන පදං, පඤ්චසු පන සීලඞ්ගෙසු යං කිඤ්චි අඞ්ගං. පාණාතිපාතාදීසු පාණස්ස අතීව පාතො පාණාතිපාතො, පාණවධොති අත්ථො. **පාණො**ති චෙත්ථ වොහාරතො සත්තො, පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං, තස්මිං පන පාණෙ පාණසඤ්ඤිනො ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදකඋපක්කමසමුට්ඨාපිකා කායවචීද්වාරානං අඤ්ඤතරද්වාරප්පවත්තා වධකචෙතනා පාණාතිපාතො, තස්මා **පාණාතිපාතා. වෙරමණී**ති විරති, සා එව වුත්තනයෙන සික්ඛාපදන්ති **වෙරමණිසික්ඛාපදං. අදින්න**න්ති න දින්නං, පරපරිග්ගහිතං, පරපරිග්ගහිතස්ස අදින්නස්ස ආදානං අදින්නාදානං. පරස්ස හරණං ථෙය්‍යං චොරිකාති වුත්තං හොති. අත්ථතො පන පරපරිග්ගහිතෙ තථාසඤ්ඤිනො තදාදායකඋපක්කමසමුට්ඨාපිකා ථෙය්‍යචෙතනා **අදින්නාදානං. කාමෙසූ**ති වත්ථුකාමෙසු. **මිච්ඡාචාරා**ති කිලෙසකාමවසෙන ලාමකාචාරා, පුරිසස්ස මාතුරක්ඛිතාදිසඞ්ඛාතාසු, ඉත්ථියා අත්තනො නියමිතපුරිසතො පරපුරිසසඞ්ඛාතෙසු ච අගමනීයට්ඨානෙසු වීතික්කමාචාරාති වුත්තං හොති. අත්ථතො පන අගමනීයවත්ථුස්මිං මග්ගෙනමග්ගප්පටිපාදනොපක්කමසමුට්ඨාපිකා, අධිවාසනාකාරප්පවත්තා වා මෙථුනචෙතනා **කාමෙසුමිච්ඡාචාරො. මුසා**ති අභූතං අතච්ඡං වත්ථු, **වාදො**ති තස්ස අභූතතං ඤත්වාව භූතතො තච්ඡතො විඤ්ඤාපනං. ලක්ඛණතො පන අතථං වත්ථුං ඤත්වා තථතො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස අත්ථභඤ්ජකකායවචීපයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා **මුසාවාදො. සුරා**ති පිට්ඨසුරා පූවසුරා ඔදනසුරා කිණ්ණපක්ඛිත්තා සම්භාරසංයුත්තාති පඤ්ච සුරා. **මෙරය**න්ති පුප්ඵාසවො ඵලාසවො ගුළාසවො මධ්වාසවො සම්භාරසංයුත්තොති පඤ්ච ආසවා. තදුභයම්පි මදනීයට්ඨෙන **මජ්ජං,** යාය චෙතනාය තං මජ්ජං පිවති, සා පමාදකාරණත්තා **පමාදට්ඨානං,** තස්මා **සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨානා**. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පන විභඞ්ගනයෙ පාකටො භවිස්සති. එවං උපරිපි. විභඞ්ගනයෙසු චෙත්ථ සුත්තන්තභාජනීයං නත්ථි, **අභිධම්මභාජනීයෙ** පනෙතානි පඤ්ච සික්ඛාපදානි කාමාවචරකුසලචිත්තසම්පයුත්තානං විරතීනං වසෙන නානප්පකාරතො පඨමවාරෙ විභත්තානි, තථා දුතියවාරෙ චෙතනාවසෙන, විරතිචෙතනාසම්පයුත්තා පනෙත්ථ ධම්මා න සික්ඛාපදානි, සික්ඛාපදසම්පයුත්තා පන හොන්ති, තථා තතියනයෙ ඵස්සාදීනං සබ්බෙසං ධම්මානං වසෙන නානප්පකාරතො විභත්තාති.

පඤ්හාපුච්ඡකෙ පන චෙතනාය, ඵස්සාදීනඤ්ච පරියායසික්ඛාපදත්තා නිප්පරියායසික්ඛාපදභූතානං විරතීනං වසෙනෙව විභත්තානි. තත්ථ හි පඤ්ච සික්ඛාපදානි කුසලා එව, සියා සුඛාය, සියා අදුක්ඛමසුඛාය සම්පයුත්තා…පෙ…. පරිත්තාරම්මණාව, පච්චුප්පන්නාරම්මණාව, බහිද්ධාරම්මණාව, අනිදස්සනඅප්පටිඝාව, න හෙතූ, සහෙතුකා, නො චිත්තා, චෙතසිකා, කාමාවචරා , සඋත්තරාව, අරණාවාති. එත්ථ ච යානි සික්ඛාපදානි සත්තාරම්මණානි වුත්තානි, තානි ච විරතිසභාවත්තා යස්මා ‘‘සත්තො’’ති සඞ්ඛං ගතෙ පරිත්තධම්මෙ එව පච්චුප්පන්නෙ එව ධම්මෙ ආරම්මණං කරොන්ති, තස්මා පරිත්තාරම්මණාති ච වුත්තාති වෙදිතබ්බා. ඉදානි විරමිතබ්බපාණාතිපාතාදීනං –

ධම්මකම්මපථාලම්බ-වෙදනාමූලකම්මතො;
සාවජ්ජඞ්ගාදිතො ඤෙය්‍යො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ **ධම්මතො** තාව – පඤ්චපෙතෙ පාණාතිපාතාදයො චෙතනාසභාවාව හොන්ති. **කම්මපථතො** පඤ්ච කම්මපථාව. **ආරම්මණතො** පන පාණාතිපාතො ජීවිතින්ද්‍රියාරම්මණො, අදින්නාදානං සත්තාරම්මණං, සඞ්ඛාරාරම්මණං වා, තථා මුසාවාදො, මිච්ඡාචාරො ඉත්ථිපුරිසාරම්මණො, සුරාපානං සඞ්ඛාරාරම්මණං. **වෙදනාතො** පන පාණාතිපාතො දුක්ඛවෙදනො, අදින්නාදානං තිවෙදනං, තථා මුසාවාදො, මිච්ඡාචාරො පන සුඛමජ්ඣත්තවසෙන ද්විවෙදනො, තථා සුරාපානං. **මූලතො** පන පඨමො දොසමොහමූලො, දුතියං සියා ලොභමොහමූලං, සියා දොසමොහමූලං, තථා මුසාවාදො, මිච්ඡාචාරො පන ලොභමොහමූලොව, තථා සුරාපානං. **කම්මතො** පනෙත්ථ මුසාවාදො වචීකම්මං, සෙසා කායකම්මමෙව.

සාවජ්ජතො පන පාණාතිපාතො තාව අමනුස්සකෙ පාණෙ අප්පසාවජ්ජො, මනුස්සකෙ මහාසාවජ්ජො. තෙසු ච ඛුද්දකසරීරෙ අප්පසාවජ්ජො, මහාසරීරෙ මහාසාවජ්ජො. කස්මා? පයොගමහන්තතාය. පයොගසමත්තෙපි අප්පගුණෙ අප්පසාවජ්ජො, මහාගුණෙ මහාසාවජ්ජො. සරීරගුණානං සමභාවෙ සති කිලෙසානං, උපක්කමානඤ්ච මුදුතිබ්බතාය අප්පමහාසාවජ්ජො හොති, ඛීණාසවෙ පන මහාසාවජ්ජතරොති. අදින්නාදානං වත්ථුනො හීනප්පණීතතාය චෙව ගුණවිරහිතතබ්බන්තසන්තකතාය ච. තත්ථාපි තං තං උපාදායුපාදාය ච අප්පමහාසාවජ්ජං, ඛීණාසවසන්තකෙ මහාසාවජ්ජතරන්ති වෙදිතබ්බං. මිච්ඡාචාරො දුස්සීලසීලවන්තවත්ථුවීතික්කමනෙන. තත්ථාපි තං තං උපාදායුපාදාය ච අප්පමහාසාවජ්ජො, ඛීණාසවවත්ථුවීතික්කමනෙ මහාසාවජ්ජතරොති ච වෙදිතබ්බො. මුසාවාදො යමත්ථං භඤ්ජති, තස්ස අප්පමහන්තතං, වත්ථුසාමිනො ගුණවිරහිතතං, තබ්බන්තතඤ්ච උපාදායුපාදාය අප්පමහාසාවජ්ජො හොති. අපිච අත්තනො සන්තකං අදාතුකාමතාය, හසාධිප්පායෙන වා ‘‘නත්ථෙත’’න්තිආදිනයප්පවත්තො අප්පසාවජ්ජො, අදිට්ඨං ‘‘දිට්ඨ’’න්තිආදිනා කූටසක්ඛිආදිභාවෙන වා පවත්තො මහාසාවජ්ජො, මුසා වත්වා පන සඞ්ඝභෙදනෙ මහාසාවජ්ජතරො. සුරාපානං බින්දුමත්තතො පට්ඨාය තං තං උපාදායුපාදාය අප්පසාවජ්ජං, බහුකෙ මහාසාවජ්ජං, කායවිකාරජනනපහොනකපානෙ පන මහාසාවජ්ජතරමෙව.

අඞ්ගාදිතො පන පාණාතිපාතස්ස පාණො පාණසඤ්ඤිතා වධකචිත්තං උපක්කමො තෙන මරණන්ති පඤ්ච අඞ්ගානි. සාහත්ථිකො ආණත්තිකො නිස්සග්ගියො ථාවරො විජ්ජාමයො ඉද්ධිමයොති ඡ පයොගා. අදින්නාදානස්ස පරපරිග්ගහිතතා තථාසඤ්ඤිතා ථෙය්‍යචිත්තං උපක්කමො තෙන හරණන්ති පඤ්ච අඞ්ගානි. සාහත්ථිකාදයො ඡ එව පයොගා. තෙ ච ඛො යථානුරූපං ථෙය්‍යාවහාරාදීනං වසෙන පවත්තා. මිච්ඡාචාරස්ස අගමනීයවත්ථුතා සෙවනචිත්තං මග්ගෙන මග්ගප්පටිපත්තීති තීණි අඞ්ගානි. සාහත්ථිකො එකොව පයොගො. එවං සෙසානම්පි පයොගො වෙදිතබ්බො. මුසාවාදස්ස අතථං වත්ථු, විසංවාදනචිත්තං, තජ්ජො වායාමො, පරස්ස තදත්ථවිජානනන්ති චත්තාරි අඞ්ගානි. සුරාපානස්ස සුරාදීනං අඤ්ඤතරතා අජ්ඣොහරණන්ති ද්වෙ අඞ්ගානීති.

එවං පාණාතිපාතාදීනං ධම්මාදිතො විනිච්ඡයං ඤත්වා ඉදානි පාණාතිපාතාවෙරමණිආදීනං පඤ්චන්නම්පි –

ධම්මකම්මපථාලම්බ-සමාදානපයොගතො;
භෙදතො ච විජානීයො, පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

තත්ථ **ධම්මකම්මපථතො** විනිච්ඡයො වුත්තනයොව. **ආරම්මණතො** පනෙතානි ජීවිතින්ද්‍රියාදිතංතංවීතික්කමිතබ්බවත්ථාරම්මණානි. **සමාදානතො** එකස්ස සන්තිකෙ වා සයමෙව වා ‘‘පඤ්ච සීලානි අධිට්ඨහාමී’’ති එකතො වා පාටිඑක්කං වා සමාදියන්තෙන එතානි සමාදින්නානෙව හොන්ති. **පයොගතො** පන සබ්බානිපි සාහත්ථිකපයොගානෙව. **භෙදතො** ගහට්ඨා යං යං වීතික්කමන්ති, තං තදෙව භෙදං හොති, නෙතරෙ. ගහට්ඨා අනිබද්ධසීලා හොන්ති, යං යං සක්කොන්ති, තං තදෙව ගොපෙන්ති. සාමණෙරානං පන එකස්මිං වීතික්කමිතෙ සබ්බානිපි භිජ්ජන්තීති එවං විජානීයො පාළිමුත්තවිනිච්ඡයො.

සික්ඛාපදවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසම්භිදාවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

පටිසම්භිදාවිභඞ්ගමාතිකාය **අත්ථතො** තාව – **චතස්සො පටිසම්භිදාති** චත්තාරො පභෙදා. **නිද්දෙසෙ** පන ‘‘අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා’’තිආදිනා (විභ. 718) ඤාණවසෙන නිද්දිට්ඨත්තා ඤාණස්සෙව, න අඤ්ඤස්ස කස්සචීති වෙදිතබ්බං. **අත්ථපටිසම්භිදාති** අත්ථවිසයඤාණප්පභෙදා, අත්ථප්පභෙදසල්ලක්ඛණවිභාවනවවත්ථානකරණසමත්ථතාවසෙන අත්ථෙ පභෙදගතං ඤාණන්ති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ච **අත්ථොති** හෙතුඵලං. සො හි හෙතුවසෙන අරණීයතො ගන්තබ්බතො, උප්පාදෙතබ්බතො ච ‘‘අත්ථො’’ති වුච්චති. පභෙදතො පනෙසොපි පඤ්චවිධො හොති යං කිඤ්චි පච්චයුප්පන්නං, නිබ්බානං, භාසිතත්ථො, විපාකො, කිරියාති.

ධම්මොති පච්චයො, සො හි ඵලං විදහති පවත්තෙති උප්පාදෙති චෙව පාපෙති චාති ‘‘ධම්මො’’ති වුච්චති. පභෙදතො පනෙසොපි පඤ්චවිධො හොති යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, අරියමග්ගො, භාසිතං, කුසලං, අකුසලන්ති.

නිරුත්තීති යථාවුත්තානං ධම්මානං, අත්ථානඤ්ච වාචකො සභාවනිරුත්තිසඞ්ඛාතො සද්දො. ඉමා ධම්මත්ථනිරුත්තියො ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තත්ථ තත්ථ පභෙදගතං ඤාණං **නිරුත්තිපටිසම්භිදා** නාම.

එත්ථ ච නිරුත්තිපටිසම්භිදා සද්දාරම්මණා, න පඤ්ඤත්තාරම්මණා, පටිසම්භිදාපත්තො හි ‘‘ඵස්සො වෙදනා’’තිආදිකං සද්දං සුත්වා ‘‘අයං සභාවනිරුත්තී’’ති ජානාති, ‘‘ඵස්සා වෙදනො’’තිආදිකං පන ‘‘න සභාවනිරුත්තී’’ති ජානාති. සභාවනිරුත්තීති (විභ. අට්ඨ. 718) ච මාගධිකා භාසා, යාය සම්මාසම්බුද්ධා තෙපිටකං බුද්ධවචනං තන්තිං ආරොපෙන්ති, බ්‍රහ්මානො ච අගාමකෙ අරඤ්ඤෙ කිඤ්චි වචනං අසුත්වා වඩ්ඪිතදාරකා ච අත්තනො ධම්මතාය භාසන්ති, යා ච අපායෙසු මනුස්සෙ දෙවලොකෙ චෙව මාගධභාසා උස්සන්නා, පච්ඡා ච තතො අන්ධකයොනකදමිළාදිදෙසභාසා චෙව සක්කතාදිඅට්ඨාරසමහාභාසා ච නිබ්බත්තා, සා හි යස්මා ඉතරාසු භාසාසු පරිවත්තන්තාසුපි න පරිවත්තති, සබ්බකාලං අත්තනො සභාවෙ එව තිට්ඨති, තස්මා ‘‘සභාවනිරුත්තී’’ති වුච්චති. යා බ්‍රහ්මවොහාරො, අරියවොහාරොති ච වුච්චති, තාය පන මාගධභාසාය තන්තිං ආරුළ්හස්ස බුද්ධවචනස්ස පටිසම්භිදාපත්තානං සොතපථාගමනමෙව පපඤ්චො . සොතෙ පන සඞ්ඝට්ටිතමත්තෙ එව නයසතෙන නයසහස්සෙන අත්ථො උපට්ඨාති. අඤ්ඤාය පන භාසාය තන්තිං ආරුළ්හං තං තෙසං චිත්තං සහසා නාරොහති, කිච්ඡෙන උග්ගහෙතබ්බං හොති, පුථුජ්ජනානඤ්ච සකලං බුද්ධවචනං උග්ගහෙත්වාපි පටිසම්භිදාපත්ති නාම නත්ථි, අරියසාවකො නො පටිසම්භිදාපත්තො නාම නත්ථි, පටිසම්භිදාපත්තො අඤ්ඤං සද්දං නාමාඛ්‍යාතොපසග්ගනිපාතභෙදතො ජානාති, න ජානාතීති? යදග්ගෙන සද්දං සුත්වා ‘‘අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්තී’’ති ජානාති, තදග්ගෙන එතම්පි ජානිස්සති, න චෙතං පටිසම්භිදාකිච්චන්ති වෙදිතබ්බං.

පටිභානන්ති ධම්මත්ථාදිවිසයං සබ්බත්ථකඤාණං, තං ඤාණං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පභෙදගතං ඤාණං **පටිභානපටිසම්භිදා** නාම, ඉමා චතස්සොපි පටිසම්භිදා අධිගමෙන පරියත්තිඋග්ගහණෙන සක්කච්චධම්මස්සවනෙන අත්ථපරිපුච්ඡාය පුබ්බයොගෙනාති පඤ්චහි කාරණෙහි විසදා හොන්ති, සෙඛභූමියං, අසෙඛභූමියඤ්චාති ද්වීසු ඨානෙසු පභෙදං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බා. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථො.

ධම්මභෙදො පනෙත්ථාපි විභඞ්ගනයෙ පාකටො භවිස්සති. විභඞ්ගනයෙසු හි තීසුපි ධම්මනිරුත්තිපටිභානපටිසම්භිදා තිස්සොපි කාමාවචරජවනසම්පයුත්තඤාණානං වසෙන තබ්බිසයප්පභෙදෙන සද්ධිං නානප්පකාරතො විභත්තා. අත්ථපටිසම්භිදා පන තෙසං ඤාණානඤ්චෙව අට්ඨලොකුත්තරචිත්තසම්පයුත්තානඤ්ච වසෙන තබ්බිසයප්පභෙදෙන සද්ධිං. ලොකුත්තරඤාණානිපි හි මග්ගප්පත්තබ්බතාය අත්ථභූතනිබ්බානාරම්මණත්තා ‘‘අත්ථපටිසම්භිදා’’ති වුච්චති.

පඤ්හාපුච්ඡකෙ පන සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා, තිස්සො පටිසම්භිදා සියා විපාකධම්මධම්මා, සියා නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා, අත්ථපටිසම්භිදා තිධාපි, තිස්සො පටිසම්භිදා පරිත්තා, අත්ථපටිසම්භිදා සියා පරිත්තා, සියා අප්පමාණා , නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්මණා, බහිද්ධාරම්මණා ච, සෙසා තිධාපි, නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නාරම්මණාව, අත්ථපටිසම්භිදා තිධාපි න වත්තබ්බා ච, අනිදස්සනඅප්පටිඝා, හෙතූ, සහෙතුකා, තිස්සො පටිසම්භිදා සඋත්තරා, අත්ථපටිසම්භිදා ද්විධාපි, අරණා චාති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

පටිසම්භිදාවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤාණවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඤාණවිභඞ්ගමාතිකාය පන **අත්ථතො** තාව – **එකවිධෙනාති** එකප්පකාරෙන, එකකොට්ඨාසෙන වා. **ඤාණවත්ථූති** එත්ථ පන ඤාණඤ්ච තං වත්ථු ච නානප්පකාරානං සම්පත්තීනන්ති ඤාණවත්ථු. **පඤ්ච විඤ්ඤාණාති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච. **න හෙතූ අහෙතුකාතිආදීසු** හෙට්ඨා හෙතුදුකාදීසු වුත්තනයානුසාරෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. අපිච හෙතුදුකාදීසු පඤ්ච විඤ්ඤාණා හෙතූ ධම්මාති වා සහෙතුකා ධම්මාති වා න වත්තබ්බා, එකන්තෙන පන න හෙතූ එව, අහෙතුකා එවාති. එවං ‘‘යථාවකවත්ථුවිභාවනා පඤ්ඤා’’ති ඉමිනා උපරි එකවිධපරිච්ඡෙදාවසානෙ වක්ඛමානෙන සම්බන්ධොති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ යථානුරූපං අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ ච **අචෙතසිකාති** චිත්තානි එව පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තානං ඉධ අපරාමට්ඨත්තා.

උප්පන්නවත්ථුකා උප්පන්නාරම්මණාති ඛණපච්චුප්පන්නවසෙන අනාගතපටික්ඛෙපො. න හි තානි අනාගතෙසු පඤ්චසු වත්ථාරම්මණෙසු උප්පජ්ජන්ති. **පුරෙජාතවත්ථුකා පුරෙජාතාරම්මණාති** සහුප්පත්තිපටික්ඛෙපො. න හි තානි සහුප්පන්නං වත්ථාරම්මණං පටිච්ච උප්පජ්ජන්ති. **අජ්ඣත්තිකවත්ථුකාති** අජ්ඣත්තජ්ඣත්තභූතෙ පඤ්ච පසාදෙ වත්ථුං කත්වා උප්පජ්ජනකා. එත්ථ ච පඤ්ච විඤ්ඤාණා සයම්පි අජ්ඣත්තිකා, අජ්ඣත්තිකවත්ථුකා ච, මනොවිඤ්ඤාණං හදයනිස්සිතං අජ්ඣත්තිකං, බාහිරවත්ථුකං, පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තයො ඛන්ධා බාහිරා, අජ්ඣත්තිකවත්ථුකා, මනොවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තයො ඛන්ධා බාහිරා, බාහිරවත්ථුකාති එවං චතුක්කං වෙදිතබ්බං.

අසම්භින්නවත්ථුකා අසම්භින්නාරම්මණාති අනිරුද්ධවත්ථාරම්මණා. න හි තානි නිරුද්ධවත්ථාරම්මණං පටිච්ච උප්පජ්ජන්ති. **නානාවත්ථුකා නානාරම්මණාති** තානි යථාක්කමං චක්ඛුරූපාදිනියතෙකෙකවත්ථාරම්මණතාය අඤ්ඤමඤ්ඤං භින්නවත්ථුකා, භින්නාරම්මණා ච. න හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං චක්ඛුං මුඤ්චිත්වා සොතාදීසු අඤ්ඤතරං වත්ථුං කත්වා රූපං මුඤ්චිත්වා සද්දාදීසු අඤ්ඤතරාරම්මණං පටිච්ච උප්පජ්ජති, න ඉතරානි චෙතරානි. **න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරවිසයං පච්චනුභොන්තීති** ඉමිනා ච නෙසං නානාරම්මණතංයෙව විභාවෙති. **න අසමන්නාහාරා උප්පජ්ජන්තීති** අනාවජ්ජනෙ න උප්පජ්ජන්ති, පඤ්චද්වාරාවජ්ජනෙන අනාවජ්ජිතෙ විසයෙ න උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. **න අමනසිකාරාති** තමෙවෙත්ථ පරියායන්තරෙන විභාවෙති. **න අබ්බොකිණ්ණාති** අඤ්ඤමඤ්ඤං නිරන්තරා හුත්වා න උප්පජ්ජන්ති. **න අපුබ්බං අචරිමන්ති** එකක්ඛණෙපි සහ න උප්පජ්ජන්ති. න කෙවලඤ්ච එතානි, අඤ්ඤානිපි විඤ්ඤාණානි ද්වෙ වා තදුත්තරිං වා එකතො න උප්පජ්ජන්ති, එකෙකමෙව පන විඤ්ඤාණං උප්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බං. යථාහ – ‘‘අඤ්ඤං උප්පජ්ජතෙ චිත්තං, අඤ්ඤං චිත්තං නිරුජ්ඣතී’’තිආදි

(දී. නි. අට්ඨ. 1.214; ම. නි. අට්ඨ. 1.109; සං. නි. අට්ඨ. 3.5.368; විභ. අට්ඨ. 523). **න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස සමනන්තරා**ති ඉමිනා අනබ්බොකිණ්ණතාය එව විභාවනා.

අනාභොගාති අනාවජ්ජනභූතා ආවජ්ජනට්ඨානෙ ඨත්වා ආවජ්ජනකිච්චං කාතුං න සමත්ථාති අත්ථො. **න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතී**ති ''මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා''ති (ධ. ප. 1-2) එවං වුත්තං එකම්පි කුසලාකුසලං ධම්මං කොචිපි පුග්ගලො න පටිවිජානාති, තෙහි විඤ්ඤාණෙහි න සාධෙතීති අත්ථො. **අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා**ති ඨපෙත්වා රූපාදිආරම්මණානං අභිනිපාතමත්තං ආපාථගමනමත්තං, බ්‍යත්තතරොපි පුග්ගලො පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි ආපාථගතාරම්මණපටිවිජානනමත්තතො අඤ්ඤං කුසලාකුසලපටිවිජානනං කාතුං න සක්කොතීති අත්ථො.

පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමනන්තරාපීති මනොධාතුයාපි. **අපි-**සද්දො චෙත්ථ සම්පිණ්ඩනත්ථො, තෙන න කෙවලං මනොධාතුයාව, තතො පරෙහිපි පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහි තදාරම්මණපරියොසානෙහි න කිඤ්චි කුසලාකුසලං ධම්මං පටිවිජානාතීති අයමත්ථො දස්සිතොති ගහෙතබ්බො. කිඤ්චාපි පඤ්චද්වාරෙ කුසලාකුසලාදීනි ජවනානි උප්පජ්ජන්ති, තථාපි තානි මොසපුප්ඵානි විය අබ්බොහාරිකානීති දට්ඨබ්බානි. **න කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙතී**තිආදීසුපි එසෙව නයො. න හි පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහි ගමනාදීසු කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙති, න කායවචීකම්මං පට්ඨපෙති, න විඤ්ඤත්තිං වා සමුට්ඨාපෙති, න කුසලාකුසලං ධම්මං සමාදියති, න ලොකියලොකුත්තරං සමාධිං සමාපජ්ජති, න තතො වුට්ඨාති, න භවතො චවති, න භවන්තරෙ උප්පජ්ජති, සබ්බම්පෙතං කිච්චං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව හොති. යථා චෙතෙසං එතානි කිච්චානි නත්ථි, එවං නියාමොක්කමනාදීනිපි. න හි කොචි පඤ්චද්වාරිකජවනෙහි මිච්ඡත්තනියාමං, සම්මත්තනියාමං වා ඔක්කමති, න චෙතානි නාමගොත්තං වා කසිණාදිපඤ්ඤත්තිං වා තිලක්ඛණාදිං වා ආරබ්භ භවන්ති. **න සුපතී**තිආදීසු සබ්බෙහි පඤ්චද්වාරිකචිත්තෙහි න නිද්දං ඔක්කමති, න කිඤ්චි සුපිනං පස්සති. නිද්දායන්තස්ස හි ඉන්ද්‍රියෙසු මහාපදීපතුරියසද්දාදිඔළාරිකෙහිපි රූපාදිපඤ්චාරම්මණෙහි ඝට්ටිතෙසු පඨමං පඤ්චද්වාරිකානි ආවජ්ජනානි භවඞ්ගං ආවට්ටෙතුං න සක්කොන්ති, මනොද්වාරිකමෙව ආවජ්ජනං සක්කොති, තස්මිඤ්ච උප්පන්නෙ මනොද්වාරිකජවනං ජවිත්වා භවඞ්ගං ඔතරති. දුතියවාරෙ පන පඤ්චද්වාරිකආවජ්ජනෙසු යං කිඤ්චි යථාරහං භවඞ්ගං ආවට්ටෙති, තතො තදාරම්මණපරියොසානානි තංතංද්වාරිකවීථිචිත්තානි යථාක්කමං පවත්තිත්වා භවඞ්ගං ඔතරන්ති. තතියවාරෙ පන මනොද්වාරිකාවජ්ජනජවනානි පවත්තන්ති, තස්මිං ඛණෙ රූපාදිපඤ්චාරම්මණවවත්ථානං හොති, සත්තො ච නිද්දාය පටිබුද්ධොති, එවං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව පටිබුජ්ඣති.

සුපිනම්පි හි තෙනෙව පස්සති, න පඤ්චද්වාරිකෙන, තඤ්ච පනෙතං සුපිනං පස්සන්තො චතූහි කාරණෙහි පස්සති ධාතුක්ඛොභතො වා අනුභූතපුබ්බතො වා දෙවතොපසංහාරතො වා පුබ්බනිමිත්තතො වා. ඉමෙසං පන සංසග්ගසන්නිපාතතොපි බහුධා පපඤ්චෙන්ති. තත්ථ යං වාතපිත්තාදිධාතුක්ඛොභතො, අනුභූතපුබ්බතො ච සුපිනං පස්සති, න තං සච්චං. යං දෙවතොපසංහාරතො පස්සති, තං සච්චං වා හොති අලිකං වා. කුද්ධා හි දෙවතා විපරීතම්පි කත්වා දස්සෙන්ති. යං පුබ්බනිමිත්තතො පස්සති, තං එකන්තසච්චමෙව බොධිසත්තකොසලරාජාදීනං පඤ්චසොළසමහාසුපිනානි විය. තඤ්ච පනෙතං චතුබ්බිධං සුපිනං සෙඛපුථුජ්ජනාව පස්සන්ති, න අසෙඛා පහීනවිපල්ලාසත්තා. කිං පනෙතං පස්සන්තො සුත්තො පස්සති පටිබුද්ධො වා? කිඤ්චෙත්ථ, යදි සුත්තො පස්සති, සුපිනස්ස කුසලාදිසභාවතො, භවඞ්ගස්ස ච තදභාවා අභිධම්මවිරොධො ආපජ්ජති. අථ පටිබුද්ධො, සුපිනං පස්සන්තෙන කතස්ස අබ්බොහාරිකස්සාපි වීතික්කමස්ස සබ්බොහාරිකස්සෙව එකන්තසාවජ්ජත්තා අනාපත්ති න සියාති විනයවිරොධො ආපජ්ජති. පකාරන්තරො ච නත්ථි, යෙන සුපිනං පස්සෙය්‍යාති සුපිනස්ස අභාවොව ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති. කස්මා? යස්මා කපිමිද්ධපරෙතො පස්සති ''කපිමිද්ධපරෙතො ඛො, මහාරාජ, සුපිනං පස්සතී''ති (මි. ප. 5.3.5) වචනතො, යා පන නිද්දා මක්කටනිද්දා විය පුනප්පුනං කුසලාදිචිත්තවොකිණ්ණත්තා ලහුපරිවත්තා, තං කපිමිද්ධං, තෙන සුත්තො සුපිනං පස්සති, තස්මා සුපිනො කුසලොපි හොති අකුසලොපි, ආවජ්ජනතදාරම්මණවසෙන අබ්‍යාකතොපි, සුපිනෙ ච කතං කුසලාකුසලදුබ්බලතාය පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪිතුං න සක්කොති, පවත්තෙ වෙදනීයං පන හොති. ''යථාවකවත්ථුවිභාවනා පඤ්ඤා''ති එත්ථ යො පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං යථාවුත්තො න හෙතුකට්ඨො, අහෙතුකට්ඨො…පෙ…. න සුපිනං පස්සනට්ඨො, සො යාථාවට්ඨො, තංතංයාථාවත්ථුං විභාවෙතීති යාථාවකවත්ථුවිභාවනා පඤ්ඤා. **එවං එකවිධෙන ඤාණවත්ථූ**ති එවං වුත්තෙන එකෙන පකාරෙන එකෙන ආකාරෙන, එකකොට්ඨාසෙන ඤාණවත්ථු හොතීති.

එකකං නිට්ඨිතං.

දුකෙසු **අත්ථජාපිකා**ති එත්ථ අත්ථපටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ වුත්තෙසු පඤ්චසු අත්ථෙසු යථානුරූපං අත්ථං ජාපෙති ජනෙති පවත්තෙතීති **අත්ථජාපිකා,** චතුභූමකකුසලචිත්තෙසු චෙව අසෙඛානං අභිඤ්ඤාසමාපත්තීනං පරිකම්මාදිභූතකාමාවචරකිරියාචිත්තෙසු ච සම්පයුත්තා පඤ්ඤා. තාසු හි යස්මා කුසලසම්පයුත්තාව පඤ්ඤා අත්තනො අත්තනො භූමිපරියාපන්නං විපාකසඞ්ඛාතං අත්ථං ජාපෙති ජනෙති. කාමාවචරකිරියාසම්පයුත්තා පන පරිකම්මාදිභූතා අභිඤ්ඤාසමාපත්තිකිරියා අරහත්තඵලසඞ්ඛාතං අත්ථං ජාපෙති ජනෙති, තස්මා එතා අත්ථජාපිකාති වුත්තා. අට්ඨකථාසු පන පාළියං අවුත්තාපි තීසු භූමීසු කිරියජවනපඤ්ඤා අනන්තරාදිපච්චයවසෙන අත්තනො අනන්තරං කිරියත්ථං ජාපෙතීති ''අත්ථජාපිකා''ත්වෙව වුත්තා. **ජාපිතත්ථා පඤ්ඤා**ති සහජාතං විපාකත්ථං ජාපෙත්වා ඨිතා, අත්තනො වා කාරණෙහි ජාපිතා ජනිතා පවත්තිතා සයම්පි අත්ථභූතාති **ජාපිතත්ථං.** චතුභූමකවිපාකෙසු ච කිරියාභිඤ්ඤාසමාපත්තීසු ච සම්පයුත්තා පඤ්ඤා. අට්ඨකථාසු පන පාළියං අවුත්තා සෙසකිරියාසම්පයුත්තාපි පඤ්ඤා යථාසකං කාරණෙහි ජාපිතා, සයඤ්ච අත්ථභූතාති ''ජාපිතත්ථා''ත්වෙව වුත්තා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

දුකං නිට්ඨිතං.

තිකෙසු පන චින්තාමයත්තිකෙ පරතො අදිස්වා අසුත්වාව අත්තනො ධම්මතාය ''එවං සති එවං භවිස්සතී''ති එවං චින්තාමයඅනුබුද්ධියා උප්පාදිතා අනවජ්ජකම්මායතනසිප්පායතනවිජ්ජාට්ඨානෙසු පඤ්ඤා චෙව කම්මස්සකතඤාණං, සච්චානුලොමිකඤාණඤ්ච **චින්තාමයා** නාම පඤ්ඤා. තත්ථ වඩ්ඪකිකම්මපුප්ඵඡඩ්ඩකකම්මාදි හීනඤ්චෙව කසිවාණිජ්ජාදි උක්කට්ඨඤ්ච කම්මමෙව **කම්මායතනං.** නළකාරපෙසකාරසිප්පාදි හීනඤ්චෙව මුද්දාගණනාලෙඛාදි උක්කට්ඨඤ්ච සිප්පමෙව **සිප්පායතනං.** නාගමණ්ඩලපරිත්තාදි ධම්මිකවිජ්ජාව **විජ්ජාට්ඨානං.** තෙසු චින්තාබලෙනෙව උප්පන්නා පඤ්ඤා. බොධිසත්තාදයො හි සත්තහිතාය අදිට්ඨං අසුතං තංතංඅනවජ්ජකම්මසිප්පතදුපකරණකරණප්පකාරඤ්ච ඤාණබලෙන චින්තෙත්වා නිප්ඵාදෙන්ති. නාගමණ්ඩලපරිත්තාදිවිජ්ජම්පි උප්පාදෙන්ති, එවං කතානිපි තානි පුබ්බෙ උග්ගණ්හිත්වා කරොන්තෙහි කතසිප්පසදිසානෙව හොන්ති. **කම්මස්සකතඤාණං** නාම කුසලකම්මං සත්තානං සකං, අකුසලං නො සකන්ති එවං ජානනපඤ්ඤා. අථ වා කුසලකම්මමෙව සත්තානං සකං තදායත්තවුත්තිතාය, නාඤ්ඤන්ති එවං ජානනපඤ්ඤාපි. **සච්චානුලොමිකං ඤාණ**න්ති විපස්සනාඤාණං. තං හි මග්ගසච්චස්ස පරමත්ථසච්චස්ස අනුලොමනතො ''සච්චානුලොමික''න්ති වුච්චති. ඉදම්පි හි ඤාණද්වයං පරතො අසුත්වා චින්තාබලෙන උප්පාදිතං චින්තාමයඤාණමෙව හොති. ඉදඤ්ච න යෙසං කෙසඤ්චි සත්තානං උප්පජ්ජති, අභිඤ්ඤාතානං පන පුඤ්ඤවන්තානං මහාසත්තානමෙව උප්පජ්ජති. තත්ථාපි සච්චානුලොමිකඤාණං පච්ඡිමභවිකානං ද්වින්නඤ්ඤෙව බොධිසත්තානං උප්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බං. **සුතමයා පඤ්ඤා**ති පරතො සුත්වා සුතවසෙන උප්පාදිතා යථාවුත්තකම්මායතනාදිපඤ්ඤාව. පරතො අසුත්වා පන කම්මායතනාදි පරෙන කයිරමානං, කතං වා දිස්වා උග්ගහෙත්වා වා පටිලද්ධාපි පඤ්ඤා ''සුතමයා''ත්වෙව වුච්චති. තදුභයාපි චින්තාමයා, සුතමයා ච කාමාවචරාව. **භාවනාමයා** පන පඤ්ඤා චින්තාමයවසෙන, සුතමයවසෙන වා පවත්තිතකාමාවචරපුබ්බභාගභාවනානිප්ඵත්තියා සමුප්පන්නා මහග්ගතලොකුත්තරජවනපඤ්ඤා.

දානමයත්තිකෙ දෙය්‍යධම්මපරිච්චාගවසෙන පවත්තා **දානමයා,** සීලපූරණවසෙන පවත්තා **සීලමයා,** තදුභයාපි කාමාවචරාව. **භාවනාමයා** පනෙත්ථ සමථවිපස්සනාවසෙන පවත්තා චතුභූමකපඤ්ඤා. නිද්දෙසෙ පනස්ස කිඤ්චාපි “සමාපන්නස්ස පඤ්ඤා”ති (විභ. 768) එවං මහග්ගතලොකුත්තරපඤ්ඤාව වුත්තා, තථාපි තං උක්කට්ඨවසෙන වුත්තං. කාමාවචරානං පන පුබ්බභාගභාවනානං, අනුස්සතිඋපචාරභාවනානඤ්ච භාවනාමයෙ සඞ්ගහොති දට්ඨබ්බං. පුරිමත්තිකෙ පනෙතාසං චින්තාමයෙ සඞ්ගහිතත්තා භාවනාමයෙ අසඞ්ගහො, තත්ථාපි භාවනාබලනිප්ඵන්නානමෙව සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො.

අධිසීලත්තිකෙ පාතිමොක්ඛසංවරසීලං විපස්සනාහෙතුත්තා සෙසසීලතො අධිකං සීලන්ති අධිසීලං, තස්මිං සම්පයුත්තා පඤ්ඤා **අධිසීලෙ පඤ්ඤා.** විපස්සනාපාදිකා පන අට්ඨ සමාපත්තියො සෙසචිත්තෙහි අධිකත්තා අධිචිත්තං, තස්මිං පඤ්ඤා **අධිචිත්තෙ පඤ්ඤා,** චිත්තසීසෙන චෙත්ථ සමාධි නිද්දිට්ඨො. සවිපස්සනා පන මග්ගඵලපඤ්ඤා සෙසාහි අධිකත්තා අධිපඤ්ඤා නාම. සා ච අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤාති දෙසනාය සමරසතාය වුත්තා. සීලාදයො “සීලං චිත්තං පඤ්ඤා, අධිසීලං අධිචිත්තං අධිපඤ්ඤා”ති පච්චෙකං දුවිධා හොන්ති. තෙසු පුරිමා පඤ්චසීලදසසීලානි, වට්ටපාදිකඅට්ඨසමාපත්තියො, නිබ්බෙධභාගියකම්මස්සකතපඤ්ඤා ච යථාක්කමං හොන්ති. තෙ ච ධම්මා අනුප්පන්නෙපි තථාගතෙ බොධිසත්තානං, තාපසපරිබ්බාජකානං, චක්කවත්තිරාජාදීනඤ්ච කාලෙ පවත්තන්ති, පච්ඡිමා පන වුත්තාවසෙසා උප්පන්නෙ එව තථාගතෙ විත්ථාරිකා හොන්ති, නො අනුප්පන්නෙති වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච රතනත්තයෙ දානාපචායනාදිවසෙන, සරණගමනසද්ධම්මසවනාදිවසෙන ච පවත්තා විවට්ටූපනිස්සයභූතා කුසලධම්මාපි අධිසීලඅධිපඤ්ඤාසු ගහිතා එවාති ගහෙතබ්බා.

ආයකොසල්ලත්තිකෙ **ආයොති** වඩ්ඪි, සා අකුසලාදිඅනත්ථහානිතො, කුසලාදිඅත්ථුප්පත්තිතො ච දුවිධා. **අපායොති** අවඩ්ඪි, සාපි කුසලාදිඅත්ථහානිතො, අකුසලාදිඅනත්ථුප්පත්තිතො ච දුවිධා. තෙසු කොසල්ලං, කුසලසභාවා පඤ්ඤා. අපායකොසල්ලං පඤ්ඤවතො එව “එවං මනසිකාරාදිප්පවත්තියං අවඩ්ඪි උප්පජ්ජති, වඩ්ඪි පරිහායතී”ති ඤත්වා තදුභයපටිපත්තිසම්භවතො. **උපායකොසල්ලන්ති** අත්‍ර උපායො අච්චායිකකිච්චාදීසු ඨානුප්පත්තිකඋපායජානනපඤ්ඤා, තිවිධාපි චෙතා කාමාවචරපඤ්ඤාති වෙදිතබ්බා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

තිකං නිට්ඨිතං.

චතුක්කෙසු පන පඨමෙ **කම්මස්සකතඤාණං සච්චානුලොමිකං ඤාණඤ්ච** වුත්තමෙව, ඉධ පන ඨපෙත්වා සච්චානුලොමිකඤාණං සබ්බාපි සාසවා කුසලා පඤ්ඤා කම්මස්සකතඤාණන්ති වෙදිතබ්බං. චතූසු මග්ගෙසු, ඵලෙසු ච පඤ්ඤාව මග්ගසමඞ්ගිස්ස ඤාණං, ඵලසමඞ්ගිස්ස ඤාණඤ්චාති.

සච්චචතුක්කෙ අරියමග්ගඵලපඤ්ඤාව චතූසු සච්චෙසු එකපටිවෙධවසෙන “දුක්ඛෙ ඤාණ”න්තිආදිනා චතූසු ඨානෙසු ගහිතා. කිඤ්චාපි හි කාමාවචරඤාණම්පි චතූසු සච්චෙසු ආරම්මණවසෙන පවත්තති, පටිවෙධකිච්චවසෙන පන ඉධාධිප්පෙතත්තා පාළියං තං න ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං.

ධම්මචතුක්කෙ මග්ගඵලෙසු පඤ්ඤා **ධම්මෙ ඤාණං** නාම. තෙසු හි මග්ගඤාණං තාව චතුසච්චධම්මානං එකපටිවෙධවසෙන ජානනතො “ධම්මෙ ඤාණ”න්ති වුච්චති. ඵලඤාණං පන නිරොධසච්චවසෙන **ධම්මෙ ඤාණන්ති** වෙදිතබ්බං. මග්ගානුභාවනිබ්බත්තං පන අතීතානාගතෙසු සච්චපටිවෙධනයසඞ්ගහණවසෙන පවත්තං පච්චවෙක්ඛණඤාණං **අන්වයෙ ඤාණං** නාම. තස්ස ච යෙහි නයෙහි අරියා අතීතමද්ධානං චතුසච්චධම්මං ජානිංසු, තෙපි ඉමඤ්ඤෙව චතුසච්චං එවමෙව ජානිංසු, අනාගතමද්ධානම්පි ජානිස්සන්තීති එවං ජානනවසෙන පවත්ති ආකාරො වෙදිතබ්බො. සරාගාදිවසෙන පරචිත්තපරිච්ඡෙදඤාණං **පරියෙ ඤාණං** නාම. ධම්මන්වයපරියඤාණානි පන ඨපෙත්වා සබ්බලොකියපඤ්ඤාඤාණන්ති සම්මතත්තා සම්මුතිම්හි ඤාණන්ති **සම්මුතිඤාණං** නාම.

ආචයචතුක්කෙ කාමාවචරකුසලෙ පඤ්ඤා **ආචයාය නො අපචයාය.** සා හි චුතිපටිසන්ධිං ආචිනොති එව, නො අපචිනොති. මග්ගපඤ්ඤා පන **අපචයාය නො ආචයාය.** රූපාරූපකුසලපඤ්ඤා **ආචයාය චෙව අපචයාය ච.** සා හි වික්ඛම්භනවසෙන කිලෙසෙ ච තම්මූලකෙ ච විපාකධම්මෙ අපචිනොති. සෙසා අබ්‍යාකතා පඤ්ඤා **නෙවාචයාය නො අපචයාය.**

නිබ්බිදාචතුක්කෙ රූපාවචරපඨමජ්ඣානපඤ්ඤා **නිබ්බිදාය නො පටිවෙධාය.** සා හි කාමවිවෙකෙන පත්තබ්බත්තා කිලෙසනිබ්බිදාය පවත්තති, අභිඤ්ඤාපාදකභාවං පන අප්පත්තතාය නෙවාභිඤ්ඤාපටිවෙධාය සංවත්තති. චතුත්ථජ්ඣානපඤ්ඤා **පටිවෙධාය නො නිබ්බිදාය.** සා හි අභිඤ්ඤාපාදකභාවෙනාපි අභිඤ්ඤාභාවප්පත්තියාපි පටිවෙධාය සංවත්තති. පඨමජ්ඣානක්ඛණෙ එව නීවරණනිබ්බින්දනත්තා නො නිබ්බිදාය. දුතියතතියජ්ඣානපඤ්ඤා පන සොමනස්සසහගතතාය පඨමජ්ඣානසන්නිස්සිතා වා අවිතක්කතාය චතුත්ථජ්ඣානසන්නිස්සිතා වා කාතබ්බා. මග්ගපඤ්ඤා පන **නිබ්බිදාය චෙව පටිවෙධාය ච.** එත්ථ හි චතුසච්චපටිවෙධවසෙන නිබ්බිදාය චෙවෙතාසං ඡළභිඤ්ඤාප්පත්තියා පටිවෙධාය ච සංවත්තනං වෙදිතබ්බං. සෙසා ලොකියලොකුත්තරා පඤ්ඤා **නෙව නිබ්බිදාය නො පටිවෙධාය.**

හානභාගියචතුක්කෙ හානං භජතීති **හානභාගිනී,** එවං සෙසෙසුපි. **නිබ්බෙධොති** චෙත්ථ අරියමග්ගො තන්නිබ්බත්තකවිපස්සනාපාදකත්තා. **නිබ්බෙධභාගිනීති** චතූසුපි ඨානෙසු රූපාරූපකුසලපඤ්ඤාව වුත්තා. තානි හි අත්තනො සභාවා පරිහායිත්වා හෙට්ඨා ඔරොහණපච්චයභූතා **හානභාගිනී.** උපනිජ්ඣානපච්චයභූතා **විසෙසභාගිනී,** තං පන ඣානනිකන්තියා බලවතාය විසෙසං, හානිං වා අනුස්සුක්කිත්වා ඨිතිකොට්ඨාසිකා **ඨිතිභාගිනී,** අරියමග්ගපදට්ඨානවිපස්සනාපාදකභූතාව **නිබ්බෙධභාගිනී** ච හොන්තීති වෙදිතබ්බා.

චතස්සො පටිසම්භිදාති අත්ථධම්මනිරුත්තිපටිභානපටිසම්භිදාව. **චතස්සො පටිපදාති** දුක්ඛාපටිපදාදන්ධාභිඤ්ඤාදයො හෙට්ඨා වුත්තාව. **චත්තාරි ආරම්මණානීති** පරිත්තා, පරිත්තාරම්මණාතිආදිකා හෙට්ඨා වුත්තනයාව. ජරාමරණාදිචතුක්කෙසුපි මග්ගඤාණවසෙනෙව චතස්සො යොජනා වුත්තා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

චතුක්කං නිට්ඨිතං.

පඤ්චකෙසු පන **පඤ්චඞ්ගිකො සම්මාසමාධීති** පීතිඵරණතා සුඛඵරණතා චෙතොඵරණතා ආලොකඵරණතා පච්චවෙක්ඛණනිමිත්තන්ති එවං පාළියං වුත්තෙහි පඤ්චහි ඤාණඞ්ගෙහි සමන්නාගතො සමාධි. තත්ථ පීතිං ඵරමානා උප්පජ්ජතීති ද්වීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා **පීතිඵරණතා** නාම, සුඛං ඵරමානා උප්පජ්ජතීති තීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා **සුඛඵරණතා** නාම. පරෙසං චෙතොඵරමානා උප්පජ්ජතීති චෙතොපරියඤාණං **චෙතොඵරණතා** නාම. ආලොකඵරණෙ උප්පජ්ජතීති දිබ්බචක්ඛුඤාණං **ආලොකඵරණතා** නාම. පච්චවෙක්ඛණඤාණං **පච්චවෙක්ඛණනිමිත්තං** නාම. එත්ථ ච පීතිඵරණතා, සුඛඵරණතා ච ද්වෙ පාදා විය, චෙතොඵරණතා, ආලොකඵරණතා ච ද්වෙ හත්ථා විය, පච්චවෙක්ඛණනිමිත්තං සීසං විය, අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං මජ්ඣිමකායො විය. ඉති භගවා පඤ්චඞ්ගිකං සම්මාසමාධිං අඞ්ගපච්චඞ්ගසම්පන්නං පුරිසං විය කත්වා දස්සෙති. ඉමිනා ච සමාධිනා අඞ්ගානි පඤ්ච ඤාණඞ්ගානි වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.

පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධීති –

> ‘‘‘අයං සමාධි පච්චුප්පන්නසුඛො චෙව ආයතිඤ්ච සුඛවිපාකො’ති පච්චත්තඤ්ඤෙව ඤාණං උප්පජ්ජති, ‘අයං සමාධි අරියො නිරාමිසො’ති…පෙ…. ‘මහාපුරිසසෙවිතො’ති…පෙ…. ‘සන්තො පණීතො පටිපස්සද්ධිලද්ධො එකොදිභාවාධිගතො න සසඞ්ඛාරනිග්ගය්හවාරිතගතො’ති…පෙ…. ‘සො ඛො පනාහං ඉමං සමාධිං සතොව සමාපජ්ජාමි, සතො වුට්ඨහාමී’ති පච්චත්තඤ්ඤෙව ඤාණං උප්පජ්ජතී’’ති (විභ. 804) –

එවං **පාළියං** වුත්තෙහි පඤ්චහි පච්චවෙක්ඛණඤාණෙහි යුත්තො අරහත්තඵලසඞ්ඛාතො සමාපත්තිඵලසමාධි. සො එවං හි අප්පිතප්පිතක්ඛණෙ සුඛත්තා **පච්චුප්පන්නසුඛො,** පුරිමො පුරිමො පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස සමාධිසුඛස්ස චෙව අත්තනා සමුට්ඨාපිතම්පි පණීතරූපෙන ඵුට්ඨසකලකායතාය ඵලසමාපත්තිතො වුට්ඨිතකාලෙ අතිපණීතං කායවිඤ්ඤාණසුඛස්ස පච්චයත්තා **ආයතිං සුඛවිපාකො** උප්පජ්ජති, ඉමිනාපි පරියායෙන ආයතිං සුඛවිපාකොති එකං අඞ්ගං, කිලෙසෙහි ආරකත්තා **අරියො** කාමාමිසවට්ටාමිසලොකාමිසානං අභාවා **නිරාමිසොති** එකං, බුද්ධාදීහි මහාපුරිසෙහි සෙවිතත්තා අකාපුරිසසෙවිසොති එකං, අඞ්ගාරම්මණෙ සන්තතාය, සබ්බකිලෙසදරථසන්තතාය ච **සන්තො** අතප්පනීයට්ඨෙන **පණීතො** කිලෙසපටිපස්සද්ධිභාවස්ස ලද්ධත්තා **පටිපස්සද්ධලද්ධො** එකොදිභාවෙන ච අධිගතො අප්පගුණසාසවසමාධි විය සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන පච්චනීකධම්මෙ නිග්ගය්හ කිලෙසෙ වාරෙත්වා අනධිගතත්තා **න සසඞ්ඛාරනිග්ගය්හවාරිතගතො.** පුග්ගලස්සායං සමාධීති එවං ඛීණාසවස්ස සතිවෙපුල්ලප්පත්තියා යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන ඉමං සමාධිං සතොව සමාපජ්ජති, උට්ඨහති වාති එකමඞ්ගන්ති ඉමෙහි පඤ්චහි අඞ්ගෙහි සබ්බාකාරතො යුත්තත්තා ‘‘පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධී’’ති වුච්චති.

පඤ්චකං නිට්ඨිතං.

ඡක්කෙ **ඡසු අභිඤ්ඤාසු පඤ්ඤාති** ඉද්ධිවිධෙ ඤාණං, දිබ්බසොතධාතුයා ඤාණං, චෙතොපරියෙ ඤාණං, පුබ්බෙනිවාසානුස්සතියං ඤාණං, චුතූපපාතෙ ඤාණං, ආසවානං ඛයෙ ඤාණන්ති එවං වුත්තානි ඡළභිඤ්ඤාචිත්තසම්පයුත්තානි ඤාණානි. තෙසු පච්ඡිමං ලොකුත්තරං, සෙසානි රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානිකානීති.

ඡක්කං නිට්ඨිතං.

සත්තකෙ **සත්තසත්තති ඤාණවත්ථූනීති** ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති පච්චවෙක්ඛණඤාණං එකං, ‘‘අසති අවිජ්ජාය නත්ථි සඞ්ඛාරා’’ති එකන්ති ද්වෙ ඤාණානි, එවං අතීතෙපි ද්වෙ, අනාගතෙපි ද්වෙති ඡ, තං ඡබ්බිධම්පි ඤාණං ‘‘ඛයධම්ම’’න්තිආදිනා පච්චවෙක්ඛණඤාණෙන සද්ධිං සත්ත ඤාණානි. එවං සෙසෙසුපි ජාතිපරියොසානෙසු චාති එවං එකාදසසු පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගෙසු පච්චෙකං කාලත්තයෙපි අන්වයබ්‍යතිරෙකඤාණං තෙසං වයදස්සනඤාණස්ස ච වසෙන සත්ත සත්ත කත්වා සත්තසත්තති ඤාණානි.

සත්තකං නිට්ඨිතං.

අට්ඨකං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

නවකෙ **නවසු අනුපුබ්බවිහාරසමාපත්තීසු පඤ්ඤාති** නිරොධසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තස්ස අනුපටිපාටියා විහාතබ්බතො උප්පාදෙතබ්බතො අනුපුබ්බවිහාරසඞ්ඛාතාසු රූපාරූපසමාපත්තීසු සම්පයුත්තා අට්ඨ පඤ්ඤා චෙව තදනන්තරං නිරොධං ඵුසිත්වා වුට්ඨිතස්ස නිරොධං සන්තතො පච්චවෙක්ඛණඤාණඤ්චාති නව.

නවකං නිට්ඨිතං.

දසකෙ **තථාගතස්සාති** යථා විපස්සීආදයො පුබ්බකා ඉසයො ආගතා, තථා ආගතස්ස සම්මාසම්බුද්ධස්ස. **තථාගතබලානීති** අඤ්ඤෙහි අසාධාරණානි තථාගතස්සෙව බලානි, යථා වා පුබ්බබුද්ධානං බලානි පුඤ්ඤුස්සයසම්පත්තියා ආගතානි, තථා ආගතානි බලානීතිපි අත්ථො. තත්ථ දුවිධං තථාගතස්ස බලං කායබලං, ඤාණබලඤ්ච. තෙසු **කායබලං** හත්ථිකුලානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. වුත්තං හෙතං පොරාණෙහි –

> ‘‘කාළාවකඤ්ච ගඞ්ගෙය්‍යං, පණ්ඩරං තම්බපිඞ්ගලං;
> ගන්ධමඞ්ගලහෙමඤ්ච, උපොසථඡද්දන්තිමෙ දසා’’ති. (විභ. අට්ඨ. 760; ම. නි. අට්ඨ. 1.148; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.22; අ. නි. 10.21; උදා. අට්ඨ. 75; බු. වං. අට්ඨ. 1.39; පටි. ම. අට්ඨ. 2.2.44; චූළනි. අට්ඨ. 81);

ඉමානි හි දස හත්ථිකුලානි. තත්ථ **කාළාවකන්ති** පකතිහත්ථිකුලං, යං දසන්නං පුරිසානං කායබලං, තං එකස්ස කාළාවකහත්ථිනො බලං, යං තෙසං දසන්නං බලං, තං එකස්ස ගඞ්ගෙය්‍යස්ස, තෙසං දසන්නං පණ්ඩරස්ස, තෙසං දසන්නං තම්බස්ස, තෙසං දසන්නං පිඞ්ගලස්ස, තෙසං දසන්නං ගන්ධහත්ථිනො, තෙසං දසන්නං මඞ්ගලස්ස, තෙසං දසන්නං හෙමස්ස, තෙසං දසන්නං උපොසථස්ස, තෙසං දසන්නං බලං ඡද්දන්තස්ස, යං දසන්නං ඡද්දන්තානං බලං, තං තථාගතස්ස නාරායණබලන්ති වුච්චති. තදෙතං පකතිහත්ථිගණනාය හත්ථීනං කොටිසහස්සං, පුරිසගණනාය දසන්නං පුරිසකොටිසහස්සානං බලං හොති. ඉදං තාව තථාගතස්ස කායබලං. යානි පන දසබලචතුවෙසාරජ්ජාදීනි අනෙකානි ඤාණසහස්සානි, එතං **ඤාණබලං** නාම. ඉධාපි ඤාණබලමෙව අධිප්පෙතං. ඤාණඤ්හි අකම්පියට්ඨෙන, උපත්ථම්භනට්ඨෙන ච බලන්ති වුත්තං.

යෙහි බලෙහි සමන්නාගතොති යෙහි දසහි ඤාණබලෙහි උපෙතො. **ආසභණ්ඨානන්ති** සෙට්ඨට්ඨානං. අපිච ගවසතජෙට්ඨකො උසභො, ගවසහස්සජෙට්ඨකො වසභො. වජසතජෙට්ඨකො වා උසභො, වජසහස්සජෙට්ඨකො වසභො, සබ්බගවසෙට්ඨො නිසභො, සෙතො පාසාදිකො මහාභාරවහො සබ්බපරිස්සයසහො අසනිසතසද්දෙහිපි අකම්පනීයො නිසභො, සො ඉධ **උසභොති** අධිප්පෙතො. ඉදම්පි හි තස්ස පරියායවචනං. උසභස්ස ඉදන්ති ආසභං. **ඨානන්ති** තස්ස නිසභබලසමන්නාගතස්ස චතූහි පාදෙහි පථවිං උප්පීළෙත්වා අචලට්ඨානං, ඉදං පන ආසභං වියාති **ආසභං.** යථෙව හි නිසභසඞ්ඛාතො උසභො උසභබලෙන සමන්නාගතො චතූහි පාදෙහි පථවිං උප්පීළෙත්වා අචලට්ඨානෙන තිට්ඨති, එවං තථාගතොපි හි දසබලසමන්නාගතො චතුවෙසාරජ්ජපාදෙහි අට්ඨපරිසපථවිං උප්පීළෙත්වා සදෙවකෙ ලොකෙ කෙනචි අප්පධංසියො අචලෙන ඨානෙන තිට්ඨති, තඤ්චෙස පටිජානාති උපගච්ඡති න පච්චක්ඛාති අත්තනි ආරොපෙති, තෙන වුත්තං **‘‘ආසභං ඨානං පටිජානාතී’’**ති (විභ. 760).

පරිසාසූති අට්ඨසු පරිසාසු. **සීහනාදං නදතීති** සෙට්ඨනාදං අභීතනාදං, සීහනාදසදිසං වා නාදං නදති. අයමත්ථො සීහනාදසුත්තෙන දීපෙතබ්බො. යථා වා සීහො සහනතො ච හනනතො ච ‘‘සීහො’’ති වුච්චති, එවං තථාගතොපි ලොකධම්මානං සහනතො, පරප්පවාදානඤ්ච

හනනතො **‘‘සීහො’’**ති වුච්චති, තස්ස නාදං නදති.

බ්‍රහ්මචක්කන්තිආදීසු **බ්‍රහ්මන්**ති උත්තමං විසුද්ධං. **චක්ක**-සද්දො පනායං ‘‘චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, චක්කානි, යෙහි සමන්නාගතානං දෙවමනුස්සාන’’න්තිආදීසු (අ. නි. 4.31) සම්පත්තියං දිස්සති. ‘‘පාදතලෙසු චක්කානි ජාතානී’’තිආදීසු (දී. නි. 2.35; 3.204; ම. නි. 2.386) ලක්ඛණෙ. ‘‘චක්කංව වහතො පද’’න්ති (ධ. ප. 1) එත්ථ රථඞ්ගෙ. ‘‘චතුචක්කං නවද්වාර’’න්ති (සං. නි. 1.29) එත්ථ ඉරියාපථෙ. ‘‘චක්කං පවත්තය සබ්බපාණින’’න්ති (ජා. 1.7.149) එත්ථ දානෙ. ‘‘දිබ්බං චක්කරතනං පාතුරහොසී’’ති (දී. නි. 3.85) එත්ථ රතනචක්කෙ. ‘‘ඉච්ඡාහතස්ස පොසස්ස, චක්කං භමති මත්ථකෙ’’ති (ජා. 1.1.104; 1.5.103) එත්ථ උරචක්කෙ. ‘‘ඛුරපරියන්තෙන චෙපි චක්කෙනා’’ති (දී. නි. 1.166) එත්ථ පහරණචක්කෙ. ‘‘අසනිචක්ක’’න්ති (දී. නි. 3.61; සං. නි. 2.162) එත්ථ අසනිමණ්ඩලෙ. ‘‘මයා පවත්තිතං චක්ක’’න්ති (සු. නි. 562) එත්ථ ධම්මචක්කෙ. ඉධ පන ධම්මචක්කෙ පවත්තති.

ධම්මචක්කඤ්ච දුවිධං හොති පටිවෙධඤාණඤ්ච දෙසනාඤාණඤ්ච. තත්ථ පඤ්ඤාපභාවිතං අත්තනො අරියඵලාවහං ලොකුත්තරං **පටිවෙධඤාණං,** කරුණාපභාවිතං සාවකානං අරියඵලාවහං කාමාවචරං **දෙසනාඤාණං,** උභයම්පි පනෙතං අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං බුද්ධානඤ්ඤෙව ඔරසඤාණං, තං පවත්තෙති උප්පාදෙති විභාවෙති විත්ථාරිකං කරොතීති අත්ථො.

ඉදානි යානි දස ඤාණානි ආදිතො ‘‘තථාගතබලානී’’ති නික්ඛිත්තානි, තානි විත්ථාරෙතුං **‘‘කතමානි දස? ඉධ තථාගතො’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **ඨානඤ්ච ඨානතොති** කාරණඤ්ච කාරණතො. කාරණං හි යස්මා තත්ථ ඵලං තිට්ඨති තදායත්තවුත්තිතාය උප්පජ්ජති චෙව පවත්තති ච, තස්මා ඨානන්ති වුච්චති. **අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතොති** අකාරණඤ්ච අකාරණතො. **යම්පීති** යෙන ඤාණෙන යථාභූතං පජානාති, ඉදම්පි ඨානාඨානඤාණං තථාගතස්ස තථාගතබලං නාම හොතීති අත්ථො. එවං උපරිපි සබ්බත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා. කථං පනෙත්ථ භගවා ඨානඤ්ච ඨානතො, අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො යථාභූතං පජානාතීති? අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො කඤ්චි සඞ්ඛාරං නිච්චතො උපගච්ඡෙය්‍ය...පෙ.... කඤ්චි ධම්මං අත්තතො උපගච්ඡෙය්‍ය, මාතරං ජීවිතා වොරොපෙය්‍ය, පිතරං...පෙ.... අරහන්තං ජීවිතා වොරොපෙය්‍ය, පදුට්ඨචිත්තෙන තථාගතස්ස ලොහිතං උප්පාදෙය්‍ය, සඞ්ඝං භින්දෙය්‍ය, අඤ්ඤං සත්ථාරං උද්දිසෙය්‍ය, අට්ඨමං භවං නිබ්බත්තෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජති, පුථුජ්ජනො පනෙතං සබ්බං කරෙය්‍යාති ඨානමෙතං විජ්ජතීති පජානාති, තථා යං එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා අපුබ්බං අචරිමං උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තථා ද්වෙ රාජානො චක්කවත්තී උප්පජ්ජෙය්‍යුං, නෙතං ඨානං විජ්ජති, එකො පන උප්පජ්ජති, ඨානමෙතං විජ්ජතීති පජානාති, තථා යං කායදුච්චරිතාදීනං තිණ්ණං දුච්චරිතානං ඉට්ඨො විපාකො, සුචරිතානඤ්ච අනිට්ඨො විපාකො නිබ්බත්තෙය්‍යාති නෙතං ඨානං විජ්ජති, තබ්බිපරීතො පන නෙසං විපාකො නිබ්බත්තෙය්‍යාති ඨානමෙතං විජ්ජතීති, යෙ යෙ ධම්මා යෙසං යෙසං ධම්මානං හෙතූ පච්චයා උප්පාදාය, තං තං ඨානං, ඉතරෙ අට්ඨානන්ති යථාභූතං පජානාති, එත්ථ පනායං සඞ්ඛෙපතො අට්ඨකථාවිනිච්ඡයො. ‘‘සුඛතො උපගච්ඡෙය්‍යා’’ති ඉදං ‘‘එකන්තසුඛී අත්තා’’තිආදිනා (ම. නි. 3.27) දිට්ඨිවිපල්ලාසවසෙන සුඛතො ගාහං සන්ධාය වුත්තං, සඤ්ඤාචිත්තවිපල්ලාසවසෙන පන අරියසාවකොපි කිලෙසපරිළාහාභිභූතො මත්තහත්ථිපරිතාසිතො විය, සුචිකාමො ගූථකූපං විය කඤ්චි සඞ්ඛාරං සුඛතො උපගච්ඡති, අත්තතො උපගමනවාරෙ කසිණාදිපණ්ණත්තියා, නිබ්බානස්ස ච සඞ්ගණ්හනත්ථං ‘‘සඞ්ඛාර’’න්ති අවත්වා **‘‘කඤ්චි ධම්ම’’**න්ති වුත්තං.

මාතරන්තිආදීසු කිඤ්චාපි අරියසාවකො සීසච්ඡෙදං පාපුණන්තොපි කුන්ථකිපිල්ලිකං උපාදාය පාණාතිපාතං, අදින්නාදානාදීසු වා යංකිඤ්චි දුච්චරිතං අපායහෙතුභූතං කාතුං භවන්තරෙපි න සක්කොති, පුථුජ්ජනභාවස්ස පන මහාසාවජ්ජතාදස්සනත්ථමෙත්ථ පඤ්චානන්තරියානෙව උද්ධටානි. සාවජ්ජො හි පුථුජ්ජනභාවො, යත්‍ර හි නාම ආනන්තරියානිපි කරිස්සතීති. එත්ථ ච මනුස්සභූතස්සෙව මනුස්සභූතං ජනිකං මාතරං, පිතරං වා අපි පරිවත්තලිඞ්ගං ජීවිතා වොරොපෙන්තස්ස කම්මං ආනන්තරියං හොති. තිරච්ඡානභූතං පන මාතරං, පිතරං වා සයං වා තිරච්ඡානභූතො මනුස්සභූතං, තිරච්ඡානභූතං වා ජීවිතා වොරොපෙන්තො ආනන්තරියං න ඵුසති, කම්මං පන භාරියං, ආනන්තරියං ආහච්චෙව තිට්ඨති. අරහන්තම්පි මනුස්සභූතමෙව ඝාතෙන්තො ආනන්තරියං ඵුසති. තස්ස ච පුථුජ්ජනකාලෙ පහාරං දත්වා අරහත්තං පත්වා තස්මිං තෙනෙව රොගෙන මතෙපි අරහන්තඝාතකො හොති, න යක්ඛභූතං අරහන්තං, සෙසඅරියපුග්ගලෙ වා මනුස්සභූතෙපි ඝාතෙන්තො, කම්මං පන ආනන්තරියසදිසං හොති. යං පන පුථුජ්ජනකාලෙ දින්නං දානං අරහත්තං පත්වා පරිභුඤ්ජති, පුථුජ්ජනස්සෙව තං දින්නං හොති, සෙසඅරියපුග්ගලෙ මාරෙන්තස්ස ආනන්තරියං නත්ථි, කම්මං පන ගරුකං හොති. එත්ථ ච එළකාදිචතුක්කං වෙදිතබ්බං – ‘‘එළකං මාරෙමී’’ති හි අභිසන්ධිනා එළකට්ඨානෙ නිපන්නං මාතරං, පිතරං, අරහන්තං වා මාරෙන්තො ආනන්තරියං ඵුසති, එළකාභිසන්ධිනා වා මාතාදිඅභිසන්ධිනා වා එළකං මාරෙන්තො ආනන්තරියං න ඵුසති, මාතාදිඅභිසන්ධිනා තෙ එව මාරෙන්තො ඵුසතෙව. එස නයො චොරචතුක්කාදීසුපි.

ලොහිතුප්පාදෙ තථාගතස්ස අභෙජ්ජකායතාය කුද්ධචිත්තස්ස පරස්ස උපක්කමෙන චම්මච්ඡෙදො, ලොහිතපග්ඝරණං වා නත්ථි, දෙවදත්තෙන පන පවිද්ධසිලාතො භිජ්ජිත්වා ගතසක්ඛලිකප්පහාරෙන විය සරීරස්ස අන්තොයෙව එකස්මිං ඨානෙ යථා බුද්දිකමක්ඛිකාපිවනමත්තම්පි ලොහිතං විසමං සමොසරති, තථා කරොන්තස්ස ආනන්තරියං හොති, න පන ජීවකස්සෙව මුදුචිත්තෙන දුට්ඨලොහිතං නීහරිත්වා ඵාසුකං කරොන්තස්ස , පුඤ්ඤමෙව පනස්ස හොති, පරිනිබ්බුතෙ භගවති චෙතියං භින්දන්තස්ස, බොධිං ඡින්දන්තස්ස, ධාතූසු උපක්කමන්තස්ස ච ආනන්තරියං න හොති, කම්මං පන ආනන්තරියසදිසං හොති. බොධිරුක්ඛස්ස පන ථූපං වා සධාතුකං පටිමං වා බාධයමානං සාඛං, චෙතියවත්ථුං භින්දිත්වා ගච්ඡන්තං බොධිමූලඤ්ච ඡින්දිත්වා හරිතුං වට්ටති. සචෙපි සාඛාය නිලීනා සකුණා චෙතියෙ වච්චං පාතෙන්ති, ඡින්දිතුං වට්ටති. පරිභොගචෙතියතො හි සරීරචෙතියමෙව මහන්තතරං. ධාතුනිධානරහිතං පටිමාඝරං වා බොධිඝරං වා බාධෙන්තං සාඛං ඡින්දිතුං න වට්ටති, ඔජොහරණසාඛං, පනස්ස පූතිට්ඨානං වා ඡින්දිතුං වට්ටති, සරීරපටිජග්ගනෙ විය පුඤ්ඤමෙව හොති.

සඞ්ඝභෙදෙ සමානසංවාසසීමාය සමානසංවාසකෙ සඞ්ඝෙ එකතො ඨිතෙ විසුං වග්ගසඞ්ඝං ගහෙත්වා පඤ්චහි කාරණෙහි සඞ්ඝං භින්දන්තස්ස සඞ්ඝභෙදො හොති ආනන්තරියකම්මඤ්ච. වුත්තං හෙතං ‘‘පඤ්චහි, උපාලි, ආකාරෙහි සඞ්ඝො භිජ්ජති. කතමෙහි පඤ්චහි? කම්මෙන උද්දෙසෙන වොහරන්තො අනුස්සාවනෙන සලාකග්ගාහෙනා’’ති (පරි. 458). තත්ථ **කම්මෙනාති** අපලොකනාදීසු චතූසු අඤ්ඤතරෙන කම්මෙන. **උද්දෙසෙනාති** පාතිමොක්ඛුද්දෙසෙන. **වොහරන්තො** කථයන්තො තාහි තාහි උපපත්තීහි ‘‘අධම්මං ධම්මො’’තිආදීනි අට්ඨාරස භෙදකරවත්ථූනි දීපෙන්තො. **අනුස්සාවනෙනාති** ‘‘නනු තුම්හෙ ජානාථ මය්හං බහුස්සුතාදිභාවං, කථං හි නාම මාදිසො උද්ධම්මං උබ්බිනයං සත්ථුසාසනං ගාහෙය්‍ය, කිමහං අපායතො න භායාමී’’තිආදිනා නයෙන කණ්ණමූලෙ වචීභෙදං කත්වා අනුස්සාවනෙන. **සලාකග්ගාහෙනාති** එවං වොහාරානුස්සාවනෙහි තෙසං චිත්තං උපත්ථම්භෙත්වා අනිවත්තිධම්මං කත්වා ‘‘ගණ්හථ ඉමං සලාක’’න්ති සලාකග්ගාහෙන.

එත්ථ ච කම්මමෙව උද්දෙසො වා පමාණං, වොහාරානුස්සාවනසලාකග්ගාහා පන පුබ්බභාගා. තෙසු නිප්ඵන්නෙසුපි අභින්නොව හොති සඞ්ඝො. යදා පන වොහාරානුස්සාවනෙහි චත්තාරො වා අතිරෙකෙ වා භික්ඛූ සලාකං ගාහෙත්වා වග්ගං සඞ්ඝං ගහෙත්වා විසුං කම්මං වා උද්දෙසං වා කරොති, තදා සඞ්ඝො භින්නො නාම හොති. අභෙදපුරෙක්ඛාරස්ස පන සමග්ගසඤ්ඤාය වට්ටති. සමග්ගසඤ්ඤාය හි කරොන්තස්ස නෙව භෙදො හොති, න ආනන්තරියං, තථා තතො ඌනපරිසාය කරොන්තස්ස. වුත්තං හෙතං ‘‘එකතො, උපාලි, චත්තාරො හොන්ති එකතො චත්තාරො, නවමො අනුස්සාවෙතී’’තිආදි (චූළව. 351).

ඉමෙසු පන පඤ්චසු ආනන්තරියෙසු සඞ්ඝභෙදො වචීකම්මං, සෙසානි කායකම්මානි, සබ්බානෙව බො තානි කායද්වාරතොපි වචීද්වාරතොපි සමුට්ඨහන්ති. සඞ්ඝභෙදොපි හි හත්ථමුද්දාය භෙදං කරොන්තස්ස කායද්වාරතොපි සමුට්ඨාති, සඞ්ඝභෙදො චෙත්ථ කප්පට්ඨිතියො. කප්පවිනාසෙ එව හි සඞ්ඝභෙදතො මුච්චති, සෙසානං පන තථා නියමො නත්ථි. යෙන ච පඤ්චපෙතානි කම්මානි කතානි හොන්ති, තස්ස සඞ්ඝභෙදොව නිරයෙ විපච්චති, සෙසානි ''අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො''ති එවමාදීසු සඞ්ඛ්‍යං ගච්ඡන්ති. සඞ්ඝභෙදාභාවෙ ලොහිතුප්පාදො, තදභාවෙ අරහන්තඝාතො , තදභාවෙ මාතුඝාතො, පිතුඝාතො වා, තස්මිම්පි සීලසම්පන්නතරෙ. පුරිමානි චෙත්ථ චත්තාරි සබ්බෙසං ගහට්ඨපබ්බජිතානං සාධාරණානි, සඞ්ඝභෙදො පන පකතත්තස්ස භික්ඛුනොව, අසාධාරණො අඤ්ඤෙසං, භික්ඛුනීපි හි සඞ්ඝං න භින්දති, පගෙව ඉතරෙ. පඤ්චපි චෙතානි දුක්ඛවෙදනාසම්පයුත්තානි, දොසමූලානි චාති වෙදිතබ්බානි.

අට්ඨමං භවං නිබ්බත්තෙය්‍යාති එත්ථ අරියසාවකස්ස අට්ඨමභවාගහණං කෙන නියාමිතන්ති? විපස්සනාය. යස්ස හි සා තික්ඛා, සො එකං එව භවං නිබ්බත්තිත්වා අරහත්තං පත්වා **එකබීජී** නාම හොති. යස්ස මන්දා, සො දුතියෙ…පෙ…. ඡට්ඨෙ වා භවෙ අරහත්තං පත්වා **කොලංකොලො** නාම හොති. යස්ස පන අතිමන්දා, සො සත්තමං භවං නාතික්කමති, තත්ථ නියමෙන අරහත්තං පාපුණිත්වා **සත්තක්ඛත්තුපරමො** නාම හොති. සචෙපි හිස්ස සත්තමෙ භවෙ නිද්දං ඔක්කන්තස්ස මත්ථකෙ අසනි වා පබ්බතකූටො වා පතෙය්‍ය, තස්මිම්පි කාලෙ අරහත්තං පත්වාව පරිනිබ්බාති. උත්තමකොටියා හි සත්තමභවානතික්කමනඤ්ඤෙව සන්ධායෙව ''නියතො සම්බොධිපරායණො''ති (ම. නි. 1.66; 2.169; සං. නි. 5.998) වුත්තොති.

එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධාතිආදීසු දසසහස්සචක්කවාළසඞ්ඛාතං ජාතිඛෙත්තං එකා ලොකධාතු නාම ආණාවිසයඛෙත්තෙසු බුද්ධුප්පත්තිසඞ්කාය එවාභාවතො. තත්ථ ද්වින්නං බුද්ධානං උප්පත්තිපටිසෙධං අකත්වා ජාතිඛෙත්තෙ එව කතො. ඨපෙත්වා ඉමං චක්කවාළං අඤ්ඤස්මිං චක්කවාළෙ බුද්ධා න උප්පජ්ජන්ති බුද්ධත්තහෙතූනං අනාදිබුද්ධපරම්පරාදීනං තථාභාවා. තතො එව හි සත්තා නිරවසෙසතො නිබ්බුතිං න පාපුණන්ති. යදි හි සබ්බචක්කවාළෙසු බුද්ධා උප්පජ්ජෙය්‍යුං, සබ්බෙ සත්තා ඉතො පුබ්බෙ නිරවසෙසතො නිබ්බුතිං පාපුණෙය්‍යුං, න ච තං අත්ථි, තස්මා අනාදිබුද්ධපරම්පරාය විවට්ටූපනිස්සයසම්පන්නානං නිවාසභූතෙ ඉමස්මිං චක්කවාළෙ එව උප්පජ්ජන්තීති වෙදිතබ්බා. තෙ චෙත්ථාපි දුල්ලභා, තෙසං දුල්ලභත්තා එවෙත්ථ කප්පානං අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යම්පි බුද්ධුප්පාදරහිතං හොති. යදි ච තෙ සුලභා භවෙය්‍යුං, එකස්මිං විවට්ටට්ඨායිඅසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යෙ චතුසට්ඨිබුද්ධානම්පි උප්පජ්ජිතුං සක්කා භවෙය්‍ය අන්තරකප්පස්ස බුද්ධන්තරත්තා. භද්දකප්පෙසු චෙත්ථ පඤ්ච බුද්ධා එව උප්පජ්ජන්ති. කථං පනෙත්ථාපි දුල්ලභතරා චක්කවාළන්තරෙසු උප්පජ්ජෙය්‍යුං, බුද්ධානඤ්ච දුල්ලභතා කාරණදුල්ලභතාය, තස්මා ඉමස්මිඤ්ඤෙව චක්කවාළෙ බුද්ධා උප්පජ්ජන්ති? එත්ථාපි න දෙවබ්‍රහ්මලොකෙසු, මනුස්සලොකෙ එව පන උප්පජ්ජන්ති එත්ථෙව සබ්බසො තිවිධසද්ධම්මාධාරස්ස සඞ්ඝරතනස්ස පාතුභාවතො, ඉතරලොකෙසු නිරවසෙසතො පකාරාසම්භවතො ච.

යදි හි බුද්ධා දෙවලොකාදීසු උප්පජ්ජෙය්‍යුං, මනුස්සා භයෙන උපසඞ්කමිතුමෙව න සක්කොන්ති, පගෙව ධම්මසවනපබ්බජ්ජාදිං කාතුං, තෙනෙව අම්හාකං බොධිසත්තො අත්තනො රූපකායානුභාවාදිසම්පත්තියා උප්පන්නඅමනුස්සසඞ්කාකුතූහලං ජනං නිජ්ඣාපෙතුං උත්තානසෙය්‍යකාදිනියාමෙන වඩ්ඪිත්වා දාරපරිග්ගහාදිං අකාසි, එවං කත්වා පබ්බජිතම්පි නං රාජගහෙ පිණ්ඩාය පවිසිත්වා පණ්ඩවපබ්බතපස්සෙ නිසීදිත්වා පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජන්තං බිම්බිසාරො නානප්පකාරතො මනුස්සභාවං විචිනිත්වාව උපසඞ්කමිතුං විසහි, නො අඤ්ඤථා. ලොකනිත්ථාරණත්ථාය හි බුද්ධා උප්පජ්ජන්ති, න අත්තනො සක්කාරාදිඅත්ථාය, තස්මා මනුස්සෙසු එව උප්පජ්ජන්තීති වෙදිතබ්බො. තත්ථාපි ඉමස්මිං ජම්බුදීපෙ එව, තත්ථාපි ඉමස්මිං මජ්ඣිමපදෙසෙ එව. න කෙවලඤ්ච බුද්ධාව, පච්චෙකබුද්ධා, අග්ගසාවකමහාසාවකා ච චක්කවත්තිආදයො ච අඤ්ඤෙපි පුඤ්ඤවන්තසත්තා එත්ථෙව උප්පජ්ජන්ති.

අපුබ්බං අචරිමන්ති එත්ථ මාතුකුච්ඡිස්මිං පටිසන්ධිග්ගහණතො පුරෙ පුබ්බං නාම, ධාතුඅන්තරධානතො පච්ඡා චරිමං නාම, උභින්නමන්තරා අපුබ්බං අචරිමං නාම. එත්ථන්තරෙ අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස උප්පත්ති නිවාරිතා, ධාතුඅන්තරධානෙ පන ජාතෙ අඤ්ඤස්ස උප්පත්ති න නිවාරිතා. කිඤ්චාපි න නිවාරිතා, අන්තරකප්පං පන ඛෙපෙත්වාව උප්පජ්ජන්තීති වෙදිතබ්බං.

පඤ්ච හි අන්තරධානානි නාම අධිගමඅන්තරධානං පටිපත්තිඅන්තරධානං පරියත්තිඅන්තරධානං ලිඞ්ගඅන්තරධානං ධාතුඅන්තරධානන්ති. තත්ථ අධිගමොති මග්ගඵලාභිඤ්ඤාපටිසම්භිදායො, සො පරිහායමානො පටිසම්භිදාතො පට්ඨාය පරිහායති. පරිනිබ්බානතො හි වස්සසහස්සමෙව පටිසම්භිදා නිබ්බත්තෙතුං සක්කොන්ති, තතො පරං අභිඤ්ඤා, තාපි නිබ්බත්තෙතුං අසක්කොන්තා සුක්ඛවිපස්සකඛීණාසවා හොන්ති, තතො අනාගාමිනො, තතො සකදාගාමිනො, සොතාපන්නා ච හොන්ති, තෙසු ධරන්තෙසුපි අධිගමො අනන්තරහිතොව හොති, පච්ඡිමකස්ස පන සොතාපන්නස්ස ජීවිතක්ඛයෙන අධිගමො අන්තරහිතො නාම හොති. ඉදං **අධිගමඅන්තරධානං**.

තතො මග්ගඵලානි නිබ්බත්තෙතුං අසක්කොන්තා ''නත්ථි දානි නො අරියධම්මපටිවෙධො''ති ඣානවිපස්සනාසු වොසානං ආපජ්ජිත්වා කොසජ්ජබහුලා චතුපාරිසුද්ධිසීලමත්තං රක්ඛන්තො අඤ්ඤමඤ්ඤං න චොදෙන්ති, න සාරෙන්ති, අකුක්කුච්චකා හොන්ති, තතො පට්ඨාය බුද්ධානුබුද්ධකානි මද්දන්ති, තතො ගරුකාපත්තිං ආපජ්ජන්ති, පාරාජිකමත්තමෙව රක්ඛන්ති, තෙසු ධරන්තෙසුපි පටිපත්ති අනන්තරහිතාව හොති, පච්ඡිමකස්ස පන භික්ඛුනො සීලභෙදෙන වා ජීවිතක්ඛයෙන වා පටිපත්ති අන්තරහිතා නාම හොති. ඉදං **පටිපත්තිඅන්තරධානං** නාම.

පරියත්තීති සාට්ඨකථං තෙපිටකං බුද්ධවචනං, ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ අධම්මිකෙහි කලියුගරාජාදීහි විපන්නසස්සාදිසම්පත්තිතාය පච්චයදායකා දුග්ගතා හොන්ති, භික්ඛූ ච පච්චයෙහි කිලමන්තා අන්තෙවාසිකෙ ගහෙතුං න සක්කොන්ති. තතො අට්ඨකථා පරිහායති, පාළිවසෙනෙව පරියත්තිං ධාරෙන්ති, තතො පාළිං සකලං ධාරෙතුං න සක්කොන්ති, පඨමං අභිධම්මපිටකං පරිහායති, තඤ්චස්ස පරිහායනං මත්ථකතො පට්ඨාය. පඨමමෙව හි මහාපකරණං පරිහායති, තතො යමකං කථාවත්ථු පුග්ගලපඤ්ඤත්ති ධාතුකථා විභඞ්ගො ධම්මසඞ්ගහො ච අනුක්කමෙන පරිහායන්ති, තතො මත්ථකතො පට්ඨාය සුත්තන්තපිටකං පරිහායති, පඨමං හි අඞ්ගුත්තරනිකායො එකාදසකනිපාතතො පට්ඨාය යාවඑකකනිපාතා පරිහායති, තතො මත්ථකතො පට්ඨාය සංයුත්තනිකායො, පඨමං හි මහාවග්ගො පරිහායති, තතො සළායතනවග්ගො ඛන්ධකවග්ගො නිදානවග්ගො සගාථාවග්ගොති, එවං මජ්ඣිමනිකායදීඝනිකායාදයො ච මත්ථකතො පට්ඨාය පරිහායන්ති, තතො විනයපිටකමෙව තිට්ඨති, තම්පි පරිවාරතො පට්ඨාය යාව මහාවිභඞ්ගා පරිහායති, තතො උපොසථක්ඛන්ධකතො මාතිකාමත්තමෙව ධාරෙන්ති, තදාපි යාව චතුප්පදිකාපි ගාථා මනුස්සෙසු පවත්තති, තාව පරියත්ති අනන්තරහිතාව හොති, තාය අන්තරහිතාය පරියත්ති අන්තරහිතා නාම හොති. ඉදං **පරියත්තිඅන්තරධානං** නාම.

ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ පත්තචීවරග්ගහණාදිආකප්පං න පාසාදිකං හොති, නිගණ්ඨාදයො විය අලාබුපත්තාදිං අග්ගබාහාය පක්ඛිපිත්වාපි ඔලම්බිත්වාපි සික්කාය ඔලග්ගෙත්වාපි විචරන්ති, චීවරරජනම්පි න සාරුප්පං, ඔට්ඨට්ඨිකවණ්ණං කත්වා ධාරෙන්ති, තතො රජනම්පි ඔවට්ටිකවිජ්ඣනම්පි න හොති, දසා ඡෙත්වා පරිබ්බාජකා විය කාසාවමත්තමෙව ධාරෙන්ති, තතො පරික්ඛීණෙ කාලෙ බුද්ධකකාසාවඛණ්ඩං හත්ථෙ වා ගීවාය වා බන්ධිත්වා කසිකම්මාදීනි කත්වා දාරභරණාදිං කරොන්ති, තදා දක්ඛිණං දෙන්තො ජනො සඞ්ඝං උද්දිස්ස එතෙසං දෙති, ඉදං සන්ධාය භගවතා වුත්තං ''භවිස්සන්ති ඛො පනානන්ද, අනාගතමද්ධානං ගොත්‍රභුනො කාසාවකණ්ඨා දුස්සීලා පාපධම්මා, තෙසු දුස්සීලෙසු සඞ්ඝං උද්දිස්ස දානං දස්සන්ති, තදාපහං, ආනන්ද, සඞ්ඝගතං දක්ඛිණං අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යං අප්පමෙය්‍යං වදාමී''ති (ම. නි. 3.380). තතො ''පපඤ්චො එස, කිං ඉමිනා අම්හාක''න්ති තං කාසාවඛණ්ඩං ඡින්දිත්වා අරඤ්ඤෙ ඛිපන්ති, එතස්මිං කාලෙ ලිඞ්ගං අන්තරහිතං නාම හොති. ඉදං **ලිඞ්ගඅන්තරධානං** නාම.

තතො තත්ථ තත්ථ සක්කාරසම්මානං අලභමානා ධාතුයො බුද්ධානං අධිට්ඨානබලෙන සක්කාරසම්මානලබ්භමානකට්ඨානං ගමිස්සන්ති, තතො සබ්බත්ථ අලභමානා සබ්බධාතුයො මහාබොධිමණ්ඩමෙව ගමිස්සන්ති. සාසපමත්තාපි හි ධාතු න අන්තරා නස්සිස්සති, තා පන බොධිමණ්ඩෙ පල්ලඞ්කෙන නිසින්නබුද්ධසරීරසිරිං, යමකපාටිහාරියඤ්ච දස්සෙස්සන්ති, තතො ධාතුසරීරතො තෙජො සමුට්ඨාය තං සරීරං අපණ්ණත්තිකභාවං ගමෙති, තදා දසසහස්සචක්කවාළෙ දෙවතා පරිනිබ්බානදිවසෙ විය පරිදෙවිත්වා පූජාසක්කාරං කත්වා පක්කමන්ති. ඉදං **ධාතුඅන්තරධානං** නාම.

ඉමස්ස පඤ්චවිධස්ස අන්තරධානස්ස පරියත්තිඅන්තරධානමෙව මූලං. පරියත්තියං හි සති පටිවෙධාදයොපි නට්ඨා නාම න හොන්ති, අසති නට්ඨාති. යථා ච නිධිකුම්භියා ජානනත්ථාය පාසාණපිට්ඨෙ උපනිබද්ධඅක්ඛරෙසු ධරන්තෙසු නිධිකුම්භි නට්ඨා නාම න හොති, අක්ඛරෙසු පන නට්ඨෙසු නට්ඨා, එවංසම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. යථාහ –

‘‘යාව තිට්ඨන්ති සුත්තන්තා,
විනයො යාව දිප්පති;
තාව දක්ඛන්ති ආලොකං,
සූරියෙ අබ්භුට්ඨිතෙ යථා.

‘‘සුත්තන්තෙසු අසන්තෙසු,
පමුට්ඨෙ විනයම්හි ච;
තමො භවිස්සති ලොකෙ,
සූරියෙ අත්ථඞ්ගතෙ යථා.

‘‘සුත්තන්තෙ රක්ඛිතෙ සන්තෙ,
පටිපත්ති හොති රක්ඛිතා;
පටිපත්තියං ඨිතො ධීරො,
යොගක්ඛෙමා න ධංසතී’’ති; (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.130; සාරත්ථ. ටී. පාචිත්තිය 3.438);

එවමිමෙසු පඤ්චසු අන්තරධානෙසු ධාතුඅන්තරධානතො පච්ඡා චරිමං නාමාති වෙදිතබ්බං.

කස්මා පන ද්වෙ සම්මාසම්බුද්ධා අපුබ්බං අචරිමං න උප්පජ්ජන්තීති? නිරත්ථකතොව. එකොව හි සම්මාසම්බුද්ධො අනන්තෙසු චක්කවාළෙසු සබ්බසත්තානම්පි යදි උපනිස්සයො භවෙය්‍ය, එකක්ඛණෙ සපාටිහාරියං සබ්බානුකූලං ධම්මං දෙසෙත්වා තෙ විනෙතුං සක්කොති, කිමඞ්ගං පන නානක්ඛණෙසු, තස්මා එකස්මිං කාලෙ අනෙකෙසං සම්මාසම්බුද්ධානං උප්පත්ති නිරත්ථිකාව. අනත්ථකතා පන අනච්ඡරියඅගාරවචිවාදාදිදොසතො චෙව මහාපථවියා ද්වින්නං බුද්ධානං ධාරණෙ අසමත්ථතාය විකිරණාදිදොසතො ච වෙදිතබ්බා. චක්කවත්තිනො පන එකස්මිං චක්කවාළෙ ද්වෙ එකතො න උප්පජ්ජන්ති, එකොව උප්පජ්ජති. නානාචක්කවාළෙසු පන බහූපි එකතො උප්පජ්ජන්තීති වෙදිතබ්බා. එත්ථ හි ‘‘එකිස්සා ලොකධාතුයා’’ති එතස්ස එකස්මිං චක්කවාළෙති අත්ථො ගහෙතබ්බො. අපුබ්බං අචරිමඤ්චෙත්ථ චක්කරතනපාතුභාවඅන්තරධානානං වෙමජ්ඣං වෙදිතබ්බං. අන්තරධානඤ්චස්ස චක්කවත්තිනො කාලකිරියතො, පබ්බජ්ජාතො වා සත්තමෙ දිවසෙ හොති, තස්ස ච ආනුභාවෙන ද්වින්නං එකත්ථ සහඅනුප්පත්ති ච වෙදිතබ්බා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. ඨානාඨානඤාණබලං පඨමං.

දුතියෙ **කම්මසමාදානානන්ති** සමාදියිත්වා කතානං කුසලාකුසලානං, කම්මමෙව වා කම්මසමාදානං. **ඨානසො හෙතුසොති** පච්චයතො චෙව හෙතුසඞ්ඛාතකාරණතො ච . තත්ථ ගතිඋපධිකාලපයොගා විපාකස්ස පච්චයා, කම්මං හෙතු. තදුභයතො කම්මවිපාකං යථාභූතං පජානාති. කථං? භගවා හි ‘‘එකච්චස්ස බහූනි පාපකම්මානි ගතිඋපධිකාලපයොගානං සම්පත්තියා පටිබාහිතානි න විපච්චන්ති, තෙසං විපත්තිං ආගම්ම විපච්චන්ති, එකච්චස්ස බහූනි කල්‍යාණකම්මානි තෙසං විපත්තියා පටිබාහිතානි න විපච්චන්ති, තෙසං සම්පත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තී’’ති පජානාති.

තත්ථ **ගතිවිපත්තීති** චත්තාරො අපායා. **ගතිසම්පත්තීති** මනුස්සදෙවගතියො. **උපධීති** අත්තභාවො . තස්ස සමිද්ධි **සම්පත්ති** නාම, අසමිද්ධි **විපත්ති** නාම. **කාලසම්පත්තීති** සුරාජසුමනුස්සකාලසඞ්ඛාතො සම්පන්නකාලො, තප්පටිපක්ඛො **කාලවිපත්ති** නාම. තස්ස තස්ස පන කම්මස්ස සම්මාපයොගො **පයොගසම්පත්ති,** මිච්ඡාපයොගො **පයොගවිපත්ති** නාම. තත්ථ හි එකච්චස්ස කුසලකම්මෙන දෙවගතිආදීසු ගතියං නිබ්බත්තස්ස තං ගතිසම්පත්තිං ආගම්ම කුසලානි එව විපච්චන්ති. තාය පන ගතිසම්පත්තියා පටිබාහිතානි අකුසලානි තත්ථ විපච්චිතුං න සක්කොන්ති. තානි පුන නිරයාදීසු අපායෙසු නිබ්බත්තස්ස තං ගතිවිපත්තිං ආගම්ම යථාසුඛං විපච්චන්ති. තාය පන ගතිවිපත්තියා පටිබාහිතානි කුසලානි තත්ථ විපච්චිතුං න සක්කොන්ති. එකච්චස්ස දස්සනීයෙනාභිරූපෙන කායෙන සමන්නාගතස්ස යදිපි සො දාසො වා හොති හීනජච්චො වා, තං උපධිසම්පත්තිං ආගම්ම කුසලානි එවස්ස විපච්චන්ති. තාදිසං හි සුරූපං ‘‘අයං කිලිට්ඨකම්මස්ස නානුච්ඡවිකො’’ති උච්චෙසු අමච්චාදිට්ඨානෙසු ඨපෙන්ති, චණ්ඩාලිම්පි සුරූපං අග්ගමහෙසිආදිට්ඨානෙසු ඨපෙන්ති. තාය පන උපධිසම්පත්තියා පටිබාහිතානි අකුසලානස්ස විපච්චිතුං න සක්කොන්ති. තානි පන උපධිවිපත්තියං ච ඨිතස්ස යථාසුඛං විපච්චන්ති. රාජකුලාදීසු හි උප්පන්නම්පි දුරූපං හීනෙසු ඨපෙන්ති. එකච්චස්ස පන පඨමකප්පිකානං වා චක්කවත්තිරඤ්ඤො වා බුද්ධානං වා සුරාජසුමනුස්සානං සම්පන්නෙ කාලෙ නිබ්බත්තස්ස තං කාලසම්පත්තිං ආගම්ම කුසලානි එව විපච්චන්ති, න අකුසලානි. තානි පුන දුරාජදුමනුස්සානං විපන්නෙ කාලෙ තං කාලවිපත්තිං ආගම්ම විපච්චන්ති, න පන කුසලානි තාය කාලවිපත්තියා පටිබාහිතත්තා. එකච්චස්ස පන සීලසංයමාදිඅනවජ්ජපයොගෙන චෙව සාවජ්ජෙන වා අනවජ්ජෙන වා දෙසකාලානුසාරෙන ආයුධසිප්පාදිපයොගසාමත්ථියෙන ච සමන්නාගතස්ස තං පයොගසම්පත්තිං ආගම්ම කුසලානි එව විපච්චන්ති, න අකුසලානි. තානි පුන යථාවුත්තවිපරීතපයොගවිපත්තිං ආගම්ම විපච්චන්ති, න පන කුසලානි තාය පටිබාහිතත්තා. යුද්ධාදීසු හි පාණාතිපාතාදිඅකුසලං කරොන්තාපි තංතංආයුධසිප්පාදිපයොගසම්පත්තිං නිස්සායෙව සෙනාපතිට්ඨානාදිමහාසම්පත්තිං ලභන්ති, න පන තං අකුසලං නිස්සාය. යථා දානවෙය්‍යාවච්චාදීසු කුසලං කරොන්තාපි අධිමත්තවායාමාදිපයොගවිපත්තිං නිස්සාය අනයබ්‍යසනම්පි පාපුණන්ති, න පන තං කුසලං නිස්සාය. එවමෙතාහි චතූහි සම්පත්තීහි, විපත්තීහි ච කුසලාකුසලානං විපච්චනාවිපච්චනවිභාගං භගවා යථාභූතං පජානාති. අයං තාවෙත්ථ විභඞ්ගනයෙන දුතියබලස්ස විභාවනා.

අපරෙන වස්ස –

‘‘අහොසි කම්මං අහොසි කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං අත්ථි කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකො, අහොසි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො, අත්ථි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො, අත්ථි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො, අත්ථි කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකො, අත්ථි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො, භවිස්සති කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකො , භවිස්සති කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො’’ති (පටි. ම. 1.234) –

ඉමිනා පටිසම්භිදායං වුත්තෙනාපි නයෙන විභාවනා වෙදිතබ්බා. තත්ථ යං අතීතත්තභාවෙ ආයූහිතං කම්මං වුත්තං, හෙතුපච්චයං ආගම්ම තත්ථෙව විපාකං අදාසි. ඉදං සන්ධාය ‘‘අහොසි කම්මං අහොසි කම්මවිපාකො’’ති පඨමං පදං වුත්තං. යං අතීතෙසු පන දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදීසු බහූසු එකං දිට්ඨධම්මවෙදනීයං ලද්ධපච්චයං විපාකං දෙති, සෙසානි අවිපාකානි. එකං උපපජ්ජවෙදනීයං පන පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති, එකං ආනන්තරියං නිරයපටිසන්ධිං දෙති, සෙසානි අවිපාකානි. අට්ඨසු සමාපත්තීසු එකාය බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තති, සෙසා අවිපාකා. ඉදං සන්ධාය ‘‘අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො’’ති දුතියං පදං වුත්තං. යං අතීතං කම්මං එතරහි විපාකං දෙති, ඉදං සන්ධාය තතියං. යං පුරිමනයෙන න විපච්චති, ඉදං සන්ධාය චතුත්ථං. යං අනාගතෙ විපාකං දස්සති, ඉදං සන්ධාය පඤ්චමං. යං න විපච්චති, ඉදං සන්ධාය ඡට්ඨං. යං එතරහි ආයූහිතං කම්මං එතරහෙව විපාකං දෙති, ඉදං සන්ධාය සත්තමං. යං න විපච්චති, ඉදං සන්ධාය අට්ඨමං. ඉමිනා නයෙන සෙසපදානම්පි අත්ථො දට්ඨබ්බො. **ඉදං තථාගතස්සාති** ඉදං සබ්බෙහි එතෙහි පකාරෙහි අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං කම්මන්තරවිපාකන්තරානං යථාභූතතො ජානනඤාණන්ති අත්ථො. දුතියබලං.

තතියෙ **සබ්බත්ථගාමිනින්ති** සබ්බගතිගාමිනිඤ්ච අගතිගාමිනිඤ්ච. **පටිපදන්ති** මග්ගං. **යථාභූතං පජානාතීති** බහූසුපි මනුස්සෙසු පාණාතිපාතාදීසු එකමෙව අකුසලං එකතො කරොන්තෙසු ඉමස්ස චෙතනා නිරයගාමිනී භවිස්සති, ඉමස්ස තිරච්ඡානයොනිගාමිනී, ඉමස්ස පෙත්තිවිසයගාමිනී, නිරයාදීසුපි පනෙසා එවරූපෙ එවරූපෙ ඨානෙ එවඤ්චෙවඤ්ච විපාකං දස්සති, ඉමස්ස පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪිතුං න සක්කොති, අඤ්ඤෙන කම්මෙන දින්නපටිසන්ධිකස්ස දුබ්බලං උපධිවෙපක්කං භවිස්සති. බහූසු වා එකතො දානාදිකුසලං, විපස්සනං වා පට්ඨපෙන්තෙසු ඉමස්ස චෙතනා මනුස්සගතිගාමිනී භවිස්සති, ඉමස්ස දෙවගතිගාමිනී, තත්ථාපි එවඤ්චෙවඤ්ච විපාකං දස්සති, ඉමස්ස වා විපස්සනා එකං මග්ගං ද්වෙ වා තයො වා චත්තාරො වා පටිසම්භිදාදිසහිතෙ වා රහිතෙ වා නිප්ඵාදෙස්සති, ඉමස්ස න කඤ්චි පටිවෙධං සාධෙස්සතීතිආදිනා අනන්තෙහි ආකාරෙහි එකවත්ථුස්මිම්පි උප්පන්නං කුසලාකුසලසඞ්ඛාතං සබ්බත්ථගාමිනිපටිපදං අවිපරීතතො පජානාතීති. තතියබලං.

චතුත්ථෙ **අනෙකධාතුන්ති** චක්ඛුධාතුආදීහි, කාමධාතුආදීහි වා බහුධාතුං. **නානාධාතුන්ති** තාසඤ්ඤෙව ධාතූනං විලක්ඛණත්තා නානප්පකාරං ධාතුං. **ලොකන්ති** ඛන්ධායතනධාතුලොකං. **යථාභූතං පජානාතීති** තාසං තාසං ධාතූනං ඛන්ධායතනධාතුවිභඞ්ගාදීසු වුත්තනයෙන අනන්තප්පභෙදං නානත්තං අවිපරීතතො පජානාති. න කෙවලඤ්ච තථාගතො උපාදින්නකසඞ්ඛාරලොකස්සෙව නානත්තං පජානාති, අථ ඛො අනුපාදින්නකසඞ්ඛාරලොකස්සාපි පච්චෙකබුද්ධාදීහි පටිවිජ්ඣිතුං අසක්කුණෙය්‍යං නානත්තං පජානාතියෙව. තෙහි උපාදින්නකලොකස්සාපි නානත්තං එකදෙසතොව ජානන්ති, අනුපාදින්නස්ස පන නෙව ජානන්ති, සබ්බඤ්ඤුබුද්ධස්සෙවෙතං විසයො. එවං හි ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්නාය ඉමෙසං රුක්ඛගච්ඡලතාදීනං, ඛන්ධදණ්ඩවල්ලිතචපත්තපුප්ඵඵලාදිනො සණ්ඨානවණ්ණගන්ධරසඵස්සා හි, දෙසකාලෙහි ච අනන්තප්පභෙදං නානත්තං, පථවීපබ්බතාදීනඤ්ච නානත්තං හොතීති අනන්තෙහි ආකාරෙහි ජානිතුං සක්කොති, නාඤ්ඤෙති. චතුත්ථබලං.

පඤ්චමෙ **නානාධිමුත්තිකන්ති** හීනාදීහි අධිමුත්තීහි නානාධිමුත්තිකභාවං. **යථාභූතං පජානාතීති** තීසුපි කාලෙසු හීනාධිමුත්තිකා හීනාධිමුත්තිකෙ එව සෙවන්ති, පණීතාධිමුත්තිකා ච පණීතාධිමුත්තිකෙ. තත්ථාපි අස්සද්ධා අස්සද්ධෙ, දුස්සීලා දුස්සීලෙ, මිච්ඡාදිට්ඨිකා මිච්ඡාදිට්ඨිකෙ, සද්ධා සද්ධෙ, සීලසුතචාගපඤ්ඤාදිසම්පන්නා ච තෙ තෙ එව සෙවන්තීති නානප්පකාරතො ජානාති. සද්ධාසීලාදිසම්පන්නා හි තබ්බිරහිතෙ අත්තනො ආචරියුපජ්ඣායෙපි න සෙවන්ති, තෙපි ඉතරෙ, අත්තනා අත්තනා පන සදිසෙ එව සෙවන්තීති. පඤ්චමබලං.

ඡට්ඨෙ **පරසත්තානන්ති** පධානසත්තානං. **පරපුග්ගලානන්ති** තතො පරෙසං හීනසත්තානං. එකත්ථමෙව වා එතං පදද්වයං වෙනෙය්‍යවසෙන ද්විධා වුත්තං. **ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තන්ති** සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං පරභාවඤ්ච අපරභාවඤ්ච, වුද්ධිඤ්ච හානිඤ්චාති අත්ථො. **යථාභූතන්ති** සබ්බෙසං සත්තානං ආසයානුසයචරිතාධිමුත්තිආදීහි සද්ධාදි තික්ඛින්ද්‍රියමුදින්ද්‍රියතං සබ්බාකාරතො ජානාති. තත්ථ **ආසයොති** නිවාසට්ඨානං, යත්ථ සත්තානං චිත්තසන්තානං නිච්චං නිවසති. සො දුවිධො වට්ටාසයො විවට්ටාසයො ච. තත්ථ සස්සතුච්ඡෙදවසෙන පවත්තං සබ්බං දිට්ඨිගතං **වට්ටාසයො** නාම. සප්පච්චයනාමරූපපරිග්ගහතො පට්ඨාය සබ්බං විපස්සනාඤාණං, මග්ගඤාණඤ්ච **විවට්ටාසයො** නාම. මග්ගඤාණම්පි හි ‘‘දසයිමෙ, භික්ඛවෙ, අරියාවාසා, යදරියා ආවසිංසූ’’තිආදිවචනතො (අ. නි. 10.19) ආසයොව. ඉමං පන භගවා සත්තානං ආසයං ජානන්තො උභින්නං දිට්ඨිඤාණානං අප්පවත්තික්ඛණෙපි ජානාති එව. කාමරාගාදිකිලෙසාධිමුත්තඤ්ඤෙව හි පුග්ගලං භගවා තථෙව ජානාති. ‘‘අයං නෙක්ඛම්මාදිඅභිරතො විවට්ටාසයො’’ති නෙක්ඛම්මාදිං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති, ‘‘අයං කාමාදිඅභිරතො වට්ටාසයො’’ති අනුසයචරිතාදිජානනෙපි එසෙව නයො. තත්ථ **අනුසයො** කාමරාගානුසයාදිතො සත්තවිධො. **චරිතන්ති** තීහි ද්වාරෙහි අභිසඞ්ඛතලොකියකුසලාකුසලං. **අධිමුත්තීති** අජ්ඣාසයො. එවමෙත්ථ ආසයානුසයඤාණං, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණඤ්චාති ද්වෙ ඤාණානි එකතො හුත්වා එකං බලඤාණං නාම ජාතන්ති. ඡට්ඨබලං.

සත්තමෙ **ඣානවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තීනන්ති** පඨමාදීනං චතුන්නං ඣානානං, ‘‘රූපී රූපානි පස්සතී’’තිආදීනං අට්ඨන්නං විමොක්ඛානං, සවිතක්කසවිචාරාදීනං තිණ්ණං සමාධීනං, පඨමජ්ඣානසමාපත්තිආදීනං නවන්නං අනුපුබ්බසමාපත්තීනං. **සංකිලෙසන්ති** හානභාගියධම්මං. **වොදානන්ති** විසෙසභාගියං ධම්මං. **වුට්ඨානන්ති** යෙන කාරණෙන ඣානාදීහි වුට්ඨහන්ති, තං කාරණං. තං පන දුවිධං වොදානම්පි භවඞ්ගම්පි. හෙට්ඨිමං හි පගුණං ඣානං අත්තනො වොදානවසෙන උපරිමස්ස ඣානස්ස පදට්ඨානතො ‘‘වුට්ඨාන’’න්ති වුච්චති, තම්හා තම්හා පන සමාධිම්හා භවඞ්ගවසෙනෙව වුට්ඨානතො භවඞ්ගම්පි. නිරොධතො පන ඵලසමාපත්තියාව වුට්ඨහන්ති. ඉදං පාළිමුත්තකවුට්ඨානං නාම, තං සබ්බං භගවා යථාභූතං සබ්බාකාරෙන පජානාති. සත්තමබලං.

අට්ඨමෙ **පුබ්බෙනිවාසානුස්සතීති** පුබ්බෙනිවුත්ථක්ඛන්ධානුස්සරණං, තං නාමගොත්තවණ්ණාහාරසුඛදුක්ඛාදීහි තත්ථ තත්ථ භවෙ විජ්ජමානෙහි අනන්තෙහි ආකාරෙහි යථාභූතං පජානාතීති. අට්ඨමබලං.

නවමෙ **චුතූපපාතන්ති** චුතිඤ්ච උපපාතඤ්ච, තං චවමානඋපපජ්ජමානහීනපණීතසුවණ්ණදුබ්බණ්ණාදිතො අනන්තපභෙදෙ යථාකම්මූපගෙ සත්තෙ දිබ්බචක්ඛුඤාණෙන වණ්ණායතනග්ගහණමුඛෙන දිස්වා සබ්බාකාරතො පජානාතීති. නවමබලං.

දසමෙ **ආසවානං ඛයන්ති** ආසවනිරොධං නිබ්බානං, තං අරහත්තමග්ගඤාණෙන චතුසච්චපටිවෙධතො පජානාතීති. දසමබලං.

ඉමානීති යානි හෙට්ඨා ‘‘තථාගතස්ස දස තථාගතබලානී’’ති අවොච, ඉමානි තානීති අප්පනං කරොති. යස්මා චෙතොපරියඤාණාදීනි සාවකාදීනම්පි යථාරහං විජ්ජමානානිපි සවිසයං කිඤ්චිදෙව ජානන්ති, න ච සබ්බාකාරතො. බුද්ධානං පන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං විය සබ්බධම්මෙසු යථාසකං විසයෙ සබ්බත්ථ සබ්බාකාරතො එකක්ඛණෙ අප්පටිහතං පවත්තති, තස්මා ‘‘තථාගතබලානී’’ති වුච්චන්ති. යදි එවං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්සෙවායං පභෙදො හොති, කස්මා පන ‘‘දසබලඤාණානී’’ති විසුං විභත්තානීති? විසයකිච්චභූමිභෙදතො නෙසං අඤ්ඤත්තා. දසබලඤාණෙසු හි පඨමං කාරණාකාරණමෙව ජානාති, දුතියං කම්මන්තරවිපාකන්තරමෙව ජානාති, තතියං කම්මපරිච්ඡෙදමෙව, චතුත්ථං නානත්තකාරණමෙව, පඤ්චමං සත්තානං අජ්ඣාසයාධිමුත්තිමෙව, ඡට්ඨං ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුභාවමෙව, සත්තමං ඣානාදීහි සද්ධිං තෙසං සංකිලෙසාදිමෙව, අට්ඨමං පුබ්බෙනිවුත්ථක්ඛන්ධසන්තතිමෙව, නවමං සත්තානං චුතිපටිසන්ධිමෙව, දසමං සච්චපරිච්ඡෙදමෙව, නාඤ්ඤං.

සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං පන එතෙහි ජානිතබ්බඤ්ච තතො උත්තරිඤ්ච සබ්බං අතීතාදිභෙදං එකක්ඛණෙ සබ්බාකාරතො ජානාති, එතෙසං පන කිච්චං න සබ්බං කරොති. තං හි ඣානං හුත්වා අප්පෙතුං, ඉද්ධි හුත්වා විකුබ්බිතුං, මග්ගො හුත්වා කිලෙසෙ ඛෙපෙතුං න සක්කොති. දසබලඤාණානි පන තං සබ්බං යථාරහං කාතුං සක්කොන්ති. තෙසු ච පටිපාටියා සත්ත ඤාණානි කාමාවචරානි, තතො ද්වෙ රූපාවචරානි, අවසානෙ එකං ලොකුත්තරං. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං පන කාමාවචරමෙවාති එවං විසයකිච්චභූමිභෙදතො අඤ්ඤමෙව දසබලඤාණං. අඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණන්ති. අයං තාව පදත්ථානුසාරතො විනිච්ඡයො. **ධම්මභෙදා**දිතො පන සබ්බොපි විනිච්ඡයො එකවිධකොට්ඨාසතො පට්ඨාය එත්ථ වුත්තානුසාරතොව ඤාතබ්බො, සුත්තන්තභාජනීයාදයො හි විභඞ්ගනයභෙදා එත්ථ, ඉතො පරෙසු ච විභඞ්ගෙසු නත්ථීති.

ඤාණවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගමාතිකාය පනායං නික්ඛෙපපරිච්ඡෙදෙන සද්ධිං **අත්ථතො** විනිච්ඡයො. මාතිකාය හි ආදිතො තාව – **ජාතිමදො**තිආදයො තෙසත්තති එකකා නික්ඛිත්තා, තතො **කොධො ච උපනාහො චා**තිආදයො අට්ඨාරස දුකා, අකුසලමූලාදයො පඤ්චතිංස තිකා, ආසවචතුක්කාදයො චුද්දස චතුක්කා, ඔරම්භාගියසංයොජනාදයො පන්නරස පඤ්චකා, විවාදමූලාදයො චුද්දස ඡක්කා, අනුසයාදයො සත්ත සත්තකා, කිලෙසවත්ථුආදයො අට්ඨ අට්ඨකා, ආඝාතවත්ථුආදයො නව නවකා, කිලෙසවත්ථුආදයො සත්ත දසකා, ඡන්නං අට්ඨාරසකානං වසෙන අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතානි ච යථාක්කමං නික්ඛිපිත්වා අන්තෙ ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි බ්‍රහ්මජාලසුත්තෙ අභිදස්සිතානීති සබ්බානිපි තෙසට්ඨිඅධිකානි අට්ඨකිලෙසසතානි නික්ඛිත්තානීති වෙදිතබ්බානි. අයං තාව නික්ඛෙපපරිච්ඡෙදො.

අත්ථතො පන **''ජාතිමදො''**තිආදීසු ජාතිඋච්චාකුලීනතං නිස්සාය ''ඛත්තියාදීනං චතුන්නම්පි වණ්ණානං අහං උත්තමජාතිකො, ඉමෙ න උත්තමජාතිකා''ති එවං අත්තුක්කංසනපරවම්භනවසෙන උප්පන්නො මජ්ජනාකාරප්පවත්තො මානො **ජාතිමදො** නාම. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ ආදිච්චගොත්තකස්සපගොත්තාදිඋත්තමගොත්තං නිස්සාය **ගොත්තමදො**. නිරාබාධතං, යොබ්බඤ්ඤං, ''චිරං සුඛං ජීවිං ජීවාමි ජීවිස්සාමී''ති එවං ජීවිතං, බහුලාභඤ්ච නිස්සාය යථාක්කමං **ආරොග්‍යමදා**දයො වුත්තා. සුකතපණීතපච්චයලාභං, මානනවන්දනාදිගරුකාරං මඤ්ඤෙව පමුඛං කත්වා පඤ්හං පුච්ඡන්ති, පරිවාරෙත්වා ගච්ඡන්තීති එවං පුරෙක්ඛාරං, මහාපරිවාරං, සුවිපරිවාරඤ්ච නිස්සාය යථාක්කමං **සක්කාරමදා**දයො ච වෙදිතබ්බා. භොගො පන කිඤ්චාපි ලාභග්ගහණෙනෙව ගහිතො, නිහිතධනවසෙන පනෙත්ථ ලාභො වෙදිතබ්බො, ''අන්නපානවත්ථාභරණමාලාගන්ධාදිඋපභොගසමිද්ධිවසෙනාපි වත්තුං වට්ටතී''තිපි වදන්ති. සරීරවණ්ණං, ගුණවණ්ණඤ්ච නිස්සාය **වණ්ණමදො**. බාහුසච්චං, පටිභානං, ''වණ්ණං බුද්ධවංසං රාජවංසං ජනපදවංසං ගාමවංසං රත්තින්දිවපරිච්ඡෙදං නක්ඛත්තමුහුත්තයොගං ජානාමී''ති එවං රත්තඤ්ඤුතං වා නිස්සාය යථාක්කමං **සුතමදා**දයො ච වෙදිතබ්බා. ජාතිපිණ්ඩපාතිකතං, අනවඤ්ඤාතතං, ඉරියාපථපාසාදිකතං, මහිද්ධිකතඤ්ච නිස්සාය යථාක්කමං **පිණ්ඩපාතිකමදා**දයො. කිඤ්චාපි පරිවාර-ග්ගහණෙන යසො ගහිතො. පරිවාරස්ස පන සවසවත්තකභාවෙන පත්ථටතං කිත්තියසඤ්ඤෙව වා නිස්සාය **යසමදො**. පරිසුද්ධසීලං , උපචාරප්පනාඣානං, සිප්පකොසල්ලං, සරීරස්ස ආරොහසම්පදං, පරිණාහසම්පදං, අනූනනිද්දොසඅඞ්ගපච්චඞ්ගතාය සරීරපාරිපූරිඤ්ච නිස්සාය **සීලමදා**දයො වෙදිතබ්බා.

ඉමිනා එත්තකෙන ඨානෙන සවත්ථුකං මානං දස්සෙත්වා ඉදානි අවත්ථුකමෙව සාමඤ්ඤතො මානං දස්සෙන්තො **''මදො''**ති ආහ. **පමාදො**තිආදීසු පඤ්චකාමගුණෙසු චිත්තවොස්සග්ගසඞ්ඛාතො සුචරිතාසෙවනාය, දුච්චරිතසෙවනාය ච හෙතුභූතො පමජ්ජනාකාරප්පවත්තො අකුසලචිත්තුප්පාදො **පමාදො** නාම, ස්වායං සතිවොස්සග්ගලක්ඛණො. වාතභරිතභත්තා විය මාතාපිතූසුපි අනොණතභාවසඞ්ඛාතො කක්ඛළමානො **ථම්භො** නාම, ස්වායං චිත්තස්ස උද්ධුමාතභාවලක්ඛණො. අඤ්ඤෙසං ගෙහාදිඋපකරණසම්පදං, විජ්ජාසම්පදං වා දිස්වා තද්දිගුණසමාරම්භනවසප්පවත්තො අකුසලචිත්තුප්පාදො **සාරම්භො** නාම. ගන්ථොපි හි සාරම්භවසෙන උග්ගහෙතුං න වට්ටති, අකුසලමෙව හොති. ස්වායං කරණුත්තරියලක්ඛණො.

අත්‍ර අත්‍ර විසයෙ ඉච්ඡා අස්සාති අත්‍රිච්ඡො, පුග්ගලො, තස්ස භාවො **අත්‍රිච්ඡතා**. එවං **මහිච්ඡතා**දීසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ යං යං ලද්ධං, තෙන තෙන අසන්තුස්සිත්වා අපරස්ස අපරස්ස පත්ථනාවසෙන පවත්තො ලොභො **අත්‍රිච්ඡතා**. යාය අත්තනා ලද්ධං පණීතම්පි ලාමකං විය ඛායති, පරෙන ලද්ධං ලාමකම්පි පණීතං විය ඛායති. සායං අපරාපරලාභපත්ථනාලක්ඛණා. සන්තගුණවිභාවනාවසප්පවත්තො චෙව තදුප්පන්නෙහි අතිමහන්තෙහිපි වත්ථූහි අසන්තුස්සනාකාරප්පවත්තො ච ලොභො **මහිච්ඡතා**. යාය සමන්නාගතො පුග්ගලො පච්චයෙහි දුප්පූරො අග්ගි විය උපාදානෙන, සමුද්දො විය ච උදකෙන. යා චායං සන්තගුණසම්භාවනතා, පටිග්ගහණෙ ච පරිභොගෙ ච අමත්තඤ්ඤුතා, එතං මහිච්ඡතාලක්ඛණං.

අසන්තානං පන සද්ධාසීලානං, මග්ගඵලාදීනඤ්ච ලොකියලොකුත්තරානං ගුණානං විභාවනාවසප්පවත්තො චෙව තදුප්පන්නෙහි අතිමහන්තෙහිපි පච්චයෙහි අසන්තුස්සනාකාරප්පවත්තො ච ලොභො **පාපිච්ඡතා**. යා චායං අසන්තගුණසම්භාවනතා, පටිග්ගහණෙ ච පරිභොගෙ ච අමත්තඤ්ඤුතා එතං පාපිච්ඡතාලක්ඛණං.

සිඞ්ගන්ති විජ්ඣනට්ඨෙන සිඞ්ගං, නාගරිකභාවසඞ්ඛාතස්ස කිලෙසසිඞ්ගස්සෙතං අධිවචනං, තං අත්ථතො සිඞ්ගාරකරණවසප්පවත්තො ලොභොව. **තින්තිණන්ති** ඛීයනං, තං අත්ථතො නිවාසට්ඨානෙ සුනඛානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤං සත්තානං ''තව සන්තකං, මම සන්තක''න්ති ඛියානාකාරප්පවත්තො දොසොව. **චාපල්‍යන්ති** චපලතා, තං පත්තචීවරාදිපරික්ඛාරානං, අත්තභාවස්ස ච මණ්ඩනවිභූසනකෙළායනවසප්පවත්තො රාගොව, යෙන සමන්නාගතො ජිණ්ණොපි දහරො විය හොති. **අසභාගවුත්තීති** විසභාගවුත්ති විසභාගකිරියා, සා ගරුට්ඨානියෙසුපි අනාදරවසෙන විපච්චනීකග්ගාහිතාවසප්පවත්තො දොසොව , යාය සමන්නාගතො ගිලානෙපි මාතාපිතුආචරියුපජ්ඣායාදිකෙ න ඔලොකෙති, තෙහි සද්ධිං ලාභසක්කාරකාරණා කලහං කරොති, තෙසු හිරොත්තප්පං, චෙතියාදීසු චිත්තීකාරඤ්ච න පච්චුපට්ඨපෙති. **අරතීති** පන්තෙසු සෙනාසනෙසු, සමථවිපස්සනාසු ච අනභිරමණා උක්කණ්ඨිතතා, සා තථාපවත්තො අකුසලචිත්තුප්පාදො. **තන්දීති** ආලස්‍යං. **විජම්භිතාති** කායස්ස ආනමනාදිආකාරෙන එන්දනා විජම්භනා. **භත්තසම්මදොති** භත්තමුච්ඡාය කායස්ස අකම්මඤ්ඤතා. **චෙතසො ච ලීනත්තන්ති** චිත්තසඞ්කොචො. අත්ථතො පනෙතානි සබ්බානිපි ථිනමිද්ධවසෙන චිත්තස්ස ගිලානාකාරොව.

කුහනාතිආදීසු ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතස්ස පාපිච්ඡස්ස තෙන තෙන උපායෙන විම්හාපනා **කුහනා** නාම. සා තිවිධා පච්චයපටිසෙවනසාමන්තජප්පනඉරියාපථසණ්ඨාපනවසෙන. තත්ථ චීවරාදීහි නිමන්තිතස්ස තදත්ථිකස්සෙව සතො පාපිච්ඡතං නිස්සාය පටික්ඛිපනෙන, තෙ ච ගහපතිකෙ අත්තනි සුප්පතිට්ඨිතසද්ධෙ ඤත්වා පුන තෙසං ''අහො අයියො අප්පිච්ඡො න කිඤ්චි පටිග්ගණ්හිතුං ඉච්ඡති, සුලද්ධං වත නො අස්ස, සචෙ අප්පමත්තකං කිඤ්චි පටිග්ගණ්හෙය්‍යා''ති නානාවිධෙහි උපායෙහි පණීතානි චීවරාදීනි උපනාමෙන්තානං තදනුග්ගහකාමතඤ්ඤෙව ආවිකත්වා පටිග්ගහණෙන ච තතො පභුති අපි සකටභාරෙහි උපනාමනහෙතුභූතං විම්හාපනං **පච්චයපටිසෙවනසඞ්ඛාතා කුහනා** නාම. පාපිච්ඡස්සෙව පන සතො ''යො එවරූපං චීවරං ධාරෙති, සො සමණො මහෙසක්ඛො''තිආදිනා

උත්තරිමනුස්සධම්මාධිගමපරිදීපනවාචාය තථා තථා විම්හාපනං **සාමන්තජප්පනසඞ්ඛාතා කුහනා** නාම. පාපිච්ඡස්සෙව පන සතො සමාහිතස්සෙව සම්භාවනාධිප්පායකතෙන පණිධාය සණ්ඨපිතෙන ගමනාදිඉරියාපථෙන විම්හාපනං **ඉරියාපථසණ්ඨපනසඞ්ඛාතා කුහනා** නාම.

ආලපනාතිආදිනා පන වුත්තපච්චයපටිසංයුත්තා වාචායෙව දස්සිතා. අනුප්පියභාණිතා, චාටුකම්යතා, මුග්ගසූප්‍යතා, පාරිභටයතා ච **ආලපනා** නාම. තත්ථ **ආලපනාති**ආදිතොව ලපනා. **අනුප්පියභාණිතාති** සච්චානුරූපං, ධම්මානුරූපං වා අනපලොකෙත්වා පුනප්පුනං පියභණනං. **චාටුකම්යතාති** නීචවුත්තිතා, අත්තානං හෙට්ඨතො ඨපෙත්වා පවත්තනං. **මුග්ගසූප්‍යතාති** මුග්ගසූපසදිසතා, අපක්කමුග්ගසදිසෙන අප්පසච්චෙන සමන්නාගතවචනතා. **පාරිභටයතාති** කුලදාරකානං අඞ්කෙන පරිහරණාදිකං පරිභටස්ස කිච්චං. එවමයං සබ්බොපි කිරියාභෙදො ''ලපනා''ත්වෙව වුච්චති. පරෙසං පන පච්චයදානසඤ්ඤාජනකං කායවචීකම්මං **නෙමිත්තිකතා** නාම, යා ''පරිකථොභාසනිමිත්තකම්ම''න්ති වුච්චති. අක්කොසනවම්භනගරහණාදීහි යථා දායකො අවණ්ණං භායති, එවං තං නිප්පීළනං **නිප්පෙසිකතා** නාම. අයං හි යස්මා වෙළුපෙසිකාය විය අබ්භඞ්ගං ඉමාය පරස්ස ගුණං නිප්පෙසෙති නිපුඤ්ඡති, යස්මා වා ගන්ධජාතං පිසිත්වා ගන්ධමග්ගනා විය පරගුණෙ නිප්පිසිත්වා විචුණ්ණෙත්වා එසා ලාභමග්ගනා හොති, තස්මා ''නිප්පෙසිකතා''ති වුච්චති. එකස්මිං පන කුලෙ ලද්ධාමිසං අඤ්ඤත්ථ දානවසෙන ලාභෙන ලාභස්ස පත්ථනා **ලාභෙන ලාභං නිජිගීසනා** නාම. ඉමෙ ච කුහනාදයො පඤ්චපි තථා තථා පවත්තා ලොභාදිඅකුසලචිත්තුප්පාදාති වෙදිතබ්බා. ''සෙය්‍යොහමස්මී''තිආදයො ද්වාදස මානා හෙට්ඨා සංයොජනගොච්ඡකෙ වුත්තානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යාව. තත්ථ ච ආදිතො තයො මානා පුග්ගලං අනිස්සාය ජාතිගොත්තරූපභොගසිප්පසුතාදිමානවත්ථුවසෙනෙව කථිතා, තතො පරං පන නව මානා සෙය්‍යසදිසහීනපුග්ගලෙ නිස්සාය කථිතා.

එවමෙතෙහි ද්වාදසහි පදෙහි සවත්ථුකෙ මානෙ කථෙත්වා ඉදානි අවත්ථුකං දස්සෙතුං **''මානො''**තිආදි වුත්තං. තතො පරං **අතිමානොති**ආදීසු ''ජාතිආදීහි මයා සදිසො නත්ථී''ති අතික්කමිත්වා මඤ්ඤනාවසෙන පවත්තො මානො **අතිමානො** නාම. ''ඉමෙ මයා පුබ්බෙ සදිසා, ඉදානි අහං සෙට්ඨො, ඉමෙ හීනතරා''ති උප්පන්නො මානො භාරාතිභාරො විය **මානාතිමානො** නාම. අත්තානං පන අවමඤ්ඤනාවසෙන පවත්තො මානො **ඔමානො** නාම, සො ''හීනොහමස්මී''ති පවත්තහීනමානසදිසොව. අනධිගතෙසු අරියධම්මෙසු ''අධිගතා මයා''ති උප්පන්නො මානො අධිකමානත්තා **අධිමානො** නාම, අයං පන සොතාපන්නාදිඅරියසාවකානං ''අහං සකදාගාමී''තිආදිනා න උප්පජ්ජති තෙසං මග්ගඵලනිබ්බානපහීනකිලෙසාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණෙන අරියගුණපටිවෙධෙ නික්කඞ්ඛත්තා. දුස්සීලස්ස පන න උප්පජ්ජතෙව, සීලවතොපි පරිච්චත්තකම්මට්ඨානස්ස න උප්පජ්ජති, පරිසුද්ධසීලස්සෙව පන සුද්ධසමථලාභිනො, සුද්ධවිපස්සනාලාභිනො, තදුභයලාභිනො වා උප්පජ්ජති. තෙසු තදුභයලාභී අරහත්තෙ එව අධිමඤ්ඤිත්වා පතිට්ඨාති සුවික්ඛම්භිතකිලෙසත්තා, පරිමද්දිතසඞ්ඛාරත්තා ච, ඉතරෙ සොතාපන්නාදීසුපීති වෙදිතබ්බා. පඤ්චසු පන ඛන්ධෙසු ''අහමස්මී''තිආදිනා පවත්තො මානො **අස්මිමානො** නාම. පාපකෙන පන පරූපඝාතකෙන කම්මායතනසිප්පායතනවිජ්ජාට්ඨානාදිනා අත්තානං සෙය්‍යාදිතො ජප්පනවසෙන පවත්තො මානො **මිච්ඡාමානො** නාම.

ඤාතිවිතක්කොතිආදීසු ''මය්හං ඤාතකා සුඛජීවිනො සම්පත්තියුත්තා''ති එවං ගෙහසිතපෙමෙන ඤාතකෙ උද්දිස්ස උප්පන්නො විතක්කො **ඤාතිවිතක්කො** නාම, ''ඤාතකා ඛයං ගතා වයං ගතා සද්ධා පසන්නා''තිආදිනා පන නෙක්ඛම්මසිතො ඤාතිවිතක්කො නාම න හොති. එවං **ජනපදවිතක්කෙපි**, තස්ස පන ''අම්හාකං ජනපදො සුභික්ඛො සුන්දරො''තිආදිනා පවත්තිආකාරො වෙදිතබ්බො. අමරත්ථාය විතක්කො, අමරො වා විතක්කොති **අමරවිතක්කො**. තත්ථ යො උක්කුටිකප්පධානාදීහි දුක්ඛෙ නිජ්ජිණ්ණෙ සම්පරායෙ අත්තා සුඛී අමරො හොතීති එවං පවත්තො, සො අමරත්ථාය විතක්කො නාම. යො පන දිට්ඨිගතිකස්ස එකස්මිං පක්ඛෙ අසණ්ඨහිත්වා ''එවම්පි මෙ නො, තථාපි මෙ නො, අඤ්ඤථාපි මෙ නො''තිආදිනා අමරමච්ඡො විය ගහෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය පවත්තො, සො අමරො විතක්කො නාම. තං දුවිධම්පි එකතො කත්වා ඉධ ''අමරවිතක්කො''ති වුත්තො.

අනුද්දයතා පතිරූපකෙන පන ගිහීහි සහසොකිසහනන්දිතාදිවසෙන ගෙහසිතපෙමෙන යුත්තො **පරානුද්දයතාපටිසංයුත්තො විතක්කො** නාම. ලාභෙන චෙව සක්කාරෙන ච කිත්තිසද්දෙන ච සද්ධිං ආරම්මණකරණවසෙන යුත්තො ගෙහසිතො විතක්කො **ලාභසක්කාරසිලොකපටිසංයුත්තො විතක්කො** නාම, තස්ස පන ''අහො වත මෙ ලාභාදයො උප්පජ්ජෙය්‍යු''න්තිආදිනා පවත්තිආකාරො වෙදිතබ්බො. ''අහො වත මං පරෙ න අවජානෙය්‍යු''න්ති උප්පන්නො ගෙහසිතො විතක්කො **අනවඤ්ඤත්තිපටිසංයුත්තො විතක්කො** නාම. එකකං.

දුකාදීසු කොධාදයො හෙට්ඨා වුත්තත්ථෙ වජ්ජෙත්වා අවසෙසානඤ්ඤෙව වණ්ණනා හොති. තත්ථ දුකෙසු තාව **උපනාහොති**ආදීසු පුබ්බභාගෙ කොධො ''අක්කොච්ඡිම''න්තිආදිනා ආසෙවනෙන අපරකාලෙ වෙරචිත්තෙ දළ්හතරං ආබද්ධො **උපනාහො** නාම, යෙන සමන්නාගතො වෙරං නිස්සජ්ජිතුං න සක්කොති වසාතෙලමක්ඛිතපිලොතිකා විය, සොධියමානම්පිස්ස චිත්තං න පරිසුජ්ඣති, ස්වායං වෙරූපනිබන්ධනලක්ඛණො.

පරගුණං පන විනාසෙත්වා තත්ථ දොසමක්ඛනවසෙන පවත්තො කොධො **මක්ඛො** නාම. අයං හි පඨමතරං අත්තනො චිත්තං ගූථො විය ගූථග්ගාහකං හත්ථං මක්ඛෙති, පච්ඡා පරන්ති ''මක්ඛො''ති වුත්තො, ස්වායං පරගුණමක්ඛනලක්ඛණො. පළාසෙතීති **පළාසො,** පරස්ස ගුණෙ දස්සෙත්වා අත්තනො ගුණෙහි සමෙ කරොතීති අත්ථො. තථාපවත්තො ලොභො, ස්වායං යුගග්ගාහලක්ඛණො.

ද්වාරත්තයෙපි විජ්ජමානස්සෙව දොසස්ස පටිච්ඡාදනතො චක්ඛුමොහනමායා වියාති **මායා,** සා කතදොසපටිච්ඡාදනලක්ඛණා. සඨස්ස භාවො, කම්මං වා **සාඨෙය්‍යං,** කෙරාටියං, තං අවිජ්ජමානගුණප්පකාසනලක්ඛණං.

අනජ්ජවාදයො හෙට්ඨා වුත්තඅජ්ජවාදිපටිපක්ඛඅකුසලවසෙන වෙදිතබ්බා. **අජ්ඣත්තසංයොජනන්ති**ආදීසු අජ්ඣත්තන්ති කාමභවො, තත්ථ සත්තෙ බන්ධනවසෙන පවත්තානි පඤ්චොරම්භාගියසංයොජනානි **අජ්ඣත්තසංයොජනං** නාම. බහිද්ධාති රූපාරූපභවො. තත්ථ බන්ධනවසෙන පවත්තානි පඤ්ච උද්ධම්භාගියසංයොජනානි **බහිද්ධාසංයොජනං** නාම. කාමභවෙ හි සත්තානං ආලයො බහුකො, න ඉතරෙසු, තස්මා සො අජ්ඣත්තං ඉතරෙ ච බහිද්ධාති වෙදිතබ්බා. දුකං.

තිකෙසු පන ලොභාදීනි **තීණි අකුසලමූලානි** නාම. කාමබ්‍යාපාදවිහිංසාසම්පයුත්තා විතක්කා **තයො අකුසලවිතක්කා** නාම. තෙ එව සඤ්ඤාසීසෙන **තිස්සො අකුසලසඤ්ඤා**. සභාවට්ඨෙන **තිස්සො අකුසලධාතුයොති** ච වුච්චන්ති. කායවචීමනොදුච්චරිතානි **තීණි දුච්චරිතානි** නාම, තානි ද්වාරත්තයප්පවත්තානං පාණාතිපාතාදීනං, සබ්බාකුසලානං වා වසෙන යොජෙතබ්බානි. සුත්තන්තපරියායෙන පන දිට්ඨාසවවජ්ජිතා කාමාසවාදයො **තයො ආසවා** නාම. සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසා **තීණි සංයොජනානි** නාම.

කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හා ච **තිස්සො තණ්හා** නාම. තත්ථ සස්සතදිට්ඨිසහගතො රාගො **භවතණ්හා,** උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො **විභවතණ්හා,** අවසෙසා පන සබ්බාපි තණ්හා **කාමතණ්හා**. කාමධාතුපටිසංයුත්තො වා රාගො කාමතණ්හා, රූපාරූපධාතුපටිසංයුත්තො භවතණ්හා, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො විභවතණ්හාති වෙදිතබ්බා. කාමතණ්හා රූපතණ්හා අරූපතණ්හා ච **අපරාපි තිස්සො තණ්හා** නාම. රූපතණ්හා අරූපතණ්හා නිරොධතණ්හා ච පුන **අපරාපි තිස්සො තණ්හා** නාම. තත්ථ **නිරොධතණ්හාති** උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො. කාමෙසනා

භවෙසනා බ්‍රහ්මචරියෙසනා ච **තිස්සො එසනා** නාම. තත්ථ **බ්‍රහ්මචරියෙසනාති** සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨිසඞ්ඛාතබ්‍රහ්මචරියස්ස ගවෙසනා. ‘‘සෙය්‍යොහමස්මීති විධා, සදිසොහමස්මීති විධා, හීනොහමස්මීති විධා’’ති එවං වුත්තමානවිධා **තිස්සො විධා** නාම. මානො හි සෙය්‍යාදිවසෙන විදහනතො මඤ්ඤනතො ‘‘විධා’’ති වුච්චති. ජාතිජරාමරණානි පටිච්ච උප්පන්නානි භයානි **තීණි භයානි** නාම. ‘‘අතීතං වා අද්ධානං ආරබ්භා’’තිආදිනා වුත්තානි තීණි, බුද්ධාදීසු කඞ්ඛනවිචිකිච්ඡනවසෙන පවත්තා තිස්සො අවිජ්ජා **තීණි තමානි** නාම. විචිකිච්ඡාසීසෙන තස්ස විභඞ්ගෙ තංසම්පයුත්තා අවිජ්ජාව වුත්තා, තස්සා එව පටිච්ඡාදකත්තෙනපි තමභාවතොති දට්ඨබ්බං.

යං කිඤ්චි පන සත්තස්ස සුඛාදිකං උප්පජ්ජති, තං සබ්බං පුබ්බෙකතහෙතූති එකං තිත්ථායතනං, ඉස්සරනිම්මානහෙතූති දුතියං, අහෙතුඅප්පච්චයාති තතියන්ති ඉමානි **තීණි තිත්ථායතනානි** නාම. තත්ථ පඨමවාදී කුසලාකුසලකිරියඋතුචිත්තාහාරාදිකං, ගතිඋපධිආදිකං, සප්පුරිසූපනිස්සයසද්ධම්මස්සවනාදිකඤ්ච සබ්බං පච්චයපච්චයුප්පන්නං පටික්ඛිපිත්වා එකං කම්මවිපාකමෙව සම්පටිච්ඡති, ඉතරෙ පන ද්වෙපි සබ්බං හෙතුං පටික්ඛිපිත්වා ඉස්සරහෙතුකං, අහෙතුකඤ්ච සම්පටිච්ඡන්ති, තෙසං තිණ්ණං වාදානං වසෙනෙව පයොජනාභාවාදිතො යථානුරූපං දොසො ඤාතබ්බො. ගන්ථවිත්ථාරභයෙන පනෙත්ථ න විත්ථාරයිම්හ.

රාගදොසමොහා පන තයො පලිබොධට්ඨෙන **කිඤ්චනා** නාම. තෙ එව හි කිලෙසට්ඨෙන **අඞ්ගණානි,** මලීනභාවකරණට්ඨෙන **මලානි,** පක්ඛලනපාතහෙතුතො **විසමානි** ච හොන්ති. පාණාතිපාතාදීනි කායවචීමනොවිසමානි **අපරානිපි තීණි විසමානි** නාම. රාගදොසමොහා අනුදහනට්ඨෙන **තයො අග්ගී,** කසටනිරොජට්ඨෙන **කසාවා** ච හොන්ති. පාණාතිපාතාදීනි කායකසාවාදයො පන **අපරෙපි තයො කසාවා** නාම. අස්සාදදිට්ඨීත්තිකෙ කාමපරිභොගෙ ‘‘නත්ථි කාමෙසු දොසො’’ති එවං පවත්තා සස්සතදිට්ඨි **අස්සාදදිට්ඨි** නාම. වීසතිවත්ථුකා පන අත්තදිට්ඨි අත්තානං අනුගතත්තා **අත්තානුදිට්ඨි** නාම. තස්සා පන ‘‘රූපං අත්තතො සමනුපස්සති, රූපවන්තං වා අත්තානං, අත්තනි වා රූපං, රූපස්මිං වා අත්තානං සමනුපස්සතී’’ති එවං රූපක්ඛන්ධෙ චතස්සො දිට්ඨියො. එවං සෙසක්ඛන්ධෙසුපීති වීසතිවත්ථුකතා වෙදිතබ්බා.

තත්ථ ච **රූපං අත්තතො**තිආදිනා පඤ්චක්ඛන්ධෙ අත්තතො ගහණවසෙන පවත්තා පඤ්ච උච්ඡෙදදිට්ඨියො, සෙසා පන සස්සතදිට්ඨියොති වෙදිතබ්බා. **‘‘නත්ථි දින්න’’**න්තිආදිනයප්පවත්තා පන නත්ථිකදිට්ඨි **මිච්ඡාදිට්ඨි** නාම, ලාමකදිට්ඨීති අත්ථො. අරතිත්තිකෙ පාණිලෙඩ්ඩුදණ්ඩාදීහි සත්තානං විහිංසනා **විහෙසා** නාම. ද්වාරත්තයප්පවත්තඅකුසලධම්මස්ස චරියා **අධම්මචරියා** නාම. දොවචස්සතාත්තිකෙ සාව කාමබ්‍යාපාදවිහිංසාසඤ්ඤා නානාරම්මණෙසු පවත්තිතො, නානාභූතත්තා ච **නානත්තසඤ්ඤා** නාම. උද්ධච්චත්තිකෙ කුසීතස්ස භාවො **කොසජ්ජං,** පමාදොව. අනාදරියත්තිකෙ ඔවාදස්ස අනාදියනවසප්පවත්තො කොධො **අනාදරියං** නාම. අස්සද්ධියත්තිකෙ රතනත්තයකම්මඵලානං අසද්දහනවසප්පවත්තා අකුසලධම්මා **අස්සද්ධියං** නාම. පඤ්චවිධමච්ඡරියවසෙන ‘‘දෙහී’’ති වචනස්ස අජානනා **අවදඤ්ඤුතා** නාම.

උද්ධච්චත්තිකෙ මනච්ඡට්ඨෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතා **අසංවරො** නාම. කායිකවාචසිකවීතික්කමො **දුස්සීල්‍යං** නාම. අරියත්තිකෙ බුද්ධපච්චෙකබුද්ධසාවකානං දස්සනොපාසනාදීසු අනිච්ඡා **අරියානං අදස්සනකම්‍යතා** නාම. බොධිපක්ඛිකසද්ධම්මස්ස සවනධාරණාදීසු අනිච්ඡා **සද්ධම්මං අසොතුකම්‍යතා** නාම. පරස්ස දොසාරොපනෙ රන්ධගවෙසිතාසඞ්ඛාතො උපාරම්භොව **උපාරම්භචිත්තතා** නාම. මුට්ඨස්සච්චත්තිකෙ උද්ධච්චං **චෙතසො වික්ඛෙපො** නාම. අයොනිසොමනසිකාරත්තිකෙ ‘‘අනිච්චෙ නිච්ච’’න්තිආදිනා, සච්චපටිපක්ඛවසෙන වා අනුපායමනසිකාරසඞ්ඛාතං ආවජ්ජනචිත්තං **අයොනිසොමනසිකාරො** නාම. මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඞ්කප්පාදයො අට්ඨ මිච්ඡාමග්ගා කුම්මග්ගො නාම, මිච්ඡාමග්ගස්ස ආසෙවනා **කුම්මග්ගසෙවනා** නාම. ථිනමිද්ධං **චෙතසො ච ලීනත්තං** නාම. තිකං.

චතුක්කෙසු චීවරාදීසු චතූසු පච්චයෙසු ‘‘කත්ථ මනාපං ලභිස්සාමී’’ති තණ්හාය උප්පාදො **චත්තාරො තණ්හුප්පාදා** නාම. න ගච්ඡන්ති එතාහි අරියාති අගතියො, ඡන්දදොසමොහභයා. තා හි අගන්තබ්බමග්ගගමනානි අකත්තබ්බකරණානි **චත්තාරි අගතිගමනානි** නාම. තත්ථ **ඡන්දො**ති පක්ඛපාතරාගො. **භය**න්ති තථාපවත්තො දොසො. අනිච්චාදීසු ‘‘නිච්චං සුඛං අත්තා සුභ’’න්ති එවං පවත්තා **චත්තාරො විපරියාසා** විපරීතතො ධම්මෙ එසනතො. තෙසු වා ආසනතො පවිසනතො **චත්තාරො විපරියාසා** නාම. තෙ සඤ්ඤාචිත්තදිට්ඨිවිපරියාසවසෙන පච්චෙකං තයො තයො හුත්වා ද්වාදස හොන්ති. තෙසු අනිච්චෙ නිච්චං, අනත්තනි අත්තාති සඤ්ඤාචිත්තදිට්ඨිවිපරියාසා ඡ, දුක්ඛෙ සුඛං, අසුභෙ සුභන්ති දිට්ඨිවිපරියාසා ද්වෙ චාති අට්ඨ සොතාපත්තිමග්ගෙන පහීයන්ති, අසුභෙ සුභන්ති සඤ්ඤාචිත්තවිපරියාසා ද්වෙ අනාගාමිමග්ගෙන, දුක්ඛෙ සුඛන්ති සඤ්ඤාචිත්තවිපරියාසා ද්වෙ අරහත්තමග්ගෙනාති වෙදිතබ්බා.

අදිට්ඨෙ දිට්ඨං, අසුතෙ සුතං, අමුතෙ මුතං, අවිඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතන්ති එවං පවත්තා **චත්තාරො අනරියවොහාරා** නාම. දිට්ඨාදීසු පන අදිට්ඨං අසුතං අමුතං අවිඤ්ඤාතන්ති එවං පවත්තා **අපරෙපි චත්තාරො අනරියවොහාරා** නාම. ඉමෙ ච පුරිමෙහි සද්ධිං අට්ඨ අනරියවොහාරාතිපි වුච්චන්ති. පාණාතිපාතඅදින්නාදානකාමෙසුමිච්ඡාචාරමුසාවාදා **චත්තාරි දුච්චරිතානි** නාම. මුසාවාදාදිවචීදුච්චරිතානි **අපරානිපි චත්තාරි වචීදුච්චරිතානි** නාම. ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණභයානි **චත්තාරි භයානි** නාම. රාජචොරඅග්ගිඋදකභයානි චත්තාරි, සමුද්දං ඔරොහන්තස්ස පන උප්පජ්ජනකානි ඌමිකුම්භීලආවට්ටසුසුකාභයානි ච චත්තාරි, අත්තානුවාදපරානුවාදදණ්ඩදුග්ගතිභයානි චත්තාරි චාති ඉමානි වා **අපරානි** තීණි චතුක්කානි **චත්තාරි භයානි** නාම. තත්ථ **සුසුකා**ති චණ්ඩමච්ඡා. සබ්බානිපි චෙතානි භයානි පටිසවිත්තානීති වෙදිතබ්බානි. සබ්බං සුඛදුක්ඛාදිකං සයංකතං පරංකතං උභයකතං අධිච්චසමුප්පන්නන්ති එවං උප්පජ්ජමානා ඉමා **චතස්සො දිට්ඨියො** නාම. චතුක්කං.

පඤ්චකෙසු **පඤ්චොරම්භාගියා**තිආදීසු ඔරං වුච්චති කාමධාතු හෙට්ඨාභාවතො, තත්ථ උපපත්තිනිප්ඵාදනතො තං ඔරං භජන්තීති සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසකාමරාගපටිඝා **පඤ්ච ඔරම්භාගියසංයොජනානි** නාම. උද්ධන්ති රූපාරූපධාතු උපරිභාවතො, තං වුත්තනයෙන භජන්තීති රූපරාගඅරූපරාගමානඋද්ධච්චඅවිජ්ජා **පඤ්ච උද්ධම්භාගියසංයොජනානි** නාම. රාගදොසමොහමානදිට්ඨියො පඤ්ච ලග්ගනට්ඨෙන **සඞ්ගා** නාම. තෙ එව පඤ්ච අනුපවිසනට්ඨෙන, තුදනට්ඨෙන ච පඤ්ච **සල්ලා** නාම. සත්ථුධම්මසඞ්ඝසික්ඛාසු කඞ්ඛනානි චත්තාරි, සබ්‍රහ්මචාරීසු කුපිතචිත්තතා චාති ඉමෙ පඤ්ච චිත්තස්ස ථද්ධකචවරඛාණුකභාවකරණත්තා **චෙතොඛිලා** නාම. කාමෙසු අවීතරාගො. කායෙ…පෙ…. රූපෙ…පෙ…. යාවදත්ථං භුඤ්ජිත්වා සෙය්‍යසුඛං පස්සසුඛං මිද්ධසුඛං අනුයුත්තො විහරති, අඤ්ඤතරං දෙවනිකායං පණිධාය බ්‍රහ්මචරියං චරතීති එවං පවත්තා පඤ්ච ධම්මා චිත්තං බන්ධිත්වා මුට්ඨියං කත්වා විය ගහණතො **චෙතසොවිනිබන්ධා** නාම. තත්ථ **කායෙ**ති අජ්ඣත්තිකෙ කායෙ, **රූපෙ**ති බහිද්ධාරූපෙ. සඤ්ඤී අත්තා, අසඤ්ඤී අත්තා, නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤී අත්තා, සංවිජ්ජමානො පන අත්තා උච්ඡිජ්ජති, දිට්ඨධම්මනිබ්බානං වා පාපුණාතීති එවං පවත්තා **පඤ්ච දිට්ඨියො** නාම.

පාණාතිපාතාදිමජ්ජපානපරියොසානා පඤ්ච වෙරකරණට්ඨෙන **වෙරා** නාම. ඤාතිභොගරොගසීලදිට්ඨිබ්‍යසනානි **පඤ්ච බ්‍යසනා** නාම. තත්ථ **බ්‍යසනා**ති විනාසසහජාතා, තතො උප්පන්නා අකුසලා . බහුජනස්ස අප්පියතා, වෙරබහුලතා, වජ්ජබහුලතා, සම්මූළ්හමරණං, අපායගමනන්ති ඉමෙ පඤ්ච **අක්ඛන්තියා ආදීනවා,** අනධිවාසනාය දොසාති අත්ථො. ආජීවකභයං අසිලොකභයං පරිසසාරජ්ජභයං මරණභයං දුග්ගතිභයන්ති ඉමානි **පඤ්ච භයානි** නාම. යාවදත්ථං පඤ්චකාමගුණපරිභොගෙන චෙව පඨමජ්ඣානාදීහි චතූහි ඣානෙහි චාති පඤ්චහි කාරණෙහි අත්තා පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානප්පත්තො හොතීති පවත්තා වාදා **පඤ්ච දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා** නාම. පඤ්චකං.

ඡක්කෙසු පන කොධො මක්ඛො ඉස්සා සාඨෙය්‍යං පාපිච්ඡතා සන්දිට්ඨිපරාමාසිතාති ඉමානි **ඡ විවාදමූලානි.** මනාපියෙසු රූපාදීසු ඡසු ආරම්මණෙසු ඡන්දරාගොති ඉමෙ **ඡ ඡන්දරාගා** ගෙහසිතා ධම්මා නාම. අමනාපියෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු පටිඝො **ඡ විරොධවත්ථූනි** නාම. විරොධො එව වත්ථු විරොධවත්ථු. ඡසු ආරම්මණෙසු තණ්හාව **ඡ තණ්හාකායා** නාම. සත්ථුධම්මසඞ්ඝසික්ඛාසු, අප්පමාදෙ, පටිසන්ථාරෙ ච අගාරවා **ඡ අගාරවා** නාම. කම්මාරාමතා, භස්සනිද්දාසඞ්ගණිකසංසග්ගපපඤ්චාරාමතා ච **ඡ පරිහානියා ධම්මා** නාම, පරිහානිකරාති අත්ථො. තත්ථ සවනදස්සනසමුල්ලපනපරිභොගකායසංසග්ගෙසු පඤ්චසු යුත්තපයුත්තතා **සංසග්ගාරාමතා.** තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චෙසු යුත්තපයුත්තතා **පපඤ්චාරාමතා**ති වෙදිතබ්බං. කම්මභස්සනිද්දාසඞ්ගණිකාරාමතා චත්තාරො, දොවචස්සතා, පාපමිත්තතා ද්වෙ චාති ඉමෙ **අපරෙපි ඡ පරිහානියා ධම්මා** නාම.

සොමනස්සට්ඨානියෙසු රූපාදීසු ඡසු ආරම්මණෙසු උප්පන්නා ගෙහසිතසොමනස්සසම්පයුත්තා විචාරා **සොමනස්සූපවිචාරා** නාම, විතක්කාදයො ධම්මා, තංසම්පයුත්තා චාති ගහෙතබ්බා. එස නයො ඉතරද්වයෙපි. අඤ්ඤාණසහිතා පනෙත්ථ වෙදනුපෙක්ඛා උපෙක්ඛාති වෙදිතබ්බා, යා ‘‘අඤ්ඤාණුපෙක්ඛා’’තිපි වුච්චති. ඉට්ඨානිට්ඨමජ්ඣත්තෙසු ඡසු ආරම්මණෙසු යථාක්කමං උප්පන්නා වෙදනා **‘‘ඡ ගෙහසිතානි සොමනස්සානී’’**තිආදිනා ඡක්කත්තයෙන වුත්තා. ‘‘අත්ථි මෙ අත්තා’’ති වා, ‘‘නත්ථි මෙ අත්තා’’ති වා, ‘‘අත්තනා වා අත්තානං සඤ්ජානාමී’’ති වා, ‘‘අත්තනා වා අනත්තානං සඤ්ජානාමී’’ති වා, ‘‘අත්තනා වා අත්තානං සඤ්ජානාමී’’ති වා, ‘‘සො මෙ අයං අත්තා කාරකො වෙදකො නිච්චො ධුවො’’ති එවං උප්පජ්ජමානා ඉමා **ඡ දිට්ඨියො** නාම. තත්ථ **අත්ථීති** සස්සතදිට්ඨි. **නත්ථීති** උච්ඡෙදදිට්ඨි. පඤ්චපි ඛන්ධෙ ‘‘අත්තා’’ති ගහෙත්වා සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන සෙසානං ජානනවසෙන **අත්තනා වා අත්තානං සඤ්ජානාමීති දිට්ඨි,** සඤ්ඤාක්ඛන්ධං පන ‘‘අත්තා’’ති, ඉතරෙ ච ‘‘අනත්තා’’ති ගහෙත්වා **අත්තනා වා අනත්තානං සඤ්ජානාමීති දිට්ඨි,** සඤ්ඤාක්ඛන්ධං පන ‘‘අනත්තා’’ති, ඉතරෙ ච ‘‘අත්තා’’ති ගහෙත්වා **අනත්තනා වා අත්තානං සඤ්ජානාමීති දිට්ඨි** ච වෙදිතබ්බා. ඡක්කං.

සත්තකෙසු පන කාමරාගපටිඝමානදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාභවරාගඅවිජ්ජා සත්ත ථාමගතට්ඨෙන, අප්පහීනට්ඨෙන ච චිත්තසන්තානෙ අනු අනු සයනතො **අනුසයා** නාම. තෙ එව සත්තෙ වට්ටස්මිං සංයොජනතො **සංයොජනානි.** සමුදාචාරවසෙන පරියුට්ඨානතො **පරියුට්ඨානා**ති වෙදිතබ්බා. අස්සද්ධියං අහිරිකං අනොත්තප්පං අප්පස්සුතතා කොසජ්ජං මුට්ඨස්සච්චං දුප්පඤ්ඤතාති ඉමෙ සත්ත අසතං අසප්පුරිසානං, අසන්තා වා ලාමකා ධම්මාති **අසද්ධම්මා** නාම. පාණාතිපාතාදයො කායවචීදුච්චරිතානි **සත්ත දුච්චරිතානි** නාම. මානො අතිමානො මානාතිමානො ඔමානො අධිමානො අස්මිමානො මිච්ඡාමානොති ඉමෙ **සත්ත මානා** නාම. ‘‘මනුස්සලොකෙ මාතාපෙත්තිකසම්භවො අත්තා උච්ඡිජ්ජති, තථා ඡසු දෙවලොකෙසු දිබ්බො කබළීකාරභක්ඛො අත්තා, රූපලොකෙ රූපී මනොමයො අත්තා, චතූසු අරූපභවෙසු චතුබ්බිධො අරූපී අත්තා තත්ථ තත්ථ උච්ඡිජ්ජති විනස්සති න හොති පරං මරණා’’ති එවං පවත්තා සත්ත උච්ඡෙදදිට්ඨියො **සත්ත දිට්ඨියො** නාම. එත්ථ ච ආදිතො තිස්සො දිට්ඨියො රූපක්ඛන්ධං අත්තතො ගහෙත්වා පවත්තා උච්ඡෙදදිට්ඨියො, සෙසා චතස්සො අරූපක්ඛන්ධෙති ඤාතබ්බා. සත්තකං.

අට්ඨකෙසු පන ලොභො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ථිනං උද්ධච්චඤ්චාති **අට්ඨ කිලෙසවත්ථූනි** නාම. ‘‘යං කිඤ්චි කම්මං කත්තබ්බං මෙ’’ති එකං, තථා ‘‘කතං මෙ’’ති, ‘‘මග්ගො මෙ ගන්තබ්බො’’ති, ‘‘ගතො’’ති, ‘‘අප්පකං මෙ භුත්ත’’න්ති, ‘‘සුභුත්ත’’න්ති, ‘‘ආබාධො මෙ උප්පන්නො’’ති, ‘‘අචිරවුට්ඨිතො ගෙලඤ්ඤා’’ති එකන්ති ඉමානි **අට්ඨ කුසීතවත්ථූනි** නාම, කුසීතස්ස කොසජ්ජකාරණානීති අත්ථො. ලාභෙ අලාභෙ ච යසෙ අයසෙ ච පසංසාය නින්දාය ච සුඛෙ දුක්ඛෙ ච යථාක්කමං රාගදොසෙහි චිත්තස්ස පටිහනනං **අට්ඨසු ලොකධම්මෙසු චිත්තස්ස පටිඝාතො** නාම. හෙට්ඨා ද්වීහි චතුක්කෙහි වුත්තා **අට්ඨ අනරියවොහාරා** නාම. මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඞ්කප්පාදයො **අට්ඨ මිච්ඡත්තා** නාම. භික්ඛූහි විජ්ජමානාය ආපත්තියා චොදියමානස්ස ‘‘න සරාමී’’ති නිබ්බෙඨනං එකං, ‘‘ත්වං බාලො’’තිආදිනා චොදකපටිප්ඵරණං එකං, තථා ‘‘තුවං චෙතමාපන්නො’’ති චොදකස්ස පච්චාරොපනං, අඤ්ඤෙනඤ්ඤං පටිචරණං, සඞ්ඝෙ බාහාවික්ඛෙපභණනං, තුණ්හීභාවෙන විහෙඨනං, සඞ්ඝං, චොදකඤ්ච අනාදියිත්වා පක්කමනං, චොදනාභයා සික්ඛාපච්චක්ඛානන්ති ඉමෙ **අට්ඨ පුරිසදොසා** නාම. අසඤ්ඤී අත්තා රූපී, අරූපී , රූපී ච අරූපී ච, නෙවරූපීනාරූපී, අන්තවා, අනන්තවා, අන්තවා ච අනන්තවා ච, නෙවන්තවානානන්තවාති එවං පවත්තා **අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා** නාම. නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤී අත්තා රූපී අරූපීතිආදිනා පවත්තා **අට්ඨ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා** නාම. අට්ඨකං.

නවකෙසු පන ‘‘අනත්ථං මෙ අචරි, චරති, චරිස්සති, පියස්ස මෙ අනත්ථං අචරි, චරති, චරිස්සති, අප්පියස්ස මෙ අත්ථං අචරි, චරති, චරිස්සතී’’ති එවං පවත්තා නව ආඝාතා එව **ආඝාතවත්ථූනි** නාම. කොධො මක්ඛො ඉස්සා මච්ඡරියං මායා සාඨෙය්‍යං මුසාවාදො පාපිච්ඡතා මිච්ඡාදිට්ඨීති ඉමානි **නව පුරිසමලානි** නාම. ‘‘සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යොහමස්මී’’තිආදයො **නවවිධා මානා** නාම. ‘‘තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා, පරියෙසනං පටිච්ච ලාභො, තං පටිච්ච විනිච්ඡයො, තං පටිච්ච ඡන්දරාගො, තං පටිච්ච අජ්ඣොසානං, තථා පරිග්ගහො, මච්ඡරියං, ආරක්ඛො, ආරක්ඛාධිකරණං දණ්ඩාදානසත්ථාදානකලහවිග්ගහවිවාදාදිඅනෙකෙ පාපකා ධම්මා’’ති එවං වුත්තා ඉමෙ **නව තණ්හාමූලකා ධම්මා** නාම. තත්ථ **විනිච්ඡයොති** ඤාණතණ්හාදිට්ඨිවිතක්කවසෙන චතූසු විනිච්ඡයෙසු විතක්කවිනිච්ඡයො ඉධ අධිප්පෙතො. ලාභං හි ලභිත්වා ‘‘ඉදං රූපාරම්මණත්ථාය, ඉදං සද්දාරම්මණාදිඅත්ථායා’’ති එවං විතක්කෙනෙව විනිච්ඡයො. **ඡන්දරාගො** දුබ්බලරාගො, **අජ්ඣොසානන්ති** බලවසන්නිට්ඨානං. **පරිග්ගහොති** තණ්හාදිට්ඨිවසෙන පරිග්ගහකරණන්ති වෙදිතබ්බං. ‘‘අස්මී’’ති, ‘‘අහමස්මී’’ති, ‘‘අයමහමස්මී’’ති, ‘‘භවිස්ස’’න්ති, ‘‘රූපී භවිස්ස’’න්ති, ‘‘අරූපී භවිස්ස’’න්ති, ‘‘සඤ්ඤී භවිස්ස’’න්ති, ‘‘අසඤ්ඤී භවිස්ස’’න්ති, ‘‘නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤී භවිස්ස’’න්ති එවං වුත්තානි ඉමානි නව චලනට්ඨෙන **ඉඤ්ජිතානි** නාම. ඉමානෙව මඤ්ඤනට්ඨෙන **මඤ්ඤිතානි,** විප්ඵන්දනතො **විප්ඵන්දිතානි,** පපඤ්චනතො **පපඤ්චිතානි,** තානෙව තෙහි තෙහි කාරණෙහි සඞ්ඛතත්තා **සඞ්ඛතානි** ච නාම හොන්ති. සබ්බෙහි තෙහි පඤ්චහි නවකෙහි මානො එව කථිතො. සොපි හි ‘‘අස්මී’’තිආදීහි සඤ්ඤීහි ච ආකාරෙහි දිට්ඨි විය පවත්තතීති. නවකං.

දසකෙසු පන ලොභො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ථිනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ දස කිලෙසා එව **කිලෙසවත්ථූනි** නාම. ‘‘අනත්ථං මෙ අචරී’’තිආදයො නව ඛාණුකණ්ටකාදීසු අට්ඨානආඝාතෙන සද්ධිං **දස ආඝාතවත්ථූනි** නාම. පාණාතිපාතාදයො **දස අකුසලකම්මපථා** නාම. කාමරාගසංයොජනං පටිඝමානදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසභවරාගඉස්සාමච්ඡරියඅවිජ්ජාසංයොජනන්ති ඉමානි **දස සංයොජනානි** නාම. මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඞ්කප්පාදයො අට්ඨ, මිච්ඡාඤාණමිච්ඡාවිමුත්තීහි සද්ධිං **දස මිච්ඡත්තා** නාම. තත්ථ **මිච්ඡාඤාණන්ති** පාපකිරියාසු උපායචින්තාවසෙන චෙව පාපකං කත්වා ‘‘සුකතං මයා’’ති පච්චවෙක්ඛණවසෙන ච පවත්තො මොහො. **මිච්ඡාවිමුත්තීති** අවිමුත්තස්සෙව සතො විමුත්තසඤ්ඤිතා. ‘‘නත්ථි දින්නං, නත්ථි යිට්ඨ’’න්තිආදීහි දසහි ආකාරෙහි පවත්තං නත්ථිකදස්සනං **දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි** නාම. ‘‘සස්සතො ලොකො, තථා අසස්සතො, අන්තවා, අනන්තවා, තං ජීවං තං සරීර’’න්ති වා, ‘‘අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීර’’න්ති වා, ‘‘හොති තථාගතො පරං මරණා’’ති වා, ‘‘න හොති…පෙ…. හොති ච න හොති ච, නෙව හොති න න හොති තථාගතො පරං මරණා’’ති වා එවං පවත්තා **දසවත්ථුකා අන්තග්ගාහිකා දිට්ඨි** නාම. තත්ථ **ලොකොති** ඛන්ධාදයො, ‘‘අන්තවා’’ති ඉදං පරිත්තං කසිණජ්ඣානං සන්ධාය වුත්තං. ‘‘අනන්තවා’’ති ඉදං විපුලන්ති ගහෙතබ්බං. **තථාගතොති** සත්තො. දසකං.

අට්ඨාරසකෙසු **තණ්හාවිචරිතානීති** තණ්හාසමුදාචාරා තණ්හාපවත්තියො. **අජ්ඣත්තිකස්සුපාදායාති** අජ්ඣත්තිකං ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය. ඉදං හි උපයොගත්ථෙ සාමිවචනං. තත්ථ ‘‘අස්මීති හොති, ඉත්ථස්මීති හොති, එවස්මීති හොති, අඤ්ඤථාස්මීති හොති, තථා භවිස්සන්ති, ඉත්ථං

හවිස්සන්ති, එවං හවිස්සන්ති, අඤ්ඤථා හවිස්සන්ති හොති, තථා අස්මීති, සාතස්මීති හොති, තථා සියන්ති, ඉත්ථං සියන්ති, එවං සියන්ති, අඤ්ඤථා සියන්ති හොති, තථා අපාහං සියන්ති, අපාහං ඉත්ථං සියන්ති, අපාහං එවං සියන්ති, අපාහං අඤ්ඤතා සියන්ති හොතී''ති එවං වුත්තානි ඉමානි අජ්ඣත්තිකස්සුපාදාය **අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතානි** නාම.

තත්ථ **අස්මීති හොතීති** අජ්ඣත්තිකෙසු ඛන්ධපඤ්චකෙසු සමූහතො ''අහමස්මී''ති ගහණෙ සතීති අත්ථො. එවං පන ගහණෙ සති තතො පරං අනුපනිධාය, උපනිධාය චාති ද්විධා ගහණං හොති. තත්ථ **අනුපනිධායාති** අඤ්ඤං ආකාරං අනුපනිධාය අනුපගම්ම සකභාවමෙවාරම්මණං කත්වා ඉත්ථස්මීති හොති. තස්ස ''ඛත්තියාදීසු ඉදංපකාරො අහ''න්ති තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන ගහණං හොතීති අත්ථො. උපනිධාය ගහණං පන දුවිධං හොති සමතො ච අසමතො ච. තත්ථ සමතො ගහණං එවස්මීති ඉදං, තස්ස යථා අයං ඛත්තියො, බ්‍රාහ්මණාදයො වා දෙවමනුස්සරූපීඅරූපිආදයො වා, එවමහමස්මීති අත්ථො. **අඤ්ඤථාස්මීති** ඉදං පන අසමතො ගහණං, තස්ස යථා ඉමෙ ඛත්තියාදයො, තතො අඤ්ඤථා අහං හීනො වා අධිකො වාති අත්ථො. ඉමානි තාව පච්චුප්පන්නවසෙන චත්තාරි තණ්හාවිචරිතානි, **හවිස්සන්ති**ආදීනි පන චත්තාරි අනාගතවසෙන වුත්තානි. තෙසං පුරිමචතුක්කෙ වුත්තනයවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **අස්මී**තිආදිද්වයං සස්සතුච්ඡෙදග්ගාහවසෙන වුත්තං. තත්ථ හි අස්මීති සස්සතං, සීදතීති **සාතං,** අසස්සතං, ඉතො පරානි **සියන්**තිආදීනි චත්තාරි සංසයපරිවිතක්කවසෙන වුත්තානි. **අපාහං සියන්**තිආදීනි චත්තාරි ''අපි නාමාහං භවෙය්‍යා''න්ති එවං පවත්තපත්ථනාකප්පනවසෙන වුත්තානීති දට්ඨබ්බං. අට්ඨාරසකං පඨමං.

දුතියෙ **බාහිරස්සුපාදායාති** බාහිරං ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය. තත්ථ ''ඉමිනා අස්මීති හොති, ඉමිනා ඉත්ථස්මීති හොති, ඉමිනා එවස්මීති හොති, ඉමිනා අඤ්ඤථාස්මීති හොතී''තිආදිනා අනන්තරෙ වුත්තනයෙන බාහිරස්සුපාදාය **අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතානීති** වෙදිතබ්බානි. ''ඉමිනා''ති පදමත්තමෙව හෙත්ථ පුරිමෙහි විසෙසො. තත්ථ **ඉමිනාති** ඉමිනා බාහිරෙන රූපෙන වා…පෙ…. විඤ්ඤාණෙන වාති අත්ථො. තත්ථ ච ඡත්තබග්ගබීජනිඅන්නපානධනධඤ්ඤාදිඋපකරණවසෙන බාහිරං රූපං වෙදිතබ්බං. දාසදාසිඤාතිපරිජනහත්ථිඅස්සාදිඋපකරණවසෙන වෙදනාදයො වෙදිතබ්බා. ඉමෙහි බාහිරෙහි රූපාදීහි ''ඉත්ථස්මීති එවස්මී''තිආදිනා සබ්බත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා. අට්ඨාරසකං දුතියං.

ඉතරෙසු පන **තදෙකජ්ඣං අභිසංයූහිත්වා**තිආදීසු තදුභයං අට්ඨාරසකං එකතො යොජෙත්වා ඡත්තිංසතණ්හාවිචරිතානි හොන්ති, එවං එකෙකස්ස පුග්ගලස්ස අතීතකාලෙ ද්වින්නං අට්ඨාරසකානං වසෙන ඡත්තිංස, තථා අනාගතෙ ඡත්තිංස හොන්ති. පච්චුප්පන්නෙ පන එකස්ස යථාලාභවසෙන තානිපි ලබ්භන්ති, සබ්බසත්තානං වසෙන පච්චුප්පන්නෙපි ඡත්තිංස ලබ්භන්ති. ඉති එවං වුත්තෙන පකාරෙන තං සබ්බං එකතො කත්වා සබ්බසත්තානං කාලත්තයෙපි ඡන්නං අට්ඨාරසකානං වසෙන අට්ඨසතං තණ්හාවිචරිතානි හොන්තීති අත්ථො. **අට්ඨතණ්හාවිචරිතසතං හොතීති** එත්ථාපි එවමෙව අත්ථො දට්ඨබ්බො.

තණ්හාවිචරිතානි නිට්ඨිතානි.

යානි චාතිආදීසු යානි චෙත්ථ ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි වත්තබ්බානි, තානි බ්‍රහ්මජාලනාමකෙ **දීඝනිකායස්ස** පඨමසුත්තන්තෙ (දී. නි. 1.29 ආදයො) සත්ථාරා සයං ආහච්ච භාසිතානීති අත්ථො. බ්‍රහ්මජාලෙ හි චත්තාරො සස්සතවාදා, චත්තාරො එකච්චසස්සතිකා, චත්තාරො අන්තානන්තිකා, චත්තාරො අමරාවික්ඛෙපිකා, ද්වෙ අධිච්චසමුප්පන්නිකා, සොළස සඤ්ඤීවාදා, අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා , අට්ඨ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා, සත්ත උච්ඡෙදවාදා, පඤ්ච දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති ඉමානි **ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි** සනිදානානි නානානයතො වුත්තානි, තත්ථ වුත්තනයෙනෙව නෙසං විභාගො වෙදිතබ්බො. අයං තාවෙත්ථ පදත්ථානුසාරතො විනිච්ඡයො, සෙසොපෙත්ථ විනිච්ඡයො පදත්ථෙ වුත්තානුසාරතොව සුවිඤ්ඤෙය්‍යොති.

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මහදයවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා

ධම්මහදයවිභඞ්ගමාතිකාය පන පදත්ථාදිතො විනිච්ඡයො පුබ්බෙ වුත්තොව. යස්මා පන භගවතා හෙට්ඨා නානානයතො විභත්තානඤ්ඤෙව ඛන්ධායතනාදීනං ද්වාදසන්නං ධම්මකොට්ඨාසානං පුන සබ්බසඞ්ගාහිකචතුභූමුප්පත්තිතප්පරියාපන්නතාදීහි දසහි වාරෙහි අපුබ්බනයසහස්සවිභාවකෙහි සබ්බධම්මාධිප්පායසඞ්ඛාතෙහි ධම්මහදයෙහි විභාගදස්සනත්ථමෙවායං විභඞ්ගො වුත්තො, තස්මා විභඞ්ගනයතො චෙත්ථ විනිච්ඡයො හොති. විභඞ්ගෙ හි පඨමං ''කති ඛන්ධා''තිආදිනා සපුච්ඡකං ද්වාදසපදිකං මාතිකං නික්ඛිපිත්වා හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙනෙව චතුභූමකසාමඤ්ඤතො සබ්බසඞ්ගාහිකවාරො නාම විභත්තො, තත්ථ සත්ත ඵස්සාදයො සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං වසෙන වෙදිතබ්බා.

දුතියො පන වාරො තෙසං චතුසු භූමීසු චතූහි කොට්ඨාසෙහි උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවසෙන පවත්තො. තත්ථ පඨමකොට්ඨාසෙ තාව –

> ''කාමධාතුයා කති ඛන්ධා…පෙ…. කති චිත්තානි? කාමධාතුයා පඤ්චක්ඛන්ධා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො, තීණි සච්චානි, බාවීසතින්ද්‍රියානි, නව හෙතූ, චත්තාරො ආහාරා, සත්ත ඵස්සා, වෙදනා, සඤ්ඤා, චෙතනා, චිත්තානී''ති –

මාතිකං නික්ඛිපිත්වා විභත්තා. තත්ථ යස්මා චතුභූමකාපි ධම්මා යෙභුය්‍යෙන කාමාවචරසත්තානං උප්පජ්ජන්ති , න කාමාවචරාව. තෙනෙත්ථ ''පඤ්චක්ඛන්ධා''තිආදිනා චතුභූමකාපි වුත්තා. තත්රුප්පජ්ජනකධම්මා හෙත්ථ අධිප්පෙතා, න තංභූමිපරියාපන්නාව. රූපධාතුආදීසුපි එසෙව නයො.

එත්ථ ච **තීණි සච්චානීති** ඉදං නිරොධසච්චස්ස දෙසවිනිමුත්තතාය කත්ථචි දෙසෙ අනිද්දිසිතබ්බතො තං වජ්ජෙත්වා වුත්තං. කාරණසාපෙක්ඛා හි ධම්මා අත්තනො නිස්සයකාරණභූතං දෙසං සමාවසන්ති අකාරණස්ස අනිස්සයත්තා, යථා වා කදාචි උපලබ්භමානා ධම්මා කාලනියතතාය අත්තනො සඞ්ඛතත්තංව සූචෙන්ති. අඤ්ඤථා ඉතරකාලෙසුපි භාවස්ස ච පසඞ්ගතො, එතරහිපි වා අභාවස්ස, එවං ක්වචි දෙසෙ උපලබ්භමානාපීති ගහෙතබ්බං. සබ්බදෙසඅබ්‍යාපිතා පන අසඞ්ඛතස්ස, සඞ්ඛතස්ස වා අසම්භවතො එව නොපපජ්ජති, තස්මා දෙසකාලවිනිමුත්තමෙව අසඞ්ඛතන්ති ගහෙතබ්බං.

දුතියකොට්ඨාසෙ පන –

> ''රූපධාතුයා පඤ්චක්ඛන්ධා, ඡ ආයතනානි, නව ධාතුයො, තීණි සච්චානි, චුද්දසින්ද්‍රියානි, අට්ඨ හෙතූ, තයො ආහාරා, චත්තාරො ඵස්සා…පෙ…. චත්තාරි චිත්තානී''ති –

මාතිකං නික්ඛිපිත්වා විභත්තා. යස්මා පන රූපීනං ඝානාදීනං අභාවෙන විජ්ජමානානිපි ගන්ධායතනාදීනි ආයතනාදිකිච්චං න කරොන්ති, තස්මා තෙ වජ්ජෙත්වා ‘‘ඡ ආයතනානි, නව ධාතුයො’’තිආදි වුත්තං න තෙසං අභාවා. කෙචි පන ‘‘රූපලොකෙ ගන්ධරසා කබළීකාරො ආහාරො ච මහාභූතානඤ්ච ඵොට්ඨබ්බකිච්චතා නත්ථි, තෙනෙව පාළියං න උද්ධටා’’ති වත්වා තං සාධෙතුං බහුං හෙතුපතිරූපකං වත්වා පපඤ්චෙන්ති, තං තෙසං මතිමත්තමෙවාති න ගහෙතබ්බං. ගන්ධාදීනං අවිනිබ්භොගත්තා, ඵොට්ඨබ්බත්තා, ධාතුසභාවත්තා ච ඝානාදිත්තයභාවද්වයසුඛදුක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියානි, පන දොමනස්සහෙතුකබළීකාරාහාරඝානාදිත්තයසම්ඵස්සාදීනි ච වජ්ජෙත්වා චුද්දසින්ද්‍රියාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

තතියකොට්ඨාසෙ පන –

‘‘අරූපධාතුයා චත්තාරො ඛන්ධා, ද්වෙ ආයතනානි, ද්වෙ ධාතුයො, තීණි සච්චානි, එකාදසින්ද්‍රියානි, අට්ඨ හෙතූ, තයො ආහාරා, එකො ඵස්සො…පෙ…. එකං චිත්ත’’න්ති –

මාතිකං නික්ඛිපිත්වා විභත්තා. එත්ථ ච චක්ඛුසොතඅනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියානම්පි අභාවා එකාදසින්ද්‍රියානි වෙදිතබ්බානි.

චතුත්ථකොට්ඨාසෙ පන –

‘‘අපරියාපන්නෙ චත්තාරො ඛන්ධා, ද්වෙ ආයතනානි, ද්වෙ ධාතුයො, ද්වෙ සච්චානි, ද්වාදසින්ද්‍රියානි, ඡ හෙතූ, තයො ආහාරා, එකො ඵස්සො…පෙ…. එකං චිත්ත’’න්ති –

මාතිකං නික්ඛිපිත්වා විභත්තා. යස්මා ච ඔකාසවසෙන වා සත්තුප්පත්තිවසෙන වා අපරියාපන්නධාතු නාම නත්ථි, තස්මා ‘‘අපරියාපන්නධාතුයා’’ති අවත්වා නිබ්බත්තිතලොකුත්තරමෙව දස්සෙතුං ‘‘අපරියාපන්නෙ චත්තාරො ඛන්ධා’’තිආදි වුත්තං. එවං චතූහි කොට්ඨාසෙහි දුතියො වාරො වෙදිතබ්බො.

තතියො පන වාරො –

‘‘රූපක්ඛන්ධො කාමධාතුපරියාපන්නො, චත්තාරො ඛන්ධා සියා කාමධාතුපරියාපන්නා, සියා න කාමධාතුපරියාපන්නා’’තිආදිනා –

චතූසු භූමීසු චතූහි කොට්ඨාසෙහි තංතංභූමිපරියාපන්නධම්මදස්සනවසෙන පවත්තො, සො ච හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙන සක්කා ඤාතුන්ති න විත්ථාරිතො. තත්ථ **ච කාමධාතුපරියාපන්නො**ති කාමාවචරභාවෙන තත්ථ අන්තොගධො කාමාවචරොති අත්ථො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

චතුත්ථො පන වාරො තීසු භූමීසු චතූහි කොට්ඨාසෙහි පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජනකානුප්පජ්ජනකධම්මදස්සනවසෙන පවත්තො. තත්ථ පඨමකොට්ඨාසෙ තාව –

‘‘කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ සබ්බෙසං පඤ්චක්ඛන්ධා පාතුභවන්ති, කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි දසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි අපරානි දස, කස්සචි නව, කස්සචි සත්ත, කස්සචි එකාදස ධාතුයො…පෙ…. සත්ත ධාතුයො. සබ්බෙසං එකං සච්චං පාතුභවති. කස්සචි චුද්දසින්ද්‍රියානි, කස්සචි තෙරස, කස්සචි අපරානි තෙරස, කස්සචි ද්වාදස, කස්සචි දස, කස්සචි නව, කස්සචි අපරානි නව, කස්සචි අට්ඨ, කස්සචි අපරානි අට්ඨ, කස්සචි සත්ත , කස්සචි පඤ්ච, කස්සචි චත්තාරින්ද්‍රියානි පාතුභවන්ති, කස්සචි තයො හෙතූ පාතුභවන්ති, කස්සචි ද්වෙ, කස්සචි අහෙතුකා පාතුභවන්ති. සබ්බෙසං චත්තාරො ආහාරා, එකො ඵස්සො…පෙ…. එකං චිත්තං පාතුභවතී’’ති –

මාතිකං නික්ඛිපිත්වා විභත්තා. තත්ථ පටිසන්ධික්ඛණෙ කාමාවචරානං ඔපපාතිකානං, ආපායිකානං, දෙවමනුස්සානං පරිපුණ්ණායතනානං සද්දායතනවජ්ජිතානි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, තානෙව එකාදස ධාතුයො හොන්ති. සද්දො හි එකන්තෙන පටිසන්ධියං න උප්පජ්ජති, තෙසඤ්ඤෙව පන ජච්චන්ධානං දස, ජච්චබධිරානං අපරානි දස, ජච්චන්ධබධිරානං නව, ගබ්භසෙය්‍යකානං රූපගන්ධරසකායඵොට්ඨබ්බමනොධම්මවසෙන සත්ත ආයතනධාතුයො පාතුභවන්ති. ඔපපාතිකානං තිහෙතුකානං මනච්ඡට්ඨානි ඉන්ද්‍රියානි, භාවද්වයෙ එකං, ජීවිතින්ද්‍රියං, සොමනස්සුපෙක්ඛින්ද්‍රියෙසු එකං, සද්ධාදීනි පඤ්චාති චුද්දසින්ද්‍රියානි, තෙසං ද්විහෙතුකානං පඤ්ඤින්ද්‍රියං වජ්ජෙත්වා තෙරස, පඨමකප්පිකානං මනුස්සානං තිහෙතුකානං භාවින්ද්‍රියං වජ්ජෙත්වා අපරානිපි තෙරස, තෙසඤ්ඤෙව දුහෙතුකානං ද්වාදස, ගබ්භසෙය්‍යකානං පන තිහෙතුකානං පුරිමෙසු චුද්දසසු චක්ඛාදීනි චත්තාරි වජ්ජෙත්වා දස, තෙසං දුහෙතුකානං නව, ඔපපාතිකානං අහෙතුකානං පරිපුණ්ණායතනානං පුරිමෙසු චුද්දසසු සද්ධාදීනි වජ්ජෙත්වා අපරානි නව, තෙසඤ්ඤෙව ජච්චන්ධානං අට්ඨ, තථා බධිරානං, අන්ධබධිරානං පන සත්ත, ගබ්භසෙය්‍යකානං පන අහෙතුකානං කායමනොභාවජීවිතඋපෙක්ඛින්ද්‍රියානි පඤ්ච, තෙසඤ්ඤෙව නපුංසකානං චත්තාරි පාතුභවන්ති. අහෙතුකචිත්තෙසු හි විජ්ජමානාපි එකග්ගතා සමාධින්ද්‍රියතං න ගච්ඡති, මනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන පන ‘‘එකො ඵස්සො’’තිආදයො වෙදිතබ්බා.

දුතියකොට්ඨාසෙ පන –

‘‘රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ ඨපෙත්වා අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං පඤ්චක්ඛන්ධා පාතුභවන්ති. පඤ්චායතනානි, පඤ්ච ධාතුයො, එකං සච්චං, දසින්ද්‍රියානි, තයො හෙතූ, තයො ආහාරා, එකො ඵස්සො…පෙ…. එකං චිත්ත’’න්ති –

මාතිකං නික්ඛිපිත්වා විභත්තා. තත්ථ චක්ඛුරූපසොතමනොධම්මානං වසෙන පඤ්චායතනධාතුයො වෙදිතබ්බා. එත්ථාපි ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බානං අග්ගහණෙ කාරණං පුබ්බෙ වුත්තමෙව. චක්ඛුසොතමනොජීවිතින්ද්‍රියානි, සොමනස්සුපෙක්ඛානං අඤ්ඤතරං, සද්ධාදීනි පඤ්චාති දසින්ද්‍රියානි වෙදිතබ්බානි.

තතියකොට්ඨාසෙ පන –

‘‘අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං උපපත්තික්ඛණෙ එකො ඛන්ධො පාතුභවති රූපක්ඛන්ධො, ද්වෙ ආයතනානි රූපායතනං ධම්මායතනං, ද්වෙ ධාතුයො රූපධාතු ධම්මධාතු, එකං දුක්ඛසච්චං, එකං රූපජීවිතින්ද්‍රියං, අසඤ්ඤසත්තා දෙවා අහෙතුකා, අනාහාරා, අඵස්සකා…පෙ…. අචිත්තකා’’ති –

සනිද්දෙසමාතිකා නික්ඛිත්තා. එත්ථ ච රූපම්පි කිඤ්චාපි තෙසං ආයතනාදිකිච්චං න කරොති, සවිඤ්ඤාණකරූපීසු පන ගහිතත්තා ඉධාපි ගහිතං. ගන්ධාදයො පන තත්ථ න ගහිතත්තා ඉධාපි න ගහිතා, නො අවිජ්ජමානතාය. එකතලවාසිකානං වා සෙසබ්‍රහ්මානං චක්ඛුවිසයත්තා ඉධාපි රූපායතනං උද්ධටං, අසඤ්ඤීනං පන පඤ්චායතනානි, එකො ආහාරො උප්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බං.

චතුත්ථකොට්ඨාසෙ –

> ‘‘අරූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ චත්තාරො ඛන්ධා, ද්වෙ ආයතනානි, ද්වෙ ධාතුයො, එකං සච්චං, අට්ඨින්ද්‍රියානි , තයො හෙතූ, තයො ආහාරා, එකො ඵස්සො…පෙ…. එකං චිත්ත’’න්ති –

මාතිකාපදානි නික්ඛිපිත්වා විභත්තා. එත්ථ ච මනොජීවිතඋපෙක්ඛින්ද්‍රියානි, සද්ධාදීනි පඤ්චාති අට්ඨින්ද්‍රියානි වෙදිතබ්බානි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. එවං චතූහි කොට්ඨාසෙහි චතුත්ථො වාරො වෙදිතබ්බො.

පඤ්චමො පන වාරො තෙසං ධම්මානං භුමන්තරවසෙන ‘‘කාමාවචරධම්මා, න කාමාවචරා…පෙ…. පරියාපන්නා’’ති චත්තාරො දුකෙ මාතිකාවසෙන නික්ඛිපිත්වා විභජනවසෙන පවත්තො, සො හෙට්ඨා වුත්තත්ථොව.

ඡට්ඨො පන වාරො සම්මුතිදෙවඋපපත්තිදෙවවිසුද්ධිදෙවෙ නිද්දිසිත්වා මනුස්සදෙවගතීසු උප්පාදකකම්මආයුප්පමාණදස්සනවසෙන වුත්තො. තත්ථායං සඞ්ඛෙපත්ථො – සත්තා හි දානසීලාදිකාමාවචරකුසලං කත්වා මනුස්සලොකෙ ඛත්තියමහාසාලාදිකුලෙසු චෙව චාතුමහාරාජිකතාවතිංසයාමතුසිතනිම්මානරතිපරනිම්මිතවසවත්තිසඞ්ඛාතෙසු ඡසු දෙවලොකෙසු ච උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ සිනෙරුපබ්බතවෙමජ්ඣපරිභණ්ඩපබ්බතතො පට්ඨාය හෙට්ඨා යාව භූමි තිරියං චක්කවාළපබ්බතං ආහච්ච එත්ථන්තරෙ පබ්බතආකාසරුක්ඛපථවිනිස්සිතා චාතුමහාරාජචන්දසූරියා සබ්බෙ චාතුමහාරාජිකා. තතො උද්ධං චක්කවාළපරියන්තං තාවතිංසාදයො යථාක්කමං උපරූපරි ඨිතාති වෙදිතබ්බා. දෙවලොකොපි පරම්පරචක්කවාළපබ්බතං අප්පත්තො නාම නත්ථි.

පඨමජ්ඣානං පන පරිත්තං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසු උප්පජ්ජන්ති, මජ්ඣිමං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපුරොහිතෙසු, පණීතං භාවෙත්වා මහාබ්‍රහ්මෙසු, ඉමෙ තයොපි ජනා පඨමජ්ඣානභූමියං එකතලෙ වසන්ති. ආයුආභාදිභෙදෙන පනෙසං භෙදො, එවං උපරිපි.

චතුක්කනයෙ පන දුතියජ්ඣානං, පඤ්චකනයෙ දුතියතතියජ්ඣානඤ්ච පරිත්තං, මජ්ඣිමං, පණීතඤ්ච භාවෙත්වා පරිත්තාභාඅප්පමාණාභාආභස්සරෙසු උප්පජ්ජන්ති. තතියජ්ඣානං පරිත්තාදිවසෙන භාවෙත්වා පරිත්තසුභඅප්පමාණසුභසුභකිණ්හෙසු. චතුත්ථජ්ඣානං පන භාවෙත්වා ආරම්මණමනසිකාරඡන්දාධිමුත්තිආදිනානත්තතො කෙචි අසඤ්ඤීසු, කෙචි වෙහප්ඵලෙසු, කෙචි අවිහෙසු, අතප්පෙසු, සුදස්සෙසු, සුදස්සීසු, කෙචි අකනිට්ඨෙසු, ආකාසානඤ්චායතනාදීසු චතූසු ච යථාක්කමං උප්පජ්ජන්ති. තත්ථ හි එකච්චෙ තිත්ථියා ‘‘චිත්තං නිස්සාය රජ්ජනදුස්සනාදයො, තන්නිදානානි ච දුක්ඛානි සමුප්පජ්ජන්තී’’ති චිත්තෙ දොසං දිස්වා ‘‘දිට්ඨධම්මනිබ්බානමෙත’’න්ති සඤ්ඤාවිරාගං ජනෙත්වා තදුපපත්තියා ඣානං භාවෙත්වා රූපකායමත්තා ඨිතා වා නිසින්නා වා නිපන්නා වා හුත්වා නිබ්බත්තිත්වා තත්ථෙව පඤ්චකප්පසතානි තිට්ඨන්තීති වෙදිතබ්බා.

අට්ඨසමාපත්තිලාභීනං කතරං ඣානං විපච්චතීති? පගුණං, සබ්බෙසු පගුණෙසු යස්ස විපාකභූමිං පත්ථෙති, තංපත්ථනාය ච අසති යං මරණසමයෙ සමාපජ්ජති, තං, තස්මිම්පි අසති උත්තමවසෙන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං විපච්චති. සුද්ධාවාසෙසු ච අවිහාදීසු අනාගාමිවජ්ජිතා සත්තා න උප්පජ්ජන්ති, අනාගාමිනො පන අසඤ්ඤීවජ්ජිතබ්‍රහ්මලොකෙසු සබ්බත්ථ උප්පජ්ජිතුං ලභන්ති. සබ්බෙසම්පි ච අරියානං තදූපපත්තිතො උපරූපපත්තිපි, න හෙට්ඨූපපත්ති. තෙ හි පඨමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තා අනාගාමිනො නව බ්‍රහ්මලොකෙ සොධෙත්වා මත්ථකෙ වෙහප්ඵලෙසු ඨිතා පරිනිබ්බන්ති, න නිවත්තන්ති අරියානං හෙට්ඨූපපත්තිඅභාවා. වෙහප්ඵලඅකනිට්ඨනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභවා තයොපි සෙට්ඨභවා නාම. ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු නිබ්බත්තා අනාගාමිනො නෙව උද්ධං ගච්ඡන්ති, න අධො. තත්ථෙව පරිනිබ්බායන්ති . මනුස්සලොකෙ ච සෙඛා ගිහිභාවෙ යාවජීවං තිට්ඨන්ති, න අසෙඛා. තෙ හි අරහත්තං පත්තදිවසෙ පබ්බජන්ති වා, පරිනිබ්බන්ති වා. භුම්මදෙවෙසු පන ඛීණාසවාපි යාවජීවං තිට්ඨන්ති. ඡසු කාමාවචරදෙවෙසු සොතාපන්නසකදාගාමිනොව තිට්ඨන්ති, අනාගාමිනො පන තදහෙව රූපභවං ගන්තුං වට්ටති ඛීණාසවෙන පරිනිබ්බාතුන්ති ගහෙතබ්බං. එවං ඉමාසු සත්තවීසතියා භූමීසු පරියාපන්නමනුස්සදෙවබ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තසත්තෙසු මනුස්සානං තාව ඉමස්මිං බුද්ධුප්පාදෙව වස්සසතං ආයුප්පමාණං, අප්පං වා භිය්‍යො. ආපායිකානං, භුම්මදෙවානඤ්ච කදාචි ආයුපරිච්ඡෙදො නත්ථි, කම්මමෙව පමාණං. තෙ හි සත්තාහෙනපි මරන්ති, කප්පම්පි තිට්ඨන්තීති.

චාතුමහාරාජිකානං පන මානුසකානි පඤ්ඤාස වස්සානි එකං රත්තින්දිවං, තාය රත්තියා තිංස රත්තියො මාසො, තෙන මාසෙන ද්වාදසමාසියො සංවච්ඡරො, තෙන සංවච්ඡරෙන දිබ්බානි පඤ්චවස්සසතානි ආයුප්පමාණං. තානි මනුස්සගණනාය නවුතිවස්සසතසහස්සානි හොන්ති. තාවතිංසානං මානුසකං වස්සසතං එකං රත්තින්දිවං කත්වා එවමාගතං දිබ්බං වස්සසහස්සං. එවං යාමාදීනං වස්සගණනඤ්ච දිගුණං කත්වා හෙට්ඨිමතො දිගුණචතුග්ගුණං ආයුප්පමාණං වෙදිතබ්බං.

බ්‍රහ්මෙසු පන බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජානං කප්පස්ස තතියො භාගො ආයුප්පමාණං, බ්‍රහ්මපුරොහිතානං උපඩ්ඪකප්පො , මහාබ්‍රහ්මානං එකො කප්පො, පරිත්තාභානං ද්වෙ කප්පාති එවං උපරූපරි දිගුණං කත්වා යාව සුභකිණ්හා යොජෙතබ්බං. සුභකිණ්හානං හි චතුසට්ඨිකප්පං ආයුප්පමාණං, අසඤ්ඤීනං, වෙහප්ඵලානඤ්ච පඤ්චකප්පසතානි, අවිහානං කප්පසහස්සන්ති උපරූපරි දිගුණවසෙන යාව අකනිට්ඨා යොජෙතබ්බං. අකනිට්ඨානං හි සොළසකප්පසහස්සානි, අරූපානං චතුන්නං යථාක්කමං වීසති, චත්තාරි, සට්ඨි, චතුරාසීති කප්පසහස්සානි ආයුප්පමාණන්ති.

> උක්ඛිත්තා පුඤ්ඤතෙජෙන, කාමරූපගතිං ගතා;
> භවග්ගතම්පි සම්පත්තා, පුනාගච්ඡන්ති දුග්ගතිං.
>
> තාව දීඝායුකා සත්තා, චවන්ති ආයුසඞ්ඛයා;
> නත්ථි කොචි භවො නිච්චො, ඉති වුත්තං මහෙසිනා.
>
> තස්මා හි ධීරා නිපකා, නිපුණා අත්ථචින්තකා;
> ජරාමරණමොක්ඛාය, භාවෙන්ති මග්ගමුත්තමං.
>
> භාවයිත්වා සුචිං මග්ගං, නිබ්බානොගධගාමිනං;
> සබ්බාසවෙ පරිඤ්ඤාය, පරිනිබ්බන්ති අනාසවාති. (විභ. 1029);

අයං ඡට්ඨවාරෙ නයො.

සත්තමො පන වාරො තෙසං ඛන්ධාදීනං අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිභාවවිභාවනවසෙන පවත්තො. තත්ථ හි –

‘‘රූපක්ඛන්ධො අභිඤ්ඤෙය්‍යො, පරිඤ්ඤෙය්‍යො, න පහාතබ්බො, න භාවෙතබ්බො, න සච්ඡිකාතබ්බො. චත්තාරො ඛන්ධා අභිඤ්ඤෙය්‍යා පරිඤ්ඤෙය්‍යා, සියා පහාතබ්බා, සියා භාවෙතබ්බා, සියා සච්ඡිකාතබ්බා, සියා න පහාතබ්බා න භාවෙතබ්බා න සච්ඡිකාතබ්බා’’තිආදිනා –

ද්වාදසපි කොට්ඨාසා විත්ථාරතො විභත්තා. තත්ථ ලක්ඛණපරිග්ගාහිකාය පඤ්ඤාය ඛන්ධාදයො සබ්බෙ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යා. ඤාතතීරණපහානපරිඤ්ඤාසු යථායොගං යාය කායචි පරිඤ්ඤාය වසෙන සබ්බෙපි ධම්මා පරිඤ්ඤෙය්‍යා. ලොකුත්තරධම්මාපි ඤාතපරිඤ්ඤෙය්‍යාව. අකුසලා පන පහාතබ්බා. මග්ගො භාවෙතබ්බො, ඵලං, නිබ්බානඤ්ච සච්ඡිකාතබ්බං. තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ඤාතතීරණවසෙන පරිඤ්ඤෙය්‍යො. විපස්සනාවිසයෙ හි සබ්බං තීරණපරිඤ්ඤාය පරිඤ්ඤෙය්‍යන්ති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

අට්ඨමො පන වාරො තෙසං සාරම්මණතාවිභාවනවසෙන පවත්තො, නවමො පනෙසං දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතෙසු සඞ්ගහදස්සනවසෙන. දසමො කුසලත්තිකාදීහි සරණදුකපරියොසානෙහි තිකදුකෙහි විභාගදස්සනවසෙන පවත්තො, තෙපි හෙට්ඨා වුත්තනයාවාති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පනෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තොයෙව. ආදිතො පට්ඨාය සබ්බත්ථ **විභඞ්ගපාළිඅට්ඨකථාසු** (විභ. 978 ආදයො; විභ. අට්ඨ. 978 ආදයො) ගහෙතබ්බොති.

ධම්මහදයවිභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මොහවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

විභඞ්ගමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධාතුකථාමාතිකා

ඉදානි විභඞ්ගමාතිකානන්තරං –

අයං ධාතුකථාදීනං, සම්පත්තා අත්ථවණ්ණනා;
මාතිකානං යතො තස්මා, පඤ්චන්නම්පි යථාරහං.

අනුත්තානත්ථතො චෙව, සඞ්ඛෙපෙනත්ථනිච්ඡයා;
විභඞ්ගනයතො චෙව, හොති සංවණ්ණනානයො.

තත්ථ ධාතුකථාමාතිකාය තාව සංවණ්ණනා හොති. සා පනෙසා නික්ඛෙපතො පඤ්චධා ඨිතා – නයමාතිකා අබ්භන්තරමාතිකා නයමුඛමාතිකා ලක්ඛණමාතිකා බාහිරමාතිකාති. තත්ථ ''සඞ්ගහො, අසඞ්ගහො…පෙ…. විප්පයුත්තෙන සඞ්ගහිතං අසඞ්ගහිත''න්ති අයං චුද්දසහි පදෙහි නික්ඛිත්තා සඞ්ගහාදිකෙන නයෙන ධාතුකථාය ධම්මා විභත්තාති දස්සෙතුං ඨපිතත්තා **නයමාතිකා** නාම, යා ''මූලමාතිකා''තිපි වුච්චති.

''පඤ්චක්ඛන්ධා…පෙ…. මනසිකාරො''ති අයං පඤ්චවීසාධිකෙන පදසතෙන නික්ඛිත්තා සඞ්ගහාදිනයෙන විභජිතබ්බභාවෙන ධාතුකථාය අබ්භන්තරෙ එව ඨපිතත්තා **අබ්භන්තරමාතිකා** නාම, යා ''ධාතුකථාමාතිකා''තිපි වුච්චති.

''තීහි සඞ්ගහො, තීහි අසඞ්ගහො, චතූහි සම්පයොගො, චතූහි විප්පයොගො''ති අයං චතූහි පදෙහි නික්ඛිත්තා ඛන්ධාදීසු ච කුසලත්තිකාදීසු ච මාතිකාධම්මෙසු තීහි ඛන්ධායතනධාතුපදෙහෙව සඞ්ගහො අසඞ්ගහො ච, තථා චතූහි අරූපක්ඛන්ධෙහි සම්පයොගො, විප්පයොගො චාති ඉමෙසං සඞ්ගහාසඞ්ගහාදීනං නයානං මුඛානීති දස්සෙතුං ඨපිතත්තා **නයමුඛමාතිකා** නාම.

''සභාගො විසභාගො''ති අයං ද්වීහි පදෙහි නික්ඛිත්තා සභාගවිසභාගලක්ඛණවසෙනෙව සඞ්ගහාසඞ්ගහනයා චෙව සම්පයොගවිප්පයොගනයා ච හොන්තීති දස්සෙතුං ඨපිතත්තා **ලක්ඛණමාතිකා** නාම. සබ්බාපි ධම්මසඞ්ගණී ධාතුකථාය මාතිකාති අයං ඡසට්ඨි තිකපදානි, ද්වෙ ච දුකපදසතානි සඞ්ඛිපිත්වා නික්ඛිත්තා ධාතුකථා මාතිකාතො බහි ඨපිතත්තා **බාහිරමාතිකා** නාම. එවමෙතිස්සා පඤ්චවිධාය මාතිකාය අයමනුත්තානත්ථවණ්ණනා.

සඞ්ගහොතිආදීසු හි සඞ්ගහො තාව ජාතිසඤ්ජාතිකිරියාගණනවසෙන චතුබ්බිධො. තත්ථ ''සබ්බෙ ඛත්තියා ආගච්ඡන්තු, යා චාවුසො විසාඛ, සම්මාවාචා, යො ච සම්මාකම්මන්තො, යො ච සම්මාආජීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462) අයං **ජාතිසඞ්ගහො** නාම. ''සබ්බෙ කොසලකා ආගච්ඡන්තු, යො චාවුසො විසාඛ, සම්මාවායාමො, යා ච සම්මාසති, යො ච සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462) අයං **සඤ්ජාතිසඞ්ගහො** නාම, එකට්ඨානෙ ජාතිසම්බන්ධභාවෙන සඞ්ගහොති අත්ථො. ''සබ්බෙ හත්ථාරොහා ආගච්ඡන්තු, යා චාවුසො විසාඛ, සම්මාදිට්ඨි, යො ච සම්මාසඞ්කප්පො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462) අයං **කිරියාසඞ්ගහො** නාම. ''හඤ්චි චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ 'චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිත'''න්ති (කථා. 471) අයං **ගණනසඞ්ගහො** නාම, අයමිධ අධිප්පෙතො. තප්පටිපක්ඛෙන **අසඞ්ගහො** වෙදිතබ්බො. තෙසං විකප්පතො **සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතාදීනි,** එකුප්පාදෙකනිරොධඑකවත්ථුකඑකාරම්මණතාවසෙන **සම්පයොගො,** තප්පටිපක්ඛතො **විප්පයොගො,** තෙසං විකප්පතො සම්පයුත්තෙන **විප්පයුත්තාදීනි,** තදුභයසංසග්ගවිකප්පතො **සඞ්ගහිතෙන සම්පයුත්තං විප්පයුත්ත**න්තිආදීනි ච වෙදිතබ්බානි. සෙසං වුත්තත්ථමෙව. අයං තාවෙත්ථ අනුත්තානපදත්ථො.

සඞ්ගහාසඞ්ගහපදත්ථවණ්ණනා

අත්ථවිනිච්ඡයතො පන යස්මා අබ්භන්තරමාතිකාය රූපක්ඛන්ධාදීනි, බාහිරමාතිකාය කුසලාදීනි ච ''සඞ්ගහො අසඞ්ගහො''තිආදිකෙහි නයමාතිකාපදෙහි ''තීහි සඞ්ගහො, තීහි අසඞ්ගහො''තිආදිනයමුඛමාතිකාවසෙන යථාරහං නිද්දෙසත්ථාය භගවතා ඨපිතානි, තස්මා ඛන්ධාදීනං සඞ්ගහාදීනං පාළියං වුත්තානුසාරෙනෙව සඞ්ඛෙපතො අත්ථවිනිච්ඡයො හොති. ඉමිනා නයෙන **විභඞ්ගනයො** සක්කා ඤාතුන්ති තං විසුං න වක්ඛාම.

තත්ථ සඞ්ගහාසඞ්ගහවාරෙ ඛන්ධානං තාව අයං නිද්දෙසෙ නයො – රූපක්ඛන්ධො එකෙන ඛන්ධෙන එකාදසහි ආයතනෙහි එකාදසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතො. චතූහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතො. තත්ථ **එකාදසහී**ති මනායතනවජ්ජෙහි. ධම්මායතනෙනාපි හි කෙචි රූපධම්මා සඞ්ගහිතා. **එකාදසහී**ති සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා යථාසකං එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඞ්ගහිතා, චතූහි ඛන්ධෙහි එකාදසහි ආයතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා, තථා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොපි. කෙවලං පනෙත්ථ සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි සඞ්ගහිතො, එකාදසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතොති එත්තකමෙව විසෙසො. තත්ථ හි වෙදනාදීනං තිණ්ණං ඛන්ධානං එකෙන ධම්මායතනෙන ච එකාය ධම්මධාතුයා ච සඞ්ගහිතතා වෙදිතබ්බා. පාළියං පනෙත්ථ ඛන්ධපදනිද්දෙසෙ, උපරි ආයතනාදිනිද්දෙසෙසු ච ''රූපක්ඛන්ධො ච වෙදනාක්ඛන්ධො ච ද්වීහි ඛන්ධෙහි එකාදසහායතනෙහි එකාදසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා''තිආදිනා (ධාතු. 15) ද්විමූලකාදිනයෙනාපි විත්ථාරනයො විභත්තො, සොපි ඉමිනා එකමූලනයානුසාරෙන සබ්බත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යොති න විත්ථාරයිම්හා. අයං ඛන්ධපදනිද්දෙසනයො.

ආයතනධාතුපදානම්පි ඛන්ධපදෙ වුත්තානුසාරෙනෙව තීහි සඞ්ගහො, තීහි අසඞ්ගහො ච යථායොගං යොජෙත්වා ඤාතබ්බො. කෙවලං පනෙත්ථ ධම්මායතනධම්මධාතූසු අසඞ්ඛතස්ස ඛන්ධසඞ්ගහාභාවා තං ඨපෙත්වා සෙසානං ඛන්ධෙසු සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො.

සච්චෙසු දුක්ඛසච්චං සබ්බෙහි ඛන්ධායතනධාතූහි. සමුදයමග්ගසච්චානි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන, ධම්මායතනධම්මධාතූහි ච සඞ්ගහිතානි. නිරොධසච්චං ඛන්ධෙන අසඞ්ගහිතං, ධම්මායතනධම්මධාතූහි එව සඞ්ගහිතං.

ඉන්ද්‍රියෙසු ජීවිතින්ද්‍රියං ද්වීහි රූපක්ඛන්ධසඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙහි. සුඛින්ද්‍රියාදීනි පඤ්ච වෙදනාක්ඛන්ධෙන , සද්ධාදීනි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන, සබ්බානි චෙතානි ජීවිතින්ද්‍රියාදීනි, ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියාදීනිපි ධම්මායතනධම්මධාතූහි සඞ්ගහිතානි. සෙසින්ද්‍රියානි සුවිඤ්ඤෙය්‍යානි.

පටිච්චසමුප්පාදෙසු නාමරූපං විඤ්ඤාණවජ්ජිතෙහි චතූහි ඛන්ධෙහි, එකාදසහි ආයතනධාතූහි ච සඞ්ගහිතං. එත්ථ හි පවත්තියං නාමරූපස්සාපි ගහිතත්තා සද්දායතනම්පි ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. සළායතනං ද්වීහි ඛන්ධෙහි, පසාදවිඤ්ඤාණභූතෙහි ඡහි ආයතනෙහි, ද්වාදසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතං. උපපත්තිභවො පන කාමභවභූතො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි, සද්දායතනවජ්ජිතෙහි එකාදසහි ආයතනෙහි, සත්තරසහි ධාතූහි. රූපභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි, සද්දාදිචතුක්කඝානාදිත්තයතබ්බිඤ්ඤාණවජ්ජෙහි පඤ්චහායතනෙහි, අට්ඨහි ධාතූහි සඞ්ගහිතො. අසඤ්ඤීභවො එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන, රූපධම්මවසෙන ද්වීහි ආයතනධාතූහි සඞ්ගහිතො. ඝානාදිත්තයං පනෙත්ථ ආයතනාදිකිච්චාකරණතො ආයතනධාතූහි අසඞ්ගහිතම්පි රූපක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. භවස්ස ච එකන්තමුපාදින්නත්තා පවත්තිවිපාකානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ගහණෙපි අනුපාදින්නසද්දායතනස්ස ඉධ අග්ගහණං දට්ඨබ්බං. අරූපභවො චතූහි ඛන්ධෙහි ද්වීහි ආයතනධාතූහි. ජාතිජරාමරණානි නාමරූපධම්මානං ලක්ඛණත්තා ද්වීහි රූපක්ඛන්ධසඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙහි. සොකදුක්ඛදොමනස්සානි වෙදනාක්ඛන්ධෙන. උපායාසො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන, ධම්මායතනධම්මධාතූහි ච සඞ්ගහිතො. පරිදෙවො රූපක්ඛන්ධසද්දායතනසද්දධාතූහි. සෙසානි පනෙත්ථ පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානි, සතිපට්ඨානසම්මප්පධානා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යාව.

ඉද්ධිපාදා ද්වීහි ඛන්ධෙහි, ආයතනෙහි, ධාතූහි සඞ්ගහිතා. එත්ථ ච චිත්තිද්ධිපාදස්ස ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනියමතො සොළසහි ධාතූහි අසඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. ඣානානි ද්වීහි වෙදනාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙහි, එකෙනායතනෙන, එකාය ධාතුයා ච සඞ්ගහිතානි. අප්පමඤ්ඤා එකෙන ඛන්ධෙන, එකෙන ආයතනෙන, එකාය ධාතුයා සඞ්ගහිතා. එවං පඤ්චින්ද්‍රියාදීනිපි. කෙවලං පන චිත්තං සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි සඞ්ගහිතන්ති එත්තකමෙව විසෙසො. සබ්බෙසම්පි චෙස වුත්තාවසෙසෙහි ඛන්ධායතනධාතූහි අසඞ්ගහිතභාවො වෙදිතබ්බො.

ඉමිනා නයෙන බාහිරමාතිකායපි ''කුසලා ධම්මා, අකුසලා ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි, ද්වීහි ආයතනෙහි, ධාතූහි සඞ්ගහිතා. අබ්‍යාකතා පන අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වා පඤ්චහි ඛන්ධෙහි ද්වාදසහි ආයතනෙහි අට්ඨාරසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා''තිආදිනා යොජෙත්වා සඞ්ගහාසඞ්ගහො ඤාතබ්බොති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන **ධාතුකථාපාළිඅට්ඨකථාසු** (ධාතු. 77 ආදයො; ධාතු. අට්ඨ. 77) ගහෙතබ්බොති.

නිට්ඨිතො ''සඞ්ගහො අසඞ්ගහො''ති පදස්ස

අත්ථවිනිච්ඡයො.

සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදත්ථවණ්ණනා

සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදෙ සබ්බෙසං රූපක්ඛන්ධාදිපදානං නිද්දෙසො න සම්භවති. යානි පනෙත්ථ පදානි රූපෙකදෙසං, අරූපෙන අසම්මිස්සං විඤ්ඤාණෙකදෙසඤ්ච අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සං දීපෙන්ති, තෙසම්ධ නිද්දෙසො. තානි පන මනායතනධම්මායතනවජ්ජිතානං දසායතනානං, ධම්මධාතුවජ්ජිතානං සත්තරසන්නං ධාතූනං, සත්තරූපින්ද්‍රියානඤ්ච වසෙන වෙදිතබ්බානි, න රූපක්ඛන්ධාදීනං. තෙනෙව **පාළියං** –

''දසායතනා සත්තරස ධාතුයො,
සත්තින්ද්‍රියා අසඤ්ඤාභවො එකවොකාරභවො;

පරිදෙවො සනිදස්සනසප්පටිඝං,
අනිදස්සනං පුනදෙව සප්පටිඝං උපාදා''ති. (ධාතු. 178) –

එවං උද්දානගාථා වුත්තා. රූපක්ඛන්ධෙන හි රූපක්ඛන්ධොව සඞ්ගහිතො, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි ච වෙදනාක්ඛන්ධාදයොව. තෙපි ච යෙහි කෙහිචි ආයතනධාතූහි අසඞ්ගහිතා නාම නත්ථීති තෙසං සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතත්තාභාවා යථාවුත්තායතනානං වසෙනෙවෙත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො හොති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යං ඛන්ධපදෙන සඞ්ගහිතං හුත්වා ආයතනධාතුපදෙහි අසඞ්ගහිතං, ඛන්ධායතනපදෙහි වා සඞ්ගහිතං හුත්වා ධාතුපදෙන අසඞ්ගහිතං, තස්ස ඛන්ධායතනධාතූහි අසඞ්ගහො වුච්චති. කථං? චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, ආයතනසඞ්ගහෙන, ධාතුසඞ්ගහෙන ච අසඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි, ආයතනෙහි, ධාතූහි අසඞ්ගහිතා? තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි ද්වීහි ආයතනෙහි අට්ඨහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා. එවං රූපායතනාදීසුපි පසාදවිසයභූතෙසු ධාතූසු, රූපින්ද්‍රියාදීසු ච යොජනක්කමො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං නයො – චක්ඛායතනෙන යෙ රූපධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන රූපක්ඛන්ධොති සඞ්ගහිතා, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන චක්ඛායතනෙන අසඞ්ගහිතා, චක්ඛුධාතුයා අසඞ්ගහිතා, චක්ඛායතනචක්ඛුධාතූහි එකස්සෙවෙතස්ස චක්ඛුස්ස විසුං ආයතනධාතූසු සඞ්ගහිතත්තා තෙ චක්ඛායතනවිරහිතා සබ්බෙ රූපධම්මා චතූහි අරූපක්ඛන්ධෙහි චක්ඛායතනං මනායතනන්ති ද්වීහි ආයතනෙහි චක්ඛුධාතු සත්තවිඤ්ඤාණධාතූති අට්ඨහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා. උපරි රූපායතනාදීසුපි එසෙව නයො. ඉමස්මිං හි වාරෙ චක්ඛායතනස්ස අත්තනො තීහිපි ඛන්ධායතනධාතුසඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතතාය අසඞ්ගහිතත්තාභාවා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතං, ආයතනසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතං, ධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතන්ති එවං තීහිපි සඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතවිසෙසනෙහි විසිට්ඨස්සෙව ''කතිහි ඛන්ධෙහී''තිආදිනා ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහස්ස වුච්චමානත්තා ච අරූපක්ඛන්ධෙහි සහ බහිභූතතා වෙදිතබ්බා. යථා චෙත්ථ චක්ඛායතනෙන උපලක්ඛිතානං රූපධම්මානංයෙව සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතතා, න චක්ඛායතනස්ස, එවං උපරි රූපායතනාදීහි උපලක්ඛිතවාරෙපි යථාරහං ඤාතබ්බා.

සෙසෙසු පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, ආයතනසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, ධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි එකාදසහි ආයතනෙහි ද්වාදසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා. එවං සෙසවිඤ්ඤාණධාතූසුපි. පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගෙසු අසඞ්ඛ්‍යෙයභවෙන යෙ ධම්මා…පෙ…. තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි දසහායතනෙහි සොළසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා. උපාදාධම්මෙහි යෙ ධම්මා…පෙ…. තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි එකාදසහායතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතාති ඉමෙ චත්තාරො වාරා අපුබ්බවිසෙසා සමායෙව. තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණවාරෙ **ද්වාදසහීති** ඡ විඤ්ඤාණධාතුයො වජ්ජෙත්වා අවසෙසාහි ධාතූහි සෙසා ඡ විඤ්ඤාණධාතුයොව ඛන්ධායතනසඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතා, ධාතුසඞ්ගහෙනෙව අසඞ්ගහිතා. අවසෙසාහි ද්වාදසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතාති. එස නයො සෙසවිඤ්ඤාණධාතූසුපි.

දුතියෙ **තීහායතනෙහීති** රූපායතනධම්මායතනමනායතනෙහි. අසඤ්ඤිබ්‍රහ්මලොකෙ හි රූපායතනධම්මායතනවසෙන ද්වෙ ආයතනානි උපපත්තිභවභාවෙන පාළියං ආගතානි, තෙ පන ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතානි, ආයතනධාතූසු අසඞ්ගහිතානි. තදවසෙසානි නව රූපායතනානි, තානි තෙහෙව ච ද්වීහි මනායතනධම්මායතනෙහි ච අසඞ්ගහිතානි නාම හොන්ති. **නවහි ධාතූහීති** රූපධාතුධම්මධාතූහි සද්ධිං සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි.

තතියෙ **දසහීති** රූපායතනධම්මායතනවජ්ජෙහි. **සොළසහීති** රූපධාතුධම්මධාතුවජ්ජාහි. අනිදස්සනසප්පටිඝානි නාම නව ඔළාරිකායතනානි, තානි තෙහි ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතානි, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි ච අසඞ්ගහිතානි, රූපායතනධම්මායතනානි ද්වෙපි සෙසෙහි ආයතනධාතූහි අසඞ්ගහිතානි නාම හොන්ති.

චතුත්ථෙ **එකාදසහීති** ඵොට්ඨබ්බායතනවජ්ජෙහි ඵොට්ඨබ්බායතනස්ස උපාදාධම්මෙහි ආයතනාදීසු අසඞ්ගහිතත්තා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදෙ නයො.

අසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදත්ථවණ්ණනා

අසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදෙ පන යානි පදානි විඤ්ඤාණෙන වා ඔළාරිකරූපෙන වා අසම්මිස්සං ධම්මායතනෙකදෙසං දීපෙන්ති, තානෙව නිද්දිසීයන්ති, තානි පන වෙදනාදීනං තිණ්ණං ඛන්ධානං, දුක්ඛසච්චවජ්ජිතානං තිණ්ණං සච්චානං, පසාදමනොවජ්ජිතානං සොළසන්නං ඉන්ද්‍රියානං, අවිජ්ජාසඞ්ඛාරඵස්සවෙදනාතණ්හුපාදානකම්මභවජාතිජරාමරණසොකදුක්ඛදොමනස්සුපායාසවසෙන චුද්දසපච්චයාකාරපදානඤ්ච වසෙන වෙදිතබ්බානි, න රූපක්ඛන්ධාදීනං. තෙනෙව **අට්ඨකථායං** –

''තයො ඛන්ධා තථා සච්චා, ඉන්ද්‍රියානි ච සොළස;
පදානි පච්චයාකාරෙ, චුද්දසූපරි චුද්දස.

''සමතිංස පදා හොන්ති, ගොච්ඡකෙසු දසස්වථ;

දුවෙ චූළන්තරදුකා, අට්ඨ හොන්ති මහන්තරා''ති. (ධාතු. අට්ඨ. 179) –

එවං උද්දානගාථා වුත්තා. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යං ඛන්ධපදෙන අසඞ්ගහිතං, ආයතනධාතුපදෙහි සඞ්ගහිතං, තස්සෙව තීහි විසෙසනෙහි විසිට්ඨස්ස ඛන්ධාදීහි සඞ්ගහො වුච්චති. කථං? වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි, ආයතනෙහි, ධාතූහි සඞ්ගහිතා? තෙ ධම්මා අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වා තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඞ්ගහිතාති.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි නිබ්බානං, සුඛුමරූපං, සඤ්ඤාසඞ්ඛාරා ච ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා හුත්වා ධම්මායතනධම්මධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා. තෙසු නිබ්බානං ඛන්ධසඞ්ගහං න ගච්ඡති, සෙසා තීහි රූපසඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙහි සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, ආයතනධාතුයො පනෙත්ථ ධම්මායතනධම්මධාතූනං වසෙනෙව සබ්බත්ථ වෙදිතබ්බා ඉතරාසං අසම්භවා, ඉමෙසු ච නිබ්බානම්පි සඞ්ගහං ගච්ඡති. තෙනෙව හි ''අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වා''ති වුත්තං. තස්සායමත්ථො – ඛන්ධසඞ්ගහෙ එව අසඞ්ඛතං ඨපෙත්වා, න ඉතරසඞ්ගහෙසූති එවං සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි යොජනා වෙදිතබ්බා. අයං පන විසෙසො – ජීවිතින්ද්‍රියෙන යෙ ධම්මා…පෙ…. තෙ ධම්මා ද්වීහි වෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතා, රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියෙහි නිබ්බානවෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධා ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා, තෙසු ච නිබ්බානවෙදනාසඤ්ඤාව ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතාති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං අසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදෙ නයො.

සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදත්ථවණ්ණනා

සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදෙ පන යානි පදානි සඞ්ඛාරෙකදෙසං අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සං දීපෙන්ති වෙදනෙකදෙසං වා සුඛුමරූපං වා සද්දෙකදෙසං වා, තානෙව නිද්දිසීයන්ති. ඛන්ධායතනධාතූසු එකම්පි කොට්ඨාසං සකලෙන ගහෙත්වා ඨිතපදානි න යුජ්ජන්ති. තානි පන ද්වින්නං සමුදයමග්ගසච්චානං, පන්නරසින්ද්‍රියානං, එකාදසපටිච්චපදාදීනඤ්ච වසෙන වෙදිතබ්බානි. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යං අත්තනා ඛන්ධාදිවසෙන සඞ්ගහිතෙහි ඛන්ධාදිතො සඞ්ගහිතං, තස්සෙව පඨමං උද්ධටපදස්ස පුන ඛන්ධාදීහි සඞ්ගහො වුච්චති.

තත්‍රායං ආදිපදෙ නයො – සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහි සඞ්ගහෙහිපි සඞ්ගහිතා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහිපි සඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඞ්ගහිතාති. සමුදයසච්චෙන හි තණ්හාවජ්ජා සෙසා සඞ්ඛාරා ඛන්ධාදීහි සඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතා, පුන තෙහි ච තණ්හාව සඞ්ගහිතා, සා ච පුන සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතූහි සඞ්ගහිතා. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. අයං සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදෙ නයො.

අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදත්ථවණ්ණනා

අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදෙ පන යානි පදානි පඤ්චක්ඛන්ධගාහකෙහි දුක්ඛසච්චාදීහි, විඤ්ඤාණෙන සද්ධිං සුඛුමරූපගාහකෙහි අචෙතසිකාදීහි ච පදෙහි විවජ්ජිතානි රූපක්ඛන්ධාදීනි, තානෙව නිද්දිසීයන්ති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යං පඨමං උද්ධටෙන රූපක්ඛන්ධාදිපදෙන ඛන්ධාදිතො අසඞ්ගහිතං, යං තෙහි අසඞ්ගහිතං, තස්සෙව පුන ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහො වුච්චති.

තත්‍රායං එකපදයොජනා – රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහිපි අසඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහි අසඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා. රූපක්ඛන්ධෙන හි චත්තාරො ඛන්ධා, නිබ්බානඤ්ච ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා, ආයතනාදීහි පන විඤ්ඤාණමෙව ඨපෙත්වා වෙදනාදයො ධම්මායතනෙන රූපක්ඛන්ධෙකදෙසෙන සඞ්ගහිතාති විඤ්ඤාණමෙව තීහිපි ඛන්ධසඞ්ගහාදීහි රූපක්ඛන්ධෙන අසඞ්ගහිතං නාම. තෙන පුන විඤ්ඤාණෙන සද්ධිං සනිබ්බානා චත්තාරො ඛන්ධා ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහිතා, තෙ සබ්බෙපි පුන විඤ්ඤාණභූතෙන එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතාති. අයං අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදෙ නයො.

සම්පයොගවිප්පයොගපදත්ථවණ්ණනා

සම්පයොගවිප්පයොගපදෙ පන යානි පදානි නිබ්බානෙන, රූපෙන වා මිස්සෙසු සත්තසු විඤ්ඤාණධාතූසු එකායපි අවිප්පයුත්තෙ අරූපධම්මෙ පකාසෙන්ති, තෙසං ධම්මායතනදුක්ඛසච්චාදීනං නිද්දෙසො න සම්භවති. කාහිචි පන විඤ්ඤාණධාතූහි විප්පයුත්තානං රූපමිස්සාරූපධම්මානං, කෙවලානාරම්මණානං වා සකලරූපක්ඛන්ධානං වා පකාසකානං රූපභවරූපක්ඛන්ධකුසලාදිපදානං සම්පයොගපදෙ එව නිද්දෙසො න සම්භවති, විප්පයොගපදෙ පන සම්භවති. අරූපක්ඛන්ධානං පන පච්චෙකං, ද්වින්නං, තිණ්ණං, තදෙකදෙසානං වා තදුභයෙපි සම්භවති. ''චතූහි සම්පයොගො, චතූහි විප්පයොගො, සභාගො විසභාගො''ති හි වචනතො චතූහි අරූපක්ඛන්ධෙහෙව සභාගානං එකසන්තානෙ එකක්ඛණෙව උප්පන්නානං අරූපක්ඛන්ධානං එව අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයොගො ලබ්භති. රූපධම්මානං පන රූපෙන, නිබ්බානෙන වා, නිබ්බානස්ස ච රූපෙන සද්ධිං සම්පයොගො නාම නත්ථි, තථා රූපනිබ්බානානං අරූපක්ඛන්ධෙහි. විසභාගා හි තෙ තෙසං යථා අරූපක්ඛන්ධානං රූපනිබ්බානෙහි, එවං භින්නසන්තානිකෙහි

නානක්ඛණිකෙහි අරූපධම්මෙහිපි සද්ධිං නත්ථීයෙව. තෙපි හි තෙසං සන්තානක්ඛණවිසභාගතාය විසභාගා එව. අයං පන විසභාගතා ඉධ සාමඤ්ඤතො න ගහිතා තෙසං අවිසෙසෙන සම්පයොගස්සාපි සම්භවා. යත්ථ පන විසෙසෙත්වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණතංසම්පයුත්තාදයො නික්ඛිත්තා, තත්ථායම්පි විසභාගතා ගහිතා. යත්ථ පන යෙ අනිද්ධාරිතවිසෙසනා, තත්ථාපි සබ්බථා සම්පයොගලක්ඛණං න සම්භවති. සො ච තස්ස එකන්තෙන විසභාගොති ඉධ ගය්හති.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධො කෙනචි සම්පයුත්තොති? නත්ථි. කතිහි විප්පයුත්තො? චතූහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි විප්පයුත්තො, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විප්පයුත්තො. එස නයො චක්ඛායතනාදිඅනාරම්මණෙසුපි. සාරම්මණෙසු පන වෙදනාක්ඛන්ධො තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි සම්පයුත්තො, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තො. එකෙන ඛන්ධෙන දසහි ආයතනෙහි දසහි ධාතූහි විප්පයුත්තො, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විප්පයුත්තො. එස නයො සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි.

තත්ථ **එකෙනාති** මනායතනෙන. **සත්තහීති** විඤ්ඤාණධාතූහි. **කෙහිචීති** ධම්මායතනධම්මධාතුපරියාපන්නෙහි වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙහි. දුතියනයෙ **තීහීති** අත්තානං ඨපෙත්වා සෙසෙහි අරූපක්ඛන්ධෙහි. **කෙහිචි විප්පයුත්තොති** ධම්මායතනධම්මධාතූසු සඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙහි. **කෙහිචි විප්පයුත්තොති** රූපනිබ්බානෙහි. එවං උපරිපි සබ්බත්ථ යථානුරූපං ඤාතබ්බං. සෙසං වුත්තනයමෙව. අයං පන විසෙසො ‘‘සමුදයමග්ගසච්චාදයො එකාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා සම්පයුත්තා, අධිමොක්ඛො පන මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූහි ද්වීහෙවා’’ති. අයං සම්පයොගවිප්පයොගපදෙ නයො.

සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදෙ පන සම්පයොගාරහපදෙසු යානි පදානි ධම්මධාතුයා සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ, විඤ්ඤාණඤ්ච අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සං දීපෙන්ති, තෙසමෙව නිද්දෙසො. තානි පන චතුන්නං අරූපක්ඛන්ධපදානං, මනායතනස්ස, සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං, මනොපෙක්ඛාවසෙන ද්වින්නං ඉන්ද්‍රියානං, විඤ්ඤාණඵස්සවෙදනානං තිණ්ණං පටිච්චසමුප්පාදපදානං, ඵස්සසත්තකස්ස, අදුක්ඛමසුඛසවිතක්කසවිචාරඋපෙක්ඛාසහගතානං වසෙන තිණ්ණං තිකපදානං, සත්තමහන්තරදුකපදාදීනඤ්ච වසෙන වෙදිතබ්බානි, න ඉතරෙසං අසම්භවා. තෙනෙව **අට්ඨකථායං** –

‘‘චත්තාරො ඛන්ධායතනඤ්ච එකං,
ද්වෙ ඉන්ද්‍රියා ධාතුපදානි සත්ත;
තයො පටිච්චා අථ ඵස්සසත්තකං,
තිකෙ තයො සත්ත මහන්තරෙ ච;
එකං සවිතක්කං සවිචාරමෙකං,
යුත්තං උපෙක්ඛාය ච එකමෙවා’’ති. (ධාතු. අට්ඨ. 306) –

උද්දානගාථා වුත්තා. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පඨමං උද්ධටපදෙන සම්පයුත්තා, තෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙසං ඛන්ධාදීහි විප්පයොගො වුච්චති.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි විප්පයුත්තා, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විප්පයුත්තා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා න කෙහිචි ඛන්ධායතනෙහි විප්පයුත්තා, එකාය පන ධාතුයා විප්පයුත්තාති එවං සබ්බත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා.

තත්ථ **තෙ ධම්මාති** රූපනිබ්බානධම්මා, තෙ වෙදනාය සම්පයුත්තෙහි විප්පයුත්තා. **එකෙනාති** මනායතනෙන. දුතියනයෙ **තෙ ධම්මාති** සප්පීතිකා තෙ ධම්මා. **න කෙහිචීති** පඨමං උද්ධටං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුං ඨපෙත්වා සෙසා ඡවිඤ්ඤාණධාතූ, තංසම්පයුත්තා, රූපං, නිබ්බානඤ්ච. තෙහි සබ්බෙසං ඛන්ධායතනානං සඞ්ගහිතත්තා න කෙහිචි ඛන්ධෙහි, ආයතනෙහි වා විප්පයුත්තා. න හි සයං අත්තනා විප්පයුජ්ජති, සම්පයුජ්ජති වාති. **එකායාති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදෙ නයො.

විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදෙ පන විප්පයුත්තෙන සම්පයුත්තො නාම ධම්මො නත්ථි, දෙසනාසම්පදමත්තාය පන මොඝම්පෙතං පදං උද්ධටං, තෙනෙව පාළියං සබ්බවාරෙසුපි ‘‘නත්ථි නත්ථි’’ ඉච්චෙව වුත්තං. රූපක්ඛන්ධාදිඅනාරම්මණධම්මෙහි විප්පයුත්තා චත්තාරො ඛන්ධා, තෙසඤ්ච අඤ්ඤෙහි සම්පයොගො නත්ථි. වෙදනාදීහිපි රූපනිබ්බානාදීනි විප්පයුත්තානි, තෙසඤ්ච කෙනචි සම්පයොගොව නත්ථීති. අයං විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදෙ නයො.

සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදෙ පන යානි පදානි රූපෙන අසම්මිස්සං අරූපක්ඛන්ධෙකදෙසමෙව දීපෙන්ති, තෙසමෙව නිද්දෙසො, න රූපාරූපසම්මිස්සානං, සබ්බරූපක්ඛන්ධදීපකානං තෙසං සම්පයුත්තතායොගාභාවා. සබ්බාරූපක්ඛන්ධෙනාපි හි කුසලාදිනා අඤ්ඤො සම්පයුත්තො නාම නත්ථි. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පඨමං උද්ධටා, අත්තනා සම්පයුත්තෙන පුන සම්පයුත්තා, තෙසඤ්ඤෙව ඛන්ධාදීහි සම්පයොගො වුච්චති.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි සම්පයුත්තා, එකෙනායතනෙන…පෙ…. කෙහිචි සම්පයුත්තා. සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා සම්පයුත්තා, එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තාති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව. අයං සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදෙ නයො.

විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදෙ පන සම්පයොගපදෙ වුත්තපදානෙව නිද්දිසීයන්ති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පඨමං උද්ධටපදෙන විප්පයුත්තෙහි පුන විප්පයුත්තා, තෙසං ඛන්ධාදීහි විප්පයොගො වුච්චති.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි විප්පයුත්තා, එකෙනායතනෙන…පෙ…. කෙහිචි විප්පයුත්තා. වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා එකෙන ඛන්ධෙන දසහායතනෙහි දසහි ධාතූහි විප්පයුත්තා, එකෙන…පෙ…. කෙහිචි විප්පයුත්තාති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව. අයං විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදෙ නයො.

සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදෙ පන සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදෙ නිද්දිට්ඨානි සමුදයසච්චාදිපදානෙව නිද්දිසීයන්ති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පඨමං උද්ධටපදෙන ඛන්ධාදීහි තීහිපි සඞ්ගහිතා, තෙසං ඛන්ධාදීහි සම්පයොගො, විප්පයොගො ච වුච්චති.

තත්‍රායං නයො – සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහිපි සඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි සම්පයුත්තා, එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තා. එකෙන ඛන්ධෙන දසහායතනධාතූහි විප්පයුත්තා, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විප්පයුත්තා. ඉත්ථින්ද්‍රියෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි තීහිපි සඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා න කෙහිචි සම්පයුත්තා, චතූහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි විප්පයුත්තා, එකෙන…පෙ…. කෙහිචි විප්පයුත්තාති.

තත්ථ **එකෙනාති** මනායතනෙන. **එකෙන ඛන්ධෙනාති** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන. **කෙහිචීති** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ තණ්හාය ධම්මායතනධම්මධාතූසු තණ්හාවෙදනාසඤ්ඤාහි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව. අයං සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදෙ නයො.

සම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදත්ථවණ්ණනා

සම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදෙ පන සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදෙ නිද්දිට්ඨානි වෙදනාක්ඛන්ධාදිපදානෙව නිද්දිසීයන්ති. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පඨමං උද්ධටපදෙන සම්පයුත්තා, තෙසං ඛන්ධාදීහි සඞ්ගහො, අසඞ්ගහො ච වුච්චති.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි ද්වීහි ආයතනෙහි අට්ඨහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා, සෙසෙහි අසඞ්ගහිතා. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඞ්ගහිතා, සෙසෙහි අසඞ්ගහිතාති.

තත්ථ **තීහීති** සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීහි තීහි. තෙහි වෙදනාය සම්පයුත්තා. **ද්වීහීති** ධම්මායතනමනායතනෙහි. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව. අයං සම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදෙ නයො.

අසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදත්ථවණ්ණනා

අසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදෙ පන යානි පදානි සුඛුමරූපං අවිඤ්ඤාණං, අරූපං සවිඤ්ඤාණං වා, කෙවලං අරූපං වා ථූලරූපස්සපි කෙවලං වා, සුඛුමරූපං දීපෙන්ති, තෙසමෙව නිද්දෙසො . ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පඨමං උද්ධටධම්මෙහි ඛන්ධාදීහි තීහිපි අසඞ්ගහිතා, තෙසං ඛන්ධාදීහි සම්පයොගො, විප්පයොගො ච වුච්චති.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි සම්පයුත්තා, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තා, එකෙන ඛන්ධෙන දසහි ආයතනධාතූහි විප්පයුත්තා, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විප්පයුත්තා. එවං ධම්මායතනඉත්ථින්ද්‍රියාදීසුපි යොජනා.

අරූපභවෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහිතා, තෙ සම්පයුත්තාති නත්ථි. තෙ චතූහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි විප්පයුත්තා, එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විප්පයුත්තා. එවං ඉද්ධිපාදකුසලාදිපදෙසුපි යොජනා.

තත්ථ රූපක්ඛන්ධෙන විඤ්ඤාණස්සෙව තීහිපි අසඞ්ගහිතත්තා තස්ස තීහි වෙදනාදීහි සම්පයොගො, ඉතරෙහි ච විප්පයොගො ඤාතබ්බො. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං අසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදෙ නයො.

විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදත්ථවණ්ණනා

විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදෙ පන යානි පදානි කෙවලානං සාරම්මණානං, අනාරම්මණානං වා ධම්මානං පකාසකානි ච සභාවජාතිභූමිකාලසන්තානවසෙන භින්නතාය කෙහිචි අරූපක්ඛන්ධෙහි විප්පයුත්තානං අනාරම්මණධම්මමිස්සාරූපක්ඛන්ධානං පකාසකානි දුක්ඛසච්චඅබ්‍යාකතපරිත්තඅතීතඅජ්ඣත්තාදිපදානි, තෙසමෙව නිද්දෙසො ඉතරෙසං ධම්මායතනජීවිතින්ද්‍රියනාමරූපසළායතනජාතිජරාමරණඅජ්ඣත්තබහිද්ධාඅනිදස්සනඅප්පටිඝහෙතුආදීනං තෙසං කෙනචි විප්පයොගාසම්භවා. ඉදං හෙත්ථ ලක්ඛණං – යෙ ධම්මා පඨමං උද්ධටපදෙන විප්පයුත්තා, තෙසං ඛන්ධාදීහි සඞ්ගහො, අසඞ්ගහො ච වුච්චති.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි ද්වීහායතනෙහි අට්ඨහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා, එකෙන ඛන්ධෙන දසහි ආයතනධාතූහි අසඞ්ගහිතා. දුක්ඛසච්චෙන යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි ද්වීහායතනෙහි ද්වීහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා. තත්ථ දුක්ඛසච්චෙන විප්පයුත්තා නාම ලොකුත්තරචිත්තචෙතසිකානි, තෙ ච ධම්මා වෙදනාක්ඛන්ධාදිචතුක්ඛන්ධෙහි මනොවිඤ්ඤාණධම්මධාතුවසෙන ද්වීහි ධාතූහි සඞ්ගහිතාති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. අයං විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදෙ නයො. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපතො විභඞ්ගනයෙන සද්ධිං අත්ථවිනිච්ඡයො, විත්ථාරො පන **ධාතුකථාපාළිඅට්ඨකථාසු** (ධාතු. 12; ධාතු. අට්ඨ. 1-2) ගහෙතබ්බොති.

මොහවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

ධාතුකථාමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමාතිකා

එකකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඉදානි පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමාතිකාසංවණ්ණනානයො හොති. තත්ථ අනුත්තානත්ථතො තාව **ඡ පඤ්ඤත්තියොති** එත්ථ ''ආචික්ඛති දෙසෙති පඤ්ඤපෙති පට්ඨපෙතී''ති (සං. නි. 2.20) ආගතට්ඨානෙ සන්දස්සනා පකාසනා පඤ්ඤත්ති නාම. ''සුපඤ්ඤත්තං මඤ්චපීඨ''න්ති (පාරා. 269) ආගතට්ඨානෙ ඨපනා නික්ඛිපනා පඤ්ඤත්ති නාම, ඉධ උභයම්පි වට්ටති. ඡ පඤ්ඤත්තියොති හි ඡ පඤ්ඤාපනා ඡ සන්දස්සනා පකාසනාතිපි, ඡ ඨපනා නික්ඛිපනාතිපි වුත්තං හොති. නාමපඤ්ඤත්තියෙව හි තෙ තෙ විජ්ජමානාවිජ්ජමානෙ ධම්මෙ සන්දස්සෙතීතිපි. තෙන තෙන කොට්ඨාසෙන ඨපෙතීතිපි. **ඛන්ධපඤ්ඤත්තී**තිආදි පන සඞ්ඛෙපතො තාසං පඤ්ඤත්තීනං සරූපදස්සනං. තත්ථ ඛන්ධානං ''ඛන්ධා''ති පඤ්ඤාපනා සන්දස්සනා පකාසනා ච ඨපනා නික්ඛිපනා ච **ඛන්ධපඤ්ඤත්ති** නාම…පෙ…. පුග්ගලානං ''පුග්ගලා''ති පඤ්ඤාපනා සන්දස්සනා පකාසනා ච ඨපනා නික්ඛිපනා ච **පුග්ගලපඤ්ඤත්ති** නාම. ඉමා එව ඡ පඤ්ඤත්තියො විජ්ජන්ති. අඤ්ඤාසම්පි සම්මුතිපරමත්ථකථානං පඤ්ඤත්තීනං අනන්තතත්තා, උපලක්ඛණවසෙන පන පධානභාවතො ච එතාව වුත්තා. පාළිමුත්තකනයෙන පන සබ්බසඞ්ගාහිකා විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිආදයො ඡ නාමපඤ්ඤත්තියො **අට්ඨකථාසු** (පු. ප. අට්ඨ. මාතිකාවණ්ණනා 1) ආගතා, තා ච හෙට්ඨා වුත්තාති ඉධ න වුත්තා. තාසු ඉධ පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපදෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, සෙසෙහි විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති වාති ද්වෙ එව ලබ්භන්ති.

අට්ඨකථාමුත්තකෙන පන ආචරියනයෙන **අපරාපි ඡ පඤ්ඤත්තියො** – උපාදාපඤ්ඤත්ති උපනිධාපඤ්ඤත්ති සමොධානපඤ්ඤත්ති උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්ති තජ්ජාපඤ්ඤත්ති සන්තතිපඤ්ඤත්තීති, යා ''අත්ථපඤ්ඤත්තී''ති වුච්චති. තත්ථ යා ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය නිස්සාය සම්මතා සත්තාදිකා, අඞ්ගානි උපාදාය රථාදිකා, චන්දාදිපරිවත්තාදයො උපාදාය කාලදිසාදිකා, තංතංභූතනිමිත්තං, භාවනාවිසෙසඤ්ච උපාදාය කසිණාදිඋග්ගහපටිභාගනිමිත්තාදිකාති අයං එවරූපා සභාවධම්මෙහි එකත්තෙන වා සච්ඡිකට්ඨපරමත්ථෙන අනුපලබ්භසභාවා **උපාදාපඤ්ඤත්ති** නාම. පඤ්ඤාපෙතබ්බට්ඨෙන චෙසා පඤ්ඤත්ති වුත්තා, න පන පඤ්ඤාපනට්ඨෙන. යා තස්ස තස්සත්ථස්ස පඤ්ඤාපනා, සා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව.

යා පන අඤ්ඤං පඨමාදිං උපනිධාය අපෙක්ඛිත්වා දුතියං රස්සං දීඝං දූරං සන්තිකන්තිආදිකා තදඤ්ඤාපෙක්ඛූපනිධා, ඡත්තපාණීතිආදිකා හත්ථගතූපනිධා, කුණ්ඩලීතිආදිකා සම්පයුත්තූපනිධා, ධඤ්ඤසකටන්ති ආදිකා සමාරොපිතූපනිධා, ඉන්දසාලගුහාතිආදිකා අවිදූරගතූපනිධා, සුවණ්ණවණ්ණොතිආදිකා පටිභාගූපනිධා, බ්‍රාහ්මණගාමොතිආදිකා තබ්බහුලූපනිධා, මණිකටකන්තිආදිකා තබ්බිසිට්ඨූපනිධාති එවමාදි අනෙකප්පකාරා පඤ්ඤාපනා, අයං **උපනිධාපඤ්ඤත්ති** නාම.

ධඤ්ඤරාසීතිආදිකා පන **සමොධානපඤ්ඤත්ති** නාම. පුරිමස්ස පුරිමස්ස උපනික්ඛිපිත්වා ද්වෙ තීණීතිආදිකා **උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්ති** නාම. තංතංසභාවනිස්සිතා පථවීආදිකා **තජ්ජාපඤ්ඤත්ති** නාම. ආසීතිකොතිආදිකා පන **සන්තතිපඤ්ඤත්ති** නාම.

අට්ඨකථාමුත්තකෙනෙව ආචරියනයෙන අපරාපි ධම්මකථිකාදිකා **කිච්චපඤ්ඤත්ති,** කිසථූලාදිකා **සණ්ඨානපඤ්ඤත්ති,** ඉත්ථිපුරිසාදිකා **ලිඞ්ගපඤ්ඤත්ති,** කාමාවචරාදිකා, කොසලකාදිකා ච **භූමිපඤ්ඤත්ති,** තිස්සො නාගොතිආදිකා **පච්චත්තපඤ්ඤත්ති,** නිරොධාදිකා **අසඞ්ඛතපඤ්ඤත්ති** චාති ඡ පඤ්ඤත්තියො.

එතාසු පන ද්වාදසසු තජ්ජාපඤ්ඤත්ති, එකච්චා භූමිපඤ්ඤත්ති, අසඞ්ඛතපඤ්ඤත්ති ච විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතා නාමපඤ්ඤත්ති, තදඤ්ඤා පරමත්ථවසෙසා, පන අත්ථපඤ්ඤත්තීති දීපිතා අවිජ්ජමානාදිපඤ්ඤත්තියො චාති. අයං තාවෙත්ථ අනුත්තානත්ථතො සංවණ්ණනා.

අත්ථනිච්ඡයො පනෙත්ථාපි පාළිනයෙනෙව සද්ධිං හොති, න විනා පාළිං තස්ස වත්තුමසක්කුණෙය්‍යත්තා . පාළියඤ්ච යස්මා ආදිතො පඤ්ච පඤ්ඤත්තියො, තදත්ථභූතා ඛන්ධාදයො ච හෙට්ඨා විභඞ්ගප්පකරණෙ නිප්පදෙසතො කථිතාති තා ඉධ ''කිත්තාවතා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති, යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො''තිආදිනා සඞ්ඛෙපෙනෙව නිද්දිට්ඨා, තා චෙත්ථාපි වුත්තත්ථා. පුග්ගලපඤ්ඤත්ති පන හෙට්ඨා න වුත්තාති ''කිත්තාවතා පුග්ගලානං පුග්ගලපඤ්ඤත්ති? සමයවිමුත්තො, අසමයවිමුත්තො''තිආදිනා එකකාදිභෙදෙන යාව දසකා දසධා මාතිකං ඨපෙත්වා විත්ථාරෙනෙව විභත්තා, සා ච ඤාතබ්බපභෙදතො අවුච්චමානා දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යා, තස්මා පුග්ගලපඤ්ඤත්තියා එව චෙත්ථ පාළිනයානුසාරෙන සඞ්ඛෙපතො අත්ථනිච්ඡයො හොති, සො චෙත්ථ මාතිකායං වුත්තෙ සබ්බපුග්ගලෙ අනුද්ධරිත්වා ඤාතබ්බානං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යානං පුග්ගලානං එකකාදිභෙදතොව මාතිකං උද්ධරිත්වා විභජනවසෙන සඞ්ඛෙපතොව හොති. කථං? ''සමයවිමුත්තො අසමයවිමුත්තො, කුප්පධම්මො අකුප්පධම්මො, චෙතනාභබ්බො අනුරක්ඛණාභබ්බො, භයූපරතො අභයූපරතො, භබ්බාගමනො අභබ්බාගමනො, නියතො අනියතො, පටිපන්නකො ඵලෙ ඨිතො, සමසීසී ඨිතකප්පී, සොතාපන්නො සත්තක්ඛත්තුපරමො

කොලංකොලො එකබීජී, සකදාගාමී, අනාගාමී අන්තරාපරිනිබ්බායී උපහච්චපරිනිබ්බායී අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී, අරහා''ති එකකමාතිකා.

තත්ථ යො අප්පනං නිබ්බත්තෙතුං යුත්තපත්තකාලෙ රූපාරූපසමාපත්තිසඞ්ඛාතෙහි අට්ඨහි විමොක්ඛෙහි පච්චනීකධම්මෙහි විමුච්චිත්වා තීසු මග්ගෙසු යෙන කෙනචි යථාසකං ආසවෙ ඛෙපෙත්වා වුට්ඨිතො, අයං **සමයවිමුත්තො** නාම. ''එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛීණා''තිආදිවචනතො (පු. ප. 1) හි අට්ඨසමාපත්තිලාභී පුථුජ්ජනො වා ඛීණාසවො වා ඉධ න ගහිතො, සමාපත්තිලාභිනො පන ඵලට්ඨසෙඛාව ගහිතාති වෙදිතබ්බා. සුක්ඛවිපස්සකඛීණාසවො, සබ්බෙපි ච අරියා මග්ගවිමොක්ඛං සන්ධාය **අසමයවිමුත්තා** නාම. බාහිරානඤ්හි අට්ඨන්නං සමාපත්තීනං සමාපජ්ජනත්ථාය පවිවෙකට්ඨානලාභාදිසමයොපි අත්ථි, වත්තකරණකාලාදිඅසමයොපි අත්ථි. මග්ගවිමොක්ඛෙන විමුච්චනස්ස පන තාදිසො සමයො වා අසමයො වා නත්ථි, යස්ස සද්ධා බලවතී, විපස්සනා ච ආරද්ධා, තස්ස ගච්ඡන්තස්ස වා භුඤ්ජන්තස්ස වා මග්ගඵලපටිවෙධො නාම න හොතීති නත්ථි, තස්මා සබ්බෙ අරියා අරියවිමොක්ඛෙ **අසමයවිමුත්තාති** වෙදිතබ්බා. පුරිමපදෙපි ලොකියසමාපත්තිඤ්ඤෙව සන්ධාය සෙඛා සමයවිමුත්තා නාම ජාතා.

අවසිභාවා අට්ඨසමාපත්තිලාභී පන පුථුජ්ජනො, සොතාපන්නසකදාගාමිනො ද්වෙ සෙඛා අට්ඨසමාපත්තිං සන්ධාය **කුප්පධම්මො** නාම. පරිහානධම්මොතිපි දුවිධා එව. අනාගාමිආදයො සුප්පහීනසමාධිපාරිපන්ථිකත්තා වසිභාවා සමාපත්තිලාභී පුථුජ්ජනො, අරියා ච ලොකුත්තරධම්මෙපි සන්ධාය **අකුප්පධම්මො** නාම. අපරිහානධම්මොති තෙ එව. **චෙතනාභබ්බොති** චෙතනාසඞ්ඛාතෙන ඣානසමාපත්තිවළඤ්ජනෙන අපරිහානිං ආපජ්ජිතුං භබ්බො. යො හි රූපාරූපජ්ඣානෙසු ආචිණ්ණවසිතාය චෙතනාසඞ්ඛාතාය ඣානසමාපත්තියා නිරන්තරං වළඤ්ජමානො තෙහි න පරිහායති, අවළඤ්ජමානො ච පරිහායති, අයං වළඤ්ජමානො **චෙතනාභබ්බො** නාම. **අනුරක්ඛණාභබ්බොති** ඣානස්ස උපකාරානුපකාරධම්මෙ ජානිත්වා අනුරක්ඛණාය අවළඤ්ජමානොපි අපරිහානිං ආපජ්ජිතුං භබ්බො, එසො ච පුරිමතො බලවතරො, ආචිණ්ණවසිනො පඤ්ඤාසම්පදාය උපකාරානුපකාරධම්මෙ ජානිත්වා තදනුරූපං පටිපජ්ජනතොති වෙදිතබ්බො.

භයූපරතොති භයෙන පාපතො උපරතො විරතො සෙඛො, කල්‍යාණපුථුජ්ජනො ච. තෙසු පච්ඡිමො දුග්ගතිවට්ටකිලෙසඋපවාදසඞ්ඛාතෙහි චතූහි භයෙහි පාපතො ඔරමති, සෙඛො දුග්ගතිවජ්ජෙහි, අපායෙහි මුත්තත්තා. ඛීණාසවො පන **අභයූපරතො** නාම සමුච්ඡින්නභයත්තා, උපවාදතො පන ඔරමිතබ්බො.

අභබ්බාගමනොති සම්මත්තනියාමාගමනස්ස අභබ්බො, යෙ ආනන්තරියසඞ්ඛාතෙන කම්මාවරණෙන, නියතමිච්ඡාදිට්ඨිසඞ්ඛාතෙන කිලෙසාවරණෙන, අහෙතුකදුහෙතුකපටිසන්ධිසඞ්ඛාතෙන විපාකාවරණෙන ච සමන්නාගතා, බුද්ධාදීසු ච සද්ධාරහිතා, මග්ගභාවනාය ච උත්තරකුරුකාදයො විය අච්ඡන්දිකා, පුබ්බූපනිස්සයරහිතා ච, සබ්බෙතෙ **අභබ්බාගමනා** නාම. විපරීතා **භබ්බාගමනා** නාම. පඤ්චානන්තරියනියතමිච්ඡාදිට්ඨිකා නිරයගමනෙ, අට්ඨ අරියපුග්ගලා අනුපාදාපරිනිබ්බානාදීසු **නියතා** නාම. අවසෙසපුග්ගලා අනිබද්ධගතිකතාය **අනියතා** නාම, උත්තරකුරුකා පන සුගතිනියතාපි මිච්ඡත්තසම්මත්තනියාමස්සෙව ඉධාධිප්පෙතත්තා ''නියතා''ති න වුත්තා. මග්ගසමඞ්ගී පුග්ගලො මග්ගක්ඛණෙ ඵලත්ථාය **පටිපන්නකො** නාම, ඵලසමඞ්ගී ඵලානුප්පත්තියම්පි **ඵලෙ ඨිතො** නාම.

යස්ස පන අපුබ්බාචරිමං ආසවපරියාදානඤ්ච හොති ජීවිතපරියාදානඤ්ච, අයං **සමසීසී** නාම. සො ච තිවිධො හොති ඉරියාපථසමසීසී රොගසමසීසී ජීවිතසමසීසීති. තත්ථ යො චතූසු ඉරියාපථෙසු එකස්මිං විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා තස්මිඤ්ඤෙව ඉරියාපථෙ පරිනිබ්බාති, අයං **ඉරියාපථසමසීසී** නාම. යො පන එකං රොගං පත්වා අන්තොරොගෙ එව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා තෙනෙව රොගෙන පරිනිබ්බාති, අයං **රොගසමසීසී** නාම. යස්ස පන කිලෙසසීසසඞ්ඛාතා අවිජ්ජා, අරහත්තමග්ගෙන පවත්තසීසසඞ්ඛාතං ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච චුතිචිත්තෙන සමං පරියාදානං ගච්ඡති, අයං **ජීවිතසමසීසී** නාම. කථමිදං සමං හොතීති? වාරසමතාය. යස්මිං හි වාරෙ මග්ගෙන කිලෙසෙ ඛෙපිතෙ පච්චවෙක්ඛණඤාණානි පවත්තන්ති, තස්සානන්තරමෙව පරිනිබ්බායතො ඉමාය වාරසමතාය ඉදං උභයසීසපරියාදානම්පි සමං හොති නාම, අයමෙව ජීවිතසමසීසී ඉධාධිප්පෙතො.

ඨිතකප්පීති ඨිතො කප්පො ඨිතකප්පො, ස්වාස්ස අත්ථීති **ඨිතකප්පී,** කප්පම්හි විනස්සමානම්හි කප්පං ඨපෙතුං සමත්ථොති අත්ථො.

සචෙ හි යෙසං මග්ගසමඞ්ගික්ඛණෙ කප්පවිනාසො භවෙය්‍ය, නෙව තාව කප්පො විනස්සෙය්‍ය, යාවායං යථාසකං ඵලං න සච්ඡිකරොතීති තෙ විනස්සමානම්පි කප්පං ඨපෙන්තීති **ඨිතකප්පිනො** නාම ජාතාති. කිඤ්චාපි කප්පවිනාසනකාලෙ සාසනං නත්ථි, ගතකොටිකෙ හි කාලෙ කප්පවිනාසො හොති, එවං සන්තෙපි මග්ගානන්තරඵලස්ස අනන්තරායං දීපෙතුං ඉදං අභූතම්පි කාරණං ආහටං.

සොතාපන්නොති නිබ්බානසමුද්දනින්නතාය සොතසඞ්ඛාතස්ස මග්ගස්ස පඨමසමඞ්ගී වුච්චති, ඉධ පන ඵලට්ඨො අධිප්පෙතො. තස්සෙව ච පභෙදදස්සනත්ථං ''සත්තක්ඛත්තුපරමො''තිආදි වුත්තං. සත්තවාරා පරමා අස්ස භවූපපත්තීති සත්තක්ඛත්තුපරමො, තතො පරං අට්ඨමං භවං නාදියතීති අත්ථො. සොතාපන්නො හි යො

සත්තක්ඛත්තුං දෙවෙසු, මනුස්සෙසු ච පටිසන්ධිං ගහෙත්වා සත්තමෙ භවෙ දුක්ඛස්සන්තං කරොති, අයං **සත්තක්ඛත්තුපරමො** නාම. කුලතො කුලං භවතො භවං ගච්ඡතීති කොලංකොලො. සො හි දෙවමනුස්සවසෙන ද්වෙ ගතියො භවෙ සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති, අයං **කොලංකොලො** නාම. කම්මපටිසන්ධියා එකං කම්මං කිලෙසබීජං අස්සාති **එකබීජී**. සො හි එකස්මිඤ්ඤෙව භවෙ ඛීණාසවො හොති. කිං පනස්ස භෙදස්ස නියාමකන්ති? විපස්සනාභිඤ්ඤාභෙදා. සොතාපන්නෙසු හි යො විපස්සනාය පමත්තො, සො සත්තක්ඛත්තුපරමො හොති. යො කිඤ්චි අප්පමත්තො, සො කොලංකොලො. යො පන විපස්සනාය අතිවිය අප්පමත්තො, සො එකබීජී හොති. යෙ පන අභිවිය පමත්තා වට්ටජ්ඣාසයා අනාථපිණ්ඩිකවිසාඛාසක්කාදයො, තෙ පුනප්පුනං වට්ටස්මිංයෙව විචරන්තා ආදිතො පට්ඨාය ඡ දෙවලොකෙ ඔසාපෙත්වා බ්‍රහ්මලොකෙසුපි යථාක්කමං නිබ්බත්තිත්වා අකනිට්ඨෙ ඨත්වා පරිනිබ්බන්ති, න තෙ ඉධ ගහිතා. තෙ හි මනුස්සගතිං පුනප්පුනං ආදියන්ති. යෙ පන මනුස්සගතියම්පි භවං ආදියන්ති, තෙසං වසෙන සත්තක්ඛත්තුපරමො කොලංකොලො මානුසිකභවනිබ්බත්තකො එව එකබීජී ගහිතො. තෙ පන සද්ධාධුරෙන ආගතා තයො, පඤ්ඤාධුරෙන ආගතා තයොති සොතාපන්නො ඡබ්බිධො හොතීති වෙදිතබ්බො.

පටිසන්ධිවසෙන පන සකිං ඉමං මනුස්සගතිං ආගච්ඡතීති **සකදාගාමී,** දුතියමග්ගඵලසමඞ්ගී. ඉමිනා පඤ්චසු සකදාගාමීසු චත්තාරො වජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො හි සකදාගාමිඵලෙ ඨත්වා පුන දුතියභවෙ ඉධෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා දුතියභවෙ තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බත්තිත්වා පුන ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, අයමෙකොව ඉධ ගහිතො. ඉමස්ස ච ද්වෙ පටිසන්ධියො, එකබීජිස්ස පන එකාවාති ඉදං තෙසං නානාකරණන්ති වෙදිතබ්බං.

පටිසන්ධිවසෙන කාමභවං නාගච්ඡතීති **අනාගාමී,** තතියමග්ගඵලසමඞ්ගී. තස්සෙව පන පභෙදදස්සනත්ථං **"අන්තරාපරිනිබ්බායී"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අන්තරාපරිනිබ්බායී**ති ආයුවෙමජ්ඣස්ස අන්තරා එව අරහත්තමග්ගං උප්පාදෙත්වා කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනසීලො එකො අනාගාමී. සො ච උප්පන්නසමනන්තරං පරිනිබ්බායී, ආයුවෙමජ්ඣං අප්පත්වා පරිනිබ්බායී, ආයුවෙමජ්ඣං පත්වා පරිනිබ්බායීති තිවිධො හොති. **උපහච්චපරිනිබ්බායී**ති ආයුවෙමජ්ඣං උපහච්ච අතික්කමිත්වා, මරණසමයං වා උපහච්ච උපගන්ත්වා පරිනිබ්බායී, ආයුවෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා යාව මරණසමයා පරිනිබ්බායීති අත්ථො. **අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී**ති අසඞ්ඛාරෙන අප්පදුක්ඛෙන අධිමත්තපයොගං අකත්වා පරිනිබ්බායනසීලො. **සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී**ති සසඞ්ඛාරෙන දුක්ඛෙන කසිරෙන අධිමත්තපයොගෙන පරිනිබ්බායනසීලො. **උද්ධංසොතො**ති උද්ධංවාහිභාවෙන උද්ධමස්ස තණ්හාසොතං වට්ටසොතඤ්ච, උද්ධං වා ගන්ත්වා පටිලභිතබ්බතො උද්ධං මග්ගසොතමස්සාතිපි **උද්ධංසොතො**. අකනිට්ඨං ගච්ඡතීති **අකනිට්ඨගාමී**. ඉමෙසං පන අනාගාමීනං පභෙදදස්සනත්ථම්පෙත්ථ උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමීතිආදි චතුක්කං වෙදිතබ්බං.

තත්ථ යො අවිහතො පට්ඨාය චතූසු යථාක්කමං උප්පජ්ජිත්වා යාවතායුකං ඨත්වා චුතො අකනිට්ඨෙ උප්පජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, අයං **උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී** නාම. යො පන අකනිට්ඨං අප්පත්වා අන්තරා පරිනිබ්බාති, අයං **උද්ධංසොතො න අකනිට්ඨගාමී** නාම. යො මනුස්සලොකො අකනිට්ඨමෙව ගන්ත්වා පරිනිබ්බාති, අයං **න උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී** නාම. යො පන හෙට්ඨා චතූසු සුද්ධාවාසෙසු අඤ්ඤතරස්මිං උප්පජ්ජිත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, අයං **න උද්ධංසොතො න අකනිට්ඨගාමී** නාම . එවමෙතෙ අනාගාමිනො අට්ඨචත්තාලීසවිධා හොන්ති. කථං? අවිහෙසු තාව තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිනො, එකො උපහච්චපරිනිබ්බායී, එකො උද්ධංසොතොති පඤ්ච, තෙ අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිසසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිවසෙන දස හොන්ති, එවං අතප්පසුදස්සසුදස්සීසූති චත්තාලීසං, අකනිට්ඨෙ පන උද්ධංසොතො නත්ථී, තස්මා තත්ථ තං සසඞ්ඛාරාසඞ්ඛාරවසෙන දුවිධං උද්ධංසොතං වජ්ජෙත්වා අට්ඨ චාති අට්ඨචත්තාලීස හොන්ති.

අරහාති කිලෙසාරීනං හතත්තාදිනා ඛීණාසවො අරහා නාම. සො සුඤ්ඤතාදිවිමොක්ඛත්තයවසෙන තිවිධො හුත්වා පුන පච්චෙකං පටිපදාචතුක්කවසෙන ද්වාදසවිධා හොන්ති. යථා ච අරහා ද්වාදසවිධො, එවං ද්වාදසෙව සකදාගාමිනො, චතුවීසති සොතාපන්නා අට්ඨචත්තාලීස අනාගාමිනොව පච්චෙකන්ති වෙදිතබ්බං. ඉමෙ ච සබ්බෙ අරියා ඉමස්මිං සාසනෙ එව උප්පජ්ජන්ති, නො බහිද්ධාති. එකකනයො.

දුකාදිමාතිකත්ථවණ්ණනා

දුකාදීසු ''ද්වෙ පුග්ගලා – කොධනො ච උපනාහී ච මක්ඛී ච පළාසී චා''තිආදිනා දුකඤ්ච, ''තයො පුග්ගලා – නිරාසො ආසංසො විගතාසො''තිආදිනා තිකඤ්ච, ''චත්තාරො පුග්ගලා – අසප්පුරිසො, අසප්පුරිසෙනඅසප්පුරිසතරො, සප්පුරිසො, සප්පුරිසෙනසප්පුරිසතරො''තිආදිනා චතුක්කඤ්ච, ''පඤ්ච පුග්ගලා – අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො ආරභති ච විප්පටිසාරී ච හොති, තඤ්ච චෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං යථාභූතං නප්පජානාති. යත්ථස්ස තෙ උප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති, අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො ආරභති න විප්පටිසාරී ච හොති…පෙ…. අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති, අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො නාරභති විප්පටිසාරී ච හොති…පෙ…. අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති. අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො නාරභති න විප්පටිසාරී හොති…පෙ…. අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්තී''තිආදිනා පඤ්චකඤ්ච

විත්ථාරතො මාතිකං නික්ඛිපිත්වා සබ්බෙපි තෙ පුග්ගලා නිද්දිට්ඨා, ඉධ පන තෙ ගන්ථවිත්ථාරභයෙන සබ්බෙ න උද්දිට්ඨා, පාළියා එව ඤාතබ්බාති.

තත්ථ තිකෙ **නිරාසොති** අරහත්තාසාය විරහිතො දුස්සීලො. තස්ස හි අත්තනො අභබ්බතාය භබ්බසභායකස්ස සීලවතො අරහත්තප්පත්තිං සුත්වා, චණ්ඩාලපුත්තස්ස විය කස්සචි රාජපුත්තස්ස රජ්ජාභිසෙකං සුත්වා අභිසෙකප්පත්තියං, ''කුදාස්සු නාමාහම්පි අරහත්තං පාපුණෙය්‍යා''න්ති අරහත්තප්පත්තියං පත්ථනාපි න උප්පජ්ජති. **ආසංසොති** අරහත්තං ආසීසමානො පත්ථයමානො සීලවා. තස්ස හි අරහත්තපත්ථනාය සීලසම්පත්තියා ඨිතත්තා කස්සචි අරහත්තප්පත්තිං සුත්වා, උභතොසුජාතස්ස රාජකුමාරස්ස විය තාදිසස්ස කස්සචි රජ්ජාභිසෙකං සුත්වා අභිසෙකප්පත්තියං, අරහත්තප්පත්තියං පත්ථනා උප්පජ්ජති. **විගතාසොති** අරහා. සො හි පත්තඅරහත්තතාය තත්ථ විගතාසො හොති පත්තාභිසෙකො විය ඛත්තියො අභිසෙකප්පත්තියන්ති වෙදිතබ්බං.

චතුක්කෙ පන පාණාතිපාතාදිඅකුසලකම්මපථසමන්නාගතො **අසප්පුරිසො** නාම. යො පන සයම්පි පාණාතිපාතාදීනි කත්වා පරඤ්ච තත්ථ සමාදපෙති, අයං **අසප්පුරිසෙනඅසප්පුරිසතරො,** අසප්පුරිසතොපි අසප්පුරිසතරොති අත්ථො. වුත්තපටිපක්ඛකුසලවසෙන **සප්පුරිසො, සප්පුරිසෙනසප්පුරිසතරො** ච වෙදිතබ්බො.

පඤ්චකෙ **ආරභති ච විප්පටිසාරී ච හොතීති** එත්ථ **ආරම්භ**-සද්දො ආපත්තිවීතික්කමෙ වත්තති, තස්මා ආපත්තිවීතික්කමවසෙන ආරභති චෙව තප්පච්චයා ච විප්පටිසාරී හොතීති අත්ථො. **චෙතොවිමුත්තින්ති** ඵලසම්පයුත්තසමාධිං. **පඤ්ඤාවිමුත්තින්ති** ඵලසම්පයුත්තඤාණං. **යථාභූතං නප්පජානාතීති** අනධිගතත්තා යථාසභාවතො නප්පජානාති. **යත්ථස්සාති** යස්මිං අරහත්තඵලසඞ්ඛාතෙ ඛාණෙ අධිගතෙ අස්ස පුග්ගලස්ස සබ්බෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා නිරවසෙසා නිරුජ්ඣන්ති, තෙ නප්පජානාතීති සම්බන්ධො. කිඤ්චාපි තෙ මග්ගක්ඛණෙ එව නිරුජ්ඣන්ති නාම, ඵලක්ඛණෙ පන නිරුද්ධා නාම හොන්ති, ඉධ පන මග්ගකිච්චවසෙන ''ඵලක්ඛණෙ නිරුජ්ඣන්ති''ති වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

ආරභති න විප්පටිසාරී ච හොතීති ආපත්තිං ආපජ්ජති, තං පන දෙසෙතුං සභාගපුග්ගලං පරියෙසති, වුට්ඨාපෙති වා, තස්මා න විප්පටිසාරී හොති. **නාරභති විප්පටිසාරී ච හොතීති** ආපත්තිං නාපජ්ජති, විනයපඤ්ඤත්තියං පන අකොවිදත්තා අනාපත්තියා ආපත්තිසඤ්ඤිතාය වුට්ඨිතායපි තං ආපත්තියා විප්පටිසාරං විනොදෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය විප්පටිසාරී හොති. **නාරභති න විප්පටිසාරී හොතීති** නාරභති නෙව ආපත්තිං ආපජ්ජති, න විප්පටිසාරී හොති. අරහත්තඤ්ච න පාපුණාති. කතරො පනෙස පුග්ගලොති? සීලවා ඔස්සට්ඨවීරියො පුග්ගලො. සො හි ''කිං මෙ ඉමස්මිං බුද්ධකාලෙ පරිනිබ්බානෙන, අනාගතෙ මෙත්තෙය්‍යසම්මාසම්බුද්ධකාලෙ පරිනිබ්බායිස්සාමී''ති විසුද්ධසීලොපි පටිපත්තිං න පූරෙති. ඉමෙ චත්තාරොපි පුග්ගලා තථා තථා ඔවදිත්වා ආසවක්ඛයෙ පතිට්ඨාපෙතබ්බා. එවං හි තෙපිය්වායං පඤ්චමො පුග්ගලො නාරභති න විප්පටිසාරී ආරද්ධවීරියො අරහත්තං පාපුණාති, තෙන සමසමාව භවිස්සන්තීති.

ඡක්කාදීසු –

> **''ඡ පුග්ගලා** – අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසු සාමං සච්චානි අභිසම්බුජ්ඣති, තත්ථ ච සබ්බඤ්ඤුතං පාපුණාති බලෙසු ච වසීභාවං. අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො…පෙ…. අභිසම්බුජ්ඣති, න ච තත්ථ සබ්බඤ්ඤුතං පාපුණාති, න ච බලෙසු වසීභාවං. අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො…පෙ…. අනභිසම්බුජ්ඣති, දිට්ඨෙව ධම්මෙ දුක්ඛස්සන්තකරො හොති, සාවකපාරමිඤ්ච පාපුණාති. අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො…පෙ…. දුක්ඛස්සන්තකරො හොති, න ච සාවකපාරමිං පාපුණාති. අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො…පෙ…. අනභිසම්බුජ්ඣති, න ච දිට්ඨෙව ධම්මෙ දුක්ඛස්සන්තකරො හොති, අනාගාමී හොති අනාගන්තා ඉත්ථත්තං. අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො…පෙ…. අනභිසම්බුජ්ඣති, න ච දිට්ඨෙව ධම්මෙ දුක්ඛස්සන්තකරො හොති, ආගාමී හොති ආගන්තා ඉත්ථත්ත''න්ති –

ඡක්කං, **''සත්ත පුග්ගලා** – සත්ත උදකූපමා පුග්ගලා සකිං නිමුග්ගො නිමුග්ගොව හොති, උම්මුජ්ජිත්වා නිමුජ්ජති, උම්මුජ්ජිත්වා ඨිතො හොති, උම්මුජ්ජිත්වා විපස්සති විලොකෙති, උම්මුජ්ජිත්වා පතරති, උම්මුජ්ජිත්වා පටිගාධප්පත්තො හොති, උම්මුජ්ජිත්වා තිණ්ණො හොති පාරඞ්ගතො, ථලෙ තිට්ඨති බ්‍රාහ්මණො''තිආදිනා සත්තකං, **''අට්ඨ පුග්ගලා** – චත්තාරො මග්ගසමඞ්ගිනො, චත්තාරො ඵලසමඞ්ගිනො පුග්ගලා''ති අට්ඨකං, **''නව පුග්ගලා** – සම්මාසම්බුද්ධො පච්චෙකසම්බුද්ධො උභතොභාගවිමුත්තො පඤ්ඤාවිමුත්තො කායසක්ඛී දිට්ඨිප්පත්තො සද්ධාවිමුත්තො ධම්මානුසාරී සද්ධානුසාරී''ති නවකං, **''දස පුග්ගලා** – පඤ්චන්නං ඉධ නිට්ඨා, පඤ්චන්නං ඉධ විහාය නිට්ඨා''ති දසකඤ්ච මාතිකං නික්ඛිපිත්වා පාළියං නිද්දෙසො කතො. තත්ථ ඡක්කෙ පඨමෙන පදෙන සම්මාසම්බුද්ධො දට්ඨබ්බො. සො හි අනාචරියකො අත්තනා උප්පාදිතෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපදට්ඨානෙන අරහත්තමග්ගඤාණෙන සබ්බාකාරතො සච්චානි අභිසම්බුජ්ඣිත්වා සබ්බඤ්ඤුතං පාපුණි, දසඤාණබලෙසු ච වසීභාවන්ති. දුතියෙන පන පච්චෙකසම්බුද්ධො දට්ඨබ්බො. තතියෙන අග්ගසාවකො, චතුත්ථෙන අවසෙසා අරහන්තො , පඤ්චමෙන අනාගාමී, ඡට්ඨෙන සොතාපන්නසකදාගාමිනො දට්ඨබ්බා. තෙ හි ''ආගන්තා ඉත්ථත්ත''න්ති වුත්තාති.

සත්තකෙ පඨමෙන පදෙන සාසනෙ අනිවිට්ඨසද්ධො නියතමිච්ඡාදිට්ඨිධම්මෙහි එකන්තකාළකෙහි සමන්නාගතො ගහිතො. සො හි සමුද්දෙ උදකභීරුකපුරිසො විය සංසාරෙ අපායෙ නිමුග්ගො නිමුග්ගොව හොති, න පුන භවතො වුට්ඨාති, අනන්තම්පි කාලං භවෙ එව විචරති සාසනසමායොගාභාවා. දුතියෙන පදෙන සාසනෙ පටිලද්ධසද්ධොපි දෙවදත්තාදයො විය සද්ධාදිපරිහානියං ඨිතො දුස්සීලො ගහිතො. සො හි සමුද්දෙ කෙනචි කාරණෙන උම්මුජ්ජිත්වා පුන නිමුග්ගො විය සාසනසද්ධාය උම්මුජ්ජිත්වාපි අපායෙ නිමුජ්ජති එව, අයං පන චිරකාලාතික්කමෙන බුද්ධාදීහි, අත්තනා එව වා පච්චෙකබොධිඤාණෙන භවතො උද්ධරණීයො හොති සාසනෙ සකිං උප්පන්නායපි සද්ධාය මොක්ඛභාවෙන නියමෙන නිබ්බානාවහත්තා. අයමෙව හිස්ස පුරිමපුග්ගලතො විසෙසො, ඉතරථා තස්ස විසුං ගහණෙ පයොජනමෙව න සියාති ගහෙතබ්බං. තතියෙන සාසනෙ උප්පන්නසද්ධො ඨිතිභාගියෙහි සීලාදිගුණෙහි සමන්නාගතො ගහිතො. සො හි උම්මුජ්ජිත්වා තීරං අදිස්වාව සමුද්දමජ්ඣෙ නාවාදිආගමනං ඔලොකෙන්තො පුන අනිමුජ්ජිත්වා උණ්ණතප්පදෙසෙ ඨිතො විය සාසනසද්ධාය උම්මුජ්ජිත්වා නිබ්බානං අදිස්වාව බුද්ධාදිං ඔලොකයමානො සග්ගෙ, සීලාදිම්හි ඨිතො හොති. චතුත්ථෙන පන සොතාපන්නො ගහිතො. සො හි උම්මුජ්ජිත්වා ඨිතො තීරං දිස්වා උත්තරණූපායං විලොකයමානො විය ලොකුත්තරසද්ධාය උම්මුජ්ජිත්වා නිබ්බානතීරං දිස්වා උත්තරණොපායං විලොකෙති. පඤ්චමෙන සකදාගාමී ගහිතො. සො හි සමුද්දෙ තීරං දිස්වා තදභිමුඛං පතරමානො විය පඨමමග්ගෙන නිබ්බානතීරං දිස්වා තදභිමුඛං දුතියමග්ගෙන පතරති නාම. ඡට්ඨෙන අනාගාමී ගහිතො. සො හි පතරිත්වා තීරං උපගම්ම කටිප්පමාණෙ උදකෙ ඨිතො විය අරහත්තසමීපෙ සතිකවාටපතිත්ථෙ අනාවත්තිධම්මතාය තතියමග්ගෙන තිට්ඨති. සත්තමෙන පන අරහා ගහිතො, සො හි තරිත්වා පාරං පත්වා ඨිතපුරිසො විය චත්තාරො ඔඝෙ තරිත්වා නිබ්බානත්ථලෙ ඨිතො ඛීණාසවබ්‍රාහ්මණො නාම හොතීති.

නවකෙ **උභතොභාගවිමුත්තොති** රූපාරූපසමාපත්තියා වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන, අරියමග්ගෙන සමුච්ඡෙදවිමොක්ඛෙන කිලෙසතො විමුත්තො, අරූපසමාපත්තියා වා රූපකායතො, මග්ගෙන ච නාමකායතොති ඉමෙහි උභතොභාගෙහි විමුත්තොතිපි උභතොභාගවිමුත්තො, සො චතුන්නං අරූපසමාපත්තීනං එකෙකතො වුට්ඨාය සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා අරහත්තප්පත්තානං චතුන්නං, නිරොධා වුට්ඨාය අරහත්තප්පත්තඅනාගාමිනො ච වසෙන පඤ්චවිධො, තෙසු පච්ඡිමොව නිප්පරියායතො උභතොභාගවිමුත්තො නාම, සෙසා පරියායෙන. එත්ථ ච රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං කිලෙසකායතො විමුත්තම්පි රූපකායතො අවිමුත්තං, අරූපාවචරං පන තදුභයතොපි විමුත්තං, තස්මා තදෙව පාදකං කත්වා අරහත්තප්පත්තොව උභතොභාගවිමුත්තො හොති, න රූපාවචරන්ති වෙදිතබ්බං. **පඤ්ඤාවිමුත්තොති** අරහත්තමග්ගපඤ්ඤාය ආසවෙහි විමුත්තො. සො හි සුක්ඛවිපස්සකො, චතූහි රූපාවචරජ්ඣානෙහි වුට්ඨාය අරහත්තප්පත්තා චත්තාරො චාති පඤ්චවිධො. අරූපාවචරජ්ඣානෙසු හි එකස්මිම්පි සති උභතොභාගවිමුත්තොව නාම හොති.

කායසක්ඛීති රූපාරූපජ්ඣානලාභී අරියො. සො හි සොතාපත්තිමග්ගට්ඨවජ්ජිතානං ඡන්නං සෙඛානං වසෙන ඡබ්බිධො. තෙනෙව හිස්ස ''එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛීණා''ති නිද්දෙසෙ වුත්තං. සොතාපත්තිමග්ගට්ඨස්ස ච න කෙචිපි ආසවා පරික්ඛීණාති වත්තබ්බා, පරික්ඛීයිස්සන්තීති පන වත්තබ්බා, අරහතො පන සබ්බෙපි ආසවා පරික්ඛීණා, න එකච්චෙති. සො හි වුට්ඨයන්තං සච්ඡිකරොතීති **කායසක්ඛී,** වුට්ඨායානං පටිලද්ධානං ඣානානං අනන්තරං නාමකායෙන නිරොධං සච්ඡිකරොතීතිපි කායසක්ඛී, කායෙනාති චෙත්ථ ''නාමකායෙන චෙව පරමත්ථසච්චං සච්ඡිකරොති, පඤ්ඤාය ච අතිවිජ්ඣ පස්සතී''ති වචනතො අරහත්තඵලං ඨපෙත්වා සෙසමග්ගඵලානමෙතං අධිවචනං, තෙන කායෙන පඨමජ්ඣානානන්තරං නිබ්බානස්ස සච්ඡිකරණතොපි කායසක්ඛීති කෙචි. **දිට්ඨිප්පත්තොති** සුක්ඛවිපස්සකො, රූපජ්ඣානලාභී ච යථාවුත්තො ඡබ්බිධො සෙඛො ච, අයං දිට්ඨන්තප්පත්තොති දිට්ඨිප්පත්තො. දස්සනං දිට්ඨි, පඨමමග්ගො, තස්ස අනන්තරං නිරොධප්පත්තොති අත්ථො. දිට්ඨප්පත්තොතිපි පාඨො, තස්ස පඨමමග්ගෙන දිට්ඨං නිබ්බානං පුන පත්තොති අත්ථො.

සද්ධාවිමුත්තොති සුක්ඛවිපස්සකො, රූපජ්ඣානලාභී ච යථාවුත්තො ඡබ්බිධො සෙඛො ච. අයං හි සද්දහන්තො විමුත්තොති සද්ධාවිමුත්තො. කථං පනෙතස්ස දිට්ඨිප්පත්තතො නානත්තන්ති? ආගමනීයපටිපදාය. දිට්ඨිප්පත්තො හි පඤ්ඤාසම්පදාය පුබ්බභාගෙ විපස්සනාය කිලෙසෙ අප්පදුක්ඛෙන වික්ඛම්භෙන්තො ආගතො, සද්ධාවිමුත්තො පන සද්ධාබහුලතාය කිලෙසෙ දුක්ඛෙන වික්ඛම්භෙන්තො ආගතො. එතමෙව හි භෙදං සන්ධාය නිද්දෙසෙ ''එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛීණා හොන්ති, නො ච ඛො යථාදිට්ඨිප්පත්තස්සා''ති වුත්තං.

ධම්මානුසාරීති යස්ස සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ පඤ්ඤින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති, අයං පඤ්ඤාසඞ්ඛාතෙන ධම්මෙන සරති අනුස්සරතීති ධම්මානුසාරී, සොතාපත්තිමග්ගට්ඨස්සෙතං නාමං. ඵලෙ පන පත්තෙ දිට්ඨිප්පත්තො නාම හොති. **සද්ධානුසාරී**ති යස්ස සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති, අයං සද්ධාය සරති අනුස්සරතීති සද්ධානුසාරී, සොතාපත්තිමග්ගට්ඨස්සෙතං නාමං. ඵලෙ පන පත්තෙ සද්ධාවිමුත්තො නාම හොති.

ලොකුත්තරධම්මං හි නිබ්බත්තෙන්තානං ද්වෙ ධුරානි නාම, ද්වෙ අභිනිවෙසා නාම, ද්වෙ සීසානි නාම. තත්ථ සද්ධාධුරං පඤ්ඤාධුරන්ති ද්වෙ ධුරානි නාම. එකො පන සමථාභිනිවෙසො, එකො විපස්සනාභිනිවෙසොති ද්වෙ අභිනිවෙසා. එකො ච අරහත්තං මත්ථකං පාපුණන්තො උභතොභාගවිමුත්තො හොති, එකො පඤ්ඤාවිමුත්තොති ඉමානි ද්වෙ සීසානි නාම. යෙ හි කෙචි ලොකුත්තරං ධම්මං නිබ්බත්තෙන්ති, සබ්බෙ තෙ ද්වෙ ඉමෙ ධම්මෙ ධුරං කත්වා ඉමෙසු ද්වීසු ඨානෙසු අභිනිවිසිත්වා ඉමෙහි ද්වීහි ඨානෙහි විමුච්චන්ති. තෙසු යො භික්ඛු අට්ඨසමාපත්තිලාභී පඤ්ඤං ධුරං කත්වා සමථවසෙන අභිනිවිට්ඨො අඤ්ඤතරං අරූපසමාපත්තිං පදට්ඨානං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා

අරහත්තං පාපුණාති, අයං සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරී නාම. පරතො පන ඡසු ඨානෙසු කායසක්ඛී නාම. අරහත්තඵලං පත්තෙ උභතොභාගවිමුත්තො නාම.

අපරො පඤ්ඤමෙව ධුරං කත්වා විපස්සනාවසෙන අභිනිවිට්ඨො සුද්ධසඞ්ඛාරෙ වා රූපාවචරජ්ඣානෙසු වා අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, අයම්පි සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරී නාම. පරතො පන ඡසු ඨානෙසු දිට්ඨිප්පත්තො නාම, අරහත්තං පත්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම.

අපරො පන අට්ඨසමාපත්තිලාභී සද්ධං ධුරං කත්වා සමාධිවසෙන අභිනිවිට්ඨො අඤ්ඤතරං අරූපසමාපත්තිං පදට්ඨානං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති, අයං සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම, පරතො ඡසු ඨානෙසු කායසක්ඛීයෙව නාම. අරහත්තං පත්තෙ උභතොභාගවිමුත්තොයෙව නාම. අපරො සද්ධමෙව ධුරං කත්වා විපස්සනාවසෙන අභිනිවිට්ඨො සුද්ධසඞ්ඛාරෙ වා රූපාවචරජ්ඣානෙසු වා අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, අයම්පි සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම, පරතො ඡසු ඨානෙසු සද්ධාවිමුත්තො නාම. අරහත්තප්පත්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම. ඉමෙ සත්ත පුග්ගලා සම්මාසම්බුද්ධපච්චෙකසම්බුද්ධෙහි සද්ධිං නව ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යා නාමාති.

දසකෙ **පඤ්චන්නං ඉධ නිට්ඨා**ති සත්තක්ඛත්තුපරමො, කොලංකොලො, එකබීජී, සකදාගාමී කාමාවචරපටිසන්ධිකො, අරහා චාති ඉමෙසං පඤ්චන්නං ඉධ කාමාවචරභූමියඤ්ඤෙව අනුපාදිසෙසනිබ්බානසඞ්ඛාතා නිට්ඨාති අත්ථො. කාමාවචරත්තභාවෙ එව හි එතෙ පරිනිබ්බායන්ති, නාඤ්ඤස්මිං. **පඤ්චන්නං ඉධ විහාය නිට්ඨා**ති අන්තරාපරිනිබ්බායී උපහච්චපරිනිබ්බායී අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී චාති ඉමෙසං පඤ්චන්නං ඉධ කාමාවචරෙ අත්තභාවං විහාය විජහිත්වා බ්‍රහ්මත්තභාවෙ ඨිතානඤ්ඤෙව නිට්ඨාති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපතො පාළිනයෙන සද්ධිං අත්ථනිච්ඡයො, විත්ථාරො පන **පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපාළිඅට්ඨකථාසු** (පු. ප. මාතිකා 1 ආදයො; පු. ප. අට්ඨ. මාතිකාවණ්ණනා 1) ගහෙතබ්බොති.

මොහවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. කථාවත්ථුමාතිකා

පුග්ගලකථාවණ්ණනා

ඉදානි කථාවත්ථුමාතිකාය අත්ථසංවණ්ණනානයො හොති. තත්ථ අනුත්තානත්ථතො තාව ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති අයං පුච්ඡා, ''ආමන්තා''ති අයං පටිජානනා. කස්ස පනායං පුච්ඡා, කස්ස පටිජානනාති? ''අසුකස්සා''ති න වත්තබ්බා. න හි භගවා පරවාදීහි සද්ධිං විග්ගාහිකකථං කථෙන්තො ඉමං මාතිකං ඨපෙසි, පුග්ගලපඤ්ඤත්තිදෙසනාදිං පන නිස්සාය ''පරමත්ථතො අත්තා නාම අත්ථී''තිආදිනා අනාගතෙ විපල්ලාසගාහිභික්ඛූනං, පරවාදීනඤ්ච නානප්පකාරදිට්ඨිට්ඨානවිසොධනත්ථං මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස වාදනයදස්සනවසෙන පුග්ගලවාදමෙතං ආරබ්භ තන්තිවසෙන මාතිකං ඨපෙන්තො සකවාදිපරවාදීනං පුච්ඡාවිසජ්ජනදොසාරොපනනිග්ගහපාපනාදිවචනපටිවචනවසෙනෙව ඨපෙසි, තස්මා තදත්ථස්ස සුඛාවධාරණත්ථං සකවාදීපුච්ඡා පරවාදීපුච්ඡා සකවාදීපටිඤ්ඤා පරවාදීපටිඤ්ඤාති එවං විභාගං දස්සෙත්වා අත්ථවණ්ණනං කරිස්සාම.

''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති අයං සකවාදීපුච්ඡා, තාය ච ''යෙ 'අත්ථි පුග්ගලො'ති එවංලද්ධිකා පුග්ගලවාදිනො, තෙ එවං පුච්ඡිතබ්බා''ති දීපෙති. කෙ පන තෙ පුග්ගලවාදිනොති? සාසනෙ වජ්ජිපුත්තකා චෙව සම්මිතියා ච බහිද්ධා බහූ අඤ්ඤතිත්ථියා ච. කදා පනෙතෙ සාසනෙ උප්පන්නාති? පරිනිබ්බානතො දුතියෙ වස්සසතෙ. භගවති කිර පරිනිබ්බුතෙ මහාකස්සපත්ථෙරෙන සමුස්සාහිතෙහි තප්පමුඛෙහි වසිගණෙහි සුභද්දවුඩ්ඪපබ්බජිතාදීනං පාපභික්ඛූනං පවෙසොකාසනිසෙධනත්ථං අජාතසත්තුරාජානං සහායං ලභිත්වා ධම්මවිනයසරීරං සඞ්ගහං ආරොපෙත්වා සාසනෙ අචලෙ පවත්තාපිතෙ තතො වස්සසතස්ස අච්චයෙන වෙසාලියං වජ්ජිපුත්තකෙහි දීපිතානි දස වත්ථූනි මද්දිත්වා තෙ ච භික්ඛූ නිග්ගහෙත්වා යසත්ථෙරසමුස්සාහිතෙහි වසිගණෙහි පුන ධම්මවිනයසඞ්ගහෙ කතෙ තෙහි නිග්ගහිතා දසසහස්සා වජ්ජිපුත්තකා කඤ්චි දුබ්බලරාජානං බලං ලභිත්වා මූලසඞ්ගහං භින්දිත්වා අත්තනො අනාචාරානුකූලවචනං පක්ඛිපිත්වා බුද්ධවචනඤ්ච ඡඩ්ඩෙත්වා මහාසඞ්ගීතිහි විසුං ධම්මවිනයසඞ්ගහං කත්වා මහාසඞ්ඝිකාචරියකුලං නාම අකංසු. පරිසුද්ධසාසනං පන ථෙරෙහි පරිපාලිතත්තා ''ථෙරවාදො''ති පඤ්ඤායි, ඉමෙසු පන ද්වීසු වාදෙසු මහාසඞ්ඝිකතො භිජ්ජිත්වා එකබ්යොහාරිකා, ගොකුලිකා ච, තතො පණ්ණත්තිවාදා, බහුලියා, චෙතියවාදා චාති පඤ්ච වාදා, මහාසඞ්ඝිකෙහි පන සද්ධිං ඡ ආචරියකුලානි නාම ජාතානි. ථෙරවාදතො භිජ්ජිත්වා මහිසාසකා, වජ්ජිපුත්තකා ච, තතො ධම්මුත්තරියා, භද්‍රයානිකා, ඡන්නාගාරිකා, සම්මිතියා ච, මහිසාසකතො ධම්මගුත්තිකා, සබ්බත්ථිකා ච, තතො කස්සපිකා, තතො සඞ්කන්තිකා, තතො සුත්තවාදා චාති ඉමෙ එකාදස වාදා ජාතා. තෙ පුරිමෙහි ඡහි සද්ධිං සත්තරස භින්නවාදා දුතියෙ වස්සසතෙ උප්පන්නා, ථෙරවාදො පන එකොව අසම්භින්නකො, තෙන සද්ධිං සාසනෙ අට්ඨාරස නිකායා ජාතාති වෙදිතබ්බා, යෙ ''අට්ඨාරසාචරියකුලානී''ති පවුච්චන්ති. ඉමෙසං පන අට්ඨාරසන්නං ආචරියවාදානං වසෙන ආයතිං සාසනස්ස ආලුළනං ඤත්වා සම්මාසම්බුද්ධො ද්වින්නං වස්සසතානං අච්චයෙන සාසනෙ පටිලද්ධසද්ධෙන අසොකෙන ධම්මරඤ්ඤා බාහිරකෙ අනොලොකෙත්වා සාසනෙ එව ලාභසක්කාරෙ පවත්තන්තෙ ලාභසක්කාරත්ථාය සාසනවෙසං ගහෙත්වා සකානි සකානි දිට්ඨිගතානි ථතො දීපෙන්තෙසු ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිගතිකෙසු යථාවුත්තසත්තරසාචරියකුලෙසු ච සමයකුසලතාය විනිච්ඡිත්වා සෙතකානි දත්වා උප්පබ්බාජිතෙසු පරිසුද්ධෙ මහාභික්ඛුසඞ්ඝෙ නිසීදිත්වා මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස යානි තදා උප්පන්නානි වත්ථූනි, යානි ච ආයතිං උප්පජ්ජිස්සන්ති, සබ්බානිපි තානි අත්තනො සත්ථාරා දින්නමාතිකාමුඛමත්තෙන පටිබාහිත්වා සුත්තසහස්සපටිමණ්ඩිතං පරප්පවාදමථනං ආයතිලක්ඛණං කථාවත්ථුප්පකරණං මාතිකාවිභජනවසෙන භාසිත්වා තං තතියසඞ්ගීතියං සඞ්ගහං ආරොපෙත්වා ආලුළිතං සාසනං පග්ගහෙතුං සමත්ථභාවං භික්ඛුසඞ්ඝෙ පකාසනත්ථං ආයතිවාදප්පටිබාහනනයදස්සනවසෙන ඉමං කථාවත්ථුමාතිකං වත්වා ථෙරස්ස ඔකාසං ඨපෙන්තො තස්සා විභඞ්ගං න අවොචාති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ **පුග්ගලොති** අත්තා ජීවො සත්තො. **උපලබ්භතීති** පඤ්ඤාය උපගන්ත්වා ලබ්භති, ඤායතීති අත්ථො. **සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති** එත්ථ **සච්චිකට්ඨොති** මායාමරීචිආදයො විය අභූතාකාරෙන අග්ගහෙතබ්බො භූතට්ඨො. **පරමත්ථොති** අනුස්සවාදිවසෙන අග්ගහෙතබ්බො උත්තමත්ථො. උභයෙනාපි යථා රූපවෙදනාදයො ධම්මා භූතෙන සභාවෙන උපලබ්භන්ති, එවං තාව ''පුග්ගලො උපලබ්භතී''ති පුච්ඡති. පරවාදී ''ආමන්තා''ති පටිජානාති. පටිජානනඤ්හි කත්ථචි ''ආම භන්තෙ''ති ආගච්ඡති, කත්ථචි ''ආමො''ති ආගච්ඡති, ඉධ පන ''ආමන්තා''ති ආගතං. තත්‍රායං අධිප්පායො – පරවාදී හි යස්මා භගවතා ''අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො''තිආදිනා (අ. නි. 4.95-96) පුග්ගලො පකාසිතො, භගවා ච අවිතථවාදී, තස්මා සො ''සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනෙව අත්ථී''ති ලද්ධිං ගහෙත්වා ''ආමන්තා''ති පටිජානාති.

අථස්ස තාදිසස්ස ලෙසවචනස්ස ඡලවාදස්ස ඔකාසං අදදමානො සකවාදී **''යො සච්චිකට්ඨො''**තිආදිමාහ. තත්‍රායං අධිප්පායො – ය්වායං හෙට්ඨා රූපවෙදනාදිකො ධම්මප්පභෙදො ආගතො, න සම්මුතිසච්චවසෙන, නාපි අනුස්සවාදිවසෙන ගහෙතබ්බො, අත්තනො පන භූතතාය එව සච්චිකට්ඨො, අත්තපච්චක්ඛතාය ච පරමත්ථො, සො තථාපටිඤ්ඤාතො පුග්ගලො තතො තෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන ආකාරෙන උපලබ්භති, යථා රුප්පනානුභවනාදිනා සකියෙනාකාරෙන පුන සච්චිකට්ඨපරමත්ථො උපලබ්භති, කිං තව පුග්ගලොපි එවං උපලබ්භතීති වුත්තං හොති. **න හෙවං වත්තබ්බෙති** අවජානනා පරවාදිස්ස. සො හි තථාරූපං පුග්ගලං අනිච්ඡන්තො අවජානාති. න හි අත්තා නාම

ඛන්ධාදිවිමුත්තො කොචි දිස්සති අඤ්ඤත්‍ර ඛ්‍යාමොහමත්තා. තත්‍රායං පදච්ඡෙදො – න හි එවං වත්තබ්බෙති. ‘‘න හ එව’’න්තිපි පඨන්ති, ද්වින්නම්පි එවං න වත්තබ්බොති අත්ථො.

ආජානාහි නිග්ගහන්ති සකවාදිවචනං. යස්මා තෙ පුරිමාය වත්තබ්බපටිඤ්ඤාය පච්ඡිමා නවත්තබ්බපටිඤ්ඤා, පච්ඡිමාය ච පුරිමා න සන්ධියති, තස්මා නිග්ගහං පත්තො, තං නිග්ගහං දොසං අපරාධං ආජානාහි, සම්පටිච්ඡාහීති අත්ථො. එවං නිග්ගහං ආජානාපෙත්වා ඉදානි තං ඨපනාය චෙව අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනානඤ්ච වසෙන පාකටං කරොන්තො **‘‘හඤ්චි පුග්ගලො’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **හඤ්චීති** යදි, සචෙ පුග්ගලො උපලබ්භතීති අත්ථො. අයං තාව පරවාදීපක්ඛස්ස අනුවදනෙන ඨපනතො නිග්ගහපතිට්ඨාපනතො නිග්ගහපාපනාරොපනානං ලක්ඛණභූතා **අනුලොමට්ඨපනා** නාම. **තෙන වත රෙතිආදි** අනුලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස පාපිතත්තා **අනුලොමපාපනා** නාම. තත්ථ **තෙනාති** කාරණවචනං. **වතාති** ඔකප්පනවචනං නියමවචනං. **රෙති** ආමන්තනවචනං. ඉදං වුත්තං හොති – තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ වත රෙ හම්භො හද්‍රමුඛ තෙන කාරණෙන වත්තබ්බො එවාති අත්ථො. **යං තත්ථ වදෙසීති**ආදි අනුලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස ආරොපිතත්තා **අනුලොමරොපනා** නාම. යඤ්චස්ස පරියොසානෙ ‘‘මිච්ඡා’’ති පදං, තස්ස පුරතො ‘‘ඉදං තෙ’’ති ආහරිතබ්බං. ඉදං තෙ මිච්ඡාති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො. එවං උපරිපි . පරතො පාළියම්පි එතං ආගතමෙව. **නො චෙ පන වත්තබ්බෙති**ආදි ‘‘න හෙවං වත්තබ්බෙ’’ති පටික්ඛිත්තපක්ඛස්ස අනුවදනෙන ඨපිතත්තා පටිලොමතො නිග්ගහපාපනාරොපනානං ලක්ඛණභූතා **පටිලොමට්ඨපනා** නාම. **නො ච වත රෙතිආදි** පටිලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස පාපිතත්තා **පටිලොමපාපනා** නාම. පුන **යං තත්ථ වදෙසීති**ආදි පටිලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස ආරොපිතත්තා **පටිලොමරොපනා** නාම.

තත්‍රායං ආදිතො පට්ඨාය සඞ්ඛෙපත්ථො – යදි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත භො සො උපලබ්භතීති වත්තබ්බො. යං පන තත්ථ වදෙසි ‘‘වත්තබ්බො ඛො පුරිමපඤ්හෙ ‘සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන උපලබ්භතී’ති නො ච වත්තබ්බො දුතියපඤ්හෙ ‘තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී’’’ති, **ඉදං තෙ මිච්ඡාති** එවං තාව අනුලොමතො ඨපනාපාපනාරොපනා හොන්ති.

අථ න වත්තබ්බො දුතියපඤ්හෙ ‘‘තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී’’ති, පුරිමපඤ්හෙපි න වත්තබ්බොව. යං පන තත්ථ වදෙසි ‘‘වත්තබ්බො ඛො පුරිමපඤ්හෙ ‘සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන උපලබ්භතී’ති, නො ච වත්තබ්බො දුතියපඤ්හෙ ‘තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී’’’ති, ඉදං තෙ මිච්ඡාති එවං පටිලොමතො ඨපනාපාපනාරොපනා හොන්ති. එවමෙතං නිග්ගහස්ස ච අනුලොමතො ද්වින්නං, පටිලොමතො ද්වින්නන්ති චතුන්නං පාපනාරොපනානඤ්ච වුත්තත්තා උපලබ්භතීතිආදිකං **අනුලොමපඤ්චකං** නාම. එත්ථ ච කිඤ්චාපි අනුලොමතො පාපනාරොපනාහි එකො, පටිලොමතො පාපනාරොපනාහි එකොති ද්වෙ නිග්ගහා කතා, ආජානාහි නිග්ගහන්ති එතස්සෙව පන පඨමස්ස නිග්ගහස්ස ද්වීහාකාරෙහි ආරොපිතත්තා එකොවායං නිග්ගහොති ගහෙතබ්බො. පඨමො නිග්ගහො.

ඉදානි පච්චනීකනයො හොති. තත්ථ **පුග්ගලො නුපලබ්භතීති** පුච්ඡා පරවාදිස්ස. සකවාදී යථා රූපවෙදනාදයො ධම්මා උපලබ්භන්ති, එවං අනුපලබ්භනීයතො **‘‘ආමන්තා’’**ති පටිජානාති. පුන ඉතරො අත්තනා අධිප්පෙතං සච්චිකට්ඨංයෙව සන්ධාය **‘‘යො සච්චිකට්ඨො’’**තිආදිමාහ. සම්මුතිසච්චපරමත්ථසච්චානි වා එකතො කත්වාපි පරවාදී එවමාහ. සකවාදී පුග්ගලො හි උපාදායපඤ්ඤත්තිසබ්භාවතොපි ද්වින්නං සච්චානං එකතො කත්වා පුච්ඡිතත්තාපි **‘‘න හෙව’’**න්ති පටික්ඛිපති. ඉදානි කිඤ්චාපි තෙන පඨමං පරමත්ථසච්චවසෙන නුපලබ්භනීයතා සම්පටිච්ඡිතා, පච්ඡා පන සම්මුතිසච්චවසෙන වා වොමිස්සකවසෙන වා පටික්ඛිත්තා. පරවාදී පන ‘‘නුපලබ්භතී’’ති වචනසාමඤ්ඤමත්තං ඡලවාදං නිස්සාය ‘‘යං තයා පඨමං පටිඤ්ඤාතං, තං පච්ඡා පටික්ඛිත්ත’’න්ති භණ්ඩනස්ස පටිභණ්ඩනං විය අත්තනො කතස්ස නිග්ගහකම්මස්ස පටිකම්මං කරොන්තො **‘‘ආජානාහි පටිකම්ම’’**න්ති ආහ. ඉදානි යථාස්ස අනුලොමපඤ්චකෙ සකවාදිනා වාදට්ඨපනං කත්වා අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනාහි පරවාදිනිග්ගහො පාකටො කතො, එවං පටිකම්මං පාකටං කරොන්තො **‘‘හඤ්චි පුග්ගලො’’**තිආදිමාහ. තං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්ථතො වෙදිතබ්බං. යස්මා පනෙත්ථ ඨපනා නාම පරවාදිපක්ඛස්ස ඨපනතො ‘‘අයං තව දොසො’’ති දස්සෙතුං ඨපනමත්තමෙව හොති, න නිග්ගහස්ස වා පටිකම්මස්ස වා පාකටීභාවකරණං, පාපනාරොපනාහි පනස්ස පාකටීකරණං හොති, තස්මා ඉදං අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනානං වසෙන චතූහාකාරෙහි පටිකම්මස්ස කතත්තා **පටිකම්මචතුක්කං** නාමාති එකං චතුක්කං වෙදිතබ්බං.

එවං පටිකම්මං කත්වා ඉදානි ය්වාස්ස අනුලොමපඤ්චකෙ සකවාදිනා නිග්ගහො කතො, තස්ස තමෙව ඡලවාදං නිස්සාය දුක්කටභාවං දස්සෙන්තො **‘‘ත්වං චෙ පන මඤ්ඤසී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **ත්වං චෙ පන මඤ්ඤසීති** යදි ත්වං මඤ්ඤසි. **‘‘වත්තබ්බෙ ඛො’’**ති ඉදං පච්චනීකෙ ‘‘ආමන්තා’’ති පටිජානනං සන්ධාය වුත්තං, **‘‘නො ච වත්තබ්බෙ’’**ති ඉදං පන ‘‘න හෙවා’’ති අවජානනං සන්ධාය වුත්තං. **තෙන තව තත්ථාති** තෙන කාරණෙන ත්වංයෙව තස්මිං ‘‘යො නුපලබ්භතී’’ති පක්ඛෙ **හෙවං පටිජානන්ති** ‘‘ආමන්තා’’ති එවං පටිජානන්තො. **හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙති** පුන ‘‘න හෙවා’’ති අවජානන්තො එවං නිග්ගහෙතබ්බො. **අථ තං නිග්ගණ්හාමාති** අථෙවං නිග්ගණ්හනාරහං තං නිග්ගණ්හාම, **සුනිග්ගහිතො ච හොසීති** සකෙන මතෙන නිග්ගහිතත්තා සුනිග්ගහිතො ච භවසි. එවමස්ස නිග්ගහෙතබ්බභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි තං නිග්ගණ්හන්තො **‘‘හඤ්චි’’**තිආදිමාහ. තත්ථ ඨපනාපාපනාරොපනා හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. පරියොසානෙ පන **ඉදං තෙ මිච්ඡාති** ඉදං තව වචනං මිච්ඡා හොතීති අත්ථො. ඉදං ඡලවාදෙන චතූහි ආකාරෙහි නිග්ගහස්ස කතත්තා **නිග්ගහචතුක්කං** නාම.

එවං නිග්ගහං කත්වාපි ඉදානි ''යදි අයං මයා තව මතෙන කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො, යොපි මම තයා හෙට්ඨා අනුලොමපඤ්චකෙ කතො නිග්ගහො, සොපි දුන්නිග්ගහො''ති දස්සෙන්තො **''එසෙ චෙ දුන්නිග්ගහිතෙ''**තිආදිමාහ. තත්ථ **එසෙ චෙ දුන්නිග්ගහිතෙති** එසො චෙ තව වාදො මයා දුන්නිග්ගහිතො, අථ වා එසො චෙ තව මයා කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො. **හෙවමෙවං තත්ථ දක්ඛාති** තත්ථාපි තයා මම හෙට්ඨා කතෙ නිග්ගහෙ එවමෙවං පස්ස. ඉදානි ය්වාස්ස හෙට්ඨා සකවාදිනා නිග්ගහො කතො, තං **''වත්තබ්බෙ ඛො''**තිආදිවචනෙන දස්සෙත්වා පුන තං නිග්ගහං අනිග්ගහභාවං උපනෙන්තො **''නො ච මයං තයා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **නො ච මයං තයා තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤායාති**ආදීසු අයමත්ථො – යස්මා සො තයා මම කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො, තස්මා මයං තයා තත්ථ අනුලොමපඤ්චකෙ ''ආමන්තා''ති එතාය පටිඤ්ඤාය එවං පටිජානන්තා පුන ''න හෙවා''ති පටික්ඛෙපෙ කතෙපි ''ආජානාහි නිග්ගහ''න්ති එවං නිග්ගහෙතබ්බායෙව, එවං අනිග්ගහෙතබ්බම්පි මං නිග්ගණ්හාසි, ඊදිසෙන පන නිග්ගහෙන දුන්නිග්ගහිතා මයං හොම. ඉදානි යං නිග්ගහං සන්ධාය දුන්නිග්ගහිතා ච හොමාති අවොච, තං දස්සෙතුං **''හඤ්චි පුග්ගලො...පෙ.... ඉදං තෙ මිච්ඡා''**ති ආහ. එවමිදං අනුලොමපටිලොමතො චතූහි පාපනාරොපනාහි නිග්ගහස්ස උපනීතත්තා **උපනයනචතුක්කං** නාම හොති.

ඉදානි න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙතිආදිකං **නිග්ගමනචතුක්කං** නාම හොති. තත්ථ **න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙති** යථාහං තයා නිග්ගහිතො, න හි එවං නිග්ගහෙතබ්බො, එතස්ස හි නිග්ගහස්ස දුන්නිග්ගහභාවො මයා සාධිතො. **තෙන හීති** තෙන කාරණෙන. යස්මා එස නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො, තස්මා යං මං නිග්ගණ්හාසි. **හඤ්චි පුග්ගලො...පෙ.... ඉදං තෙ මිච්ඡාති** ඉදං නිග්ගණ්හනං තව මිච්ඡාති අත්ථො. **තෙන හි යෙ කතෙ නිග්ගහෙති** යෙන කාරණෙන ඉදං මිච්ඡා, තෙන කාරණෙන යො තයා නිග්ගහො කතො, සො දුක්කටො. යං මයා පටිකම්මං කතං, තදෙව සුකතං. යාපි චෙසා පටිකම්මචතුක්කාදිවසෙන කථාමග්ගසම්පටිපාදනා කතා, සාපි සුකතාති. තදෙව පුග්ගලො උපලබ්භතීතිආදිකස්ස අනුලොමපඤ්චකස්ස නුපලබ්භතීතිආදිකානං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනචතුක්කානඤ්ච වසෙන **අනුලොමපච්චනීකං** නාම නිද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං. එත්තාවතා සකවාදිනො පුබ්බපක්ඛෙ සති පරවාදිනො වචනසාමඤ්ඤමත්තෙන ඡලවාදෙන ජයො හොති.

ඉදානි යථා පරවාදිනො පුබ්බපක්ඛෙ සති සකවාදිනො ධම්මෙනෙව තථෙන ජයො හොති, තථා වාදුප්පත්තිං දස්සෙතුං **''පුග්ගලො නුපලබ්භතී''**ති පච්චනීකානුලොමපඤ්චකං ආරද්ධං. තත්ථ පච්චනීකෙ පුච්ඡා පරවාදිස්ස, රූපාදිභෙදං සච්චිකට්ඨපරමත්ථං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස, සුද්ධසම්මුතිසච්චං වා පරමත්ථමිස්සකං වා සම්මුතිසච්චං සන්ධාය ''යො සච්චිකට්ඨො''ති පුන අනුයොගො පරවාදිස්ස, සම්මුතිවසෙන **''පුග්ගලො නුපලබ්භතී''**ති නවත්තබ්බත්තා මිස්සකවසෙන වා අනුයොගස්ස සංකිණ්ණත්තා **''න හෙව''**න්ති පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤාතං පටික්ඛිපතීති වචනසාමඤ්ඤමත්තෙන **''ආජානාහි නිග්ගහ''**න්තිආදිවචනං පරවාදිස්ස. එවමයං පුග්ගලො නුපලබ්භතීති දුතියවාදං නිස්සාය දුතියො නිග්ගහො හොතීති වෙදිතබ්බො. එවං තෙන ඡලෙන නිග්ගහො ආරොපිතො.

ඉදානි ධම්මෙන සමෙන පරවාදිපටිඤ්ඤාය අත්තනො වාදෙ ජයං දස්සෙතුං අනුලොමනයෙ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිං නිස්සාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස, ලද්ධියා ඔකාසං අදත්වා පරමත්ථවසෙන පුන අනුයොගො සකවාදිස්ස, පරමත්ථවසෙන පුග්ගලස්ස අනුපලබ්භනතො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස, තතො පරං ධම්මෙන සමෙන අත්තනො ජයදස්සනත්ථං **''ආජානාහි පටිකම්ම''**න්තිආදි සබ්බං සකවාදිවචනමෙව හොති. තත්ථ සබ්බෙසං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනචතුක්කානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවමිදං ''පුග්ගලො නුපලබ්භතී''තිආදිකස්ස පච්චනීකපඤ්චකස්ස ''උපලබ්භතී''තිආදීනං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනචතුක්කානඤ්ච වසෙන **පච්චනීකානුලොමපඤ්චකං** නාම නිද්දිට්ඨං හොති. එවමෙතානි පඨමසච්චිකට්ඨෙ ද්වෙ පඤ්චකානි නිද්දිට්ඨානි, තත්ථෙතං වුච්චති –

''නිග්ගහො පරවාදිස්ස, සුද්ධො පඨමපඤ්චකෙ;
අසුද්ධො පන තස්සෙව, පටිකම්මජයො තහිං.

''නිග්ගහො සකවාදිස්ස, අසුද්ධො දුතියපඤ්චකෙ;
විසුද්ධො පන තස්සෙව, පටිකම්මජයො තහිං.

''තස්මා ද්වීසුපි ඨානෙසු, ජයොව සකවාදිනො;
ධම්මෙන හි ජයො නාම, අධම්මෙන කුතො ජයො.

''සච්චිකට්ඨෙ යථා චෙත්ථ, පඤ්චකද්වයමණ්ඩිතෙ;
ධම්මාධම්මවසෙනෙව, වුත්තො ජයපරාජයො.

''ඉතො පරෙසු සබ්බෙසු, සච්චිකට්ඨෙසු පණ්ඩිතො;
එවමෙව විභාවෙය්‍ය, උභො ජයපරාජයෙ''ති. (කථා. අට්ඨ. 7-10);

පඨමො සුද්ධිකසච්චිකට්ඨො නිට්ඨිතො.

එවං සුද්ධිකසච්චිකට්ඨං විත්ථාරෙත්වා ඉදානි තමෙව අපරෙහිපි ඔකාසාදීහි නයෙහි විත්ථාරෙතුං පුන **“පුග්ගලො උපලබ්භතී”**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන **සබ්බත්ථා**ති සරීරං සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, රූපස්මිං අත්තානං සමනුපස්සනාදොසඤ්ච ‘‘අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීර’’න්ති ආපජ්ජනදොසඤ්ච දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසමෙත්ථ අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකෙ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. පාඨො පන සංඛිත්තො. තත්ථ යස්මා සරීරං සන්ධාය ‘‘සබ්බත්ථ නුපලබ්භතී’’ති වුත්තෙ සරීරතො බහි උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස, පඨමං අනුජානිත්වා පච්ඡා අවජානාතීති ඡලවාදස්ස වසෙන පටිකම්මං පරවාදිස්ස, සෙසං පාකටමෙව.

දුතියනයෙ **සබ්බදා**ති පුරිමපච්ඡිමජාතිකාලඤ්ච ධරමානපරිනිබ්බුතකාලඤ්ච සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, ස්වෙව ඛත්තියො සො බ්‍රාහ්මණොතිආදීනං ආපත්තිදොසඤ්ච ධරමානපරිනිබ්බුතානං විසෙසාභාවදොසඤ්ච දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං පඨමනයෙ වුත්තසදිසමෙව.

තතියනයෙ **සබ්බෙසූ**ති ඛන්ධායතනාදීනි සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, රූපස්මිං අත්තා, චක්ඛුස්මිං අත්තාතිආදිදොසභයෙන පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං තාදිසමෙවාති.

එවමිමානි තීණි මුඛානි අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකෙ අනුලොමමත්තවසෙනෙව තාව පටිපාටියා භාජෙත්වා පුන පච්චනීකානුලොමපඤ්චකෙ පච්චනීකමත්තවසෙනෙව භාජෙතුං **“පුග්ගලො නුපලබ්භතී”**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්තාවතා සුද්ධිකස්ස චෙව ඉමෙසඤ්ච තිණ්ණන්ති චතුන්නං සච්චිකට්ඨානං එකෙකස්මිං සච්චිකට්ඨෙ අනුලොමපච්චනීකස්ස, පච්චනීකානුලොමස්ස චාති ද්වින්නං ද්වින්නං පච්චනීකානං වසෙන අයං අට්ඨමුඛා නාම වාදයුත්ති නිද්දිට්ඨා හොතීති වෙදිතබ්බා. යා එකෙකස්මිං මුඛෙ එකෙකස්ස නිග්ගහස්ස වසෙන වුච්චති. තත්ථෙතං වුච්චති –

‘‘එවං චතුබ්බිධෙ පඤ්හෙ, පඤ්චකද්වයභෙදතො;
එසා අට්ඨමුඛා නාම, වාදයුත්ති පකාසිතා.

‘‘අට්ඨෙව නිග්ගහා තත්ථ, චත්තාරො තෙසු ධම්මිකා;
අධම්මිකා ච චත්තාරො, සබ්බත්ථ සකවාදිනො;
ජයො පරාජයො චෙව, සබ්බත්ථ පරවාදිනො’’ති. (කථා. අට්ඨ. 14);

අයං තාවෙත්ථ අනුත්තානත්ථතො සංවණ්ණනා.

අත්ථවිනිච්ඡයො පනෙත්ථාපි මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරෙන කතනිද්දෙසස්ස නයමුඛමත්තදස්සනවසෙනෙව හොති. ථෙරෙන හි භගවතා ඨපිතාය එතිස්සා මාතිකාය පදුද්ධාරවසෙන නිද්දෙසං අකත්වා භගවතා දින්නඅට්ඨමුඛවාදයුත්තිනයෙ ඨත්වා අපරෙහි පරියායෙහි පුග්ගලවාදං, තදඤ්ඤං නානප්පකාරං මිච්ඡාගාහඤ්ච නිරාකරොන්තෙනෙව පුග්ගලකථං ආදිං කත්වා සාධිකද්විසතකථාහි නිද්දෙසො කතො.

තත්ථ පුග්ගලවාදනිරාකරණත්ථං තාව ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියවසෙන සත්තපඤ්ඤාසාය ධම්මෙසු එකෙකෙන සද්ධිං ‘‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, රූපඤ්ච උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන…පෙ…. පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, වෙදනාපි උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’’තිආදිනා නයෙන පුග්ගලසංසන්දනවසප්පවත්තං **සුද්ධිකසංසන්දනං,** යථා රූපවෙදනාදයො සත්තපඤ්ඤාස ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤා විසදිසා උපලබ්භන්ති, එවං රූපාදීහි විසදිසො පුග්ගලො උපලබ්භතීති පුච්ඡනවසප්පවත්තං **ඔපම්මසංසන්දනං,** ‘‘රූපං පුග්ගලො, රූපස්මිං පුග්ගලො, අඤ්ඤත්‍ර රූපා පුග්ගලො, පුග්ගලස්මිං රූප’’න්ති එවං චතුක්කනයෙන සත්තපඤ්ඤාසාය ධම්මෙහි පුච්ඡනවසප්පවත්තං චතුක්කනයසංසන්දනන්ති තිවිධා සංසන්දනනයා වුත්තා. තත්ථ පුග්ගලස්ස රූපාදිසභාවත්තෙ නිච්චසස්සතුච්ඡෙදාදිප්පසඞ්ගතො යථානුරූපං නිරාකරණං වෙදිතබ්බං, අතිවිත්ථාරභයෙනෙත්ථ උපරි චෙතං න විත්ථාරීයති.

තතො ‘‘යථා රූපාදයො සප්පච්චයා, අප්පච්චයාදයො වා හොන්ති, එවං තව පුග්ගලොපි සප්පච්චයතාදිලක්ඛණයුත්තො’’ති පුච්ඡනවසප්පවත්තා **ලක්ඛණයුත්තිකථා,** ‘‘පුග්ගලො’’ති, ‘‘උපලබ්භතී’’ති ච පදද්වයාදිසොධනත්ථං ‘‘යො පුග්ගලො, සො උපලබ්භති. යො වා උපලබ්භති, සො පුග්ගලො’’තිආදිපුච්ඡනවසප්පවත්තං **වචනසොධනං,** ‘‘රූපධාතුයා රූපී’’තිආදි නාමපඤ්ඤත්තිසොධනවසප්පවත්තො **පඤ්ඤත්තානුයොගො** ච, ‘‘සොව පුග්ගලො සන්ධාවති අස්මා ලොකා පරං ලොකං, අඤ්ඤො වා, න අඤ්ඤො වා, නෙව අඤ්ඤො නානඤ්ඤො වා’’තිආදිනා ගතිපරිවත්තනමුඛෙන **චුතිපටිසන්ධානුයොගො** , ‘‘රුක්ඛං උපාදාය ඡායාදීනං විය ඛන්ධාදිං උපාදාය පරමත්ථතො පුග්ගලපඤ්ඤත්තී’’ති වාදෙ තස්ස අනිච්චසඞ්ඛතතාදිප්පසඞ්ගදීපකො **උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගො,** ‘‘කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං කාරකො පුග්ගලො’’ති වාදෙ තස්ස වට්ටදුක්ඛානුපච්ඡෙදාදිප්පසඞ්ගදීපකො **පුරිසකාරානුයොගො** ච, ‘‘යො ඉද්ධිවිකුබ්බකො, සො පුග්ගලො’’තිආදිවාදභෙදකො **අභිඤ්ඤානුයොගො,** ‘‘මාතාපිතාදයො නාම අත්ථී, තෙන පුග්ගලො අත්ථී’’ති

වාදභෙදකො **ඤාතකානුයොගො** , ‘‘එවං ඛත්තියො’’තිආදි **ජාතායානුයොගො,** ‘‘ගහට්ඨො පබ්බජිතො’’තිආදි **පටිපත්තානුයොගො,** ‘‘දෙවො මනුස්සො’’තිආදි **උපපත්තානුයොගො,** ‘‘සොතාපන්නො’’තිආදි **පටිවෙධානුයොගො,** ‘‘අට්ඨ පුරිසපුග්ගලා’’තිආදි **සඞ්ඛානුයොගො,** ‘‘පුග්ගලො සඞ්ඛතො’’තිආදිවසප්පවත්තො **සච්චිකට්ඨසභාගානුයොගො,** ‘‘සුඛං වෙදනං වෙදියමානො’’තිආදි **වෙදකානුයොගො,** ‘‘කායෙ කායානුපස්සී’’තිආදි **කිච්චානුයොගො,** ‘‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’තිආදිනා පුග්ගලසභාවසාධකසුත්තෙසු සන්නිස්සිතෙසු –

සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා (ම. නි. 1.353, 356; ධ. ප. 279), දුක්ඛමෙව උප්පජ්ජමානං උප්පජ්ජති (සං. නි. 2.15).

කින්නු සත්තොති පච්චෙසි, මාර දිට්ඨිගතං නු තෙ;
සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජොයං, නයිධ සත්තුපලබ්භති.

දුක්ඛමෙව හි සම්භොති, දුක්ඛං තිට්ඨති වෙති ච;
නාඤ්ඤත්‍ර දුක්ඛා සම්භොති, නාඤ්ඤං දුක්ඛා නිරුජ්ඣති. (සං. නි. 1.171);

යස්මා ච ඛො, ආනන්ද, සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා…පෙ…. තස්මා සුඤ්ඤො ලොකොති වුච්චති (සං. නි. 4.85).

‘‘අත්තනි වා, භික්ඛවෙ, සති අත්තනියං මෙති අස්සාති…පෙ…. අත්තනි ච භික්ඛවෙ අත්තනියෙ ච සච්චතො ථෙතතො අනුපලබ්භියමානෙ යම්පි තං දිට්ඨිට්ඨානං, සො ලොකො, සො අත්තා, සො පෙච්ච භවිස්සාමි, නිච්චො ධුවො සස්සතො අවිපරිණාමධම්මො, සස්සතිසමං තථෙව ඨස්සාමීති , නනායං, භික්ඛවෙ, කෙවලො පරිපූරො බාලධම්මො’’ති (ම. නි. 1.244), ‘‘තත්‍ර, සෙනිය, ය්වායං සත්ථා දිට්ඨෙ චෙව ධම්මෙ අත්තානං සච්චතො ථෙතතො න පඤ්ඤාපෙති, අභිසම්පරායෙ ච…පෙ…. අයං වුච්චති, සෙනිය, සත්ථා සම්මාසම්බුද්ධො’’තිආදිනා පුග්ගලාභාවදීපකසුත්තසන්දස්සනවසප්පවත්තො **සුත්තසන්දස්සනානුයොගො** චාති එත්තකෙන කථාමග්ගෙන විත්ථාරතො පඨමා පුග්ගලකථා විභත්තා. තත්ථ ‘‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’තිආදීසු යථා රූපාදයො ධම්මා පච්චත්තලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන ලබ්භන්ති, න එවං පුග්ගලො, රූපාදීසු පන සති ලොකවොහාරමත්තෙන ‘‘අත්ථි පුග්ගලො’’ති වුච්චතීති. වුත්තම්පි චෙතං භගවතා – ‘‘ඉමා ඛො, චිත්ත…පෙ…. ලොකවොහාරා ලොකපඤ්ඤත්තියො’’ති (දී. නි. 1.440). ද්විධාපි බුද්ධානං කථා සම්මුතිකථා, පරමත්ථකථා ච. තත්ථ ‘‘සත්තො පුග්ගලො ගාමො පබ්බතො’’තිආදිකා **සම්මුතිකථා** නාම, ‘‘අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා ඛන්ධා ආයතනානී’’තිආදිකා **පරමත්ථකථා** නාම. බුද්ධා හි යෙ යෙ සත්තා යථා යථා බුජ්ඣිත්වා චතුසච්චපටිවෙධං කාතුං සක්කොන්ති, තෙසං තෙසං තථා තථා සම්මුතිවසෙන වා පරමත්ථවසෙන වා වොමිස්සකවසෙන වා දෙසෙත්වා නාමරූපපරිච්ඡෙදදස්සනවසෙනෙව අමතං මග්ගං පකාසෙන්ති. අයඤ්හි –

දුවෙ සච්චානි අක්ඛාසි, සම්බුද්ධො වදතං වරො;
සම්මුතිං පරමත්ථඤ්ච, තතියං නුපලබ්භති.

තත්ථ –

සඞ්කෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණං;
පරමත්ථවචනං සච්චං, ධම්මානං තථලක්ඛණං.

තස්මා විඤ්ඤූ අකත්වාන, බ්‍යඤ්ජනෙභිනිවෙසනං;
පරමත්ථෙ පතිට්ඨාය, පුග්ගලාදිං විවජ්ජයෙ.

පඤ්ඤත්තිං අනතික්කම්ම, පරමත්ථො පකාසිතො;
විනායකෙන සො යස්මා, තස්මා අඤ්ඤොපි පණ්ඩිතො;
පරමත්ථං පකාසෙන්තො, සමඤ්ඤං නාතිධාවයෙති. (කථා. අට්ඨ. 237);

අයං පුග්ගලකථානයො.

පරිහානිකථාදිවණ්ණනා

පුග්ගලකථාතො පරං ‘‘පරිහායති අරහා අරහත්තා’’තිආදිනා අසෙඛා, සොතාපන්නවජ්ජිතසෙඛා ච අග්ගමග්ගඵලතො පරිහායන්තීති පවත්තා **පරිහානිකථා.** පබ්බජ්ජා විය පටිවෙධසඞ්ඛාතො බ්‍රහ්මචරියවාසොපි මනුස්සෙසු එව හවති, නත්ථි දෙවෙසු බ්‍රහ්මචරියවාසොති පවත්තා **බ්‍රහ්මචරියකථා.** දුක්ඛදස්සනෙන එකදෙසතො කිලෙසා පහීයන්ති, තථා සමුදයදස්සනාදීහීති එවං නානාභිසමයවසෙන **ඔධිසො** කිලෙසා පහීයන්තීති පවත්තා **ඔධිසොකථා.** ඣානලාභී පුථුජ්ජනො කාමරාගබ්‍යාපාදෙ සමුච්ඡෙදවසෙන ජහති, සො චතුසච්චාභිසමයා පඨමමෙව

අනාගාමී හොතීති පවත්තා **ජහතිකථා**. අතීතාදිභෙදං සබ්බං ඛන්ධාදිකං කාලත්තයෙපි ඛන්ධාදිසභාවෙන අත්ථීති පවත්තා **සබ්බමත්ථීතිකථා**. අතීතං, අනාගතඤ්ච ඛන්ධාදිකං අත්ථීති පවත්තා **අතීතක්ඛන්ධාදිකථා**. අතීතෙසු විපාකධම්මධම්මෙසු එකච්චං අවිපක්කවිපාකමෙව අත්ථි, න ඉතරන්ති පවත්තා **එකච්චමත්ථීතිකථා**. සබ්බෙ ධම්මා සතිපට්ඨානාති පවත්තා **සතිපට්ඨානකථා**. අතීතානාගතාදිවසෙන නත්ථි, සකභාවෙන වා අත්ථි, පරභාවෙන නත්ථීති පවත්තා **හෙවත්ථිකථා**. තත්ථ **හෙවත්ථීති** එවං ඉමිනා පකාරෙන අත්ථීති අත්ථො.

අධිමානිකානං, කුහකානං වා අරහත්තපටිඤ්ඤානං සුක්කවිස්සට්ඨිං දිස්වා මාරකායිකා දෙවතා උපසංහරන්තීති පවත්තා **පරූපහාරකථා**. අරහතො පරෙසං නාමගොත්තාදීසු අත්ථි අඤ්ඤාණං, අත්ථි කඞ්ඛා, පරෙහි ඤාපනීයතො අත්ථි පරවිතරණාති **තිස්සො කථා**. සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ දුක්ඛන්ති වාචා භිජ්ජතීති පවත්තා **වචීභෙදකථා**. දුක්ඛන්ති වාචං භාසන්තො දුක්ඛෙ ඤාණං ආහරති, තඤ්ච ලොකුත්තරන්ති පවත්තා **දුක්ඛාහාරකථා**. සමාපත්තියං, භවඞ්ගෙ ච චිත්තං චිරං තිට්ඨතීති පවත්තා **චිත්තට්ඨිතිකථා**. සබ්බෙ සඞ්ඛාරා නිප්පරියායෙන ආදිත්තා කුක්කුළනිරයසදිසාති පවත්තා **කුක්කුළකථා**. පච්චෙකං චතුසච්චදස්සනවසෙන එකෙකස්ස මග්ගස්ස චතුක්ඛත්තුං උප්පත්තිවසෙන සොළසහි කොට්ඨාසෙහි අරහත්තප්පත්තීති පවත්තා **අනුපුබ්බාභිසමයකථා**. බුද්ධානං වොහාරවචනං ලොකුත්තරන්ති පවත්තා **වොහාරකථා**. සුද්ධසත්තානං අප්පටිසඞ්ඛාය මග්ගෙන විනා කිලෙසනිරොධසඞ්ඛාතො අප්පටිසඞ්ඛානිරොධො, පටිසඞ්ඛාය තෙන මග්ගෙන කිලෙසනිරොධොති ද්වෙ නිරොධාති පවත්තා **නිරොධකථා**.

තථාගතබලං සාවකසාධාරණන්ති පවත්තා **බලකථා**. ආසවක්ඛයඤාණවිරහිතං නවබලං ලොකුත්තරන්ති පවත්තා **අරියන්තිකථා**. සරාගං චිත්තං නිබ්බානං ආරබ්භ රාගතො විමුච්චතීති පවත්තා **විමුත්තිකථා**. ඣානෙන වික්ඛම්භනවිමුත්තියා පඨමං විමුත්තං චිත්තං මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා විමුච්චමානං නාම හොතීති පවත්තා **විමුච්චමානකථා**. අට්ඨමකසඞ්ඛාතස්ස සොතාපත්තිමග්ගට්ඨස්ස අනුලොමගොත්‍රභුක්ඛණෙ දිට්ඨිවිචිකිච්ඡා පහීයන්ති නාම, මග්ගක්ඛණෙ පහීනා නාමාති පවත්තා **අට්ඨමකකථා**. අට්ඨමකස්ස මග්ගක්ඛණෙ සද්ධින්ද්‍රියාදීනි පටිලභන්ති, න පටිලද්ධානීති පවත්තා **අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථා**. චතුත්ථජ්ඣානධම්මුපත්ථද්ධං මංසචක්ඛුමෙව දිබ්බචක්ඛු නාමාති පවත්තා **දිබ්බචක්ඛුකථා**. තථා මංසසොතෙ **දිබ්බසොතකථා**. යථාකම්මූපගතඤාණමෙව දිබ්බචක්ඛූති පවත්තා **යථාකම්මූපගතඤාණකථා**. දෙවබ්‍රහ්මානං පාණාතිපාතාදිඅසංවරාභාවමත්තෙන සම්පත්තවිරතියා අභාවෙපි සංවරො අත්ථීති පවත්තා **සංවරකථා**. අසඤ්ඤීනම්පි චුතිපටිසන්ධික්ඛණෙ සඤ්ඤා අත්ථීති පවත්තා **අසඤ්ඤකථා**. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමියං සඤ්ඤා නප්පවත්තතීති පවත්තා **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකථා**.

අරහා ගිහී අස්සාති පවත්තා **ගිහිස්ස අරහාතිකථා**. අනාගාමිනො සුද්ධාවාසෙසු පටිසන්ධිචිත්තෙන උපපත්තික්ඛණෙ අරහන්තො හොන්තීති පවත්තා **උපපත්තිකථා**. අරහතො ලොකියධම්මාපි අනාසවාති පවත්තා **අනාසවකථා**. පච්චුප්පන්නක්ඛණෙ සමඞ්ගිභාවසමන්නාගමො ච රූපාවචරාදිභූමන්තරපටිලාභසමන්නාගමො චාති ද්වෙ සමන්නාගමා, යෙසං පන ඉමෙ ද්වෙ සමන්නාගමෙ ඨපෙත්වා අඤ්ඤොපි හෙත්ථ උපපත්තිධම්මවසෙන එකො සමන්නාගමො නාම අත්ථි, තෙන අරහා චතූහි ඵලෙහි සමන්නාගතොති පවත්තා **සමන්නාගතකථා**. ඉමිනාව නයෙන අරහා ඡහි උපෙක්ඛාහි සමන්නාගතොති පවත්තා **උපෙක්ඛාසමන්නාගතකථා**.
මග්ගඤාණසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණසඞ්ඛාතබොධියා සදා සන්නිහිතභාවෙන බුද්ධොති පවත්තා **බොධියා බුද්ධොතිකථා**. මහාපුරිසලක්ඛණයුත්තාව බොධිසත්තාති පවත්තා **ලක්ඛණකථා**. බොධිසත්තානම්පි මග්ගනියාමො අත්ථීති පවත්තා **නියාමොක්කන්තිකථා**. චතුත්ථමග්ගට්ඨො තීහි ඵලෙහි සමන්නාගතොතිආදිනා පවත්තා **අපරාපි සමන්නාගතකථා**. පඨමමග්ගාදීහි පහීනෙහි සද්ධිං නිප්පරියායතො අරහත්තං සබ්බසංයොජනප්පහානන්ති පවත්තා **සබ්බසංයොජනපහානකථා**.

නිප්පරියායතො ඵලං විමුත්ති නාම, විපස්සනාමග්ගපච්චවෙක්ඛණඤාණානි පන පරියායතො. එවං පන අග්ගහෙත්වා යං කිඤ්චි කිලෙසවිප්පයුත්තං ඤාණං විමුත්තීති පවත්තා **විමුත්තිකථා**. බුද්ධාදිඅසෙඛාරම්මණං අසෙඛඤාණන්ති පවත්තා **අසෙඛඤාණකථා**. පථවීකසිණාදිසමාපත්තියො පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙ පඤ්ඤත්තාරම්මණෙ පවත්තත්තා විපරීතඤාණන්ති පවත්තා **විපරීතකථා**. තත්ථ අනිච්චෙ නිච්චන්තිආදිනා චතුබ්බිධො විපල්ලාසො වෙදිතබ්බො. සබ්බෙසං පුථුජ්ජනානං නියාමගමනාය ඤාණං අත්ථීති පවත්තා **නියාමකථා**. සබ්බං ඤාණං පටිසම්භිදාති පවත්තා **පටිසම්භිදාකථා**. සම්මුතිවිසයම්පි ඤාණං භූතාරම්මණමෙවාති පවත්තා **සම්මුතිඤාණකථා**. චෙතොපරියඤාණං චිත්තාරම්මණමෙව, න තංසම්පයුත්තරාගාදිචෙතසිකාරම්මණන්ති පවත්තා **චිත්තාරම්මණකථා**. සබ්බස්මිං අනාගතධම්මෙ සබ්බෙසං ඤාණං අත්ථීති පවත්තා **අනාගතඤාණකථා**. පච්චුප්පන්නෙ අත්තනො ඤාණෙපි ඤාණං පවත්තතීති පවත්තා **පටුප්පන්නඤාණකථා**. බුද්ධා විය සාවකාපි තෙන තෙන වෙනෙය්‍යජනෙන පත්තබ්බඵලං ඤත්වාව තදත්ථාය ධම්මං දෙසෙන්තීති පවත්තා **ඵලඤාණකථා**.

සම්මත්තනියාමො නියමතො නිච්චට්ඨෙන අසඞ්ඛතොති පවත්තා **නියාමකථා**. ‘‘ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා’’තිආදිවචනතො පටිච්චසමුප්පාදො අසඞ්ඛතොති පවත්තා **පටිච්චසමුප්පාදකථා**. ‘‘සච්චානි තථානි අවිතථානී’’තිආදිවචනතො චතුසච්චානි අසඞ්ඛතානීති පවත්තා **සච්චකථා**. ‘‘චත්තාරො ආරුප්පා ආනෙඤ්ජා’’ති වචනතො අසඞ්ඛතාති පවත්තා **ආරුප්පකථා**. නිරොධසමාපත්ති අසඞ්ඛතාති පවත්තා **නිරොධසමාපත්තිකථා**.

අසඞ්ඛතො ආකාසොති **ආකාසකථා. ආකාසො සනිදස්සනොතිකථා. පථවීධාතු සනිදස්සනා**තිආදිං කත්වා **කායකම්මං සනිදස්සනන්ති** පරියොසානකථා.

නත්ථි කෙචි ධම්මා කෙහිචි ධම්මෙහි සඞ්ගහිතා, තෙන එකවිධෙන රූපසඞ්ගහොතිආදි නිරත්ථකන්ති පවත්තා **සඞ්ගහිතකථා.** වෙදනාදයො අරූපධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං න සම්පයුත්තාති පවත්තා **සම්පයුත්තකථා.** චෙතසිකං නත්ථීති පවත්තා **චෙතසිකකථා.** චෙතනාධම්මොව දානං, න දෙය්‍යධම්මොති පවත්තා **දානකථා.** පටිග්ගාහකානං පරිභොගමයං පුඤ්ඤං අත්ථීති පවත්තා **පරිභොගකථා.** පෙතා ඉතො දින්නචීවරාදීහෙව යාපෙන්තීති පවත්තා **ඉතොදින්නකථා. පථවීකම්මවිපාකොතිකථා . ජරාමරණං විපාකොතිකථා.** කිලෙසප්පහානමත්තමෙව සාමඤ්ඤඵලං, න චිත්තචෙතසිකා ධම්මාති පවත්තා **අරියධම්මවිපාකකථා.** අඤ්ඤමඤ්ඤාදිපච්චයතාය **විපාකො විපාකධම්මධම්මොතිකථා.**

අසුරකායෙන සද්ධිං ඡ ගතියොති පවත්තා **ගතිකථා.** මතසත්තො මාතුඋතුසමයඤ්ච මාතාපිතුසංයොගඤ්ච ඔලොකයමානො සත්තාහං, අතිරෙකසත්තාහං වා යස්මිං භවෙ තිට්ඨති, සො අන්තරාභවො නාම අත්ථීති පවත්තා **අන්තරාභවකථා.** රූපාදිපඤ්චකාමගුණාව කාමධාතු නාම, න තු වත්ථුකාමකිලෙසකාමාති පවත්තා **කාමගුණකථා.** පඤ්චෙවායතනානි කාමාතිකථා. රූපධම්මාව රූපධාතූතිකථා. අරූපධම්මාව අරූපධාතූතිකථා. රූපධාතුයා සත්තා සානාදීහි සද්ධිං සළායතනිකාති පවත්තා **රූපධාතුයාආයතනකථා.** ආරුප්පෙපි අත්ථි සුඛුමරූපන්තිකථා. කායවචීවිඤ්ඤත්තිවසෙන රූපං කම්මන්තිකථා. චිත්තවිප්පයුත්තො අරූපධම්මොව ජීවිතින්ද්‍රියං, රූපජීවිතින්ද්‍රියං නත්ථීති පවත්තා **ජීවිතින්ද්‍රියකථා.** අරියූපවාදකම්මෙන අරහත්තා පරිහායතීති පවත්තා **කම්මහෙතුකථා.**

අනිච්චාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ ආදීනවතො අපස්සිත්වා නිබ්බානං ආනිසංසතො පස්සන්තස්ස සංයොජනප්පහානං හොතීති පවත්තා **ආනිසංසදස්සාවිකථා.** නිබ්බානාරම්මණම්පි සංයොජනං අත්ථීති පවත්තා **අමතාරම්මණකථා.** රූපං සාරම්මණන්තිකථා. අනුසයා අනාරම්මණාතිකථා. ඤාණං අනාරම්මණන්තිකථා. අතීතාරම්මණඤ්ච අනාගතාරම්මණඤ්ච චිත්තං අනාරම්මණන්තිකථාද්වයං. සබ්බං චිත්තං විතක්කානුපතිතන්තිකථා. විතක්කවිප්ඵාරොව සද්දො, සො ච න සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති පවත්තා **විතක්කවිප්ඵාරසද්දකථා.** විනාපි චිත්තෙන වාචා පවත්තතීති පවත්තා **නයථාචිත්තස්සවාචාතිකථා.** විනාපි චිත්තෙන කායකම්මං පවත්තතීති පවත්තා **නයථාචිත්තස්සකායකම්මන්තිකථා.** අතීතෙහිපි ඛන්ධෙහි, අනාගතෙහිපි යොගිනො සමන්නාගතාති පවත්තා **අතීතානාගතසමන්නාගතකථා.**

භවඞ්ගචිත්තෙ අනිරුද්ධෙ එව කුසලාකුසලචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති, තදභාවෙ ච සන්තතිනිරොධො සියාති පවත්තා **නිරොධකථා.** සහ වාචාහි විඤ්ඤත්තිරූපං මග්ගොතිකථා. පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්සාපි මග්ගභාවනා අත්ථීති පවත්තා **පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්සමග්ගකථා.** පඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලාපි අකුසලාපීතිකථා. පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාභොගාතිකථා. මග්ගක්ඛණෙ ලොකියෙන, ලොකුත්තරෙන චාති ද්වීහි සීලෙහි යුත්තාතිකථා. සීලං අචෙතසිකන්තිකථා. සීලං න චිත්තානුපරිවත්තීතිකථා. සමාදානහෙතුචිත්තවිප්පයුත්තො පුඤ්ඤොපචයො හොතීති පවත්තා **සමාදානහෙතුකකථා.** විඤ්ඤත්ති සීලන්තිකථා. පාණාතිපාතාදයො විනාපි විඤ්ඤත්තිං හොන්තීති පවත්තා **අවිඤ්ඤත්තිදුස්සීල්‍යකථා.**

අනුසයා අබ්‍යාකතා, අහෙතුකා, චිත්තවිප්පයුත්තාති **තිස්සොපි අනුසයකථා.** අසෙඛස්ස ඤාණවිප්පයුත්තප්පවත්තියා සො ඤාණීති නවත්තබ්බොති පවත්තා **ඤාණකථා.** ඤාණං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථා . මග්ගක්ඛණෙ ඉදං දුක්ඛන්ති ඤාණං පවත්තතන්ති පවත්තා **ඉදං දුක්ඛන්තිකථා.** බුද්ධා ඉද්ධිබලෙන ආයුකප්පං විනාපි මහාකප්පං තිට්ඨන්තීති පවත්තා **ඉද්ධිබලකථා.** චිත්තසන්තති සමාධි, න එකචිත්තක්ඛණිකොති පවත්තා **සමාධිකථා.** අවිජ්ජාදිපටිච්චසමුප්පාදඞ්ගෙහි අඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතතාති පවත්තා **ධම්මට්ඨිතතාකථා.** රූපාදීහි අඤ්ඤා අනිච්චතාති පවත්තා **අනිච්චතාකථා.**

විඤ්ඤත්තියො විනාපි ඉන්ද්‍රියසංවරො කායවචීකම්මන්ති පවත්තා කථා. සබ්බං කම්මං විපාකජනකන්ති පවත්තා කම්මකථා. සද්දො විපාකොති පවත්තා කථා. සළායතනං විපාකොති පවත්තා කථා. මග්ගං විනාපි සත්තක්ඛත්තුපරමොතිකථා. තථා කොලංකොලඑකබීජිකථාසුපි. දිට්ඨිසම්පන්නො ජීවිතා වොරොපෙතීතිකථා. දිට්ඨිසම්පන්නස්ස අපායදුග්ගතියා සද්ධිං රූපාදිතණ්හාසඞ්ඛාතදුග්ගතිපහීනාති පවත්තා **දුග්ගතිකථා.** සත්තමභවිකස්ස තණ්හාසම්භවතො දුග්ගති අප්පහීනාති පවත්තා **සත්තමභවිකකථා.**

සඞ්ඝභෙදාදිකප්පට්ඨං කම්මං කත්වා තෙන මහාකප්පං අසීතිභාගං කත්වා තතො එකභාගමත්තං කාලං ආයුකප්පං නිරයෙ පච්චන්තීති අග්ගහෙත්වා සකලං මහාකප්පං පච්චන්ති, විනස්සමානෙපි කප්පෙ චක්කවාළන්තරෙසු පච්චන්තීති පවත්තා **කප්පට්ඨකථා.** සඞ්ඝභෙදකො අප්පනාකුසලානි විය කාමාවචරකුසලම්පි න පටිලභතීති පවත්තා **කුසලපටිලාභකථා.** අඞ්ගසම්පන්නාය ආණත්තියා අභාවෙපි මාතුඝාතාදිආනන්තරියකම්මපයොජකො මිච්ඡත්තනියතො එවාති පවත්තා **අනන්තරාපයුත්තකථා.** අනියතධම්මෙසුපි කෙචි කුසලසම්පයුත්තානියතා අත්ථීති පවත්තා **නියතස්ස නියාමකථා.** නීවරණෙහි නිවුතෙන පටිච්ඡන්නෙනෙව චිත්තෙන නීවරණං පජහන්තීති පවත්තා **නිවුතකථා.** සම්මුඛීභූතං සංයොජනමෙව ජහතීති පවත්තා **සම්මුඛීභූතකථා.** සමාපන්නො ච ඣානාරම්මණනිකන්තියා ඣානං අස්සාදෙතීති පවත්තා **සමාපන්නො අස්සාදෙතීතිකථා.** දුක්ඛවෙදනායපි රාගස්සාදවෙදනා හොතීති පවත්තා **අස්සාතරාගකථා.** ධම්මතණ්හා අබ්‍යාකතාතිකථා. ධම්මතණ්හා න දුක්ඛසමුදයොතිකථා.

කුසලං වා අකුසලස්ස, අකුසලං වා කුසලස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජන්තීති පවත්තා **කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථා.** ගබ්භසෙය්‍යකානම්පි බීජමත්තං සළායතනං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජතීති පවත්තා **සළායතනුප්පත්තිකථා.** පඤ්චවිඤ්ඤාණානි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජන්තීති පවත්තා **අනන්තරපච්චයකථා.** සම්මාවාචාකම්මන්තවිඤ්ඤත්තියො අරියරූපන්තිකථා. කාමරාගාදිතො අඤ්ඤො අනුසයොතිකථා. කිලෙසපරියුට්ඨානං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථා. යථා කාමරාගො කාමධාතුයං පරියාපන්නො, එවං රූපරාගඅරූපරාගා රූපාරූපභූමියං පරියාපන්නාති පවත්තා **පරියාපන්නකථා.** ද්වයං දිට්ඨිගතං අබ්‍යාකතන්තිකථා. දිට්ඨිගතං අපරියාපන්නන්තිකථා. යො යෙසං හෙතුපච්චයො, සො පුන තෙසං සහජාතාදිපච්චයො න හොති, එකධාව එකස්ස පච්චයො හොතීති පවත්තා **පච්චයතාකථා.** අවිජ්ජාව සඞ්ඛාරානං පච්චයො, න පන සඞ්ඛාරා අවිජ්ජායාති පවත්තා **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථා.** කාලද්ධානා ඉමෙ පරිනිප්ඵන්නෙන පඤ්ඤත්තිමත්තාති පවත්තා **අද්ධාකථා.** එවං **ඛණලයමුහුත්තකථා.** අඤ්ඤස්ස ආසවස්ස අභාවා ආසවා අනාසවාති පවත්තා **ආසවකථා.** ලොකුත්තරානං ධම්මානං ජරාමරණං ලොකුත්තරන්ති පවත්තා **ජරාමරණකථා.** නිරොධසමාපත්ති ලොකුත්තරාති පවත්තා **සඤ්ඤාවෙදයිතකථා.** සා ලොකියාති පවත්තා **දුතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථා.** නිරොධසමාපන්නොපි කාලං කරෙය්‍යාති පවත්තා **තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථා.** නිරොධසමාපත්ති අසඤ්ඤසත්තුපිකාතිකථා. කම්මතො අඤ්ඤො චිත්තවිප්පයුත්තො කම්මූපචයොතිකථා.

බලප්පත්තා බුද්ධාදයො ඉද්ධිබලෙන සත්තානං චිත්තං රාගාදිඅනුප්පත්තියා නිග්ගණ්හන්තීති පවත්තා **නිග්ගහකථා.** එවං කුසලුප්පත්තියා පරචිත්තපග්ගහනකථා. බුද්ධා ඉද්ධියා පරෙසං සුඛං දෙන්තීති පවත්තා **සුඛානුප්පදානකථා.** ‘‘සඞ්ඛාරා අනිච්චා’’ති මනසිකරොතො අතීතාදිභෙදභින්නෙ සබ්බෙ සඞ්ඛාරෙ ආරම්මණවසෙන එකතො අධිගණ්හාතීති පවත්තා **අධිගය්හමනසිකාරකථා.** රූපං හෙතුකන්තිකථා. එවං රූපං සහෙතුකන්තිකථා. රූපං කුසලාකුසලන්තිකථා. රූපං විපාකොතිකථා, යථා කාමාවචරකම්මෙන ජාතං රූපං කාමාවචරං, එවං රූපාවචරාරූපාවචරකම්මෙහි ජාතං රූපං රූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථා . රූපරාගො රූපධාතුයා, අරූපරාගො ච අරූපධාතුයා පරියාපන්නොතිකථා.

අත්ථි අරහතො පුඤ්ඤූපචයොතිකථා. නත්ථි අරහතො අකාලමච්චූතිකථා. යං කිඤ්චි උප්පජ්ජති, සබ්බමිදං කම්මතොතිකථා. ඉන්ද්‍රියබද්ධමෙව දුක්ඛං, න සබ්බෙ සඞ්ඛාරාති පවත්තා **ඉන්ද්‍රියබද්ධකථා.** සබ්බෙ සඞ්ඛාරා දුක්ඛා ඨපෙත්වා අරියමග්ගන්තිකථා. මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො නාම, න ච තානි දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හාතීතිකථා. තථා න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතීතිකථා. න වත්තබ්බං සඞ්ඝො භුඤ්ජතීතිකථා. න වත්තබ්බං සඞ්ඝස්ස දින්නං මහප්ඵලන්තිකථා. බුද්ධා න කිඤ්චි භුඤ්ජන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං බුද්ධස්ස දින්නං මහප්ඵලන්තිකථා. දායකතො දානං විසුජ්ඣති, න පටිග්ගාහකතොති පවත්තා **දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථා.**

බුද්ධා තුසිතලොකෙ එව නිබ්බත්තන්ති, න මනුස්සලොකෙ. එත්ථ හි නිම්මිතරූපමත්තං දස්සෙන්තීති පවත්තා **මනුස්සලොකකථා.** නිම්මිතරූපං ධම්මං දෙසෙති, න බුද්ධොති පවත්තා **ධම්මදෙසනාකථා.** රාගොව කරුණා නාම, තතො නත්ථි බුද්ධානං කරුණාතිකථා. බුද්ධානං උච්චාරපස්සාවො අඤ්ඤෙ ගන්ධජාතෙ අතිවිය අධිගණ්හාතීති පවත්තා **ගන්ධජාතකථා.** බුද්ධා එකෙන මග්ගෙන චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානි සච්ඡිකරොන්තීති පවත්තා **එකමග්ගකථා.** පරිකම්මාදිං විනාව පඨමාදිජ්ඣානා දුතියාදිජ්ඣානං සඞ්කමතීති පවත්තා **ඣානසඞ්කන්තිකථා.** පඤ්චකනයෙ අවිතක්කවිචාරමත්තං ඣානං විසුං ඣානං නාම න හොති, ඣානන්තරිකං නාම හොතීති පවත්තා **ඣානන්තරිකකථා.** සමාපන්නො සද්දං සුණාතීතිකථා. විඤ්ඤාණං විනා පසාදචක්ඛුනා රූපං පස්සතීතිකථා.

තෙකාලිකෙ කිලෙසෙ පජහතීති පවත්තා **කිලෙසප්පජහනකථා.** නිබ්බානසඞ්ඛාතාපි සුඤ්ඤතා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නාති පවත්තා **සුඤ්ඤතකථා.** අසඞ්ඛතමෙව සාමඤ්ඤඵලන්තිකථා . යෙසං කෙසඤ්චි ධම්මානං පටිලාභා අසඞ්ඛතාති පවත්තා **පත්තිකථා.** සබ්බධම්මානං සභාවසඞ්ඛාතා තථතා අසඞ්ඛතාති පවත්තා **තථතාකථා.** අනවජ්ජට්ඨෙන නිබ්බානම්පි කුසලන්තිකථා. ආනන්තරියාදිං විනාපි අත්ථි පුථුජ්ජනස්ස අච්චන්තනියාමතාතිකථා. ලොකියසද්ධාදයො න ඉන්ද්‍රියානීති පවත්තා **ඉන්ද්‍රියකථා.**

අසඤ්චිච්චාපි ආනන්තරිකො හොතීති පවත්තා **අසඤ්චිච්චකථා.** නත්ථි පුථුජ්ජනස්ස ඤාණන්ති පවත්තා **ඤාණකථා.** නෙරයිකානං කම්මානෙව නිරයපාලරූපෙන වධෙන්ති, න නිරයපාලාති පවත්තා **නිරයපාලකථා.** අත්ථි දෙවෙසු තිරච්ඡානාතිකථා. විරතිත්තයං චිත්තවිප්පයුත්තං, පඤ්චඞ්ගිකොව මග්ගොති පවත්තා **මග්ගකථා.** පටිච්චසමුප්පාදෙසු ඤාණං ලොකුත්තරන්ති පවත්තා **ඤාණකථා.**

තිස්සො සඞ්ගීතියො ආරබ්භ සාසනං නවං කතන්ති පවත්තා **සාසනකථා.** පුථුජ්ජනො එකක්ඛණෙ තෙධාතුකෙහි ධම්මෙහි අවිවිත්තොති පවත්තා **අවිවිත්තකථා.** ඤෙය්‍යාවරණහෙතුකං කිඤ්චි සංයොජනං අප්පහායපි අරහා හොතීති පවත්තා **සංයොජනකථා.** ‘‘සඞ්ඛාරා නිච්චා හොන්තු, රුක්ඛා නිච්චපුප්ඵඵලාදියුත්තා ඛෙමිනො හොන්තූ’’තිආදිනා යථාධිප්පායං ඉද්ධි පවත්තතීති පවත්තා **ඉද්ධිකථා.** බුද්ධානං සරීරආයුපභාවෙමත්තතො අඤ්ඤාපි වෙමත්තතා අත්ථීති

පවත්තා **බුද්ධකථා**. එකස්මිං ඛණෙ සබ්බලොකධාතූසු අනෙකෙ බුද්ධා සන්තීති පවත්තා **සබ්බදිසාකථා**. සබ්බෙ ධම්මා නියතාති පවත්තා **ධම්මකථා**. සබ්බකම්මානි ඵලදානෙ නියතානීති පවත්තා **කම්මකථා**.

අරහා අසබ්බඤ්ඤුභාවෙන සබ්බඤ්ඤුවිසයෙ කිඤ්චි සංයොජනං අප්පහාය පරිනිබ්බාතීති පවත්තා **පරිනිබ්බානකථා**. අරහා කුසලචිත්තො පරිනිබ්බායතීති පවත්තා **කුසලචිත්තකථා**. අරහා ආනෙඤ්ජෙ සණ්ඨිතො පරිනිබ්බායතීති පවත්තා **ආනෙඤ්ජකථා** . අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය ධම්මාභිසමයො, අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය අරහත්තප්පත්ති, සුපිනන්තෙ ධම්මාභිසමයො, අරහත්තප්පත්ති චාති පවත්තා **තිස්සොපි කථා**. සබ්බං සුපිනචිත්තං අබ්‍යාකතන්තිකථා. ඛණිකතාය චිත්තානං නත්ථි ආසෙවනපච්චයතාතිකථා. සබ්බෙ සඞ්ඛතා එකචිත්තක්ඛණිකාති පවත්තා **ඛණිකකථා**.

ඉත්ථියා සද්ධිං එකතො සම්පත්තිං අනුභවිස්සාමාති පූජාදිං කත්වා එකාධිප්පායප්පත්තස්ස භික්ඛුනො මෙථුනො ධම්මො පටිසෙවිතබ්බොති පවත්තා **එකාධිප්පායකථා**. පාපභික්ඛූසු මෙථුනං පටිසෙවන්තෙසු අරහන්තානං වණ්ණෙන අමනුස්සා මෙථුනං පටිසෙවන්තීති පවත්තා **අරහන්තවණ්ණකථා**. කෙචි සත්තා අත්තනො ඉස්සරියෙන කාමකාරිකාවසෙන විනිපාතං ගච්ඡන්ති, න කම්මවසෙනාති පවත්තා **ඉස්සරියකාමකාරිකාකථා**. න රාගො රාගපතිරූපකොතිආදි **පතිරූපකථා**. ඛන්ධායතනාදයො අපරිනිප්ඵන්නාති පවත්තා **අපරිනිප්ඵන්නකථා**ති සාධිකද්විසතකථා. පාළියං අට්ඨමුඛවාදයුත්තිවසෙනෙව සම්මිතියාදීනං භින්නලද්ධිකානං ලද්ධිභෙදවසෙන නානාපකාරතො විභත්තා, තා පන සබ්බකථා පුග්ගලකථාව. තා තංතංලද්ධිභෙදවසෙන සඞ්ඛෙපතොපි වුච්චමානා අතිභාරියං ගන්ථං කරොන්ති, තස්මා න විත්ථාරිතා. තං පන නයං ඉච්ඡන්තෙහි **පාළිඅට්ඨකථාසු** (කථා. 1 ආදයො; කථා. අට්ඨ. නිදානකථා) එව විත්ථාරතො ගහෙතබ්බොති අයමෙත්ථ පාළිනයෙන සද්ධිං අත්ථවිනිච්ඡයො.

මොහවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

කථාවත්ථුමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. යමකමාතිකා

මූලයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඉදානි යමකමාතිකාය සංවණ්ණනානයො හොති. සා පනෙසා මූලයමකමාතිකා ඛන්ධආයතනධාතුසච්චසඞ්ඛාරඅනුසයචිත්තධම්මඉන්ද්‍රියයමකමාතිකාති දසවිධා හොති. කෙනට්ඨෙන චෙත්ථ යමකන්ති? යුගළට්ඨෙන. යුගළං හි ‘‘යමකපාටිහාරියං’’, ‘‘යමකසාලා’’තිආදීසු ‘‘යමක’’න්ති වුච්චති, ඉති යුගළසඞ්ඛාතානං යමකානං වසෙන දෙසිතත්තා ඉමෙසු දසසු එකෙකම්පි, එතෙසං විභජනත්තා නිද්දෙසොපි, සබ්බෙසං සමූහත්තා පකරණම්පි **යමකං** නාම. ඉධ පනෙතා නිද්දෙසයමකං උපාදාය ‘‘යමකමාතිකා’’ත්වෙව වුත්තා, තාසං පන දසන්නං යමකමාතිකානං මූලයමකමාතිකා ආදි. තත්ථාපි ‘‘යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා. යෙ වා පන කුසලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා’’ති ඉදං යමකං ආදි. තස්ස කුසලමූලසඞ්ඛාතානං ද්වින්නං අත්ථානං වසෙන අත්ථයමකන්ති වා, තෙසඤ්ඤෙව අත්ථානං අනුලොමතො පටිලොමතො පවත්තපාළිධම්මවසෙන ධම්මයමකන්ති වා, අනුලොමපටිලොමතො පවත්තපුච්ඡාවසෙන පුච්ඡායමකන්ති වා තිධා යමකභාවො වෙදිතබ්බො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

ඉදානි ඉමෙසං යමකානං වසෙන දෙසිතාය ඉමිස්සා මූලයමකමාතිකාය තාව නයයමකපුච්ඡාඅත්ථවාරප්පභෙදවසෙන පාළිවවත්ථානං එවං වෙදිතබ්බං – කුසලත්තිකමාතිකාය හි ‘‘කුසලා ධම්මා’’ති ඉදං ආදිපදං නිස්සාය මූලනයො මූලමූලනයො මූලකනයො මූලමූලකනයොති ඉමෙ චත්තාරො නයා හොන්ති. තෙසු එකෙකස්මිං නයෙ මූලයමකං එකමූලයමකං අඤ්ඤමඤ්ඤමූලයමකන්ති තීණි තීණි යමකානීති ද්වාදස යමකානි. එකෙකස්මිං යමකෙ අනුලොමපටිලොමවසෙන ද්වෙ ද්වෙ පුච්ඡාති චතුවීසති පුච්ඡා, එකෙකපුච්ඡාය සන්නිට්ඨානසංසයවසෙන ද්වෙ ද්වෙ අත්ථාති අට්ඨචත්තාලීස අත්ථා.

තත්ථ **යෙ කෙචි කුසලාති** කුසලෙසු ‘‘කුසලා නු ඛො, න කුසලා නු ඛො’’ති සන්දෙහාභාවතො ඉමස්මිං පදෙ සන්නිට්ඨානත්ථො වෙදිතබ්බො. **සබ්බෙ තෙ කුසලමූලාති** ‘‘සබ්බෙ තෙ කුසලා ධම්මා කුසලමූලා නු ඛො, න නු ඛො’’ති එවං විමතිවසෙන පුච්ඡිතත්තා ඉමස්මිං පදෙ සංසයත්ථො වෙදිතබ්බො. සො ච ඛො වෙනෙය්‍යානං සංසයට්ඨානෙ සංසයං දීපෙත්වා තංවිනොදනත්ථං භගවතා වුත්තො, තථාගතස්ස පන සංසයට්ඨානං නාම නත්ථි. ඉතො පරෙසුපි පුච්ඡාපදෙසු එසෙව නයො. යථා ච කුසලපදං නිස්සාය ඉමෙ චතුනයාදයො හොන්ති, අකුසලපදං නිස්සායපි තථෙව, අබ්‍යාකතපදං නිස්සායපි තථෙව, කුසලාදීනි තීණිපි පදානි එකතො කත්වා නිද්දිට්ඨං නාමපදං නිස්සාය තථෙවාති කුසලත්තිකමාතිකාය චතූසු පදෙසු සබ්බෙපි සොළස නයා, අට්ඨචත්තාලීස යමකානි, ඡන්නවුති පුච්ඡා, ද්වානවුතිසතං අත්ථා ච උද්දෙසවසෙන වුත්තාති වෙදිතබ්බා. එත්තාවතා මූලවාරො හෙතුවාරො නිදානවාරො සම්භවවාරො පභවවාරො සමුට්ඨානවාරො ආහාරවාරො ආරම්මණවාරො පච්චයවාරො සමුදයවාරොති සබ්බෙපි දස වාරා හොන්ති. තත්ථ මූලවාරෙ ආගතපරිච්ඡෙදෙනෙව අවසෙසෙසුපි නයාදයො වෙදිතබ්බා. පාළි පනෙත්ථ අතිසංඛිත්තා. ඉති සබ්බෙසුපි දසසු වාරෙසු සට්ඨිසතං නයා, අසීතිඅධිකානි චත්තාරි යමකසතානි, සට්ඨිඅධිකානි නව පුච්ඡාසතානි, වීසාධිකානි එකූනවීසති අත්ථසතානි ච උද්දිට්ඨානීති වෙදිතබ්බානි.

එවමෙත්ථ නයයමකපුච්ඡා අත්ථවාරප්පභෙදවසෙන පාළිවවත්ථානං විදිත්වා ඉදානි තස්සා අනුත්තානපදත්ථානුසාරෙනෙව විභඞ්ගනයසහිතො සඞ්ඛෙපත්ථවණ්ණනානයො එවං වෙදිතබ්බො – තත්ථ **යෙ කෙචීති** අනවසෙසවචනං. **කුසලා ධම්මාති** අනවජ්ජසුඛවිපාකා නිස්සත්තසභාවා. **සබ්බෙ තෙ කුසලමූලාති** කිං තෙ සබ්බෙයෙව කුසලමූලා හොන්තීති පුච්ඡා. ඉමානි පන විස්සජ්ජනමාතිකාය නත්ථි. යමකමාතිකාය හි සබ්බත්ථ පුච්ඡාපදානෙව උද්ධටානි, න විස්සජ්ජනානීති. විස්සජ්ජනානි පන නිද්දෙසෙයෙව වුත්තානි, තස්මා සබ්බත්ථ නිද්දෙසනයෙනෙව විස්සජ්ජනමුඛං දස්සයිස්සාම. ඉමිස්සාව ‘‘යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා’’ති පුච්ඡාය විභඞ්ගනයෙන ඉදං විස්සජ්ජනමුඛං. ‘‘තීණෙව කුසලමූලානි, අවසෙසා කුසලා ධම්මා න කුසලමූලා’’ති තස්සා වායමත්ථො – න තෙ සබ්බෙ කුසලා ධම්මා කුසලමූලානි හොන්ති, අලොභාදීනි පන තීණෙව කුසලමූලානීති. යෙ වා පන කුසලමූලා තයො අලොභාදයො කුසලානං මූලාති වුත්තා, **සබ්බෙ තෙ කුසලා ධම්මාති** කිං තෙ සබ්බෙ තයොපි ධම්මා කුසලාති පුච්ඡා. තස්සා නිද්දෙසෙ ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. තස්ස තෙසං තිණ්ණං මූලානං කුසලභාවම්පි සම්පටිච්ඡාමීති අත්ථො. අයං තාව මූලනයෙ මූලයමකනයො.

එකමූලයමකෙ පන **සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලාති** ගණනට්ඨෙන එකමූලකං අග්ගහෙත්වා සමානත්ථෙන ගහෙතබ්බා, අයං හෙත්ථ අත්ථො – ‘‘සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකං සමානං මූලං එතෙසන්ති එකමූලා’’ති. යං ඵස්සස්ස මූලං, කිං තදෙව වෙදනාදීනන්ති අයං පුච්ඡා. අථ නෙසං තථාභාවං සම්පටිච්ඡනවසෙන ‘‘ආමන්තා’’ති විභඞ්ගෙ විස්සජ්ජනං. **යෙ වා පන කුසලමූලෙන එකමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලාති** පුච්ඡා. තස්සා පන කුසලචිත්තසමුට්ඨානං රූපං කුසලමූලෙන එකමූලමෙව, න කුසලං, ඵස්සාදිධම්මජාතං පන කුසලමූලෙන එකමූලඤ්චෙව කුසලඤ්චාති ඉදං විස්සජ්ජනං. යථෙව හි ඵස්සාදීනං අලොභාදයො සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන හෙතුපච්චයත්තා මූලං, තථා තංසමුට්ඨානරූපස්සාපීති තංරූපම්පි අරූපධම්මෙහි සද්ධිං සමානමූලන්ති වුච්චති, න පන කුසලං අනවජ්ජසුඛවිපාකත්තාභාවා. එකමූලයමකනයො.

අඤ්ඤමඤ්ඤමූලයමකෙ පන ''යෙ කෙචි කුසලා''ති අපුච්ඡිත්වා **''යෙ කෙචි කුසලමූලෙන එකමූලා''**ති පුච්ඡා කතා. කස්මා? ඉමිනාපි බ්‍යඤ්ජනෙන තස්සෙවත්ථස්ස සම්භවදස්සනත්ථං, කුසලසමුට්ඨානරූපස්සාපි සම්පිණ්ඩනත්ථඤ්ච. **අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා**ති සබ්බෙව තෙ කිං අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස හෙතුපච්චයට්ඨෙන මූලානි හොන්තීති පුච්ඡා. තස්සා යානි ද්වෙ තීණි මූලානි එකතො උප්පජ්ජන්ති, තානෙව එකමූලානි චෙව අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානි ච, අවසෙසා කුසලමූලසහජාතා රූපාරූපධම්මා කුසලමූලෙන එකමූලාව, න ච අඤ්ඤමඤ්ඤමූලාති විස්සජ්ජනං. තස්සෙව පටිලොමනයෙ සබ්බෙ තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා අලොභාදයො කුසලාති පුච්ඡා. ආමන්තාති විස්සජ්ජනං. මූලනයො.

යථා ච මූලනයෙ මූලයමකඑකමූලයමකඅඤ්ඤමඤ්ඤමූලයමකවසෙන ඡබ්බිධා පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයා වුත්තා, එවං මූලමූලනයාදීසුපි වෙදිතබ්බා. අයං පනෙත්ථ විසෙසො – **සබ්බෙ තෙ කුසලමූලමූලා**ති සබ්බෙ තෙ කුසලමූලසඞ්ඛාතා මූලා, කුසලමූලමූලාත්වෙව අත්ථො. **එකමූලමූලා**ති සමානට්ඨෙන එකමෙව මූලමූලං එතෙසන්ති එකමූලමූලා, සමානමූලමූලාත්වෙව අත්ථො. **අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා**ති අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස මූලං අඤ්ඤමඤ්ඤමූලං, තං හෙතුපච්චයට්ඨෙන මූලං එතෙසන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා, අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලාත්වෙව අත්ථො. සෙසං තාදිසමෙවාති. මූලමූලනයො.

මූලකනයෙ පන **සබ්බෙ තෙ කුසලමූලකා**ති සබ්බෙ තෙ කුසලා හෙතුපච්චයට්ඨෙන කුසලභූතං මූලං එතෙසන්ති කුසලමූලකාති පුච්ඡා. ආමන්තාති විස්සජ්ජනං. ''යෙ වා පන කුසලමූලකා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා''ති පුච්ඡා. යං රූපං, තං ඨපෙත්වා සෙසං කුසලන්ති විස්සජ්ජනං, සෙසං තාදිසමෙවාති. මූලකනයො.

මූලමූලකනයෙ පන **කුසලමූලමූලකා**ති කුසලමූලසඞ්ඛාතං මූලං එතෙසන්ති කුසලමූලමූලකා. සෙසං තාදිසමෙවාති.

අයං තාව කුසලපදෙසු පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො. අකුසලපදාදීසුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – අකුසලපදමූලෙසු එකමූලයමකෙ ''යෙ කෙචි අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අකුසලමූලෙන එකමූලා''ති පඨමපුච්ඡාය ''අහෙතුකං අකුසලං අකුසලමූලෙන එකමූල''න්ති නිද්දෙසෙ විස්සජ්ජනං කතං. තත්ථ **අහෙතුකං අකුසල**න්ති ද්වීසු මොහමූලචිත්තෙසු මොහං සන්ධාය වුත්තං, අබ්‍යාකතපදමූලෙසු එකමූලයමකෙ ''යෙ කෙචි අබ්‍යාකතා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලා''ති පුච්ඡාය ''අහෙතුකං අබ්‍යාකතං ඨපෙත්වා සෙසා අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලකා''ති විස්සජ්ජනං. තත්ථ **අහෙතුකං අබ්‍යාකත**න්ති අට්ඨාරසාහෙතුකචිත්තුප්පාදා, රූපං, නිබ්බානඤ්ච. එත්ථ ච කිඤ්චාපි සහෙතුකඅබ්‍යාකතචිත්තසමුට්ඨානරූපම්පි අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලමෙව, තං පන අබ්බොහාරිකං කත්වා නිද්දෙසෙ එකතො ලබ්භමානකවසෙනපෙතං විස්සජ්ජනං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

නාමපදමූලෙසු ච ''යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලා''ති පුච්ඡාය ''නවෙව නාමමූලානි, අවසෙසා නාමා ධම්මා, න නාමමූලා''ති විස්සජ්ජනං. එකමූලනයෙ පනෙත්ථ ''යෙ කෙචි නාමා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ නාමමූලෙන එකමූලා''ති පුච්ඡා. ''අහෙතුකං නාමං ඨපෙත්වා සෙසං නාමමූලෙන එකමූල''න්ති විස්සජ්ජනං. තත්ථ අහෙතුකචිත්තුප්පාදවිචිකිච්ඡුද්ධච්චසම්පයුත්තමොහනිබ්බානවසෙන අහෙතුකං නාමං වෙදිතබ්බං. සෙසං සබ්බත්ථ කුසලපදෙ වුත්තානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති. අයං මූලවාරෙ නයො.

ඉතො පරෙසු හෙතුවාරාදීසු නවසු වාරෙසු මූලවාරසදිසොව සබ්බත්ථ සංවණ්ණනානයො. හෙතුආදිපදමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො, තානි ච මූල-සද්දපරියායතො අලොභාදිහෙතුකානෙව. අලොභාදයො හි සහජාතධම්මසඞ්ඛාතස්ස අත්තනො ඵලස්ස පතිට්ඨානට්ඨෙන **මූලං**. තස්ස නිප්ඵාදනත්ථං හිනොති පවත්තතීති **හෙතු,** ''හන්ද නං ගණ්හථා''ති දස්සෙන්තං විය අත්තනො ඵලං නිදෙතීති **නිදානං**. එතස්මා ඵලං සම්භවතීති **සම්භවො**. පභවතීති **පභවො**. සමුට්ඨාතී තං එත්ථ, එතෙනාති වා **සමුට්ඨානං**. තං ආහරතීති **ආහාරො**. අපටික්ඛිපිතබ්බට්ඨෙන තෙන ආලම්බීයතීති **ආලම්බණං**. එතං පටිච්ච තං එතීති **පච්චයො**. එතස්මා තං සමුදෙතීති **සමුදයො**. සබ්බං කාරණපරියායෙන වුත්තා ''මූලං හෙතු නිදානඤ්චා''ති ගාථා දසන්නම්පි වාරානං උද්දානගාථා නාම. අයං මූලයමකමාතිකත්ථවණ්ණනානයො.

ඛන්ධයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඛන්ධයමකපාළියා පන පාළිවවත්ථානං තාව එවං වෙදිතබ්බං – ''පඤ්චක්ඛන්ධා''ති පදං ආදිං කත්වා යාව ''න ඛන්ධා න සඞ්ඛාරා''ති පදං, තාව පවත්තා අයං ඛන්ධයමකමාතිකා නාම. සා පණ්ණත්තිවාරස්ස ''උද්දෙසවාරො''තිපි ''පුච්ඡාවාරො''තිපි වුච්චති. සො ච පදසොධනවාරො පදසොධනමූලචක්කවාරො සුද්ධඛන්ධවාරො සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරොති චතූහි නයවාරෙහි පටිමණ්ඩිතො. තත්ථ ''රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප''න්තිආදිනා නයෙන පදමෙව සොධෙත්වා ගතො **පදසොධනවාරො** නාම. සො අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධො හොති . තස්ස අනුලොමවාරෙ ''රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප''න්තිආදීනි පඤ්ච යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ''න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න රූපක්ඛන්ධො න රූප''න්තිආදිනා පඤ්ච වාරා.

තතො පරං තෙසඤ්ඤෙව පදසොධනවාරෙ සොධිතානං ඛන්ධානං ''රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො''තිආදිනා නයෙන එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි බන්ධිත්වා ගතො

පදසොධනමූලකානං චක්කානං අත්ථිතාය **පදසොධනමූලචක්කවාරො** නාම. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධො හොති. තස්ස අනුලොමවාරෙ ‘‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො’’තිආදීනි එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි කත්වා වීසති යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘‘න රූපං න රූපක්ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො’’තිආදීනි වීසතිමෙව.

තතො පරං ‘‘රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූප’’න්තිආදිනා නයෙන සුද්ධඛන්ධවසෙනෙව ගතො **සුද්ධඛන්ධවාරො** නාම. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධො හොති. තස්ස අනුලොමවාරෙ ‘‘රූපං ඛන්ධො , ඛන්ධා රූප’’න්තිආදීනි පඤ්ච යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘‘න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූප’’න්තිආදීනි පඤ්චෙව.

තතො පරං තෙසඤ්ඤෙව සුද්ධඛන්ධානං ‘‘රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා’’තිආදිනා නයෙන එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි බන්ධිත්වා ගතො සුද්ධඛන්ධමූලකානං චක්කානං අත්ථිතාය **සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරො** නාම. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධො හොති. තස්ස අනුලොමවාරෙ ‘‘රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා’’තිආදීනි එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි කත්වා වීසති යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘‘න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා’’තිආදීනි වීසතිමෙව. එවමෙත්ථ චතූසු නයවාරෙසු එකං යමකසතං, ද්වෙ පුච්ඡාසතානි, එකෙකපුච්ඡාය සන්නිට්ඨානසංසයවසෙන ද්වෙ ද්වෙ අත්ථෙ කත්වා චත්තාරි ච අත්ථසතානි උද්දිට්ඨානීති වෙදිතබ්බානි.

එවමෙතිස්සා පාළිවවත්ථානං විදිත්වා ඉදානි අනුත්තානපදත්ථානුසාරෙන විභඞ්ගනයසහිතසඞ්ඛෙපත්ථවණ්ණනානයො එවං වෙදිතබ්බො. **පඤ්චක්ඛන්ධාති** අයං යමකවසෙන පුච්ඡිතබ්බානං ඛන්ධානං උද්දෙසො. **රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති** තෙසඤ්ඤෙව පභෙදතො නාමවවත්ථානං. තතො පරං පදසොධනවාරාදයො චත්තාරො නයවාරා. තත්ථ **රූපං රූපක්ඛන්ධොති** යං කිඤ්චි ‘‘රූප’’න්ති වුච්චති, සබ්බං තං ‘‘රූපක්ඛන්ධො’’ති පුච්ඡතීති වචනසොධනත්ථං පුච්ඡා. තස්සා ච ‘‘පියරූපං සාතරූපං රූපං න රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූපඤ්චෙව රූපක්ඛන්ධො චා’’ති ඉදං නිද්දෙසනයෙන විස්සජ්ජනං. තත්ථ **පියරූපං සාතරූපන්තිආදීසු** යං ‘‘රූප’’න්ති වුත්තං, තං රූපමෙව න රූපක්ඛන්ධො. යො පන ‘‘රූපක්ඛන්ධො’’ති වුත්තො, සො ‘‘රූප’’න්තිපි ‘‘රූපක්ඛන්ධො’’තිපි වත්තුං වට්ටතීති අත්ථො. **රූපක්ඛන්ධො රූපන්ති** එත්ථ පන ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං රූපක්ඛන්ධස්ස නියමෙන රූපන්ති වත්තබ්බත්තා. **වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය, **වෙදනාක්ඛන්ධො වෙදනාති** පුච්ඡාය ච ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. **සඤ්ඤාසඤ්ඤාක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය ‘‘පපඤ්චසඤ්ඤා’’තිආදීසු ආගතා දිට්ඨිසඤ්ඤා සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඤ්ඤා චෙව සඤ්ඤාක්ඛන්ධො චාති විස්සජ්ජනං. **සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාති** පුච්ඡාය ච ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. **සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය ‘‘අනිච්චා වත සඞ්ඛාරා’’තිආදීසු ආගතො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, තතො අවසෙසා සඞ්ඛතධම්මා සඞ්ඛාරා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති විස්සජ්ජනං. **සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරාති** පුච්ඡාය ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. **විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය, **විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණන්ති** පුච්ඡාය ච ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං.

පටිලොමවාරෙ **න රූපං න රූපක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. තස්ස රූප-සද්දවචනීයා ධම්මා රූපක්ඛන්ධො න හොන්තීති අත්ථො. **න රූපක්ඛන්ධො න රූපන්ති** පුච්ඡාය රූපක්ඛන්ධවිරහිතා ‘‘පියරූපං සාතරූප’’න්ති වුත්තා ධම්මා න රූපක්ඛන්ධො, රූපං, පියරූපසාතරූපරූපක්ඛන්ධවිරහිතා පන ධම්මා න රූපක්ඛන්ධො චෙව න රූපඤ්චාති විස්සජ්ජනං. **න වෙදනා න වෙදනාක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය, **න වෙදනාක්ඛන්ධො න වෙදනාති** පුච්ඡාය, **න සඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය ච ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. **න සඞ්ඛාරා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. **න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො න සඤ්ඤාති** පුච්ඡාය පන දිට්ඨිසඤ්ඤා න සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා, තං දිට්ඨිසඤ්ඤං, සඤ්ඤාක්ඛන්ධඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසා න චෙව සඤ්ඤා න ච සඤ්ඤාක්ඛන්ධොති විස්සජ්ජනං. **න සඞ්ඛාරා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. **න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො න සඞ්ඛාරාති** පුච්ඡාය සඞ්ඛාරක්ඛන්ධං ඨපෙත්වා අවසෙසසඞ්ඛතධම්මා න සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, සඞ්ඛාරා, අසඞ්ඛතා පන ධාතු න චෙව සඞ්ඛාරා න ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති විස්සජ්ජනං. **න විඤ්ඤාණං න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය, **න විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො න විඤ්ඤාණන්ති** පුච්ඡාය ච ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. ඉමිනාව නයෙන ඉතො පරෙසුපි සබ්බත්ථ විස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො, විසෙසමත්තමෙව පන වක්ඛාම.

පදසොධනමූලචක්කවාරෙ පන අයං විසෙසො – **ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධොති** යෙ කෙචි ඛන්ධා, සබ්බෙ තෙ වෙදනාක්ඛන්ධොති පුච්ඡා. තස්සා ‘‘වෙදනාක්ඛන්ධො ඛන්ධො චෙව වෙදනාක්ඛන්ධො ච, අවසෙසා පන ඛන්ධා, න වෙදනාක්ඛන්ධො’’ති විස්සජ්ජනං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. පටිලොමෙ පන **න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධොති** පුච්ඡාය ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං. එත්ථ ච යෙ පඤ්ඤත්තිනිබ්බානසඞ්ඛාතා ධම්මා ඛන්ධාපි න හොන්ති, තෙ යස්මා වෙදනාක්ඛන්ධොපි න හොති, තස්මා ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං, සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.
පදසොධනමූලචක්කවාරො.

සුද්ධඛන්ධවාරෙ පන ‘‘රූපං ඛන්ධො’’ති පුච්ඡාය ‘‘ආමන්තා’’ති විස්සජ්ජනං පියරූපාදීනඤ්ච පඤ්චසු ඛන්ධෙසු සඞ්ගහිතත්තා. ‘‘ඛන්ධා රූප’’න්තිආදීසු යෙ කෙචි ඛන්ධා, සබ්බෙ තෙ රූපක්ඛන්ධොතිආදිනා අත්ථො ගහෙතබ්බො. තෙනෙව හිස්ස නිද්දෙසෙ ‘‘ඛන්ධා රූප’’න්තිආදිනා පදං අනුද්ධරිත්වා ‘‘ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො’’තිආදිනා

අත්ථවසෙනෙව පදං උද්ධරිත්වා ''රූපක්ඛන්ධො ඛන්ධො චෙව රූපක්ඛන්ධො ච, අවසෙසා ඛන්ධා, න රූපක්ඛන්ධො''ති විස්සජ්ජනං කතං. තෙනෙව ච කාරණෙන සුද්ධඛන්ධවාරොති වුත්තො. වචනසොධනෙ විය හි එත්ථ න වචනං පමාණං, යථා පන සුද්ධඛන්ධා ලබ්භන්ති, තථා තථා අත්ථොව පමාණං. පරතො ආයතනයමකමාතිකාදීසුපි එසෙව නයො. පටිලොමෙ ''න රූපං න ඛන්ධො''ති යං ධම්මජාතං රූපං න හොති, තං ඛන්ධොපි න හොතීති පුච්ඡා, තස්සා ''රූපක්ඛන්ධවිරහිතා ඛන්ධා, න රූපං, තථා නිබ්බානං න පන රූපඤ්චෙව න ඛන්ධො චා''ති විස්සජ්ජනං. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව. සුද්ධඛන්ධවාරො.

සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරෙපි ''ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො''තිආදිනා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති අයං පණ්ණත්තිවාරෙ නයො.

යස්මා පන නිද්දෙසෙ ඉමිස්සා පන මාතිකාය පණ්ණත්තිවාරසඞ්ඛාතං නිද්දෙසං වත්වා තතො ඉමං මාතිකාක්කමං මුඤ්චිත්වා අපරෙන පරියායෙන අඤ්ඤෙපි උද්දෙසවාරවිරහිතා ''පවත්තිවාරො පරිඤ්ඤාවාරො''ති ද්වෙ මහාවාරා පුච්ඡාවිස්සජ්ජනවසෙන වුත්තා, තස්මා තෙසං ද්වින්නම්පි වාරානං නයො දස්සෙතබ්බො. තතො පවත්තිවාරෙ තාව පාළිවවත්ථානපුබ්බිකා මුඛමත්තපකාසනා – ඉමස්මිං හි උප්පාදවාරො නිරොධවාරො උප්පාදනිරොධවාරොති තයො අන්තරවාරා හොන්ති. තත්ථ උප්පාදවාරෙ තාව තිණ්ණං අද්ධානං වසෙන ඡ කාලභෙදා හොන්ති පච්චුප්පන්නො, අතීතො, අනාගතො, පච්චුප්පන්නෙනාතීතො, පච්චුප්පන්නෙනානාගතො, අතීතෙනානාගතොති. එවමෙතෙසු ඡසු කාලභෙදෙසු ය්වායං පඨමො පච්චුප්පන්නො, තත්ථ පුග්ගලතො ඔකාසතො පුග්ගලොකාසතොති තයො වාරා හොන්ති.

තත්ථ ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති? අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති, වෙදනාක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති? අරූපං උපපජ්ජන්තානං තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානං තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති, රූපක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති. යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති…පෙ…. තස්ස විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති…පෙ…. යස්ස වා පන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති…පෙ…. පඤ්චවොකාරං …පෙ…. උප්පජ්ජතී''ති එවං රූපක්ඛන්ධමූලකානි චත්තාරි, ''යස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස සඤ්ඤාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී''තිආදිනා ච වෙදනාක්ඛන්ධමූලකානි තීණි, සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකානි ද්වෙ, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධමූලකං එකන්ති එවමෙතානි පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරෙ අනුලොමනයෙ දස යමකානි හොන්ති. තත්ථ රූපක්ඛන්ධමූලකෙසු චතූසු ආදිතො එකමෙව පාළියං විස්සජ්ජිතං, සෙසානි තෙන සදිසවිස්සජ්ජනානීති තන්තියා ලහුභාවත්ථං සංඛිත්තානි.

වෙදනාක්ඛන්ධමූලකෙ පන සබ්බත්ථ ''ආමන්තා''ති එකසදිසමෙව විස්සජ්ජනං. වෙදනාදීසු උප්පන්නෙසු නියමෙන සඤ්ඤාදීනං උප්පජ්ජනතො තත්ථ සබ්බානි සංඛිත්තානි. යථා ච පුග්ගලවාරෙ දස යමකානි, එවං ඔකාසවාරෙපි ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති? අසඤ්ඤසත්තෙ තත්ථ…පෙ.… පඤ්චවොකාරෙ තත්ථ…පෙ…. උප්පජ්ජතී''තිආදිනා, පුග්ගලොකාසවාරෙපි ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති? අසඤ්ඤසත්තං…පෙ…. පඤ්චවොකාරං…පෙ…. උප්පජ්ජතී''තිආදිනා. පච්චුප්පන්නකාලෙ තීසු වාරෙසු අනුලොමනයෙ තිංස යමකා හොන්ති. යථා අනුලොමනයෙ තිංස, එවං පටිලොමනයෙපි ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතීති? අරූපං උපපජ්ජන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, නො ච තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති. සබ්බෙසං චවන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති. යස්ස වා පන වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතීති? අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තානං තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, නො ච තෙසං රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති. සබ්බෙසං චවන්තානං තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජතී''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතීති? උප්පජ්ජති. යත්ථ වා පන…පෙ…. නුප්පජ්ජතීති? උප්පජ්ජතී''තිආදිනා ච, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතීති…පෙ…. සබ්බෙසං චවන්තානං තදුභයං නුප්පජ්ජතී''තිආදිනා චාති තිංස යමකා. එවං පච්චුප්පන්නකාලෙ සට්ඨි යමකානි, තද්දිගුණා පුච්ඡා, තද්දිගුණා ච අත්ථා වෙදිතබ්බා.

තත්ථ **යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති** යස්ස පුග්ගලස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. **තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධොති** වෙදනාක්ඛන්ධොපි තස්ස තස්මිංයෙව ඛණෙ උප්පජ්ජතීති අත්ථො ඉමිනාව නයෙන. තත්ථ **අසඤ්ඤසත්තන්ති** අසඤ්ඤසත්තභවං පටිසන්ධිවසෙන උපපජ්ජන්තානං තෙසං උප්පජ්ජනක්ඛණෙ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං අචිත්තකත්තා වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති අත්ථො . ඉමිනාව නයෙන ''යස්ස වා පන වෙදනාක්ඛන්ධො''තිආදිකෙසු පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසු, තතො පරෙසුපි සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ඉදං පනෙත්ථ උප්පාදනිරොධෙසු නියමලක්ඛණං – සකලෙපි හි ඉමස්මිං ඛන්ධයමකෙ තත්ථ තත්ථ උප්පන්නානං සත්තානං පවත්තෙ යාව මරණා වා ඛන්ධානං අපරියන්තෙසු උප්පාදනිරොධෙසු විජ්ජමානෙසුපි ලහුපරිවත්තානං ධම්මානං විනිබ්භොගං කත්වා උප්පාදනිරොධෙ දස්සෙතුං න සුකරන්ති පවත්තියං උප්පාදනිරොධෙ අනාමසිත්වා පටිසන්ධිඋප්පාදවසෙනෙව උප්පාදවාරො, නිරොධමරණකාලෙ නිරොධවසෙනෙව ච නිරොධවාරො කථිතො.

එවමෙත්ථ උප්පාදනිරොධෙසු නියමලක්ඛණං විදිත්වා පටිසන්ධිඋප්පාදමෙව ච චුතිනිරොධමෙව ච ගහෙත්වා තෙසු තෙසු ඨානෙසු ආගතානං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානං අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

පටිලොමනයෙ පන **සබ්බෙසං චවන්තානන්ති** මරණචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණසමන්නාගතානං. තෙසං හි තත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, වෙදනාක්ඛන්ධො ච චුතිචිත්තස්ස උප්පත්තික්ඛණෙ එව උප්පන්නත්තා. ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතී''ති පුච්ඡාය අරූපභවං සන්ධාය ''උප්පජ්ජතී''ති ඉදං විස්සජ්ජනං කතං, අනන්තරපුච්ඡාය අසඤ්ඤභවං සන්ධාය ''උප්පජ්ජතී''ති ඉදං විස්සජ්ජනන්ති වෙදිතබ්බං. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති අයං පච්චුප්පන්නකාලෙ නයො.

යථා ච පච්චුප්පන්නකාලෙ සට්ඨි යමකාදීනි, එවං සෙසෙසුපි පඤ්චසු කාලභෙදෙසු පච්චෙකන්ති ගහෙතබ්බං. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසු පනෙත්ථ කිඤ්චාපි ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති? පඤ්චවොකාරෙ උප්පජ්ජිත්ථ, නාඤ්ඤත්ථා''තිආදිනා ච, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති? පඤ්චවොකාරානං තෙසං තත්ථ උප්පජ්ජිත්ථ, නාඤ්ඤත්ථා''තිආදිනා ච අතීතකාලෙ අනුලොමනයෙ, ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති? නත්ථී''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථා''තිආදිනා, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති? අරූපානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තෙසං…පෙ…. සුද්ධාවාසානං තෙසං තත්ථ තදුභයං නුප්පජ්ජිත්ථා''තිආදිනා තීසු වාරෙසු පටිලොමනයෙ ච,

''යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති…පෙ…. පඤ්චවොකාරෙ උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සති…පෙ…. පඤ්චවොකාරානං තෙසං තත්ථ උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා ච අනාගතකාලෙ අනුලොමනයෙ, ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සතීති? යෙ අරූපං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති, නොතරො, පච්ඡිමභවිකානං තදුභයං නුප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සතීති? අරූපානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සති, නොතරො, පච්ඡිමභවිකානං තදුභයං නුප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා පටිලොමනයෙ ච,

''යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථා''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති…පෙ…. පඤ්චවොකාරෙ උප්පජ්ජතී''තිආදිනා, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති? සුද්ධාවාසං අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, පඤ්චවොකාරෙ පන උප්පජ්ජිත්ථා''තිආදිනා පච්චුප්පන්නෙන අතීතකාලෙ අනුලොමනයෙ, ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථා''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථා''තිආදිනා, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති , තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති? පඤ්චවොකාරා චවන්තානං අරූපානඤ්ච තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, නො ච තෙසං තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බන්තානං අසඤ්ඤසත්තා චවන්තානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිත්ථා''තිආදිනා පටිලොමනයෙ ච,

''යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති? පච්ඡිමභවිකානං පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති? පඤ්චවොකාරෙ…පෙ…. උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා ච, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති ? පච්ඡිමභවිකානං පඤ්චවොකාරෙ…පෙ.… උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා ච පච්චුප්පන්නෙන අනාගතකාලෙ අනුලොමනයෙ, ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සතීති පඤ්චවොකාරෙ පරිනිබ්බන්තානං අරූපෙ පච්ඡිමභවිකානං…පෙ…. නුප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සතීති? උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සතීති…පෙ…. පඤ්චවොකාරෙ පරිනිබ්බන්තානං අරූපෙ පච්ඡිමභවිකානං අසඤ්ඤසත්තා චවන්තානං තෙසං තත්ථ…පෙ…. නුප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා පටිලොමනයෙ ච,

''යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති? පච්ඡිමභවිකානං උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති…පෙ…. පඤ්චවොකාරෙ උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති? පඤ්චවොකාරෙ පච්ඡිමභවිකානං අසඤ්ඤසත්තානං…පෙ…. උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා අතීතෙන අනාගතකාලෙ අනුලොමනයෙ, ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති?

නත්ථී''තිආදිනා, ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සතීති? උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා, ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සතීති… පෙ…. සුද්ධාවාසානං අරූපෙ පච්ඡිමභවිකානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා පටිලොමනයෙ ච සුද්ධා අත්ථවිසෙසා උපලබ්භන්ති. තථාපි ගන්ථවිත්ථාරභයෙන අනවසෙසතො න දස්සයිස්සාම, දස්සිතනයෙනෙව සබ්බත්ථ පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං සක්කා පණ්ඩිතෙන ඤාතුන්ති අයං උප්පාදවාරෙ නයො.

යථා ච උප්පාදවාරෙ ඡසු කාලභෙදෙසු පච්චෙකං පුග්ගලාදිභෙදතො අනුලොමපටිලොමනයුභයෙන ඡ ඡ වාරා, එකෙකස්මිං වාරෙ දස දස කත්වා සට්ඨි සට්ඨි යමකානි, සබ්බානිපි සට්ඨිඅධිකානි තීණි යමකසතානි, තතො ද්විගුණා පුච්ඡා, ද්විගුණා අත්ථා ච හොන්ති, එවං නිරොධවාරෙ උප්පාදනිරොධවාරෙපි වෙදිතබ්බා. තත්ථ ච ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣතීති…පෙ…. පඤ්චවොකාරා චවන්තානං…පෙ…. නිරුජ්ඣතී''තිආදිනා, ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣතීති…පෙ…. සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං…පෙ…. න නිරුජ්ඣතී''තිආදිනා නිරොධවාරෙ, ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣතීති? නො. යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣතීති… පෙ…. අරූපං උපපජ්ජන්තානං අසඤ්ඤසත්තා චවන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජති, වෙදනාක්ඛන්ධො ච න නිරුජ්ඣතී''තිආදිනා උප්පාදනිරොධවාරෙ ච හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙන සබ්බත්ථ පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බොති අයං පවත්තිවාරෙ නයො.

පරිඤ්ඤාවාරෙ පන පුග්ගලවාරාදීසු තීසු පුග්ගලවාරො එකොව ලබ්භති, න ඔකාසපුග්ගලොකාසවාරා සදිසවිස්සජ්ජනත්තා. යො හි කොචි පුග්ගලො රූපාදිං පරිජානන්තොව , යත්ථ කත්ථචි නිරුද්ධොපි තාදිසොව හොති, තස්මා ඡසු කාලභෙදෙසු අනුලොමතො පුග්ගලවසෙන ද්වෙ ද්වෙ වාරා, එකෙකස්මිං වාරෙ දස දස කත්වා වීසති වීසති යමකානීති වීසං යමකසතං, තද්දිගුණා පුච්ඡා, තද්දිගුණා ච අත්ථා වෙදිතබ්බා. තත්ථ ච ''යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානාතීති? ආමන්තා''තිආදිනා ච, ''යො රූපක්ඛන්ධං න පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානාතීති? ආමන්තා''ති ආදිනා ච අනුලොමපටිලොමතො ආදිතො තීසු කාලෙසු සබ්බපුච්ඡානං ''ආමන්තා ආමන්තා''ත්වෙව විස්සජ්ජනං. ඉතරෙසු පන තීසු මිස්සකකාලෙසු ''යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානිත්ථාති? නො. යො වා පන…පෙ…. නො''ති එවං ඉතරකාලද්වයෙපි අනුලොමනයෙ ''නො නො''ත්වෙව විස්සජ්ජනං.

පටිලොමනයෙ පන ''යො රූපක්ඛන්ධං න පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිත්ථාති? අරහා රූපක්ඛන්ධං න පරිජානාති, නො ච සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිත්ථ. අග්ගමග්ගසමඞ්ගිඤ්ච අරහන්තඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානන්ති, වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිංසූ''තිආදිනා, ''යො රූපක්ඛන්ධං න පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිස්සතීති? යෙ මග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තෙ රූපක්ඛන්ධං න පරිජානන්ති, නො ච වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිස්සන්ති. අරහා යෙ ච පුථුජ්ජනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්ති, තෙ රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානන්ති, වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිස්සන්තී''තිආදිනා ච, ''යො රූපක්ඛන්ධං න පරිජානිත්ථ, සො වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිස්සන්තීති? යෙ මග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තෙ රූපක්ඛන්ධං න පරිජානිංසු, නො ච වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිස්සන්ති. අග්ගමග්ගසමඞ්ගී යෙ ච පුථුජ්ජනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්ති, තෙ රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිංසු, වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිස්සන්තී''තිආදිනා ච පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො.

එත්ථ ච අතීතානාගතපච්චුප්පන්නසඞ්ඛාතා තයො අද්ධා පවත්තිවාරෙ චුතිපටිසන්ධිවසෙන න ලබ්භන්ති, පවත්තෙ චිත්තක්ඛණවසෙනෙව ලබ්භන්ති. ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණස්මිං හි නිබ්බානාරම්මණෙන චිත්තෙන පඤ්චසු ඛන්ධෙසු පරිඤ්ඤාකිච්චනිප්ඵත්තියා යං කඤ්චි එකං ඛන්ධං පරිජානන්තො ඉතරම්පි ''පරිජානාතී''ති අනුලොමපඤ්හෙසු පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස මත්ථකප්පත්තං අග්ගමග්ගසමඞ්ගිං සන්ධාය ''ආමන්තා''ති විස්සජ්ජනං වුත්තං. ''න පරිජානාතී''ති පටිලොමපඤ්හෙසු පුථුජ්ජනාදයො සන්ධාය ''ආමන්තා''ති විස්සජ්ජනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ''පරිජානිත්ථා''ති ඉමස්මිං පන අතීතකාලවාරෙ මග්ගානන්තරෙ අග්ගඵලෙ ඨිතොපි පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස නිට්ඨිතත්තා පරිජානිත්ථයෙව නාම. ''පරිජානාතී''ති ච අග්ගමග්ගසමඞ්ගී වුච්චති, ''පරිජානිස්සන්තී''ති පුථුජ්ජනාදයො, තස්මා යො න පරිජානාති, සො පරිජානිත්ථාති වා, පරිජානිස්සතීතිආදිනා වා වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යතාය ''ආමන්තා''ති විස්සජ්ජනං කතං.

පටිලොමනයෙ පන ''අග්ගමග්ගසමඞ්ගිඤ්ච අරහන්තඤ්ච ඨපෙත්වා''ති ඉදං අග්ගමග්ගසමඞ්ගිනො ''න පරිජානාතී''ති වචනං, අරහතො ච ''න පරිජානිත්ථා''ති වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යතාය වුත්තං, ''යෙ ච පුථුජ්ජනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්තී''ති ඉමිනා අතීතෙ විය අනාගතෙපි අනන්තකාලං අමුච්චනකා සත්තා නාම අත්ථීති දස්සෙති, තෙ ච අරහතා නිට්ඨිතපරිඤ්ඤාකිච්චෙන, ''න පරිජානිස්සන්තී''ති වත්තබ්බතං වා ආපන්නෙන සමකා ජාතා, සබ්බත්ථ ච එකං ඛන්ධං පරිජානන්තො සබ්බං පරිජානාති, අපරිජානන්තොපි ච සබ්බං න පරිජානාතීති වෙදිතබ්බන්ති අයං ඛන්ධයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

ආයතනයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ආයතනයමකමාතිකාය පන පාළිවවත්ථානාදිකං සබ්බං ඛන්ධයමකමාතිකාය වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං අඤ්ඤත්‍ර විසෙසා , තත්‍රායං විසෙසො – ‘‘ද්වාදසායතනානී’’ති පදං ආදිං කත්වා යාව ‘‘නායතනා න මනො’’ති, තාව පවත්තා අයං ආයතනමාතිකා නාම. තත්ථ ද්වාදසායතනානි උද්දිසිත්වා යමකවසෙන පුච්ඡාසු ඛන්ධපදං ඨපෙත්වා චක්ඛාදීනි පඤ්ච අජ්ඣත්තිකායතනානි පඨමං වුත්තානි, පච්ඡා රූපාදිපඤ්චබාහිරායතනානි, පරියොසානෙ මනායතනධම්මායතනානීති එවං පාළිවවත්ථානෙ පඤ්හෙ. විස්සජ්ජනෙ පන ‘‘චක්ඛු චක්ඛායතනන්ති? දිබ්බචක්ඛු පඤ්ඤාචක්ඛු චක්ඛුමෙව, න චක්ඛායතනං, චක්ඛායතනං චක්ඛු චෙව චක්ඛායතනඤ්ච. සොතං සොතායතනන්ති? දිබ්බසොතං තණ්හාසොතං සොතමෙව, න සොතායතනං. ඝානං ඝානායතනන්ති? ආමන්තා…පෙ…. කායො කායායතනන්ති? නාමකායො චිත්තකායොතිආදි කායො, න කායායතනං. රූපං රූපායතනන්ති? භූතාදි, පියරූපාදි ච රූපංච, න රූපායතනං. සද්දො සද්දායතනන්ති? ආමන්තා. ගන්ධො ගන්ධායතනන්ති? සීලගන්ධාදයො ගන්ධොව, න ගන්ධායතනං. රසො රසායතනන්ති? අත්ථරසාදයො රසොව, න රසායතනං. ධම්මො ධම්මායතනන්ති? පරියත්තිධම්මාදයො ධම්මොව, න ධම්මායතනං. ධම්මායතනං ධම්මොති? ආමන්තා’’ති අයං පණ්ණත්තිවාරෙ විසෙසො.

පවත්තිවාරෙ පන ‘‘යස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස සොතායතනං උප්පජ්ජතීති? සචක්ඛුකානං අසොතකානං උපපජ්ජන්තානං තෙසං චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං සොතායතනං උප්පජ්ජති. සචක්ඛුකානං සසොතකානං උපපජ්ජන්තානං තෙසං චක්ඛායතනඤ්ච උප්පජ්ජති, සොතායතනඤ්ච උප්පජ්ජති…පෙ…. යස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස මනායතනං උප්පජ්ජතීති? අචිත්තකානං රූපායතනං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං මනායතනං උප්පජ්ජති. පඤ්චවොකාරෙ උප්පාදක්ඛණෙ තදුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන මනායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජතීති? අරූපභවවජ්ජිතෙ සඤ්ඤාභවෙ උපපජ්ජන්තානං…පෙ…. උප්පජ්ජති . යස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ධම්මායතනං උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? අරූපභවවජ්ජිතෙ සබ්බත්ථ උප්පජ්ජති. යස්ස මනායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ධම්මායතනං උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා, යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? අසඤ්ඤභවවජ්ජිතෙ සබ්බත්ථ උප්පජ්ජතී’’ති එවං සද්දායතනවජ්ජිතා සෙසායතනමාතිකායමකයොජනා යථානුරූපං වෙදිතබ්බා. සද්දායතනං හි පටිසන්ධික්ඛණෙ න ලබ්භති, අයං උප්පාදවාරෙ විසෙසො, ඉමිනා නයෙන නිරොධවාරාදීසු, පරිඤ්ඤාවාරෙ ච යොජනාවිසෙසො වෙදිතබ්බො, සබ්බත්ථ ච ඛන්ධතො ආයතනානං බහුතා ච යමකවාරබහුතා ච වෙදිතබ්බා. සෙසං තාදිසමෙවාති අයං ආයතනයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

ධාතුයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ධාතුයමකමාතිකාය පන පාළිවවත්ථානං සබ්බං ආයතනයමකමාතිකාය වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති අයං ධාතුයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

සච්චයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

සච්චයමකමාතිකාය පන ඛන්ධයමකෙ වුත්තනයෙන වාරභෙදා, කාලාදිභෙදා ච වෙදිතබ්බා, පාළිවවත්ථානෙ පනෙත්ථ චතුන්නං සච්චානං වසෙන පදසොධනවාරො පදසොධනමූලචක්කවාරො සුද්ධසච්චවාරො සුද්ධසච්චමූලචක්කවාරොති ඉමෙසු චතූසු වාරෙසු යමකගණනා වෙදිතබ්බා. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසු පන ‘‘දුක්ඛං දුක්ඛසච්චන්ති? ආමන්තා. දුක්ඛසච්චං දුක්ඛන්ති? කායිකචෙතසිකං දුක්ඛං ඨපෙත්වා අවසෙසං දුක්ඛසච්චං, න දුක්ඛං. කායිකචෙතසිකං දුක්ඛං පන දුක්ඛඤ්චෙව දුක්ඛසච්චඤ්ච. සමුදයො සමුදයසච්චන්ති? තණ්හං ඨපෙත්වා අවසෙසා සච්චවිභඞ්ගෙ නිද්දිට්ඨා කුසලාදිධම්මා සමුදයො, න සමුදයසච්චං. තණ්හා පන සමුදයො චෙව සමුදයසච්චඤ්ච. සමුදයසච්චං සමුදයොති? ආමන්තා. නිරොධො නිරොධසච්චන්ති? තදඞ්ගනිරොධාදයො, ඛණිකනිරොධො ච නිරොධොව, න නිරොධසච්චං. නිබ්බානං පන නිරොධො චෙව නිරොධසච්චඤ්ච. නිරොධසච්චං නිරොධොති? ආමන්තා. මග්ගො මග්ගසච්චන්ති? මිච්ඡාමග්ගඞ්ගාදයො මග්ගො, න මග්ගසච්චං. අරියමග්ගො පන මග්ගො චෙව මග්ගසච්චඤ්ච. මග්ගසච්චං මග්ගොති? ආමන්තා’’තිආදිනා පණ්ණත්තිවාරෙ නයො වෙදිතබ්බො.

පවත්තිවාරෙ පන ‘‘යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති. තණ්හාය උප්පාදක්ඛණෙ තදුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස මග්ගසච්චං උප්පජ්ජතීති…පෙ…. පඤ්චවොකාරෙ මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තදුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? අරූපෙ මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං මග්ගසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති. පඤ්චවොකාරෙ තදුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස මග්ගසච්චං උප්පජ්ජතීති? නො, යස්ස වා පන…පෙ…. නො’’තිආදිනා පුග්ගලවාරෙ, ‘‘යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජතීති? අසඤ්ඤසත්තෙ තත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තත්ථ තදඤ්ඤං, අඤ්ඤත්ථ තදුභයම්පි. යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තත්ථ මග්ගසච්චං උප්පජ්ජතීති? අපායෙ, අසඤ්ඤසත්තෙ ච දුක්ඛමෙව, නො ච තත්ථ තදඤ්ඤං, අඤ්ඤත්ථ තදුභයම්පී’’තිආදිනා ඔකාසවාරෙ, පුග්ගලොකාසවාරෙපීති එවං අනුලොමනයෙ,

‘‘යස්ස දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති, තස්ස සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. නුප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජති, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති. සබ්බෙසං චවන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ අරූපෙ මග්ගස්ස ච ඵලස්ස ච උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සමුදයසච්චඤ්ච නුප්පජ්ජති, දුක්ඛසච්චඤ්ච නුප්පජ්ජතී’’තිආදිනා, ‘‘යත්ථ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති, තත්ථ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජතීති? නත්ථි. යත්ථ වා පන සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජති, තත්ථ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජතීති? උප්පජ්ජතී’’තිආදිනා ච, ‘‘යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන යත්ථ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං තත්ථ සමුදයසච්චං එව නුප්පජ්ජති, නෙතරං, සබ්බෙසං පන චවන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ අරූපෙ මග්ගස්ස ච ඵලස්ස ච උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං තත්ථ තදුභයම්පි නුප්පජ්ජතී’’තිආදිනා ච සබ්බත්ථ පටිලොමනයෙ ච,

‘‘යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා. යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස මග්ගසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති? අභිසමෙතාවීනං උප්පජ්ජිත්ථ, න ඉතරෙස’’න්තිආදිනා, ‘‘යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති? සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙ අසඤ්ඤසත්තානං තත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, නෙතරං, ඉතරෙසං තදුභයං උප්පජ්ජිත්ථා’’තිආදිනා, ‘‘යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිස්සතීති? අග්ගමග්ගසමඞ්ගීනං අරහන්තානං යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිස්සති, නෙතරං, ඉතරෙසං තදුභයං උප්පජ්ජිස්සතී’’තිආදිනා ච, ‘‘යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා, යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං චවන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ අරූපෙ මග්ගඵලුප්පත්තික්ඛණෙ තෙසං සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති. සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ සමුදයසච්චඤ්ච උප්පජ්ජිත්ථ , දුක්ඛසච්චඤ්ච උප්පජ්ජතී’’තිආදිනා ච සෙසකාලභෙදෙසු ච අනුලොමපටිලොමාදීසු ච වුත්තානුසාරෙන උප්පාදවාරෙ සබ්බත්ථ විස්සජ්ජනනයො යථානුරූපං ඤාතබ්බො. ‘‘යස්ස දුක්ඛසච්චං නිරුජ්ඣති, තස්ස සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣතීති…පෙ…. තණ්හාය භඞ්ගක්ඛණෙ තෙසං තදුභයං නිරුජ්ඣතී’’තිආදිනා නිරොධවාරෙ, උප්පාදනිරොධවාරෙපීති එවං පවත්තිවාරෙ සබ්බත්ථ යථානුරූපතො යොජනා වෙදිතබ්බා.

තථා ‘‘යො දුක්ඛසච්චං පරිජානාති, සො සමුදයසච්චං පජහතීති? ආමන්තා’’තිආදිනා පරිඤ්ඤාවාරෙපීති එවමෙත්ථ පාළිනයො ඤාතබ්බො.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං – පවත්ති වාරෙ තාවෙත්ථ නිරොධසච්චං න ලබ්භතෙව, සෙසෙසු පන තීසු සච්චෙසු සමුදයමග්ගසච්චානි එකන්තෙන පවත්තියං එව ලබ්භන්ති. දුක්ඛසච්චං චුතිපටිසන්ධීසුපි පවත්තෙපීති එවමෙත්ථ යං යං සබ්බත්ථ ලබ්භති, තස්ස තස්ස වසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්රිදං නයමුඛං – **සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානන්ති** අන්තමසො සුද්ධාවාසානම්පි. තෙපි හි දුක්ඛසච්චෙනෙව උප්පජ්ජන්ති. **තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්සාති** ඉදං දුක්ඛසච්චසමුදයසච්චෙසු එකකොට්ඨාසස්ස උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං, තස්මා පඤ්චවොකාරවසෙනෙව ගහෙතබ්බං. චතුවොකාරෙ පන තණ්හාවිප්පයුත්තඵලසමාපත්තියා උප්පාදක්ඛණෙ එකම්පි සච්චං නුප්පජ්ජති. **තදුභයන්ති** දුක්ඛසමුදයසච්චද්වයං. තස්මිං හි ඛණෙ තණ්හං ඨපෙත්වා සෙසං දුක්ඛසච්චං නාම හොතීති තං සන්ධායෙතං වුත්තං. මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ පන රූපමෙව දුක්ඛසච්චං නාම, සෙසා මග්ගසහජාතා ධම්මා සච්චවිනිමුත්තාව. තෙනෙව කාරණෙන ‘‘අරූපෙ මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං මග්ගසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතී’’ති වුත්තං. සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ. **තෙසං තත්ථාති** තෙසං තස්මිං උපපත්තික්ඛණෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තුප්පත්තික්ඛණෙ වාති එවමෙත්ථ ඛණවසෙන ඔකාසො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු එසෙව නයො. **අනභිසමෙතාවීනන්ති** අනභිසමිතසච්චානන්ති ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

පරිඤ්ඤාවාරෙ පන ඤාතතීරණපහානවසෙන තිස්සොපි පරිඤ්ඤායො ලබ්භන්ති. යස්මා පන ලොකුත්තරධම්මෙසු පරිඤ්ඤානාම නත්ථි, තස්මා ඉධ ද්වෙ එව සච්චානි ගහිතානි. තත්ථ ‘‘දුක්ඛසච්චං පරිජානාතී’’ති ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාවසෙන වුත්තං, ‘‘සමුදයසච්චං පජහතී’’ති ඤාතපහානපරිඤ්ඤාවසෙන , ඉති ඉමාසං පරිඤ්ඤානං වසෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං සච්චයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

සඞ්ඛාරයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

සඞ්ඛාරයමකමාතිකාය පන හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව මහාවාරන්තරාදිභෙදා වෙදිතබ්බා. අයං පනෙත්ථ විසෙසො – මාතිකාය තාව යථා හෙට්ඨා ඛන්ධාදයො ධම්මෙ උද්දිසිත්වා ‘‘රූපං රූපක්ඛන්ධො’’තිආදිනා පදසොධනවාරො ආරද්ධො, තථා අනාරභිත්වා ‘‘අස්සාසපස්සාසා කායසඞ්ඛාරො’’තිආදිනා පඨමං තයොපි සඞ්ඛාරා විභජිත්වා දස්සිතා. තත්ථ කායස්ස සඞ්ඛාරො **කායසඞ්ඛාරො,** අස්සාසපස්සාසා. ‘‘කායිකා එතෙ ධම්මා කායපටිබද්ධා’’ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348) වචනතො කාරණභූතස්ස කරජකායස්ස ඵලභූතො එස සඞ්ඛාරොති කායසඞ්ඛාරො. අපරො නයො – සඞ්ඛරීයතීති සඞ්ඛාරො. කෙන සඞ්ඛරීයති? කායෙන. අයං හි වාතො විය භස්තාය කරජකායෙන සඞ්ඛරීයති, එවම්පි කායස්ස සඞ්ඛාරොති කායසඞ්ඛාරො, කායෙන කතො අස්සාසපස්සාසවාතොති අත්ථො. චෙතසා විතක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාචං භින්දති, තස්මා ‘‘විතක්කවිචාරා වචීසඞ්ඛාරො’’ති (ම. නි. 1.463) වචනතො පන සඞ්ඛරොතීති

සඞ්ඛාරො, කිං සඞ්ඛරොති? වචිං. වචියා සඞ්ඛාරොති **වචීසඞ්ඛාරො,** වචීභෙදසමුට්ඨාපකස්ස විතක්කවිචාරද්වයස්සෙතං නාමං. ''සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චෙතසිකා එතෙ ධම්මා චිත්තපටිබද්ධා''ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348) වචනතොයෙව පන තතියපදෙ සඞ්ඛරීයතීති සඞ්ඛාරො, කෙන සඞ්ඛරීයති? චිත්තෙන, ඉති චිත්තස්ස සඞ්ඛාරොති **චිත්තසඞ්ඛාරො,** සබ්බෙසම්පි චිත්තසමුට්ඨානානං චෙතසිකානං ධම්මානං එතං අධිවචනං. විතක්කවිචාරානං පන වචීසඞ්ඛාරභාවෙන විසුං ගහිතත්තා ''ඨපෙත්වා විතක්කවිචාරෙ''ති වුත්තං.

ඉදානි **''කායො කායසඞ්ඛාරො''**ති පදසොධනවාරො ආරද්ධො, තස්ස අනුලොමනයෙ තීණි, පටිලොමනයෙ තීණීති ඡ යමකානි. පදසොධනමූලචක්කවාරෙ එකෙකසඞ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ ද්වෙ කත්වා අනුලොමනයෙ ඡ, පටිලොමනයෙ ඡාති ද්වාදස යමකානි. සුද්ධසඞ්ඛාරවාරෙ පන යථා සුද්ධඛන්ධවාරාදීසු ''රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූප''න්තිආදිනා නයෙන යමකානිවුත්තානි, එවං ''කායො සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා කායො''ති අවත්වා ''කායසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො''තිආදිනා නයෙන කායසඞ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ, වචීසඞ්ඛාරමූලකං එකන්ති අනුලොමෙ තීණි, පටිලොමෙ තීණීති ඡ යමකානි වුත්තානි. කිං කාරණා? සුද්ධිකඑකෙකපදවසෙන අත්ථභෙදාභාවතො, කායසඞ්ඛාරොති පන ද්වීහිපි පදෙහි එකොව අත්ථො ලබ්භතීති අයං විසෙසොව, තස්මා එකෙකපදවසෙන න වුත්තං, ''කායො කායසඞ්ඛාරො''තිආදි පන වත්තබ්බං සියා, සොපි නයො පදසොධනවාරෙ විනාපි අත්ථෙන වචනං යුජ්ජතීති තත්ථෙව වුත්තො, ඉධ පන කායසඞ්ඛාරාදීනං වචීසඞ්ඛාරාදීහි අඤ්ඤත්තා ''කායසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො''තිආදිනාපි යමකානි වුත්තානි. සුද්ධසඞ්ඛාරමූලචක්කවාරො පනෙත්ථ න ගහිතොති අයං තාවෙත්ථ පාළිවවත්ථානෙ විසෙසො.

පඤ්හවිස්සජ්ජනෙසු පන ''කායො කායසඞ්ඛාරොති? නො, කායසඞ්ඛාරො කායොති? නො''ති වා එවං සබ්බත්ථ පටිසෙධො. විස්සජ්ජනානං කායාදීනං එව කායසඞ්ඛාරාදිනාමත්තා. න හි කායාදයො විය කායසඞ්ඛාරාදීනං නාමං හොති, පටිලොමෙ පන න කායො න කායසඞ්ඛාරොති යො කායො න හොති, සො කායසඞ්ඛාරොපි න හොතීති පුච්ඡාය අත්ථො, තස්සා කායසඞ්ඛාරො න කායො කායසඞ්ඛාරොති කායසඞ්ඛාරො කායො න හොති, කායසඞ්ඛාරොයෙව පනෙසො හොති, කායඤ්ච කායසඞ්ඛාරඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසං සඞ්ඛතාසඞ්ඛතාදිභෙදං සබ්බං න ච කායො, න ච කායසඞ්ඛාරොති විස්සජ්ජනං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො, ඉතරෙසු ච අනුලොමපටිලොමෙසු ''කායො කායසඞ්ඛාරොති? නො, සඞ්ඛාරා වචීසඞ්ඛාරොති? වචීසඞ්ඛාරො සඞ්ඛාරො චෙව වචීසඞ්ඛාරො ච, අවසෙසා සඞ්ඛාරා, න වචීසඞ්ඛාරො, න සඞ්ඛාරා න වචීසඞ්ඛාරොති? ආමන්තා''තිආදිනා සබ්බත්ථ පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො.

පවත්තිවාරෙ පන ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතීති? විනා විතක්කවිචාරෙහි අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං ... නෙතරො, සවිතක්කසවිචාරචිත්තසමඞ්ගීනං පන කාමාවචරසත්තානං තදුභයම්පි උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? රූපාරූපභවිකානං විතක්කවිචාරුප්පාදක්ඛණෙ වචීසඞ්ඛාරොව උප්පජ්ජති, නෙතරො…පෙ…. යථාවුත්තකාමාවචරානං පන තදුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා…පෙ…. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති…පෙ…. අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ තදුභයං උප්පජ්ජති. යස්ස වචීසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා…පෙ…. යත්ථ කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තත්ථ වචීසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතීති ? කාමාවචරසත්තානං දුතියජ්ඣානෙ තතියජ්ඣානෙ තත්ථ කායසඞ්ඛාරොව උප්පජ්ජති, නෙතරො, පඨමජ්ඣානාදීසු පන තදුභයං උප්පජ්ජති. යත්ථ වා පන …පෙ…. උප්පජ්ජතීති? කාමාවචරෙ උප්පජ්ජති, න රූපාරූපභවෙසු. යත්ථ කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තත්ථ චිත්තසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ. … උප්පජ්ජතීති? කාමාවචරසත්තානං චතුත්ථජ්ඣානෙ රූපාරූපභවෙ ච තත්ථ චිත්තසඞ්ඛාරොව උප්පජ්ජති, නෙතරො, ඉතරජ්ඣානාදීසු පන තදුභයං උප්පජ්ජතී''තිආදිනා,

''යස්ස කායසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජතීති? විනා අස්සාසපස්සාසෙහි විතක්කවිචාරානං උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං කායසඞ්ඛාරොව නුප්පජ්ජති, නෙතරො, සබ්බෙසං චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ විනා අස්සාසපස්සාසෙහි අවිතක්කඅවිචාරචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච තදුභයම්පි නුප්පජ්ජති…පෙ…. යස්ස කායසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජතීති…පෙ…. සබ්බචිත්තානං භඞ්ගක්ඛණෙ නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච නුප්පජ්ජතී''තිආදිනා ච, ''යත්ථ කායසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වචීසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජතීති…පෙ…. චතුත්ථජ්ඣානක්ඛණෙ රූපභවාදීසු නුප්පජ්ජතී''තිආදිනා ච, ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා''තිආදිනා, ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජිත්ථාති? නත්ථී''තිආදිනා, ''යස්ස යත්ථ කායසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වචීසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජිත්ථාති…පෙ…. චතුත්ථජ්ඣානං සමාපන්නානං සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙ අසඤ්ඤසත්තානං තෙසං තත්ථ කායසඞ්ඛාරො ච නුප්පජ්ජිත්ථ වචීසඞ්ඛාරො චා''තිආදිනා ච,

''යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජිස්සතීති? යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, රූපාරූපභවෙ පච්ඡිමභවිකානං වචීසඞ්ඛාරොව උප්පජ්ජිස්සති, න කායසඞ්ඛාරො , අඤ්ඤෙසං පන තදුභයං උප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා ච, ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො නුප්පජ්ජිස්සතීති…පෙ…. පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගීනං යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අවිතක්කඅවිචාරං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තෙසං තදුභයං නුප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා සබ්බකාලභෙදෙසු යථානුරූපතො උප්පාදවාරෙ යොජනානයො වෙදිතබ්බො. ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතීති…පෙ…. පඨමජ්ඣානං සමාපන්නානං කාමාවචරානං අස්සාසපස්සාසානං

භඞ්ගක්ඛණෙ තදුභයං නිරුජ්ඣති. යස්ස කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතීති? ආමන්තා''තිආදිනා නිරොධවාරෙ, ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතීති? නො''තිආදිනා උප්පාදනිරොධවාරෙ ච,

''යො කායසඞ්ඛාරං පරිජානාති, සො වචීසඞ්ඛාරං පරිජානාතීති? ආමන්තා''තිආදිනා පරිඤ්ඤාවාරෙ ච හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙන සබ්බත්ථ පාළිනයො වෙදිතබ්බො.

පවත්තිවාරෙ පනෙත්ථ පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ කායසඞ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ, වචීසඞ්ඛාරමූලකං එකන්ති තීණෙව යමකානි ලබ්භන්ති. තස්ස පටිලොමනයෙපි ඔකාසවාරාදීසුපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ සබ්බවාරෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං යමකානං වසෙන යමකගණනා වෙදිතබ්බා. අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං – ඉමස්මිං හි සඞ්ඛාරයමකෙ ''අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ, විතක්කවිචාරානං උප්පාදක්ඛණෙ''තිආදිවචනතො (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.19) පච්චුප්පන්නාදිකාලභෙදො පවත්තිවසෙනාපි ගහෙතබ්බො, න චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව. ''දුතියජ්ඣානෙ තතියජ්ඣානෙ තත්ථ කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතී''තිආදිවචනතො (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.21) ච ඣානම්පි ඔකාසවසෙන ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. එවමෙත්ථ යං යං ලබ්භති, තස්ස තස්ස වසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්‍රිදං නයමුඛං – ''විනා විතක්කවිචාරෙහී''ති දුතියතතියජ්ඣානවසෙන වුත්තං, න චතුත්ථජ්ඣානවසෙන තත්ථ අස්සාසපස්සාසානං අභාවතො. ''චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ''ති ඉදං කායසඞ්ඛාරස්ස එකන්තචිත්තසමුට්ඨානත්තා වුත්තං, උප්පජ්ජමානමෙව හි චිත්තං රූපං, අරූපං වා සමුට්ඨාපෙති, න භිජ්ජමානං, ඨිතං වා. ''පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගීන''න්ති සබ්බපච්ඡිමෙන අප්පටිසන්ධිකචිත්තෙන සමඞ්ගීනං ඛීණාසවානං. ''අවිතක්කඅවිචාරං පච්ඡිමචිත්ත''න්ති එත්ථ රූපාවචරානං දුතියජ්ඣානිකාදිචුතිචිත්තවසෙන, අරූපාවචරානඤ්ච චතුත්ථජ්ඣානිකචුතිචිත්තවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො.

''යස්ස කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතී''ති එත්ථ නියමතො කායසඞ්ඛාරස්ස චිත්තසඞ්ඛාරෙන සද්ධිං එකක්ඛණෙ නිරුජ්ඣනතො ''ආමන්තා''ති පටිවචනං දින්නං න එකචිත්තක්ඛණිකත්තා. චිත්තසඞ්ඛාරො හි කායසඞ්ඛාරෙන විනාපි උප්පජ්ජති ච නිරුජ්ඣති ච. කායසඞ්ඛාරො පන චිත්තසමුට්ඨානත්තා යෙන චිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජති, තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති, එසා චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ධම්මතා. යං පන විභඞ්ගප්පකරණස්ස සීහළට්ඨකථාය ''චිත්තසමුට්ඨානරූපං සත්තරසමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතී''ති වුත්තං, තං ඉමාය පාළියා විරුජ්ඣති. ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතී''ති එත්ථ යස්මා කායසඞ්ඛාරො චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පජ්ජති, න ච තස්මිං ඛණෙ විතක්කවිචාරා නිරුජ්ඣන්ති, තස්මා ''නො''ති පටිසෙධො කතො. ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. අයං සඞ්ඛාරයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

අනුසයයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

අනුසයයමකමාතිකාය පන පාළිවවත්ථානං තාව එවං වෙදිතබ්බං. අනුසයයමකෙපි ඛන්ධයමකමාතිකාදීසු විය දෙසනං අකත්වා අඤ්ඤෙන නයෙන පාළිදෙසනා කතා. කථං? පඨමං තාව පරිච්ඡෙදවාරො පරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරොති ද්වෙ වාරා උද්දෙසවසෙන දෙසිතා, තතො උප්පත්තිට්ඨානවාරොති එකො බුද්දකවාරො. තතො අනුසයවාරො සානුසයවාරො පජහනවාරො පරිඤ්ඤාවාරො පහීනවාරො උප්පජ්ජනවාරො ධාතුවාරොති අනුසයෙ යොජෙත්වා යමකවසෙන පපඤ්චතො නිද්දිට්ඨා සත්ත මහාවාරාති අට්ඨකනිද්දෙසවසෙන දෙසිතා, එවං දසහි වාරෙහි අනුසයයමකදෙසනා කතා. තෙසු යෙ ඉමෙ හි පරිච්ඡෙදවාරොතිආදිනා ද්වෙ වාරා උද්දෙසවසෙන වුත්තා, තෙ ඉධ අනුසයයමකමාතිකාති ගහෙතබ්බා.

තත්ථ හි **සත්ත අනුසයාති** අයං ගණනාය පරිච්ඡින්දිත්වා අනුසයානං දෙසිතත්තා පරිච්ඡෙදවාරො නාම. **කාමරාගානුසයො…පෙ…. අවිජ්ජානුසයොති** අයං පරිච්ඡෙදවසෙන පරිච්ඡින්නානං නාමමත්තං උද්දිසිත්වා ''ඉමෙ නාම තෙ''ති දෙසිතත්තා පරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරො නාම. තත්ථ අනුත්තානත්ථතො තාව **අනුසයාති** කෙනට්ඨෙන අනුසයා? අනුසයනට්ඨෙන. කො එස අනුසයනට්ඨො නාමාති? අප්පහීනට්ඨො. කාමරාගානුසයාදයො හි අප්පහීනට්ඨෙන තස්ස තස්ස සන්තානෙ අනුසෙන්ති නාම, තස්මා ''අනුසයා''ති වුච්චන්ති, **අනුසෙන්තීති** ච තං තං අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. අථාපි සියා – අනුසයනට්ඨො නාම අප්පහීනාකාරො, අප්පහීනාකාරො ච න උප්පජ්ජති, තස්මා අනුසයා න උප්පජ්ජන්තීති. තත්‍රිදං පටිවචනං – අප්පහීනාකාරො අනුසයො, අනුසයොති පන අප්පහීනට්ඨෙන ථාමගතකිලෙසො වුච්චති, සො චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො සප්පච්චයට්ඨෙන සහෙතුකො එකන්තාකුසලොව හොති **කථාවත්ථුස්මිං** (කථා. 554 ආදයො) අනුසයානං චිත්තවිප්පයුත්තභාවස්ස පටිසෙධිතත්තා , සො ච අතීතොපි හොති, අනාගතොපි පච්චුප්පන්නොපි, තස්මා උප්පජ්ජතීති වත්තුං යුත්තං. තථා හි **ධම්මසඞ්ගහෙ** මොහස්ස පදභාජනෙ 317 ''අවිජ්ජානුසයො අවිජ්ජාපරියුට්ඨානං…පෙ…. අයං තස්මිං සමයෙ මොහො හොතී''ති (ධ. ස. 390). ඉමස්මිඤ්ච යමකෙ උප්පජ්ජනවාරෙ ''යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතී''තිආදි වුත්තං, තස්මා ''අනුසෙන්තීති තං තං අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තී''ති යං වුත්තං, තං සුවුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **කාමරාගානුසයොති** කාමරාගො ච සො අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයො චාති කාමරාගානුසයො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. අයං තාවෙත්ථ අනුත්තානත්ථො. අත්ථවිනිච්ඡයො පනෙත්ථාපි නිද්දෙසනයමුඛදස්සනවසෙනෙව හොති, නිද්දෙසො චෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තො.

උප්පත්තිට්ඨානවාරාදයො අට්ඨ වාරා ච, තත්‍රායං පාළිවවත්ථානානුපුබ්බිකාමුඛමත්තප්පකාසනා. තෙසං හි පඨමො අනුසයානං උප්පත්තිට්ඨානවාරො නාම. තත්ථ වාරභෙදො යමකයොජනවාරෙ නත්ථි, ඉතරෙසු පන සත්තසු මහාවාරෙසු අත්ථි. තෙසු හි පඨමො අනුසයවාරො අනුලොමපටිලොමනයවසෙන දුවිධො හොති. තත්ථ අනුලොමනයෙ ''යස්ස යත්ථ…පෙ…. අනුසෙතී''ති පුග්ගලොකාසතදුභයනාමවසෙන තයො අන්තරවාරා හොන්ති, තෙසු එකෙකස්මිං එකමූලකද්විමූලකතිමූලකචතුමූලකපඤ්චමූලකඡමූලකානං වසෙන යමකභෙදා හොන්ති. යථා ච අනුලොමනයෙ, එවං පටිලොමනයෙපි වෙදිතබ්බා. යථා චෙත්ථ අනුසයවාරෙ, එවං සානුසයවාරපජහනවාරපරිඤ්ඤාවාරපහීනවාරඋප්පජ්ජනවාරෙසු පඤ්චසුපි. අයං පනෙත්ථ පුරිමෙසු තීසු වාරෙසු විසෙසො. ඔකාසවාරෙ ''යත්ථ තත්ථා''ති අවත්වා ''යතො තතො''ති නිස්සක්කවචනෙන දෙසනා කතා. සෙසං තාදිසමෙව . යො පනායං සබ්බපච්ඡිමො ධාතුවාරො නාම, සො පුච්ඡාවාරො විස්සජ්ජනවාරොති ද්විධා ඨිතො. තත්ථ පුච්ඡාවාරො අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධො. තස්සාවසානෙ පුච්ඡානුක්කමෙන විස්සජ්ජනං කතන්ති. එවං තාවෙත්ථ පාළිවවත්ථානං වෙදිතබ්බං.

තත්‍රිදං අට්ඨන්නං වාරානං ආදිතො පට්ඨාය මුඛමත්තදස්සනං. ''කත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති? කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති. කත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙති? දුක්ඛාය වෙදනාය…පෙ…. මානානුසයො කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු රූපධාතුයා අරූපධාතුයා ච අනුසෙති. දිට්ඨානුසයො, විචිකිච්ඡානුසයො ච සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු, භවරාගානුසයො රූපාරූපධාතූසු, අවිජ්ජානුසයො සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු අනුසෙතී''ති අයං තාව පඨමවාරෙ පාළිනයො.

තත්ථ **කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසූති** කාමාවචරභූමියං සුඛාය චෙව උපෙක්ඛාය චාති ද්වීසු වෙදනාසු, කාමරාගානුසයො පන සහජාතවසෙන, ආරම්මණවසෙන චාති ද්වීහාකාරෙහි අනුසෙති උප්පජ්ජති, තත්ථ අකුසලාහි සුඛඋපෙක්ඛාහි සහජාතොපි හුත්වා තා ආරම්මණං කත්වාපි උප්පජ්ජති. අවසෙසා පන කාමාවචරකුසලවිපාකකිරියවෙදනා ආරම්මණමෙව කත්වා උප්පජ්ජති, ඉමාසු වෙදනාසු අනුසයමානො චෙස තාහි වෙදනාහි සම්පයුත්තෙසු සඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණෙසුපි අනුසෙතියෙව. ඉමාසං පන වෙදනානං අස්සාදට්ඨෙන කාමරාගානුසයුප්පත්තියා සෙසසම්පයුත්තෙහි පධානත්තා, ඔළාරිකත්තෙන වෙනෙය්‍යානං සුබොධත්තා ච ද්වීසු වෙදනාසුයෙව අනුසෙතීති වුත්තං, එවං උපරිපි. න කෙවලඤ්චෙස අනුසයමානො ඉමාසු ද්වීසු වෙදනාසුයෙව, වෙදනාසම්පයුත්තෙසු ධම්මෙසු ච අනුසෙති, ඉට්ඨෙසු පන රූපාදීසුපි අනුසෙති එව. වුත්තම්පි චෙතං **විභඞ්ගප්පකරණෙ** ''යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථ සත්තානං කාමරාගානුසයො අනුසෙතී''ති (විභ. 816), එත්ථානුසයයමකෙපි වුත්තං ''දුක්ඛාය වෙදනාය රූපධාතුයා එත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙතී''තිආදි. එතෙන වුත්තාවසෙසරූපාදීසු ඡසුපි ආරම්මණෙසු අනුසෙතීති වුත්තං හොති. ඉධ පන තං සබ්බං අවත්වා කිඤ්චිදෙව පධානත්තාදිනා කාරණෙන වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං.

දුක්ඛායාති එත්ථ පටිඝචිත්තසම්පයුත්තා ද්වෙ දොමනස්සවෙදනා, කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා දුක්ඛවෙදනා චාති තිස්සො වෙදනා, තං සම්පයුත්තා ච ධම්මා, අනිට්ඨා ඡ රූපාදයො ධම්මා පටිඝානුසයසහජාතවසෙන, ආරම්මණවසෙන ච යථාරහං අනුසයනට්ඨානං. කිං පන ඉතරා ද්වෙ වෙදනා ඉට්ඨාරම්මණං වා පටිඝස්ස ආරම්මණං න හොන්තීති? නො න හොන්ති. පරිහීනජ්ඣානස්ස හි නට්ඨං ඉට්ඨං සසම්පයුත්තධම්මං ඣානමාරබ්භ දොමනස්සං උප්පජ්ජති, තං පන ආරම්මණමත්තමෙව, නානුසයනට්ඨානං ඉට්ඨත්තා. අනිට්ඨමෙව හි ඉට්ඨතො පටිහනනනිමිත්තං, යං පන තත්‍රුප්පන්නං, තස්ස පටිඝමත්තමෙව හොති, න පටිඝානුසයොති. පටිඝානුසයො හි අනිට්ඨාරම්මණෙ පටිහනනවසෙන උප්පන්නො ථාමගතො කිලෙසො, ඉතරො දොමනස්සෙන සද්ධිං උප්පන්නොපි අත්තනො පටිහනනකිච්චස්ස අකරණතො පටිඝානුසයො න හොති, අබ්බොහාරිකත්තං ගච්ඡති. යථා හි පාණාතිපාතචෙතනාය සද්ධිං උප්පන්නොපි බ්‍යාපාදො මනොකම්මං නාම න හොති, අබ්බොහාරිකත්තං ගච්ඡති, එවන්ති ගහෙතබ්බං. තෙනෙව නෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්සං සෙවිතබ්බං වුත්තං. මානානුසයස්ස පන දුක්ඛදොමනස්සවජ්ජිතා සබ්බෙ ලොකියා ධම්මා අනුසයනට්ඨානං. ''දුක්ඛාය වෙදනාය අපරියාපන්නෙ එත්ථ…පෙ…. මානානුසයො ච නානුසෙතී''ති හි වුත්තං. දිට්ඨානුසයවිචිකිච්ඡානුසයානං පන ලොකුත්තරවජ්ජිතා සබ්බෙපි ධම්මා අනුසයනට්ඨානං. තෙන වුත්තං ''සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසූ''ති. තත්ථ සංසාරවට්ටනිස්සිතට්ඨෙන සක්කායපරියාපන්නෙසු සබ්බධම්මෙසූති අත්ථො. එවං අවිජ්ජානුසයොපි වෙදිතබ්බො. සබ්බත්ථ ච සහජාතාරම්මණභෙදො හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

භවරාගානුසයො පන කිඤ්චාපි දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසු චතූසු චිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො සහජාතවසෙන කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසෙතීති වත්තබ්බො භවෙය්‍ය, සො පන යස්මා රූපාරූපාවචරමෙවාරම්මණං ලභති, න කාමාවචරාරම්මණමෙව, අනුසයානං පන තං න අනුසයනට්ඨානං, තස්මා ආරම්මණවසෙන නියමං අකත්වා ''රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ භවරාගානුසයො අනුසෙතී''ති වුත්තං. තං රාගවසෙන සො ච සබ්බොපි රාගො කාමරාගානුසයො ගහෙතබ්බොති අයං උප්පත්තිට්ඨානවාරෙ නයො.

ඉතරෙසු පන සත්තසු මහාවාරෙසු තාව ''යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන පටිඝානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස මානානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන මානානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙතීති? අනාගාමිස්ස මානානුසයො අනුසෙති, නො ච තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති,

තිණ්ණං පුග්ගලානං මානානුසයො ච අනුසෙති, කාමරාගානුසයො ච අනුසෙති. යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස දිට්ඨානුසයො අනුසෙතීති? ද්වින්නං පුග්ගලානං කාමරාගානුසයො අනුසෙති, නො ච…පෙ…. දිට්ඨානුසයො ච අනුසෙති, යස්ස වා පන…පෙ…. ආමන්තා. යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස විචිකිච්ඡානුසයො අනුසෙතී''ති පුච්ඡායපි දිට්ඨානුසයසදිසමෙව විස්සජ්ජනං. යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස භවරාගානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. අනුසෙතීති…පෙ…. තිණ්ණං පුග්ගලානං භවරාගානුසයො ච අනුසෙති, කාමරාගානුසයො ච අනුසෙති. අවිජ්ජානුසයෙපි එසෙව නයො. ඉමිනා නයෙන පටිඝානුසයාදිමූලිකාසු පුච්ඡාසු විස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො. අයං එකමූලකෙ නයො.

යස්ස කාමරාගානුසයො ච පටිඝානුසයො ච අනුසෙති, තස්ස මානානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. ද්වින්නං ද්විමූලිකා…පෙ…. පඤ්චමූලිකානං පන එකමූලෙ වුත්තානුසාරෙන විස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බො. තත්‍රායං පච්ඡිමානුසයෙ යොජනා – ''යස්ස කාමරාගානුසයො ච පටිඝානුසයො ච මානානුසයො ච දිට්ඨානුසයො ච විචිකිච්ඡානුසයො ච භවරාගානුසයො ච අනුසෙති, තස්ස අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො ච…පෙ…. භවරාගානුසයො ච අනුසෙතීති? අනාගාමිස්ස අවිජ්ජානුසයො ච මානානුසයො ච භවරාගානුසයො ච අනුසෙති, න ඉතරෙ, ද්වින්නං පුග්ගලානං අවිජ්ජානුසයො ච කාමරාගපටිඝමානභවරාගානුසයා ච අනුසෙන්ති, න දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානුසයා, පුථුජ්ජනස්ස පන සබ්බෙපි අනුසෙන්තී''ති අයං පුග්ගලවාරෙ නයො.

ඔකාසවාරෙ පන ''යත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙතීති? නො. යත්ථ වා පන…පෙ…. අනුසෙතීති? නො. යත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තත්ථ මානානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන මානානුසයො අනුසෙති, තත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙතීති? රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ මානානුසයො අනුසෙති , න කාමරාගානුසයො, කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු තදුභයං අනුසෙති. යත්ථ කාමරාගානුසයො…පෙ…. අනුසෙතීති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ…. අනුසෙතීති? දුක්ඛාය වෙදනාය රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො අනුසෙති, න කාමරාගානුසයො, කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු තදුභයං අනුසෙති. යත්ථ කාමරාගානුසයො…පෙ…. අනුසෙති, තත්ථ භවරාගානුසයො අනුසෙතීති? නො. යත්ථ වා පන…පෙ…. නො. යත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ…. අනුසෙතීති? දුක්ඛාය වෙදනාය රූපාරූපධාතුයා එත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති, න කාමරාගානුසයො, කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු තදුභයං අනුසෙති.

යත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙති, තත්ථ මානානුසයො අනුසෙතීති? නො. යත්ථ වා පන…පෙ…. නො. යත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙති, තත්ථ දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ…. අනුසෙතීති? කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු රූපාරූපධාතුයා එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො අනුසෙති, න පටිඝානුසයො, දුක්ඛාය පන වෙදනාය තදුභයං අනුසෙති. යත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙති, තත්ථ භවරාගානුසයො අනුසෙතීති? නො. යත්ථ වා පන…පෙ…. නො. යත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙති, තත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ. … අනුසෙතීති…පෙ…. දුක්ඛාය වෙදනාය තදුභයං අනුසෙති, අඤ්ඤත්ථ අවිජ්ජානුසයො ච.

යත්ථ මානානුසයො අනුසෙති, තත්ථ දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ…. අනුසෙතීති? දුක්ඛාය වෙදනාය දිට්ඨානුසයොව, නෙතරො , තදඤ්ඤෙසු සබ්බත්ථ අනුසෙති. යත්ථ මානානුසයො අනුසෙති, තත්ථ භවරාගානුසයො අනුසෙතීති? කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු මානානුසයො, නෙතරො, රූපාරූපධාතුයා පන තදුභයං අනුසෙති. යත්ථ වා පන…පෙ…. ආමන්තා. යත්ථ මානානුසයො අනුසෙති, තත්ථ අවිජ්ජානුසයො…පෙ…. ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ…. අනුසෙතීති? දුක්ඛවෙදනං ඨපෙත්වා තදඤ්ඤාසු සබ්බත්ථ තදුභයං අනුසෙති. යත්ථ දිට්ඨානුසයො, තත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො…පෙ…. ආමන්තා. යත්ථ දිට්ඨානුසයො, තත්ථ භවරාගානුසයො අනුසෙතීති? කාමධාතුයා තීසු වෙදනාසු දිට්ඨානුසයොව, රූපාරූපභවෙසු තදුභයං අනුසෙති. යත්ථ වා පන…පෙ…. ආමන්තා. යත්ථ දිට්ඨානුසයො අනුසෙති, තත්ථ අවිජ්ජානුසයො…පෙ…. ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ. … ආමන්තා. එස නයො විචිකිච්ඡාමූලකෙසුපි. යත්ථ භවරාගානුසයො, තත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ…. අනුසෙති, තත්ථ කාමධාතුයා තීසු වෙදනාසු අවිජ්ජානුසයොව, රූපාරූපභවෙසු පන තදුභයං අනුසෙතී''ති අයමෙත්ථ එකමූලනයො.

''යස්ස…පෙ…. නානුසෙති. යස්ස…පෙ…. නානුසෙති මානානුසයො, අරහතො පන තදුභයම්පි නානුසෙති. යස්ස වා පන…පෙ…. ආමන්තා. යස්ස කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තස්ස දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො නානුසෙතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. නානුසෙතීති? ද්වින්නං පුග්ගලානං විචිකිච්ඡානුසයොව නානුසෙති, නෙතරො, අනාගාමිඅරහන්තානං තදුභයම්පි නානුසෙතී''තිආදිනා නයෙන පුග්ගලවාරෙ,

''යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තත්ථ පටිඝානුසයො නානුසෙතීති? දුක්ඛාය වෙදනාය කාමරාගානුසයොව නානුසෙති, නෙතරො, රූපාරූපධාතුපරියාපන්නෙසු තදුභයං නානුසෙති. යත්ථ වා පන…පෙ…. නානුසෙතීති ? කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු පටිඝානුසයොව, රූපාරූපපරියාපන්නෙසු පන තදුභයං නානුසෙති. යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තත්ථ මානානුසයො නානුසෙතීති? රූපාරූපධාතූසු කාමරාගානුසයොව, දුක්ඛාය පන වෙදනාය, අපරියාපන්නෙසු ච තදුභයං නානුසෙති. යත්ථ වා පන…පෙ…. ආමන්තා. යත්ථ කාමරාගානුසයො

නානුසෙති, තත්ථ දිට්ඨානුසයො, විචිකිච්ඡානුසයො නානුසෙතීති? දුක්ඛාය වෙදනාය රූපාරූපධාතූසු කාමරාගානුසයොච, අපරියාපන්නෙ පන තදුභයං නානුසෙතී''තිආදිනා නයෙන ඔකාසවාරෙ ච,

''යස්ස යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තස්ස තත්ථ පටිඝානුසයො නානුසෙතීති? තිණ්ණං පුග්ගලානං දුක්ඛාය වෙදනාය කාමරාගානුසයොච, රූපාරූපපරියාපන්නෙසු තදුභයං නානුසෙති, ද්වින්නං පුග්ගලානං සබ්බත්ථ තදුභයං නානුසෙති. යස්ස වා පන යත්ථ...පෙ.... නානුසෙතීති? තිණ්ණං පුග්ගලානං කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු පටිඝානුසයොච, රූපාරූපපරියාපන්නෙසු තදුභයං නානුසෙති, ද්වින්නං පුග්ගලානං සබ්බත්ථ තදුභයං නානුසෙති. යස්ස යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තස්ස තත්ථ මානානුසයො නානුසෙතීති? තිණ්ණං පුග්ගලානං රූපාරූපධාතුයා කාමරාගානුසයොච, නෙතරො, දුක්ඛාය වෙදනාය, අපරියාපන්නෙ ච තදුභයං නානුසෙති, අනාගාමිස්ස කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු රූපාරූපධාතුයා කාමරාගානුසයොච, අරහතො පන සබ්බත්ථ තදුභයං නානුසෙතී''තිආදිනා පුග්ගලොකාසවාරෙ ච වුත්තානුසාරෙන නයො ඤාතබ්බොති අයං පාළිනයො.

තත්ථ ''යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙතී''ති එත්ථ යදෙතං ''ආමන්තා''ති පටිවචනං දින්නං, තං දුද්දින්නං විය ඛායති. කස්මා? කාමරාගපටිඝානං එකක්ඛණෙ අනුප්පත්තිතො. යථා හි ''යස්ස මනායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ධම්මායතනං උප්පජ්ජතී''තිආදීසු මනායතනධම්මායතනාදීනි එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති, න තථා කාමරාගපටිඝා, විසුඤ්ඤෙව උප්පජ්ජනතො, තස්මා එත්ථ ''නො''ති පටිසෙධො කත්තබ්බො සියා, තං පන අකත්වා ''ආමන්තා''ති පටිවචනස්ස දින්නත්තා හෙට්ඨා යමකෙසු විය එත්ථ ඛණපච්චුප්පන්නවසෙන වත්තමානවොහාරං අග්ගහෙත්වා අඤ්ඤථා ගහෙතබ්බො. කථං ගහෙතබ්බො? අප්පහීනවසෙන. අප්පහීනතං හි සන්ධාය අයං අනුසෙතීති වත්තමානවොහාරො වුත්තො, න ඛණපච්චුප්පන්නතං, තස්මා ඉමිස්සා පුච්ඡාය යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනො, න අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතො, තස්ස පටිඝානුසයො අප්පහීනො, න අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතො, තස්ස පටිඝානුසයො අප්පහීනොති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො. යස්මා ච තෙසු කාමරාගපටිඝෙසු යස්සෙකො අප්පහීනො, තස්ස ඉතරොපි අප්පහීනොව හොති, තස්මා ''ආමන්තා''ති වුත්තං. ඉතො පරෙසුපි එවරූපෙසු උප්පජ්ජතිවාරාදිවිස්සජ්ජනෙසු එසෙව නයො. **තිණ්ණං පුග්ගලානන්ති** පුථුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමීනං. ද්වින්නන්ති සොතාපන්නසකදාගාමීනං. එවං උප්පජ්ජනං දීපිතං. ඔකාසවාරස්ස පඨමදුතියපුච්ඡාසු යස්මා කාමරාගපටිඝා එකචිත්තෙ න උප්පජ්ජන්ති, තස්මා ''නො''ති පටිසෙධො කතො. දුකමූලාදීසු ච යස්මා කාමරාගපටිඝාදයො එකස්මිං ඨානසඞ්ඛාතෙ චිත්තෙ, ආරම්මණෙ වා න උප්පජ්ජන්ති, තස්මා ''නත්ථී''ති තත්ථ පටික්ඛෙපො කතො, අයං පුච්ඡා අපුබ්බා එවාති අධිප්පායො. පුග්ගලොකාසවාරෙ **චතුන්නන්ති** පුථුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමීනං. පටිලොමෙ **ද්වින්නන්ති** අනාගාමිඅරහන්තෙ සන්ධාය වුත්තන්ති අයං අනුසයවාරෙ නයො.

සානුසයවාරෙ පන ''යො කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, සො පටිඝානුසයෙන සානුසයොති? ආමන්තා...පෙ.... මානානුසයෙන සානුසයොති? ආමන්තා. යො වා පන මානානුසයෙන සානුසයො, සො කාමරාගානුසයෙන සානුසයොති? අනාගාමී මානානුසයෙනෙව, න කාමරාගානුසයෙන, තයො පන පුග්ගලා තදුභයෙනාපි අනුසයෙනා''ති ඉමිනා නයෙන සෙසෙසු දුකමූලාදීසු පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බො, අයං පුග්ගලවාරෙ නයො.

''යතො කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, තතො පටිඝානුසයෙන සානුසයොති? නො...පෙ.... මානානුසයෙන සානුසයොති? ආමන්තා. යතො වා පන මානානුසයෙන සානුසයො, තතො කාමරාගානුසයෙන සානුසයොති? රූපාරූපධාතුයා මානානුසයෙනෙව, නෙතරෙන, කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු තදුභයෙනාපී''තිආදිනා ඔකාසවාරෙ ච,

''යො යතො කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, සො තතො පටිඝානුසයෙන සානුසයොති? නො''තිආදිනා පුග්ගලොකාසවාරෙ චාති එවං අනුලොමනයෙ ච, ''යො කාමරාගානුසයෙන නිරනුසයො, සො පටිඝානුසයෙන නිරනුසයොති? ආමන්තා''තිආදිනා පටිලොමනයෙපි සබ්බත්ථ අනුසයවාරෙ වුත්තානුසාරතො පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බො.

තත්ථ **යතො කාමරාගානුසයෙන සානුසයොති** යතො කාරණතො උප්පන්නෙන කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, කිං සො තතො කාරණතො උප්පන්නපටිඝානුසයෙනපි සානුසයොති වුච්චති. යස්මා පනෙතෙ ද්වෙ එකස්මා ඨානා න උප්පජ්ජන්ති, තස්මා ''නො''ති පටිසෙධො කතො සෙසං තාදිසමෙවාති අයං සානුසයවාරෙ නයො.

පජහනවාරෙ පන ''යො කාමරාගානුසයං පජහති, සො පටිඝානුසයං පජහතීති? ආමන්තා...පෙ.... මානානුසයං පජහතීති? තදෙකට්ඨං පජහති. යො වා පන මානානුසයං පජහති, සො කාමරාගානුසයං පජහතීති? නො...පෙ.... සො දිට්ඨානුසයං විචිකිච්ඡානුසයං පජහතීති? නො. යො වා පන විචිකිච්ඡානුසයං පජහති, සො කාමරාගානුසයං පජහතීති ? තදෙකට්ඨං පජහති. යො...පෙ.... භවරාගානුසයං අවිජ්ජානුසයං පජහතීති? තදෙකට්ඨං පජහති...පෙ.... යො කාමරාගානුසයඤ්ච පටිඝානුසයඤ්ච මානානුසයඤ්ච...පෙ.... පජහතීති? නත්ථී''තිආදිනා පුග්ගලවාරෙ,

''යතො කාමරාගානුසයං පජහති, තතො පටිඝානුසයං පජහතීති? නො...පෙ.... යතො කාමරාගානුසයං පජහති, තතො මානානුසයං පජහතීති? ආමන්තා. යතො වා පන මානානුසයං පජහති, තතො කාමරාගානුසයං පජහතීති?

රූපාරූපධාතුයා තතො මානානුසයමෙව, කාමධාතුයා පන ද්වීසු වෙදනාසු තතො මානානුසයං පජහතී''තිආදිනා ඔකාසවාරෙ ච,

''යො යතො කාමරාගානුසයං පජහති, සො තතො පටිඝානුසයං පජහතීති? නො…පෙ…. මානානුසයං පජහතීති? තදෙකට්ඨං පජහති…පෙ…. විචිකිච්ඡානුසයං පජහතීති? නො. යො වා පන යතො විචිකිච්ඡානුසයං පජහති, සො තතො කාමරාගානුසයං පජහතීති? අට්ඨමකො දුක්ඛාය වෙදනාය රූපාරූපධාතුයා සො තතො විචිකිච්ඡානුසයං පජහති, නො ච සො තතො කාමරාගානුසයං පජහති, ස්වෙව පුග්ගලො කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු සො තතො විචිකිච්ඡානුසයං පජහති, කාමරාගානුසයං තදෙකට්ඨං පජහතී''තිආදිනා පුග්ගලොකාසවාරෙ චාති එවං අනුලොමනයෙ ච, ''යො කාමරාගානුසයං න පජහති, සො පටිඝානුසයං න පජහතීති? ආමන්තා…පෙ…. විචිකිච්ඡානුසයං න පජහතීති ? අට්ඨමකො කාමරාගානුසයං න පජහති, නො ච විචිකිච්ඡානුසයං න පජහති, ද්වෙ පුග්ගලා අනාගාමිමග්ගසමඞ්ගිං, අට්ඨමකඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා තදුභයං න පජහන්ති''තිආදිනා පටිලොමනයෙ ච සබ්බත්ථ පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බො.

තත්ථ **පජහතීති** තෙන තෙන මග්ගෙන පහානපරිඤ්ඤාවසෙන පජහති. **තදෙකට්ඨන්ති** පහානෙකට්ඨතං සන්ධාය වුත්තං. පඨමමග්ගාදිනා හි න කෙවලං දිට්ඨාදිකා එව ධම්මා පහීයන්ති, අථ ඛො අපායගමනියා තෙන කාමරාගපටිඝමානාදයොපි පහීයන්ති එව. පඨමමග්ගවජ්ඣා හි කාමරාගා, අපායගමනියා ච මානාවිජ්ජාදයොපි, තතියමග්ගවජ්ඣාති පහානෙකට්ඨා හුත්වා පහීයන්ති එවාති ''නො''ති අරහත්තමග්ගට්ඨං සන්ධාය වුත්තං. සො හි කාමරාගානුසයංයෙව පහීනත්තා න පජහතීති. **යතො කාමරාගානුසයං පජහතීති** යතො උප්පජ්ජනකං කාමරාගානුසයං පජහතීති අත්ථො, **අට්ඨමකොති** සොතාපත්තිමග්ගට්ඨො. සො හි දක්ඛිණෙය්‍යාක්කමෙන අරහත්තඵලට්ඨතො පට්ඨාය ගණියමානො අට්ඨමකො නාම. පටිලොමනයෙ **අනාගාමිමග්ගසමඞ්ගිඤ්ච අට්ඨමකඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසාති** පුථුජ්ජනසෙසසෙඛාසෙඛා. තෙසු හි පුථුජ්ජනා පහානපරිඤ්ඤාය අභාවෙන න පජහන්ති, සෙසා තෙසං පහීනත්තාති ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති අයං පජහනවාරෙ නයො.

පරිඤ්ඤාවාරො පන ''යො කාමරාගානුසයං පරිජානාති, සො පටිඝානුසයං පරිජානාතී''තිආදිනා පජහනවාරසදිසොව. අයම්පි හි පජහනවාරො විය මග්ගට්ඨානඤ්ඤෙව වසෙන විස්සජ්ජිතො. තත්ථ **පරිජානාතීති** තීහි පරිඤ්ඤාහි පරිජානාතීති අත්ථො. අයං පරිඤ්ඤාවාරෙ නයො.

පහීනවාරෙ පන ''යස්ස කාමරාගානුසයො පහීනො, තස්ස පටිඝානුසයො පහීනොති? ආමන්තා…පෙ…. මානානුසයො පහීනොති? අනාගාමිස්ස කාමරාගානුසයොව, අරහතො පන මානානුසයොපි පහීනො''තිආදිනා පුග්ගලවාරෙ, ''යත්ථ කාමරාගානුසයො පහීනො, තත්ථ පටිඝානුසයො පහීනොති? න වත්තබ්බො පහීනොති වා අප්පහීනොති වා. යත්ථ වා පන…පෙ…. න වත්තබ්බො…පෙ…. තත්ථ මානානුසයො පහීනොති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන…පෙ…. පහීනොති? රූපාරූපධාතුයා එත්ථ මානානුසයො පහීනො, කාමරාගානුසයො න වත්තබ්බො, කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ තදුභයං පහීන''න්තිආදිනා ඔකාසවාරෙ, පුග්ගලොකාසවාරෙති එවං අනුලොමනයෙ, ''යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනො, තස්ස පටිඝානුසයො අප්පහීනොති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. ආමන්තා…පෙ. … යස්ස වා පන මානානුසයො අප්පහීනො, තස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනොති? අනාගාමිස්ස මානානුසයොව, තිණ්ණං පුග්ගලානං තදුභයං අප්පහීන''න්තිආදිනා පටිලොමනයෙ ච වුත්තනයෙනෙව පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බො.

එත්ථ ච ඵලට්ඨවසෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො මග්ගට්ඨානං පහීනකිලෙසත්තාභාවා. තෙසං හි අනුසයා පහීයන්ති එව, න පන පහීනාති අනාගාමිආදයො ඵලට්ඨාව ගහෙතබ්බා, ඔකාසවාරෙ පන ''න වත්තබ්බො''ති ඉදං උභින්නං උප්පත්තිට්ඨානස්ස අසාධාරණත්තා වුත්තං. අඤ්ඤං හි කාමරාගානුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානං, අඤ්ඤං පටිඝානුසයස්ස. අභාවිතමග්ගස්ස ච යත්ථ අනුසයො උප්පජ්ජති, මග්ගෙ භාවිතෙ තත්ථෙව සො පහීනො නාම හොති, තස්මා සො තත්ථ පහීනොති වා, අප්පහීනොති වා න වත්තබ්බො, සබ්බත්ථාපි පන සයං අභාවෙන තත්ථ අප්පහීනොති න වත්තබ්බො. උභින්නං පන සාධාරණට්ඨානං සන්ධාය ''ආමන්තා''ති වුත්තං. මානානුසයො හි කාමධාතුයා වෙදනාද්වයසඞ්ඛාතෙ සාධාරණට්ඨානෙ කාමරාගෙන සද්ධිං පහීනො නාම හොති . **යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනොති** පුථුජ්ජනස්ස, සොතාපත්තිසකදාගාමිඵලට්ඨානඤ්ච වසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. ''තිණ්ණං පුග්ගලාන''න්ති හි වුත්තං. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති අයං පහීනවාරෙ නයො.

උප්පජ්ජනවාරෙ පන ''යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතී''තිආදිනා සබ්බත්ථ අනුසයවාරසදිසොවාති අයං උප්පජ්ජනවාරෙ නයො.

ධාතුවාරෙ පන ''කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කති අනුසයා අනුසෙන්ති, කති අනුසයා නානුසෙන්ති, කති අනුසයා භඞ්ගා? කාමධාතුයා චුතස්ස රූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස…පෙ…. කති භඞ්ගා? කාමධාතුයා චුතස්ස අරූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස…පෙ…. රූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස න අරූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස…පෙ…. කති භඞ්ගං? කාමධාතුයා චුතස්ස න කාමධාතුං, න අරූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස…පෙ…. න රූපධාතුං න අරූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස. න කාමධාතුං න රූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කති භඞ්ගා''ති එවං කාමධාතුමූලකා නව පුච්ඡා, තථා ''රූපධාතුයා චුතස්සා''තිආදිනා රූපධාතුමූලකා නව, අරූපධාතුයා නව චාති සත්තවීසති අනුලොමපුච්ඡා, තථා ''න

කාමධාතුයා චුතස්සා''තිආදිනා සත්තවීසති පටිලොමපුච්ඡා ච, තථා ''න කාමධාතුයා න අරූපධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්සා''තිආදිනා සත්තවීසති දුකමූලකා පුච්ඡා චාති එවං පුච්ඡාවාරෙ එකාසීති පුච්ඡා වෙදිතබ්බා.

තත්ථ **අනුසෙන්තීති** චිත්තසන්තානෙ අනුගතා හුත්වා කති අනුසෙන්ති, **භඞ්ගාති** අනුසෙන්ති ච නානුසෙන්ති චාති එවං කති විභජිතබ්බාති අත්ථො. **න කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්සාති** කාමධාතුවිරහිතා ද්වෙ රූපාරූපධාතුයො උපපජ්ජන්තස්ස. **න කාමධාතුං න රූපධාතුන්ති** අරූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස. **න කාමධාතුයාති** රූපාරූපධාතූහි චුතස්ස, එවං සෙසෙසුපි සබ්බත්ථ පටිසන්ධිවසෙන, ධාතුවසෙන ච අත්ථො වෙදිතබ්බොති අයං උද්දෙසවාරෙ නයො.

නිද්දෙසවාරෙ පනස්ස ''කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කස්සචි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්ති, කස්සචි පඤ්ච අනුසයා අනුසෙන්ති, අනුසයා භඞ්ගා නත්ථි, කාමධාතුයා චුතස්ස රූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කස්සචි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්ති, කස්සචි පඤ්ච, කස්සචි තයො ...පෙ.... භඞ්ගා නත්ථී''ති ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං, අයං පනෙත්ථ විසෙසො – රූපධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස සත්තෙව අනුසයා අනුසෙන්ති, තථා ''අරූපධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්සා''තිආදීසුපි, අරූපධාතුයා පන චුතස්ස රූපධාතුයා උපපත්ති නත්ථි, හෙට්ඨා උපපජ්ජමානො කාමධාතුං එව උපපජ්ජති, සත්තෙව අනුසයා අනුසෙන්තීති එවං අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු විස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බොති අයං විසෙසො, සෙසං වුත්තනයමෙවාති අයමෙත්ථ පාළිනයො.

තත්ථ **කස්සචි සත්තාති** පුථුජ්ජනවසෙන වුත්තං, **පඤ්චාති** සොතාපන්නසකදාගාමීනං වසෙන. තෙසං හි දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානුසයා පහීනාති, කාමධාතුයා පන අනාගාමීනං උපපත්තිඅභාවතො පඨමවාරෙ ''කස්සචි තයො''ති න වුත්තං, රූපාරූපධාතූසු උප්පජ්ජනවාරෙසු එව වුත්තං...පෙ.... අනාගාමීනං හි කාමරාගපටිඝානම්පි පහීනත්තා තයොව අනුසයා අනුසෙන්ති, ඉධ ච අනුසයානං උප්පත්තිවසෙන නයො, අනුසයානං අනුසයනං අග්ගහෙත්වා අප්පහීනභාවෙන පටිසන්ධික්ඛණෙ අපි අනුසයනං ගහෙතබ්බං. **සත්තෙවාති** අරියසාවකස්ස රූපාරූපධාතුයා චුතස්ස හෙට්ඨා කාමභවාදීසු උපපත්ති නාම නත්ථි, පුථුජ්ජනස්සෙව හොති, තස්මා ''සත්තෙවා''ති නියමෙත්වා වුත්තං, අරූපධාතුයා චුතස්ස රූපධාතුයා උපපත්ති නත්ථීති. කස්මා නත්ථි? අරූපීනං රූපජ්ඣානස්ස අභාවා. තෙ හි සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමනරූපධාතුං උපපන්නාති. සෙසං නයතො සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති අයං ධාතුවාරෙ නයො. අයං අනුසයයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

චිත්තයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

චිත්තයමකමාතිකායං පන පාළිවවත්ථානං තාව එවං වෙදිතබ්බං. ඉමිස්සං හි මාතිකායං පුග්ගලවාරො ධම්මවාරො පුග්ගලධම්මවාරොති ආදිතොව තයො සුද්ධිකමහාවාරා හොන්ති, තත්ථ ''යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති''ති එවං පුග්ගලවසෙන චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනාදිභෙදං දීපෙන්තො ගතො **පුග්ගලවාරො** නාම. ''යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති''ති එවං ධම්මවසෙනෙව චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනාදිභෙදං දීපෙන්තො ගතො **ධම්මවාරො** නාම. ''යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති''ති එවං උභයවසෙනෙව චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනාදිභෙදං දීපෙන්තො ගතො **පුග්ගලධම්මවාරො** නාම.

තතො ''යස්ස සරාගං චිත්ත''න්තිආදීනං සොළසන්නං පදානං වසෙන අපරෙ සරාගාදිපදවිසෙසිතා සොළස පුග්ගලවාරා, සොළස ධම්මවාරා, සොළස පුග්ගලධම්මවාරාති අට්ඨචත්තාලීස මිස්සකවාරා හොන්ති, තෙ සරාගාදිපදමත්තං දස්සෙත්වා සංඛිත්තා. තතො ''යස්ස කුසලං චිත්ත''න්තිආදිනා නයෙන ඡසට්ඨිද්විසතසඞ්ඛාතානං අභිධම්මමාතිකාපදානං වසෙන අපරෙ කුසලාදිපදවිසෙසිතා ඡසට්ඨිද්විසතපුග්ගලවාරා, ඡසට්ඨිද්විසතධම්මවාරා, ඡසට්ඨිද්විසතපුග්ගලධම්මවාරාති අට්ඨනවුතිසත්තසතා මිස්සකවාරා හොන්ති, තෙපි කුසලාදිපදමත්තං දස්සෙත්වා සංඛිත්තායෙව, යානිපෙත්ථ සනිදස්සනාදීනි පදානි චිත්තෙන සද්ධිං න යුජ්ජන්ති, තානි මොඝපුච්ඡාවසෙන ගහිතානීති.

තෙසු පන තීසු වාරෙසු සබ්බපඨමෙ සුද්ධිකපුග්ගලමහාවාරෙ තාව උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාරො උප්පාදුප්පන්නවාරො නිරොධුප්පන්නවාරො උප්පාදවාරො නිරොධවාරො උප්පාදනිරොධවාරො උප්පජ්ජමානනනිරොධවාරො උප්පජ්ජමානුප්පන්නවාරො නිරුජ්ඣමානුප්පන්නවාරො උප්පන්නුප්පාදවාරො අතීතානාගතවාරො උප්පන්නුප්පජ්ජමානවාරො නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාරො අතික්කන්තකාලවාරො චාති චුද්දස අන්තරවාරා, තෙසු උප්පාදවාරො නිරොධවාරො උප්පාදනිරොධවාරොති ඉමෙසු තීසු වාරෙසු පච්චෙකං වත්තමානාතීතස්ස, වත්තමානානාගතස්ස, අතීතානාගතස්ස චාති තිණ්ණං කාලභෙදානං වසෙන අනුලොමපටිලොමතො ඡ ඡ කත්වා අට්ඨාරස යමකානි, උප්පන්නුප්පාදවාරෙ අතීතානාගතකාලවසෙන අනුලොමතො ද්වෙ, පටිලොමතො ද්වෙති චත්තාරි යමකානි, සෙසෙසු ආදිතො නිද්දිට්ඨෙසු තීසු, අන්තරෙ නිද්දිට්ඨෙසු තීසු, අවසානෙ නිද්දිට්ඨෙසු චතූසූති දසසු වාරෙසු අනුලොමතො එකං, පටිලොමතො එකන්ති ද්වෙ ද්වෙ කත්වා වීසති යමකානි, එවං සබ්බෙසුපි චුද්දසසු අන්තරවාරෙසු ද්වාචත්තාලීස යමකානි, චතුරාසීති පුච්ඡා, අට්ඨසට්ඨිඅත්ථසතං හොති. යථා ච එකස්මිං සුද්ධිකපුග්ගලමහාවාරෙ, තථා සුද්ධිකධම්මමහාවාරෙ, සුද්ධිකපුග්ගලධම්මමහාවාරෙපීති තීසු මහාවාරෙසු ඡබ්බීසතියමකසතං, තතො දිගුණා පුච්ඡා, දිගුණා අත්ථා ච වෙදිතබ්බා, ඉදං පන වාරත්තයං සරාගාදිවසෙන සොළසගුණං, කුසලාදිවසෙන ඡසට්ඨිද්විසතගුණං කත්වා ඉමිස්සා චිත්තයමකමාතිකාය අනෙකානි යමකසහස්සානි, තද්දිගුණා පුච්ඡා, තද්දිගුණා අත්ථා ච හොන්ති, පායො පන සංඛිත්තො. එවමෙත්ථ පාළිවවත්ථානං විදිත්වා ඉදානි අනුත්තානපදත්ථානුසාරෙන විභඞ්ගනයසහිතො සඞ්ඛෙපත්ථවණ්ණනානයො එවං වෙදිතබ්බො.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජතීති යස්ස පුග්ගලස්ස චිත්තං උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිතාය උප්පජ්ජති. **න නිරුජ්ඣතීති** නිරොධක්ඛණං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති. **තස්ස චිත්තන්ති** කිං තස්ස පුග්ගලස්ස තතො පට්ඨාය චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සතීති පුච්ඡා, තස්සා ච, ''පච්ඡිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, නිරුජ්ඣිස්සති නුප්පජ්ජිස්සති, ඉතරෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, නිරුජ්ඣිස්සති චෙව උප්පජ්ජිස්සති චා''ති විස්සජ්ජනං. තත්ථ **තෙසං චිත්තන්ති** යෙසං ඛීණාසවානං පච්ඡිමචිත්තසඞ්ඛාතස්ස චුතිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ වත්තති, තෙසං තදෙව චුතිචිත්තං උප්පාදප්පත්තතාය උප්පජ්ජති නාම, භඞ්ගං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති නාම, ඉදානි පන භඞ්ගං පත්වා තං තෙසං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තතො අප්පටිසන්ධිකත්තා අඤ්ඤං නුප්පජ්ජිස්සති. **ඉතරෙසන්ති** පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගිං ඛීණාසවං ඨපෙත්වා අවසෙසානං සෙඛාසෙඛපුථුජ්ජනානං නිරුජ්ඣිස්සති චෙව අඤ්ඤං පන තස්මිං වා අත්තභාවෙ උප්පජ්ජිස්සති වාති අත්ථො.

''යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣතී''ති ඉමිස්සා දුතියපුච්ඡාය පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගිනො ඛීණාසවස්ස චිත්තං සන්ධාය ''ආමන්තා''ති විස්සජ්ජනං. ''යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සතී''ති පුච්ඡාය ''නො''ති පටිසෙධොව විස්සජ්ජනං. න උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣතීති හි භඞ්ගක්ඛණෙ අරහතො පච්ඡිමචිත්තම්පි සෙසානං භිජ්ජමානචිත්තම්පි පුච්ඡති, තතො පට්ඨාය පන අරහතො තාව චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සතීති සක්කා වත්තුං, උප්පජ්ජිස්සතීති පන න සක්කා, තස්මා ''නො''ති එත්ථ පටිසෙධො කතො, ''යස්ස වා පන චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣතී''ති පුච්ඡාය ''නත්ථී''ති පටික්ඛෙපොව විස්සජ්ජනං. යස්ස හි චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සති, සො ච පුග්ගලො නත්ථීති.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා, යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තං චිත්තං උප්පන්නං, නො ච උප්පජ්ජති, සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පන්නඤ්චෙව උප්පජ්ජති ච, යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති , තස්ස චිත්තං නුප්පන්නන්ති? චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං නුප්පජ්ජති, නො ච නුප්පන්නං, නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානං චිත්තං නුප්පජ්ජති චෙව නුප්පන්නඤ්ච. යස්ස වා පන…පෙ…. නුප්පජ්ජතීති? ආමන්තා. එත්ථ ච **උප්පන්නන්ති** උප්පාදසමඞ්ගිනොපෙතං නාමං, **උප්පජ්ජතීති** ච උප්පාදසමඞ්ගිනොව.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. නිරුජ්ඣතීති? භඞ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නුප්පන්නන්ති? නිරොධසමාපන්නාදීනං චිත්තං. යස්ස වා පන…පෙ…. ආමන්තා.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. එත්ථ ච උප්පාදප්පත්තත්තා උප්පජ්ජිත්ථ, තං අනතීතත්තා උප්පජ්ජති නාමාති අත්ථොති **අට්ඨකථායං** ඛණපච්චුප්පන්නවසෙන අත්ථො වුත්තො. උප්පජ්ජිත්ථාති පන ඉමස්ස අතීතචිත්තක්ඛණවසෙන අත්ථෙ ගය්හමානෙ එව උපරිපාළියා න විරුජ්ඣති, න අඤ්ඤථාති පඤ්ඤායති, තස්මා පුබ්බාපරං ඔලොකෙත්වා පාළිඅවිරොධෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො.

යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන…පෙ…. නුප්පජ්ජතීති? නත්ථි. යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිස්සතීති? පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගිඛීණාසවවිරහිතානං චිත්තං තථා. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං…පෙ…. නුප්පජ්ජිස්සතීති? අසෙඛානං පච්ඡිමචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස වා පන…පෙ…. නුප්පජ්ජතීති? පච්ඡිමචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිස්සතීති? පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගිං ඨපෙත්වා සෙසානං තථා. යස්ස වා පන…පෙ.… ආමන්තා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිස්සතීති? නත්ථි. යස්ස වා පන…පෙ…. නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. නිරුජ්ඣතීති? භඞ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං…පෙ…. න නිරුජ්ඣිත්ථාති? නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන…පෙ…. නත්ථි. යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සතීති? පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගිං ඨපෙත්වා සෙසානං චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස වා පන…පෙ…. සෙසානං භඞ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං…පෙ…. නිරුජ්ඣිස්සති. යස්ස වා පන…පෙ.… නිරුජ්ඣති.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සතීති? පච්ඡිමචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ ඨපෙත්වා සෙසානං චිත්තං තථා. යස්ස වා පන…පෙ…. ආමන්තා. යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථ, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සතීති? නත්ථි. යස්ස වා පන…පෙ…. න නිරුජ්ඣිත්ථාති? නිරුජ්ඣිත්ථ.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිත්ථාති? නිරුජ්ඣිත්ථ. යස්ස වා පන…පෙ…. නත්ථි, යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ.

… උප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සතීති? පච්ඡිමචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස වා පන…පෙ…. ආමන්තා. යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සතීති? නිරුජ්ඣමානං පච්ඡිමචිත්තං ඨපෙත්වා තථා. යස්ස වා පන…පෙ…. ආමන්තා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සතීති? නත්ථි. යස්ස වා පන…පෙ…. නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථ.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣතීති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස වා පන…පෙ…. නුප්පජ්ජතීති? ආමන්තා.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තස්ස චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජමානන්ති? සබ්බෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජමානං, තස්ස චිත්තං නුප්පන්නන්ති? නිරොධසමාපන්නාදීනං චිත්තං තථා. යස්ස වා පන…පෙ…. ආමන්තා.

යස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තස්ස චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. භඞ්ගක්ඛණෙ තථා. යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣමානං, තස්ස චිත්තං නුප්පන්නන්ති? නිරොධසමාපන්නාදීනං චිත්තං තථා. යස්ස වා පන…පෙ…. ආමන්තා.

යස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා. යස්ස වා පන…පෙ…. උප්පන්නන්ති ? චිත්තසමඞ්ගීනං තථා. යස්ස චිත්තං නුප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථ. යස්ස වා පන…පෙ…. නුප්පන්නන්ති? නත්ථි…පෙ…. යස්ස චිත්තං නුප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිස්සතීති? උප්පජ්ජිස්සති. යස්ස වා පන…පෙ…. නුප්පන්නන්ති? උප්පන්නං.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ නො ච තස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති නො ච තස්ස චිත්තං උප්පන්නං, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? ආමන්තා. එත්ථ ‘‘නො ච තස්ස චිත්තං නුප්පන්න’’න්ති ඉදං අසඤ්ඤාදිඅචිත්තකෙ සන්ධාය වුත්තං. තෙසං නියමෙන චිත්තුප්පත්තියා අභාවතො ‘‘ආමන්තා’’ති උභයත්ථ විස්සජ්ජනං වුත්තං. අයඤ්ච වාරො කාලත්තයෙ ගහෙත්වා සමත්ථීතොති ගහෙතබ්බො.

‘‘යස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථ නො ච තස්ස චිත්තං නුප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිස්සතීති? නත්ථි. යස්ස වා පන චිත්තං නුප්පජ්ජිස්සති නො ච තස්ස චිත්තං නුප්පන්නං, තස්ස චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථාති? උප්පජ්ජිත්ථ.

උප්පන්නං උප්පජ්ජමානන්ති? උප්පාදක්ඛණෙ චිත්තං තථා. උප්පජ්ජමානං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. නුප්පන්නං නුප්පජ්ජමානන්ති? ආමන්තා. නුප්පජ්ජමානං නුප්පන්නන්ති? අතීතානාගතචිත්තං තථා.

නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානන්ති? නො, නිරුජ්ඣමානං නිරුද්ධන්ති? නො, නනිරුද්ධං නනිරුජ්ඣමානන්ති? උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්ච චිත්තං තථා. නනිරුජ්ඣමානං නනිරුද්ධන්තිපි තථෙව.

යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, තස්ස චිත්තන්ති? නො ච භඞ්ගක්ඛණං වීතික්කන්තං, අතීතං චිත්තං තදුභයං වීතික්කන්තං, යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, තස්ස චිත්තන්ති? අතීතං චිත්ත’’න්ති ඉමිනා නයෙන පුග්ගලවාරෙ සබ්බත්ථ විස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ **උප්පජ්ජමානං ඛණන්ති** උප්පජ්ජමානස්ස ඛණං, උප්පාදක්ඛණන්ති අත්ථො. **ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලන්ති** න චිරං වීතික්කන්තං, තමෙව පන උප්පාදක්ඛණං වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලන්ති සඞ්ඛං ගච්ඡති, **නිරුජ්ඣමානං ඛණන්ති** නිරුජ්ඣමානස්ස ඛණං, භඞ්ගක්ඛණන්ති අත්ථො. **ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලන්ති** කිං තස්ස චිත්තං එවං නිරොධක්ඛණම්පි වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම හොතීති පුච්ඡති. යස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම හොති, නිරොධක්ඛණං වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම හොති, අතීතං පන චිත්තං උභොපි ඛණෙ ඛණං වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම හොතීති අතීතචිත්තවසෙන විස්සජ්ජනං කතං. ඉමිනාව උපායෙන උපරිමෙසු අත්ථධම්මවාරාදීසු ච සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං අතික්කන්තකාලවාරෙ නයො.

යං චිත්තං උප්පජ්ජති නනිරුජ්ඣති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති නුප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා. යං වා පන…පෙ…. ආමන්තා. යං චිත්තං නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං නනිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සතීති? නො. යං වා පන චිත්තං නනිරුජ්ඣිස්සති උප්පජ්ජිස්සති, තං චිත්තං නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣතීති? නත්ථි.

යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යං වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජතීති? උප්පාදක්ඛණෙ චිත්තං තථා, එවං පටිලොමපුච්ඡාසුපි තතො සෙසාසුපි. ‘‘යං චිත්තං නුප්පජ්ජති, තං චිත්තං නුප්පන්නන්ති?

අතීතානාගතං චිත්තං තථා. යං වා පන…පෙ…. ආමන්තා…පෙ…. භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්ත''න්තිආදිනා, ''යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? නො. යං චිත්තං නුප්පජ්ජති, තං චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථාති? භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං අනාගතඤ්චා''තිආදිනා, ''යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සතීති? නො. යං වා පන…පෙ…. නො, යං චිත්තං නුප්පජ්ජති, තං චිත්තං නුප්පජ්ජිස්සතීති? අනාගතං චිත්තං නුප්පජ්ජති, නො ච තං චිත්තං නුප්පජ්ජිස්සති, භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං අතීතං චිත්ත''න්තිආදිනා ච, ''යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සතීති? නො. යං වා පන…පෙ…. නො, යං චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං නුප්පජ්ජිස්සතීති? අනාගතං චිත්ත''න්තිආදිනා ච,

''යං චිත්තං නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති? නො''තිආදිනා ච, ''යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිත්ථාති? නො''තිආදිනා ච, ''යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සතීති ? ආමන්තා''තිආදිනා ච, ''යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සතීති? නො''තිආදිනා ච,

''යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං, තං චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා. යං වා පන…පෙ…. උප්පජ්ජමානන්ති…පෙ…. උප්පාදක්ඛණෙ චිත්ත''න්තිආදිනා ච, ''යං චිත්තං නිරුජ්ඣමානං, තං චිත්තං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා''තිආදිනා ච, ''යං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති? නො. යං වා පන…පෙ…. නො''තිආදිනා ච,

''යං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ නො ච තං චිත්තං උප්පන්නං, තං චිත්තං උප්පජ්ජිස්සතීති? නො. යං වා පන…පෙ…. නො. යං චිත්තං නුප්පජ්ජිත්ථ නො ච තං චිත්තං නුප්පන්නං, තං චිත්තං නුප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා''තිආදිනා ච, ''උප්පන්නං උප්පජ්ජමානන්ති…පෙ…. උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නඤ්චෙව උප්පජ්ජමානඤ්ච. උප්පජ්ජමානං උප්පන්නන්ති? ආමන්තා''තිආදිනා ච, ''නිරුද්ධං නිරුජ්ඣමානන්ති? නො''තිආදිනා ච,

''යං චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, නිරුජ්ඣමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං, තං චිත්තන්ති…පෙ…. අතීතං චිත්ත''න්තිආදිනා ච ධම්මවාරෙ,

''යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති නුප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා''තිආදිනා ච පුග්ගලධම්මවාරෙ ච, සරාගාදිපදෙහි, කුසලාදිපදෙහි ච මිස්සෙසු සබ්බවාරෙසු ච පුච්ඡාසු හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙන විස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො. අයං චිත්තයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

ධම්මයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ධම්මයමකමාතිකාය පන ඛන්ධයමකෙ වුත්තනයෙනෙව පාළිවවත්ථානං වෙදිතබ්බං. ''යො කුසලං ධම්මං භාවෙති, සො අකුසලං ධම්මං පජහතී''ති ආගතත්තා පනෙත්ථ පරිඤ්ඤාවාරො භාවනාවාරො නාම. තත්ථ යස්මා අබ්‍යාකතො ධම්මො නෙව භාවෙතබ්බො න පහාතබ්බො, තස්මා පදමෙව න උද්ධටන්ති වෙදිතබ්බං . පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙ පනෙත්ථ ''කුසලාකුසලා ධම්මාති? ආමන්තා''තිආදිනා, ''ධම්මා අකුසලා ධම්මාති? අකුසලා ධම්මා ධම්මා චෙව අකුසලා ධම්මා ච, අවසෙසා ධම්මා න අකුසලා ධම්මා''තිආදිනා ච පණ්ණත්තිවාරෙ විස්සජ්ජනනයො ඤාතබ්බො.

''යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්තීති? නො. යස්ස වා පන…පෙ…. යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අබ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්තීති? පඤ්චවොකාරෙ කුසලානං උප්පාදක්ඛණෙ…පෙ.… උප්පජ්ජන්තී''තිආදිනා ච, ''යත්ථ කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්තීති? ආමන්තා…පෙ…. තත්ථ අබ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්තීති? ආමන්තා. යත්ථ වා පන අබ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්තීති …පෙ…. චතුවොකාරෙ…පෙ…. උප්පජ්ජන්තී''තිආදිනා ච, ''යස්ස යත්ථ කුසලා ධම්මා…පෙ.… උප්පජ්ජන්තීති? නො''තිආදිනා ච,

''යස්ස කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්තීති…පෙ…. සබ්බෙසං චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ අබ්‍යාකතචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානං තෙසං කුසලා ච ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, අකුසලා ච ධම්මා නුප්පජ්ජන්තී''තිආදිනා ච, ''යස්ස කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, තස්ස අබ්‍යාකතා ධම්මා නුප්පජ්ජන්තීති…පෙ…. සබ්බෙසං චවන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ ආරුප්පෙ අකුසලානං උප්පාදක්ඛණෙ ච නුප්පජ්ජන්තී''තිආදිනා ච, ''යත්ථ කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, තත්ථ අකුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්තීති? ආමන්තා…පෙ…. තත්ථ අබ්‍යාකතා ධම්මා නුප්පජ්ජන්තීති? උප්පජ්ජන්ති. යත්ථ වා පන අබ්‍යාකතා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, තත්ථ අකුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්තීති? නත්ථී''තිආදිනා ච උප්පාදවාරෙ,

''යස්ස කුසලා ධම්මා නිරුජ්ඣන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා නිරුජ්ඣන්තීති? නො''තිආදිනා නිරොධවාරෙ ච,

''යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා නිරුජ්ඣන්තීති? නො''තිආදිනා උප්පාදනිරොධවාරෙ ච,

‘‘යො කුසලං ධම්මං භාවෙති, සො අකුසලං ධම්මං පජහිත්ථාති? නො…පෙ…. යො කුසලං ධම්මං න භාවෙති, සො අකුසලං ධම්මං නප්පජහිත්ථාති? අග්ගමග්ගසමඞ්ගිඤ්ච අරහන්තඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා’’තිආදිනා භාවනාවාරෙ ච පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බො.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං. ඉමස්ස හි ධම්මයමකස්ස පවත්තිමහාවාරෙ **උප්පජ්ජන්ති නිරුජ්ඣන්තීති** ඉමෙසු උප්පාදනිරොධෙසු කුසලාකුසලධම්මා තාව එකන්තෙන පවත්තියංයෙව ලබ්භන්ති, න චුතිපටිසන්ධීසු, අබ්‍යාකතධම්මා පන පවත්තෙ ච චුතිපටිසන්ධීසු චාති තීසුපි කාලෙසු ලබ්භන්ති, එවමෙත්ථ යං යත්ථ යත්ථ ලබ්භති, තස්ස වසෙන තත්ථ තත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රිදං නයමුඛං – කුසලාකුසලානං තාව එකක්ඛණෙ අනුප්පජ්ජනතො **‘‘නො’’**ති පටිසෙධො කතො. **අබ්‍යාකතා චාති** ඉදං චිත්තසමුට්ඨානරූපං සන්ධාය වුත්තං. **යත්ථ කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්තීති** අසඤ්ඤභවං සන්ධාය වුත්තං, අබ්‍යාකතානං ධම්මානං අනුප්පත්තිට්ඨානස්සාභාවා **‘‘නත්ථී’’**ති පටික්ඛෙපො කතො, නිරොධවාරෙ කුසලාකුසලානං එකතො අනිරුජ්ඣනතො **‘‘නො’’**ති වුත්තන්ති ඉමිනාව නයමුඛෙන සබ්බත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. අයං ධම්මයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

ඉන්ද්‍රියයමකමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඉන්ද්‍රියයමකමාතිකායං පන ඛන්ධයමකමාතිකාදීසු වුත්තනයෙනෙව පාළිවවත්ථානාදිකො සබ්බො අත්ථසංවණ්ණනානයො වෙදිතබ්බො. මනින්ද්‍රියං පනෙත්ථ යථා චක්ඛුන්ද්‍රියාදිමූලකෙහි, තථෙව ඉත්ථින්ද්‍රියාදිමූලකෙහි සද්ධිං සම්පයොගං ගච්ඡති, තස්මා නික්ඛිත්තපටිපාටියා අයොජෙත්වා සබ්බෙහිපි චක්ඛුන්ද්‍රියමූලාදීහි සද්ධිං පරියොසානෙ යොජිතං, චක්ඛුන්ද්‍රියෙන ච සද්ධිං සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියදොමනස්සින්ද්‍රියානි, ලොකුත්තරින්ද්‍රියානි ච පටිසන්ධියං නත්ථීති න ගහිතානි. යථා චෙත්ථ, එවං සෙසින්ද්‍රියමූලකෙසුපි යථානුරූපං ඤාතබ්බං. ඉන්ද්‍රියානං පන බහුකතාය ධාතුයමකතොපි බහුතරානි යමකානි හොන්ති අයං විසෙසො, සෙසං හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙන ඤාතබ්බන්ති. අයං ඉන්ද්‍රියයමකමාතිකත්ථසංවණ්ණනානයො.

මොහවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

යමකමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පට්ඨානමාතිකත්ථවණ්ණනා

ඉදානි පට්ඨානමාතිකාය අත්ථසංවණ්ණනානයො හොති. කෙනට්ඨෙන පට්ඨානන්ති? නානප්පකාරපච්චයට්ඨෙන. **ප-**සද්දො හි නානප්පකාරත්ථං දීපෙති, ඨාන-සද්දො පච්චයත්ථං. අථ වා විභජනට්ඨෙන පට්ඨානං. යථා හි පඤ්ඤාපනා පට්ඨපනා විවරණා විභජනා උත්තානීකම්මන්ති ආගතට්ඨානෙ විභජනට්ඨො පට්ඨානසද්දසමානත්ථො පට්ඨපනා-සද්දො දිස්සති, එවමිධාපි කුසලාදීනං ධම්මානං හෙතුපච්චයාදීහි විභජනතො විභජනට්ඨෙන පට්ඨානං නාම. අථ වා පට්ඨිතට්ඨෙන පට්ඨානං, ගමනට්ඨෙනාති අත්ථො. සබ්බධම්මෙසු හි අසඞ්ගගමනස්ස සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස හෙතුපච්චයාදිභෙදභින්නෙසු කුසලාදීසු විත්ථාරිතනයලාභතො නිස්සඞ්ගවසෙන පවත්තගමනත්තා ගමනට්ඨෙන පට්ඨානං නාම, ඉති නානප්පකාරපච්චයට්ඨෙන, විභජනට්ඨෙන, ගමනට්ඨෙන ච තිකපට්ඨානාදීසු චතුවීසතියා පට්ඨානෙසු එකෙකම්පි පට්ඨානං නාම, තෙසං පන සමූහතො පකරණං පට්ඨානං නාම, තෙසං පට්ඨානානං මාතිකා. සයම්පි වා පට්ඨානභූතා මාතිකා, සබ්බම්පෙතං පට්ඨානමාතිකා. යා සා ''හෙතුපච්චයො, ආරම්මණපච්චයො…පෙ…. අවිගතපච්චයො''ති එවං තිකපට්ඨානාදිචතුවීසතිප්පභෙදසමන්තපට්ඨානදෙසනාය මූලභූතපච්චයභෙදස්ස වසෙන භගවතා පකරණස්ස ආදිම්හි ඨපිතා, අයං ඉධ පට්ඨානමාතිකා නාම.

තත්ථ අනුත්තානත්ථාදිසහිතො සඞ්ඛෙපත්ථවිනිච්ඡයො තාව එවං වෙදිතබ්බො – **හෙතුපච්චයො**තිආදීසු හි හෙතු ච සො පච්චයො චාති **හෙතුපච්චයො,** හෙතු හුත්වා පච්චයො හෙතුපච්චයො, හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං හොති. තත්ථ හෙතූති වචනාවයවකාරණමූලානමෙතං අධිවචනං. ''පටිඤ්ඤාහෙතූ''තිආදීසු හි ලොකෙ වචනාවයවො ''හෙතූ''ති වුච්චති, සාසනෙ පන ''යෙ ධම්මා හෙතුප්පභවා''තිආදීසු (මහාව. 60; අප. ථෙර 1.1.286) කාරණං, ''තයො කුසලා හෙතූ, තයො අකුසලා හෙතූ''තිආදීසු (ධ. ස. 1059) මූලං, ඉදං ඉධ අධිප්පෙතං , තං පටිච්ච එතස්මා එතීති පච්චයො, අපච්චක්ඛාය නං වත්තතීති අත්ථො. යො හි ධම්මො යං ධම්මං පටිච්ච අපච්චක්ඛාය තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස උපකාරකලක්ඛණෙන පච්චයො නාම. ඉති මූලට්ඨෙන හෙතු, උපකාරකට්ඨෙන පච්චයොති සඞ්ඛෙපතො මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො, කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධකොති කෙචි, එවං සන්තෙ පන තංසමුට්ඨානරූපෙසු හෙතුපච්චයතා න සම්පජ්ජති, අහෙතුකචිත්තානඤ්ච විනා එතෙහි අබ්‍යාකතභාවො සිද්ධො, සහෙතුකානම්පි ච යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, න සම්පයුත්තහෙතුපටිබද්ධො. යදි ච සියා, හෙතූසුපි කුසලාදිභාවසාධකෙන අඤ්ඤෙන භවිතබ්බං, කුසලාදිභාවසාධනවසෙන පන හෙතූනං මූලට්ඨං අග්ගහෙත්වා සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනවසෙන ගය්හමානෙ න කිඤ්චි විරුජ්ඣති. ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරූළ්හමූලා විය පාදපා ථිරා හොන්ති සුප්පතිට්ඨිතා, ඉතරෙ පන තිලබීජකාදිසෙවාලා විය න සුප්පතිට්ඨිතා, ඉති මූලට්ඨෙන උපකාරකොති සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන උපකාරකො ධම්මො **හෙතුපච්චයො**ති වෙදිතබ්බො.

නිද්දෙසෙ ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තං, තත්ථ ''චිත්තසමුට්ඨානාන''න්ති අවත්වා ''තංසමුට්ඨානාන''න්ති ඉදං අචිත්තසමුට්ඨානානම්පි සඞ්ගණ්හනත්ථං. පඤ්හාවාරස්මිං හි ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති ආගතං, කස්මා පනායං හෙතු පටිසන්ධියමෙව කටත්තාරූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො හොති , න පවත්තෙති? පටිසන්ධියං කම්මජරූපානං චිත්තපටිබද්ධවුත්තිතාය, භවපඨමනිපාතතො චිත්තජාති. ඉතරරූපසන්තතිඋප්පත්ථම්භභාවෙන එව දුබ්බලවත්ථුං චිත්තමෙව නිස්සාය උප්පජ්ජති චෙව තිට්ඨති ච. තං චිත්තම්පි හි පටිසන්ධික්ඛණෙ කම්මවෙගක්ඛිත්තතාය චෙව අපුරෙජාතවත්ථුකතාය ච අප්පතිට්ඨිතං, පපාතෙ පතිතමත්තකො පුරිසො න කිඤ්චි සිප්පං කාතුං විය චිත්තජරූපං ජනෙතුං න සක්කොති, තමෙව කටත්තාරූපං නිස්සාය පතිට්ඨාති. පටිසන්ධිචිත්තානි හි රූපං න ජනෙන්ති, කම්මජරූපමෙව පන තෙසං චිත්තසමුට්ඨානරූපට්ඨානෙ තිට්ඨති, පවත්තියං පන පටිලද්ධුපත්ථම්භතාය තං රූපං විනාපි කම්මපටිබද්ධාව පවත්ති, හෙතුපච්චයස්ස පනෙත්ථ කුසලාදිභෙදතො, භූමිභෙදතො ච විභාගො හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති අයං හෙතුපච්චයෙ නයො.

තතො පරෙසු ආරම්මණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **ආරම්මණපච්චයො,** සො නිද්දෙසෙ ''රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං…පෙ…. රූපායතනං සද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා…පෙ…. සබ්බෙ ධම්මා මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. යං යං ධම්මං ආරබ්භ යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං නිද්දිට්ඨත්තා න කොචි ධම්මො න හොති. යථා හි දුබ්බලපුරිසො දණ්ඩං වා රජ්ජුං වා ආලම්බිත්වා උට්ඨහති චෙව තිට්ඨති ච, එවං චිත්තචෙතසිකා ධම්මා රූපාදීසු ඡසු යං කිඤ්චි ආලම්බිත්වා උප්පජ්ජන්ති චෙව තිට්ඨන්ති ච, තස්මා ලොකියලොකුත්තරාදිභෙදා සබ්බෙපි ධම්මා යථායොගං චිත්තචෙතසිකානං ආරම්මණපච්චයොති වෙදිතබ්බොති අයං ආරම්මණපච්චයෙ නයො.

ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො **අධිපතිපච්චයො,** සො නිද්දෙසෙ ''ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං…පෙ…. වීරියචිත්තවීමංසාධිපති…පෙ…. අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො, යං යං ධම්මං ගරුං කත්වා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං ද්විධා නිද්දිට්ඨො. තත්ථ ඡන්දාදයො සහජාතාධිපතිභාවෙන වුත්තා, ගරුකාතබ්බං ආරම්මණාධිපතිභාවෙන. තත්ථ ච ලොකියකුසලභූතො ආරම්මණාධිපති ලොකියකුසලානඤ්චෙව ලොභසහගතචිත්තානඤ්ච ආරම්මණාධිපති හොති, නාඤ්ඤස්ස, අකුසලභූතො පන ලොභසහගතචිත්තුප්පාදොති වුච්චති ඉතරෙසු ගරුකාතබ්බතාය අභාවතො, සො ද්විහෙතුකාහෙතුකාදිලොකියවිපාකරූපක්ඛන්ධභූතො ච ලොභසහගතස්සෙව, නාඤ්ඤස්ස, තථා කිරියභූතොපීති **අට්ඨකථායං** ආගතං, තං ඤාණසම්පයුත්තකිරියානං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණාභිඤ්ඤාදිපුබ්බවසප්පවත්තානං කාමාවචරකුසලෙහි ගරුකාතබ්බභාවස්සාවිරොධභාවස්ස දස්සනතො වීමංසිතබ්බං. ලොකුත්තරකුසලානි පන

කාමාවචරඤාණසම්පයුත්තජවනානමෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයා හොන්ති, නිබ්බානං පන තෙසඤ්ඤෙව ලොකුත්තරකුසලවිපාකානඤ්චාති වෙදිතබ්බන්ති අයං අධිපතිපච්චයෙ නයො.

අනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **අනන්තරපච්චයො,** සොව **සමනන්තරපච්චයො,** බ්‍යඤ්ජනමත්තමෙව නානං ''උපචයසන්තතී''තිආදීසු විය. යම්පි ''අත්ථානන්තරතාය අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයො''ති ආචරියානං මතං, තං ''නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදීහි විරුජ්ඣති, තංනිද්දෙසෙ ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ච ධම්මා මනොධාතුයා…පෙ…. කායවිඤ්ඤාණධාතු…පෙ…. මනොධාතු…පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං…පෙ…. අබ්‍යාකතානං ධම්මානං…පෙ…. පුරිමා පුරිමා අකුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අකුසලානං…පෙ…. අබ්‍යාකතානං…පෙ…. යෙසං යෙසං ධම්මානං අනන්තරා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති ඉමිනා අනන්තරපච්චයනිද්දෙසසමකො එව සමනන්තරපච්චයො නිද්දිට්ඨො අඤ්ඤත්‍ර නාමනානාත්තාති අයං අනන්තරසමනන්තරපච්චයද්වයෙ නයො.

උප්පජ්ජමානොව සහ උප්පජ්ජමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **සහජාතපච්චයො,** සො නිද්දෙසෙ ''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො, චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං…පෙ…. ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං…පෙ…. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං…පෙ…. මහාභූතා උපාදාරූපානං…පෙ…. රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං කිඤ්චිකාලෙ සහජාතපච්චයෙන පච්චයො, කිඤ්චිකාලෙ නසහජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං ඡබ්බිධො නිද්දිට්ඨො. තත්ථ **අඤ්ඤමඤ්ඤ**න්ති ඉමිනා තෙසං ධම්මානං එකක්ඛණෙ පච්චයභාවඤ්චෙව පච්චයුප්පන්නභාවඤ්ච දීපෙති, පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුරූපං **රූපං** නාම. **චිත්තචෙතසිකාති** පවත්තියං චත්තාරො ඛන්ධා, පටිසන්ධියම්පීති කෙචි තත්ථ කටත්තාරූපානම්පි චිත්තසමුට්ඨානෙ පවිට්ඨත්තා. තෙසං හි පටිසන්ධිචිත්තචෙතසිකා සහජාතපච්චයා හොන්තියෙව, තානි පන වත්ථුවිරහිතානි රූපානි පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානානං විය චිත්තචෙතසිකානං පච්චයත්ථං න ඵරන්ති, තස්මා ''අඤ්ඤමඤ්ඤ''න්ති න වුත්තං, තථා භූතානං උපාදාරූපං. එවං හි අගය්හමානෙ පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං සහජාතා නාම නිස්සයතා න වුත්තාති සහජාතපච්චයනිද්දෙසො අපරිපුණ්ණො එව සියා. **කිඤ්චිකාලෙති** ඉදම්පි ඔක්කන්තික්ඛණෙ හදයවත්ථුමෙව සන්ධාය වුත්තත්තා තතියකොට්ඨාසමෙව භජතීති අත්ථතො අයං පච්චයො පඤ්චවිධොති අයං සහජාතපච්චයෙ නයො.

අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදනුපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො** තිදණ්ඩකං විය. සො නිද්දෙසෙ ''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො, චත්තාරො මහාභූතා…පෙ…. ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං තිධා නිද්දිට්ඨොති අයං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ නයො.

අධිට්ඨානාකාරෙන, නිස්සයාකාරෙන ච උපකාරකො ධම්මො **නිස්සයපච්චයො** තරුචිත්තකම්මාදීනං පථවීපටාදයො විය, සො නිද්දෙසෙ සහජාතපච්චයෙ විය ඡධාව නිද්දිට්ඨො. ඡට්ඨො පනෙත්ථ කොට්ඨාසො ''චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා, සොතඝානජිව්හාකායායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං පුරෙජාතනිස්සයදස්සනවසෙන විභත්තො, සෙසං තාදිසමෙව. තත්ථ **රූප**න්ති හදයවත්ථු.

උපනිස්සයපච්චයොති එත්ථ පනායං වචනත්ථො – තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො ඵලෙන නිස්සිතො, නප්පටික්ඛිත්තොති නිස්සයො, යථා පන භුසො ආයාසො උපායාසො, එවං භුසො නිස්සයො උපනිස්සයො, බලවකාරණස්සෙතං අධිවචනං, තස්මා බලවකාරණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **උපනිස්සයපච්චයොති** වෙදිතබ්බො. සො ආරම්මණූපනිස්සයො අනන්තරූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයොති තිවිධො හොති. තත්ථ **ආරම්මණූපනිස්සයො** තාව ආරම්මණාධිපතිනා සද්ධිං නානත්තං අකත්වා විභත්තො. තත්ථ යං ආරම්මණං ගරුං කත්වා චිත්තචෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති, තං නියමතො තෙසං ආරම්මණෙසු බලවාරම්මණං හොති, ඉති ගරුකාතබ්බමත්තට්ඨෙන ආරම්මණාධිපති, බලවකාරණට්ඨෙන ආරම්මණූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

අනන්තරූපනිස්සයොපි අනන්තරපච්චයෙන නානත්තං අකත්වාව විභත්තො, එවං සන්තෙපි අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස පවත්තනසමත්ථතාය අනන්තරතා, පුරිමචිත්තස්ස පච්ඡිමචිත්තුප්පාදනෙ බලවතාය අනන්තරූපනිස්සයතා ච වෙදිතබ්බා. යථා හි හෙතුපච්චයාදීසු කඤ්චි ධම්මං විනාපි චිත්තං උප්පජ්ජති, න එවං අනන්තරචිත්තං විනා චිත්තස්ස උප්පත්ති නාම අත්ථි, තස්මා බලවපච්චයො හොති, ඉති බලවකාරණට්ඨෙන අනන්තරොව අනන්තරූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

පකතො උපනිස්සයො **පකතූපනිස්සයො,** පකතො නාම අත්තනො සන්තානෙ උප්පාදිතො වා සද්ධාසීලාදිඋපසෙවිතො වා උතුභොජනාදිපකතියායෙව වා උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො, ඉති පරූපනිස්සයෙන අමිස්සොති අත්ථො. සො ච පකතූපනිස්සයො ''සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙති, සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, ඣානං උප්පාදෙති; විපස්සනං, මග්ගං, අභිඤ්ඤං, සමාපත්තිං උප්පාදෙති; සීලං, සුතං, චාගං, පඤ්ඤං උපනිස්සාය දානං දෙති…පෙ…. සමාපත්තිං උප්පාදෙතී''තිආදිනා ඉමෙසං සද්ධාදීනං වසෙන බහුධා විභත්තො, එවං උපනිස්සයපච්චයො තිවිධො. නිද්දෙසෙ පනායං ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං …පෙ…. අකුසලානං කෙසඤ්චි…පෙ…. අබ්‍යාකතානං ධම්මානං…පෙ…. පුරිමා පුරිමා අකුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අකුසලානං…පෙ…. කුසලානං කෙසඤ්චි…පෙ…. අබ්‍යාකතානං ධම්මානං…පෙ…. පුරිමා පුරිමා අබ්‍යාකතා ධම්මා…පෙ…. අබ්‍යාකතානං, කුසලානං,

අකුසලානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, පුග්ගලොපි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, සෙනාසනම්පී''ති එවං නිද්දිට්ඨො. තත්ථ **පුරිමා**ති අනන්තරූපනිස්සයෙ සමනන්තරාතීතාව ලබ්භන්ති.

ආරම්මණූපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙසු පන නානාවිධිවසෙන පුරිමතරාවාති තයොපි රාසී කුසලෙන කුසලපදෙ ලබ්භන්ති. කුසලෙන පනාකුසලෙ සමනන්තරාතීතා න ලබ්භන්ති, තෙනාහ ''කෙසඤ්චී''ති. ඉදං හි ''කුසලො ධම්මො අකුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො, ආරම්මණූපනිස්සයො පන දානං දත්වා…පෙ…. තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති…පෙ…. පකතූපනිස්සයො සද්ධං උපනිස්සාය මානං ජප්පෙතී''තිආදිනා **පඤ්හාවාරෙ** ආගතං ඉමං නයං සන්ධාය වුත්තං.

අකුසලෙන කුසලපදෙ හි සමනන්තරාතීතා න ලබ්භන්ති, තෙනාහ ''කෙසඤ්චී''ති. ඉදං පන ''අකුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස පකතූපනිස්සයො. රාගං උපනිස්සාය දානං දෙති…පෙ…. පාණං හන්ත්වා තස්ස පටිඝාතත්ථාය දානං දෙතී''තිආදිනා නයෙන **පඤ්හාවාරෙ** ආගතං පකතූපනිස්සයමෙව සන්ධාය වුත්තං. යථා හි අකුසලං කුසලස්ස අනන්තරූපනිස්සයො න හොති, තථා ආරම්මණූපනිස්සයොපි න හොති. න හි තං ගරුං කත්වා කුසලං පවත්තති.

අකුසලෙන අබ්‍යාකතපදෙ පන ආරම්මණූපනිස්සයොව න ලබ්භති. න හි තං අබ්‍යාකතා ගරුං කරොන්ති, අනන්තරා පනස්ස හොන්ති. තෙනෙවෙත්ථ ''කෙසඤ්චී''ති න වුත්තං. සෙසපදෙසු තයොපි උපනිස්සයා ලබ්භන්තෙව. ''පුග්ගලොපි, සෙනාසනම්පී''ති ඉදම්පි ද්වයං පකතූපනිස්සයවසෙනෙවෙත්ථ වුත්තං, උතුභොජනාදයො චෙත්ථ සඞ්ගහෙතබ්බා. ඉමස්මිඤ්ච පච්චයෙ එකච්චාය පඤ්ඤත්තියා සද්ධිං සබ්බෙපි චතුභූමකා ධම්මා සඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බාති අයං උපනිස්සයපච්චයෙ නයො.

පඨමතරං උප්පජ්ජිත්වා වත්තමානභාවෙන උපකාරකා රූපධම්මා **පුරෙජාතපච්චයො,** සො පසාදතබ්බිසයහදයවත්ථුවසෙන එකාදසවිධො. නිද්දෙසෙ ච ''චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො…පෙ…. කායායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා …පෙ…. රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. රූපායතනං සද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා…පෙ…. යං රූපං නිස්සාය…පෙ…. තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච කිඤ්චිකාලෙ පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, කිඤ්චිකාලෙ න පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං සබ්බථාපි පඤ්චද්වාරෙ වත්ථාරම්මණවසෙන, මනොද්වාරෙ වත්ථුවසෙනෙව චායං නිද්දිට්ඨො. **පඤ්හාවාරෙ** පන ආරම්මණපුරෙජාතං ''අරහා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සතී''ති ආගතත්තා මනොද්වාරෙපි අට්ඨාරසන්නං රූපානං වසෙන ආරම්මණපුරෙජාතම්පි ලබ්භතෙවාති අයං පුරෙජාතපච්චයෙ නයො.

පුරෙජාතානං රූපධම්මානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකො අරූපධම්මො **පච්ඡාජාතපච්චයො** ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආහාරාසා චෙතනා විය. නිද්දෙසෙපි චස්ස ''පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං වුත්තං. තත්ථ **ඉමස්ස කායස්සා**ති චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකභූතුපාදායරූපකායස්ස. ධම්මතො චායං ඨපෙත්වා පටිසන්ධිවිපාකෙ ආරුප්පවිපාකෙ අවසෙසා සබ්බෙ චතුභූමකා අරූපධම්මාති වෙදිතබ්බාති අයං පච්ඡාජාතපච්චයෙ නයො.

ආසෙවනට්ඨෙන අනන්තරානං පගුණබලවභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **ආසෙවනපච්චයො** ගන්ථාදිපුරිමාභියොගො විය. සො කුසලාකුසලකිරියජවනවසෙන තිවිධො. නිද්දෙසෙ පනස්ස ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං…පෙ…. අකුසලානං ධම්මානං…පෙ…. කිරියාබ්‍යාකතානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''ති නිද්දිට්ඨො. තත්ථ **පුරිමා පුරිමා**ති සබ්බත්ථ සමනන්තරාතීතාව දට්ඨබ්බා, තත්ථාපි කුසලාදයො අබ්‍යාකතාදීනං භින්නජාතිකානං සමනන්තරානම්පි වාසනාසඞ්ඛාතෙන ආසෙවනෙන පගුණතරබලවභාවවිසිට්ඨං අත්තනො කුසලාදිභාවසඞ්ඛාතගතිං ගාහාපෙතුං අසමත්ථතාය ආසෙවනපච්චයා න හොන්ති, භූමිතො, පන ආරම්මණතො ච භින්නාපි කාමාවචරතිහෙතුකකුසලකිරියා අත්තනා සදිසවෙදනානමෙව මහග්ගතලොකුත්තරකුසලකිරියානම්පි, සඞ්ඛාරාරම්මණඤ්ච අනුලොමකුසලං නිබ්බානාරම්මණස්ස ගොත්‍රභුකුසලස්ස ආසෙවනපච්චයා හොන්තියෙව. ලොකුත්තරො පන ආසෙවනපච්චයො නත්ථි, තථා විපාකො කම්මපරිණාමිතත්තාති අයං ආසෙවනපච්චයෙ නයො.

චිත්තප්පයොගසඞ්ඛාතෙන කිරියභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **කම්මපච්චයො.** සො නානක්ඛණිකාය කුසලාකුසලචෙතනාය චෙව සහජාතාය ච සබ්බායපි චෙතනාය වසෙන දුවිධො හොති. නිද්දෙසෙපි චස්ස ''කුසලාකුසලං කම්මං විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං…පෙ…. චෙතනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති ද්විධාව වුත්තො. තත්ථ **කම්ම**න්ති චෙතනාකම්මමෙව. **කටත්තා ච රූපාන**න්ති කම්මස්ස කටත්තා උපචිතත්තා නිප්ඵාදිතත්තා උප්පන්නානං කම්මජානං රූපානං කටත්තා එව, කම්මම්පි කාලන්තරෙයෙව අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති අත්තනො ඵලං උප්පාදෙති, න තු විනට්ඨත්තා ඛීණත්තා තං වා ඛීණං පන කම්මං න ජනෙති. **එවං තංසමුට්ඨානා**නන්ති ඉමිනා පටිසන්ධියං කටත්තාරූපග්ගහණං දට්ඨබ්බන්ති අයං කම්මපච්චයෙ නයො.

නිරුස්සාහසන්තභාවෙන නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකො විපාකධම්මො **විපාකපච්චයො.** සො පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපානං, සබ්බත්ථ ච සම්පයුත්තධම්මානං පච්චයො හොති. යථාහ **සබ්බපඤ්හාවාරෙ** – ''විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං පටිසන්ධික්ඛණෙ…පෙ…. කටත්තා ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි. නිද්දෙසෙ පනස්ස ''විපාකා චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං විපාකපච්චයෙන පච්චයො''ති එත්තකමෙව වුත්තං. තං **පඤ්හාවාරෙ** වුත්තවිධානං සන්ධාය සාවසෙසං වුත්තන්ති අයං විපාකපච්චයෙ නයො.

රූපාරූපානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකා චත්තාරො ආහාරා **ආහාරපච්චයො.** නිද්දෙසෙ පන “කබළීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස…පෙ…. අරූපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො”ති එවං නිද්දිට්ඨො. තත්ථ චතුසමුට්ඨානමුපගතා ඔජා කබළීකාරො ආහාරො නාම. සො යස්මා ආහාරූපසෙවීනඤ්ඤෙව අජ්ඣොහටාහාරඋතුජාහාරූපත්ථද්ධො එව ච කම්මජාදිආහාරො ඉමස්ස කායස්ස ඨිතියා පවත්තති, න අඤ්ඤථා, තස්මා කබළීකාතබ්බඋතුජවත්ථුසන්නිස්සිතතාදස්සනත්ථං කබළීකාරො ආහාරොති වුත්තො. කිඤ්චාපි චායං “ඉමස්ස කායස්සා”ති අවිසෙසෙන වුත්තො, විසෙසතො පන ආහාරජරූපස්ස ජනකො චෙව අනුපාලකො ච හුත්වා සෙසතිසන්තතිසමුට්ඨානරූපස්ස අනුපාලකො එව හුත්වා ආහාරපච්චයො හොති. **තංසමුට්ඨානානන්ති** ඉමිනා පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානි ගහිතානෙව. **පඤ්හාවාරෙ** හි “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො”ති වුත්තන්ති අයං ආහාරපච්චයෙ නයො.

අධිපතියට්ඨෙන උපකාරකා ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියවජ්ජා වීසති ඉන්ද්‍රියා **ඉන්ද්‍රියපච්චයො.** ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියානි හි කිඤ්චාපි ඉත්ථිපුරිසලිඞ්ගාකප්පාදීනං බීජභූතානි, නෙව පන තෙසං, න අඤ්ඤෙසං ඉන්ද්‍රියාදිපච්චයතං ඵරන්ති. සුත්තන්තිකපරියායෙන පන තෙසං පකතූපනිස්සයභාවං ඵරන්තීති බාවීසතෙව ඉන්ද්‍රියානි. තත්ථ චක්ඛුන්ද්‍රියාදයො පඤ්ච අරූපධම්මානමෙව ඉන්ද්‍රියපච්චයො, රූපජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානමෙව, සෙසා රූපාරූපානං. නිද්දෙසෙ “චක්ඛුන්ද්‍රියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං…පෙ…. කායවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. රූපජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානං, අරූපිනො ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො”ති එවං නිද්දිට්ඨො. **තංසමුට්ඨානානන්ති** එත්ථාපි කටත්තාරූපම්පි සඞ්ගහිතං. **පඤ්හාවාරෙ** හි “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපාන”න්ති වුත්තන්ති අයං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ නයො.

උපනිජ්ඣායනට්ඨෙන උපකාරකානි ඨපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු වෙදනාත්තයං, එකග්ගතඤ්ච සෙසානි කුසලාදිභෙදානි සත්ත ඣානඞ්ගානි **ඣානපච්චයො.** ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානං හි අභිනිපාතමත්තත්තා තෙසු වෙදනෙකග්ගතා උපනිජ්ඣායනාකාරස්ස අභාවෙන ඣානඞ්ගෙසු න උද්ධටා, නිද්දෙසෙ පනස්ස “ඣානඞ්ගානි ඣානසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයො”ති නිද්දිට්ඨො. ඉධාපි **තංසමුට්ඨානානන්ති** ඉමිනා ච කටත්තාරූපම්පි ගහිතං. **පඤ්හාවාරෙහි** “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි ඣානඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපාන”න්ති වුත්තන්ති අයං ඣානපච්චයෙ නයො.

යතො තතො වා නිය්‍යානට්ඨෙන උපකාරකානි කුසලාදිභෙදානි ද්වාදස මග්ගඞ්ගානි **මග්ගපච්චයො.** නිද්දෙසෙ පන “මග්ගඞ්ගානි මග්ගසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො”ති නිද්දිට්ඨො. එත්ථාපි **තංසමුට්ඨානානන්ති** ඉමිනා කටත්තාරූපග්ගහණං. **පඤ්හාවාරෙ** හි “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි මග්ගඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපාන”න්ති වුත්තං, අහෙතුකචිත්තෙසු චෙත්ථ විජ්ජමානානි මග්ගඞ්ගානි මග්ගපච්චයා න හොන්ති. අයං මග්ගපච්චයෙ නයො.

එකවත්ථුකඑකාරම්මණඑකුප්පාදඑකනිරොධසඞ්ඛාතෙන සම්පයුත්තභාවෙන උපකාරකා අරූපිනො ධම්මා **සම්පයුත්තපච්චයො.** නිද්දෙසෙ පන “චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො”ති නිද්දිට්ඨොති අයං සම්පයුත්තපච්චයෙ නයො.

එකවත්ථුකාදිභාවානුපගමෙන උපකාරකා රූපිනො ධම්මා අරූපීනං, අරූපිනො ධම්මා රූපීනං **විප්පයුත්තපච්චයො,** සො සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතවසෙන තිවිධො හොති. වුත්තං හෙතං “සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං…පෙ…. පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි. පුරෙජාතං පන ඡවත්ථුවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. නිද්දෙසෙ පනස්ස “රූපිනො ධම්මා අරූපීනං…පෙ…. අරූපිනො ධම්මා රූපීනං ධම්මානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො”ති එවං සාමඤ්ඤතො නිද්දිට්ඨො. තත්ථ **රූපිනොති** ඉදං ඡවත්ථූනං වසෙන වුත්තං, රූපාදයො පන ආරම්මණධම්මා සම්පයොගාසඞ්කායාභාවෙන විප්පයුත්තපච්චයා න වුත්තා. චක්ඛාදීනං හි වත්ථූනං අබ්භන්තරතො අරූපධම්මා නික්ඛමන්තා විය උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ සම්පයොගාසඞ්කා හොති. **පඤ්හාවාරෙපි** හි “වත්ථු කුසලානං ඛන්ධානං…පෙ…. චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා”තිආදිනා ඡ වත්ථූනෙව උද්ධටානි, **අරූපිනො ධම්මා රූපීනන්ති** එත්ථාපි නිබ්බානං අරූපම්පි සමානං රූපස්ස විප්පයුත්තපච්චයො න හොති සබ්බථා සම්පයොගාසඞ්කාභාවතො, “චතූහි සම්පයොගො චතූහි විප්පයොගො”ති (ධාතු. 3) හි වුත්තන්ති අයං විප්පයුත්තපච්චයෙ නයො.

පච්චුප්පන්නලක්ඛණෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො **අත්ථිපච්චයො,** සො නිද්දෙසෙ “චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං…පෙ…. චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං, චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, මහාභූතා උපාදාරූපානං, චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං…පෙ. … රූපායතනං…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා…පෙ…. මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො”ති එවං සහජාතපුරෙජාතවසෙන ච බහුධා නිද්දිට්ඨො, **පඤ්හාවාරෙ** පන “සහජාතං පුරෙජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රිය”න්ති ඉමෙසං පඤ්චන්නම්පි වසෙන ආගතත්තා පච්ඡාජාතකබළීකාරආහාරරූපජීවිතින්ද්‍රියානං වසෙනාපි අත්ථිපච්චයො ගහෙතබ්බොවාති අයං අත්ථිපච්චයෙ නයො.

අත්තනො අනන්තරං උප්පජ්ජමානානං අරූපධම්මානං පවත්තිඔකාසදානවසෙන උපකාරකා සමනන්තරනිරුද්ධා අරූපධම්මා **නත්ථිපච්චයො,** නිද්දෙසෙ පන “සමනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පටුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං

ධම්මානං නත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං සාමඤ්ඤතොව නිද්දිට්ඨො. සබ්බථා අනන්තරපච්චයසදිසතාය තත්ථ නිද්දිට්ඨනයෙනෙවෙත්ථ විසෙසො ඤාතබ්බොති අයං නත්ථිපච්චයෙ නයො.

නත්ථිපච්චයධම්මාව විගතභාවෙන උපකාරකත්තා **විගතපච්චයොති** සහ නිද්දෙසෙන නත්ථිපච්චයසදිසොවාති.

අවිගතපච්චයොපි සබ්බථා අත්ථිපච්චයසදිසොව, දෙසනාවිලාසෙන, වෙනෙය්‍යවසෙන වා අයං දුකො වුත්තොති අයං අවිගතපච්චයෙ නයො.

පකිණ්ණකවිනිච්ඡයො

ඉමෙසු පන චතුවීසතියා පච්චයෙසු ඤාණචාරස්ස විසදභාවත්ථං –

ධම්මතො කාලතො චෙව, එකස්සානෙකපච්චයා;
අනෙකෙසඤ්ච ධම්මානං, එකපච්චයභාවතො.

සභාගා විසභාගා ච, යුගළා ජනකාදිතො;
සබ්බට්ඨානාදිභෙදා ච, රූපාරූපවිකප්පතො;
භවතො සඞ්ගහා ඤෙය්‍යො, පකිණ්ණකවිනිච්ඡයො.

තත්ථ **ධම්මතොති** ඉමෙසු හි පච්චයෙසු හෙතුපච්චයො තාව නාමරූපධම්මෙසු නාමධම්මෙකදෙසො, තථා සහජාතාධිපතිකම්මඣානමග්ගපච්චයා, තථා ආසෙවනවිපාකපච්චයා, චතුක්ඛන්ධසඞ්ගහිතාපි විපාකධම්මා අනන්තරසමනන්තරපච්ඡාජාතසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයා. නිබ්බානස්ස අසඞ්ගහතො නාමෙකදෙසොතිපි වත්තුං වට්ටති. පුරෙජාතපච්චයො රූපධම්මොව, සෙසා යථාලාභවසෙන නාමරූපධම්මා. තත්ථ ච ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙසු පඤ්ඤත්තිපි සඞ්ගහිතාති අයං ධම්මතො විනිච්ඡයො.

කාලතො පන හෙතුසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයපුරෙජාතපච්ඡාජාතවිපාකආහාරඉන්ද්‍රියඣානමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයා පන්නරස පච්චුප්පන්නාව හුත්වා අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා හොන්ති, අනන්තරසමනන්තරආසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයා පඤ්ච අතීතා එව හුත්වා, කම්මපච්චයො පනෙකො පච්චුප්පන්නොපි අතීතොපි හුත්වා, සෙසා ආරම්මණඅධිපතිඋපනිස්සයපච්චයා තයොපි තෙකාලිකාපි, නිබ්බානපඤ්ඤත්තිවසෙන කාලවිමුත්තාපි හුත්වා අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා හොන්තීති අයං කාලතො විනිච්ඡයො.

එකස්සානෙකපච්චයාති එකධම්මස්ස, එකපච්චයස්ස ච අනෙකපච්චයභාවතො. කථං? හෙතුපච්චයෙ තාව අමොහො එකො ධම්මො, සො පුරෙජාතකම්මආහාරඣානවජ්ජානං වීසතියා පච්චයානං වසෙන අනෙකපච්චයො හොති, හෙතුපච්චයත්තං අවිජහන්තොව අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකින්ද්‍රියමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං අඤ්ඤෙසං එකාදසන්නං වසෙන වා අනෙකපච්චයො හොති , තථා අලොභාදයො, තෙසු පන අලොභාදොසා ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයා න හොන්ති, තෙ තයො අවිපාකභූතා ලොභදොසමොහා විපාකපච්චයාපි න හොන්ති, තෙ පන අමොහවජ්ජිතා පඤ්ච අධිපතිපච්චයා න හොන්ති, තථා සෙසාපි අවිපාකභූතා.

ආරම්මණපච්චයෙ රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතානං චතුන්නං වසෙන අනෙකපච්චයො හොති, තථා මනොධාතුයා, අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච. සහෙතුකාය පන ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයානම්පි වසෙන, සද්දාදීසුපි එසෙව නයො. ධම්මායතනං පන නිස්සයවිප්පයුත්තානං වසෙනාපි අනෙකපච්චයො හොති, තථා ආරම්මණපච්චයත්තං අවිජහන්තොව ආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙසම්පි සත්තන්නං වසෙන අනෙකපච්චයො හොතීති අයමෙත්ථ උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදො. තත්ථ අරූපානං පන රූපානං වා අතීතානාගතානං ආරම්මණපච්චයභාවෙ සති ආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයමත්තමෙව උත්තරි ලබ්භති.

අධිපතිපච්චයෙ ආරම්මණාධිපති වුත්තනයොව. සහජාතාධිපතීසු චිත්තං හෙතුපුරෙජාතකම්මඣානමග්ගවජ්ජානං එකූනවීසතියා පච්චයානං වසෙන අනෙකපච්චයො හොති, අධිපතිපච්චයත්තං අවිජහන්තො අපරෙසං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකාහාරින්ද්‍රියසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං දසන්නං වසෙනෙව, තථා වීරියං ආහාරපච්චයවජ්ජානං මග්ගපච්චයසහිතානං වසෙන, ඡන්දො ආහාරින්ද්‍රියවජ්ජානං වසෙන අනෙකපච්චයො හොති, වීමංසා හෙතුපච්චයෙ වුත්තනයාව.

අනන්තරපච්චයෙ චතූසු ඛන්ධෙසු වෙදනාක්ඛන්ධො තාව හෙතුපුරෙජාතකම්මාහාරමග්ගපච්චයවජ්ජානං එකූනවීසතියා වසෙන , සඤ්ඤාක්ඛන්ධො තෙසු ඉන්ද්‍රියඣානවජ්ජානං සත්තරසන්නං වසෙන, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො හෙතුපුරෙජාතකම්මින්ද්‍රියඣානමග්ගවජ්ජානං අට්ඨාරසන්නං වසෙන, තථා චෙතනා කම්මසහිතානං, විතක්කො හෙතුපුරෙජාතකම්මආහාරින්ද්‍රියවජ්ජානං ඣානමග්ගසහිතානං, විචාරො, පීති ච ආනන්තරියානං මග්ගවජ්ජානං, එකග්ගතා හෙතුපුරෙජාතකම්මාහාරවජ්ජානං වීසතියා පච්චයානං වසෙන, සද්ධා, ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච අනන්තරානං හෙතුපුරෙජාතකම්මාහාරඣානමග්ගවජ්ජානං අට්ඨාරසන්නං, සති මග්ගසහිතානං එකූනවීසතියා, හිරිඔත්තප්පකායපස්සද්ධාදිඡයුගා, යෙවාපනකෙසු අධිමොක්ඛමනසිකාරතත්‍රමජ්ඣත්තතා, කරුණාමුදිතා ච

හෙතුපුරෙජාතකම්මාහාරඣානමග්ගින්ද්‍රියවජ්ජානං සත්තරසන්නං, විරතියො පන මග්ගසහිතානං අට්ඨාරසන්නං, මිච්ඡාදිට්ඨි තතො විපාකවජ්ජානං සත්තරසන්නං වසෙන, මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවා තෙහි චෙව කම්මාහාරපච්චයෙහි චාති එකූනවීසතියා පච්චයානං වසෙන, අහිරිකං අනොත්තප්පං මානො ථීනං මිද්ධං උද්ධච්චන්ති ඉමෙ හෙතුපුරෙජාතකම්මවිපාකාහාරින්ද්‍රියඣානමග්ගවජ්ජානං සොළසන්නං, විචිකිච්ඡා ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි තතො අධිපතිවජ්ජානං පන්නරසන්නං වසෙන අනෙකපච්චයා හොන්ති. අනන්තරපච්චයත්තං අවිජහන්තානං පනෙතෙසං සමනන්තරඋපනිස්සයකම්මනත්ථිවිගතානං අපරෙසං ඡන්නං වසෙන ච. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස අධිපතිපච්චයෙනෙව අනෙකපච්චයභාවො වෙදිතබ්බො.

සහජාතපච්චයෙ මහාභූතානි ආරම්මණආරම්මණාධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතානං නවන්නං, හදයවත්ථු තෙසඤ්ඤෙව විප්පයුත්තසහිතානං වසෙන. **නිස්සයපච්චයෙ** චක්ඛායතනාදීනි ආරම්මණආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං නවන්නං වසෙන. **පුරෙජාතපච්චයෙ** රූපසද්දගන්ධරසායතනාදීනි ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතානං ඡන්නං වසෙන. **ආහාරපච්චයෙ** ඔජා ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයාහාරඅත්ථිඅවිගතානං ඡන්නං පච්චයානං වසෙන අනෙකධා පච්චයො හොති. තංතංපච්චයත්තං අවිජහන්තානං තෙසං තෙසං සබ්බත්ථ ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයාදිපච්චයතා වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බා. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති අයං එකස්සානෙකපච්චයතො විනිච්ඡයො.

අනෙකෙසඤ්ච ධම්මානං, එකපච්චයභාවතොති එතෙසු හි ඨපෙත්වා කම්මපච්චයං සෙසෙසු තෙවීසතියා පච්චයෙසු අනෙකෙ අනෙකෙසං ධම්මානං එකතො එකෙකං පච්චයා හොන්ති. කම්මපච්චයො පන චෙතනා එකධම්මොවාති අයං අනෙකධම්මානං එකපච්චයභාවතො විනිච්ඡයො.

සභාගා විසභාගා චාති එතෙසු හි අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයාසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයා සභාගා, තථා ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයා. පුරෙජාතපච්චයො පනෙත්ථ පච්ඡාජාතෙන විසභාගො, තථා සම්පයුත්තො විප්පයුත්තෙන, අත්ථි නත්ථිනා, විගතො අවිගතෙනාති අයං සභාගවිසභාගතො විනිච්ඡයො.

යුගළාති එත්ථ අත්ථසරික්ඛතාය සද්දසරික්ඛතාය කාලපටිපක්ඛතාය හෙතුඵලතාය අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛතායාති ඉමෙහි කාරණෙහි යුගළං වෙදිතබ්බං. අනන්තරසමනන්තරා හි අත්ථසරික්ඛතාය එකං යුගළං නාම. නිස්සයූපනිස්සයා සද්දසරික්ඛතාය, පුරෙජාතපච්ඡාජාතා කාලපටිපක්ඛතාය, කම්මවිපාකා හෙතුඵලතාය, සම්පයුත්තවිප්පයුත්තා අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛතාය එකං යුගළං, තථා අත්ථිනත්ථිපච්චයා, විගතඅවිගතපච්චයාති අයං යුගළතො විනිච්ඡයො.

ජනකාදිතොති ජනකොපත්ථම්භකතො. එතෙසු හි අනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයාසෙවනපච්චයා, නානක්ඛණිකො කම්මපච්චයො, නත්ථිවිගතපච්චයා චාති ඉමෙ ජනකා එව, න උපත්ථම්භකා. පච්ඡාජාතපච්චයො උපත්ථම්භකො එව, න ජනකො. සෙසා ජනකා චෙව උපත්ථම්භකා චාති අයං ජනකාදිතො විනිච්ඡයො.

සබ්බට්ඨානාදිභෙදාති සබ්බට්ඨානිකඅසබ්බට්ඨානිකභෙදතො. එතෙසු හි සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයා සබ්බට්ඨානිකා. සබ්බෙසු පච්චයුප්පන්නෙසු ඉච්ඡිතබ්බා. එතෙහි විනා උප්පජ්ජමානො එකධම්මොපි නත්ථි. සෙසා අසබ්බට්ඨානිකා. තත්ථ ච ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඅනන්තරසමනන්තරානන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයපුරෙජාතාසෙවනසම්පයුත්ත අත්ථිනත්ථිවිගතපච්චයා අරූපධම්මානඤ්ඤෙව කාරණතො අසබ්බට්ඨානිකා. තථා පච්ඡාජාතපච්චයො රූපානඤ්ඤෙව කාරණතො, සෙසා එකච්චානං රූපාරූපධම්මානං කාරණතො අසබ්බට්ඨානිකා. අයං සබ්බට්ඨානාදිභෙදතො විනිච්ඡයො.

රූපාරූපවිකප්පතොති රූපං රූපස්ස, රූපං අරූපස්සාතිආදි විකප්පතො. එතෙසු හි එකොපි පච්චයො රූපමෙව හුත්වා රූපස්සෙව පච්චයො භවන්තො නාම නත්ථි, රූපමෙව පන අරූපස්සෙව අත්ථි, සො පුරෙජාතපච්චයො එකො එව. රූපමෙව හුත්වා රූපාරූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි නත්ථි, අරූපමෙව හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයොපි අත්ථි, සො අනන්තරසමනන්තරආසෙවනසම්පයුත්තනත්ථිවිගතවසෙන ඡබ්බිධො. අරූපමෙව පන රූපස්සෙව පච්චයොපි අත්ථි, සො පච්ඡාජාතපච්චයො එකො එව. අරූපමෙව හුත්වා රූපාරූපානම්පි අත්ථි, සො හෙතුකම්මවිපාකඣානමග්ගවසෙන පඤ්චවිධො. රූපාරූපපඤ්ඤත්ති හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයොපි අත්ථි, සො ආරම්මණඋපනිස්සයවසෙන දුවිධො. රූපාරූපං පන රූපාරූපස්සාපි අත්ථි, සො අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයාහාරින්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන නවවිධොති අයං රූපාරූපවිකප්පතො විනිච්ඡයො.

භවතොති ඉමෙසු හි පච්චයෙසු පඤ්චවොකාරභවෙ තාව න කොචි පච්චයො න ලබ්භති නාම, සබ්බෙපි ලබ්භන්ති. චතුවොකාරභවෙ පන පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙ අපනෙත්වා සෙසා එකවීසතිමෙව. එකවොකාරභවෙ සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මින්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතවසෙන සත්තෙව. බාහිරෙ පන අනින්ද්‍රියබද්ධරූපෙ තෙසු කම්මින්ද්‍රියවජ්ජා පඤ්චෙව ලබ්භන්තීති අයං භවතො විනිච්ඡයො.

සඞ්ගහාති සබ්බෙපි හි ඉමෙ චතුවීසති පච්චයා ආරම්මණසහජාතඋපනිස්සයපුරෙජාතපච්ඡාජාතකම්මාහාරින්ද්‍රියෙසු අට්ඨසු ච පච්චයෙසු සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. කථං? තෙසු හි හෙතුඅඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකඣානමග්ගසම්පයුත්තපච්චයා ඡ සහජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. අනන්තරසමනන්තරාසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයා පඤ්ච අනන්තරූපනිස්සයෙ උපනිස්සයපච්චයෙ. නිස්සයපච්චයො සහජාතපුරෙජාතභෙදතො දුවිධො. තත්ථ සහජාතො සහජාතපච්චයෙ, පුරෙජාතො පුරෙජාතපච්චයෙ. අධිපතිපච්චයොපි ආරම්මණභූතො ආරම්මණූපනිස්සයෙ, සහජාතභූතො සහජාතපච්චයෙ.

විප්පයුත්තපච්චයොපි සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතභූතතාය තත්ථ තත්ථ සඞ්ගහං ගච්ඡති. අත්ථිඅවිගතපච්චයාපි සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියභූතතාය තත්ථ තත්ථ පච්චයෙසු සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. එවං ඉමෙසු පච්චයෙසු සබ්බපච්චයානං සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. තෙනෙව තිකපට්ඨානපාළියං පච්චනීයනයෙ ඉමෙසං අට්ඨන්නං පච්චයානං වසෙනෙව කතිපයපඤ්හා විස්සජ්ජිතා. ඉමෙසං පන අට්ඨන්නම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤසඞ්ගහොපි අත්ථියෙව. තෙසු හි ආරම්මණපච්චයො අධිපතිභූතො උපනිස්සයෙ , අනධිපතිභූතො න කත්ථචීති ආරම්මණපච්චයො හුත්වා විසුඤ්ඤෙව තිට්ඨති. කම්මපච්චයොපි සහජාතො සහජාතෙ. නානක්ඛණිකො පන බලවා විපාකධම්මානං උපනිස්සයො හොතීති උපනිස්සයපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති. බලවාපි පන කම්මජරූපානං, දුබ්බලො අරූපානං නානක්ඛණිකකම්මපච්චයො හුත්වා විසුඤ්ඤෙව තිට්ඨති. ආහාරපච්චයොපි අරූපභූතො සහජාතෙ, රූපභූතො න කත්ථචීති විසුඤ්ඤෙව තිට්ඨති, ඉන්ද්‍රියපච්චයොපි අරූපභූතො සහජාතෙ, පසාදින්ද්‍රියා පුරෙජාතෙ, රූපජීවිතින්ද්‍රියං න කත්ථචි සඞ්ගහං ගච්ඡතීති ඉන්ද්‍රියපච්චයො හුත්වා විසුඤ්ඤෙව තිට්ඨතීති එවමෙවං අඤ්ඤමඤ්ඤසඞ්ගහොපි අත්ථෙව. සබ්බෙපි පනෙතෙ චතුවීසති පච්චයා ආරම්මණඋපනිස්සයකම්මඅත්ථිපච්චයෙසු චතූසුපි සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති අයං සඞ්ගහතො විනිච්ඡයො. අයං අනුත්තානපදත්ථසහිතො සඞ්ඛෙපත්ථවිනිච්ඡයො.

පකිණ්ණකවිනිච්ඡයො නිට්ඨිතො.

විභඞ්ගනයෙ පනෙත්ථ පාළිවවත්ථානං තාව සඞ්ඛෙපතො එවං වෙදිතබ්බං. **පට්ඨානපාළියං** හි ‘‘හෙතුපච්චයො…පෙ…. අවිගතපච්චයො’’ති පච්චයපදානි මාතිකාවසෙන නික්ඛිපිත්වා තෙසං පච්චයානං – ‘‘හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදිනා නයෙන පච්චයභාජනීයසඞ්ඛාතො නිද්දෙසවාරො පඨමං වුත්තො. සොපි ච අනන්තරසඞ්ඛෙපත්ථවිනිච්ඡයො තත්ථ තත්ථ දස්සිතො එව. තදනන්තරං තෙසං චතුවීසතියා පච්චයානං කුසලත්තිකාදයො ද්වාවීසතිතිකෙ, හෙතුදුකාදයො සතං දුකෙ ච නිස්සාය නානානයතො විභජනවසෙන චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානසමොධානං අනන්තනයසමන්තපට්ඨානං විභත්තං. කථං? චතුබ්බිධං හි පට්ඨානං – අනුලොමපට්ඨානං, පච්චනීකපට්ඨානං, අනුලොමපච්චනීකපට්ඨානං, පච්චනීකානුලොමපට්ඨානන්ති. තත්ථ ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා’’තිආදිනා, ‘‘හෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතුධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා’’තිආදිනා කුසලාදීනං, හෙතුආදීනඤ්ච ධම්මානං අනුලොමවසෙන පවත්තං **අනුලොමපට්ඨානං** නාම. ‘‘නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා…පෙ…. නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච නහෙතුධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා’’තිආදිනා කුසලාදීනං, හෙතුආදීනඤ්ච ධම්මානං පච්චනීකවසෙන පවත්තං **පච්චනීකපට්ඨානං** නාම. ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා…පෙ…. හෙතුං ධම්මං පටිච්ච නහෙතුධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා’’තිආදිනා පවත්තං **අනුලොමපච්චනීකපට්ඨානං** නාම . ‘‘නකුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො…පෙ…. නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතුධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා’’තිආදිනා පවත්තං **පච්චනීකානුලොමපට්ඨානං** නාම.

එවමෙතෙසු චතූසු පට්ඨානෙසු යං ධම්මං අනුලොමපට්ඨානං නාම, තං තාව ඡබ්බිධං හොති – තිකපට්ඨානං දුකපට්ඨානං දුකතිකපට්ඨානං තිකදුකපට්ඨානං තිකතිකපට්ඨානං දුකදුකපට්ඨානන්ති. යථා චෙතං, එවං පච්චනීකපට්ඨානාදීනිපි තීණි තීණි පච්චෙකන්ති චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානසමොධානං පට්ඨානප්පකරණං වෙදිතබ්බං. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි අනුලොමපට්ඨානෙ ද්වාවීසතිතිකෙ නිස්සාය **තිකපට්ඨානං** නාම නිද්දිට්ඨං. සතං දුකෙ නිස්සාය **දුකපට්ඨානං** නාම. තතො තිකෙ දුකෙසු පක්ඛිපිත්වා **දුකතිකපට්ඨානං** නාම. තතො දුකෙ තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා **තිකදුකපට්ඨානං** නාම. තිකෙ පන තිකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා **තිකතිකපට්ඨානං** නාම. දුකෙ ච දුකෙසු එව පක්ඛිපිත්වා **දුකදුකපට්ඨානං** නාම නිද්දිට්ඨං. පඨමං තාවෙත්ථ අනුලොමපට්ඨානෙ තිකපට්ඨානනයො නිද්දිට්ඨො. එවං පච්චනීකපට්ඨානෙ, අනුලොමපච්චනීකපට්ඨානෙ, පච්චනීකානුලොමපට්ඨානෙති චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානං දෙසිතං.

එත්ථ ච දුවිධං අනුලොමං, පච්චනීකඤ්ච ධම්මානුලොමං ධම්මපච්චනීකං, පච්චයානුලොමං පච්චයපච්චනීකන්ති. තත්ථ ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො’’තිආදිනා කුසලාදීනං තිකධම්මානං, හෙතුආදීනං දුකධම්මානඤ්ච අනුලොමදෙසනාවසෙන **ධම්මානුලොමං** වෙදිතබ්බං. ‘‘නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො’’තිආදිනා තිකදුකධම්මානං පච්චනීකවසෙන **ධම්මපච්චනීකං** වෙදිතබ්බං. ‘‘හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා’’ති එවං චතුවීසතියා පච්චයානං අනුලොමදෙසනාවසෙන **පච්චයානුලොමං** වෙදිතබ්බං. ‘‘නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා’’ති එවං පච්චයානං පච්චනීකවසෙන **පච්චයපච්චනීකඤ්ච** වෙදිතබ්බං. තත්‍ර යදිදං ධම්මානුලොමං ධම්මපච්චනීකඤ්ච, තස්ස වසෙන චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානං වෙදිතබ්බං. පච්චයානුලොමං පච්චයපච්චනීකඤ්ච අනුලොමතිකපට්ඨානාදීසු චතුවීසතියා පට්ඨානෙසු එකෙකතිකදුකෙසු එවං ලබ්භති. තඤ්ච උපරි පාළිනයදස්සනෙ එව පාකටං භවිස්සති. තත්‍රිමානි චතුවීසති පට්ඨානානි ඉමෙසං තිකදුකානං වසෙන නිද්දිට්ඨත්තා තිකපට්ඨානං…පෙ…. දුකදුකපට්ඨානන්ති වුච්චති.

තෙසු තිකදුකෙසු එකෙකං තිකදුකං ඉමෙසං හෙතුපච්චයාදීනං චතුවීසතියා පච්චයානං අනුලොමාදිනයචතුක්කවසෙන සත්තහි සත්තහි මහාවාරෙහි විත්ථාරතො විභත්තං. කතමෙහි සත්තහි? පටිච්චවාරො සහජාතවාරො පච්චයවාරො නිස්සයවාරො සංසට්ඨවාරො සම්පයුත්තවාරො පඤ්හාවාරොති ඉමෙහි . තත්ථ ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො’’තිආදිනා පටිච්චාභිධානෙන වුත්තො **පටිච්චවාරො** නාම. ‘‘කුසලං ධම්මං සහජාතො, කුසලං ධම්මං පච්චයා, කුසලං ධම්මං නිස්සාය, කුසලං ධම්මං සංසට්ඨො, කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තො’’ති එවං සහජාතාදිඅභිධානෙහි වුත්තා පඤ්ච වාරා **සහජාතාදිවාරානි**. පරතො ච සංසට්ඨසම්පයුත්තවාරෙසු ද්වීසු අරූපධම්මවසෙනෙව පච්චයපච්චයුප්පන්නා ච, සෙසෙසු චතූසු වාරෙසු, සත්තමෙව පඤ්හාවාරෙ ච රූපාරූපවසෙන, පච්චයවාරෙ, නිස්සයවාරෙ ච සහජාතපච්ඡාජාතපුරෙජාතවසෙන, සෙසෙසු සහජාතවසෙන පච්චයපච්චයුප්පන්නා ච කථිතාති අයං විසෙසො. සත්තමවාරෙ පන යස්මා ‘‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදිනා නයෙන තෙ තෙ පඤ්හෙ උද්ධරිත්වා පුන ‘‘කුසලා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධාන’’න්තිආදිනා නයෙන සබ්බෙපි තෙ පඤ්හා නිජ්ජටා, නිග්ගුම්බා ච කත්වා විභත්තා, තස්මා සො වාරො පඤ්හානං සාධුකං විභත්තත්තා **පඤ්හාවාරොත්වෙව** සඞ්ඛං ගතො. ඉති ඉමෙහි සත්තහි මහාවාරෙහි චතුවීසතියා

සමන්තපට්ඨානෙසු සබ්බෙපි තිකදුකා චතුවීසතියා පච්චයානං අනුලොමාදිවසෙන විත්ථාරතො විභත්තා. කථං? අනුලොමපට්ඨානෙ හි යදිදං ද්වාවීසතිතිකෙ නිස්සාය තිකපට්ඨානං නාම සබ්බපඨමං නිද්දිට්ඨං. තත්ථ කුසලත්තිකං තාව ඉමෙහි පටිච්චවාරාදීහි මහාවාරෙහි පච්චයානුලොමාදිනයචතුක්කතො විභත්තං. තත්ථ යො තාවෙස සබ්බපඨමො පටිච්චවාරො නාම, සො උද්දෙසනිද්දෙසතො දුවිධො හොති.

තත්ථ උද්දෙසවාරො කුසලාදයො පටිච්ච හෙතුපච්චයාදිවසෙන කුසලාදීනං යුත්තානං, අකුසලාදීනං අයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං උප්පත්තිපුච්ඡනවසෙනෙව පවත්තත්තා ‘‘පුච්ඡාවාරො’’තිපි, පුච්ඡානඤ්ඤෙව පඤ්ඤාපනතො ‘‘පණ්ණත්තිවාරො’’තිපි වුච්චති. න හි තත්ථ විස්සජ්ජනං අත්ථි. නිද්දෙසවාරො පන පුච්ඡාවාරෙ පරිපුච්ඡිතෙසු පඤ්හෙසු ‘‘සියා අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා’’තිආදිකං අයුත්තං පඤ්හං අනුද්ධරිත්වා ලබ්භමානානඤ්ඤෙව පඤ්හානං වසෙන පවත්තො. ඉතරෙසු පන සහජාතාදීසු, සෙසෙසු ච තිකෙසු, සෙසපට්ඨානෙසු ච සබ්බත්ථ පුච්ඡාවාරො නත්ථි, ලබ්භමානවසෙන සබ්බවිස්සජ්ජනමෙව දස්සිතන්ති ඉදමෙත්ථ සඞ්ඛෙපතො පාළිවවත්ථානං.

ඉදානි පනෙත්ථ ආදිතො පට්ඨාය එවං විභඞ්ගනයො වෙදිතබ්බො. අනුලොමපට්ඨානස්මිඤ්හි තිකපට්ඨානෙ කුසලත්තිකස්ස සත්තසු මහාවාරෙසු පඨමස්ස පටිච්චවාරස්ස පුච්ඡාවාරෙ තාව – ‘‘සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා...පෙ.... අකුසලො ධම්මො...පෙ.... අබ්‍යාකතො...පෙ.... කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච... පෙ.... අකුසලො ච අබ්‍යාකතො ච...පෙ.... කුසලො ච අකුසලො ච...පෙ.... කුසලො ච අකුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා උප්පජ්ජෙය්‍යුං හෙතුපච්චයා’’ති කුසලපදමූලා සත්ත පුච්ඡා උද්ධටා.

එවං අකුසලපදමූලා, අබ්‍යාකතපදමූලා ච. ‘‘සියා කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අකුසලො...පෙ.... සියා අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච...පෙ.... සියා කුසලඤ්ච අකුසලඤ්ච...පෙ.... සියා කුසලඤ්ච අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්චා’’ති ද්විමූලකා, තිමූලකා ච සත්ත සත්ත පුච්ඡාති එකූනපඤ්ඤාස පුච්ඡා හෙතුපච්චයමූලකා උද්ධටා.

ඉමිනාව නයෙන ‘‘සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය ආරම්මණපච්චයා...පෙ.... අවිගතපච්චයා’’ති එවං සෙසපච්චයමූලකාපි පුච්ඡාවෙදිතබ්බා. එකමූලකනයො.

යථා ච එකමූලකෙ, එවං ‘‘සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා... පෙ.... හෙතුපච්චයා අවිගතපච්චයා’’තිආදිනා ද්විමූලකෙපි. ‘‘හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයා...පෙ.... හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අනන්තරපච්චයා...පෙ.... හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අවිගතපච්චයා’’තිආදිනා තිමූලකාදීසු සබ්බමූලකපරියොසානෙසු වාරෙසු නයා වෙදිතබ්බා. හෙතුපච්චයමූලකනයො.

යථා ච හෙතුමූලකෙ, එවං ‘‘සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය ආරම්මණපච්චයා’’තිආදිනා සෙසපච්චයමූලකෙසුපි නයො ඤාතබ්බො. පච්චයානුලොමවාරො. එතෙනෙව උපායෙන ‘‘සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය නහෙතුපච්චයා’’තිආදිනා සබ්බප්පකාරයුත්තො පච්චයපච්චනීකවාරොපි. ‘‘සියා කුසලං ධම්මං...පෙ.... උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා’’තිආදිනා අනුලොමපච්චනීකපච්චයවාරොපි. ‘‘සියා කුසලං ධම්මං...පෙ.... උප්පජ්ජෙය්‍ය නහෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා’’තිආදිනා පච්චනීයානුලොමවාරොපි සබ්බත්ථ නෙතබ්බොති අයං තාවෙත්ථ පුච්ඡාවාරෙ නයො.

නිද්දෙසවාරො පන උද්දෙසවාරෙ දස්සිතාසු පුච්ඡාසු කුසලාකුසලාදීනං සහුප්පත්තියා අභාවතො යා එතා ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතී’’තිආදිකා පුච්ඡා සබ්බසො විස්සජ්ජනං ලභන්ති, තා පහාය යා විස්සජ්ජනං ලභන්ති, තාසමෙව විස්සජ්ජනවසෙන පවත්තො. තත්‍රායං නයො – ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා. තයො ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො. ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා. කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා උප්පජ්ජන්ති හෙතුපච්චයා. කුසලං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං. තයො ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං. ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප’’න්ති එවං කුසලපදමූලාසු සත්තසු පුච්ඡාසු තිස්සොව ලබ්භමානා විස්සජ්ජිතා. තථා අකුසලපදමූලාසුපි තිස්සොව. අබ්‍යාකතපදමූලාසු පන ‘‘අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා කටත්තා ච රූපං...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා කටත්තා ච රූපං. ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා. එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො මහාභූතා...පෙ.... ද්වෙ මහාභූතෙ පටිච්ච ද්වෙ මහාභූතා. මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූප’’න්ති එකාව. ද්විමූලිකාදීසු ච ‘‘කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්ති එකා. තථා ‘‘අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච පටිච්චා’’ති, එවං හෙතුපච්චයමූලිකාසු එකූනපඤ්ඤාසාය පුච්ඡාසු නවෙව ලබ්භමානා විස්සජ්ජිතා. සෙසා චත්තාලීස මොඝපුච්ඡාති න විස්සජ්ජිතා. එවං උපරි ආරම්මණපච්චයාදීසු විස්සජ්ජිතාවසෙසා මොඝපුච්ඡාති ගහෙතබ්බා. විජානනසුඛත්ථං පන භගවතා පුච්ඡාවාරෙ ලබ්භමානා, අලබ්භමානා ච සබ්බාපි තා දස්සිතාති වෙදිතබ්බාති.

තත්ථ **කුසලං ධම්මං පටිච්චාති** සහජාතෙසු වෙදනාක්ඛන්ධාදිභෙදං එකං කුසලං ධම්මං පටිච්ච පටිගන්ත්වා, සහුප්පත්තිසඞ්ඛාතෙන සදිසභාවෙන පත්වාති අත්ථො. සදිසත්ථො හි එත්ථ පටිසද්දො ‘‘පටිපුග්ගලො’’තිආදීසු විය. **කුසලො ධම්මොති** සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදිභෙදො සහුප්පන්නො කුසලො ධම්මො. **උප්පජ්ජතීති** පාකටභාවතො උද්ධං උප්පාදාදිං

පාපුණාති, අත්තානං වා පටිලභති. **හෙතුපච්චයාති** න කෙවලං කුසලධම්මමත්තමෙව පටිච්ච උප්පජ්ජති, අථ ඛො කුසලහෙතුනා හෙතුපච්චයතං සාධෙන්තෙන ච උප්පජ්ජතීති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො.

එවමිදං “උප්පජ්ජෙය්‍යා”ති පුච්ඡාය “උප්පජ්ජතී”ති අවිසෙසෙන විස්සජ්ජනං වත්වා ඉදානි යං ධම්මං පටිච්ච යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තෙ පච්චයපච්චයුප්පන්නෙ ඛන්ධවසෙන විසෙසෙත්වා දස්සෙතුං **“කුසලං එකං ඛන්ධ”**න්තිආදි වුත්තං. යස්මා පනෙත්ථ එකො ඛන්ධො එකස්සෙව, ද්වින්නංයෙව වා, ද්වෙ වා පන එකස්සෙව පච්චයා නාම න හොන්ති, තස්මා තෙ පකාරෙන අනාමසිත්වා “එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා”තිආදිනා පච්චයභාවෙන ගහිතාවසෙසං සබ්බං පච්චයුප්පන්නං කත්වා දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. එවං උපරිපි සබ්බත්ථ. **චිත්තසමුට්ඨානං රූප**න්ති ඉදං පටිච්චත්ථස්ස සහජාතත්ථත්තා යං කුසලෙන සහජාතඤ්චෙව හෙතුපච්චයඤ්ච ලභති, තං දස්සෙතුං වුත්තං **“විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකත”**න්ති. එත්ථ හෙතුපච්චයාධිකාරෙ අහෙතුකා න ගහෙතබ්බා. **ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථූ**තිආදි කටත්තාරූපග්ගහණෙන වත්ථුස්මිං ගහිතෙපි වත්ථුං පටිච්ච අරූපක්ඛන්ධානං උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං. **එකං මහාභූත**න්තිආදි පන රූපාබ්‍යාකතං පටිච්ච රූපාබ්‍යාකතස්ස උප්පත්තිදස්සනත්ථං. හෙතුපච්චයෙ උපත්ථම්භකානමෙව චෙත්ථ චිත්තජානං, පටිසන්ධියං කම්මජානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤං පච්චයපච්චයුප්පන්නතා ගහෙතබ්බා, න අහෙතුකචිත්තජඋතුජාදීනං තෙසං හෙතුපච්චයා උප්පත්තියා අභාවතො. **මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨාන**න්තිආදි මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාදීනං උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං. ඉමිනා උපායෙන ආරම්මණපච්චයාදීසුපි විස්සජ්ජනානං අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ආරම්මණපච්චයෙ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති ආරම්මණපච්චයා. එකං ඛන්ධං…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො…පෙ…. අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති ආරම්මණපච්චයා. විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා. වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා”ති එවං තිස්සො විස්සජ්ජිතා. සෙසා රූපමිස්සකත්තා, රූපස්ස ච ආරම්මණපච්චයෙන අනුප්පත්තිතො න ගහිතා. තෙනෙව “වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා”ති වත්වා “ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථූ”ති න වුත්තං. එත්ථ ච **ආරම්මණපච්චයාති** සහජාතං කුසලං ධම්මං පටිච්ච උප්පජ්ජමානො කුසලො ධම්මො තතො අඤ්ඤෙන අසහජාතෙන ඡබ්බිධෙන ආරම්මණභූතෙන පච්චයෙනාති එවං අත්ථො ගහෙතබ්බො. න හි අත්තනා සහජාතං ආරම්මණං කත්වා චිත්තචෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති.

අධිපතිපච්චයෙ හෙතුපච්චයසදිසං විස්සජ්ජනං. අනන්තරසමනන්තරෙසු පන රූපාභාවතො ආරම්මණපච්චයසදිසං. සහජාතපච්චයෙපි හෙතුපච්චයසදිසං. අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතුප්පත්තියා පන “බාහිරං එකං මහාභූතං පටිච්ච…පෙ…. ද්වෙ මහාභූතා. මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපං…පෙ…. ආහාරසමුට්ඨානං එකං මහාභූතං…පෙ…. ද්වෙ මහාභූතා…පෙ…. උතුසමුට්ඨානං එකං…පෙ…. ද්වෙ මහාභූතා…පෙ…. අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං පටිච්ච…පෙ…. ද්වෙ මහාභූතා…පෙ…. කටත්තාරූපං උපාදාරූප”න්ති ඉදං අධිකං. එවං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙපි. කෙවලං තත්ථ කටත්තාරූපං උපාදාරූපඤ්ච න ගහිතං තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයත්තාභාවා. නිස්සයපච්චයෙපි සහජාතපච්චයසදිසං විස්සජ්ජනං. පටිච්චත්ථස්ස පන සහජාතත්ථත්තා චක්ඛාදීසු පුරෙජාතනිස්සයා ඉධ න ගහිතාති. උපනිස්සයපච්චයෙපි රූපස්ස උපනිස්සයපච්චයුප්පන්නත්තාභාවා ආරම්මණපච්චයසදිසමෙව විස්සජ්ජනං.

පුරෙජාතපච්චයෙ පන “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති පුරෙජාතපච්චයා. කුසලං එකං…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා. වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයා. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො…පෙ…. අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. පුරෙජාතපච්චයා. විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා. වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයා”ති එවං තිස්සො පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා. තත්ථ **වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයාති** ඉදං ආරම්මණපුරෙජාතනිවත්තනත්ථං වුත්තං. තං හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනංයෙව පුරෙජාතපච්චයතං සාධයති, න මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාති ඉධ න ගහිතං.

පච්ඡාජාතපච්චයො ඉධ අරූපධම්මෙසු න ලබ්භති. රූපධම්මෙසු ච උපත්ථම්භකොව, න ජනකො, තස්මා “අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජතී”තිආදි න වත්තබ්බොවාති අයං න ගහිතො. ආසෙවනපච්චයෙපි ආරම්මණපච්චයෙ විය තිස්සොව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා.

කම්මපච්චයෙ “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති කම්මපච්චයා. කුසලං එකං ඛන්ධං…පෙ…. අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං…පෙ…. කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානං රූප”න්ති කුසලපදෙ තිස්සො, තථා අකුසලපදෙ. අබ්‍යාකතපදෙ පන “අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච…පෙ…. මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූපං, අසඤ්ඤසත්තානං…පෙ…. කටත්තාරූපං උපාදාරූප”න්ති එවං තිස්සො. “කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප”න්තිආදිනා සහජාතසදිසං විස්සජ්ජනං. නත්ථිවිගතපච්චයෙසු ආරම්මණසදිසං.

එවං සබ්බපච්චයෙසු ලබ්භමානපඤ්හෙ විස්සජ්ජනං දස්සෙත්වා තතො හෙතුඅධිපතිඣානමග්ගපච්චයා එකසදිසා. ආරම්මණානන්තරසමනන්තරූපනිස්සයාසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයා එකසදිසා. සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඅත්ථිඅවිගතා එකසදිසා. ආසෙවනපච්චයෙ විපාකො න ලබ්භති. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ චිත්තජරූපං, උපාදාරූපඤ්ච න ලබ්භතීතිආදිනා පච්චයානං අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසත්තං වත්වා පුන තෙසං “හෙතුයා නව. ආරම්මණෙ තීණි. අධිපතියා නව. අනන්තරසමනන්තරෙසු තීණි. සහජාතෙ නව. අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තීණි. නිස්සයෙ නව. උපනිස්සයෙ තීණි. පුරෙජාතෙ තීණි. ආසෙවනෙ තීණි. කම්මෙ නව. විපාකෙ එකං. ආහාරෙ නව. ඉන්ද්‍රියෙ නව. ඣානෙ නව. මග්ගෙ නව. සම්පයුත්තෙ තීණි. විප්පයුත්තෙ නව. අත්ථියා නව. නත්ථියා තීණි. විගතෙ තීණි. අවිගතෙ නවා”ති එවං හෙතුපච්චයාදීනං එකෙකස්මිං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනවාරගණනා වුත්තාති අයං එකමූලකනයො.

යථා ච එකමූලකෙ, එවං ‘‘හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා’’තිආදිනා ද්විමූලකාදීසුපි සබ්බමූලකපරියොසානෙසු යථානුරූපං නයො නෙතබ්බො. පාළියම්පි චිත්ථාරනයං අදස්සෙත්වා ‘‘හෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ තීණී’’තිආදිනා විස්සජ්ජනවාරගණනභෙදො දස්සිතොති අයං පච්චයානුලොමෙ නයො.

පච්චයපච්චනීයෙ පන ‘‘අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා. විචිකිච්ඡාසහගතෙ උද්ධච්චසහගතෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච විචිකිච්ඡාසහගතො උද්ධච්චසහගතො මොහො. අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා. අහෙතුකං විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං. අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා කටත්තා ච රූපං…පෙ…. වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා. එකං මහාභූතං පටිච්ච…පෙ…. මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං, කටත්තාරූපං උපාදාරූපං…පෙ…. එකං මහාභූතං පටිච්ච…පෙ…. උපාදාරූප’’න්ති ඉමා ද්වෙ විස්සජ්ජිතා.

නාරම්මණපච්චයෙ ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. කුසලෙ…පෙ…. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. අකුසලෙ…පෙ…. අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානං රූපං, අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්ති ඉමා පඤ්ච විස්සජ්ජිතා.

නාධිපතිපච්චයෙ ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො…පෙ…. කුසලං එකං ඛන්ධං…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා. කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා උප්පජ්ජන්ති…පෙ…. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. අකුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා…පෙ…. අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො …පෙ…. මහාභූතෙ පටිච්ච…පෙ…. කටත්තාරූපං උපාදාරූපං. කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. අකුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්ති නව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා. නානන්තරනසමනන්තරපච්චයා නාරම්මණපච්චයසදිසා.

නාඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. කුසලෙ…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. අකුසලෙ…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ. … විපාකාබ්‍යාකතෙ කිරියාබ්‍යාකතෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතෙ…පෙ…. කටත්තා රූපං. මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූපං. බාහිරෙ මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපං. ආහාරසමුට්ඨානෙ මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපං. උතුසමුට්ඨානෙ…පෙ…. උපාදාරූපං. අසඤ්ඤසත්තානං මහාභූතෙ පටිච්ච කටත්තාරූපං උපාදාරූපං. කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. අකුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්ති පඤ්ච විස්සජ්ජිතා. තත්ථ **විපාකාබ්‍යාකතෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච කටත්තාරූපන්ති** හදයවත්ථුවජ්ජං වෙදිතබ්බං. නඋපනිස්සයපච්චයො නාරම්මණපච්චයසදිසො.

නපුරෙජාතපච්චයෙ ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො…පෙ…. අරූපෙ කුසලං…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා. කුසලං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්ති කුසලපදෙ ද්වෙ, තථා අකුසලපදෙපි. ‘‘අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. අරූපෙ විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං…පෙ…. බාහිරං…පෙ…. උපාදාරූපං. කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච…පෙ…. අකුසලෙ ඛන්ධෙ ච…පෙ…. රූප’’න්ති ඉමා තිස්සොති සත්ත විස්සජ්ජිතා. නපච්ඡාජාතනාසෙවනපච්චයා නාධිපතිපච්චයසදිසා. තත්ථ කුසලාකුසලකිරියානං පඨමජවනවසෙන නාසෙවනපච්චයප්පවත්ති වෙදිතබ්බා.

නකම්මපච්චයෙ ‘‘කුසලං පටිච්ච කුසලො, කුසලා චෙතනා. අකුසලං පටිච්ච අකුසලො, අකුසලා චෙතනා. අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො, විපාකකිරියා චෙතනා. බාහිරං, ආහාරසමුට්ඨානං, උතුසමුට්ඨාන’’න්ති තිස්සො විස්සජ්ජිතා.

නවිපාකපච්චයෙ ‘‘කුසලං පටිච්ච කුසලො, අබ්‍යාකතො. කුසලො ච අබ්‍යාකතො චා’’ති කුසලපදෙ තිස්සො, තථා අකුසලපදෙපි. ‘‘අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො…පෙ…. බාහිරං ආහාරසමුට්ඨානං උතුසමුට්ඨානං අසඤ්ඤ…පෙ…. උපාදාරූපං…පෙ…. අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච අබ්‍යාකතො’’ති ඉමා තිස්සොති නව විස්සජ්ජිතා.

නාහාරපච්චයෙ ‘‘අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. බාහිරං උතුසමුට්ඨානං, අසඤ්ඤ…පෙ…. උපාදාරූප’’න්ති එකාව.

නඉන්ද්‍රියපච්චයෙ ‘‘අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. බාහිරං ආහාරසමුට්ඨානං…පෙ…. උතුසමුට්ඨානං…පෙ…. අසඤ්ඤසත්තානං මහාභූතෙ පටිච්ච රූපජීවිතින්ද්‍රිය’’න්ති එකාව.

නඣානපච්චයෙ ‘‘අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. පඤ්චවිඤ්ඤාණසහගතං…පෙ…. බාහිරං ආහාරඋතුඅසඤ්ඤඋපාදාරූප’’න්ති එකාව.

නමග්ගපච්චයෙ ‘‘අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො. අහෙතුකං විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානං…පෙ…. අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකා…පෙ…. කටත්තා ච රූපං…පෙ…. බාහිරං ආහාරඋතුඅසඤ්ඤඋපාදාරූප’’න්ති එකාව.

නසම්පයුත්තපච්චයො නාරම්මණපච්චයසදිසො.

නවිප්පයුත්තපච්චයෙ ''කුසලං පටිච්ච කුසලො. අරූපෙ කුසලොච. අකුසලං...පෙ.... අරූපෙ අකුසලො. අබ්‍යාකතං පටිච්ච අබ්‍යාකතො, අරූපෙ විපාකකිරියාබ්‍යාකතං. බාහිරං අසඤ්ඤ...පෙ.... උපාදාරූප''න්ති ඉමා තිස්සොව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා. නොනත්ථිනොවිගතපච්චයා නාරම්මණපච්චයසදිසා. නසහජාතනනිස්සයනොඅත්ථිනොඅවිගතපච්චයා පනෙත්ථ චත්තාරොපි න ලබ්භන්තීති.

එවං පච්චනීකෙ ලබ්භමානපඤ්හවිස්සජ්ජනං දස්සෙත්වා තතො ''නහෙතුයා ද්වෙ. නාරම්මණෙ පඤ්ච. නාධිපතියා නව. නානන්තරෙ නසමනන්තරෙ නාඤ්ඤමඤ්ඤෙ නඋපනිස්සයෙ පඤ්ච. නපුරෙජාතෙ සත්ත. නපච්ඡාජාතෙ නාසෙවනෙ නව. නකම්මෙ තීණි. නවිපාකෙ නව. නාහාරෙ නඉන්ද්‍රියෙ නඣානෙ නමග්ගෙ එකං. නසම්පයුත්තෙ පඤ්ච. නවිප්පයුත්තෙ තීණි. නොනත්ථිනොවිගතෙසු පඤ්චා''ති විස්සජ්ජනවාරගණනා වුත්තාති අයං එකමූලකනයො.

ඉමිනාව නයෙන ද්විමූලකාදීසුපි යථානුරූපං නයො නෙතබ්බො, පාළියං පන ''නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ එක''න්තිආදිනා විස්සජ්ජනවාරගණනාව දස්සිතාති අයං පච්චයපච්චනීයනයො.

ඉමිනා වුත්තානුසාරෙනෙව ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා''තිආදිනා අනුලොමපච්චනීයනයෙ, ''අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා''තිආදිනා පච්චනීයානුලොමනයෙ පඤ්හවිස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො . පාළියං පනෙත්ථ විස්සජ්ජනවාරගණනාව දස්සිතාති අයං අනුලොමපච්චනීයකුසලත්තිකෙ පටිච්චවාරනයො.

සහජාතවාරාදීසුපි ඡවාරෙසු පටිච්චවාරෙ වුත්තානුසාරෙන සබ්බත්ථ නයො නෙතබ්බො. යෙ පන තත්ථ තත්ථ පාළිවිසෙසා, අත්ථවිසෙසා ච උපලබ්භන්ති, තෙ පට්ඨානපාළිඅට්ඨකථාසු එව සබ්බාකාරතො ගහෙතබ්බා. ඉධ පන තෙ සබ්බෙ සඞ්ඛෙපනයතො දස්සියමානාපි ගන්ථභාරියං කරොන්තීති න දස්සිතා.

තෙසු පන වාරෙසු ''කුසලං ධම්මං සහජාතො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලං ධම්මං පච්චයා... කුසලං ධම්මං නිස්සාය... කුසලං ධම්මං සංසට්ඨො... කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''ති එවං ආදිතො පඤ්චසු වාරෙසු පාළිගති ඤාතබ්බා. තෙසු ච පටිච්චසහජාතා එකත්ථා, පච්චයනිස්සයා එකත්ථා, සංසට්ඨසම්පයුත්තා එකත්ථා. තත්ථ ''කුසලං ධම්මං සහජාතො''තිආදීසු කුසලං ධම්මං පටිච්ච තෙන සහජාතො හුත්වාතිආදිනා යථානුරූපං අත්ථො වෙදිතබ්බො. පච්ඡිමෙ පන පඤ්හාවාරෙ ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො. කුසලා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො. කුසලො අබ්‍යාකතස්ස...පෙ.... කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච...පෙ.... කුසලා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච''තිආදිනා හෙතුපච්චයෙ,

''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො. දානං දත්වා සීලං සමාදියිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං පච්චවෙක්ඛති. පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි...පෙ.... ඣානා වුට්ඨහිත්වා ඣානං... සෙඛා ගොත්‍රභුං වොදානං මග්ගං පච්චවෙක්ඛන්ති. සෙඛා වා පුථුජ්ජනා වා කුසලං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති. චෙතොපරියඤාණෙන කුසලචිත්තසමඞ්ගිස්ස චිත්තං ජානන්ති . ආකාසානඤ්චායතනකුසලං විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලස්ස... කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියපුබ්බෙනිවාසයථාකම්මූපගඅනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො.

කුසලො අකුසලස්ස...පෙ.... දානං දත්වා...පෙ.... කත්වා තං අස්සාදෙති අභිනන්දති. තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති. දිට්ඨි විචිකිච්ඡා උද්ධච්චං දොමනස්සං උප්පජ්ජති. පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි අස්සාදෙති ...පෙ.... දොමනස්සං උප්පජ්ජති. ඣානා වුට්ඨහිත්වා ඣානං අස්සාදෙති...පෙ.... උද්ධච්චං උප්පජ්ජති. ඣානෙ පරිහීනෙ විප්පටිසාරිස්ස දොමනස්සං උප්පජ්ජති.

කුසලො අබ්‍යාකතස්ස...පෙ.... පච්චයො. අරහා මග්ගං පච්චවෙක්ඛති. පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි... කුසල...පෙ.... විපස්සති...පෙ.... විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජති. ආකාසානඤ්චායතනකුසලං විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකස්ස...පෙ.... කිරියස්ස. ආකිඤ්චඤ්ඤායතන...පෙ.... විපාකස්ස ච කිරියස්ස ච. කුසලා ඛන්ධා චෙතොපරිය...පෙ.... අනාගතංසඤාණස්ස ආවජ්ජනාය.

අකුසලො අකුසලස්ස...පෙ.... පච්චයො. රාගං අස්සාදෙති...පෙ.... උද්ධච්චං උප්පජ්ජති. අකුසලො කුසලස්ස...පෙ.... පච්චයො. සෙඛා පහීනෙ කිලෙසෙ...පෙ.... අනාගතංසඤාණස්ස. අකුසලො අබ්‍යාකතස්ස... අරහා පහීනෙ කිලෙසෙ...පෙ.... ආවජ්ජනාය.

අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස... අරහා ඵලං පච්චවෙක්ඛති. නිබ්බානං, චක්ඛුං...පෙ.... ඵොට්ඨබ්බං විපස්සති. දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපං පස්සති...පෙ.... ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකිරියං...පෙ.... කිරියස්ස. රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස...පෙ.... ආවජ්ජනාය. අබ්‍යාකතො කුසලස්ස... සෙඛා ඵලං...පෙ.... අනාගතංසඤාණස්ස. අබ්‍යාකතො අකුසලස්ස... චක්ඛුං අස්සාදෙති''තිආදිනා ආරම්මණපච්චයෙ ච,

''කුසලො කුසලස්ස අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො. ආරම්මණාධිපති, සහජාතාධිපති. ආරම්මණාධිපති – දානං දත්වා''තිආදිනා අධිපතිපච්චයෙ ච,

‘‘කුසලො කුසලස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදිනා විත්ථාරතො අනන්තරසමනන්තරසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයපච්චයෙසු ච,

‘‘කුසලො කුසලස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. ආරම්මණූපනිස්සයො අනන්තරූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො. ආරම්මණූපනිස්සයො – දානං දත්වා’’තිආදිනා ආරම්මණපච්චයෙ වුත්තනයෙන, ‘‘අනන්තරූපනිස්සයො – පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමාන’’න්තිආදිනා අනන්තරපච්චයෙ වුත්තනයෙනෙව, ‘‘පකතූපනිස්සයො – සද්ධං උපනිස්සාය…පෙ…. උපොසථකම්මං කරොති. ඣානං, විපස්සනං, මග්ගං, අභිඤ්ඤං, සමාපත්තිං උප්පාදෙති. සීලං, සුතං, චාගං, පඤ්ඤං උපනිස්සාය…පෙ…. පඨමස්ස ඣානස්ස පරිකම්මං පඨමස්ස ඣානස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො…පෙ.… ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස…පෙ…. යථාකම්මූපගඤාණං අනාගතංසඤාණස්ස…පෙ…. පඨමස්ස මග්ගස්ස පරිකම්මං පඨමස්ස…පෙ…. තතියො මග්ගො චතුත්ථස්ස. මග්ගො සෙඛානං අත්ථපටිසම්භිදාය…පෙ…. ඨානාඨානකොසල්ලස්ස උපනිස්සය. කුසලො අකුසලස්ස…පෙ…. ආරම්මණූපනිස්සයො. පකතූප…පෙ…. පකතූපනිස්සයො – සද්ධං උපනිස්සාය මානං ජප්පෙති. දිට්ඨිං ගණ්හාති…පෙ…. සද්ධා සීලං සුතං චාගො පඤ්ඤා රාගස්ස, දොසස්ස, මොහස්ස, මානස්ස, දිට්ඨියා. පත්ථනාය…පෙ…. කුසලො අබ්‍යාකතස්ස…පෙ…. ආරම්මණූපනිස්සයො. අනන්තරූපනිස්සයො. පකතූප…පෙ…. පකතූපනිස්සයො – සද්ධං උපනිස්සාය අත්තානං ආතාපෙති…පෙ…. කායිකස්ස සුඛස්ස, දුක්ඛස්ස, ඵලසමාපත්තියා. කුසලං කම්මං විපාකස්ස…පෙ…. මග්ගො අරහතො අත්ථපටිසම්භිදාය පච්චයො.

අකුසලො අකුසලස්ස…පෙ…. පකතූපනිස්සයො – රාගං උපනිස්සාය පාණං හනති…පෙ…. සම්ඵං පලපති…පෙ…. සඞ්ඝං භින්දති. දොසං, මොහං, මානං, දිට්ඨිං, පත්ථනං උපනිස්සාය…පෙ…. සඞ්ඝං භින්දති…පෙ…. පාණාතිපාතො පාණාතිපාතස්ස…පෙ…. සඞ්ඝභෙදකම්මස්ස…පෙ…. පච්චයො.

අකුසලො කුසලස්ස…පෙ…. පකතූපනිස්සයො – රාගං උපනිස්සාය දානං දෙති…පෙ…. මග්ගං උප්පාදෙති…පෙ…. සමාපත්තිං උප්පාදෙති. රාගො…පෙ…. පත්ථනා. සද්ධාය, සීලස්ස…පෙ…. පඤ්ඤාය උපනිස්සය. පාණං හන්ත්වා තස්ස පටිඝාතත්ථාය දානං දෙතී’’තිආදිනා ච උපනිස්සයපච්චයෙ ච,

‘‘අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො…පෙ…. ආරම්මණපුරෙජාතං – අරහා චක්ඛුං…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බෙ, වත්ථුං විපස්සති…පෙ…. දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපං පස්සති…පෙ…. රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස…පෙ…. වත්ථුපුරෙජාතං – චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස…පෙ…. වත්ථු විපාකාබ්‍යාකතාන’’න්තිආදිනා පුරෙජාතපච්චයෙ ච,

‘‘කුසලො අබ්‍යාකතස්ස…පෙ…. පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්සා’’තිආදිනා පච්ඡාජාතපච්චයෙ ච,

‘‘කුසලො කුසලස්ස…පෙ…. පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා’’තිආදිනා ආසෙවනපච්චයෙ ච,

‘‘සහජාතා නානාක්ඛණිකා, සහජාතා කුසලා චෙතනා…පෙ…. සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං. නානාක්ඛණිකා විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපාන’’න්තිආදිනා කම්මපච්චයෙ ච,

‘‘අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස…පෙ…. එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්න’’න්තිආදිනා විපාකපච්චයෙ ච,

‘‘කුසලො කුසලස්සා’’තිආදිනා ආහාරපච්චයාදීසු ච, ‘‘කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, සහජාතං, පච්ඡාජාතං, සහජාතා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං. පච්ඡාජාතා ඉමස්ස කායස්ස…පෙ…. අබ්‍යාකතො කුසලස්ස…පෙ…. පුරෙජාතං වත්ථු කුසලානං ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදිනා විප්පයුත්තපච්චයාදීසු ච පාළිගති වෙදිතබ්බා.

තත්ථ කුසලධම්මො නාමෙස යස්මා උප්පජ්ජන්තො ඨපෙත්වා පච්ඡාජාතපච්චයං, විපාකපච්චයඤ්ච සෙසෙහි ද්වාවීසතියා පච්චයෙහි උප්පජ්ජති. කුසලස්ස ච පච්චයො හොන්තො ඨපෙත්වා පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිපාකවිප්පයුත්තපච්චයෙ සෙසෙහි වීසතියා පච්චයෙහි පච්චයො හොති. එවං කුසලො කුසලාදීනං, අකුසලො ච අකුසලාදීනං යථානුරූපං පච්චයා හොන්ති, තස්මා කුසලාදීනං තංතංපච්චයුප්පන්නවිභාගං දස්සෙතුං පඤ්හාවාරො වුත්තො. තත්ථ **සෙඛා ගොත්‍රභුන්ති** සොතාපන්නං සන්ධාය වුත්තං, **වොදානන්ති** සකදාගාමිඅනාගාමිනො. තෙසං හි ගොත්‍රභුචිත්තං වොදානං නාම. **මග්ගා වුට්ඨහිත්වාති** මග්ගවීථිතො වුට්ඨාය. න හි මග්ගානන්තරා පච්චවෙක්ඛණා නාම අත්ථීති අයං අනුලොමපට්ඨානෙ කුසලත්තිකනයො.

වෙදනාත්තිකාදීසු ‘‘සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා. ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො’’තිආදිනා කුසලත්තිකෙ වුත්තානුසාරෙන පටිච්චවාරාදීසු පඤ්හාවාරපරියොසානෙසු සත්තසු වාරෙසු එකෙකස්මිං පච්චයානුලොමාදීහි ච එකමූලාදීහි නයෙහි ච සබ්බත්තිකෙසු ලබ්භමානපදවසෙන ගණනානයො යොජෙත්වා ඤාතබ්බො. තත්ථ වෙදනාත්තිකෙ වෙදනාක්ඛන්ධස්ස අලබ්භනතො **‘‘එකං ඛන්ධං නිස්සාය ද්වෙ ඛන්ධා’’**තිආදි වුත්තං. සබ්බත්ථ විසෙසො පාළිඅට්ඨකථානුසාරෙනෙව ඤාතබ්බොති අයං අනුලොමපටිලොමෙ **තිකපට්ඨානනයො.**

දුකපට්ඨානෙ පන ‘‘හෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. අලොභං පටිච්ච අදොසො. අමොහො. අදොසං අමොහං පටිච්ච අලොභො. අදොසො. ලොභං පටිච්ච මොහො. මොහං පටිච්ච ලොභො. දොසං පටිච්ච මොහො.

මොහං පටිච්ච දොසො. පටිසන්ධික්ඛණෙ හෙතුං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති…පෙ…. හෙතු ච නහෙතු ච. නහෙතුං පටිච්ච නහෙතු ධම්මො න…පෙ…. හෙතු ච නහෙතු චා''තිආදිනා හෙතුදුකෙ,

''සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච සහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. සහෙතුකං එකං ඛන්ධං…පෙ…. සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච. අහෙතුකො…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානං රූපං. පටිසන්ධික්ඛණෙ…පෙ…. සහෙතුකො ච, අහෙතුකො ච…පෙ…. අහෙතුකං ඛන්ධං පටිච්ච අහෙතුකො. විචිකිච්ඡාසහගතං උද්ධච්චසහගතං මොහං පටිච්ච සම්පයුත්තකා ඛන්ධා…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානං. ආහාරසමුට්ඨාන''න්තිආදිනා සහෙතුකදුකාදීසු ච කෙනචිවිඤ්ඤෙය්‍යාදුකවජ්ජිතෙසු සබ්බදුකෙසු පච්චෙකං පටිච්චවාරාදීසු සත්තසු මහාවාරෙසු එකෙකස්මිං පච්චයානුලොමාදීසු චතූසු නයෙසු එකමූලකාදීහි සබ්බවාරෙහි කුසලත්තිකෙ වුත්තානුසාරෙන යථානුරූපං විභඞ්ගනයො යොජෙත්වා ඤාතබ්බො. සබ්බස්මිම්පි හි පට්ඨානෙ කෙනචිවිඤ්ඤෙය්‍යාදුකං න ලබ්භතීති අයං **දුකපට්ඨානනයො.**

දුකතිකපට්ඨානෙ පන ''හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්ච හෙතු කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''තිආදිනා හෙතුදුකෙන සද්ධිං කුසලත්තිකෙ කුසලං පදං යොජෙත්වා පටිච්චවාරාදීසු සත්තසු වාරෙසු පච්චයානුලොමාදීනං චතුන්නං නයානං වසෙන ලබ්භමානකපච්චයා එකමූලකාදිනයෙහි දස්සිතා . යථා ච කුසලං පදං, එවං අකුසලං පදං, අබ්‍යාකතඤ්ච හෙතුදුකෙන යොජෙත්වා වුත්තනයෙන දස්සෙත්වා හෙතුකුසලදුකතිකන්ති ඨපිතං. පාළි පන අතිසංඛිත්තා. යථා කුසලත්තිකං, එවං ''හෙතුං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච හෙතු සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''තිආදිනා ලබ්භමානකපදවසෙන වෙදනාත්තිකාදයොපි හෙතුදුකෙන යොජෙත්වා හෙතුවෙදනාදුකතිකාදීනි එකවීසතිදුකතිකානි දස්සිතානීති. යථා ච හෙතුදුකෙන සද්ධිං ලබ්භමානකපදවසෙන ද්වාවීසතිතිකා යොජිතා, එවං සහෙතුකදුකාදීහි සබ්බෙහි සද්ධිං පච්චෙකං ද්වාවීසතිතිකා යොජෙතබ්බා. පාළි පනෙත්ථ ඉතො පරෙසුපි සබ්බත්ථ අතිසංඛිත්තා. එවං ද්වාවීසතිතිකෙ ගහෙත්වා දුකසතෙ පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපට්ඨානං දෙසිතන්ති අයං **දුකතිකපට්ඨානනයො.**

තිකදුකපට්ඨානෙපි ''කුසලං හෙතුං ධම්මං පටිච්ච කුසලො හෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''තිආදිනා කුසලත්තිකෙන සද්ධිං හෙතුපදං යොජෙත්වා පටිච්චවාරාදීසු සත්තසු මහාවාරෙසු පච්චයානුලොමාදිනයචතුක්කවසෙන ලබ්භමානකපච්චයා එකමූලාදීහි සබ්බවාරෙහි දස්සිතා. යථා හෙතුපදං, එවං නහෙතුපදම්පි කුසලත්තිකෙන සද්ධිං යොජෙත්වා කුසලහෙතු තිකදුකන්ති ඨපිතං. යථා ච කුසලත්තිකෙන සද්ධිං හෙතුදුකං, එවං ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්චා''තිආදිනා වෙදනාත්තිකාදීහිපි තං යොජෙත්වා වෙදනාත්තිකදුකාදීනි එකවීසතිතිකදුකාදීනි දස්සිතානි. යථා ච හෙතුදුකං, එවං සහෙතුකාදයොපි සබ්බෙ පච්චෙකං ද්වාවීසතියා තිකෙහි ලබ්භමානපදවසෙනෙව යොජිතා. එවං දුකසතං ද්වාවීසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා තිකදුකපට්ඨානං දෙසිතන්ති අයං **තිකදුකපට්ඨානනයො.**

තිකතිකපට්ඨානෙපි ''කුසලං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච කුසලො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''තිආදිනා කුසලත්තිකං වෙදනාත්තිකාදීහි සබ්බත්තිකෙහි, වෙදනාත්තිකාදයො ච කුසලත්තිකාදීහි වුත්තනයෙන යොජෙත්වා පච්චයා දස්සිතා. එවං තිකෙසු එව තිකෙ පක්ඛිපිත්වා තිකතිකපට්ඨානං දෙසිතන්ති අයං **තිකතිකපට්ඨානනයො.**

දුකදුකපට්ඨානෙපි ''හෙතුං සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච හෙතු සහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''තිආදිනා හෙතුදුකං සහෙතුකාදීහි, සහෙතුකඤ්ච හෙතුදුකාදීහි යොජෙත්වා හෙට්ඨා වුත්තනයෙහි පච්චයා දස්සිතා. එවං දුකෙසු එව දුකෙ පක්ඛිපිත්වා දුකදුකපට්ඨානං දෙසිතන්ති අයං **දුකදුකපට්ඨානනයො.** එවං තාව අනුලොමපට්ඨානෙ –

> ''තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
> දුකතිකඤ්චෙව තිකදුකඤ්ච;
> තිකතිකඤ්චෙව දුකදුකඤ්ච,
> ඡ **අනුලොමම්හි** නයා සුගම්භීරා''ති. –

වුත්තා ඡ නයා වෙදිතබ්බා. පච්චයවසෙන පනෙතෙසු ඡසු එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ පච්චයානුලොමාදීනං චතුන්නං නයානං වසෙන එතෙන පරියායෙන චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතමිදං ධම්මානුලොමපට්ඨානන්ති වෙදිතබ්බං. අයං **අනුලොමපට්ඨානනයො.**

පච්චනීයපට්ඨානෙ පන ''නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. අකුසලං අබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච…පෙ…. ද්වෙ ඛන්ධා, චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප''න්තිආදිනා **තිකපට්ඨානෙ,** ''නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. නහෙතුං එකං ඛන්ධං පටිච්ච…පෙ…. චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප''න්තිආදිනා **දුකපට්ඨානෙ** ච, ''නහෙතුං නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. නහෙතුං නකුසලං අබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා''තිආදිනා **දුකතිකපට්ඨානෙ** ච, ''නකුසලං නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති''තිආදිනා **තිකදුකපට්ඨානෙ** ච, ''නකුසලං නසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො නසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති''තිආදිනා **තිකතිකපට්ඨානෙ** ච, ''නහෙතුං නසහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු නසහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''තිආදිනා **දුකදුකපට්ඨානෙ** චාති ඡසු පච්චනීයපට්ඨානෙසු අනුලොමතිකපට්ඨානාදීසු ඡසු පට්ඨානෙසු වුත්තෙන සබ්බෙන පකාරෙන පාළිනයො වෙදිතබ්බො. ඉදඤ්ච කුසලාදීනං, හෙතුආදීනඤ්ච ධම්මානං පච්චයුප්පන්නභාවපටික්ඛෙපවසෙන පවත්තත්තා ධම්මපච්චනීයපට්ඨානං නාම ජාතං. තත්ථ හි **නකුසලං ධම්මං පටිච්චාති** කුසලස්ස පච්චයපටික්ඛෙපො. **නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතීති** කුසලස්ස

පච්චයුප්පන්නභාවපටික්ඛෙපො. තථා ‘‘අකුසලං අබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච…පෙ…. අකුසලා, අබ්‍යාකතා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං උප්පජ්ජති’’ති එවමාදිනා නයෙනෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවමෙත්ථ පච්චනීයපට්ඨානෙ –

‘‘තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකතිකඤ්චෙව තිකදුකඤ්ච;
තිකතිකඤ්චෙව දුකදුකඤ්ච,
ඡ **පච්චනීයම්හි** නයා සුගම්භීරා’’ති. –

වුත්තා ඡ නයා වෙදිතබ්බා. පච්චයවසෙන පනෙත්ථාපි එකෙකස්මිං පච්චයානුලොමාදීනං චතුන්නං චතුන්නං නයානං වසෙන චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතමිදං ධම්මපච්චනීයපට්ඨානන්ති වෙදිතබ්බන්ති අයං **පච්චනීයපට්ඨානනයො.**

අනුලොමපච්චනීයපට්ඨානෙ පන ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා. කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්තිආදිනා **තිකපට්ඨානෙ,** ‘‘හෙතුං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා’’තිආදිනා **දුකපට්ඨානෙ** ච, ‘‘හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති’’තිආදිනා **දුකතිකපට්ඨානෙ** ච, ‘‘කුසලං හෙතුං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො නහෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති’’තිආදිනා **තිකදුකපට්ඨානෙ** ච, ‘‘කුසලං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො නසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති’’තිආදිනා **තිකතිකපට්ඨානෙ** ච, ‘‘හෙතුං සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච නහෙතු නසහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති’’තිආදිනා **දුකදුකපට්ඨානෙ** ච හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙන පකාරෙන පාළිනයො වෙදිතබ්බො. ඉදං කුසලාදීනං ධම්මානං පච්චයත්තං අප්පටික්ඛිපිත්වා පච්චයුප්පන්නානං කුසලාදිභාවපටික්ඛෙපවසෙන පවත්තත්තා ධම්මානුලොමපච්චනීයපට්ඨානං නාම ජාතං. තත්ථ හි **කුසලං ධම්මං පටිච්චාති** කුසලස්ස පච්චයභාවවිධානං. **නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතීති** කුසලස්ස පච්චයුප්පන්නභාවනිවාරණං, තස්මා ‘‘කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්තිආදිනා විස්සජ්ජනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බන්ති එවමෙත්ථ අනුලොමපච්චනීයපට්ඨානෙ –

‘‘තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකතිකඤ්චෙව තිකදුකඤ්ච;
තිකතිකඤ්චෙව දුකදුකඤ්ච,
ඡ **අනුලොමපච්චනීයම්හි** නයා සුගම්භීරා’’ති. –

වුත්තා ඡ නයා වෙදිතබ්බා. පච්චයවසෙන පනෙත්ථාපි එකෙකස්මිං පච්චයානුලොමාදීනං චතුන්නං චතුන්නං නයානං වසෙන චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතමිදං ධම්මානුලොමපච්චනීයපට්ඨානන්ති වෙදිතබ්බන්ති අයං **අනුලොමපච්චනීයපට්ඨානනයො.**

පච්චනීයානුලොමපට්ඨානෙ ‘‘නකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො…පෙ…. නකුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා’’තිආදිනා **තිකපට්ඨානෙ,** ‘‘නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති’’තිආදිනා **දුකපට්ඨානෙ** ච, ‘‘නහෙතුං නකුසලං ධම්මං පටිච්ච හෙතු අකුසලො ධම්මො…පෙ…. හෙතු අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජතීති’’ආදිනා **දුකතිකපට්ඨානෙ** ච, ‘‘නකුසලං නහෙතුං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො හෙතු ධම්මො…පෙ…. අබ්‍යාකතො හෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති’’තිආදිනා **තිකදුකපට්ඨානෙ** ච, ‘‘නකුසලං නසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො…පෙ…. අබ්‍යාකතො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති’’තිආදිනා **තිකතිකපට්ඨානෙ** ච, ‘‘නහෙතුං නසහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච හෙතු සහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති’’තිආදිනා **දුකදුකපට්ඨානෙ** ච, හෙට්ඨා වුත්තෙන පකාරෙන පාළිනයො වෙදිතබ්බො. ඉදඤ්ච කුසලාදිධම්මානං පච්චයත්තං පටික්ඛිපිත්වා තෙසං පච්චයුප්පන්නභාවඅප්පටික්ඛෙපවසෙන පවත්තත්තා ධම්මපච්චනීයානුලොමපට්ඨානං නාම ජාතං. තත්ථ **නකුසලං ධම්මන්ති** කුසලස්ස පච්චයභාවනිවාරණං. **අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතීති** අකුසලස්ස උප්පත්තිවිධානං. කුසලං පන පටිච්ච කුසලස්ස උප්පත්තිඅභාවතො ‘‘කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති’’ති අවත්වා ‘‘අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති’’ති ලබ්භමානපදවසෙන වුත්තං. කුසලං, හි අකුසලං, අබ්‍යාකතං වා සහජාතපච්චයං කත්වා උප්පජ්ජමානො කුසලො නාම නත්ථි, තස්මා අකුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච වසෙන දෙසනා කතා. එවමඤ්ඤත්ථ. එවමෙත්ථ ධම්මපච්චනීයානුලොමපට්ඨානෙ –

‘‘තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකතිකඤ්චෙව තිකදුකඤ්ච;
තිකතිකඤ්චෙව දුකදුකඤ්ච,
ඡ **පච්චනීයානුලොමම්හි** නයා සුගම්භීරා’’ති. –

වුත්තා ඡ නයා වෙදිතබ්බා. පච්චයවසෙන පනෙත්ථාපි තිකපට්ඨානාදීසු එකෙකස්මිං පච්චයානුලොමාදීනං චතුන්නං චතුන්නං නයානං වසෙන එකෙන පරියායෙන චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතමිදං ධම්මපච්චනීයානුලොමපට්ඨානන්ති වෙදිතබ්බන්ති අයං **පච්චනීයානුලොමපට්ඨානනයො.**

එවමිදං භගවතා අනුලොමපට්ඨානාදීසු චතූසු එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ තිකදුකාදීනඤ්ඤෙව ඡන්නං ඡන්නං නයානං වසෙන චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතං සමන්තපට්ඨානමහාපකරණං දෙසිතං. පච්චයවසෙන පනෙතෙසු චතුවීසතියා පට්ඨානෙසු එකෙකස්මිං පච්චයානුලොමාදීනං චතුන්නං චතුන්නං නයානං වසෙනෙතං ඡන්නවුතිනයපටිමණ්ඩිතං හොති, ධම්මවසෙනෙව චෙතං පකරණං චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානං වුත්තන්ති අයමෙත්ථ විභඞ්ගනයො.

මොහවිච්ඡෙදනියා අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනාය

පට්ඨානමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ච –

1. මාතිකායාභිධම්මස්ස, ආරද්ධා අත්ථවණ්ණනා;
මොහවිච්ඡෙදනී නාම, යා සා නිට්ඨමුපාගතා.

2. නිට්ඨං යථායං සම්පත්තා, ලජ්ජීහි අභිපත්ථිතා;
සබ්බෙ නිට්ඨං තථා සත්තා, සමෙන්තු සුමනොරථා.

3. යො ගම්භීරො සසාදීනං, සමුද්දොව භයාවහො;
කාලෙස්මිං ධීමතඤ්චාපි, අපි ගන්ථාවලොකනෙ.

4. පඨමන්තරධානස්ස, අභිධම්මස්ස තස්ස යං;
සිලාලෙඛා නිධීනංව, ධම්මත්ථානං පකාසිකා.

5. නාවා විය සමුද්දස්ස, සුබොතරණපද්ධති;
පාළිඅට්ඨකථා චෙසා, පරිසුද්ධා අනාකුලා.

6. නයතොපි අවික්කිණ්ණා, අසංකිණ්ණා නිකායතො;
යතො සක්කච්ච සොතබ්බා, සද්ධම්මට්ඨිතියා සතා.

7. සද්ධම්මට්ඨිතිකාමෙන, අනත්තුක්කංසනාදිතො;
මයාපි වණ්ණයන්තෙන, රචිතා සුද්ධචෙතසා;
තෙත්තිංසභාණවාරාය, පරිමාණෙන තන්තියා.

8. මාතිකාවණ්ණනා යා සා, යාව නිට්ඨං යථාබලං;
සබ්බත්ථසඞ්ගහා එසා, අනාකුලපදක්කමා.

9. යං පත්තං කුසලං තෙන, පත්වා සම්බොධිමුත්තමං;
නිට්ඨං පාපෙය්‍යමඛිලෙ, පාණිනො හිතචෙතසා.

10. නානාජනාධිරමණීයතරස්ස,
චොළරට්ඨස්ස භාරමධිවාහකුලන්ධරස්ස;
කාවෙරිපූතසලිලෙන හිතාලයස්ස,
රාජාධිරාජවරවංසසුපීණිතස්ස.

11. මජ්ඣම්හි චොළකකලඞ්කනිභෙන මග්ගං,
පූරං විසාලවිභවෙහි මහාකුලෙහි;
පාකාරචක්කපරිඛාහි ච ගොපුරෙහි,
යුත්තං ජනාකුලසුසජ්ජිතරාජමග්ගං.

12. සබ්බූපභොගපරිභොගධනෙහි නානා-
වණ්ණෙහි පුණ්ණවිවිධාපණිකෙහි සොභං;
චොළාධිනාගපුරනන්දනනාථභූතං,
යෙ තත්ථ සොගතවිහාරවරාභිරාමා.

13. තෙසං මුඛෙ ජනමනොහරසත්ථුබිම්බ-
සම්භාවිතෙ මහති සජ්ජනමානනීයෙ;
විජ්ජාලයෙහි උදයාචලසන්නිභෙහි,
කෙලාසකූටසිඛරොපමචෙතියෙහි.

14. පාසාදහම්මියවරෙහි ච මණ්ඩපෙහි,
ජම්බම්බතාලපනසාදිතරාවලීහි;
නන්දොපනන්දභුජගස්ස වරස්ස භොග-
චක්කාවලීසමසුධාකතගොපුරෙහි.

15. යුත්තෙ විසාලසිකතාසිතමාළකෙහි,
යුත්තෙ සුසීලයතිසඞ්ඝනිසෙවිතම්හි;
කල්‍යාණකම්මනිරතෙහි හටූපහාරෙ,
නාගජ්ජුනව්හයවිහාරවරෙ වසන්තො.

16. නාමෙන යො ධුතධරග්ගසමානනාමො,
චන්දොව පාකටනභොදිතවීතපඞ්කො;
සත්ථන්තරෙසු නිපුණො පිටකත්තයෙ ච,

වාදීභයූථවිපිනෙ මිගරාජලීලො.

17. යො සාගරොව න විලඞ්ඝති සීලවෙල-
මප්පිච්ඡතාදිගුණසාරවිභූසිතත්තො;
ජොතෙති සාසනමලං නිඛිලං ජහන්තො,
සක්කච්ච ධම්මවිනයං පරිදීපයන්තො.

18. තෙනාභිධම්මපිටකණ්ණවවිප්පකිණ්ණ-
සාරත්ථරත්නනිකරෙව සමුද්ධරිත්වා;
සම්මාපජානගළලඞ්කරණාය **මොහ-
විච්ඡෙදනී** විරචිතා රතනාවලී යා.

19. සායං පභාසතු සුකිත්තිවිරාජමානා,
ධම්මෙසු මොහතිමිරං විනිහච්ච සම්මා;
ආභාතු තාව ජිනසාසනජොති යාව,
වත්තිස්සතිස්ස ජනතාහිතමාවහන්තී.

ඉති චොළරට්ඨෙ **මහාකස්සපත්ථෙරෙන** විරචිතා

මොහවිච්ඡෙදනී නාම

අභිධම්මමාතිකත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.